NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
DS 259 093
46/

ZALOŽBA

Dr. Ivan Turk

Finančno računovodstvo

III. dopolnjena izdaja

Založba Obzorja Maribor 1988

+ 259093

259093

ekonomska, poslovna in organizacijska knjižnica 46

26-02-1988

0988005855

Izdajata:

Ekonomska fakulteta Borisa Kidriča, Ljubljana
Visoka ekonomsko komercialna šola, Maribor

Ureja uredniški odbor:

Dr. Rudi Crnković, dr. Viljem Merhar, dr. Danilo Požar, dr. Ferdinand Trošt, dr. Ivan Turk, dr. Danilo Vezjak

Glavni urednik: dr. Ivan Turk

Copyright © 1988 by dr. Ivan Turk

Katalogizacija v knjigi — CIP

Univerzitetna knjižnica Maribor

657.3

TURK, Ivan
Finančno računovodstvo / Ivan Turk. — 3. dopolnjena izd. — Maribor : Obzorja, 1988. — (Ekonomska, poslovna in organizacijska knjižnica ; 46)

ISBN 86-377-0302-X

Predgovor I. izdaji

Ta knjiga skupaj z že prej izdanima knjigama »Upravljalni vidik računovodstva« in »Stroškovno računovodstvo« sestavlja avtorjevo računovodsko trilogijo. Njen namen ni na nov način pojasnjevati računovodsko tehniko, s katero se sicer ukvarjajo drugi avtorji, niti osvetljevati uporabo računovodskih informacij pri poslovnem odločanju, s čimer se ukvarja že navedena knjiga »Upravljalni vidik računovodstva«; njen namen je podati teoretske temelje za metodiko oblikovanja računovodskih informacij in razviti zasnovo sodobnega računovodstva, ki je bistvenega pomena pri odnošajih posamezne organizacije združenega dela ali delovne skupnosti z drugimi. Zato je v prvi vrsti namenjena računovodjem, analitikom, revizorjem in finančnim strokovnjakom.

Tudi pričujoče delo je nastajalo vrsto let. Njegovi prvi zametki so v treh snopičih skript, ki jih je avtor pripravil za potrebe Ekonomske fakultete v Ljubljani leta 1965—1967. Iz teh skript je leta 1969 za interne potrebe fakultete nastal učbenik. Do splošno dostopne knjižne oblike pa je kljub vsemu še bilo treba čakati več kot deset let. Za to je več razlogov. Med njimi kaže posebej omeniti iskanje teoretskih rešitev, ki niso pod vplivom vsakokratnih zakonskih določb, temveč nasprotno kot rezultat oplajanja domačih stališč s stališči v svetu dajejo orientacijo trajnejše veljave v naših družbenoekonomskih okoliščinah. Zato je s pisanjem te knjige bila povezana tudi sestava »Kodeksa računovodskih načel« in »Kodeksa poklicne etike računovodje«, ki ju je avtor predložil leta 1972 in sta ju nato po opravljeni redakciji še istega leta na skupščini sprejeli Zveza ekonomistov Slovenije in Združenje knjigovodij SR Slovenije, v naslednjem letu pa združenja knjigovodij v ostalih jugoslovanskih republikah. Vendar je s tem bila prehojena šele polovica poti. Avtor je v zadnjih dveh letih kot predsednik komisije za kodekse pri Zvezi računovodskih in finančnih delavcev Jugoslavije pripravil bistveno spremenjen tekst obeh kodeksov, ki je trenutno še v diskusiji. Kljub temu so nova stališča vpletena že v tekst te knjige. Dokler jih v takšni ali drugačni obliki ne bo sprejela Zveza računovodskih in finančnih delavcev Jugoslavije, jih je treba razumeti kot avtorjeva stališča, čeprav so bila prediskutirana v že omenjeni komisiji.

Celotna zgradba avtorjeve računovodske trilogije začenja s »Finančnim računovodstvom«, se nadaljuje s »Stroškovnim računovodstvom« in končuje z »Upravljalnim vidikom računovodstva«. Ker pa je tretja knjiga izšla že pred desetimi leti, je bilo treba v njo tedaj vključiti tudi pojasnjevanje sestavnih delov računovodstva in njegove delitve na finančno in stroškovno računovodstvo, kar brez dvoma spada v prvo knjigo. Sedaj je v njo vse to vključeno, kar pomeni, da bo pri novi izdaji tretje knjige iz nje izpadlo, da bi s tem pridobili prostor za podajanje drugih spoznanj.

Da se nekatera razglabljanja ponavljajo v računovodski trilogiji in v drugih mojih delih, npr. v »Uvodu v ekonomiko TOZD« (Moderna organizacija Kranj 1979) ali v »Podatkih in informacijah v poslovnem sistemu« (Moderna organizacija Kranj 1979), pa itak ne more motiti, ker imata obe seriji publikacij različen namen, a tudi različne uporabnike.

Ljubljana, marca 1980

Avtor

Predgovor II. izdaji

Prva izdaja te knjige je v manj kot dveh letih povsem pošla. Ker po knjigi obstaja potreba tako na visokih šolah kot tudi v gospodarski praksi, je bila pripravljena sedanja druga izdaja. Ta se pojavlja po izidu predelane tretje izdaje »Upravljalnega vidika računovodstva« kot tretjega dela avtorjeve računovodske trilogije, ki sicer obsega »Finančno računovodstvo« kot prvi del in »Stroškovno računovodstvo« kot drugi del. V primerjavi s prvo izdajo so v sedanjo izdajo te knjige bile vnesene nekatere dopolnitve, zlasti glede na dejstvo, da je bil medtem sprejet novi Kodeks poklicne etike računovodskih delavcev in dopolnjen predlog računovodskih načel Zveze računovodskih in finančnih delavcev Jugoslavije. Na nekaterih mestih so bili tudi uporabljeni novi strokovni izrazi.

Ljubljana, junija 1984

Avtor

Predgovor III. izdaji

Ker je II. izdaja te knjige v dveh letih pošla, je pred vami III. izdaja. Dopolnitve v njej so nastale pod vplivom novejšega gospodarskega razvoja pri nas, delno pa pod vplivom nadaljnjega razvoja domačih strokovnih izrazov. Njen namen je enak kot pri dosedanjih izdajah.

Ljubljana, avgusta 1987

Avtor

VSEBINA

Uvod 15

0 Poslovni proces in finančno računovodstvo 17

00 Poslovni sistem in poslovne funkcije 19

01 Računovodstvo kot splet informacijskih funkcij 20
010 Sestavni deli računovodstva 20
011 Knjigovodstvo kot sestavni del računovodstva 21
0110 Opredelitev knjigovodstva 21
0111 Povezava knjigovodstva z informacijskimi in upravljalnimi funkcijami 23
0112 Knjigovodske listine 24
0113 Poslovne knjige 25
0114 Računovodski obračuni 27
012 Računovodsko načrtovanje kot sestavni del računovodstva . . . 28
0120 Opredelitev računovodskega načrtovanja 28
0121 Povezava računovodskega načrtovanja z informacijskimi in upravljalnimi funkcijami 30
0122 Računovodski predračuni 31
013 Računovodsko nadziranje kot sestavni del računovodstva . . . 33
0130 Opredelitev računovodskega nadziranja 33
0131 Povezava računovodskega nadziranja z informacijskimi in upravljalnimi funkcijami 36
0132 Metodika računovodskega nadziranja 37
014 Računovodsko analiziranje kot sestavni del računovodstva . . 38
0140 Opredelitev računovodskega analiziranja 38
0141 Povezava računovodskega analiziranja z informacijskimi in upravljalnimi funkcijami 39

02 Razmejitev med finančnim in stroškovnim računovodstvom 40
020 Zunanje in notranje področje poslovanja 40
021 Opredelitev stroškovnega in finančnega računovodstva 42

03 Pomen finančnega računovodstva 43
030 Splošen pogled na pomen finančnega računovodstva 43
031 Razvoj pomena finančnega računovodstva 44
032 Predpisi in Kodeks računovodskih načel 47

04 Računovodska funkcija in finančna funkcija 48
040 Opredelitev financiranja 48
041 Odločanje o financiranju 50
042 Financiranje in Kodeks načel financiranja 51
043 Finančna služba in računovodska služba 54

05 Izhodiščna računovodska načela 55
050 Izhodiščna računovodska načela v izbrani literaturi 55
051 Izhodiščna računovodska načela v jugoslovanskem kodeksu računovodskih načel 59

06 Poklicna etika računovodskih delavcev 72

1 Računovodsko prikazovanje sredstev 81

10 Pojem sredstev in njihovo razvrščanje 83
100 Uvodna razglabljanja o sredstvih 83
101 Preoblikovanje sredstev pri poslovnem procesu 84
102 Skupine sredstev v naših razmerah 88
103 Sredstva in prvine poslovnega procesa 90
104 Sredstva z vidika organizacije združenega dela in narodnega gospodarstva 92
105 Sredstva in saldi na aktivnih kontih 93

11 Sredstva v obliki stvari 94
110 Uvrstitev sredstev v obliki stvari 94
111 Osnovna sredstva v obliki stvari 94
1110 Razvrstitev osnovnih sredstev v obliki stvari 94
1111 Nabavna vrednost osnovnih sredstev v obliki stvari . . . 96
1112 Popravek vrednosti osnovnih sredstev v obliki stvari . . . 97
1113 Revaloriziranje osnovnih sredstev v obliki stvari 97
1114 Likvidacijska vrednost osnovnih sredstev v obliki stvari . 98
112 Obratna sredstva v obliki stvari 99
1120 Razvrstitev obratnih sredstev v obliki stvari 99
1121 Sestava cene količinske enote obratnih sredstev v obliki stvari 100
1122 Cena količinske enote obratnih sredstev v obliki stvari . . 102
113 Sredstva skupne porabe v obliki stvari 104

12 Sredstva v obliki pravic 105
120 Uvrstitev sredstev v obliki pravic 105
121 Osnovna sredstva v obliki pravic (in razmejenih stroškov) . . . 105
122 Obratna sredstva v obliki pravic (in razmejenih stroškov) . . . 106
1220 Razvrstitev obratnih sredstev v obliki pravic (in razmejenih stroškov) 106
1221 Prejete kratkoročne vrednostne listine 106
1222 Sprotne terjatve 107
1223 Nevračunani stroški 108
1224 Nezapadli odhodki v ožjem smislu 109
1225 Neporavnane akontacije iz naslova prihodnjega dohodka . 109
123 Sredstva rezerv v obliki pravic 110
124 Sredstva solidarnosti v obliki pravic 110
125 Sredstva skupne porabe v obliki pravic (in razmejenih stroškov) 110
126 Finančne naložbe 110

13 Sredstva v obliki denarja 112
130 Uvrstitev sredstev v obliki denarja 112
131 Osnovna sredstva v obliki denarja 112
132 Obratna sredstva v obliki denarja 113
133 Sredstva rezerv v obliki denarja 114
134 Sredstva solidarnosti v obliki denarja 115
135 Sredstva skupne porabe v obliki denarja 115

14 Mednarodna primerjava računovodsko prikazanih sredstev 116
140 Najsplošnejša teoretska razčlenitev sredstev 116
141 Predpisana razčlenitev sredstev v Jugoslaviji 119
142 Prevladujoča razčlenitev sredstev v ZDA 121
143 Razčlenitev sredstev v ZR Nemčiji 123
144 Nekaj sklepov iz mednarodne primerjave sredstev 125

2 Računovodsko prikazovanje obveznosti do virov sredstev 129

20 Pojem obveznosti do virov sredstev in njihovo razvrščanje 131
200 Viri sredstev in obveznosti do virov sredstev 131
201 Priskrbovanje sredstev z vidika virov sredstev 132
202 Preoblikovanje sredstev z vidika virov sredstev 133
203 Vračanje sredstev z vidika virov sredstev 134
204 Skupine virov sredstev in obveznosti do virov sredstev 135
205 Razmerje med sredstvi in obveznostmi do virov sredstev . . . 136
206 Obveznosti do virov sredstev z vidika organizacije združenega dela in narodnega gospodarstva 137
207 Obveznosti do virov sredstev in saldi na pasivnih kontih . . . 137

21 Skladi 138
210 Pojem in razvrstitev skladov 138
211 Poslovni sklad 138

212 Sklad za posebne poslovne namene 139
213 Rezervni sklad 140
214 Sklad solidarnosti 140
215 Sklad skupne porabe 141

22 Nezapadli prihodki 142

23 Nepokriti prihodki 142

24 Vnaprej vračunani stroški 142

25 Obveznosti do drugih 143
250 Pojem in razvrstitev obveznosti do drugih 143
251 Sprotne obveznosti 143
252 Obveznosti iz naslova finančnih naložb drugih 145
2520 Vrste obveznosti iz naslova finančnih naložb drugih . . 145
2521 Kratkoročni krediti 146
2522 Dolgoročni krediti 146
2523 Obveznosti iz združenih ali vloženih sredstev drugih . . . 148

26 Mednarodna primerjava računovodsko prikazanih obveznosti do virov sredstev 149
260 Najsplošnejša teoretska razčlenitev obveznosti do virov sredstev 149
261 Predpisana razčlenitev obveznosti do virov sredstev v Jugoslaviji 151
262 Prevladujoča razčlenitev obveznosti do virov sredstev v ZDA . 153
263 Razčlenitev obveznosti do virov sredstev v ZR Nemčiji 154
264 Nekaj sklepov iz mednarodne primerjave obveznosti do virov sredstev 155

3 Izkaz stanja (»bilanca«) kot računovodski izkaz sredstev in obveznosti do virov sredstev 157

30 Pojem izkaza stanja (»bilance«) 159
300 Vsebina izkaza stanja 159
301 Vrste izkazov stanja 161
302 Formalna in vsebinska pravilnost izkaza stanja 164
303 Izkaz stanja in zaključni račun 165

31 Obrazec izkaza stanja (»bilance«) 165
310 Teoretska razvrstitev postavk v izkazu stanja 165
311 Obrazci izkaza stanja v Jugoslaviji 167
312 Obrazci izkaza stanja v ZDA 170
313 Obrazec izkaza stanja v ZR Nemčiji 171

32 Presek bilance stanja 171
320 Pojem preseka bilance stanja 171
321 Presek bilance stanja po vrstah sredstev 172
322 Presek bilance stanja po organizacijskih enotah in problem razporejanja postavk na novo vzpostavljene temeljne organizacije združenega dela 176

33 Konsolidirani izkaz stanja 178

4 Računovodsko načrtovanje in analiza postavk v izkazu stanja (»bilanci«) 181

40 Računovodsko načrtovanje sredstev 183
400 Temelji računovodskega načrtovanja sredstev 183
401 Računovodsko načrtovanje osnovnih sredstev 184
402 Računovodsko načrtovanje obratnih sredstev 186

41 Računovodsko načrtovanje obveznosti do virov sredstev 189

42 Računovodska analiza sredstev 191
420 Analiza sestave poslovnih sredstev 191
421 Analiza opremljenosti dela s poslovnimi sredstvi 193

422 Analiza odpisanosti osnovnih sredstev 194
423 Analiza obračanja obratnih sredstev 194

43 Računovodska analiza obveznosti do virov sredstev 198
430 Analiza finančne neodvisnosti 198
431 Analiza racionalnosti financiranja 199

44 Računovodski pristop k izračunavanju plačilne sposobnosti organizacije združenega dela 200
440 Likvidnost sredstev in plačilna sposobnost organizacije združenega dela 200
441 Dejavniki, ki opredeljujejo plačilno nesposobnost organizacije združenega dela 201
442 Najpogostejši razlogi za pojav plačilne nesposobnosti organizacije združenega dela 203
443 Statični in dinamični izračun plačilne sposobnosti organizacije združenega dela 205
444 Analiza ostvarjanja načrtovane plačilne sposobnosti organizacije združenega dela 206

5 Računovodsko prikazovanje stroškov in odhodkov 209

50 Pojem stroškov 211
500 Uvodna razglabljanja o stroških 211
501 Osebni dohodki in druge postavke razporejanja dohodka kot stroški 213
502 Podrobnejša opredelitev stroškov 215
503 Stroški in izdatki 217
504 Vračunani in nevračunani stroški 218

51 Vrste stroškov 219
510 Načelne ali naravne vrste stroškov 219
511 Razvrstitev izvirnih stroškov 221
5110 Skupine izvirnih stroškov in njihova primerjava z naravnimi vrstami stroškov 221
5111 Stroški materiala 222
5112 Stroški storitev (v ožjem smislu) 223
5113 Stroški amortizacije 224
5114 Vračunani dohodek za zadovoljevanje skupnih in splošnih družbenih potreb 228
5115 Vračunani dohodek za zadovoljevanje poslovnih potreb . 229
5116 Vračunani osebni dohodki 230
5117 Vračunani dohodek za sklad skupne porabe 233

52 Razporejanje stroškov po stroškovnih mestih in stroškovnih nosilcih 233
520 Stroški po stroškovnih mestih 233
521 Temelji obračuna stroškov po stroškovnih mestih 234
522 Vrednotenje poslovnih učinkov po lastni ceni 235
523 Vrednotenje poslovnih učinkov po stroških njihovega ustvarjanja (proizvajalnih stroških) 237
524 Vrednotenje poslovnih učinkov po spremenljivih stroških . . . 238
525 Vrednotenje poslovnih učinkov po materialnih stroških in amortizaciji 239

53 Pojem odhodkov 240
530 Opredeljevanje odhodkov v odvisnosti od pojmovanja in merjenja poslovnega izida 240
531 Odhodki in stroški 243
532 Odhodki in izdatki 244

54 Vrste odhodkov 245
540 Vrste rednih odhodkov v odvisnosti od metod vrednotenja učinkov 245

541 Redni odhodki pred ugotovitvijo dohodka 247
542 Redni odhodki po ugotovitvi dohodka 253
543 Vrste izrednih odhodkov 254

55 Mednarodna primerjava računovodsko prikazanih stroškov in odhodkov 256
550 Najsplošnejša teoretska razčlenitev stroškov in odhodkov . . . 256
551 Predpisana razčlenitev stroškov in odhodkov v Jugoslaviji . . . 256
552 Prevladujoča razčlenitev stroškov in odhodkov v ZDA 257
553 Razčlenitev stroškov in odhodkov v ZR Nemčiji 258
554 Nekaj sklepov iz mednarodne primerjave stroškov in odhodkov 260

6 Računovodsko prikazovanje prihodkov, dohodka, čistega dohodka in poslovnega izida 261

60 Pojem prihodkov 263
600 Uvodna razglabljanja o poslovnem izidu in časovnem okviru opredeljevanja prihodkov 263
601 Opredeljevanje prihodkov glede na poslovne učinke 264
602 Prihodki in prejemki 269

61 Vrste prihodkov 270
610 Razvrstitev prihodkov 270
611 Prihodki iz prodaje 271
612 Prihodki iz svobodne menjave dela 272
613 Prihodki iz udeležbe v skupnem prihodku 274
614 Drugi prihodki 277
615 Izredni prihodki 279
616 Celotni prihodek in skupni prihodek 281

62 Ugotavljanje dohodka 281
620 Razvrstitev odhodkov v ožjem smislu 281
621 Nekaj problemov v zvezi z odhodki v ožjem smislu 282
622 Dohodek in skupni dohodek 283

63 Ugotavljanje čistega dohodka in njegovo razporejanje 284
630 Odhodki iz dohodka pred ugotovitvijo čistega dohodka 284
631 Odhodki iz čistega dohodka 285
632 Razporejanje ostanka čistega dohodka 286
633 Nekaj problemov izračunavanja najmanjše akumulacije 288

64 Pozitivni in negativni poslovni izid 291
640 Pojmovanje dobička kot pozitivnega poslovnega izida 291
641 Pojmovanje izgube kot negativnega poslovnega izida 294
642 Poravnavanje izgube 295

65 Mednarodna primerjava računovodsko prikazanih prihodkov . . . 297
650 Najsplošnejša teoretska razčlenitev prihodkov 297
651 Predpisana razčlenitev prihodkov v Jugoslaviji 298
652 Prevladujoča razčlenitev prihodkov v ZDA 298
653 Razčlenitev prihodkov v ZR Nemčiji 299
654 Nekaj sklepov iz mednarodne primerjave prihodkov 300

Izkaz uspeha kot računovodski izkaz prihodkov in odhodkov 301

70 Pojem izkaza uspeha 303
700 Vsebina izkaza uspeha 303
701 Vrste izkazov uspeha 304
702 Izkaz uspeha in izkaz stanja (»bilanca«) 305

71 Obrazec izkaza uspeha 306
710 Teoretska razčlenitev postavk v izkazu uspeha 306
711 Obrazci izkaza uspeha v Jugoslaviji 311

712 Obrazci izkaza uspeha v ZDA 313
713 Obrazec izkaza uspeha v ZR Nemčiji 315

72 Presek bilance uspeha 315
720 Pojem preseka bilance uspeha 315
721 Presek bilance uspeha po vrstah prihodkov 316

73 Konsolidirani izkaz uspeha 317

8 Računovodsko načrtovanje in analiza postavk v izkazu uspeha 321

80 Načrtovanje stroškov, odhodkov in prihodkov 323
800 Dejanski, ocenjeni in standardni stroški pri načrtovanju . . . 323
801 Načrtovanje stroškov po njihovih vrstah 324
802 Načrtovanje prihodkov in odhodkov 326
803 Načrtovanje razporejanja dohodka 328

81 Vpliv metod vrednotenja zalog (v širšem smislu) na ugotavljanje dohodka in njegovo razporejanje 330
810 Postavitev problema 330
811 Vpliv metode vrednotenja zalog po povprečnih materialnih stroških, amortizaciji in vračunanih osebnih dohodkih 331
812 Vpliv metode vrednotenja zalog po povprečnih materialnih stroških in amortizaciji 333
813 Vpliv metode vrednotenja zalog po spremenljivem delu materialnih stroškov, amortizacije in vračunanih osebnih dohodkih 336
814 Vpliv metode vrednotenja zalog po spremenljivem delu materialnih stroškov in amortizacije 339

82 Ugotavljanje in razporejanje realnega dohodka v razmerah spreminjanja cen 341
820 Splošni problemi izkaza stanja in izkaza uspeha v razmerah spreminjanja cen 341
821 Teoretska rešitev prikazovanja ekonomskih kategorij v razmerah spreminjanja cen 344
822 Nekaj konkretnih problemov in njihovih rešitev v naših razmerah 346

83 Analiza odmika ostvarjenih prihodkov in odhodkov od načrtovanih 351
830 Namen analize odmika 351
831 Poenostavljena metodika analiziranja odmika 352
832 Prečiščeni teoretski model analiziranja odmika 355
833 Nekaj problemov uporabe modela analiziranja odmika v gospodarski praksi 357

84 Druge smeri računovodskega analiziranja prihodkov in odhodkov . 359
840 Analiza stroškov 359
841 Analiza gospodarnosti 362
842 Analiza donosnosti 364
843 Analiza akumulativnosti 369
844 Analiza dohodkovnosti 371
845 Analiza povprečnega delavčevega dohodka 373
846 Analiza obremenjenosti z davki, prispevki in obveznimi finančnimi naložbami 375

85 Analiza poslovanja s pomočjo medsebojno povezanih kazalnikov . 377

9 Izkaz finančnih tokov (gibanja sredstev) kot računovodski izkaz pritokov in odtokov 387

90 Pojem izkaza finančnih tokov (gibanja sredstev) 389
900 Pomanjkljivosti izkaza stanja (»bilance«) in izkaza uspeha pri spremljanju finančnih tokov 389

901 Poslovni finančni tokovi z izhodiščem v denarnih poslovnih sredstvih 390
902 Poslovni finančni tokovi z izhodiščem v čistih obratnih sredstvih 394
903 Celotni finančni tokovi 396
904 Izkaz finančnih tokov kot sestavni del zaključnega računa . . 397

91 Obrazec izkaza finančnih tokov (gibanja sredstev) 398
910 Teoretska razčlenitev postavk v izkazu finančnih tokov 398
911 Možni primeri izkaza finančnih tokov v Jugoslaviji 399
9110 Izkaz finančnih tokov z izhodiščem v denarnih poslovnih sredstvih 399
9111 Izkaz finančnih tokov z izhodiščem v čistih obratnih sredstvih 400
9112 Primerjava poenostavljene bilance poslovnih finančnih tokov z večstopenjskim izkazom poslovnih finančnih tokov 401
912 Obrazec izkaza finančnih tokov v ZDA 402

92 Presek bilance finančnih tokov (gibanja sredstev) 403
920 Pojem preseka bilance finančnih tokov 403
921 Presek bilance finančnih tokov z izhodiščem v denarnih poslovnih sredstvih 404
922 Presek bilance finančnih tokov z izhodiščem v čistih obratnih sredstvih 405

93 Medsebojna povezava načrtovanja postavk v bilanci stanja, bilanci uspeha in bilanci finančnih tokov (gibanja sredstev) 407

Slika A: Zasnova sistema medsebojno povezanih kazalnikov v njihovimi nazivi 385

Slika B: Zasnova sistema medsebojno povezanih kazalnikov z opredelitvijo njihovega izračuna 386

Priloga I: Običajne enačbe za razčlenitev odmika ostvarjenih velikosti od načrtovanih velikosti 417

Priloga II: Predložene enačbe za razčlenitev odmika ostvarjenih velikosti, ki so zmnožek dveh činiteljev, od načrtovanih velikosti 418

Priloga III: Predložene enačbe za razčlenitev odmika ostvarjenih velikosti, ki so zmnožek treh činiteljev, od načrtovanih velikosti 419

Literatura 431

Stvarno kazalo 435

Uvod

Literatura in praksa ne uporabljata enotno izraza »računovodstvo«. Različni avtorji in ljudje v praksi z njim mnogokrat označujejo različne pojme. Zato menimo, da je prav na začetku naših razglabljanj koristno, če pokažemo, kaj moremo razumeti z njim.

Izraz »računovodstvo« more označevati naslednja med seboj povezana, vendar različna pojmovna področja:

a) povsem določeno dejavnost v okviru kake organizacije združenega dela ali delovne skupnosti;

b) znanstveno disciplino, ki posplošuje dognanja o tej dejavnosti in jo po drugi strani izboljšuje;

c) službo, ki se ukvarja s to dejavnostjo;

č) pedagoški predmet, ki skuša študente seznaniti s posebnostmi te dejavnosti.

Če z izrazom »računovodstvo« mislimo na povsem določeno dejavnost v okviru kake organizacije združenega dela (ali delovne skupnosti), s tem še ni rečeno, da jo vsi razumejo na enak način. Po mišljenju nekaterih imamo pri njej opravka le z evidentiranjem vrednostno izraženih podatkov o poslovnih procesih in stanjih v preteklosti, skratka s knjigovodstvom. Po mišljenju drugih imamo pri njej opravka ne samo s knjigovodstvom, temveč s celotnim vrednostnim spremljanjem in proučevanjem poslovanja, tudi tistim, ki posega v prihodnost. Končno menijo nekateri, da računovodstvo zajema celo dejavnost financiranja.

»Računovodstvo« kot znanstvena disciplina se je pričelo razvijati na določeni razvojni stopnji same praktične dejavnosti. Razmerja med računovodstvom kot teorijo in računovodstvom kot prakso so podobna razmerjem med teorijo in prakso nasploh. Tako teorija kot praksa se moreta razvijati ločeno druga od druge. Toda prodornost prve in uspešnost druge si ni mogoče zamisliti brez njune medsebojne povezanosti. Teorija mora izhajati od izkušenj prakse in streči praksi. Njeni sklepi so resnični le tedaj, če jih potrdi praksa. Po drugi strani pa je praksa slaba, če ne izrablja spoznanj, do katerih je prišla teorija.

»Računovodstvo« kot služba največkrat ne pokriva celotnega računovodstva kot dejavnosti. Pri tem mislimo zlasti na vzpostavljanje povsem samostojne načrtovalno-analitske službe. Po drugi strani sta pa v praksi navadno združeni službi računovodstva in financiranja, pri čemer je služba računovodstva mnogokrat samo nekakšen privesek finančne službe.

Končno z »računovodstvom« označujemo še poseben pedagoški predmet, za katerega spet ni nujno, da povsem pokriva računovodstvo kot znanstveno disciplino. Oblikovanje posameznih predmetov na fakulteti, visoki ali višji šoli je v marsičem pogojeno z namenom celotnega študija,

s tem namenom povezanim ustrojem študija in z obstojem sorodnih predmetov, med katerimi je potrebna razmejitev.

Po teh uvodnih besedah je razumljivo, da se pri razglabljanjih ne bomo mogli dotakniti vseh problemov, ki nastajajo pri računovodstvu kot praktični dejavnosti, niti ne vseh problemov, ki nastopajo pri računovodstvu kot znanstveni disciplini. Pač pa bomo skušali v teoretski luči pojasniti temeljne posebnosti računovodskega spremljanja in proučevanja poslovanja.

0

Poslovni proces in finančno računovodstvo

00 Poslovni sistem in poslovne funkcije

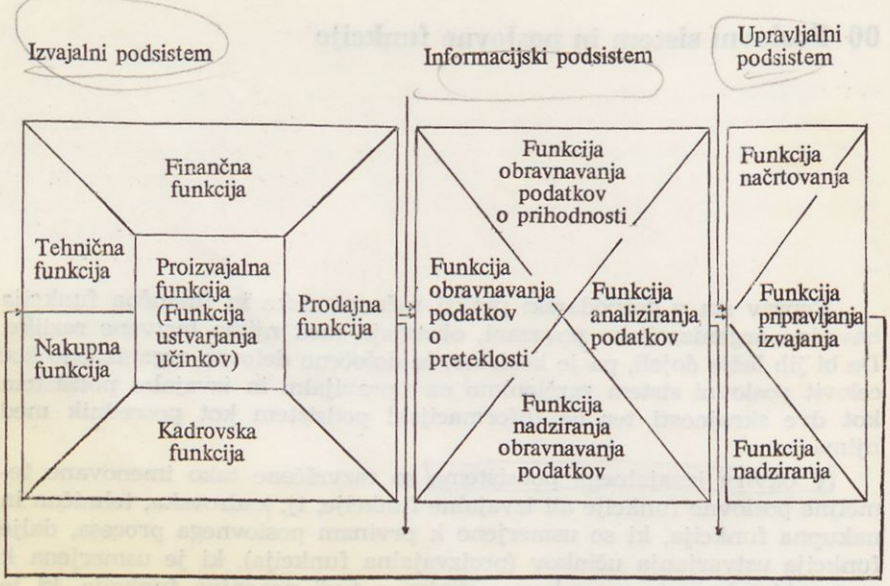
Čeprav sta v gospodarski praksi računovodska in finančna funkcija navadno organizacijsko povezani, obstajajo med njima bistvene razlike. Da bi jih lažje dojeli, pa je koristno, če določeno delovno organizacijo kot celovit poslovni sistem razčlenimo na upravljalni in izvajalni podsistem kot dve skrajnosti ter na informacijski podsistem kot posrednik med njima.

V okviru izvajalnega podsistema so razvrščene tako imenovane temeljne poslovne funkcije ali izvajalne funkcije, tj. kadrovska, tehnična in nakupna funkcija, ki so usmerjene k prvinam poslovnega procesa, dalje funkcija ustvarjanja učinkov (proizvajalna funkcija), ki je usmerjena k pretvorbi teh prvin v poslovne učinke, a tudi prodajna funkcija, ki je usmerjena k razpečavi teh poslovnih učinkov. V tržnem tipu gospodarjenja pa teh funkcij ni mogoče izvesti brez finančne funkcije. Obstaja torej šest temeljnih poslovnih ali izvajalnih funkcij, ki se nanašajo na zunanje vidni del celotnega poslovnega procesa.

V okviru upravljalnega podsistema kot druge skrajnosti so tako imenovane upravljalne funkcije, tj. funkcija načrtovanja, funkcija pripravljanja izvajanja in funkcija nadziranja. V upravljalni podsistem je vpleten proces odločanja; iz tega procesa izhajajo odločitve, ki so povezane z načrtovanjem, pripravljanjem izvajanja ali nadziranjem, da bi pa mogli sprejemati odločitve, je v ta proces treba vključevati informacije.

Informacijski podsistem zajema podatke o delovanju izvajalnega podsistema in o raznih zunanjih dejstvih ter oblikuje informacije, ki so potrebne v upravljalnem podsistemu. Toda ker se v okviru upravljalnega podsistema sprejemajo odločitve, ki se nanašajo na prihodnost, morajo tudi informacije, ki jih daje informacijski podsistem, biti usmerjene v prihodnost. V okviru informacijskega podsistema se nahajajo tako imenovane informacijske funkcije, tj. funkcija obravnavanja podatkov o preteklosti, funkcija obravnavanja podatkov o prihodnosti, funkcija nadziranja obravnavanja podatkov in funkcija analiziranja podatkov. Informacije, ki zapuščajo informacijski sistem kot celoto, morajo potemtakem že biti oplojene s strokovno presojo in usmerjene k odločanju.

Celotno zamisel o razčlenjevanju poslovnega sistema na tri podsisteme in o funkcijah, ki se pojavljajo v okviru teh podsistemov, bi mogli grafično pojasniti takole:

01 Računovodstvo kot splet informacijskih funkcij

010 Sestavni deli računovodstva

Računovodstvo po svojem bistvu prevzema določen del vsake od prej omenjenih informacijskih funkcij. V literaturi sicer moremo najti različne opredelitve računovodstva in s tem tudi različno pojasnjen njegov obseg. V Kodeksu računovodskih načel, ki so ga sprejele poklicne organizacije v Jugoslaviji v letih 1972 in 1973, pa je usvojeno stališče, po katerem je z računovodstvom treba zajeti:

a) knjigovodstvo;
b) računovodsko načrtovanje;
c) računovodsko nadziranje;
č) računovodsko analiziranje.

O prvih dveh sestavinah govorimo tudi kot o računovodskem spremljanju poslovanja in o drugih dveh sestavinah kot o računovodskem proučevanju poslovanja. Vendar kaže sedaj le nekoliko podrobneje pojasniti vse te štiri sestavine računovodstva, zlasti pa njihovo razmejevanje z drugimi deli informacijske dejavnosti, ki sicer ne šteje kot računovodska dejavnost.

Poskušajmo teoretsko opredeliti vsako izmed sestavin računovodstva in nato iz opredelitve izvesti ustrezno razmejitev z drugimi deli informacijske dejavnosti.

011 Knjigovodstvo kot sestavni del računovodstva

0110 Opredelitev knjigovodstva

Naša strokovna literatura pogosto istoveti knjigovodstvo z računovodstvom oziroma zanemarja tisto, kar zajema računovodstvo, ne zajema pa samo knjigovodstvo. Nemška literatura nasprotno razlikuje pojem »Buchhaltung« ali »Buchführung« od pojma »Rechnungswesen«. Prav tako anglosaška literatura razlikuje pojem »bookkeeping« od pojma »accounting«. Čeprav te razlike v tuji literaturi niso vedno zadostno podčrtane in čeprav menimo, da tudi niso vedno dosledno pojasnjene, nam pa vendar lahko ustvarijo podlago za obrazložitev pojmov »knjigovodstvo« in »računovodstvo« v naših razmerah.

Knjigovodstvo je posebna vrsta evidentiranja poslovanja. Pri tem razumemo z evidentiranjem dejavnost, ki se ukvarja z zbiranjem, urejevanjem, početnim obdelovanjem in prikazovanjem podatkov o poslovnih procesih in stanjih. Če pravimo, da je knjigovodstvo le posebna vrsta evidentiranja poslovanja, pomeni, da obstajajo tudi druge vrste evidentiranja, ki se razlikujejo od knjigovodstva. Takšni sta operativno in statistično evidentiranje. Tudi ti dve vrsti evidentiranja se ukvarjata z zbiranjem, urejevanjem, početnim obdelovanjem in prikazovanjem podatkov o poslovnih procesih in stanjih. Vendar imata pri tem drugačno področje dela ter se poslužujeta drugačnih metod kot knjigovodstvo.

Da bi nam bilo bolj razumljivo knjigovodstvo kot bistveni sestavni del računovodstva, si oglejmo razlike med vsemi tremi vrstami evidentiranja!

Knjigovodstvo zajema tisto poslovanje, ki vpliva na stanje sredstev, obveznosti do virov sredstev, na pojav prihodkov in odhodkov. To pomeni, da zajema knjigovodstvo tako rekoč celoten poslovni proces ter da je usmerjeno k njegovem celokupnem prikazovanju. Nasprotno zajemata operativno in statistično evidentiranje poslovanje le v kaki povsem določeni smeri.

Za knjigovodstvo so zanimivi zgolj podatki o že nastalih poslovnih dogodkih, poslovnih procesih in stanjih. Isto velja za statistično evidentiranje, medtem ko se operativno evidentiranje ukvarja tudi s pričakovanimi poslovnimi dogodki, poslovnimi procesi in stanji.

Da bi knjigovodstvo zajelo celoten poslovni proces, morajo biti vse njegove strani izražene v skupnem imenovalcu; tak skupen imenovalec je denar. Drugače je pri operativnem in statističnem evidentiranju. Ti dve vrsti evidentiranja opazujeta le določene poslovne procese in stanja, ne pa vseh, ki bi jih bilo mogoče opazovati. Zaradi tega pri njih ni potreben skupen imenovalec za opazovanje na različnih področjih. To pomeni, da so lahko poslovni procesi in stanja kot predmet operativnega in statističnega evidentiranja izraženi tudi zgolj v kaki naravni enoti mere.

Knjigovodstvo je usmerjeno k celokupnemu prikazovanju poslovanja, ali z drugimi besedami, k prikazovanju vsakokratnega stanja sredstev in obveznosti do njihovih virov ter vseh v obračunskem razdobju nastalih prihodkov in odhodkov. Kljub temu pa je za knjigovodstvo enako pomemben vsak posamičen pojav z vsemi njegovimi posebnostmi; poslovni procesi in stanja, ki jih zajema knjigovodstvo, so vedno individualizirani. Isto velja za operativno evidentiranje. Za statistično evidentiranje nasprotno ni bistven vsak posamičen pojav s svojimi individualnimi last-

nostmi, temveč celota vseh istovrstnih pojavov, v kateri pridejo do izraza le njim vsem skupne posebnosti.

Kakor hitro je za knjigovodstvo enako pomemben vsak posamičen poslovni proces ali stanje, če le vpliva na sredstva, obveznosti do virov sredstev, prihodke ali odhodke, mora zajemati podatke o vseh nastalih poslovnih dogodkih, poslovnih procesih in stanjih in ne samo o nekaterih izmed njih. V tem je zahteva po popolnosti zbiranja podatkov. Knjigovodstvo npr. zajema vsa sredstva in vse njihove spremembe, ne pa samo nekatera izmed njih. Res je sicer, da so v knjigovodstvu včasih izpuščena kaka sredstva, toda to je že nepravilnost, ki samo potrjuje pravilo. Operativno evidentiranje podobno zajema v celoti tiste poslovne procese in stanja, ki so njen predmet. Evidenca voženj s službenim avtomobilom mora npr. dosledno zajeti vse vožnje in ne samo nekatere, medtem ko bi druge izpustila. Dejstvo je, da knjigovodstvo in operativno evidentiranje temeljita na popolnem zbiranju podatkov o poslovnih procesih in stanjih, izvira pravzaprav že iz pomembnosti, ki jo pripisujeta vsakem posameznem poslovnem dogodku. Statistično evidentiranje se nasprotno lahko zadovoljuje že z delnim opazovanjem, če le opazovani del pojava odraža iste posebnosti kot jih ima vsa skupina.

Podatke o poslovnih procesih in stanjih zajema knjigovodstvo iz knjigovodskih listin, ki morajo biti pravilno sestavljene in podpisane. Knjigovodske listine imajo lastnost pravnega dokaznega sredstva. V tem smislu govorimo o knjigovodstvu kot o dokumentiranem evidentiranju. Operativno in statistično evidentiranje nimata takega značaja.

Knjigovodstvo je tudi strogo formalno evidentiranje; to pomeni, da mora biti vodeno v predpisani obliki ob upoštevanju načel urejenosti, npr. da je treba podatke vpisovati s črnilom, tintnim svinčnikom ali strojem, da v poslovnih knjigah ne sme biti izpuščenih praznih mest, da v njih ne sme biti popravljeno tisto, kar je že bilo vpisano itd. Operativno in statistično evidentiranje sta v tem pogledu bolj prožna.

Urejevanje podatkov je pri knjigovodstvu dvojno: časovno in stvarno. V prvem primeru so podatki urejeni po vrstnem redu nastanka in v drugem primeru po kakih stvarnih znakih. Medtem ko prvo nalogo rešuje dnevnik, rešujejo drugo nalogo glavna knjiga in pomožne knjige. Še bolj bistveno razlikovanje knjigovodstva od operativnega in statističnega evidentiranja pa je v dvojnem prikazovanju vsakega poslovnega dogodka; vsak poslovni dogodek je treba prikazati na dveh različnih mestih glavne knjige. Res velja ta posebnost le za tako imenovano dvostavno knjigovodstvo. Toda enostavno knjigovodstvo, ki vsak poslovni dogodek prikaže le na enem samem mestu v glavni knjigi, je navsezadnje zgolj nerazvito knjigovodstvo.

Razlike med tremi vrstami evidentiranja so torej očitne. Če govorimo o evidentiranju, s tem še ne mislimo nujno na knjigovodstvo in če govorimo o knjigovodstvu s tem mislimo na evidentiranje povsem določene vrste.

Kakor statističnega evidentiranja še ne moremo istovetiti z znatno obsežnejšim pojmom statistike, tudi knjigovodskega evidentiranja (knjigovodstva) še ne moremo istovetiti z računovodstvom. V okviru statistike je npr. opazovanje statističnih podatkov, urejevanje teh podatkov, tabeliranje in drugo, kar zajemamo z izrazom statistično evidentiranje, le iz-

hodišče za statistično proučevanje celotnega gradiva. Podobno je z razmerjem med računovodstvom in knjigovodstvom.

Knjigovodstvo je bistveni sestavni del računovodstva kot dejavnosti. Nasprotno je operativno evidentiranje lahko vključeno tudi v katerokoli operativno dejavnost, npr. nakup, proizvajanje, prodajo ali financiranje. Lahko je vključena celo v samo računovodstvo, vendar ni njegov bistveni sestavni del. Zato je ne upoštevamo pri opredeljevanju računovodstva. Prav tako npr. pri opredelitvi procesa proizvajanja izrecno ne navajamo dejstva, da je z njegovim potekom tesno povezano operativno evidentiranje. Podobno kot z operativnim evidentiranjem pa je končno s statističnim evidentiranjem

Na podlagi vseh teh navedb lahko opredelimo knjigovodstvo takole: knjigovodstvo je na popolnem zbiranju ter ustaljenem časovnem in stvarnem urejevanju podatkov zasnovano dokumentirano in strogo formalno evidentiranje vseh nastalih individualiziranih poslovnih procesov in stanj, ki zaradi izražanja v denarni enoti mere omogočajo prikazati sliko o celotnem preteklem poslovanju organizacije združenega dela.

Iz te opredelitve najprej razberemo, da je knjigovodstvo posebna vrsta evidentiranja, zato je knjigovodstvo dejavnost spremljanja poslovanja. Drugo, kar spoznamo iz opredelitve, je, da je knjigovodstvo evidentiranje vrednostno izraženih ekonomskih kategorij, ravno zaradi tega pa nam omogoča spoznanje ne samo posameznega poslovnega procesa ali stanja, temveč tudi njihovo sintetiziranje; takšno sintetiziranje je v končni stopnji podano v obračunskem izkazu stanja (obračunski bilanci) in obračunskem izkazu uspeha. Tretje, kar spoznamo iz opredelitve, je, da knjigovodstvo temelji na popolnem zbiranju podatkov o spremembah pri poslovnih procesih in stanjih, pri čemer mora to zbiranje biti dokumentirano; to pomeni, da so zanj pomembni vsi podatki, ki spreminjajo kako sredstvo, obveznost do vira sredstev, prihodke ali odhodke. Četrto, kar spoznamo iz opredelitve, je ustaljenost urejevanja podatkov in formalnost pri vodenju poslovnih knjig. Vse to pa razlikuje knjigovodstvo od operativnega evidentiranja in od statističnega evidentiranja.

0111 Povezava knjigovodstva z informacijskimi in upravljalnimi funkcijami

Knjigovodstvo je del obravnavanja podatkov o preteklosti kot informacijske funkcije. Zajema samo vrednostno stran tega obravnavanja podatkov o preteklosti, zato pa zajema v popolnosti vse spremembe, ki se nanašajo na sredstva, obveznosti do virov sredstev, prihodke in odhodke, zaradi svoje formalnosti pa dobiva tudi značaj pravnega dokaznega sredstva, kar ni mogoče reči o drugih vrstah evidence o preteklosti.

Knjigovodstvo je tesno povezano z računovodskim nadziranjem in brez njega ne bi moglo opraviti svojih nalog, ker ne bi bilo zaupanja v zanesljivost njegovih podatkov in informacij v računovodskih obračunih. Njegova povezava z računovodskim načrtovanjem ni tako velika, čeprav obstajajo obojestranski vplivi. Računovodsko analiziranje pa spet ne bi moglo obstajati brez knjigovodstva, ki ga nadaljuje s svojo specifično obdelavo podatkov. Toda tudi računovodsko analiziranje vpliva na knjigovodstvo s svojimi specifičnimi zahtevami.

Računovodski obračuni so podlaga za sprejemanje poslovnih odločitev v okviru nadziranja kot upravljalne funkcije. Z nadziranjem kot uprav-

ljalno funkcijo razumemo presojanje pravilnosti delovanja in odklanjanje nepravilnosti pri njem. Da bi mogli ugotoviti pravilnost nečesa, ga moramo poznati, to pa dosežemo z računovodskimi obračuni. Toda računovodski obračuni lahko pomagajo tudi pri sprejemanju poslovnih odločitev v okviru načrtovanja kot upravljalne funkcije, ker opozarjajo na tisto, kar se je dogodilo v preteklosti in kar je treba upoštevati tudi v prihodnosti.

Predloženi računovodski obračuni morajo biti sestavljeni z vso potrebno skrbnostjo in z upoštevanjem sodobnih metod. Računovodski obračuni so sestavljeni iz podatkov, ki jih vsebujejo poslovne knjige, poslovne knjige pa prevzemajo podatke iz knjigovodskih listin. Zato je knjigovodstvo treba osvetljevati z vidika celote knjigovodskih listin, poslovnih knjig in računovodskih obračunov.

0112 Knjigovodske listine

V knjigovodstvu je mogoče obravnavati poslovne dogodke samo na podlagi knjigovodskih listin, ki jih dokazujejo. Brez knjigovodskih listin (knjigovodskih temeljnic) ni knjiženja. Knjigovodska listina vsebinsko ni istovetna z nalogom, ki sproži poslovni dogodek, in tudi ne z nalogom za knjiženje, ki je lahko dan šele na podlagi knjigovodske listine.

Vsaka knjigovodska listina mora obsegati: naziv organizacije združenega dela z naslovom in naziv oddelka, ki je knjigovodsko listino izdal; naziv knjigovodske listine; datum izdaje knjigovodske listine; imena oseb, ki sodelujejo pri poslovnem dogodku, na katero se knjigovodska listina nanaša; količino, izraženo na način, ki ustreza naravi posla, in zneske, izražene v dinarjih; podpise oseb, ki so pooblaščene za podpisovanje knjigovodske listine. Če je knjigovodska listina izdana v več izvodih, mora biti na vsakem izvodu označen njegov namen.

Knjigovodske listine morajo biti sestavljene ob nastanku poslovnega dogodka. Napisane morajo biti s črnilom, kopirnim svinčnikom, kemičnim svinčnikom ali na stroj; za izvirno knjigovodsko listino se šteje tudi listina, ki je sestavljena z računalniško tehniko, kadar prihajajo podatki neposredno s kraja, kjer pride do poslovnega dogodka. Prazna mesta v knjigovodskih listinah morajo biti prečrtana. V primeru pomote je treba prečrtati prvotno besedilo ali znesek in nad prečrtanim zapisati pravilno besedilo ali znesek. Popravek mora potrditi s podpisom tisti, ki je pooblaščen za podpis knjigovodske listine, prav tako tudi zapisati datum popravka. Čekov in menic ni mogoče popravljati, temveč jih je v primeru napake treba uničiti in izdati nove.

Samoupravni akt o računovodstvu navaja knjigovodske listine, ki se pojavljajo v organizaciji združenega dela, njihovo obliko ter način izdaje in kroženja. Knjigovodske listine, ki se sestavljajo v sami računovodski službi, ne smejo imeti zgolj oblike naloga za knjiženje brez drugih sestavin, kadar so te potrebne za obrazložitev vknjižb. Knjigovodske listine morajo biti dostavljene na mesto knjiženja v rokih iz rokovnika, ki je sestavni del samoupravnega akta o računovodstvu. Nepotrebno zadrževanje knjigovodskih listin se šteje za kršitev delovnih dolžnosti.

Po opravljeni kontroli knjigovodske listine se v računovodstvu na posebnem obrazcu ali na sami knjigovodski listini izda nalog za knjiženje, ki je pismeni akt, s katerim vodja računovodstva ali od njega pooblašče-

na oseba odreja, da se na podlagi pregledane knjigovodske listine vknjižijo spremembe v poslovnih knjigah organizacije združenega dela. Sestavni del tega naloga je kontiranje. Samoupravni akt o računovodstvu rešuje vprašanje, kdo izdaja nalog za knjiženje in v kakšni obliki.

Vsaka knjigovodska listina ima, potem ko je na njeni podlagi izdan nalog za knjiženje, tudi šifro in zaporedno številko, po kateri je shranjena. V samoupravnem aktu o računovodstvu so določila o označevanju knjigovodskih listin.

Knjigovodske listine je treba hraniti najmanj pet let po preteku leta, na katero se nanašajo, toda ne manj kot v morebitno predpisanih daljših rokih. Izplačilne listine in druge listine o osebnih dohodkih kakor tudi druge listine, ki jih organizacija združenega dela posebej določi v svojem samoupravnem aktu o računovodstvu, je treba hraniti trajno. Prodajne bloke in razne pomožne listine o notranjih spremembah, ki jih organizacija združenega dela posebej določi v svojem pravilniku o računovodstvu, pa hrani le leto dni po potrditvi zaključnega računa, na katerega se nanašajo.

0113 Poslovne knjige

V poslovnih knjigah so po časovnih in stvarnih znakih zabeleženi podatki, ki izhajajo iz knjigovodskih listin. V knjigovodstvu zajemajo časovno urejene podatke dnevniki, stvarno urejene podatke pa knjigovodski konti v glavni knjigi in pomožnih knjigah. Glavna knjiga zajema najmanj sintetične konte, pomožne knjige pa analitične konte. V računalniškem knjigovodstvu praviloma ne obstajajo dnevniki, glavna knjiga in pomožne knjige v klasičnem smislu. Kot sestavni del poslovnih knjig je treba v tem primeru obravnavati vložek ali input v računalnik (kot so npr. luknjane kartice, luknjan trak in podobno) ter izložek ali output iz njega (tj. poročila o spremembah in stanju po posameznih knjigovodskih kontih).

V knjigovodstvu lahko uporablja organizacija združenega dela prenosno ali kopirno metodo knjiženja in ročno ali strojno tehniko knjiženja. V računalniškem knjigovodstvu lahko uporablja organizacija združenega dela različne nosilce podatkov, vendar se lahko novi podatki iz odnosov z zunanjim svetom dodajajo le preko medija, ki je zasnovan na izvirni knjigovodski listini. Izjemoma lahko računalnik prejme podatke neposredno z mesta, kjer pride do poslovnega dogodka, vendar mora v tem primeru sam sestaviti zaznambo, ki ima značaj knjigovodske listine. Določila o metodah in tehniki knjiženja obsega samoupravni akt o računovodstvu. Z njim se lahko predvidijo določena pooblastila računovodji glede uporabljanja metod in tehnike knjiženja. Pri sprejemanju teh odločitev je treba upoštevati načela racionalnosti in učinkovitosti. Računovodja si prizadeva vpeljati strojno obdelavo na vseh tistih področjih, kjer zagotavlja večjo racionalnost in učinkovitost dela.

Vsaka poslovna knjiga mora obsegati: naziv organizacije združenega dela, naziv poslovne knjige oziroma knjigovodskega konta, podatke o razdobju, na katero se nanaša, in druge sestavine, ki so predvidene v samoupravnem aktu o računovodstvu. Če je v knjigovodstvu v uporabi kopirno knjiženje na prostih listih, morajo biti ti pred uporabo vneseni v posebno evidenco, ob koncu leta pa zvezani in overovljeni po direktorju in računovodji.

Analitična knjigovodska evidenca sestoji iz poslovnih knjig v knjigovodstvu osnovnih sredstev, drobnega inventarja, materiala, osebnih dohodkov, storitev kot prvin, stroškovnih mest, stroškovnih nosilcev, polproizvodov, proizvodov, trgovskega blaga, prodaje, terjatev in obveznosti (saldakontov) in v drugih knjigovodstvih, določenih v samoupravnem aktu v računovodstvu. Ta rešuje tudi vprašanja knjigovodskih listin, na podlagi katerih se izvajajo vknjižbe v analitičnih knjigovodstvih. V računalniškem knjigovodstvu se analitična knjigovodstva pojavljajo kot podsistemi, pri čemer nastopa izložek (output) iz posameznega podsistema kot vložek (input) v drugi podsistem, ne da bi pri tem bilo treba oblikovati posebno zbirno ali razdelilno knjigovodsko listino.

V klasičnem knjigovodstvu morajo biti poslovne knjige pisane s črnilom, kopirnim svinčnikom, kemičnim svinčnikom ali strojem. V njih ne smejo ostajati prazne vrste, temveč mora biti po časovnem redu izpolnjena vsaka vrstica prostora za vknjižbe. Opravljeni vpisi se ne smejo brisati in praviloma tudi ne prečrtavati, če pa je to le potrebno, se mora jasno videti prvotno besedilo ali znesek; popravek mora pri tem biti potrjen s podpisom. Če pa se po opravljenem knjiženju ugotovi, da je napačno zaradi napake v nalogu za knjiženje, je treba izpeljati popravek z rdečim stornom na podlagi novega naloga. Poslovne knjige morajo biti sproti sešteve. V njih ne sme biti vpisanih nikakih podatkov, za katere ne bi bilo mogoče ugotoviti, kdaj so bili vpisani. Nevezani listi poslovnih knjig se ne smejo uničiti, prav tako pa se tudi ne smejo iztrgati listi iz vezanih knjig.

Knjigovodske listine morajo biti vknjižene skladno z roki iz rokovnika, ki je sestavni del ustreznega samoupravnega akta. Šteje se, da je knjigovodstvo ažurno, če so v vse poslovne knjige vnesene poslovne spremembe najkasneje osem dni od dneva, v katerem je bila izstavljena ustrezna knjigovodska listina oziroma od dne, ko bi morala biti izstavljena ali prejeta. V blagajniški knjigi kot tudi na računih denarnih sredstev deponentov v bankah in drugih finančnih organizacijah pa je poslovne spremembe treba vnašati dnevno.

Organizacija združenega dela sestavi na podlagi predpisanega temeljnega kontnega plana svoj lastni analitični kontni plan. Ta kontni plan je sestavni del samoupravnega akta o računovodstvu, ki tudi daje računovodji pooblastilo za podrobnejše razčlenjevanje analitičnih kontov in za opustitev tistih analitičnih kontov, ki niso potrebni. V analitičnem kontnem planu so temeljni konti razčlenjeni po dekadnem ali kakem drugem sistemu. Organizacija združenega dela spreminja svoj lastni kontni plan praviloma s 1. januarjem.

Organizacija združenega dela izdela skladno s svojimi potrebami nomenklaturo drobnega inventarja in materiala, osebnih dohodkov, stroškovnih nosilcev oziroma polproizvodov in proizvodov, stroškovnih mest in trgovskega blaga.

Poslovne knjige je treba hraniti najmanj 10 let po preteku leta, na katero se nanašajo, toda ne manj kot v morebitno predpisanih daljših rokih. Podrobnejša določila o hrambi poslovnih knjig obsega samoupravni akt o računovodstvu.

0114 Računovodski obračuni

Računovodski obračuni so kot rezultat knjigovodstva sestavljeni za notranje potrebe računovodstva v nadaljnjih stopnjah dela ali za potrebe drugih uporabnikov v organizaciji združenega dela in zunanjih uporabnikov. Računovodske obračune za potrebe zunanjih uporabnikov določajo zakoni in drugi predpisi, računovodske obračune za potrebe tistih, ki na njihovi podlagi sprejemajo poslovne odločitve, pa mora podrobneje navesti ustrezni samoupravni akt v organizaciji združenega dela.

Računovodski obračuni, ki se nanašajo na celotno organizacijo združenega dela, so npr. obračunski izkaz stanja (obračunska »bilanca«), obračunski izkaz uspeha, obračunski izkaz finančnih tokov (gibanja sredstev), obračunski izkaz prejemkov in izdatkov, na njih zasnovani kazalniki itd. Ti računovodski obračuni se sestavljajo za mesečno, tromesečno in letno razdobje.

Računovodski obračuni, ki se nanašajo na posamezne dele organizacije združenega dela, so npr. obračun stroškov po stroškovnih mestih, obračun stroškov po mestih odgovornosti itd. Tudi ti računovodski obračuni se sestavljajo za mesečno, tromesečno in letno razdobje.

Računovodski obračuni, ki se nanašajo na posamezno poslovno dejavnost, so npr. obračun lastne cene poslovnega učinka, obračun spremenljivih stroškov poslovnega učinka, obračun prispevka za kritje, stopnje prispevka za kritje in koeficienta prispevka za kritje na enoto omejujočega dejavnika pri poslovnem učinku itd. Ti obračuni se sestavljajo po potrebah.

V primeru povezave posamezne organizacije združenega dela z drugo organizacijo v širšo celoto se sestavljajo tudi obračunski konsolidirani izkaz stanja (obračunska konsolidirana »bilanca«), obračunski konsolidirani izkaz uspeha in konsolidirani obračun lastne cene poslovnega učinka. Zadnji se sestavlja tudi v primerih doseganja skupnega prihodka.

Ustrezni samoupravni akt v organizaciji združenega dela določa, katere vrste rednih računovodskih obračunov se sestavljajo, a tudi načela za sestavljanje posebnih računovodskih obračunov.

Isti akt določa še vrste stroškov, stroškovna mesta in stroškovne nosilce oziroma načela, po katerih se vzpostavljajo. Pri tem je posebno pozornost treba posvetiti splošnim stroškom nakupa, ki jih je treba razčleniti na stroške naročanja in stroške zalog; dalje splošnim stroškom uprave, ki jih je treba razčleniti po službah; a tudi splošnim stroškom prodaje, ki jih je treba razčleniti na stroške zalog, stroške dobivanja naročil in stroške izpolnjevanja naročil. Posebne prodajne stroške pa je treba zasledovati ločeno po skupinah proizvodov, po organizacijskih enotah prodaje, po prodajnih območjih, po velikosti kupcev, po velikosti naročil itd.

V okviru stroškovnega računovodstva se sestavljajo kot pomožno sredstvo za oblikovanje končnih računovodskih obračunov tako obračunski list stroškov kot tudi obračunski list ustvarjanja učinkov (obračunski list proizvodnje) in obračunski list prodaje. V obračunskem listu stroškov je vidno razporejanje ostvarjenih stroškov po stroškovnih mestih, njihovo prehajanje iz posameznega stroškovnega mesta na drugo v zvezi s porabljenimi notranjimi poslovnimi učinki, kakor tudi izračun ostvarjenih koeficientov dodatka splošnih stroškov na izbrane neposredne velikosti.

V obračunskem listu ustvarjanja učinkov je vidno razporejanje ostvarjenih stroškov po stroškovnih nosilcih, pri čemer pa glede na izbrano metodo vrednotenja učinkov ni nujno, da so po stroškovnih nosilcih razporejeni vsi stroški. V obračunskem listu prodaje so vidni ostvarjeni prihodki po vrstah in ustrezni stroški kot tudi poslovni izid, ki izhaja iz posamezne vrste prihodkov oziroma posameznih vrst poslovnih učinkov.

Ustrezni samoupravni akt v organizaciji združenega dela mora obsegati shemo obračuna stroškov poslovnega učinka z metodami določanja sestavin te sheme. Organizaciji združenega dela ni treba sestavljati obračuna stroškov po poslovnih učinkih, če ima natančno sestavljene predračune stroškov po poslovnih učinkih in če spremlja odmike od načrtovanih stroškov po stroškovnih mestih.

Glede na posebnosti dohodkovnega sistema je v obračunih treba posebej navajati materialne stroške z amortizacijo in vračunane dele dohodka.

Če je za posamezne računovodske obračune, ki so dostavljeni zunanjim uporabnikom, v gospodarsko-finančnih predpisih naveden rok njihove predložitve, njihova vsebina in oblika, more organizacija združenega dela za notranje potrebe sestavljati takšne obračune tudi na drugačne načine in v drugačnih rokih. Zlasti se to nanaša na obračunski izkaz stanja (obračunsko »bilanco«) in obračunski izkaz uspeha.

Posebno pozornost je treba posvetiti sestavljanju obračunskega izkaza finančnih tokov (gibanja sredstev), ki more imeti širšo ali ožjo vsebino. V najbolj preprosti obliki so s pritoki (prilivi) v njem zajeta povečanja obveznosti do virov sredstev in zmanjšanja nedenarnih sredstev, z odtoki (odlivi) pa zmanjšanja obveznosti do virov sredstev in povečanja nedenarnih sredstev.

Letne izkaze stanja (»bilance«) in izkaze uspeha kot tudi izkaze stanja (»bilance«) in izkaze uspeha, ki so sestavljeni ob spojitvah, pripojitvah ali razdelitvah, je treba hraniti trajno. Za druge računovodske obračune pa vsebuje ustrezni samoupravni akt v organizaciji združenega dela določila o času hrambe.

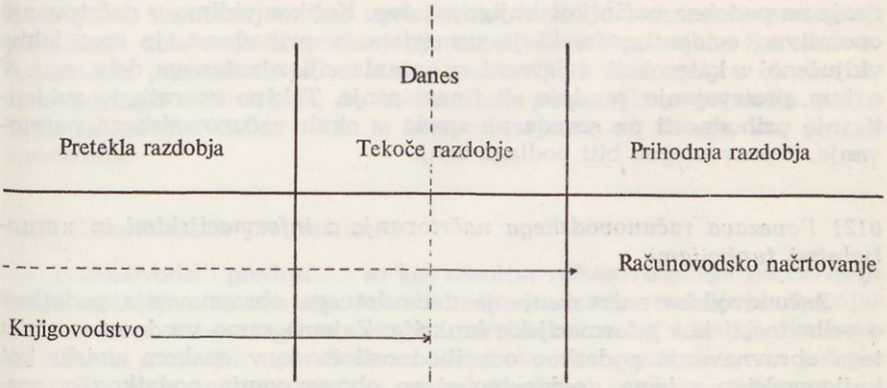
012 Računovodsko načrtovanje kot sestavni del računovodstva

0120 Opredelitev računovodskega načrtovanja

Knjigovodstvo kot temeljni sestavni del računovodstva je usmerjeno nazaj. Računovodsko načrtovanje kot temeljni sestavni del računovodstva je nasprotno usmerjeno naprej. Pri knjigovodstvu imamo opravka z vrednostnimi izrazi ostvarjenih poslovnih dogodkov, procesov in stanj, pri računovodskem načrtovanju pa z vrednostnimi izrazi predvidenih poslovnih dogodkov, procesov in stanj. Lahko bi rekli, da je predmet knjigovodstva preteklo poslovanje, predmet računovodskega načrtovanja pa prihodnje poslovanje. Toda poslovanje vedno poteka v povsem določenih razdobjih, med katerimi je brez dvoma najpomembnejše tekoče razdobje. Če nato pravimo, da knjigovodstvo zajema tudi sedanje poslovanje, s tem mislimo na tisto poslovanje, ki se je pojavilo v tekočem razdobju do proučevanega trenutka. Če podobno pravimo, da računovodsko načrtovanje zajema tudi sedanje poslovanje, s tem mislimo predvsem na tisto poslo-

vanje, ki se bo pojavilo v tekočem razdobju od proučevanega trenutka dalje. Ker se proučevani trenutek vsak hip spreminja, računovodski predračuni pa s tem ne izginevajo, lahko ugotovimo, da vsakokrat, ko v časovnem pogledu knjigovodstvo ujame računovodsko načrtovanje, sam računovodski predračun spremeni svoj napovedovalen značaj v sodilo za ocenjevanje doseženega.

Skupen izraz za knjigovodstvo in računovodsko načrtovanje moremo najti v računovodskem spremljanju poslovanja, sicer pa je povezava med obema takšna-le:

Če želimo za računovodsko načrtovanje podati podobno opredelitev kot za knjigovodstvo, pridemo do naslednje opredelitve: računovodsko načrtovanje je na popolnem ali reprezentativnem zbiranju ter ustaljenem stvarnem urejevanju podatkov zasnovano evidentiranje v prihodnosti predvidenih individualiziranih ali množičnih poslovnih procesov in stanj, ki zaradi izražanja v denarni enoti mere omogočajo prikazati sliko o celotnem prihodnjem poslovanju organizacije združenega dela.

Iz te opredelitve spet najprej razberemo, da je tudi računovodsko načrtovanje posebna vrsta evidentiranja; zato je računovodsko načrtovanje spet dejavnost spremljanja poslovanja, kaže ga pa primerjati s samim knjigovodstvom, da bi lahko dojeli v celoti njegove posebnosti. Drugo, kar spoznamo iz opredelitve, je, da je računovodsko načrtovanje evidentiranje vrednostno izraženih ekonomskih kategorij, ravno zaradi tega pa nam podobno kot knjigovodstvo omogoča spoznanje ne samo posameznega poslovnega procesa ali stanja, temveč tudi njihovo sintetiziranje; takšno sintetiziranje je v končni stopnji podano v predračunskem izkazu stanja (predračunski »bilanci«) in predračunskem izkazu uspeha. Tretje, kar spoznamo iz opredelitve, je, da moramo pri računovodskem načrtovanju podobno kot pri knjigovodstvu v popolnosti obravnavati vse predvidene spremembe sredstev, obveznosti do virov sredstev, prihodkov in odhodkov, čeprav se pri tem v nasprotju s knjigovodstvom ne moremo več opirati na listine. Četrto, kar spoznamo iz opredelitve, pa je spet ustaljenost urejevanja podatkov o pričakovanih procesih in stanjih, kjer mora biti to urejevanje metodično usklajeno s kasnejšim knjigovodskim urejevanjem podatkov, da bi bili načrtovani rezultati primerljivi z ostvarjenimi; če v tem vidimo podobnost računovodskega načrtovanja s knjigo-

vodstvom, pa računovodsko načrtovanje odstopa od knjigovodstva očitno v pogledu formalnosti pri vodenju poslovnih knjig. Na splošno lahko rečemo, da to, kar velja za razmerje med knjigovodstvom in preteklim poslovanjem, velja tudi za razmerje med računovodskim načrtovanjem in prihodnjim poslovanjem. Če vidimo v računovodskem načrtovanju posebno vrsto evidentiranja, moramo to spet razlikovati tako od operativnega evidentiranja kot od statističnega evidentiranja. Statistično evidentiranje se sploh ne more ukvarjati s prihodnostjo, operativno se sicer lahko, vendar je vedno omejeno na določeno ožje področje, medtem ko računovodsko načrtovanje zaradi vrednostnega izražanja omogoča sintetiziranje na podoben način kot knjigovodstvo. Kolikor vidimo v načrtovanju operativno evidentiranje, ki je usmerjeno v prihodnost, je spet lahko vključeno v katerokoli dejavnost v organizaciji združenega dela, npr. v nakup, proizvajanje, prodajo ali financiranje. Takšno operativno evidentiranje prihodnosti pa seveda ne spada v okvir računovodskega načrtovanja, čeprav utegne biti podlaga zanj.

0121 Povezava računovodskega načrtovanja z informacijskimi in upravljalnimi funkcijami

Računovodsko načrtovanje je del celotnega obravnavanja podatkov o prihodnosti kot informacijske funkcije. Zajema samo vrednostno stran tega obravnavanja podatkov o prihodnosti in to v enakem smislu kot knjigovodstvo zajema vrednostno stran obravnavanja podatkov o preteklosti. Zaradi tega vstopa v funkcijski sklop računovodstva kot celote ne glede na to, katera služba se z njim ukvarja.

Nekatera spoznanja iz knjigovodstva so podlaga za računovodsko načrtovanje. Medsebojna povezanost in odvisnost pojavov, ki je očitna v knjigovodstvu, mora biti upoštevana tudi pri računovodskem načrtovanju. Knjigovodski podatki o preteklosti v mnogočem nakazujejo situacijo v prihodnosti, zato jih je potrebno upoštevati pri računovodskem načrtovanju.

Nekatera spoznanja iz računovodskega načrtovanja so podlaga za knjigovodstvo. V knjigovodstvu so nekateri stroški vračunani v znesku, ki izhaja iz ustreznih računovodskih predračunov. Pri obračunavanju stroškov po stroškovnih mestih se pogosto poslužujemo postavk, ki izhajajo iz ustreznih računovodskih predračunov. Zaloga materiala, proizvodov in nedokončana proizvodnja so navadno izkazani po načrtovanih cenah, tj. po cenah iz ustreznih predračunov, od katerih so v knjigovodstvu šele vzporedno evidentirani odmiki. Ni si mogoče zamisliti obračuna uspeha organizacijskih enot ali prispevka posameznega delavca k dohodku brez vnašanja postavk iz ustreznih računovodskih predračunov v samo knjigovodstvo.

Računovodski predračuni so podlaga za sprejemanje poslovnih odločitev v okviru načrtovanja kot upravljalne funkcije. Načrtovanje kot upravljalna funkcija je na podlagi predvidevanja prihodnosti zasnovano določanje prihodnjega delovanja, ki obsega postavljanje ciljev poslovanja in postopkov za njihovo uresničevanje. Načrtovanje kot upravljalno funkcijo je torej treba strogo razlikovati od računovodskega načrtovanja, ki zajema samo del informacijske funkcije obravnavanja podatkov o prihodnosti in ki se končuje z računovodskimi predračuni.

Predloženi računovodski predračuni morajo biti sestavljeni z vso potrebno skrbnostjo, upoštevanjem sodobnih metod, prav tako pa tudi sodobnih pojmov, pri čemer ne smemo zanemariti pojma oportunitetnih stroškov. Če obstaja možnost za več različic, je vsako od njih treba razdelati enako pazljivo. Sprejeti računovodski predračuni pa morajo ustrezno odražati sprejeto odločitev v okviru načrtovanja kot upravljalne funkcije.

Sprejeti računovodski predračuni nastopajo kot sodilo pri presojanju tistega, kar je bilo ostvarjeno in v tem smislu ustvarjajo tudi podlago za sprejemanje poslovnih odločitev iz okvira nadziranja kot upravljalne funkcije. Z nadziranjem kot upravljalno funkcijo razumemo presojanje pravilnosti delovanja in odklanjanje nepravilnosti pri njem. Sprejeti računovodski predračuni pa se lahko zaustavljajo tudi zgolj v okviru računovodskega analiziranja, da bi bila tam pripravljena pojasnila o razlogih za odmike tistega, kar je bilo ostvarjeno, od tistega, kar je bilo načrtovano.

0122 Računovodski predračuni

Računovodski predračuni so kot rezultat računovodskega načrtovanja lahko sestavljeni za notranje potrebe računovodstva v nadaljnjih stopnjah dela ali za potrebe drugih notranjih uporabnikov v organizaciji združenega dela in zunanjih uporabnikov. Računovodske predračune za potrebe zunanjih uporabnikov določajo zakoni in drugi predpisi, računovodske predračune za potrebe tistih, ki na njihovi podlagi sprejemajo poslovne odločitve, pa mora podrobneje pojasniti ustrezni samoupravni akt v organizaciji združenega dela.

Računovodski predračuni, ki se nanašajo na celotno organizacijo združenega dela, so npr. predračunski izkaz stanja (predračunska »bilanca«), predračunski izkaz uspeha, predračunski izkaz finančnih tokov (gibanja sredstev), predračunski izkaz prejemkov in izdatkov, na njih zasnovani kazalniki itd. Ti računovodski predračuni se sestavljajo za mesečno, tromesečno in letno razdobje.

Računovodski predračuni, ki se nanašajo na posamezne dele organizacije združenega dela, so npr. gibljivi predračun spremenljivih stroškov po stroškovnih mestih, predračun stalnih stroškov po stroškovnih mestih, predračun stroškov po mestih odgovornosti itd. Tudi ti računovodski predračuni so sestavljeni za mesečno, tromesečno in letno obdobje.

Računovodski predračuni, ki se nanašajo na posamezno dejavnost, so npr. predračun lastne cene poslovnega učinka, predračun spremenljivih stroškov poslovnega učinka, predračun prispevka za kritje, stopnje prispevka za kritje in koeficienta prispevka za kritje na enoto omejujočega dejavnika pri poslovnem učinku itd. Ti predračuni se sestavljajo pri uvajanju novega poslovnega učinka in ob vsaki spremembi okoliščin pri ustvarjanju učinkov.

V primeru povezave posamezne organizacije združenega dela z drugo organizacijo v širšo celoto se sestavljajo tudi predračunski konsolidirani izkaz stanja (predračunska »bilanca«) in predračunski konsolidirani izkaz uspeha, kot tudi konsolidirani predračun lastne cene poslovnega učinka. Zadnje je zlasti pomembno v primeru načrtovanja skupnega prihodka.

Ustrezni samoupravni akt v organizaciji združenega dela določa, katere vrste rednih računovodskih predračunov se sestavljajo, a tudi načela za sestavljanje posebnih računovodskih predračunov.

Vrste stroškov, stroškovna mesta in stroškovne nosilce je treba v okviru računovodskega načrtovanja vzpostaviti na enak način kot v knjigovodstvu. Posebno pozornost je treba posvetiti splošnim stroškom nakupa, ki jih je treba razčleniti na stroške naročanja in stroške zalog; dalje splošnim stroškom uprave, ki jih je treba razčleniti po službah; a tudi splošnim stroškom prodaje, ki jih je treba razčleniti na stroške zalog, stroške dobivanja naročil in stroške izpolnjevanja naročil. Posebne prodajne stroške pa je treba zasledovati ločeno po skupinah proizvodov, po organizacijskih enotah prodaje, po prodajnih območjih, po velikosti kupcev, po velikosti naročil itd.

V okviru stroškovnega računovodstva se sestavljajo kot pomožno sredstvo za oblikovanje končnih računovodskih predračunov tako predračunski list stroškov kot predračunski list ustvarjanja učinkov (predračunski list proizvajanja) in predračunski list prodaje, kolikor je to potrebno. V predračunskem listu stroškov je vidno razporejanje načrtovanih stroškov po stroškovnih mestih, njihovo prehajanje iz posameznega stroškovnega mesta na drugo v zvezi s porabljenimi notranjimi poslovnimi učinki, kot tudi izračun načrtovanih koeficientov dodatka splošnih stroškov na izbrane neposredne velikosti. V predračunskem listu ustvarjanja učinkov je vidno razporejanje načrtovanih stroškov po stroškovnih nosilcih, pri čemer pa glede na izbrano metodo vrednotenja učinkov ni nujno, da so po stroškovnih nosilcih razporejeni vsi stroški. V predračunskem listu prodaje so vidni načrtovani prihodki po vrstah in ustrezni stroški kot tudi poslovni izid, ki izhaja iz posamezne vrste prihodkov oziroma posameznih vrst poslovnih učinkov.

Predračun stroškov poslovnega učinka je treba sestavljati na enak način kot je predviden za poznejši obračun stroškov poslovnega učinka. Če je predračun stroškov poslovnega učinka sestavljen natančno in organizacija združenega dela kasneje spremlja odmike od načrtovanih stroškov po stroškovnih mestih, ni nujno, da se sestavlja tudi obračun stroškov poslovnega učinka.

Glede na posebnosti dohodkovnega sistema je v predračunih treba posebej navajati materialne stroške z amortizacijo in vračunane dele dohodka. Vračunane dele dohodka ni mogoče vključevati v predračune stroškov brez njihove povezave s predračunskim izkazom uspeha.

Predračunski izkaz stanja (predračunska »bilanca«) in predračunski izkaz uspeha morata biti tako razčlenjena kot bodo kasneje v knjigovodstvu spremljana sredstva in obveznosti do virov sredstev oziroma prihodki in odhodki ter sestavljen obračunski izkaz stanja (obračunska »bilanca«) in obračunski izkaz uspeha.

Načrtovanje bilance je tesno povezano z načrtovanjem izkaza finančnih tokov (gibanja sredstev), v katerem so kot pritoki (prilivi) označena povečanja obveznosti do virov sredstev in zmanjšanja nedenarnih sredstev, kot odtoki (odlivi) pa zmanjšanja obveznosti do virov sredstev in povečanja nedenarnih sredstev; predračunski izkaz finančnih tokov (gibanja sredstev) pravzaprav pojasnjuje spremembe od določenega izkaza stanja do drugega izkaza stanja v prihodnosti. Število postavk v njem je

lahko manjše od števila postavk v izkazu stanja, toda v vsakem primeru mora biti enako kot v ostvarjenem izkazu gibanja sredstev.

Predračunski izkaz prejemkov in izdatkov je naslonjen tako na predračunski izkaz uspeha kot na predračunski izkaz finančnih tokov (gibanja sredstev), in zlasti, če je sestavljen za krajša razdobja, spodbuja akcijo v smeri odklanjanja plačilne nesposobnosti organizacije združenega dela.

Računovodske predračune je treba hraniti leto dni po izteku leta, na katero se nanašajo.

013 Računovodsko nadziranje kot sestavni del računovodstva

0130 Opredelitev računovodskega nadziranja

Nadaljnji sestavni del računovodstva je računovodsko nadziranje.

Z nadziranjem nasploh razumemo dejavnost, ki se ukvarja s presojanjem pravilnosti in odpravljanjem nepravilnosti. Pravilnost moremo presojati le tedaj, če imamo zanjo nekakšno merilo pravilnosti. Vedeti moramo ne samo, kaj je, temveč tudi, kaj bi moralo biti; naloga nadziranja pa je, da presoja, ali je tisto, kar je, soglasno s tistim, kar bi moralo biti. Pri tem ni pomembno, kako je postavljeno tisto, kar bi moralo biti; ali je dano z notranjimi ali zunanjimi predpisi, smernicami in navodili, ali samo z običajno dobro poslovno prakso. Toda nadziranje nima samo pasivne vloge ugotavljanja pravilnosti in nepravilnosti, temveč tudi aktivno vlogo borbe proti nepravilnostim. Nikakor pa ni namen samega nadziranja, da bi se spuščalo v presojanje bonitete in predlaganje izboljšav.

Notranje nadziranje še zdaleč nima v celoti značaja računovodskega nadziranja, tudi če pri tem zanemarimo nadziranje kot upravljalno funkcijo. Notranje nadziranje spet lahko deloma poteka v tesni povezavi z nakupno, proizvajalno, prodajno ali drugimi operativnimi dejavnostmi ter je v njih vključen. V okvir računovodstva spada nasprotno le tisti del notranjega nadziranja, ki je tesno povezan s samim knjigovodstvom. Tako notranje nadziranje je iznad same operativne dejavnosti, zaradi česar je bolj nepristransko in učinkovito, ker temelji na vrednostno izraženih podatkih pa je tudi celovitejše. Kot smo že omenili, je treba razlikovati računovodsko nadziranje tudi od nadziranja kot upravljalne funkcije. Preden pa pojasnimo razliko, kaže opozoriti na več njegovih načelnih vrst.

Razlikujemo več vrst nadziranja nasploh: kontroliranje, revidiranje in inšpiciranje. Najprej jih razmejujemo glede na to, kako so nadzorni organi vključeni v redni potek nadziranega poslovanja. Kontrolni organi so vedno povezani s potekom nadziranih pojavov; pomisliti kaže npr. samo na kontroliranje blagajniškega poslovanja. Drugače je pri revidiranju ali inšpiciranju. Revizijski pregled poteka samo po potrebi, ustrezni revizijski organi pa niso v nikaki zvezi s potekom nadziranega poslovanja. Podobno je z inšpekcijskimi organi.

V zvezi s povezanostjo nadzornih organov z nadziranim poslovanjem je vprašanje njihove stalnosti. Kontrolirajo vedno stalni organi na kraju samem ali organi, ki tam v kakem razdobju delujejo po načelu stalnosti.

Spet si lahko prikličemo pred oči stalno kontroliranje blagajniškega poslovanja. Nasprotno pa revizijski in inšpekcijski organi nikoli ne delujejo po načelu stalnosti na tistem področju, ki ga je treba nadzirati.

Nadaljnje razlike med posameznimi vrstami nadzora nastajajo pri odgovoru na vprašanje, kdaj poteka presoja poslovnih procesov in stanj ali kdaj se razvija presojano poslovanje. Predmet kontroliranja so vsakokratni sprotni poslovni procesi in vsakokratna sprotna poslovna stanja. Kontrolni organi kontrolirajo sprotno poslovanje. Ali bolj natančno, kontrolni organi delujejo v času poteka kakega poslovnega procesa ali takoj po njegovem dokončanju. V prvem primeru vzporedno nadzirajo sam poslovni proces, v drugem primeru pa vzporedno nadzirajo njegov rezultat. Kontroliranje torej poteka vedno vzporedno s kontroliranim poslovanjem. Nasprotno potekata revidiranje in inšpiciranje vedno kasneje. Oba časovno nista povezana s tistimi poslovnimi procesi in stanji, s katerimi sta povezana stvarno. Revizijski in inšpekcijski organi potemtakem gledajo le nazaj in presojajo preteklost.

V načinu dela obstajajo še druge razlike med kontroliranjem, revidiranjem in inšpiciranjem. Kontroliranje materialno ali miselno ne obnavlja poslovni proces, temveč le s strokovnim prijemom ugotavlja, ali je pravilen ali ni. Za kontroliranje ni zanimivo vprašanje, zakaj in kako je prišlo do kakega poslovnega stanja; kontroliranje le ugotovi, ali je kako stanje pravilno ali ni. Isto velja za inšpiciranje. Drugače pa je pri revidiranju. Revidiranje je vedno povezano z materialnim in miselnim obnavljanjem pri svojem predmetu nadziranja. Revizor se ne bo zadovoljil z ugotovitvijo, da kako dejanje ni pravilno, temveč bo poskušal obnoviti celoten potek procesa, ki je privedel do končne nepravilnosti, poskušal bo presoditi pravilnosti poslovanja v vseh njegovih stopnjah. Zaradi tega pa revidiranje zahteva tudi več časa, predvsem pa večjo pripravo in izvedeniško znanje. Medtem ko je npr. za finančnega inšpektorja dovolj, da pozna predpise in ve, kaj mora v knjigovodstvu pogledati, da bi ugotovil, ali jih organizacija združenega dela upošteva ali ne, mora revizor poznati v podrobnosti tudi vso tehniko in organizacijo dela v knjigovodstvu.

Vse vrste nadziranja nimajo enake učinkovitosti. Ker kontroliranje pomeni sprotno primerjanje naloge ali predpisa z izvajanjem, lahko vpliva na samo izvajanje ter preprečuje nepravilnosti. Kontroliranje ima torej preprečevalen (preventiven) značaj, ker preprečuje, da bi prišlo do napak. Vendar je njegov tak značaj mnogokrat treba razumeti v relativnem smislu; mnogim nepravilnostim, ki jih zasledi kontrola, se namreč ni več mogoče ogniti ali je pa mogoče odpraviti le kasnejše in večje pri poteku istega poslovanja. Ker pa s kontroliranjem takšne nepravilnosti ugotovimo že takoj v začetku, govorimo, da je preprečevalno, čeprav je tudi delno popravljalno (korektivno). Drugače je z revidiranjem in inšpiciranjem. Ker oba potekata vedno šele tedaj, ko je nadzirani poslovni proces že davno končan, ali ko je nadzirano poslovno stanje že dano dejstvo, seveda nimata več preprečevalnega značaja. Njun preprečevalni značaj bi izstopil le pri tistem poslovanju, ki bi se začelo po končanem revidiranju ali inšpiciranju. Toda niso začetne nepravilnosti odpravljene že ob samem izvoru; revidiranje in inšpiciranje napak ne moreta več preprečiti, lahko jih samo ugotovita in nato poskrbita, da so odpravljene.

Ker kontroliranje poteka vzporedno s poslovanjem, ki ga je treba nadzirati, je najučinkovitejše takrat, kadar je treba že sproti ugotavljati pravilnost izvajanja postavljenih nalog ali predpisov. Ker poteka revidiranje kasneje, po dokončanem poslovnem procesu, je najučinkovitejše takrat, kadar je treba odkriti globlje vzroke dejanskega stanja. Inšpiciranje poteka tudi kasneje, po že dokončanem poslovnem procesu, najučinkovitejše pa je takrat, kadar je mogoče z navadnim strokovnim pregledom ugotoviti soglasnost ali nesoglasnost dejanskega stanja s tistim, ki je predpisano ali predvideno.

Kar smo ugotovili za notranje nadziranje nasploh, velja tudi za posamezne njegove vrste: ne vstopajo vse v pojem računovodskega nadziranja. Z računovodskim nadziranjem razumemo zlasti tisto kontroliranje, ki je povezano s podatki v knjigovodskih listinah in poslovnih knjigah ter skrbi za njihovo točnost in pravilnost. V tej zvezi naj spomnimo na znano načelo, po katerem mora biti operativa ločena od evidentiranja, ali bolje, od knjigovodstva. Knjigovodstvo je namreč učinkovito sredstvo notranjega nadzora kot upravljalne funkcije. Zaradi tega ni mogoče dopustiti, da bi tisti, ki opravlja operativna dela, razpolagal še z izključno evidenco o svojem delu. V takšnem primeru bi namreč utegnil potvarjati podatke tako, kot bi mu ustrezalo, sama evidenca pa bi izgubila značaj zanesljivega sredstva notranjega nadziranja. Blagajnik npr. sme vpisovati blagajniške prejemke in blagajniške izdatke v blagajniški dnevnik, toda ne sme biti obenem finančni knjigovodja. Skladiščnik ali kaka njemu podrejena oseba sme voditi skladiščno kartoteko, nikakor pa ne sme voditi materialnega knjigovodstva. Tudi poslovodja ne sme biti istočasno knjigovodja. Le tako je mogoče zagotoviti, da evidenca ne bo prikrila nepravilnosti v operativi in da bo otežkočen gospodarski kriminal. Kontrola knjigovodskih podatkov v zgornjem smislu je očitno sestavni del računovodstva.

Prav tako moremo kot primer računovodskega kontroliranja navesti tako imenovano javno funkcijo vodje računovodstva. Ta je namreč med drugim dolžan, da skrbi za upoštevanje gospodarsko-finančnih predpisov in ustreznih samoupravnih aktov. V določenem smislu pa je računovodsko kontroliranje usmerjeno tudi na sestavljanje računovodskih predračunov.

Končno se računovodsko nadziranje v večjih ali sestavljenih organizacijah združenega dela pojavlja tudi kot notranje revidiranje. Sicer sta pa revidiranje in inšpiciranje v naših razmerah bolj obliki zunanjega nadziranja nad poslovanjem. Tako nadziranje seveda vsebinsko ne moremo več vključiti v pojem računovodstva kot dejavnosti v samih organizacijah združenega dela, čeprav poteka prav tako na podlagi knjigovodskih podatkov.

Kako po vsem tem lahko opredelimo računovodsko nadziranje? Računovodsko nadziranje je na podlagi podatkov v knjigovodskih listinah in poslovnih knjigah zasnovano presojanje pravilnosti in odpravljanje nepravilnosti pri poslovnih procesih in stanjih ter njihovem knjigovodskem evidentiranju in računovodskem načrtovanju, ki poteka kot s knjigovodstvom in računovodskim načrtovanjem združeno kontroliranje ali kot revidiranje.

Iz opredelitve sledi prvič, da je računovodsko nadziranje posebna vrsta proučevanja, in sicer tista vrsta proučevanja, pri kateri se ukvar-

jamo z vprašanjem nepravilnosti; brž ko imamo nepravilnosti, jih je treba tudi odpraviti. Drugo, kar spoznamo iz opredelitve, je, da je to nadziranje pravzaprav predvsem nadziranje knjigovodskih listin in kasneje obdelovanja knjigovodskih podatkov in da poteka kot kontroliranje vzporedno s samim knjigovodstvom; računovodstvo mora biti organizirano tako, da pri svojem normalnem poteku preprečuje zlorabe in poneverbe. V računovodstvo pa mora biti vgrajeno tudi nadziranje nad poslovanjem z vidika upoštevanja gospodarsko-finančnih predpisov in sestavljanja računovodskih predračunov. Tretje, kar spoznamo iz opredelitve, pa je, da računovodsko nadziranje obsega tudi revidiranje, ki sicer proučuje organizacijo in delovanje kontrolne funkcije računovodstva, a tudi zanesljivost poročil iz računovodskega informacijskega sistema.

Rezultat računovodskega nadziranja lahko vidimo v zanesljivejših računovodskih poročilih in v večji usklajenosti poslovanja s predpisi in s samoupravnimi akti. V okvir računovodskega nadziranja pa nikakor ne spada tisto nadziranje, ki ga izvajajo organi upravljanja na podlagi računovodskih informacij. Nadziranje v tem smislu je sestavni del upravljalnih funkcij, medtem ko je računovodsko nadziranje še vedno le sestavni del informacijskih funkcij. Prav tako v okvir računovodskega nadziranja v posamezni organizaciji združenega dela ne spada zunanje revidiranje.

0131 Povezava računovodskega nadziranja z informacijskimi in upravljalskimi funkcijami

Računovodsko nadziranje je del celotnega nadziranja obravnavanja podatkov kot informacijske funkcije, toda se nanaša samo na računovodske podatke. Vendar je po svoji vsebini tudi nekaj več. Ni samo nadziranje knjigovodskih listin in kasnejše obdelave knjigovodskih podatkov in podatkov računovodskih predračunov, temveč se razširja tudi na presojanje poslovanja z vidika kazenskega zakona, samoupravnih aktov materialne narave in gospodarsko-finančnih predpisov, s čimer oblikuje informacijsko podlago za akcijo pristojnih organov.

Računovodsko nadziranje je v določenem smislu tesno povezano s samim knjigovodstvom. Podatki iz knjigovodskih listin niso vneseni v poslovne knjige, dokler niso kontrolirani, na podlagi podatkov iz poslovnih knjig se ne sestavljajo računovodski obračuni, dokler niso kontrolirani. Organizacijske rešitve v knjigovodstvu vplivajo na oblike računovodskega nadziranja, a računovodsko nadziranje vpliva na rezultate dela v knjigovodstvu. Nekaj podobnega velja za razmerja med računovodskim nadziranjem in računovodskim načrtovanjem.

Računovodsko nadziranje je treba razlikovati od nadziranja kot upravljalne funkcije. Z računovodskim nadziranjem se ustvarja podlaga za nadziranje poslovnih procesov in stanj, s katerim se ukvarjajo samoupravljalci, samoupravni organi in poslovni organ. Računovodsko nadziranje s svojim vplivom na zanesljivost računovodskih obračunov pomaga nadziranju kot upravljalni funkciji, s svojim vplivom na računovodske predračune pa pomaga načrtovanju kot upravljalni funkciji. Presojanje poslovanja z vidika kazenskega zakona, samoupravnih aktov materialne narave in gospodarsko-finančnih predpisov končno neposredno

ustvarja informacijsko podlago za njihovo akcijo. Takšen značaj lahko ima tudi revidiranje, kolikor morajo drugi odločiti o njegovih ugotovitvah. Podoben značaj ima še popisovanje (inventariziranje).

0132 Metodika računovodskega nadziranja

Ker knjigovodske listine večinoma nastajajo izven knjigovodstva, je treba zagotoviti, da je njihovo kroženje v okviru organizacije združenega dela takšno, da že samo po sebi uresničuje kontrolo njihovega izpolnjevanja.

Računovodsko kontroliranje knjigovodskih listin in poslovnih knjig mora biti tako organizirano, da v teku normalnega dela odkriva nespoštovanje notranjih in zunanjih predpisov, zlorabe in poneverbe, s tem pa vpliva tudi na njihovo preprečevanje.

Vsaka knjigovodska listina mora biti pred knjiženjem prekontrolirana, da je ugotovljena pravilnost, resničnost in zakonitost same listine in nastalih sprememb, ki jih odraža. Pri formalnem kontroliranju knjigovodskih listin je treba ugotoviti, ali so popolne v pogledu bistvenih sestavnih delov, ali je njihova vsebina popolnoma jasna, ali so jih podpisale pooblaščene osebe, ali imajo predvidene priloge itd. Pri vsebinskem kontroliranju knjigovodskih listin pa je treba ugotoviti, ali navedbe v njih ustrezajo dejanskemu stanju, ali so računske operacije v njih pravilno opravljene itd.

Ustrezni samoupravni akt v organizaciji združenega dela določa delavce, ki so odgovorni za kontrolo pravilnosti, resničnosti in zakonitosti knjigovodskih listin. Nadrejeni lahko podpisujejo knjigovodske listine namesto pooblaščenega podrejenega. Enaka pooblastila za podpisovanje knjigovodskih listin imajo vršilci dolžnosti ali namestniki za delovna mesta, kjer se opravlja kontrola knjigovodskih listin.

Knjigovodske listine morajo biti dostavljene do tistega, ki jih kontrolira, praviloma isti dan, v katerem je prišlo do spremembe na sredstvih, obveznostih do virov sredstev, prihodkih ali odhodkih. Njihovo kontroliranje pa mora biti opravljeno takoj. Ustrezni samoupravni akt v organizaciji združenega dela podrobneje predpisuje roke za predlaganje knjigovodskih listin v kontrolo in za njihovo vračanje v knjigovodstvo.

Pri formalnem kontroliranju poslovnih knjig je treba ugotoviti, ali so knjiženja zasnovana na knjigovodskih listinah, ali je seštevek debetnega prometa enak seštevku kreditnega prometa, ali je seštevek saldov v analitični evidenci enak saldu v sintetični evidenci itd. Pri vsebinskem kontroliranju poslovnih knjig je treba ugotoviti, ali je stanje v njih skladno z raznimi dokazili, npr. knjigovodsko stanje denarja na žiro računu z izpiskom iz žiro računa, stanje gotovine po knjigovodstvu in blagajniškem dnevniku z ugotovljeno gotovino v blagajni, zaloge po knjigovodstvu s popisom, terjatve do kupcev po knjigovodstvu s potrjenimi izpiski, ali je pravilno opravljeno vrednotenje in izničenje sredstev itd.

Ustrezni samoupravni akt v organizaciji združenega dela mora določiti delavce, ki so odgovorni za kontroliranje poslovnih knjig poleg tistih, ki jih sami vodijo. Isto velja za vzpostavitev kontrole računovodskih predračunov.

Z notranjim revidiranjem se proučuje organizacijo in delovanje računovodske kontrole ter zanesljivost računovodskih obračunov. Z določeno problematiko se ukvarja periodično ali sporadično.

014 Računovodsko analiziranje kot sestavni del računovodstva

0140 Opredelitev računovodskega analiziranja

Zadnji temeljni sestavni del računovodstva je računovodsko analiziranje. Z analiziranjem nasploh razumemo dejavnost, ki se ukvarja s presojanjem bonitete in s predlaganjem izboljšav pri poslovnih procesih in stanjih. Razlikovati ga je torej treba od nadziranja poslovanja, tj. od dejavnosti, ki se ukvarja s presojanjem pravilnosti in odpravljanjem nepravilnosti pri poslovnih procesih in stanjih.

Vsako analiziranje že spet ne moremo uvrščati v pojem računovodstva; z računovodskim analiziranjem zato razumemo le tisto, ki v glavnem temelji na knjigovodskih podatkih. Sicer pa se analiziranje pojavlja tudi v tesni povezavi z nakupno, proizvajalno, prodajno ali drugimi dejavnostmi. Pri tem ne mislimo samo na razne analize v tehnološkem smislu, temveč tudi npr. na analizo nakupnega ali prodajnega trga, analizo izrabe zmogljivosti in podobne analize. Računovodsko analiziranje, ki je zasnovano na vrednostno izraženih podatkih, je nasprotno iznad samih operativnih dejavnosti ter ustvarja sodbo o pozitivnih in negativnih pojavih, o pojavih, ki jih je treba pospeševati ali zavirati itd.

Razpoložljivi knjigovodski podatki so glavno izhodišče računovodskega analiziranja. Mnogokrat jih je seveda treba dopolnjevati s podatki, ki sicer pri normalnem poteku knjigovodstva niso na razpolago. Včasih je celo treba pristopiti k posebnemu zbiranju, urejevanju in početnem obdelovanju takih dodatnih podatkov. Vsa takšna dejavnost pa še ne pomeni analiziranja. S prikazovanjem zbranih, urejenih in početno obdelanih podatkov, ki so potrebni pri analiziranju, se šele konča dejavnost evidentiranja. V raznih preglednicah prikazani podatki so šele gradivo za izvedbo analiziranja.

Analiziranje se začne z analitičnim obdelovanjem podatkov. Pri tem se poslužujemo npr. metod razčlenjevanja, primerjanja, izločevanja, osamljanja in strnjevanja. Te metode si sledijo v različnem zaporedju, se ponavljajo in medsebojno dopolnjujejo. Z uporabo različnih metod je tesno povezan izračun razlik, srednjih vrednosti, strukturnih odstotkov, indeksov, koeficientov itd.

Pri takšnem obdelovanju podatkov dobivamo nove podatke ter je potemtakem analiziranje tudi nekakšno nadaljevanje evidentiranja. Medtem ko je npr. početno obdelovanje podatkov sestavni del knjigovodstva, je analitično obdelovanje podatkov že sestavni del analiziranja. Obe vrsti obdelovanja danih podatkov pa ne moremo razlikovati po uporabljenih metodah, temveč samo po namenu obdelovanja. Razdeljevanje splošnih stroškov na posamezna stroškovna mesta in stroškovne nosilce spada še v področje početnega obdelovanja podatkov in s tem v okvir knjigovodstva. Brez takšnega obdelovanja podatkov še ne bi bila končana dejavnost evidentiranja; v knjigovodstvu npr. ne bi mogli sestaviti vseh zahtevanih poročil. Po drugi strani pa že iskanje razlik med istovrstnimi procesi

ali stanji v različnih časovnih razdobjih vstopa med analitično obdelovanje podatkov.

Točna razmejitev med početnim in analitičnim obdelovanjem podatkov je torej težavna in tudi ne nespremenljiva. V vsakem primeru pa je početno obdelovanje podatkov vključeno v pridobivanje podatkov za sestavo računovodskih obračunov, medtem ko je analitično obdelovanje podatkov vključeno v oblikovanje sodbe o boniteti proučevanih procesov in stanj ter v oblikovanje zamisli o možnostih izboljšave. Dognanja analize morajo biti podana vedno na primeren način. Zgolj številke ne zadoščajo; pri analizi nikoli ne smejo izostati obrazložitve v besedah. Niti bonitete proučevanih procesov in stanj in niti predlogov za izboljšanje te bonitete ni mogoče pojasniti samo številčno ali z grafikoni.

Kako bi lahko opredelili računovodsko analiziranje? Lahko bi ga opredelili kot na podlagi primerjave podatkov v računovodskih obračunih in predračunih zasnovano presojanje bonitete in oblikovanje predlogov za izboljšave pri poslovnih procesih in stanjih.

Iz opredelitve sledi prvič, da je računovodsko analiziranje spet posebna vrsta proučevanja, in sicer tista vrsta proučevanja, pri kateri se ukvarjamo s presojanjem bonitete in ne s presojanjem pravilnosti; s tem je seveda povezano tudi oblikovanje predlogov za izboljšave. Drugo, kar spoznamo iz opredelitve, pa je, da je računovodsko analiziranje spet vključeno v način obdelovanja knjigovodskih podatkov, saj je to že iz začetka zasnovano tako, da nas usposablja razbrati razloge za odmik tistega, kar smo ostvarili, od tistega, kar smo načrtovali, lahko pa tudi razloge za odmik tistega, kar smo ostvarili v danem razdobju od tistega, kar smo ostvarili v kakem prejšnjem razdobju ali od tistega, kar so ostvarili drugi. Tako pojmovano računovodsko analiziranje seveda še ne izčrpa celotne dejavnosti analiziranja.

Rezultat računovodskega analiziranja lahko vidimo v izpopolnjenih računovodskih poročilih, ki povezujejo predračune z obračuni in tolmačijo razlike med njimi. Priporočljivo je zasledovati odmike med obračuni in predračuni, ki so sestavljeni za organizacijo združenega dela kot celoto in za njene sestavne dele ali pa za posamezen nakup, proizvajanje in prodajo. Popolnejše sodbe so pa mogoče, kadar zasledujemo odmike med ostvarjenimi in načrtovanimi oziroma standardnimi velikostmi v širšem merilu in ne na podlagi projekcije na količinsko enoto poslovnega učinka.

0141 Povezava računovodskega analiziranja z informacijskimi in upravljalnimi funkcijami

Računovodsko analiziranje je del celotne dejavnosti analiziranja kot informacijske funkcije. Zajema zlasti tisto analiziranje, ki je tesno povezano s sestavljanjem računovodskih poročil o ostvarjenih poslovnih procesih in stanjih. Pri njem se po razlogih razčlenjujejo odmiki ostvarjenih velikosti od načrtovanih in standardnih. Računovodski obračuni, ki so rezultat knjigovodstva, so dokončani pravzaprav šele tedaj, ko preidejo računovodsko analiziranje, zlasti če je govor o računovodskih obračunih za potrebe tistih, ki na tej podlagi odločajo v organizaciji združenega dela.

Vzpostavljanje računovodskega analiziranja ne zahteva samo metodično poenotenje računovodskih predračunov in računovodskih obračunov, temveč tudi, da je samo knjigovodstvo prilagojeno potrebam pri sprem-

ljanju načrtov in da je tako že od samega začetka grajeno z vidika potreb računovodskega analiziranja.

Računovodsko analiziranje dopolnjuje informacijsko podlago za sprejemanje poslovnih odločitev tako iz področja nadziranja kot upravljalne funkcije, kakor tudi iz področja načrtovanja kot upravljalne funkcije. Poznavanje razlogov za odmik njihovega delovanja od zamisli lahko na področju nadziranja spodbudi določene korektivne in represivne akcije, na področju načrtovanja pa, da so v prihodnosti upoštevani cilji in sredstva za njihovo ostvaritev, ki jih je mogoče uresničiti.

Računovodsko analiziranje se v svoji osnovi ukvarja z odmiki pri absolutnih velikostih; te pa se ne nanašajo samo na stroške ali prihodke in odhodke, temveč v določeni meri tudi na sredstva in obveznosti do virov sredstev. Izvedeno se pa računovodsko analiziranje ukvarja tudi z odmiki pri kazalnikih kot relativnih velikostih, ki prikazujejo razmerja med absolutnimi velikostmi.

Z računovodskim analiziranjem je mogoče pojasniti odmike računovodskih obračunov od računovodskih predračunov, ki se nanašajo na organizacijo združenega dela kot celoto, na njene sestavne dele ali na posamezne poslovne dejavnosti (npr. v okviru nakupa, proizvajanja ali prodaje). Toda popolna sodba je mogoča samo tedaj, če so proučevani odmiki v širšem obsegu in ne samo na podlagi projekcije po poslovnih učinkih.

Zlasti pri stroških niso z računovodskim analiziranjem pojasnjeni samo odmiki njihovih ostvarjenih velikosti od načrtovanih, temveč tudi odmiki njihovih ostvarjenih velikosti od standardnih, ki se nanašajo na ostvarjeni obseg in sestavo dejavnosti. Toda niti pri pojasnjevanju odmikov njihovih ostvarjenih velikosti od prvotno načrtovanih ni mogoče zaobiti prilagojevanje načrtovanih velikosti ostvarjenem obsegu in sestavi dejavnosti.

Z računovodskim analiziranjem je mogoče pojasniti tudi odmike ostvarjenih velikosti v posameznem razdobju od ostvarjenih istovrstnih velikosti v predhodnem razdobju. Pogoj za to pa je metodična usklajenost knjigovodskega izkazovanja ostvarjenih velikosti v obeh razdobjih. Prav tako je potrebna metodična usklajenost, če želimo primerjati ostvarjene velikosti v dani organizaciji združenega dela z istovrstnimi ostvarjenimi velikostmi v kaki drugi organizaciji združenega dela.

02 Razmejitev med finančnim in stroškovnim računovodstvom

020 Zunanje in notranje področje poslovanja

Do sedaj smo se zaustavljali na celotnem poslovnem procesu z njegovimi sestavnimi deli ter na tistem njegovem spremljanju in proučevanju, ki je vsebina računovodstva. Predmet našega nadaljnjega zanimanja pa ni celotno računovodstvo, a tudi ne celoten poslovni proces v vseh podrobnostih. Da bi spoznali obseg finančnega računovodstva, si moramo najprej ogledati nekatere posebnosti celotnega poslovnega procesa v novi

luči. Celotno računovodstvo namreč lahko delimo na dva dela: na finančno in stroškovno računovodstvo. Temelje za razmejitev med obema pa je treba iskati v dveh posebnih, čeprav med seboj tesno povezanih področjih poslovanja:

1. V področju poslovanja z drugimi
2. V področju poslovanja znotraj same organizacije združenega dela

Področje poslovanja z drugimi zajema najprej:

a) nabavo prvin poslovnega procesa, tj. delovnih sredstev, delovnih predmetov, storitev in delavcev;

b) razpečavo poslovnih učinkov poslovnega procesa, tj. proizvedenih stvari in opravljenih storitev.

Pri tem seveda zaradi poenostavitve zanemarimo tako notranjo razpečavo poslovnih učinkov kot z njo povezano notranjo nabavo prvin poslovnega procesa. Hkrati z zunanjo nabavo prvin poslovnega procesa in z zunanjo razpečavo poslovnih učinkov se pojavljajo določena finančna razmerja; v prvem primeru so zasnovana na nabavnih cenah in v drugem primeru na prodajnih cenah. Posebnost naših organizacij združenega dela pa je, da zaradi delavskega samoupravljanja vstopajo finančna razmerja z delavci dejansko že bolj v področje poslovanja znotraj same organizacije združenega dela.

Toda v sodobnem blagovno-denarnem gospodarstvu si ni mogoče zamisliti niti nabave prvin poslovnega procesa in niti razpečave njegovih poslovnih učinkov brez posredovanja denarja. Še več, denarna sredstva so potrebna že pred samim pričetkom poslovnega procesa. To pa pomeni, da področje poslovanja z drugimi zajema še:

c) priskrbo finančnih sredstev;

č) vračanje finančnih sredstev.

Pri tem se ne pojavljajo več samo finančna razmerja s komercialnimi poslovnimi partnerji, temveč tudi razmerja s tistimi, ki zgolj financirajo organizacijo združenega dela.

Poslovni procesi znotraj same organizacije združenega dela se nasprotno pričnó s tistim trenutkom, ko so njihove prvine že na razpolago. Ali z drugimi besedami, v notranje področje poslovanja spadajo že ravnanje z razpoložljivimi delovnimi sredstvi, zalogami možnostnih (potencialnih) delovnih predmetov itd. Ko začno prvine poslovnega procesa nastopati v svoji vlogi, se pojavijo potroški in z njimi povezani stroški. Prav tako pa seveda tudi poslovni učinki, tj. proizvedene stvari in opravljene storitve, na katere je treba preračunati stroške. Končno se v notranjem področju poslovanja pojavlja še notranja razpečava poslovnih učinkov ter njej ustrezajoča notranja nabava prvin; če pojem notranje razpečave poslovnih učinkov in notranje nabave prvin razširimo od zajemanja za zunanjo razpečavo zrelih poslovnih učinkov na vse tiste, ki se pojavljajo v posameznih stopnjah celotnega poslovnega procesa, se pa že ukvarjamo z obračunom med organizacijskimi enotami. Tudi z njim se srečujemo v notranjem področju poslovanja, prav tako seveda z obračunom osebnih dohodkov. Opozoriti pa kaže, da z organizacijsko enoto ne smemo misliti na temeljno organizacijo združenega dela ali delovno skupnost, temveč enoto v njihovem okviru.

021 Opredelitev stroškovnega in finančnega računovodstva

Na pravkar obrazloženi razčlenitvi poslovanja na zunanje in notranje temelji opredelitev stroškovnega in finančnega računovodstva. Stroškovno računovodstvo je računovodsko spremljanje in proučevanje notranjega področja poslovanja, finančno računovodstvo pa računovodsko spremljanje in proučevanje zunanjega področja poslovanja z zgolj povzetimi podatki o notranjem poslovanju.

Ali podrobneje, stroškovno računovodstvo obsega računovodsko spremljanje in proučevanje:

a) prvin poslovnega procesa od tistega trenutka dalje, ko so že na razpolago, čeprav še ne povzročajo stroškov;

b) stroškov in učinkov pri poslovnem procesu;

c) poslovnega izida posameznih sestavnih delov celotnega poslovnega procesa in poslovanja organizacijskih enot.

Nasprotno obsega finančno računovodstvo računovodsko spremljanje in proučevanje:

a) poslovnih sredstev in obveznosti do njihovih virov s posebnim poudarkom na finančnih razmerjih z drugimi;

b) poslovnega izida celotne organizacije združenega dela;

c) neposlovne dejavnosti.

Ponovno pa je treba poudariti, da niti stroškovno računovodstvo in niti finančno računovodstvo nista izčrpana že s samim knjigovodstvom, temveč zajemata tudi ustrezni del računovodskega načrtovanja, računovodskega nadziranja in računovodskega analiziranja.

Če želimo obseg finančnega in stroškovnega računovodstva pojasniti s poslovnimi knjigami, potem spada v okvir finančnega računovodstva:

a) glavno (sintetično) knjigovodstvo;

b) knjigovodstvo terjatev in obveznosti (saldakonti);

c) knjigovodstvo sredstev skupne porabe.

Nasprotno spada v okvir stroškovnega računovodstva:

a) knjigovodstvo osnovnih sredstev;

b) knjigovodstvo drobnega inventarja;

c) knjigovodstvo materiala;

č) knjigovodstvo osebnih dohodkov;

d) knjigovodstvo storitev kot prvin;

e) knjigovodstvo stroškovnih mest (z razvojem v knjigovodstvo organizacijskih enot);

f) knjigovodstvo stroškovnih nosilcev;

g) knjigovodstvo polproizvodov;

i) knjigovodstvo proizvodov;

j) knjigovodstvo trgovskega blaga;

k) knjigovodstvo prodaje.

Seveda pa je s temi knjigovodstvi in njihovimi obračuni v vsakem primeru treba povezovati ustrezno računovodsko načrtovanje, računovodsko nadziranje in računovodsko analiziranje.

Nas pri nadaljnjih razglabljanjih zanima le finančno računovodstvo, tj. računovodstvo zunanjega področja poslovanja, ki pa zbirno povzema tudi odraz notranjega poslovanja ter se torej ukvarja s splošnimi predstavami o organizaciji združenega dela kot celoti.

03 Pomen finančnega računovodstva

030 Splošen pogled na pomen finančnega računovodstva

Že iz opredelitve finančnega računovodstva je vidno, kakšna spoznanja nam omogoča. Finančno računovodstvo je pravzaprav splošno računovodstvo, ki bolj podrobno spremlja in proučuje le razmerja z drugimi. Nasprotno se ne spušča v podrobnosti pri notranjem poslovanju, kajti to je naloga stroškovnega računovodstva. Finančno računovodstvo nam torej omogoča spoznati na vrednosten način izraženo prihodnje, sedanje in preteklo poslovanje organizacije združenega dela nasploh ter njeno poslovanje z drugimi še posebej in v podrobnostih.

Če osvetljujemo finančno računovodstvo v razmerah kapitalističnega sveta, lahko trdimo, da se v glavnem ukvarja s potrebami lastnikov, investitorjev, kreditorjev in države; nasprotno je stroškovno računovodstvo v glavnem usmerjeno k potrebam upravljanja. Izkaz stanja (»bilanca«) in izkaz uspeha, kakor tudi analiza postavk v njih ter globalno predvidevanje prihodnjega poslovanja so v središču zanimanja lastnikov, investitorjev in kreditorjev. Prav tako država posega po teh rezultatih finančnega računovodstva in morda še po kakih podrobnejših podatkih o zunanjem poslovanju. Nasprotno takšni podatki ne zadoščajo pri poslovnih odločitvah; pri dobrem upravljanju niso potrebne samo splošne predstave o poslovnem stanju in gibanju, temveč številne podrobnosti, ki jih finančno računovodstvo ne more dajati.

Podobne ugotovitve veljajo tudi v naših razmerah, seveda z upoštevanjem sprememb v pogledu lastništva in značaja države. Dejstvo, da se družba zanima za finančno računovodstvo, je med drugim izraženo v predpisovanju temeljnega kontnega plana in obrazcev zaključnega računa, v številnih gospodarsko-finančnih predpisih, ki posegajo na področje finančnega računovodstva itd. Vsega tega ne zasledimo na področju stroškovnega računovodstva, ki je v večji meri povsem prepuščeno potrebam posamezne organizacije združenega dela. Po drugi strani sestavi organizacija združenega dela sintetični obračun svojega poslovanja ravno v finančnem računovodstvu. Organi delavskega samoupravljanja in samoupravljalci največkrat obravnavajo ravno informacije, ki jih daje finančno računovodstvo. Ti organi seveda ne nastopajo več v vlogi lastnikov. Toda ker odločajo o poslovnem procesu, jim včasih ne zadoščajo več informacije finančnega računovodstva, temveč morajo poseči še po informacijah stroškovnega računovodstva.

Kot vidimo, finančno računovodstvo ne more zadovoljiti vseh potreb. Zlasti ne more dajati odgovorov o raznih podrobnostih pri notranjem poslovanju. Zato pa lahko nudi splošno sliko o stanju sredstev in obvez-

nosti do njihovih virov, o oblikovanju poslovnega izida in njegovi razdelitvi, kakor tudi podrobno sliko o gibanju tistih pojavnih oblik sredstev in obveznosti do virov sredstev, s katerimi se organizacija združenega dela povezuje z drugimi. Res pa je brez splošne slike o poslovnem stanju in gibanju in brez poznavanja zunanjih odnošajev težko pristopati k treznemu odločanju o kakih podrobnostih notranjega poslovanja. Zato moremo videti v dobro organiziranem finančnem računovodstvu trdno podlago tudi za učinkovitost stroškovnega računovodstva. Če proučujemo razvoj računovodstva, vidimo, da se je najprej razvilo finančno računovodstvo in šele nato stroškovno računovodstvo. Tudi danes še utegnejo obstajati organizacije združenega dela brez razvitega stroškovnega računovodstva; brez razvitega finančnega računovodstva si jih nasprotno ne moremo več zamišljati.

031 Razvoj pomena finančnega računovodstva

Razvoj finančnega računovodstva v glavnem ustreza razvoju podjetij nasploh. Pojavilo se je zaradi potreb po spremljanju in proučevanju poslovanja, razvijalo se je z velikostjo podjetij, z njihovim značajem in z družbenoekonomskim okoljem, v katerem so delovala. Hkrati z razvojem samega finančnega računovodstva pa je mogoče zasledovati tudi razvoj njegovega pomena. Medtem ko je v začetku imelo finančno računovodstvo pomen le za posamezno podjetje, se je kasneje v čedalje večji meri začel krepiti tudi njegov pomen za druge, tj. njegov javni pomen. Res pa je pri proučevanju pomena finančnega računovodstva treba razlikovati posebnosti njegovih štirih sestavin: knjigovodstva, računovodskega načrtovanja, računovodskega nadziranja in računovodskega analiziranja. Brez dvoma je potekal razvoj knjigovodstva in njegovega pomena znatno hitreje kot razvoj drugih sestavnih delov finančnega računovodstva in njihovega pomena.

Pomen knjigovodstva je zgodovinsko pogojen. Knjigovodstvo zajema in odraža poslovne procese in stanja vedno na takšne načine, v takšni smeri in v takšnem obsegu, ki ustrezajo postavljenim nalogam; te naloge so pa odvisne od stopnje družbenoekonomskega razvoja. Znana je npr. naslednja ugotovitev K. Marxa: »Vodenje knjig, kot kontrola in idealno zajemanje procesa, postaja tem bolj nujno, čim bolj poteka proces v družbenem obsegu in izgublja povsem individualni značaj; je torej bolj potrebno v kapitalistični proizvodnji kot v razdrobljeni proizvodnji obrtniškega in kmečkega gospodarstva, bolj potrebno v skupni proizvodnji kot v kapitalistični.« (Kapital, II. zvezek, str. 101, izdaja Kultura 1974 v lat.) V navedku je že nakazano, da ni zgodovinsko pogojeno samo knjigovodsko evidentiranje, temveč tudi kontroliranje, ki je z njim tesno povezano. Podobno velja seveda za računovodsko analiziranje in računovodsko načrtovanje, torej za vse sestavne dele računovodstva. V kapitalističnih razmerah npr. že ni dovolj, če se zaustavimo samo na knjigovodskih podatkih o velikosti in viru kapitala v podjetju ter o oblikah sredstev v njem. Brž ko je dobiček glavni smoter kapitalističnega podjetja, se poleg knjigovodstva nujno začenja pojavljati tudi računovodsko nadziranje nad poslovanjem, računovodsko analiziranje poslovanja in računovodsko načrtovanje; šele funkcionalna celota računovodstva pripomore pri stremljenjih po večjem dobičku.

Dobiček je razlika med prodajno ceno proizvodov in njihovo lastno ceno. Ker pri razviti konkurenci podjetje ne more vplivati na prodajno ceno tako, da bi si z njenim zvišanjem povečalo dobiček, mu preostane le zmanjšanje stroškov. Zaradi tega pa je računovodstvo sčasoma moralo preiti od spremljanja in proučevanja zunanjega poslovanja tudi na spremljanje in proučevanje notranjega poslovanja, pri katerem nastajajo stroški. Začelo se je razvijati stroškovno računovodstvo, o prvotnem računovodstvu pa od tedaj dalje govorimo kot o finančnem računovodstvu. Takšno stanje v glavnem podedujemo tudi kasneje pri socialističnih podjetjih.

Zgodovinsko seveda ni pogojen samo pomen finančnega računovodstva za podjetje. Isto lahko trdimo za njegov javni pomen. In še več. Kakor se je neenakomerno razvijal pomen posameznih sestavin finančnega računovodstva za samo podjetje, se je tudi neenakomerno razvijal pomen posameznih sestavin finančnega računovodstva za interesente zunaj samega podjetja. Najprej je pridobilo na javnem pomenu knjigovodstvo, medtem ko zaznamujemo tak pomen pri drugih sestavinah finančnega računovodstva šele znatno kasneje in tudi dandanes mnogokrat ne v celoti.

Znano je, da so že antični narodi pri sodnih procesih priznavali dokazno moč poslovnim knjigam. V glavnem pa je dobil javni pomen knjigovodstva svoj pravni izraz šele od 17. stoletja dalje. K temu sta pripomogla dva razloga: poslovni interes samih podjetij kot partnerjev in davčni interes države. Javni pomen knjigovodstva moramo torej proučevati najprej z vidika trgovske in davčne zakonodaje.

Trgovska zakonodaja se je pojavila v glavnem kot posledica borbe proti namernim bankrotom, ki so ogrožali poslovne koristi drugih podjetij. Potrebno je bilo zagotoviti vpogled v premoženje posameznega podjetja, da bi bila s tem zavarovana druga podjetja, ki so z njim imela poslovna razmerja. Zato je med temeljnimi načeli trgovske zakonodaje to, da morajo poslovne knjige omogočati jasen vpogled v premoženjsko stanje podjetja in njegovo celoto poslovanja. Zakoni niso predpisovali uporabo določene knjigovodske oblike, temveč so se omejevali na zahtevo, da mora knjigovodstvo ustrezati načelu urejenosti. Prvi zakoni se v tem pogledu med seboj niso bistveno razlikovali, čeprav so se pojavili v različnih državah; razlike so obstajale le v pogledu izčrpnosti posameznih določil in v ostrosti kazni. Toda medtem ko je v začetku za presojo premoženjskega stanja in čistega premoženja zadoščalo urejeno knjigovodstvo skupaj s popisi, so se kasneje, z razvojem delniških družb, že začeli pojavljati predpisi o izkazih stanja («bilancah«). Ti predpisi se sčasoma niso več omejevali zgolj na obveznost sestavljanja izkaza stanja (»bilance«), temveč so zahtevali tudi njegovo objavljanje. S tem so torej bile delniške družbe dolžne, da z izkazom stanja (»bilanco«) občasno prikažejo svoje finančno stanje ter stopijo pred javnost, predlagajoč ji na oceno tudi poslovni izid.

Poleg trgovske zakonodaje je pred več stoletji začela posegati na področje vodenja knjig še davčna zakonodaja. Ker knjigovodstvo omogoča državnim organom pravilno odmero raznih davkov, je postala obveznost vodenja in registriranja poslovnih knjig običajen predmet davčne zakonodaje. Ta se je pri svojih zahtevah v pogledu poslovnih knjig praviloma naslanjala na trgovsko zakonodajo. Dopolnjevala jo je morda le s podrobnejšimi določili o urejenosti knjigovodstva. Knjigovodski podatki so se uporabljali kot podlaga za obdavčenje le v primeru, če so bile poslovne knjige vodene po načelih urejenega knjigovodstva. Za razliko od trgovske

zakonodaje, za katero je bilo pomembno ugotoviti premoženjsko stanje, je pa bilo težišče davčne zakonodaje v prihodkih, odhodkih in poslovnem izidu. Medtem ko je bil namen trgovske zakonodaje predvsem v zavarovanju poslovne koristi podjetij, je bila davčna zakonodaja usmerjena v ugotavljanje tistih podatkov iz poslovne dejavnosti, ki so bili potrebni pri upravljanju davčnih obveznosti.

Javni pomen knjigovodstva pa nikakor ni izčrpan zgolj z vidika zahtev trgovske in davčne zakonodaje, ki ju najdemo v takšni ali drugačni obliki tudi v sodobnosti. Razvoj monopolističnega in kasneje državnega kapitalizma je namreč razširil med drugim tudi pomen knjigovodstva. Združevanje podjetij iste panoge pod skupno upravo, pa čeprav morda le v nekaterih pogledih, je zahtevalo uvedbo njihovega enotnega nastopanja. S tem pa je knjigovodstvo nujno moralo izstopiti iz okvira posamezne organizacije in dajati podatke za potrebe monopolistične zveze. In ne samo to. Da bi monopolistična zveza pri svoji težnji za osvajanjem najugodnejših gospodarskih položajev vzpostavila točno evidenco in kontrolo nad poslovanjem posameznih svojih članov, je morala pri njih organizirati knjigovodstvo po enotnih načelih. Vzporedno z razvojem monopolističnih zvez se je torej pojavilo poenoteno knjigovodstvo, ki je zadovoljevalo koristi posamezne monopolistične zveze in ni presegalo njenih mej. Vse večja vloga kapitalistične države na gospodarskem področju pa je dala podlago za naslednjo stopnjo v tem pogledu ter je imela kot posledico tudi nadaljnji razvoj javnega pomena knjigovodstva. Brž ko pristopi država k usmerjanju in kontroli celotnega gospodarskega razvoja, potrebuje nujno informacije, ki bi ji omogočale spoznavati gospodarstvo in ugotavljati izvajanje nalog, ki so bile postavljene podjetjem. Te informacije pa lahko daje le knjigovodstvo, ki je v narodnogospodarskem merilu organizirano po enotnih načelih. Kot tipični primer kapitalistične države z usmerjenim gospodarstvom naj navedemo predvojno Nemčijo, ki je že leta 1937 izdala enotni kontni plan kot podlago za ureditev knjigovodstva ter predpisala tudi obvezno razčlembo izkaza stanja (»bilance«) s splošnim pomenom. Na ta način je knjigovodstvo podjetij postalo sredstvo za učinkovito nadziranje države nad izvajanjem njene gospodarske politike.

Vidimo torej, da knjigovodstvo podjetij že v kapitalistični družbi ne služi samo privatnim podjetjem — lastnikom. Zato je povsem razumljivo, da njegov javni pomen v socialistični družbi lahko le porase. Knjigovodstvo v novih razmerah nikakor ne more biti samo stvar podjetja in ne more služiti samo njegovim potrebam. Ena izmed nalog knjigovodstva v novih razmerah je tudi, da omogoči družbeno nadziranje nad gospodarjenjem v podjetjih, saj je v okviru vsakega določen del splošnega družbenega premoženja. Organizacija knjigovodstva v posameznem podjetju je seveda odvisna od področja njegovega delovanja, od njegovih potreb in velikosti, kakor tudi od vrste drugih okoliščin. Zaradi tega o organizaciji knjigovodstva in o knjigovodski tehniki odloča podjetje samo. S predpisi pa so postavljena načela, po katerih se mora ravnati, da bi s svojim knjigovodstvom zadostilo zahtevam, ki se postavljajo v pogledu družbenega nadzora

Poleg enotnih načel v pogledu knjigovodstva se v novih družbenoekonomskih razmerah začno delno pojavljati tudi enotna načela v pogledu računovodskega načrtovanja, računovodskega nadziranja in računovodskega analiziranja.

032 Predpisi in Kodeks računovodskih načel

Število računovodskih rešitev, ki so postavljene s predpisi, je seveda bolj ali manj omejeno. Pojavlja se pa vprašanje, kako tolmačiti predpisane računovodske rešitve. Brez dvoma je tisto, kar je predpisano, tudi dovoljeno. Toda ali je vse tisto, kar ni predpisano, tudi prepovedano? Ali je vse tisto, kar ni v predpisih izrečno prepovedano, dovoljeno? Dejstva kažejo, da se povsod tam, kjer predpisi postavljajo le nekaj najsplošnejših računovodskih rešitev, pojavlja zelo pestra računovodska praksa. Zato pa najdemo nalogo računovodske teorije, da različne rešitve sistemizira in se izjasni, katere kaže pospeševati in katerih ne. Določena računovodska načela, ki niso predpisana, se torej porajajo v sami praksi, ki se sicer mora držati obstoječih gospodarsko-finančnih predpisov. Druga nepredpisana računovodska načela se spet razvijajo v teoriji in šele preko nje postopoma prehajajo v prakso. V vsakem primeru pa je koristno takšna računovodska načela, ki niso predpisana, na nek način sistematično obdelati, saj sicer ne bi bila splošno upoštevana. Navsezadnje je treba računati s tem, da mnogi računovodje zasledujejo le predpise in uradna tolmačenja, ne pa strokovne literature; nato se ravnajo po svoji glavi in trenutnih potrebah. Zato so npr. v ZDA že davno spoznali potrebo po oblikovanju in objavljanju tako imenovanih »splošno sprejetih računovodskih načel« (generally accepted accounting principles), podobne potrebe so pa dozorele tudi pri nas.

Če naj dogovorno sprejeta računovodska načela v določenem smislu ožijo možno prakso, jo v drugih pogledih lahko celo širijo, saj vnašajo vanjo iz teorije številne nove rešitve. Predvsem pa se ne omejujejo samo na knjigovodstvo in zunanje poročanje. Dogovorno sprejeta računovodska načela se morajo nanašati tudi na druge sestavne dele računovodstva, tj. računovodsko načrtovanje, nadziranje in analiziranje, predvsem pa morajo poudariti notranje poročanje in razvoj celotnega informacijskega sistema v organizaciji združenega dela zaradi potreb njenega upravljanja. Dogovorno sprejeta računovodska načela naj bi pospeševala prenos sodobnih zamisli o računovodstvu v vsesplošno računovodsko prakso in omogočila prehod dosedanjih stereotipnih pravilnikov o knjigovodstvu v moderne samoupravne akte o računovodstvu, saj jim dajejo sodobno podlago. Namen kodeksa računovodskih načel lahko v naših razmerah postavimo takole:[1]

1. V okviru predpisov pokazati na obstoječe strokovne možnosti.
2. Kadar predpisi ne dajejo okvirov, pokazati na rešitve, ki so teoretsko upravičene.
3. Spodbujati razvoj računovodstva v informacijski sistem za potrebe organizacije združenega dela.
4. Pospešiti prenos novejših teoretskih dosežkov v prakso.
5. Izvesti ločitev računovodske službe od finančne.
6. Oblikovati podlago za sprejem sodobnih samoupravnih aktov o računovodstvu.

[1] Kot je že bilo omenjeno, je kodeks napisal avtor te knjige, redigirala pa ga je 20-članska komisija. Kodeks je leta 1972 sprejela skupščina Zveze ekonomistov Slovenije in skupščina Združenja knjigovodij SR Slovenije, v naslednjem letu pa še skupščine Združenj knjigovodij v drugih republikah. Dopolnjeni in razširjeni kodeks pa je leta 1986 podprl III. kongres računovodskih in finančnih delavcev Jugoslavije.

Kodeks računovodskih načel nima značaja predpisa, temveč značaj zbirke pravil obnašanja, ki jih sprejme ustrezna strokovna organizacija, priporočajo pa ustrezni državni organi. Pravila obnašanja se seveda utegnejo sčasoma spreminjati, zato tudi ni mogoče pričakovati, da bo Kodeks računovodskih načel ostal vedno enak.

Kodeks računovodskih načel pri nas ne obsega načel poslovne etike in načel pri izvajanju finančnega poslovanja, temveč obravnava le računovodski sistem kot del celotnega informacijskega sistema v organizaciji združenega dela. Da bi bil popolnejši, zajema tudi nekatere že poznane rešitve, ki so bile nekoč predpisane, sedaj pa niso več. Po drugi strani pa zajema vrsto rešitev, ki niso nikoli bile upoštevane v predpisih. Kjerkoli so v Kodeksu postavljena načela brez različic, se lahko samoupravni akt o računovodstvu opira kar nanje; kjer so postavljena načela v obliki različnih možnih rešitev, ki se med seboj izključujejo, pa mora ustrezni samoupravni akt izbrati eno izmed njih kot rešitev, ki bo upoštevala posebnosti v ustrezni organizaciji združenega dela.

Razmerje med Kodeksom računovodskih načel in ustreznimi predpisi je komisija za kodekse pri Zvezi računovodskih in finančnih delavcev Jugoslavije prikazala takole:

1. Računovodski in finančni delavci opravljajo svoje delo v povsem določenih družbenoekonomskih okoliščinah. Zato se morajo tudi njihovi kodeksi vklapljati v te razmere. Družbenoekonomske kategorije so dejstvo in okvir, v katerem se sučejo določila kodeksov. Če se te okoliščine spreminjajo, je treba ustrezno spreminjati tudi določila kodeksov. Toda ni namen kodeksov, da bi tolmačili družbenoekonomske kategorije.

2. V danem okviru, ki ga ustvarjajo družbenoekonomske kategorije, morajo kodeksi povsem samostojno razčlenjevati poklicne kategorije, tj. poslovno-ekonomske in poslovno-tehnične kategorije. Te kategorije morajo s strokovne strani zagotoviti delovanje družbenoekonomskih kategorij. Namen kodeksov je, da pojasnjujejo te poklicne kategorije.

3. Kodeksi morajo odpirati vrsto različic strokovnega značaja, od katerih lahko posamezne prevzamejo tudi zakoni kot odraz intencij ekonomske politike v določenem razdobju. Ekonomsko-politični in poslovno-politični ukrepi pa ne morejo vplivati na strokovna stališča v kodeksih, temveč samo usmerjajo računovodske delavce na določeno različico. Takšni predpisi torej ne vplivajo na spreminjanje določil kodeksov. Kodeksi morajo samo registrirati nove možne različice, kolikor jih je s strokovnega vidika mogoče utemeljevati.

04 Računovodska funkcija in finančna funkcija

040 Opredelitev financiranja

Računovodsko funkcijo smo do sedaj pojasnjevali kot specifični splet delov informacijskih funkcij. Nahaja se v okviru informacijskega podsistema, ki smo ga na sliki iz točke 00 prikazali v sredini. Drugače je v pogledu finančne funkcije, ki je med temeljnimi poslovnimi ali izvajal-

nimi funkcijami in torej razmeščena v okviru izvajalnega podsistema, ki je v naši sliki prikazan na levi strani. Odločitve o njej pa so sprejete v okviru upravljalnega podsistema, ki je v naši sliki prikazan na desni strani.

V literaturi spet najdemo različna tolmačenja finančne funkcije in s tem v zvezi njen obseg. Na tem mestu se pa bomo oprli le na rešitve, ki so bile sprejete v Kodeksu načel financiranja OZD.[2]

Funkcijo financiranja (v širšem smislu) moremo osvetljevati z več vidikov.

V prvi razsežnosti imamo pri njej opravka:

a) s priskrbovanjem sredstev;
b) s preoblikovanjem (uporabo) sredstev;
c) z vračanjem sredstev;
č) s preoblikovanjem obveznosti do virov sredstev.

Ti štirje primeri so v računovodski literaturi dobro poznani kot primeri tako imenovanih tipov »bilančnih sprememb«, vendar nas sedaj zanimajo s povsem finančnega vidika. Zato je koristno, če pokažemo, v čem je razlika med finančnimi in računovodskimi odločitvami.

Finančne odločitve pod a) so npr. odločitve o tem, kako povečati obstoječa sredstva, ali najeti nov kredit in kakšen kredit, ali le povečati zadolžitve pri dobaviteljih in druge obveznosti, ali povečati stopnjo dobička pri proizvodih in s tem možnosti lastnega financiranja, ali povečati pasivne časovne razmejitve, ali skleniti samoupravni sporazum, po katerem bo kaka druga organizacija združenega dela vložila svoja sredstva v skupno poslovanje s proučevano organizacijo, ali morda le izdati obveznice, kako uporabljati menice itd. Finančne odločitve pod b) so npr. odločitve o tem, kako izterjati terjatve in kaj ukreniti, da bi bila pretvorba sredstev v denarno obliko hitrejša, katera denarna sredstva izločiti in jim dati poseben namen, ali prosta denarna sredstva vložiti v skupno poslovanje z drugo organizacijo združenega dela, z njimi dajati kredite ali jih vezati v banki itd. Finančne odločitve pod c) so npr. odločitve o tem, kdaj poravnati tekoče obveznosti in kaj ukreniti, da bi zapadle šele kasneje, katera denarna sredstva porabiti pri poravnavi obveznosti itd. Finančne odločitve pod č) so pa končno npr. odločitve o tem, ali še nerazdeljeni čisti dohodek razdeliti na sklade ali na povečane osebne dohodke, kako preoblikovati sklade itd.

Računovodske odločitve v tej zvezi so nasprotno le odločitve o tem, kako organizirati spremljanje in proučevanje poslovnega procesa, ki se finančno odraža v priskrbovanju, preoblikovanju, vračanju sredstev in preoblikovanju obveznosti do virov sredstev. Tako so računovodske odločitve npr. odločitve o tem, kako vzpostaviti knjigovodsko evidenco in razne obračune v njenem okviru, kakšne naj bodo knjigovodske listine, kakšna naj bo obdelava knjigovodskih podatkov in predočanje rezultatov te obdelave. Prav tako so računovodske odločitve npr. odločitve o tem, kako sestavljati razne predračune, da bi bili metodično usklajeni s kas-

[2] Kodeks je leta 1974 napisal prof. dr. Radivoj Tepšić iz Zagreba, redigirala pa ga je 9-članska komisija, ki jo je vodil avtor te knjige. Kodeks je leta 1975 sprejela skupščina Zveze ekonomistov Slovenije in skupščina Združenja računovodskih in finančnih delavcev SR Slovenije, v letu 1976 pa še skupščina Zveze računovodskih in finančnih delavcev SR Hrvatske. Dopolnjeni in razširjeni Kodeks pa je leta 1986 podprl III. kongres računovodskih in finančnih delavcev Jugoslavije.

nejšimi obračuni, kako pri predračunih uporabljati knjigovodske podatke iz preteklosti, kako podatke iz predračunov vključevati v knjigovodsko evidenco itd. Prav tako so računovodske odločitve npr. odločitve o tem, kako pred samim knjiženjem kontrolirati podatke in prek njih dogajanje pri poslovanju, kako organizirati gibanje knjigovodskih listin, da bi zrcalile dejansko stanje in kako sestavljati poročila o dosežkih, ki bi koristila organom v organizaciji združenega dela pri njihovem delu. Računovodske odločitve so torej le odločitve o knjigovodstvu (z obračuni), o računovodskem načrtovanju (s predračuni), o računovodskem nadziranju in o računovodskem analiziranju. Medtem ko je financiranje ena izmed temeljnih funkcij v operativi, je nasprotno računovodstvo specifični splet informacijskih funkcij. Računovodstvo daje financiranju potrebne informacije o sredstvih in obveznostih do njihovih virov, ki so zanj odločilnega pomena, vrednostno pa tudi zrcali posledice tamkajšnjih odločitev.

041 Odločanje o financiranju

Do sedaj smo govorili o financiranju v prvi razsežnosti kot o dejavnosti, ki se ukvarja s priskrbovanjem, preoblikovanjem, vračanjem sredstev in preoblikovanjem obveznosti do virov sredstev. Drugo razsežnost finančne funkcije pa najdemo v načrtovanju te dejavnosti, njenem ostvarjanju in njenem nadziranju. V načrtovanje so vključene strateške, taktične in operativne odločitve v zvezi s financiranjem ter si ga ni mogoče zamisliti brez ustreznega analiziranja financiranja. Informacijsko podlago za načrtovanje financiranja najdemo v glavnem v računovodstvu, deloma pa tudi izven njega. Računovodski izraz sprejetih odločitev so konkretni predračuni. Z njimi se ukvarjajo organi na različnih ravneh v organizaciji združenega dela. Brez dvoma so strateške odločitve v pogledu financiranja zadeva, o kateri morajo odločiti delavci neposredno, medtem ko so operativne odločitve že lahko prepuščene izvršilnim organom.

Načrtovanju te dejavnosti sledi njeno ostvarjanje. Ostvarjanje finančnih predračunov pa ne vsebuje samo izvajanje finančne funkcije, temveč tudi organizacijsko pripravo nanj. Za ostvarjanje te funkcije je v celoti pristojen finančni vodja, čeprav so nekatere organizacijske rešitve podane že v splošnih aktih organizacije združenega dela, ki jih sprejemajo organi upravljanja.

Ostvarjanju te dejavnosti končno sledi njeno nadziranje. Nadziranje ostvarjanja finančnih predračunov je v glavnem usmerjeno na odmike ostvarjenega od načrtovanega ter sproti vpliva bodisi na nadaljnje ostvarjanje ali na prihodnje načrtovanje finančne funkcije. S takšnim nadziranjem se v končni ravni spet ukvarjajo samoupravni organi. Toda nadziranje dejavnosti financiranja je lahko zasnovano tudi na primerjavi ostvarjenega in tistega, kar je skladno z gospodarsko-finančnimi predpisi in drugimi pravnimi akti. Za takšno nadziranje je v okviru same organizacije združenega dela poklican vodja računovodstva v istem smislu kot za nadziranje drugih operativnih dejavnosti; izven nje pa Služba družbenega knjigovodstva.

Tudi pri proučevanju finančne funkcije v tej drugi razsežnosti nam jasno izstopi razlika med financiranjem in računovodstvom, ali še bolj konkretno, med finančnim vodjem in računovodjem. Do odločanja lahko

prihaja tako pri načrtovanju kot pri ostvarjanju in nadziranju finančne funkcije. Za odločanje pri načrtovanju nima računovodja nikakih pristojnosti; njegova pristojnost je le v oblikovanju primerne informacijske podlage s prikazom različic, pri čemer sodeluje s finančnim vodjem, kasneje pa v izražanju sprejete različice v računovodskem jeziku ustreznega predračuna financiranja. Finančni vodja ima nasprotno določene strokovne pristojnosti pri sprejemanju finančnih odločitev v zvezi z operativnim načrtovanjem. Odločitve pri ostvarjanju dejavnosti financiranja so prepuščene finančnemu vodji, medtem ko pri njih računovodja nima nikake vloge. Odločitve pri nadziranju dejavnosti financiranja so prepuščene računovodji le, kolikor so povezane z njegovo dolžnostjo, da skrbi za upoštevanje veljavnega pravnega okvira, medtem ko pri njih finančni vodja nima druge vloge, kot da skrbi, da njegovi sodelavci izvajajo potrebna dela. Glavni del načrtovanja in nadziranja dejavnosti financiranja pa je izven področja pristojnosti tako finančnega vodje kot tudi računovodje, ker se z njim ukvarjajo samoupravni in drugi organi. V takih primerih seveda lahko sodelujeta finančni vodja in računovodja, da bi se ti organi lažje odločili. Vendar je njuno sodelovanje bistveno različno. Računovodja je dolžan poskrbeti za primernost informacij, na podlagi katerih bi bilo mogoče odločati, finančni vodja pa za strokovno razlago posledic posameznih različic.

042 Financiranje in Kodeks načel financiranja

Financiranje (v širšem smislu) je v nasprotju z računovodstvom že operativna dejavnost, kar pomeni, da se nanj že nanašajo pravila poslovne etike. Ugotoviti pa je treba, da niti splošna pravila poslovne etike še niso jasno postavljena in da je potemtakem tudi težko iz njih izvesti pravila etike, ki bi bila povezana s finančno funkcijo. Kadar govorimo o poslovni etiki, mislimo na vprašanje vnašanja etičnih načel v poslovanje in poslovna razmerja med partnerji, ki sklepajo in izvajajo posle. Ker so to praviloma posli v blagovnem prometu, so npr. pri nas ustrezna določila zajeta v splošnih uzancah za promet blaga (iz leta 1954). V njih pa je premalo poudarka na etiki finančnih odnošajev. Ne smemo pozabiti, da se tudi pri finančni funkciji organizacija združenega dela povezuje s svetom zunaj nje ter da je tudi tu treba upoštevati načela poslovne etike kot npr. načelo dobrega poslovnega običaja, načelo poštenosti in vrednot pri razmerjih med partnerji, načelo lojalnosti pri razmerjih med poslovnimi partnerji, načelo individualne in kolektivne odgovornosti pri razmerjih med partnerji itd.

Če po tej strani najdemo povezavo Kodeksa načel o financiranju z načeli poslovne etike, jo moramo po drugi strani najti tudi z načeli poslovne politike. V tej zvezi se nam pojavlja vprašanje temeljnih načel pri odločanju o financiranju. Med njimi je očitno zelo pomembno načelo preoblikovalnosti (likvidnosti) sredstev in načelo plačilne sposobnosti (solventnosti, likvidnosti) organizacije združenega dela. Sredstva organizacije združenega dela so v stalnem procesu preoblikovanja od začetne denarne oblike preko vmesnih oblik do končne denarne oblike. Glede na oddaljenost sredstev od njihove denarne oblike govorimo o stopnjah njihove vnovčljivosti. Denarno obliko imajo gotovina in denarna sredstva

v banki, druga sredstva pa so vnovčljiva v krajšem ali daljšem roku. Vzporedno s sredstvi pa je treba gledati tudi na obveznosti do njihovih virov, ki dajejo odgovor na vprašanje, kdaj mora organizacija združenega dela sredstva vrniti. Naloga financiranja ni samo v zagotovitvi potrebnih sredstev, temveč tudi v skrbi za njihovo pravočasno vračanje. Glede na rok, v katerem mora organizacija združenega dela vrniti sredstva, razlikujemo zapadlost obveznosti. V tej zvezi poznamo že zapadle obveznosti ter obveznosti, ki bodo zapadle v krajšem ali daljšem roku. Najpomembnejša naloga financiranja v organizaciji združenega dela je zagotovitev denarnih sredstev v znesku zapadlih obveznosti v vsakem trenutku in v vsakem razdobju posebej. V primeru ko bi organizacija združenega dela razpolagala z znatno večjim zneskom denarnih sredstev kot je znesek zapadlih obveznosti, tj. z večjim njihovim zneskom kot je potreben, bi zmanjšala gospodarnost (ekonomičnost) in donosnost (rentabilnost), ki bi jih sicer lahko dosegla; prva bi se namreč zmanjšala zaradi obresti od presežka denarnih sredstev, druga pa zaradi tega, ker presežek denarnih sredstev ne bi v ničemer pripomogel k povečanju dobička. Če pa bi nasprotno organizacija združenega dela imela manjša denarna sredstva kot so potrebna za poravnavo zapadlih obveznosti, bi bila plačilno nesposobna. Na plačilno sposobnost organizacije združenega dela torej vpliva normalna zagotovitev denarnih sredstev in pretvorba drugih sredstev v denarno obliko, a tudi rok, v katerem zapadejo obveznosti. Medtem ko se poslovnem izidu in s tem tudi v izračunih donosnosti (rentabilnosti) odraža uspešnost celotnega poslovnega procesa, se v plačilni sposobnosti organizacije združenega dela odraža uspešnost njenega financiranja.

Brez dvoma mora biti v samoupravnih aktih organizacije združenega dela natančno pojasnjena organiziranost finančne funkcije. Predvsem je treba opozoriti, da organiziranje finančne funkcije zahteva reševanje problemov:

a) ločitve upravljanja in izvajanja finančne funkcije;

b) strukturiranja posebne finančne službe in vzpostavljanja njenih povezav s sorodnimi službami, npr. računovodsko službo, v organizacijski shemi organizacije združenega dela.

Ločitev upravljanja in izvajanja finančne funkcije je potrebna tako v primeru delovne organizacije, ki ni sestavljena iz več temeljnih organizacij združenega dela, kot v primeru delovne organizacije, ki je sestavljena iz več temeljnih organizacij združenega dela. Finančni vodja in drugi delavci v finančni službi preprosto niso pristojni, da bi sprejemali načelne odločitve o upravljanju s financiranjem. Strateške odločitve finančnega značaja so zadeva vseh delavcev, taktične odločitve finančnega značaja so zadeva delavskega sveta, a operativne odločitve zadeva izvršilnega organa. To seveda ne pomeni, da finančni vodja ni vpleten v pripravo takšnih odločitev, temveč le, da morajo biti sprejete samoupravno.

Brž ko je delovna organizacija sestavljena iz več temeljnih organizacij združenega dela, se pojavljajo novi problemi v zvezi z organiziranjem upravljanja in izvajanja finančne funkcije. V finančni funkciji v takšnem primeru ne moremo več videti funkcije delovne organizacije kot celote. Finančna funkcija je v načelu funkcija vsake temeljne organizacije združenega dela posebej, od konkretnih okoliščin pa je odvisno kdaj in v kakšnem obsegu temeljne organizacije združenega dela skupaj prek

svojih delegatov upravljajo vsaj z delom te funkcije, oziroma kdaj prepuščajo izvajanje vsaj dela te funkcije skupni službi, ki obstaja v delovni organizaciji za potrebe vseh temeljnih organizacij združenega dela. Zaznamo torej različne možnosti tako v pogledu upravljanja kot v pogledu izvajanja finančne funkcije. Skupno upravljanje z delom finančne funkcije pa ni možno samo z delegati na ravni delovne organizacije, temveč tudi na nekoliko višji ravni: na ravni sestavljene organizacije združenega dela. Delegati temeljnih organizacij združenega dela na določeni višji ravni od ravni temeljnih organizacij združenega dela npr. koordinirajo priskrbo finančnih sredstev ali notranje finančne tokove. Možna pa je tudi drugačna rešitev, da npr. upravljajo s finančno funkcijo v celoti posamezne temeljne organizacije združenega dela, vendar izvajanje dela te funkcije prepuščajo skupni službi na ravni delovne organizacije ali sestavljene organizacije združenega dela. Finančna služba iz okvira skupnih služb nato izvaja operativna dela skladno s sprejetimi načelnimi odločitvami v posamezni temeljni organizaciji združenega dela. Lahko pa tudi kombiniramo obe skrajnosti, tj. da temeljne organizacije združenega dela prek delegatov skupno upravljajo z delom finančne funkcije, medtem ko izvajanje finančne funkcije prepuščajo skupni službi na določeni ravni.

V tesni povezavi z upravljanjem in izvajanjem finančne funkcije je v delovnih organizacijah, ki so sestavljene iz več temeljnih organizacij združenega dela, ali v sestavljenih organizacijah združenega dela, vprašanje tako imenovane notranje ali interne banke. V njej nikakor ni mogoče videti zgolj posebno organizirane strokovne službe financiranja. Odločanje v okviru interne banke mora potekati preko delegatov vključenih temeljnih organizacij združenega dela, kajti v nasprotnem primeru bi se interna banka mogla pretvoriti v središče finančne moči nad temeljnimi organizacijami združenega dela, kar pa nikakor ne more biti njen namen.

Prikazano problematiko je podrobneje osvetlil Kodeks načel financiranja, ki ima naslednji namen:

1. Pravilno osvetliti finančno funkcijo, da bi jasno izstopila razlika med njo in računovodsko funkcijo.

2. Pokazati na razmejitev med organi, ki v organizaciji združenega dela odločajo o financiranju, in osebjem finančne službe, ki pripravlja in kasneje izvaja odločitve.

3. Na istem mestu zbrati pravila in navodila, ki se nanašajo na financiranje v organizaciji združenega dela.

4. Pospešiti prenos novejših teoretskih dosežkov o financiranju v prakso.

5. Oblikovati posplošeno podlago za sestavljanje sodobnih samoupravnih aktov o financiranju.

Razumljivo je, da tudi na področje financiranja posegajo številni predpisi. Razmerje med Kodeksom načel financiranja in ustreznimi predpisi pa je podobno razmerju, o katerem smo že govorili v zvezi z računovodstvom.

043 Finančna služba in računovodska služba

Končno naj se dotaknemo še vprašanja vzpostavitve finančne službe v organizacijski shemi temeljne organizacije združenega dela in delovne organizacije. Kot je znano, je finančna služba največkrat organizacijsko združena z računovodsko službo. Ker se po svoji vsebini računovodstvo kot informacijska dejavnost bistveno razlikuje od financiranja kot operativne dejavnosti, je treba poskrbeti, da je izvedena ločitev obeh služb v vseh primerih, kjer je to racionalno. Verjetno za takšno ločitev ni pravih pogojev v temeljnih organizacijah združenega dela. Do drugačnih rešitev moremo priti, kadar imamo pred očmi delovno organizacijo, ki sestoji iz več temeljnih organizacij združenega dela. Tu namreč že bolj dozorijo pogoji za ločitev obeh funkcij, zlasti še, če upoštevamo dejstvo, da sta obe funkciji po drugačnih poteh samoupravno združeni. Medtem ko finančne funkcije ni mogoče v celoti prepuščati višjim ravnem in jo s tem odtujevati temeljnim organizacijam združenega dela, je drugače z računovodsko funkcijo kot specifičnim združkom delov informacijskih funkcij. Ta je že od samega začetka v smislu samoupravnega sporazuma med temeljnimi organizacijami lahko organizirana na višji ravni, vendar tako, da zadovoljuje potrebe v temeljnih organizacijah.

Iz dosedanjih razmišljanj moremo oblikovati tudi naslednje sklepe:

1. Finančna služba je nekaj drugega kot računovodska služba. Finančna služba se ukvarja z izvajanjem finančne funkcije kot temeljne poslovne funkcije in torej spada v okvir izvajalnega podsistema, ki je v naši shemi v točki 00 prikazan z levim pravokotnikom. Nasprotno se računovodska služba ukvarja z delom informacijskih funkcij in torej spada v okvir informacijskega podsistema, ki je v naši shemi prikazan z osrednjim pravokotnikom.

2. Finančna služba ne upravlja finančne funkcije, ker je to naloga, za katero so pristojni samoupravljalci in samoupravni organi; samo kolikor z upravljalnim podsistemom razumemo tudi pripravo izvajanja, je finančni vodja pristojen za odločitev v tem okviru. Sicer pa je iz naše sheme vidna razlika med mestom finančne službe, ki je v okviru izvajalnega podsistema v levem pravokotniku, in mestom organov za odločanje o financiranju, ki nastopajo v okviru upravljalnega podsistema v desnem pravokotniku. Prav tako moremo reči, da računovodska služba ne upravlja računovodstva, kolikor imamo v mislih načelno odločanje o potrebnih informacijah in o potrebnih sredstvih za njihovo pridobivanje. Toda v vseh drugih pogledih je računovodska služba precej bolj samostojna kot finančna služba.

3. Finančna služba more v določenih primerih vključevati tudi del informacijske dejavnosti, zlasti tisti del, ki ga iz takšnega ali drugačnega razloga ne obsega računovodska služba. Računovodska služba ni samo informacijski servis za finančno službo, a finančna služba ne prejema informacij samo od računovodske službe.

Tem ugotovitvam moremo dodati še eno. Delavci vsake od teh dveh služb imajo v naših razmerah ne samo posebne kodekse strokovnih načel,

temveč tudi kodekse poklicnega obnašanja.[3] Če gledamo radikalno, moremo primerjati poklicno obnašanje finančnih delavcev s poklicnim obnašanjem komercialistov, poklicno obnašanje računovodskih delavcev pa s poklicnim obnašanjem novinarjev.

05 Izhodiščna računovodska načela

050 Izhodiščna računovodska načela v izbrani literaturi

O tem, katera so izhodiščna računovodska načela, v literaturi ni enotnega mišljenja. Heinen npr. razlikuje:

I. Načela urejenega trgovskega knjigovodstva in bilanciranja.

II. Načela, ki modificirajo načela urejenega trgovskega knjigovodstva in bilanciranja.

III. Načela, ki dopolnjujejo načela urejenega trgovskega knjigovodstva in bilanciranja.[4]

Iz tega bi sledilo, da so izhodiščna načela tista, ki so navedena pod I. Toda če si ogledamo njegova razglabljanja pobliže, ugotovimo, da z njimi razume predvsem načela, ki so predpisana in zajemajo zelo konkretne rešitve. Naj navedemo samo nekatera izmed njih: dolžnost trgovca, da ob začetku poslovanja podrobno prikaže premoženje in dolgove in ob koncu poslovnega leta, ki ne sme prekoračevati dvanajst mesecev, sestavi inventarij in bilanco; dolžnost da podpiše inventarij in bilanco in da vse dokumente sestavi v razumljivem jeziku, da strani oštevilči z zaporednimi številkami, da ne pušča nikakih praznih mest, da se ne poslužuje radiranja itd.[5] Brez dvoma postavljajo predpisana načela nekakšen okvir, v katerem se morajo gibati druga načela. Menimo pa, da jih le ne moremo postaviti kot izhodiščna, ki bi bila najbolj splošna in iz katerih bi nato izhajala vsa druga, ki so bodisi predpisana ali pa ne.

Povsem drugačna stališča kot v nemški literaturi, najdemo v poročilu posebnega odbora za raziskovalni program pri American Institute of Certified Public Accountants iz leta 1958. Tu so standardi, ki naj bi jih uporabljalo računovodstvo, razdeljeni v tri skupine:

A. Postulate, ki jih je malo in ki dajejo pomembno podlago za formiranje načel.

B. Načela, ki so formulirana na temelju postulatov in dajejo okvirne napotke za reševanje podrobnih problemov.

C. Pravila ali druga vodila za uporabo načel v specifičnih okoliščinah.[6]

---

[3] Kodeks poklicne etike računovodje je napisal leta 1972 avtor te knjige in je bil sprejet istočasno s Kodeksom računovodskih načel. Kasneje ga je avtor predelal v Kodeks poklicne etike računovodskih delavcev. Kodeks poklicne etike finančnih delavcev pa je napisal leta 1974 prof. dr. Marko Petrović iz Beograda, sprejet pa je bil istočasno s Kodeksom načel financiranja OZD. Oba kodeksa poklicne etike je v dopolnjeni obliki leta 1981 sprejela konferenca Zveze računovodskih in finančnih delavcev Jugoslavije.

[4] E. Heinen: Handelsbilanzen. Gabler, Wiesbaden 1969, str. 81.

[5] Cit. delo pod 4, str. 82 in dalje.

[6] Povzeto po Arthur Andersen & Co.: The Postulate of Accounting — What it is. How it is determined. How is should be used. 1960. Predgovor.

Toda tudi v ameriški literaturi niso postulati jasno opredeljeni. Mnogokrat se skrivajo za tako imenovanimi »temeljnimi koncepti«. Paton in Littleton npr. navajata naslednje:

1. »Ker se računi in računovodski izkazi nanašajo prej na poslovno podjetje kot na lastnike, so prihodki in stroški opredeljeni prej v izrazih sprememb v podjetniških sredstvih kot v povečanjih ali zmanjšanjih lastnine.« (The business entity concept)

2. »V poslovnem podjetju se razvija kontinuirani tok povezanih dejavnosti, pri čemer je veljavnost tekoče poročanih dejstev pogosto testirana s potekom prihodnjih dogodkov; zato je dejstva, ki so prikazana v računovodskih izkazih, treba jemati kot začasna po značaju.« (The going-concern or continuity concept)

3. »Na splošno so edini definitivni podatki, ki so na razpolago, da bi objektivno predstavili transakcije in jih izrazili homogeno, cenovni agregati, ki so vključeni v spremembe; zato takšni podatki sestavljajo temeljni predmet računovodstva.« (The measured consideration or price aggregate concept)

4. »Ker specifični stroški izražajo pomembne dele celotnega prizadevanja pri proizvajanju in prodaji blaga ali storitev, naj bi bili zbrani po operativnih oddelkih, proizvajalnih delih ali razlomkih časa, kot da bi imeli, podobno kot njihova fizična stran, kohezivno moč v skupinah.« (Costs attach concept)

5. »Ker nabavne in prodajne cene merijo tako napore pri doseganju rezultatov kot same proizvedene rezultate, je glavna skrb računovodstva periodična primerjava stroškov in prihodkov kot test, s katerim je mogoče presoditi učinek porabljenih naporov.« (Effort and accomplishment concept or concept of periodic matching of costs and revenues)[7]

Pri nadaljnjih razglabljanjih oba avtorja mimo začetnega povzemanja »konceptov« navajata še poseben (6.) koncept, po katerem so pomembna sestavina računovodstva tudi verificirana dokazna sredstva. (Verifiable, objective evidence concept)[8]

Bierman nasprotno govori o računovodskih »konvencijah« in ne o »konceptih«:

1. »Računovodja poroča o dejavnosti podjetja in ne o dejavnosti lastnikov.« (The entity convention)

2. »Računovodja domneva, da bo podjetje trajno obstajalo — tj., da je idoča enota in da ne bo razpuščeno.« (Continuity of existence convention)

3. »Stroški pridobivanja prihodkov so primerjani s prihodki, da bi izračunali dobiček razdobja.« (Matching of expenses and revenues convention)

4. »Kjer je mogoče, so v uporabi potrjena stvarna dokazna sredstva. Iz tega sledi: stroški (porabljeni dolarji) so v uporabi kot temelj računovodstva, razen v primeru, ko je tržna vrednost manjša od stroškov.« (Objective evidence convention)

5. »Obstaja stabilna denarna enota, ki ne terja prilagoditev.« (Stable monetary unit convention)

---

[7] W. A. Paton, A. C. Littleton: An Introduction to Corporate Accounting Standards. American Accounting Association, 1956, str. 7

[8] Cit. delo pod 4, str. 18—19.

6. »Konservativizem je primerno vodilo, če niso na razpolago drugačni kriteriji.« (Convention of conservatism)

7. »Zaželjena je uporaba istih računovodskih postopkov v različnih razdobjih.« (Convention of consistency)

8. »Življenjsko dobo podjetja je mogoče razdeliti v računovodska razdobja.« (Convention of accounting periods)

9. »Kako računovodja tretira vrednostno izvršene transakcije, je odvisno od materialnosti postavk.« (Convention of materiality)

10. »Prihodke ali posebne dobičke je mogoče priznati šele, ko so potrjeni na trgu.« (Convention of realization of revenues)[9]

»Temeljni koncepti« seveda utegnejo označevati nekaj drugega kot »konvencije«. Medtem ko so »temeljni koncepti« bližji zamisli postulatov, tj. nujnih domnev ali pogojev, na katerih temelje druga računovodska načela, je v »konvencijah« mogoče videti tudi samo vodila za postopke, ki temelje na običaju ali na splošnem soglasju. Zato npr. firma Arthur Anderen & Co. iz literature povzema le naslednje postulate:

1. Postulat trajnosti podjetja (The continuity postulate)
2. Postulat stabilnosti denarne enote (The monetary stability postulate)
3. Postulat potrjevanja na trgu (The realization postulate)

Nasprotno ne všteva med nje koncepte konservativizma in konsistentnosti, ker ne zadoščajo opredelitvi postulatov.[10]

American Accounting Association navaja, da so podlaga za računovodske »konvencije« naslednji temeljni »koncepti«:

1. Koncept podjetja (Business entity concept)
2. Koncept kontinuiranosti (Going concern concept)
3. Koncept izražanja v denarju (Money measurement concept)
4. Koncept potrjevanja na trgu (Realization concept)[11]

Ker ni naš namen, da bi v literaturi iskali sistemizacijo postulatov v smislu domnev ali pogojev, temveč zamisli o izhodiščnih računovodskih načelih, ne bomo navajali še vrste drugih ameriških avtorjev, ki imajo svojo lastno sistemizacijo. Vendar se vsi bolj ali manj sučejo okoli že prikazanih načel, ki jih označujejo zdaj kot »koncepte«, zdaj kot »postulate«. Zaradi popolnosti pa naj navedemo še naslednji koncept, ki ga med drugimi poznata Finney in Miller, a ga ne poznajo dosedanji avtorji:

»Izkazi naj bodo resnični in naj omogočajo popolno odkrivanje pomembnih informacij« (Concept of full disclosure)[12]

V diskusiji o obstoječih računovodskih postulatih postavlja firma Arthur Andersen & Co. nov postulat, ki ga smatra kot enega izmed temeljnih — postulat »poštenosti do vseh segmentov poslovne skupnosti (managementa, delavcev, delničarjev, kreditorjev, odjemalcev in publike), opredeljene in merjene v luči ekonomskega in političnega okolja, načinov mišljenja in navad vseh teh segmentov.« Računovodska načela, ki temelje na tem postulatu, bodo namreč ustvarjala »finančno računovodstvo za

[9] H. Bierman: Financial Accounting Theory. Macmillan, New York 1965, str. 3—4.
[10] Cit. delo pod 3, str. 18—24.
[11] Accounting and Reporting Standards for Corporate Financial Statements and Preceding Statements and Supplements. American Accounting Association. College of Commerce and Administration. The Ohio State University, Columbus, Ohio, str. 2—3.
[12] Citirano po R. Wixon, W. G. Kell: Accountants Handbook. The Ronald Press, New York 1960, str. 114.

zakonsko zasnovane ekonomske pravice in interese, ki je pošteno za vse segmente.«[13] Ta postulat je na 73. letnem sestanku American Institute of Certified Public Accountants leta 1960 tudi branil Leonard Spacek v svojem referatu: Are Accounting Principles Generally Accepted or Generally Ignored? Takšen postulat, ki je navadno povsem zanemarjen, pravzaprav sam po sebi izhaja iz namena, ki ga ima računovodstvo in ki sta ga pri obravnavi svojih standardov opisala Paton in Littleton takole: »Namen računovodstva je dajati vrednostno izražene podatke o poslovnem podjetju, ki so zbrani in prezentirani, da bi zadoščali potrebam managementa, investitorjev in publike.«[14]

Ko smo si tako ogledali ameriška splošna izhodišča za računovodska načela, se lahko povrnemo na nemško literaturo. V enako kategorijo namreč spadajo »načela, ki modificirajo in dopolnjujejo načela urejenega trgovskega knjigovodstva in bilanciranja.« Med načeli, ki modificirajo načela urejenega trgovskega knjigovodstva in bilanciranja, namreč navaja Heinen:

1. Načelo previdnosti (Das Prinzip der Vorsicht)
2. Načelo varstva upnikov (Der Grundsatz des Gläubigerschutzes)
3. Načelo finančno gospodarske previdnosti (Das Prinzip der finanzwirtschaftlichen Vorsicht)[15]

Načelo previdnosti pojasnjuje z Dietzenovim citatom, po katerem »se trgovec pred seboj samim in pred drugimi ne sme šteti bogatejšega in v dvomu prej revnejšega kot je dejansko.«[16] Sicer pa je to načelo po Heinenu izvedljivo preko štirih načel vrednotenja: načela realizacije ali potrjevanja na trgu (Das Realisationsprinzip), načela časovne vrednosti (Das Zeitwertprinzip), načela najmanjše vrednosti (Das Niederstwertprinzip) in načela največje vrednosti (Das Höchstwertprinzip). Po načelu realizacije se smejo dobički in izgube izkazati šele tedaj, ko so pridobljene prek prihodkov. Po načelu časovne vrednosti je treba izvesti vrednotenje po nabavnih cenah, stroških ali drugih postavkah, ki veljajo na dan bilanciranja. To načelo pa je treba dopolniti z naslednjima dvema. Po načelu najmanjše vrednosti je treba vrednotiti sredstva po tržnih cenah, če so te na bilančni dan manjše od dejanskih nabavnih cen ali stroškov oziroma drugih postavk. Po načelu največje vrednosti pa je treba vrednotiti obveznosti po dejanskem znesku ob njihovem nastanku in ne po manjši vrednosti, ki bi veljala na dan bilanciranja.[17]

Načelo varstva upnikov zahteva takšno vrednotenje, da so jamstva upnikom čim večja. Načelo finančnogospodarske previdnosti pa zahteva, da so oblikovane tihe rezerve. Obe načeli sta pravzaprav že izvedeni iz prejšnjih.

Med načeli, ki dopolnjujejo načela urejenega trgovskega knjigovodstva in bilanciranja, navaja Heinen:

1. Načelo bilančne jasnosti in bilančne resnice (Das Prinzip der Bilanzklarheit und Bilanzwahrheit)
2. Načelo bilančnega spajanja (Das Prinzip der Bilanzverknüpfung)[18]

[13] Cit. delo pod 3, str. 31.
[14] Cit. delo pod 4, str. 7.
[15] Cit. delo pod 1, str. 84.
[16] N. Dietzen: Grundzüge ordnungsmässiger Bilanzierung für stille Reserve. Leipzig 1937, str. 32, cit. po Heinen: Handelsbilanzen, str. 85.
[17] Cit. delo pod 1, str. 86.
[18] Cit. delo pod 1, str. 90—95.

To so sicer že načela, ki se neposredno sklicujejo na bilanciranje, vendar lahko iz njih povlečemo koristne ugotovitve za celotni računovodski informacijski sistem. Tako npr. zahteva načelo bilančne jasnosti, da je omogočen čim bolj siguren vpogled v bilančne postavke, ki ne smejo biti prikazane nepregledno, nerazumljivo ali nejasno. Načelo bilančne resnice pa je v literaturi opredeljeno na različne načine in kot pravi Heinen, »ni našlo nikake izrečne zakonske potrditve«. Absolutna resničnost ni dojemljiva, a tudi ni združljiva s pojavom tihih rezerv, medtem ko je mogoče relativno resničnost videti že takrat, kadar so bilančne postavke v skladu s knjigovodstvom in z drugimi dokaznimi sredstvi. Brez dvoma pa je treba preprečevati bilančno zamegljevanje (Bilanzverschleierung) in bilančno potvarjanje (Bilanzfälschung).

Načelo bilančnega spajanja končno zahteva bilančno istovetnost (Bilanzidentität) ali popolno soglasnost dveh bilanc v istem trenutku, tj. končne bilance prejšnjega razdobja in začetne bilance novega razdobja. Prav tako zahteva bilančno nepretrganost (Bilanzkontinuität), ki jo s formalne strani najdemo v enakem navajanju postavk, z vsebinske strani pa v enakih metodah vrednotenja. Končno zahteva še bilančno skladnost (Bilanzkongruenz), tj. enakost celotnega izida in vsote periodičnih izidov.

Načela bilanciranja navajajo še razni domači avtorji. Tako npr. pozna Vasiljević po formalni strani:

1. Načelo jasnosti
2. Načelo popolnosti
3. Načelo preglednosti
4. Načelo kontinuitete[19]

Ranković pa tolmači realno bilanco s tem, da zadovoljuje:

1. Načelu resničnosti
2. Načelu jasnosti
3. Načelu kontinuitete.[20]

051 Izhodiščna računovodska načela v jugoslovanskem kodeksu računovodskih načel

Ko se je leta 1972 pripravljal Kodeks računovodskih načel, ki naj bi bil v veljavi v naši državi, ni bilo lahko opredeliti izhodiščna računovodska načela. V začetku je bilo jasno samo to, da morajo biti ta načela bolj splošna kot so tista, ki se nanašajo na bilanciranje. Tako je bil sprejet končni sklep za naslednja izhodiščna načela, ki so bila vnesena v I. poglavje Kodeksa računovodskih načel, sprejetega s strani poklicnih organizacij leta 1972 v SR Sloveniji in leta 1973 v drugih republikah:

1. Načelo namembnosti
2. Načelo popolnosti
3. Načelo resničnosti, pravilnosti in korektnosti
4. Načelo previdnosti in varnosti
5. Načelo kontinuiranosti
6. Načelo zakonitosti.

[19] K. Vasiljević: Teorija i analiza bilansa. Savremena administracija, Beograd 1965, str. 244.

[20] J. Ranković: Problemi realnosti bilansa. Zavod za savremenu organizaciju poslovanja. Beograd 1966, str. 11—16.

Načelo namembnosti ustreza navedbi Patona in Littletona ob začetku izvajanj o računovodskih standardih (gl. citat pod 14) ter sodobnem konceptu računovodstva v naših razmerah.

Načelo popolnosti nekako ustreza konceptu izražanja v denarju (glej citat pod 11, točka 3, ali citat pod 7, točka 3), konvenciji o materialnosti (gl. citat pod 9, točka 9), kakor tudi splošni teoriji o računovodstvu.

Načelo resničnosti, pravilnosti in korektnosti ustreza postulatu, ki ga je kot osnovnega v svoji diskusiji postavila firma Arthur Anderson & Co. (gl. citat pod 13), a tudi načelu bilančne jasnosti in bilančne resnice (gl. citat pod 18), Finney-Millerjevem načelu popolnega odkrivanja pomembnih informacij (gl. citat pod 12) ter Rankovićevima načeloma resničnosti in jasnosti (gl. citat pod 20).

Načelo previdnosti in varnosti ni samo v zvezi s Heinenovimi načeli previdnosti in varstva upnikov (gl. citat pod 15), temveč je tudi povezano z ameriškimi načeli konservativizma in realizacije oziroma potrjevanja na trgu.

Načelo kontinuiranosti ima svoj izvor v ameriški konvenciji o konsistentnosti, je pa seveda tudi v tesni zvezi s Heinenovimi načeli bilančnega spajanja ter istovetno z Rankovićevim načelom o kontinuiteti, osvetljenim z vsebinske strani.

Načelo zakonitosti je bilo vključeno kot jugoslovanska posebnost.

Vsa druga načela so bila obravnavana kot izvedena načela.

Nekaj let kasneje je komisija za kodekse pri Zvezi računovodskih in finančnih delavcev Jugoslavije pripravila precej širši spisek izhodiščnih računovodskih načel za diskusijo, ki naj bi vodila do revizije prvotno sprejetega kodeksa.[21]

V nadaljevanju navajamo zadnjo, na podlagi širše diskusije dopolnjeno različico izhodiščnih računovodskih načel, ki jo je podprl III. kongres računovodskih in finančnih delavcev Jugoslavije leta 1986. Ob izhodiščnih računovodskih načelih navajamo še kratka pojasnila, ki naj olajšujejo njihovo razumevanje.

Ob samem začetku je gotovo koristno pojasniti razmerje med računovodskimi načeli in računovodskimi standardi. Odtod naslednji

temelji računovodskih načel in računovodskih standardov:

Računovodska načela opredeljujejo pojmovanje računovodstva in podajajo njegove temeljne značilnosti, pojasnjujejo računovodsko vsebino ekonomskih kategorij in so podlaga za politiko njihovega izkazovanja in pojasnjevanja. Računovodski standardi podrobneje obdelujejo računovodska načela glede metod zajemanja in obdelovanja računovodskih podatkov, oblikovanja računovodskih informacij ter predstavljanja in shranjevanja računovodskih podatkov in informacij.

S tem izhodiščnim računovodskim načelom je hkrati nakazano, da dopolnjeni Kodeks računovodskih načel iz leta 1986 ne obsega več takšnih določil, ki bi jih mogli opisati kot računovodske standarde. To, kar pri nas zaenkrat rešujejo računovodski in drugi predpisi, so v glavnem

[21] Celotno gradivo komisije, ki jo je vodil avtor te knjige, je bilo objavljeno pod naslovom »Predlog računovodstvenih načela« v reviji Knjigovodstvo, Beograd, št. 11/1982.

računovodski standardi. Res pa v številnih smereh še ne obstajajo ustrezna vodila, kar nakazuje nalogo, ki jo bo morala opraviti posebna komisija za računovodske standarde pri Zvezi računovodskih in finančnih delavcev Jugoslavije v prihodnosti.

Prav tako je s tem izhodiščnim računovodskih načelom nakazana celotna širina problematike, ki jo je treba pokriti z računovodskimi načeli in ki očitno presega tisto, ki jo v svetu pokrivajo s tako imenovanimi »generally accepted accounting principles«. Sicer pa je računovodska načela mogoče razčleniti na izhodiščna, ki nekako ustrezajo »postulatom« in »konvencijam« v smislu tuje literature, ter izvedena. Novi Kodeks obsega 23 izhodiščnih računovodskih načel (vključno s pravkar obravnavanim) ter 172 izvedenih načel, ki so razporejena v naslednja poglavja:

Načela računovodskega izkazovanja ekonomskih kategorij
Načela o knjigovodstvu
Načela o računovodskem načrtovanju
Načela o računovodskem nadziranju
Načela o računovodskem analiziranju
Načela o računovodskem informiranju
Načela o organiziranju računovodske službe

Naj omenimo samo še to, da je imel prvotni Kodeks računovodskih načel iz leta 1972 enako strukturo poglavij, prav tako tudi že omenjeni »Predlog računovodskih načel« iz leta 1982, vendar so se tedaj v teh poglavjih pojavljala še nekatera določila, ki bi jih mogli označiti kot računovodske standarde.

Načelo vsebine računovodske funkcije:

Računovodstvo obsega sistemsko celoto knjigovodstva, računovodskega načrtovanja, računovodskega nadziranja in računovodskega analiziranja sredstev, obveznosti do virov sredstev, prihodkov in odhodkov, kakor tudi iz njih izvedenih ekonomskih kategorij.

Računovodstvo je več kot samo knjigovodstvo. Knjigovodstvo se ukvarja z ostvarjenimi ekonomskimi kategorijami, a računovodsko načrtovanje z načrtovanimi ekonomskimi kategorijami, vendar s tem, da v njegovem okviru ne poteka odločanje o prihodnosti, temveč se pripravlja samo informacijska podlaga za takšno odločanje ali pa so sprejete odločitve izražene z računovodskim jezikom, ki je sicer poznan iz knjigovodstva. Z računovodskim nadziranjem je zagotovljena pravilnost izkazovanja ekonomskih kategorij v knjigovodstvu in računovodskem načrtovanju, z računovodskim analiziranjem pa so pojasnjene razlike med ostvarjenimi in načrtovanimi ekonomskimi kategorijami.

Z računovodskega vidika so temeljne ekonomske kategorije sredstva, obveznosti do virov sredstev, prihodki in odhodki, ker se ravno te pojavljajo v izkazu stanja (»bilanci«) in izkazu uspeha. Stroški so s tega vidika ekonomska kategorija, ki je vključena v ovrednotenje sredstev (konkretno nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov) ali v opredeljevanje rednih odhodkov (kolikor se nanašajo na prodane proizvode ali opravljene storitve).

Podrobnosti računovodskega izkazovanja ekonomskih kategorij, kot tudi podrobnosti knjigovodstva, računovodskega načrtovanja, računovod-

skega nadziranja in računovodskega analiziranja so obravnavane v ustreznih poglavjih računovodskih načel Kodeksa.

Načelo zaokrožene celote:

Enota računovodskega obravnavanja je vedno posebna zaokrožena celota, ki je temeljna organizacijska oblika združevanja dela in sredstev ali iz nje izvedena organizacijska oblika, ki je prav tako zaokrožena celota.

To načelo o enotah računovodskega obravnavanja je konkretizirano v čl. 4 sedanjega Zakona o knjigovodstvu (Ur. l. SFRJ, št. 25/81, 41/81 in 12/84) s tem, da našteva naslednje: »temeljne organizacije združenega dela, delovne organizacije, sestavljene organizacije združenega dela in druge oblike združevanja organizacij združenega dela, pogodbene organizacije združenega dela in delovne skupnosti (v nadaljnjem besedilu: organizacije združenega dela); banke in druge finančne organizacije, skupnosti premoženjskega in osebnega zavarovanja, rizične skupnosti in pozavarovalne skupnosti, kmetijske in druge zadruge, sestavljene kmetijske zadruge, temeljne zadružne organizacije, temeljne organizacije kooperantov, delovne organizacije kooperantov in druge oblike združevanja kmetov, samoupravne interesne skupnosti, krajevne skupnosti ter druge samoupravne organizacije in skupnosti in njihova združenja, organe, organizacije in sklade družbenopolitičnih skupnosti, službo družbenega knjigovodstva, družbenopolitične organizacije, družbene organizacije in druge družbene pravne osebe, kakor tudi druge organizacije in skupnosti, ki uporabljajo družbena sredstva (v nadaljnjem besedilu: drugi uporabniki družbenih sredstev)«.

V smislu člena 6 istega zakona je kot enoto računovodskega obravnavanja treba razumeti tudi podjetja in obrate v tujini, ki so jih ustanovile ali v katerih so udeležene s svojimi sredstvi organizacije združenega dela ali drugi uporabniki družbenih sredstev.

V nadaljevanju pa bomo govorili poenostavljeno kar o organizacijah združenega dela kot enotah računovodskega obravnavanja.

Načelo nedoločenega trajanja dejavnosti:

Trajanje dejavnosti, ki je predmet računovodskega obravnavanja, ni praviloma vnaprej določeno. Iz tega izhaja, da imajo obdobni izidi, tudi letni, samo relativno vrednost.

Poslovni proces, s katerim se ukvarja organizacija združenega dela, je praviloma trajnega značaja. Razteza se od njene ustanovitve do njenega prenehanja. Toda da bi ugotovili rezultate tega procesa, ni mogoče čakati do njene odprave, temveč je za leto dni treba napraviti obračun, ki se nanaša na tedanje poslovanje in končno stanje. Če že denarno obliko sredstev jemljemo kot izhodiščno in končno obliko sredstev, pa na koncu leta obstajajo tudi druge oblike sredstev, katerih znesek ne ustreza nujno znesku denarnih sredstev, ki bodo dosežena pri njihovem nadaljnjem preoblikovanju. V premalo izkazanih sredstvih in preveč izkazanih obveznostih se skrivajo dobički, v preveč izkazanih sredstvih in premalo izkazanih obveznostih pa skrivajo izgube. Čim bolj je naravno poslovno leto odmaknjeno od koledarskega leta, za katero je sestavljen obračun,

tem večje odmike je v pogledu poslovnega izida mogoče pričakovati. Če je že znesek letnega poslovnega izida relativen in ga je treba presojati v daljšem razdobju, pa to še v večji meri drži za znesek poslovnega izida za krajša razdobja od leta dni.

Načelo celovitosti obravnavanja:

Računovodstvo zajema celoto sredstev in obveznosti do virov sredstev, prihodkov in odhodkov ter iz njih izvedenih kategorij skladno z njihovo materialno vsebino.

V tem načelu sta poudarjeni dve posebnosti računovodstva. Prva je, da računovodstvo zajema proučevane ekonomske kategorije v celoti in ne samo na podlagi reprezentativnega izbora kot je to primer v statistiki: to je povezano z individualizacijo posameznih poslovnih sprememb v računovodstvu. Druga pa je, da navkljub temu pozna računovodstvo pri zajemanju ekonomskih kategorij določene poenostavitve, če imamo opravka s takšnimi ekonomskimi kategorijami, ki nimajo bistvenega pomena za celoto. Droben inventar je npr. mogoče odpisati takoj po oddaji v uporabo, čeprav se uporablja dalje časa in potemtakem dejansko šele postopoma prenaša svojo vrednost na proizvode.

Načelo poenotenja in zbirnosti:

Računovodsko izkazovanje ekonomskih kategorij je zasnovano na njihovi poenoteni vsebini, kar olajšuje primerljivost med enotami računovodskega obravnavanja v okviru širših organizacijskih oblik združevanja dela in sredstev ter kadar obstaja zaokrožen in/ali skupni interes.

To načelo vodi ne samo do poenotenega kontnega plana in do poenotenih shem računovodskih izkazov za zunanje poročanje, temveč tudi do poenotene metodike knjigovodstva, računovodskega načrtovanja in računovodskega analiziranja, kadar je v mislih vrednostno obravnavanje ekonomskih kategorij. Obseg poenotenja je odvisen od obsega in ravni potrebnega sintetiziranja. Medtem ko npr. za širšo družbeno skupnost povsem zadošča predpisani temeljni kontni plan, je pri določenih organizacijskih oblikah združevanja dela in sredstev potrebno poskrbeti tudi za poenoteni analitični kontni plan.

Načelo smotrnosti:

Računovodstvo oblikuje informacije za potrebe samoupravljalcev, samoupravnih organov, izvajalcev poslovodnih funkcij, organov družbene skupnosti ter drugih notranjih in zunanjih uporabnikov, da bi ravnali čim bolj ekonomsko smotrno in ohranjali materialno osnovo dela.

Računovodstvo ni samo sebi namen, temveč je njegov namen v oblikovanju informacij za notranje uporabnike v organizaciji združenega dela ali za zunanje uporabnike z njenega vidika. Člen 2 sedanjega Zakona o knjigovodstvu pravzaprav konkretizira ta člen, ker tolmači, da računovodstvo omogoča:

— »da delavci v temeljnih organizacijah združenega dela in delovni ljudje v drugih samoupravnih organizacijah in skupnostih lahko obravnavajo in ocenjujejo rezultate dela in poslovanja te organizacije oziroma skupnosti ter druga vprašanja, ki so pomembna za delo in odločanje v njih«,

— »da imajo organi samoupravne delavske kontrole ter organi in organizacije družbenega nadzorstva vpogled v razpolaganje z družbenimi sredstvi, v materialno stanje in materialno poslovanje samoupravnih organizacij in skupnosti oziroma družbenopolitičnih skupnosti«,

— »da imajo organi upravljanja temeljne organizacije združenega dela oziroma njim ustrezni organi upravljanja drugih samoupravnih organizacij in skupnosti, kot tudi organi družbenopolitičnih skupnosti, vpogled v razpolaganje z družbenimi sredstvi, v materialno stanje ter finančno in materialno poslovanje samoupravnih organizacij in skupnosti oziroma družbenopolitičnih skupnosti«.

Načelo uporabe vrednostnega izražanja:

Računovodstvo zajema vse ekonomske kategorije stanj in procesov, ki jih je mogoče izraziti vrednostno, pri čemer upošteva tudi naturalne merske enote kot dopolnitev vrednostnemu izražanju.

Kot ekonomske kategorije stanja je mogoče šteti sredstva in obveznosti od virov sredstev, ker so opredeljene statično, z vidika določenega trenutka, čeprav se že v naslednjem trenutku utegnejo spremeniti. Kot ekonomske kategorije procesa pa je mogoče šteti prihodke in odhodke ali stroške, ker so opredeljeni dinamično, z vidika določenega razdobja. Medtem ko ne dobimo odgovor na vprašanje, kakšna so kaka sredstva v razdobju (razen če pri tem mislimo na njihovo povprečno velikost), ne dobimo niti odgovora na vprašanje, kakšni so kaki stroški v določenem trenutku (ker nas zanima pri njih znesek, ki je povezan z določenim procesom ali pa njihova kumulativa).

V računovodstvu želimo na koncu oblikovati takšne sintetične izkaze kot so izkaz stanja (»bilanca«) in izkaz uspeha. Prvi obsega sredstva in obveznosti do virov sredstev v določenem trenutku, drugi pa prihodke in odhodke v določenem razdobju. Ni si mogoče zamisliti, kako bi mogli sintetizirati različne ekonomske kategorije, če jih ne bi izražali vrednostno. Zato je vrednostno izražanje ekonomskih kategorij pogoj za njihovo računovodsko obravnavanje. Sredstva, obveznosti do virov sredstev, prihodki in odhodki morajo biti izraženi vrednostno. To pa še ne pomeni, da v računovodstvu sploh niso zajeti tudi z naturalnimi merskimi enotami. Te so pogosto celo izhodišče za določanje vrednostnega zneska posamezne ekonomske kategorije; spomniti se je treba samo količin v materialnem ali blagovnem knjigovodstvu.

Načelo nenehnega revaloriziranja:

Kadar se spremenijo cene ali kupna moč denarja, se vrednostno izražanje ekonomskih kategorij v računovodstvu prilagaja tem spremembam.

Če bi v takšnih razmerah bilo izkazovanje osnovnih sredstev nespremenjeno, bi imela premalo izkazano vrednost, prav tako pa bi bila pre-

malo obračunana amortizacija, ki ne bi omogočala enostavne reprodukcije osnovnih sredstev. Potemtakem šele revalorizacija osnovnih sredstev oziroma amortizacije omogoča njihovo realno izkazovanje. Ta pa seveda vpliva tudi na izkazovanje ustreznih obveznosti do virov sredstev.

Pri zalogah je zadeva drugačna. Če je gibanje stvari v zalogah z vrednostnega vidika obračunano po zaporednih cenah (FIFO), je vrednost zalog v glavnem usoglašena z novejšimi cenami. Toda stroški in odhodki so izkazani v premalem znesku, ker se v njih odražajo še stare nabavne cene in ne nove, že obstoječe nabavne cene; potrebno jih je torej revalorizirati. V primeru uporabe povratnih cen (LIFO) so stroški in odhodki že na ravni novih obstoječih cen, toda zaloge so z vrednostnega vidika izkazane po prvotnih cenah. V tem primeru se ne pojavlja potreba po revalorizaciji stroškov in odhodkov, pač pa po revalorizaciji končnih zalog. Če so v uporabi povprečne cene, pa je potrebna tako revalorizacija končnih zalog kot tudi stroškov in odhodkov. Tudi sedaj revalorizacija vpliva še na izkazovanje ustreznih obveznosti do virov sredstev.

Na koncu pa v načelu obstaja tudi potreba po revalorizaciji terjatev in obveznosti, da v razmerah spremembe cen ali kupne moči denarja ne bi pridobil dolžnik, izgubil pa upnik. Problem se pravzaprav ne pojavlja v ostrejši obliki pri tekočih terjatvah in obveznostih, temveč pri dolgoročnih.

Načelo medsebojne povezanosti in soodvisnosti ekonomskih kategorij:

Vsaka ekonomska kategorija se v računovodstvu izkazuje v povezavi z drugimi ekonomskimi kategorijami, sprememba posamezne ekonomske kategorije pa se neizbežno odraža v spremembi druge.

Medsebojna povezanost ekonomskih kategorij ni nekaj, kar je izmišljeno v računovodstvu, temveč obstaja po njihovi naravi, računovodstvo pa na takšni povezavi oblikuje pravila njihovega spremljanja. Če z računovodskega vidika kot temeljne ekonomske kategorije jemljemo sredstva, obveznosti do virov sredstev, prihodke in odhodke, potem poslovni dogodki vplivajo nanje takole:

— povečanju določene postavke sredstev ustreza istočasno zmanjšanje druge postavke sredstev za isti znesek:

— povečanju določene postavke obveznosti do virov sredstev ustreza istočasno zmanjšanje druge postavke obveznosti do virov sredstev za isti znesek;

— povečanju določene postavke sredstev ustreza istočasno povečanje določene postavke obveznosti do virov sredstev za isti znesek;

— zmanjšanju določene postavke sredstev ustreza istočasno zmanjšanje določene postavke obveznosti do virov sredstev za isti znesek;

— povečanju določene postavke odhodkov ustreza istočasno zmanjšanje določene postavke sredstev za isti znesek;

— povečanju določene postavke odhodkov ustreza istočasno povečanje določene postavke obveznosti do virov sredstev za isti znesek;

— povečanju določene postavke prihodkov ustreza istočasno povečanje določene postavke sredstev za isti znesek;

— povečanju določene postavke prihodkov ustreza istočasno zmanjšanje določene postavke obveznosti do virov sredstev za isti znesek.

Kot storni prvotnih sprememb pa se pojavljajo še naslednje spremembe:

— zmanjšanju določene postavke odhodkov ustreza istočasno povečanje določene postavke sredstev za isti znesek;

— zmanjšanju določene postavke odhodkov ustreza istočasno zmanjšanje določene postavke obveznosti do virov sredstev za isti znesek;

— zmanjšanju določene postavke prihodkov ustreza istočasno zmanjšanje določene postavke sredstev za isti znesek;

— zmanjšanju določene postavke prihodkov ustreza istočasno povečanje določene postavke obveznosti do virov sredstev za isti znesek.

Načelo dokumentarnosti:

Pravno veljavno in na predpisani način sestavljena in pregledana listina, v kateri je vrednostno in v določenih primerih tudi količinsko izkazan poslovni dogodek ali kako stanje, je podlaga in predmet računovodskega obravnavanja ter pogoj za verodostojnost računovodskih podatkov in informacij.

To načelo se najbolj očitno nanaša na knjigovodstvo, vendar si brez njega ni mogoče zamisliti niti računovodskega nadziranja in navsezadnje niti računovodskega analiziranja, saj so vsi podatki o ostvarjenih velikostih povezani z ustreznimi listinami. Le pri računovodskem načrtovanju zahteva po ustreznih listinah nima enakega značaja, kar pa še ne pomeni, da so tamkajšnji podatki lahko brez kakršnekoli utemeljitve.

Načelo obdobnega in organizacijskega soočanja prihodkov in odhodkov:

Ugotavljanje vrednostno izraženega poslovnega izida zahteva, da so pri vsakem soočenju prihodkov in odhodkov prihodki obremenjeni samo z ustreznimi odhodki. To se nanaša tako na obdobno kot tudi na organizacijsko soočanje prihodkov in odhodkov.

S tem načelom je dano opozorilo, kaj ni mogoče smatrati kot odhodke, kadar se ugotavlja realen poslovni izid. Stroški, ki se nanašajo na prihodnje razdobje, ne morejo nastopati kot odhodki v danem razdobju; tu mislimo v prvi vrsti na stroške, ki se zaustavljajo v nedokončani proizvodnji ali v zalogah ali tiste, ki so razmejeni. Kaj še ni odhodek, je odvisno tudi od izbrane metode vrednotenja zalog. Toda navsezadnje je v smislu obravnavanega načela mogoče vztrajati tudi na tem, da prihodke, ki so zasnovani na prodajnih cenah določenega razdobja, smejo bremeniti le odhodki, ki so zasnovani na nabavnih cenah iz tistega razdobja. Po drugi strani odhodki, ki se nanašajo na druge organizacijske enote, ne morejo nastopati kot odhodki v dani organizacijski enoti; vsaj ne tedaj, kadar se ugotavlja realen poslovni izid, medtem ko je kasneje pri njegovem razporejanju mogoče subvencionirati tudi druge enote.

Načelo previdnosti:

V računovodstvu se pozitivni poslovni izidi izkazujejo šele tedaj, ko so očitni in potrjeni. Negativni poslovni izidi se izkazujejo, ko postajajo možni. Negativnih poslovnih izidov ni dopustno prikrivati

v preveč ovrednotenih sredstvih niti v premalo izkazanih obveznostih.

Poznano je staro načelo, po katerem je vedno bolje imeti skrite dobičke kot skrite izgube. Naši zakoni v zadnjih letih izhajajo deloma prav iz tega načela, čeprav ga nikjer ne omenjajo. Tako npr. prihodkov ni mogoče izkazovati, če ni dobljen denar ali pa če ni prodajna vrednost pokrita z inštrumenti za zavarovanje plačila; v vrednosti nedokončane proizvodnje in zalogah proizvodov se ne morejo zadrževati določene vrste stroškov in obstaja stremljenje, da bi se izkazovali samo po materialnih stroških in amortizaciji ali celo samo po spremenljivem delu teh stroškov; preko aktivnih časovnih razmejitev ni mogoče prenašati nevračunanih stroškov v naslednja leta itd.

Načelo kosmatega izkazovanja ekonomskih kategorij:

V računovodstvu so ekonomske kategorije izkazane v kosmatih zneskih brez pobotanj, in sicer tako stanja sredstev in obveznosti do njihovih virov kot tudi prihodki in odhodki.

To načelo zahteva, da so poslovni dogodki, ki vplivajo na ekonomske kategorije, vedno razčlenjeni na elementarne dele in da so obravnavane spremembe teh ekonomskih kategorij brez medsebojnih pobotanj. Kot najbolj grob primer bi mogli navesti to, da ob prodaji ali opravljanju storitev ni mogoče vzeti v poštev samo poslovni izid posameznega opravila, temveč najprej prihodke in odhodke v zvezi s tem opravilom. Dalje, prejeti blagajniški popust ne zmanjšuje nabavne vrednosti materiala, dani blagajniški popust pa ne zmanjšuje prodajne vrednosti prodanih proizvodov.

Načelo računovodskega postopka:

Računovodstvo je poslovna funkcija, v okviru katere se zbirajo, urejujejo, obdelujejo, prikazujejo in shranjujejo podatki ter prikazujejo in shranjujejo informacije. Prikazovanje računovodskih podatkov in informacij o preteklih poslovnih stanjih in procesih ima obliko računovodskih obračunov, prikazovanje računovodskih podatkov in informacij o prihodnjih poslovnih stanjih in procesih pa obliko računovodskih predračunov. Računovodske informacije so problemsko usmerjene in ustvarjajo podlago za odločanje, medtem ko računovodski podatki nevtralno izražajo določena dejstva.

Tako samo knjigovodstvo kot tudi računovodsko načrtovanje in računovodsko analiziranje so pravzaprav procesi, v katerih se zbirajo, urejujejo, obdelujejo, prikazujejo in hranijo podatki, potrebno pa je, da iz teh procesov na koncu le izhajajo informacije. Razlika med podatki in informacijami v literaturi in praksi pogosto ni dovolj jasna. V tem načelu pa je pojasnjeno, da moremo govoriti o računovodski informaciji šele tedaj, kadar je problemsko usmerjena in koristi kot podlaga za odločanje. Računovodske informacije je treba oblikovati glede na problem, ki ga želimo rešiti in glede na okoliščine, v katerih problem rešujemo.

Če se spreminja problem ali če se spreminjajo okoliščine, je potrebno spremeniti tudi informacije. To, kar je odločujoča informacija v posameznem primeru, more biti v drugih primerih šele nevtralen podatek.

Delo v knjigovodstvu se začne z zbiranjem podatkov o preteklosti in se konča z računovodskimi obračuni, ki obsegajo podatke ali informacije o preteklosti. Delo v računovodskem načrtovanju se začne z zbiranjem podatkov o prihodnosti in se konča z računovodskimi predračuni, ki obsegajo podatke ali informacije o prihodnosti. Računovodski predračuni in računovodski obračuni so pa precej širok pojem, ki ima razpon v predmetu od posamezne poslovne spremembe (npr. predračun ali obračun nabavne cene) preko določenega procesa v razdobju (npr. predračun ali obračun stroškov na stroškovnih mestih v razdobju) do celotnega sintetičnega prikaza procesa v razdobju (npr. predračunski ali obračunski izkaz uspeha) ali stanja v določenem trenutku (npr. predračunski ali obračunski izkaz stanja).

Načelo metodične enotnosti:

Računovodski predračuni in obračuni morajo biti sestavljeni na podlagi iste metodike, da sta možna primerjava in pravilno pojasnjevanje odmikov ostvarjenih velikosti od načrtovanih ob upoštevanju istovrstnosti in celovitosti v njih zajetih posameznih ekonomskih kategorij.

Z enako metodiko mislimo zlasti na način skupinjenja posameznih postavk v računovodskih predračunih in obračunih, na način razporejanja splošnih stroškov po stroškovnih mestih in stroškovnih nosilcih v računovodskih predračunih in obračunih, na način opredeljevanja cen, po katerih so ovrednotene zaloge v računovodskih predračunih in obračunih, na način opredelitve prihodkov in odhodkov v računovodskih predračunih in obračunih, na način izračunavanja določenih predračunskih in obračunskih kazalnikov itd. Če npr. v predračunih zajemamo prihodke na podlagi proizvodnje, v obračunih pa na podlagi plačljive prodaje, je možnost za pojasnjevanje njihovih odmikov bistveno zmanjšana. Če npr. v predračunih stroškov proizvoda razporejamo splošne stroške po določenem sodilu, v obračunih stroškov proizvoda pa po drugem sodilu, jih ne moremo primerjati, ker se v njihovi razliki skriva tudi vpliv spremenjene metodike. Od tod zahteva po enaki metodiki pri sestavljanju računovodskih predračunov in obračunov.

Načelo kontinuitete:

Način računovodskega obravnavanja ekonomskih kategorij mora biti jasno opredeljen in se ne more spreminjati glede na trenutne koristi enote računovodskega obravnavanja. Če so načini računovodskega obravnavanja ekonomskih kategorij v različnih razdobjih različni, je treba prikazati razloge in posledice takšnih sprememb.

Če obstaja dolgoročni interes, da je npr. nedokončana proizvodnja in zaloga proizvodov ovrednotena po spremenljivem delu materialnih stroškov, je to treba poudariti in izvesti v celoti po preteku določenega prehodnega razdobja. Ne bi pa bilo pravilno, če bi bile v letu, v katerem je bil ostvarjen slabši poslovni izid, zaloge ovrednotene po zoženi lastni

ceni, v letu, v katerem je bil ostvarjen boljši poslovni izid, pa po spremenljivih materialnih stroških in če bi se torej poslovni izid s pomočjo spremembe metode vrednotenja zalog prilagajal trenutnim potrebam.

Če je opravljen prehod od ugotavljanja dohodka na podlagi zaračunane prodaje na ugotavljanje dohodka na podlagi plačljive prodaje, je treba skladno z zgornjim načelom izračunati razlike v prihodku, a tudi dohodku, ki izhajajo iz spremenjene metodike. Če so v zalogi proizvodov ob koncu kakega leta zajeti osebni dohodki, ob koncu drugega pa ne več, je treba pojasniti, kakšen je znesek tistih osebnih dohodkov, ki jih je zaradi spremenjene metodike dodatno treba pokriti s čistim dohodkom.

Načelo objektivnosti:

Računovodski podatki in informacije morajo biti objektivni. To se doseže s pravilnim izražanjem poslovnih stanj in procesov v njih, z njihovo popolnostjo in tudi z enako korektnostjo pri njihovem predočanju vsem uporabnikom, tj. brez vsakršnih vsebinskih razlik in sprememb smisla pri raznih kategorijah uporabnikov.

Kolikor se računovodski podatki nanašajo na preteklost, njihovo pravilnost zagotavljajo že knjigovodske listine, ki so izstavljene v trenutku poslovnih dogodkov, tedaj pravilno podpisane in kasneje tudi kontrolirane. Pravilnost računovodskih podatkov, ki se nanašajo na prihodnost, ni mogoče dokazovati na enak način, vendar se morajo tudi ti podatki naslanjati na objektivna dejstva. Računovodsko nadziranje zagotavlja, da so tudi računovodske informacije pravilne. V vsakem primeru pa je potrebna zanesljiva metodika pretvarjanja računovodskih podatkov v računovodske informacije.

Popolnost računovodskih informacij, ki so potrebne pri sprejemanju poslovnih odločitev, pomeni dvoje: da so prisotne vse tiste računovodske informacije, ki so potrebne, da je vsaka od njih privedena do svoje končne ravni. Pomanjkljivost pri sprejemanju poslovnih odločitev vidimo v tem, da tedaj pogosto razpolagamo z velikim številom podatkov, toda ne tudi z odločujočimi, ustrezajočimi informacijami. V takšnem primeru pričakujemo, da bodo tisti, ki naj sprejemajo odločitve najprej sebi na podlagi nevtralnih podatkov oblikovali informacije, namesto da bi bila ta naloga opravljena že v okviru računovodstva.

Različne vrste uporabnikov potrebujejo različne računovodske informanice. Tisti, ki sprejemajo strateške odločitve, potrebujejo računovodske informacije o globalih, tisti, ki sprejemajo poslovnotehnične odločitve, pa računovodske informacije o podrobnostih. Ekonomske kategorije se prav tako utegnejo v informacijah za različne vrste uporabnikov spreminjati. Medtem ko je na strateški ravni osrednja kategorija dohodek, se na poslovnotehnični ravni pojavljajo druge kategorije, npr. prispevek za kritje itd. Toda poslovnoekonomske kategorije niso v nasprotju s strateškimi kategorijami, temveč samo pomagajo njihovem boljšem uresničevanju. Niso vse računovodske informacije namenjene vsem, temveč mora vsak prejemati svojo računovodsko informacijo. Te različne računovodske informacije sestavljajo usoglašeno celoto in si ne smejo nasprotovati.

Podobne ugotovitve veljajo v pogledu računovodskih informacij za notranje in zunanje uporabnike. Dvojno knjigovodstvo nikakor ni mo-

goče tolmačiti tudi tako, da obstaja eno za notranje potrebe, a drugo za zunanje potrebe.

Načelo preglednosti:

Računovodski podatki in informacije, spreminjanje računovodskih podatkov v informacije, izkazovanje računovodskih podatkov in informacij ter računovodske listine in poročila morajo biti primerno sistemizirani, strnjeni in usklajeni z namenom uporabe ter čim bolj razumljivi uporabnikom.

Preglednost pomeni, da računovodski podatki in informacije, procesi, ki so povezani z njimi, a tudi oblike, v katerih so posredovani, omogočajo hitro spoznavanje njihove vsebine. To je tudi pogoj za njihovo lahko razumljivost.

Načelo pravočasnosti:

Računovodstvo mora brez zamud obravnavati podatke in dajati informacije v rokih, ki omogočajo pravočasno poslovne odločitve v funkcijah načrtovanja, pripravljanja izvajanja in nadziranja.

Ažurnost računovodstva je opredeljena v razmerju do njegovega izložka (outputa), tj. računovodskih informacij in potrebe po njih. Razumljivo pa je, da tisti, ki se ukvarjajo s poslovnotehničnimi odločitvami, potrebujejo dnevne informacije, tisti, ki se ukvarjajo s strateškimi odločitvami, pa šele informacije za daljša razdobja po preteku daljšega časa; ažurnost računovodstva se torej pri prvih in drugih ne zahteva na enak način.

Ažurnost računovodstva pa je mogoče opazovati tudi ne glede na njegov izložek (output) in roke, v katerih so potrebne računovodske informacije. V tem smislu navaja sedanji Zakon o knjigovodstvu v 10. členu naslednjo opredelitev: »Z ažurnim knjigovodstvom je mišljeno, da so v dnevniku in glavni knjigi, kot tudi v ustreznih analitičnih knjigovodstvih oziroma pomožnih knjigah knjižene nastale poslovne spremembe najpozneje v osmih dneh od dneva, ko je bila izstavljena ustrezna listina, oziroma od dneva, ko bi morala listina biti izstavljena ali prejeta. Ne glede na to ... se knjiženja v knjigi blagajne opravijo istega dne, ko se opravijo izplačila oziroma vplačila, v bankah in drugih finančnih organizacijah pa se knjiženja poslovnih sprememb, ki se nanašajo na žiro račune in druge račune denarnih sredstev banke oziroma druge finančne organizacije in njihovih deponentov, opravljajo najpozneje naslednji dan po nastali poslovni spremembi. Če knjiži organizacija združenega dela ali drug uporabnik družbenih sredstev posamezne poslovne spremembe na podlagi specifikacij, rekapitulacij ipd. ali če pri knjiženju uporablja računalnik, se šteje, da je rok ... izpolnjen, če so v tem roku podatki vpisani v specifikacije, rekapitulacije ipd. oziroma vneseni na ustrezne računalniške nosilce podatkov.«

Načelo sodobnosti:

Računovodstvo je sodobno, če pri oblikovanju in dajanju informacij uporablja najnovejša spoznanja, metode in tehnična sredstva.

Računovodstvo mora odražati spremembe v družbenoekonomskem sistemu, potrebah posameznih uporabnikov računovodskih informacij, a tudi v možnostih, ki jih daje razvoj računovodske metodike in tehničnih sredstev za oblikovanje računovodskih informacij. Izhodišče za oblikovanje računovodskih informacij mora biti konkretni proces odločanja in tamkajšnja potreba po njih, ne pa zbiranje računovodskih podatkov, iz katerih bi nato po rutinski poti bili oblikovani novi podatki, ne da bi vedeli, komu so potrebni in ali glede na probleme, ki se pojavljajo in glede na razmere, v katerih se pojavljajo morejo pomagati k njihovem razreševanju.

Sodobnost računovodstva predpostavlja tudi uporabo takšnih tehničnih sredstev kot je računalnik, če je njegova prisotnost smotrna.

Načelo gospodarnosti v računovodstvu:

Zbiranje računovodskih podatkov in njihovo spreminjanje v računovodske informacije morata potekati tako da pri zahtevani kakovosti računovodskih informacij povzročata čim manjše stroške. Opustiti je treba takšno obravnavanje podatkov, ki ni za nikogar koristno, pri oblikovanju novih računovodskih informacij pa je treba skrbeti to, da dajejo večje koristi, kot znašajo stroški, ki jih povzročajo.

Koristi računovodske informacije vidimo v boljšem rezultatu, ki je dosežen z odločitvijo na podlagi te informacije, kot bi bil rezultat, ki bi bil dosežen v odločitvijo brez njene prisotnosti. Kakšni so učinki posamezne računovodske informacije, je odvisno tudi od tistih, ki odločajo. Po drugi strani se stroški oblikovanja kake računovodske informacije pojavljajo neodvisno od koristi, ki jo ta računovodska informacija daje. Odtod poziv na upoštevanje razmerja med koristjo in stroški računovodskih informacij. Z vidika tega razmerja je treba proučevati tudi možnost uvajanja računalnika v sam računovodski informacijski sistem.

Načelo prednosti zakonitosti:

Možnost uporabe računovodskih načel je omejena, kadar to nedvoumno izhaja iz predpisov. Kadar so predpisi v nasprotju z računovodskimi načeli ali standardi, je v analizi obvezno prikazati razliko in učinek.

Računovodska teorija in praksa, pa tudi splošno sprejeta računovodska načela, poznajo precej večje število možnih različic, kot je število tistih različic, ki jih usvaja ekonomski sistem in ekonomska politika v določenem razdobju. Zato je vedno treba poznati tudi pravni okvir, ki je postavljen računovodstvu, in ga upoštevati. To je omejujoč dejavnik, nikakor pa ne edini vir spoznanj o delu, ki ga je treba opraviti v računovodstvu.

06 Poklicna etika računovodskih delavcev

Prvotni Kodeks poklicne etike računovodje, ki so ga leta 1972 sprejele poklicne organizacije v SR Sloveniji, leta 1973 pa v drugih republikah, se je skliceval samo na računovodjo kot odgovornega predstojnika računovodske službe. S poudarkom na računovodji, ki združuje odgovornost za celotno računovodsko službo, se je tedaj želelo vzpostaviti možnost za primerjavo tega poklica z nekaterimi drugimi poklici, ki prav tako imajo svoj kodeks, kjer pa delitev dela ni tako razvita kot ravno v računovodski službi. Naj v tej zvezi omenimo samo kodekse etike advokatov, sodnikov, novinarjev ali svetovalnih delavcev, ki so poznani v nekaterih od jugoslovanskih republik.

Funkcija, ki naj bi jo izvajal računovodja, v preteklosti ni bila dovolj jasna niti v naši literaturi, še manj seveda v praksi. V naših razmerah je pojasnjevanje te funkcije v mnogočem bilo pod vplivom gospodarsko-finančnih predpisov. Ti so nekaj časa celo izrecno poudarjali tako imenovano »javno funkcijo« vodje računovodstva in jo povezovali z njegovo prisego pred ustreznim državnim organom. V njegovo »notranjo funkcijo« se sicer gospodarsko-finančni predpisi niso vtikali drugače, kot da so pospeševali združevanje povsem operativne finančne funkcije z računovodsko in s tem tudi finančnega vodje z računovodjem. Sodoben razvoj zamisli o računovodskem informacijskem sistemu pa je postavil funkcijo računovodje v povsem novo luč. Sodobno zasnovana funkcija računovodje ima razumljivo bistveni vpliv tudi na oblikovanje njegovih pravic in dolžnosti. Precej od tega, kar je v preteklosti bila dolžnost računovodje, je mogoče preusmeriti na druge osebe, toda precej od tega, kar v preteklosti sploh ni bilo poudarjeno kot dolžnost računovodje, je začelo izstopati kot bistveno za njegovo funkcijo. Zato je bil namen Kodeksa poklicne etike računovodje leta 1972 postavljen takole:

1. Pravilno osvetliti funkcijo računovodje, zlasti pa nakazati različnost te funkcije od funkcije finančnega vodje.

2. Pojasniti splošne dolžnosti, ki jih ima računovodja in ki naj najdejo svojo konkretizacijo v samoupravnih aktih posamezne organizacije združenega dela.

3. Razvijati zavest o poklicni pripadnosti in poklicni časti računovodje.

Prvotni Kodeks poklicne etike računovodje je odigral svojo vlogo in je imel določen vpliv tudi na predpise, ki so v večji meri začeli razlikovati funkcijo računovodje od funkcije finančnega vodje. Dopolnjeni Kodeks poklicne etike iz leta 1977, ki ga je pripravila nova komisija za kodekse pri Zvezi računovodskih in finančnih delavcev Jugoslavije, a ji je še vedno predsedoval avtor te knjige, pa se je nanašal na vse računovodske delavce. Ko ga je leta 1981 končno sprejela Konferenca Zveze računovodskih in finančnih delavcev Jugoslavije, so v njega bila vključena celo nekatera določila, ki se nanašajo zgolj na zunanje revizorje, saj tudi ti v širšem smislu spadajo med računovodske delavce, čeprav ne med računovodske delavce tiste organizacije združenega dela, pri kateri obravnavamo njeno računovodstvo.

V nadaljevanju podajamo temeljni tekst tega Kodeksa s pojasnili.

1. Kodeks poklicne etike računovodskih delavcev je zapis pravil, po katerih se ravnajo računovodski delavci pri opravljanju svojih nalog z delovnega področja računovodske funkcije. Z računovodskim delavcem je v tem kodeksu mišljen delavec, ki opravlja dela z delovnega področja računovodske funkcije, ne glede na njen organizacijski položaj.

Ta člen opozarja na dejstvo, da Kodeks nima značaj predpisa, temveč značaj zbirke pravil obnašanja, ki jih sprejemajo ustrezne strokovne organizacije računovodskih in finančnih delavcev. Pri tem so mišljene republiške zveze računovodskih in finančnih delavcev, medtem ko je v prvi fazi vsaj v SR Sloveniji po tradiciji kot strokovna organizacija bila vključena tudi Zveza ekonomistov Slovenije. Te strokovne organizacije združujejo računovodske in finančne delavce, proučevani Kodeks se pa nanaša samo na prve.

Drugo, na kar opozarja ta člen, pa je dejstvo, da se morejo računovodski delavci ukvarjati tudi z deli izven področja računovodske službe. Z računovodskimi delavci je mogoče obravnavati tudi tiste, ki sicer niso uvrščeni v okvir računovodske službe, a se ukvarjajo z opravili iz okvira računovodske funkcije. Tako je npr. z računovodskimi delavci mogoče obravnavati tudi tiste iz tako imenovane načrtovalno-analitske službe, ki se ukvarjajo z vrednostno izraženimi ekonomskimi kategorijami, dalje delavce v Službi družbenega knjigovodstva in podobno, ni pa mogoče obravnavati kot računovodske delavce npr. tiste, ki delajo v blagajni, v finančni operativi in podobno.

2. Računovodski delavci pomagajo povečevati uspešnost gospodarjenja v organizaciji združenega dela ali drugega uporabnika družbenih sredstev. S tem namenom zagotavljajo v okviru računovodskih del, ki jih opravljajo, točne in pravočasne računovodske podatke, na podlagi katerih sestavljajo objektivne in pravočasne informacije za potrebe delavcev, ki v organizaciji združenega dela ali pri drugem uporabniku družbenih sredstev odločajo. Računovodske informacije morajo biti problemsko angažirane in morajo dokazovati smotrnost posameznih rešitev.

Ta člen opozarja na dejstvo, da računovodski delavci ne smejo biti zgolj pasivni registratorji poslovnega dogajanja, temveč se morajo aktivno vključiti v procese odločanja v organizaciji združenega dela s tem, da pripravljajo, predlagajo in pojasnjujejo za odločitve pomembne informacije. V tej zvezi je dano tudi opozorilo o razliki med podatki, ki niso namensko usmerjeni, in med informacijami, ki imajo takšno značilnost; namenska usmerjenost informacij se nanaša na proces odločanja v organizaciji združenega dela, s tem pa je poudarjena tudi pomembna notranja vloga računovodstva, medtem ko je v praksi računovodstvo pogosto usmerjeno samo k zunanjemu poročanju.

Računovodski podatki morajo biti točni in pravočasni, računovodske informacije pa objektivne in pravočasne.

3. Da bi bili računovodski podatki točni, si računovodski delavec in zlasti vodja računovodstva prizadeva, da je v samoupravnih aktih organizacije združenega dela natančno določena odgovornost vseh udeležencev pri oblikovanju in gibanju računovodskih listin in tudi njih obdelovanju ter da je vzpostavljeno računovodsko nadziranje.

Računovodski podatki so najprej vložek (input) v računovodski informacijski sistem. Razumljivo pa je, da njihovo točnost ni mogoče zagotoviti s samim delom v računovodstvu, temveč najprej z delom tistih v operativnih dejavnostih, ki oblikujejo ustrezne listine s temi podatki. Računovodski delavci ne morejo neposredno zagotoviti točnost dobljenih podatkov, vendar so dolžni dati svoj prispevek k temu, da je v samoupravnih aktih določeno, kdo izstavlja določeno listino in kdo jo kontrolira preden pride v okvir računovodstva.

Računovodsko nadziranje pričenja šele tedaj, ko so računovodski podatki že v okviru računovodstva. Tedaj računovodski delavci najprej ugotove, ali so delavci v operativi pri izstavljanju in kontroliranju listin opravili svojo dolžnost, ki je predvidena s samoupravnimi akti. Potem pa zagotove, da so v okviru samega računovodstva podatki tako urejeni in obdelani, da so rezultati tega urejevanja in obdelovanja še vedno točni.

4. Da bi bili računovodski podatki pravočasni, si računovodski delavec in zlasti vodja računovodstva prizadeva, da je v samoupravnih aktih organizacije združenega dela določen in nato uresničen tak rokovnik izstavljanja in pritekanja računovodskih listin, da omogoča podatke iz njih v okviru računovodstva obdelovati brez zastojev.

Pravočasnost pritekanja računovodskih podatkov v okvir samega računovodstva že spet ni v neposredni pristojnosti računovodskih delavcev, ker so ustrezne listine kot nosilci teh podatkov oblikovane zunaj računovodstva. Toda računovodski delavci so dolžni dati svoj prispevek k temu, da je v samoupravnih aktih postavljen rokovnik izstavljanja in pritekanja računovodskih listin.

Ko so računovodski podatki že v okviru računovodstva, pa je neposredna odgovornost računovodskih delavcev, da jih urejujejo in obdelujejo brez zastojev.

5. Da bi bile računovodske informacije objektivne, proučuje vodja računovodstva ali drug za to odgovoren računovodski delavec potrebe uporabnikov informacij in jim prikazuje možnosti, ki jih dajejo računovodske informacije. Informacije v računovodskih poročilih morajo biti prilagojene potrebam uporabnikov, zgoščene in dovolj razumljive tistim, ki so jim namenjene.

Ta člen se že nanaša na računovodske informacije kot izložek (output) iz računovodskega informacijskega sistema in na vlogo računovodskih delavcev pri njihovem oblikovanju. Klasični pristop k oblikovanju računovodskih informacij je gotovo v tem, da izhajajo iz razpoložljivih računovodskih podatkov, ki so na običajen način obdelani in predloženi uporabnikom ne glede na to, ali so v celoti skladni z njihovimi potrebami, ali je nasprotno njim samim prepuščeno, da se znajdejo. Sodobni pristop k oblikovanju računovodskih informacij pa je v tem, da so v začetku proučene potrebe, ki po takšnih informacijah obstajajo pri uporabnikih, da so tem potrebam prilagojene informacije, potrebne informacije so pa izhodišče za zbiranje, urejevanje in obdelovanje podatkov. Ne zadošča samo to, da so računovodske informacije prilagojene uporabnikom. Uporabnike je treba tudi opozarjati na izrazno moč določenih informacij in jih vzgajati za njihovo pravilno uporabo.

Selekcioniranost računovodskih informacij glede na uporabnike opozarja, da ni zadovoljiva praksa, po kateri so vsem ponujene vse informacije, temveč je potrebno za vsakega uporabnika pripraviti takšne infor-

macije, ki jih prav on potrebuje glede na funkcijo v procesu odločanja. Opozorilo o zgoščenosti računovodskih informacij je dano zaradi tega, ker določene podrobnosti pogosto preprečujejo dober vpogled v integralno celoto. Na strateški in taktični ravni odločanja številne podrobnosti niso potrebne, ker je tu govor o globalih in o družbenoekonomskih kategorijah. Čim bolj se gibljemo k potrebam pri operativnem odločanju in k pripravljanju izvajanja, tem podrobnejše morajo biti računovodske informacije. Opozorilo o potrebi po razumljivosti računovodskih informacij pa je dano, da bi bila v večji meri upoštevana težnja po opustitvi računovodskega »žargona«, s čimer bi bilo mogoče doseči boljšo uporabo računovodskih informacij.

6. Da bi bile računovodske informacije pravočasne, določi vodja računovodstva ali drug za to odgovoren računovodski delavec tak rokovnik obdelovanja podatkov v okviru računovodstva, ki bo omogočil pravočasno predlaganje ustreznih računovodskih poročil. V zvezi s tem predlaga vodja računovodstva ali drug za to odgovoren računovodski delavec organom v organizaciji združenega dela tudi izpopolnjevanje tehnike obdelovanja podatkov.

Pravočasnost izložka (outputa) ni mogoče pričakovati, če ne obstaja pravočasnost v pogledu vložka (inputa) in pravočasnost v pogledu preoblikovanja inputa v output. Nikakor torej ne zadošča, če zagotavljamo samo pravočasnost v pogledu računovodskih podatkov. Ker je računovodstvo usmerjeno k sestavljanju računovodskih poročil z informacijami, ki so potrebne pri sprejemanju odločitev, je postavljena pred odgovornega računovodskega delavca posebna dolžnost, da so ta poročila z informacijami pravočasna. Če računovodske informacije niso na razpolago tedaj, ko je na njihovi podlagi še mogoče odločati, niso več niti informacije, temveč samo nevtralni podatki, nevtralna dejstva o zamujenih priložnostih. Kdaj je računovodske informacije mogoče smatrati kot pravočasne, pa je odvisno od vrste odločitev. Medtem ko poslovnotehnične odločitve zahtevajo takorekoč dnevne informacije, so strateške odločitve možne tudi na podlagi informacij, ki so oblikovane za daljša razdobja, in na podlagi informacij, ki so oblikovane po preteku določenega časa. Roki za predlaganje računovodskih poročil zunanjim uporabnikom so postavljeni z zakoni in drugimi predpisi, s samoupravnimi akti pa je treba določiti, kdaj je mogoče govoriti o pravočasnosti računovodskih informacij, ki so pripravljene za notranje uporabnike.

Ker je pogosto pravočasnost računovodskih informacij odvisna od uporabljenih tehničnih sredstev pri njihovem oblikovanju, je dolžnost odgovornih računovodskih delavcev, da skrbijo tudi za tovrstne izboljšave.

7. Računovodski delavci in zlasti vodja računovodstva se v organizaciji združenega dela zavzemajo za take organizacijske rešitve, kakršne spoštujejo integralno celovitost računovodske funkcije in jo ločujejo od operativnih funkcij. Če pa to v posameznih razmerah zaradi praktičnih razlogov ni uresničljivo ali smotrno, upošteva računovodski delavec pri svojem delu vsebinsko razliko med računovodsko in finančno funkcijo ter ravna temu primerno.

Z integralno celoto računovodske funkcije razumemo knjigovodstvo, računovodsko načrtovanje, računovodsko nadziranje in računovodsko analiziranje. Sedanji Kodeks vztraja na tem, da takšna integralna celota ni razdeljena in organizacijsko vključena v različne službe.

Po drugi strani kot operativne funkcije v organizaciji združenega dela razumemo nakupno, proizvajalno, prodajno, finančno in druge funkcije. Nasprotno računovodstvo ni operativna funkcija, temveč specifični splet informacijskih funkcij, ki iz teh operativnih funkcij dobiva podatke, da bi jih preoblikovalo v informacije za potrebe odločanja. Obravnavani člen opozarja na to, da v primeru, ko računovodstvo ni organizacijsko ločeno od operativnih funkcij, ne obstaja niti večja možnost za kontroliranje podatkov, ki vstopajo v računovodstvo; ti podatki so v takšnem primeru odvisni tudi od namer tistih, ki se ukvarjajo z operativnimi funkcijami. Člen opozarja na potrebo ločitve računovodske službe od finančne, vendar ne vztraja na tem v vsakem primeru, zlasti ne tedaj, kadar bi to zaradi malega obsega organizacije združenega dela ne bilo smotrno. Sedanji Zakon o knjigovodstvu pa je v svojem 54. členu precej bolj konkreten, saj pravi: »Vodja knjigovodstva in delavci, ki opravljajo knjigovodsko delo, ne smejo imeti v rokah materialnih vrednosti in denarnih sredstev in ne razpolagati z njimi.«

8. Računovodski delavec s svojim delovanjem ali z opustitvijo delovanja ne napravi ničesar, kar bi formalno ali vsebinsko kršilo normativne akte temeljne ali druge organizacije združenega dela, samoupravne sporazume, družbene dogovore in druge predpise ter tudi ta Kodeks.

Nasprotno je 53. člen sedanjega Zakona o knjigovodstvu v tem pogledu precej ožji, saj pravi samo: »Vodja knjigovodstva je dolžan skrbeti za to, da se pri poslovanju organizacije združenega dela oziroma drugega uporabnika družbenih sredstev pravilno uporabljajo veljavni materialnofinančni predpisi . . .« Obravnavani člen Kodeksa pa opozarja tudi na potrebo po skrbi za pravilno uporabo samoupravnih aktov.

9. Računovodski delavec opozarja pristojnega vodjo, vodja računovodstva pa pristojne organe organizacije združenega dela na vsako opaženo kršitev ali nespoštovanje samoupravnih aktov gospodarsko-finančne narave ali gospodarsko-finančnih predpisov.

Če ti organi ne odpravijo nepravilnosti, obvesti vodja računovodstva o tem organ samoupravne delavske kontrole. Če ima kršitev predpisov znake kaznivega dejanja, gospodarskega prestopka ali prekrška, je vodja računovodstva dolžan o kršitvi obvestiti tudi pristojni občinski organ, ki nadzira zakonitost dela organizacije združenega dela oziroma drugega uporabnika družbenih sredstev, in tudi organ, pristojen za pregon.

Računovodski delavec, ki opravlja kontrolna in inšpekcijska dela, obvesti poleg organa samoupravne delavske kontrole še organe upravljanja in poslovodne organe ter tudi pristojne državne organe.

Računovodski delavci, ki izvajajo revizijska dela, računovodske ekspertize in svetovalna dela, obvestijo zadevah iz drugega odstavka tega člena organe upravljanja in poslovodne organe organizacije, za katero opravljajo storitev.

Ta člen v pogledu gospodarsko-finančnih predpisov odraža tako imenovano »javno« funkcijo vodje računovodstva. Če vodja računovodstva ne opozori pristojne organe organizacije združenega dela na kršitev ali neupoštevanje gospodarsko-finančnih predpisov ali v primeru kaznivega dejanja, gospodarskega prestopka in prekrška tudi pristojne zunanje organe, če notranji organi niso odpravili nepravilnosti, sam prvi odgovarja. Podobna določila vsebuje tudi 53. člen sedanjega Zakona o knji-

govodstvu. Toda dodatno k njim vključuje ta člen Kodeksa v skrb za uporabo gospodarsko-finančnih predpisov tudi druge računovodske delavce. Po drugi strani natančno določa njihove dolžnosti v primeru kršitve ali neupoštevanja samoupravnih aktov gospodarsko-finančne narave. Če je računovodska služba ločena od finančne in od drugih operativnih dejavnosti, je razumljivo, da nimamo opravka z nečem, kar bi računovodska služba pri svojem delu napravila napačno, temveč z informacijami o tem, kar operativne dejavnosti niso napravile pravilno.

10. Računovodski delavci, zlasti pa vodja računovodstva, se dejavno vključujejo v proces oblikovanja in sprejemanja samoupravnih aktov ter dajejo konkretne predloge za njihovo izboljšanje. Predvsem prispevajo k natančnemu razmejevanju pristojnosti in odgovornosti vsake osebe v organizacijski shemi organizacije združenega dela glede oblikovanja računovodskih listin. Če je pravilno uveljavljena ločitev operative od računovodstva, odgovarja vodja računovodstva osebno le za računovodski informacijski sistem ter za notranja in zunanja računovodska poročila, ki izhajajo iz njega.

Točnost računovodskih informacij je mogoče zagotoviti samo, če so točni tudi podatki, ki v računovodstvo vstopajo iz operativnih dejavnosti. Vodja računovodstva mora zato poskrbeti, da v operativi vsaka oseba točno ve, kaj mora napraviti v pogledu knjigovodskih listin. V drugi polovici tega člena pa je določena odgovornost samega vodje računovodstva. Če je računovodstvo ločeno od financiranja, nikakor ni mogoče vodje računovodstva bremeniti za napake na področju financiranja. Za to odgovarja vodja službe financiranja. Ali konkretneje, vodja službe financiranja odgovarja, če ni upoštevan blagajniški maksimum, če je prišlo do nepravilnosti pri denarnem prometu itd., vodja računovodstva pa odgovarja samo za informacije, če te niso točne, objektivne ali pravočasne.

11. Računovodski delavec, zlasti pa vodja računovodstva, vsebinsko poenoti notranja in zunanja računovodska poročila. Glede oblike se lahko notranja poročila prilagajajo posameznim potrebam organizacije združenega dela in se torej razlikujejo od zunanjih. V vseh primerih morajo biti računovodska poročila sestavljena vestno in pošteno do vseh njihovih uporabnikov.

Računovodski delavci, ki se ukvarjajo s kontrolo, inšpekcijo, revizijo, računovodskimi ekspertizami in svetovalnimi deli, morajo zlasti s kakovostjo svojih storitev prispevati k izboljšanju poslovanja uporabnikov storitev.

Ta člen pravzaprav opozarja na dve dejstvi. Medtem ko je oblika zunanjih poročil predpisana, ni nujno, da vpliva tudi na obliko notranjih poročil. Mnogi vodje računovodstva se npr. nagibljejo k temu, da predlagajo zaključni račun organom v organizaciji združenega dela v isti obliki kot je predpisana, kar pa nikakor ni nujno, temveč nasprotno celo škodljivo. Po drugi strani pa je potrebno, da so ekonomske kategorije v vseh teh računovodskih poročilih za različne uporabnike predstavljene v enakih zneskih; dohodek ki je sporočen Službi družbenega knjigovodstva npr. ne sme odstopati od dohodka, ki je poznan organom upravljanja. To misel bi mogli izraziti tudi s tem, da bi rekli, da ni dopustno »dvojno knjigovodstvo« v tem smislu, da je eno vzpostavljeno za notranje potrebe, drugo z drugačnimi podatki pa za zunanje potrebe.

12. Vodja računovodstva si prizadeva poenotiti metodiko sestavljanja predračunov in obračunov, saj je le tako mogoče zagotoviti primerljivost podatkov.

Znano je, da so splošni stroški v predračunih, ki so sestavljeni zunaj računovodske službe, pogosto obravnavani na drugačen način kot v obračunih, ki so sestavljeni v okviru računovodske službe. Če uporabljamo npr. različne metode razporejanja teh stroškov pri sestavljanju prvih in drugih, jih ne moremo niti primerjati. Metodična poenotenost je pogoj za primerjavo ali za iskanje pravih razlogov za odmike ostvarjenih velikosti od načrtovanih. O tem je treba voditi računa že od samega začetka, zlasti še, če z analizo odmikov želimo prispevati k boljšemu gospodarjenju v naslednjem razdobju. Odgovoren za to pa je vodja računovodstva.

13. Vodjo računovodstva pa tudi vsakega drugega računovodskega delavca mora oblikovati kar najširše, najpopolnejše in najbolj vsestransko poznavanje gospodarske teorije in prakse, zlasti pa ekonomike združenega dela in računovodstva, ter tudi sposobnost ločevati bistveno od nebistvenega.

V določenem smislu je 52. člen sedanjega zakona o knjigovodstvu še bolj konkreten, ker pravi: »Vodstvo knjigovodstva se sme poveriti le delavcu s predpisano strokovno izobrazbo, za katerega se da utemeljeno domnevati, da bo opravljal to delo strokovno in vestno. Strokovna izobrazba... se predpiše s samoupravnim splošnim aktom ali z drugim splošnim aktom organizacije združenega dela oziroma drugega uporabnika družbenih stredstev, s pristavkom, da mora imeti delavec, ki se mu poveri vodstvo knjigovodstva, vsaj končano srednjo šolo ekonomske smeri in najmanj tri leta delovnih izkušenj v knjigovodstvu.«

Kot pri vsakem poklicu, obstaja tudi pri računovodskem poklicu možnost za »poklicno deformacijo«, ki je v ozkem knjigovodsko-tehničnem gledanju, v obravnavanju podrobnosti namesto celote, v žargonskem gnjavatorstvu, raztegnjenosti razglabljanj brez občutka za čas uporabnikov in za njihovo sposobnost dojemanja itd. Kot ideal pa je postavljen vodja računovodstva, ki je v prvi vrsti gospodarstvenik z veliko razsežnostjo znanja in sposobnostjo, da vedno pove bistvo misli preprosto z razumljivimi in prepričljivimi stavki.

14. Poklicna etika narekuje računovodskemu delavcu, da se popolnoma posveti svojemu delu in da skrbi za njegovo kakovost. Zadovoljstvo in spoznanje, da je delo dobro opravljeno, sta mu prva, čeprav ne edina spodbuda pri njegovem delu.

Če želimo določen poklic dvigniti na višjo raven, je treba zahtevati, da tisti, ki se z njim ukvarjajo, z njim tudi živijo. Njihovo življenje mora ta poklic oplemenititi in ne samo, da je ta poklic nekomu sredstvo za pokritje materialnih življenjskih potreb, medtem ko sicer pričenja živeti šele potem, ko konča svoje dnevno delo. Samo v takšnem primeru je nekdo ponosen na svoj poklic. Takšen poklicni ponos pa bi moral biti značilen tudi za vsakega vodjo računovodstva, a tudi za druge računovodske delavce in ne samo za tiste, ki se ukvarjajo s poklici, ki so že dalje časa poznani po poklicnih kodeksih kot so npr. zdravstveni delavci.

15. Nenehno spremljanje znanstvenih dosežkov na računovodskem področju in strokovno izpopolnjevanje sta naloga vsakega računovodskega delavca. Vsako pridobljeno strokovno znanje prenaša vodja računovod-

stva na svoje sodelavce. Računovodski delavci si izmenjujejo izkušnje tako pri sprotnem delu kot tudi z dejavno udeležbo v delu strokovnih organizacij, ki zajemajo računovodske delavce, z objavljanjem znanstvenih in strokovnih del z računovodskega področja ter na druge primerne načine.

Člen opozarja na to, da ne zadošča, če računovodski delavec samo spremlja predpise, temveč mora spremljati tudi teorijo. Tisti, ki ne napreduje, že zaostaja. Stalno izpopolnjevanje pa je pravzaprav povezano že s poklicnim ponosom. Ne more biti kdo ponosen na svoj poklic, če je v njem po svojih nazorih že zastarel. Prav tako člen spodbuja k študiju ne samo na višji in visoki ravni, temveč tudi na podiplomski ravni in ravni doktorata. Ni si mogoče zamisliti, kako vzpostaviti ugled računovodskega poklica, če se z njim ukvarjajo osebe z nižjo šolsko izobrazbo kot je šolska izobrazba drugih strokovnjakov v organizaciji združenega dela. Po drugi strani pa isti člen opozarja tudi na to, da mora računovodski delavec s svojim znanjem pomagati tudi svojim tovarišem. V pogledu svojega znanja se ne sme zapirati vase, temveč mora to znanje razširjati tudi na sodelavce.

16. Računovodski delavec posveča posebno pozornost naraščaju in usposabljanju mlajših kadrov za posamezna opravila v računovodstvu. Računovodski delavec, zlasti pa vodja računovodstva, vsestransko in temeljito pomaga drugim računovodskim delavcem pri njihovem uvajanju v samostojno delo ter jim omgoča primerne delovne razmere. V razmerjih med njimi ne sme biti nikakršnega izkoriščanja. Vodja računovodstva neprestano prispeva k strokovnemu usposabljanju in seznanjanju računovodskih kadrov, da bi zagotovil neprekinjeno opravljanje vseh računovodskih opravil, tudi vodenja računovodstva.

Dober računovodja mora biti tudi mentor mlajšim sodelavcem računovodske službe in ne sme videti v njih konkurente. Vedno mora imeti pred očmi, da dobri sodelavci pomagajo tudi njemu samemu oziroma da olajšajo tudi njegovo lastno funkcijo. Zaviranje razvoja mlajših sodelavcev je lahko samo znak, da se vodja računovodstva že zaveda svojega zaostajanja.

17. Sodelovanje med računovodskimi delavci temelji na tovarištvu, odkritosti in prenašanju izkušenj. Računovodski delavec naj svojemu kolegi ne odreče pomoči z nasvetom ali mnenjem. Računovodski delavec ceni in spoštuje znanje, dostojanstvo in strokovnost vsakega drugega računovodskega delavca in delavca drugega poklica.

Računovodski delavci kot predstavniki poklica, ki ima poseben družbeni pomen, neprestano skrbijo, da je poleg neposrednih uporabnikov njihovih storitev tudi čim širša javnost pravočasno in objektivno seznanjena z vsemi računovodskimi informacijami širšega pomena.

S tem namenom se računovodski delavci odpirajo javnosti, sodelujejo s sredstvi obveščanja in družbenopolitičnimi organizacijami ter dejavno prispevajo k nastajanju samoupravnih sporazumov, družbenih dogovorov in drugih predpisov gospodarsko-finančne narave.

Ta člen dopolnjuje misel, ki je bila začeta že v 15. členu. Hkrati pa opozarja, da ugled poklica kot takšnega in s tem vsakega posameznika, ki se ukvarja z njim, zahteva, da se izogiba kakršnegakoli podcenjevanja dela, ki ga opravlja drugi računovodski delavec. Takšen odnos je sicer značilen tudi za druge poklice, za katere obstajajo kodeksi.

18. Če je potreba, vodja računovodstva po medsebojnem sporazumu organizacij združenega dela pravočasno zaprosi za pomoč drugega računovodskega delavca. Računovodski delavec naj brez opravičljivega razloga ne odkloni zaprošene pomoči svojemu kolegi.

Če želimo podčrtati pomembnost računovodske službe in če želimo dvigniti ugled računovodskega poklica, je predvsem razumljivo, da s tem ni združljivo stališče, po katerem se računovodskega delavca nič ne tiče, kaj je z njegovim delom tedaj, ko je bolan ali odsoten iz katerega drugega razloga. Nasprotno, privzgojiti je treba zavest, da mora misliti še vedno na opravljanje tiste funkcije, za katero je zadolžen; če lahko predvidi odsotnost in če se želi razbremeniti v času odsotnosti, mora poskrbeti pravočasno za tistega, ki ga bo začasno nadomestoval. Med drugim je tu tudi poznano načelo, kar želiš, da drugi napravijo tebi, tudi sam napravi drugim. Zlasti je treba imeti to načelo pred očmi tedaj, kadar je kdo zaprošen, da nekoga začasno zamenjuje.

19. Računovodski delavec s svojim strokovnim, ustvarjalnim, vestnim, neodvisnim in objektivnim delom varuje svoj ugled v organizaciji združenega dela in zunaj nje ter pri tem upošteva ta Kodeks in poklicno določene računovodske standarde oziroma standarde ekonomsko-finančne revizije.

Računovodski delavec, zlasti pa računovodski delavec, ki opravlja ekspertize in svetovalno delo pri obveščanju tistih, ki se zanimajo za njegove storitve, ne sme pridobivati nikakršnih prednosti na račun drugih izvajalcev takih opravil in storitev.

S strokovne strani je ugled računovodskega delavca tesno povezan z njegovim spoštovanjem določil v obravnavanem Kodeksu, splošno sprejetih računovodskih načel in na njih vezanih računovodskih standardov, od katerih so nekateri celo predpisani.

20. S spoznanji, do katerih pride računovodski delavec pri opravljanju računovodskega dela v svoji ali drugi organizaciji združenega dela, ravna kot s poslovno skrivnostjo, ki jo sporoča le pooblaščenim delavcem ali organom.

Računovodski delavci, ki se ukvarjajo s kontrolo, revizijo, računovodskimi ekspertizami in svetovalnim delom, smejo spoznanja, do katerih pridejo pri opravljanju svojega dela, sporočati zunaj določb 9. člena tega Kodeksa samo ob vnaprejšnjem soglasju uporabnika storitve.

Računovodski delavec kot človek, ki ima v rokah največ podatkov in informacij o organizaciji združenega dela, mora biti zaupna oseba. To pomeni ne samo, da povsem spoštuje določbe o poslovni skrivnosti, ki so sprejete v njegovi organizaciji združenega dela, temveč da tudi tiste podatke in informacije, ki ne zapadejo pod te določbe, ne razsipa vsakemu, kdor ga želi poslušati. Kot je v pogledu metodike dela in drugih znanj potrebno, da je računovodski delavec povsem odprt, je potrebna v pogledu podatkov in informacij o organizaciji združenega dela njegova popolna zaprtost. Naj velja načelo: dopustno je dajati samo tiste podatke in informacije, ki jih pooblaščeni organi potrebujejo, ne pa načelo: ni dopustno dajati samo tiste podatke in informacije, za katere obstajajo prepreke v samoupravnem aktu o poslovni skrivnosti.

1.

Računovodsko prikazovanje sredstev

10 Pojem srestev in njihovo razvrščanje

100 Uvodna razglabljanja o sredstvih

Kakorkoli so že postavljeni cilji poslovnega procesa v posamezni organizaciji združenega dela, nikoli jih ni mogoče uresničevati brez vzajemnega nastopanja delavcev, delovnih sredstev, delovnih predmetov in storitev kot prvin poslovnega procesa, ki vodijo do poslovnih učinkov, tj. proizvodov ali storitev. V sodobnem blagovno-denarnem gospodarstvu pa ni mogoče priti do teh prvin brez denarja, zato brez njega ni niti poslovnega procesa, niti poslovnih učinkov.

Organizacija združenega dela mora vedno imeti na razpolago denar, da bi z njim poravnavala različne obveznosti. Čim hitreje je vrednost delovnih sredstev, delovnih predmetov in storitev prenesena na poslovne učinke, čim hitreje so ti prodani in pri tem nastale terjave do kupcev vnovčene, tem hitreje pride organizacija združenega dela do svojih prvotnih denarnih sredstev, a tudi do dodatnih, ki izvirajo iz pozitivnega poslovnega izida. Vsa sredstva, ki jih ima kaka organizacija združenega dela, so se praviloma v začetku pojavljala v denarni obliki in se bodo v njo končno spet spremenila.

S sredstvi si torej ne smemo predstavljati samo denarja, ki je na razpolago v določenem trenutku ali preprosto denarja, ki je na razpolago v kakem obračunskem razdobju. Prav tako si s sredstvi ne smemo predstavljati kratko in malo delovnih sredstev, ki so na razpolago v določenem trenutku, ali delovnih sredstev skupaj z delovnimi predmeti, torej proizvajalnih sredstev, ki nastopajo kot prvine poslovnega procesa v kakem obračunskem razdobju. Na vsak način moramo razlikovati pojem sredstev od pojma prvin poslovnega procesa, a tudi od denarja, ki je potreben, da pridemo do vseh potrebnih prvin poslovnega procesa in s tem omogočamo uresničitev ciljev poslovnega procesa.

Medtem ko dojemamo pojem prvin poslovnega procesa na ta način, da se vprašamo, kaj je vse potrebno pri poslovnem procesu, se dokopljemo do pojma sredstev le, če se vprašamo, kaj določena organizacija združenega dela ima, ali bolje, s čim je povezana tamkajšnja pravica upravljanja.

Prvine poslovnega procesa so pojmi določenega trajanja, določenega stanja, določenega trenutka. Po drugi strani so različna sredstva pojmi določenega stanja, določenega trenutka. S tem seveda ni rečeno, da se znesek sredstev in njihove pojavne oblike ne morejo spreminjati, saj je ravno v takšnih spremembah stredstev mogoče videti njihovo gospodarsko sposobnost za delovanje v kaki organizaciji združenega dela. Toda če se vprašamo, kakšna sredstva ima organizacija združenega dela, mislimo na njihovo stanje v določenem trenutku. Znesek denarja, ki ga ima v kakem trenutku, se npr. že v naslednjem trenutku lahko spremeni, poveča ali

zmanjša, toda kadar se sprašujemo o denarju, nas zanima njegovo stanje v povsem določenem trenutku, ne pa njegovo povečanje ali zmanjšanje v razdobju. Kadar se dalje sprašujemo, kolikšna so sredstva v obliki materiala, nas ne zanima, kakšen material je bil porabljen v obračunskem razdobju in je tedaj nastopal v vlogi delovnega predmeta, temveč kakšno je njegovo stanje v povsem določenem trenutku. Podobno velja za sredstva kot celoto.

Sredstva, ki nekje obstajajo, moremo označevati z določenimi omejitvami tudi kot tamkajšnje premoženje. Lahko sicer zasledujemo gibanje premoženja, toda kadar govorimo o njegovi višini in sestavi, je povsem razumljivo, da moramo izhajati le iz njegovega stanja v povsem določenem trenutku. Bolje pa je, če sredstva opredeljujemo kar kot vrednosti, s katerimi organizacija združenega dela uresničuje cilje svojega poslovnega procesa. Te vrednosti imajo v proučevanem trenutku pojavne oblike stvari, pravic in denarja, a jih že v naslednjem trenutku deloma spreminjajo skladno s potekom celotnega poslovnega procesa. Tudi njihov znesek se spreminja, vendar mora biti stalno čim bolj usklajen z nalogami, ki čakajo organizacijo združenega dela pri uresničevanju ciljev njenega poslovnega procesa.

Sredstva so torej opredeljena po njihovem stanju v določenem trenutku, zaznamo jih pa iz izkaza stanja (»bilance«).

Toda izraz »sredstva« ni v uporabi samo za označitev tega pojma. V predpisih, v literaturi in v praksi zasledimo tudi uporabo izraza »sredstva« za označevanje pojma »lastnih virov sredstev« (npr. »delovna skupnost nima sredstev«), za označevanje postavk pri razporejanju dohodka (npr. »sredstva za osebne dohodke«) ali za označevanje določenih denarnih tokov (npr. »sredstva za investicije«). Ker uporaba istega izraza za označevanje različnih pojmov, a tudi označevanje istega pojma z različnimi izrazi povzroča težkoče pri razumevanju vsebine proučevanih pojavov, bomo v nadaljevanju uporabljali izraz »sredstva« samo za označevanje postavk, ki so nam sicer poznane iz aktivne strani izkaza stanja (»bilance«).

Sredstva nas ne zanimajo samo v temeljnih organizacijah združenega dela in delovnih skupnosti, kjer delavci izvirno združujejo delo s temi sredstvi, temveč tudi v drugih organizacijah združenega dela, oblikah samoupravnega poslovnega organiziranja, oblikah samoupravnega interesnega organiziranja, oblikah splošnih združenj, družbenopolitičnih skupnostih, družbenopolitičnih organizacijah, društvih in drugod. Vendar bomo v nadaljevanju preprosto govorili samo o organizacijah združenega dela, razen v primerih, ko bomo imeli v mislih podjetja v drugih državah, ali razen v primerih, ko nas bo zanimalo najbolj splošno teoretsko razvrščanje sredstev ne glede na konkretno pravno ureditev.

101 Preoblikovanje sredstev pri poslovnem procesu

Sredstva pri poslovnem procesu stalno spreminjajo svoje pojavne oblike, tj. se preoblikujejo.

Vzemimo na začetku proučevanja sredstva v denarni obliki. Z njimi proizvajalna organizacija združenega dela nakupi možnostna delovna sredstva in delovne predmete; če jih takoj plača, pomeni, da del njenih sred-

stev spremeni svojo denarno obliko v obliko stvari, medtem ko drugi del še vedno ohrani denarno obliko.

Ko začne proizvajati, se delovna sredstva obrabljajo in delovni predmeti porabljajo; hkrati s tem prehaja njihova vrednost na nastajajoče proizvode kot strošek, ali z drugimi besedami, ta sredstva spreminjajo svojo dotedanjo obliko stvari v drugačno, tj. v obliko nastajajočih proizvodov.

Toda pri proizvajanju ne nastopajo samo delovna sredstva in delovni predmeti. Potrebne so med drugim še razne storitve. Sprotno plačevanje storitev, ki bremenijo nastajajoče proizvode, prav tako povzroča spremembo sredstev iz denarne oblike v obliko stvari, toda ne več v obliko kake prvine poslovnega procesa, temveč v obliko nastajajočega proizvoda. Podobno je mogoče ugotoviti pri osebnih dohodkih. Delavci prejemajo osebne dohodke neodvisno od prodaje in plačila proizvodov. To pa pomeni, da je sprotno izplačevanje osebnih dohodkov povezano s preoblikovanjem sredstev iz denarne oblike v obliko nastajajočih proizvodov.

Ko je proizvajanje dokončano, zavzamejo sredstva obliko dokončanih proizvodov. Ko so proizvodi prodani in je zanje prejeto plačilo, pa so ustrezna sredstva preoblikovana iz oblike teh stvari v obliko denarja. Končna denarna sredstva so praviloma večja od tistih začetnih, ki so bila porabljena v zvezi s prodanimi in plačanimi proizvodi.

Če se organizacija združenega dela ukvarja s storitveno dejavnostjo, njena sredstva ne zavzemajo oblike storitev, kar pomeni, da je celotni proces preoblikovanja nekoliko krajši. Podobno je pri trgovskih organizacijah združenega dela. Navsezadnje se pa tudi pri proizvajalnih organizacijah združenega dela lahko pojavi preprodaja možnostnih delovnih predmetov ali delovnih sredstev, ki skrajšuje celotni potek procesa. Bistvo preoblikovanja sredstev s tem ni spremenjeno.

Ko sredstva končno zavzamejo denarno obliko, se spet začno preoblikovati po že opisani poti.

To je seveda skrajno poenostavljen prikaz preoblikovanja sredstev. Ravno zaradi tega pa najdemo njegovo povezavo z dobro poznanim Marxovim obrazcem:

$$D — B \ldots P \ldots B' — D'$$

Za stopnjo posploševanja, ki je bila potrebna Marxu, da bi s krožnim tokom kapitala podkrepil svojo teorijo presežne vrednosti, ni bilo potrebno navajati raznih podrobnosti. Brž ko pa k vprašanju preoblikovanja sredstev pristopimo z vidika finančnega računovodstva, je zadeva nekoliko drugačna.

Zanemarimo zaenkrat v Marxovi formuli povečanje vrednosti ter si oglejmo, kako se v praksi pojavljajo razmerja med D, B in P, pri čemer jih razumemo kot sredstva!

Med začetnim D in B se v praksi lahko pojavljajo naslednja razmerja:

a) zmanjšanju sredstev v denarni obliki ustreza istočasno povečanje sredstev v obliki stvari; kot primer vzemimo nakup možnostnih delovnih sredstev ali delovnih predmetov ob takojšnjem plačilu, ki je pa manj pogost;

b) zmanjšanje sredstev v denarni obliki se pojavi prej kot povečanje sredstev v obliki stvari; kot primer vzemimo dani predujem dobavitelju delovnih sredstev ali delovnih predmetov;

c) zmanjšanje sredstev v denarni obliki se pojavi kasneje kot povečanje sredstev v obliki stvari; kot primer vzemimo, da dobavitelji prej dostavijo delovna sredstva in delovne predmete kot jih proučevana organizacija združenega dela plača, kar pomeni, da ima v vmesnem razdobju obveznosti do njih;

č) pojavi se zmanjšanje sredstev v denarni obliki ne da bi se pojavilo tudi povečanje sredstev v obliki stvari; kot primer vzemimo, da organizacija združenega dela plača dobaviteljem delovnih sredstev ali delovnih predmetov pomotoma več, kot jim je bila dolžna, kar šele kasneje izterja;

d) ne pojavi se zmanjšanje sredstev v denarni obliki, čeprav se pojavi povečanje sredstev v obliki stvari; kot primer vzemimo samo brezplačni prevzem delovnih sredstev ali presežke materiala ob popisovanju.

V nekaterih primerih je pri spreminjanju začetnega D v P preskočena oblika B; med začetnim D in P pa najdemo naslednja razmerja:

a) zmanjšanju sredstev v denarni obliki ustreza istočasno povečanje sredstev v obliki nastajajočih poslovnih učinkov; kot primer vzemimo takojšnje plačilo storitev kot prvine poslovnega procesa ali takojšnje plačilo osebnih dohodkov za opravljeno delo;

b) zmanjšanje sredstev v denarni obliki se pojavi prej kot povečanje sredstev v obliki nastajajočih poslovnih učinkov; kot primer vzemimo, da organizacija združenega dela plača zavarovalno premijo za leto dni vnaprej, pri čemer se med stroški nastajajočih poslovnih učinkov pojavlja šele postopoma, medtem ko razlika ostaja na aktivnih časovnih razmejitvah;

c) zmanjšanje sredstev v denarni obliki se pojavi kasneje kot povečanje sredstev v obliki nastajajočih poslovnih učinkov; kot primer vzemimo vračunavanje stroškov storitev ali osebnih dohodkov ob hkratnem prikazovanju obveznosti do dobaviteljev ali delavcev;

č) pojavi se zmanjšanje sredstev v denarni obliki ne da bi se pojavilo tudi povečanje sredstev v obliki nastajajočih poslovnih učinkov; kot primer vzemimo samo preplačila dobaviteljem storitev;

d) ne pojavi se zmanjšanje sredstev v denarni obliki, čeprav se pojavi povečanje sredstev v obliki nastajajočih poslovnih učinkov; kot primer vzemimo presežke polproizvodov ob popisovanju.

Pri spreminjanju začetnega B v P najdemo naslednja razmerja:

a) zmanjšanju sredstev v obliki delovnih sredstev ali delovnih predmetov ustreza istočasno povečanje sredstev v obliki nastajajočih poslovnih učinkov; to je pravzaprav najbolj pogost pojav;

b) zmanjšanje sredstev v obliki delovnih sredstev in delovnih predmetov se pojavi prej kot povečanje sredstev v obliki nastajajočih poslovnih učinkov; kot primer vzemimo, da organizacija združenega dela porabi material pri investicijskem vzdrževanju, to vzdrževanje pa vračunava enakomerno in postopoma, medtem ko razlika obstaja na aktivnih časovnih razmejitvah;

c) zmanjšanje sredstev v obliki delovnih sredstev in delovnih predmetov se pojavi kasneje kot povečanje sredstev v obliki nastajajočih poslovnih učinkov; vzemimo, da organizacija združenega dela prej vračuna stroške investicijskega vzdrževanja, predno pri tem porabi material, kar pomeni, da razlika ostaja na pasivnih časovnih razmejitvah;

č) pojavi se zmanjšanje sredstev v obliki delovnih sredstev in delovnih predmetov, ne da bi se pojavilo tudi povečanje sredstev v obliki nastajajočih poslovnih učinkov; vzemimo kot primer prodajo materiala ali trgovskega blaga;

d) ne pojavi se zmanjšanje sredstev v obliki delovnih sredstev ali delovnih predmetov, čeprav se pojavi povečanje sredstev v obliki nastajajočih poslovnih učinkov; razumljivo je, da semkaj spadajo primeri porabe prvin poslovnega procesa, ki sami po sebi ne pomenijo sredstev, npr. poraba storitev.

Dalje je v obrazcu navedeno, da se ob končanem proizvajalnem procesu spremeni P v B. Med obema pa v načelu lahko obstajajo naslednja razmerja:

a) zmanjšanju sredstev v obliki nastajajočih poslovnih učinkov ustreza istočasno povečanje sredstev v obliki dokončanih proizvodov; ta primer je seveda normalen;

b) pojavi se zmanjšanje sredstev v obliki nastajajočih poslovnih učinkov ne da bi se pojavilo tudi povečanje sredstev v obliki dokončanih proizvodov; spomniti se je treba samo na storitve, ki ne sestavljajo sredstev;

c) ne pojavi se zmanjšanje sredstev v obliki nastajajočih poslovnih učinkov, čeprav se pojavi povečanje sredstev v obliki dokončanih proizvodov; takšen značaj imajo presežki proizvodov ob popisovanju.

Sledi spreminjanje sredstev v obliki dokončanih proizvodov v končna denarna sredstva. Med končnim B in D pa obstajajo sledeča razmerja:

a) zmanjšanju sredstev v obliki dokončanih proizvodov ustreza istočasno povečanje sredstev v obliki denarja; takšen je primer prodaje ob takojšnjem plačilu, ki pa ne prevladuje;

b) zmanjšanje sredstev v obliki dokončanih proizvodov se pojavi prej kot povečanje sredstev v obliki denarja; znano je, da se normalno hkrati s prodajo pojavijo terjatve do kupcev, ki jim šele kasneje sledi plačilo;

c) zmanjšanje sredstev v obliki dokončanih proizvodov se pojavi kasneje kot povečanje sredstev v obliki denarja; vzemimo, da kupci plačajo prej, kot jim organizacija združenega dela dostavi proizvode;

č) pojavi se zmanjšanje sredstev v obliki dokončanih proizvodov ne da bi se pojavilo tudi povečanje sredstev v obliki denarja; spomnimo se samo na primanjkljaj proizvodov ob popisovanju;

d) ne pojavi se zmanjšanje sredstev v obliki dokončanih proizvodov, čeprav se pojavi povečanje sredstev v obliki denarja; tako lahko pojasnjujemo preplačila s strani kupcev, a tudi gotovinsko prodajo opravljenih storitev.

Vidimo torej, da je dejanski potek preoblikovanja sredstev precej bolj zapleten, kot ga lahko prikazuje poenostavljeni obrazec. Prav tako je povečanje sredstev v finančnem računovodstvu zaznavno šele ob prodaji proizvodov z dobičkom, medtem ko so zaloge ovrednotene zgolj po nastalih stroških ali njihovem delu. V trenutku, ko se pojavi D', imamo pravzaprav opraviti s celotnim prihodkom na podlagi plačane prodaje, če zanemarimo denar, ki priteka npr. iz prodaje stvari, ki ne vpliva na prihodke. Povečana vrednost pa je v finančnem računovodstvu zaznavna že ob zaračunani prodaji.

Sredstva najdemo v kateremkoli trenutku tako rekoč v vseh pojavnih oblikah. Sredstva so izražena vrednostno in kolikor nimajo oblike denarja, jih je mogoče ovrednotiti samo z zneskom, za katerega je mogoče domnevati, da bo neposredno ali posredno zavzel denarno obliko.

Na koncu naj samo še omenimo, da je mogoče spreminjanje denarnih sredstev v druge pojavne oblike označiti tudi kot investiranje, spreminjanje drugih pojavnih oblik sredstev v denarno obliko pa kot dezinvestiranje.

102 Skupine sredstev v naših razmerah

Sredstva, ki nastopajo pri neposrednem uresničevanju gospodarskih ciljev, imenujemo poslovna sredstva. Njihov znesek in sestava sta odvisni od vrste in obsega dejavnosti. Poslovna sredstva se kot celota stalno preoblikujejo, res pa je, da se del le-teh preoblikuje hitreje, medtem ko se drugi del preoblikuje počasneje. Tudi je res, da se nekatera poslovna sredstva lahko zadržujejo v določeni pojavni obliki dalj časa ali celo stalno. Vendar je njihovo bistvo praviloma le v preoblikovanju, skladno z opravljanjem postavljenih nalog.

Poslovna sredstva v tem smislu pa niso edina sredstva, ki jih neposredno uporablja organizacija združenega dela. Mimo njih ima še sredstva rezerv in solidarnosti in sredstva skupne porabe. Sredstva rezerv se praviloma ne preoblikujejo, temveč v denarni obliki čakajo, dokler ne nastopi potreba, zaradi katere so bila zbrana. V glavnem so namenjena nadomestitvi poslovnih sredstev, zmanjšanih zaradi izgube ali slabega gospodarjenja z osnovnimi sredstvi. To pomeni, da dejansko ne nastopajo več pri neposrednem uresničevanju gospodarskih ciljev. Ker pa le v primeru potrebe dopoljnjujejo redna poslovna sredstva, jih uvrščamo med poslovna sredstva v širšem smislu. Nekaj podobnega velja za sredstva solidarnosti. Drugače je s sredstvi skupne porabe. Ta so namenjena zadovoljevanju raznih potreb delavcev. Niso torej v nobeni zvezi z neposrednim uresničevanjem gospodarskih ciljev; v najboljšem primeru z vplivom na razmere, v katerih žive delavci, pripomorejo k njihovemu posrednemu uresničevanju. Sredstva skupne porabe so neposlovna sredstva.

Sama poslovna sredstva (v ožjem smislu) so sestavljena iz osnovnih in obratnih sredstev, ki imajo potemtakem skupno lastnost, da se praviloma preoblikujejo in vračajo v prvotno obliko. Ker se razlikuje preoblikovanje teh sredstev, se tudi osnovna sredstva razlikujejo od obratnih sredstev. Res pa je pri nas v povojnem razvoju zlasti pojem osnovnih sredstev večkrat spreminjal svojo vsebino.

Če si z osnovnimi sredstvi predstavljamo npr. zgradbe in opremo, ki so v uporabi, vemo, da postopno prenašajo svojo vrednost na proizvode in storitve ali v prodajno vrednost prodanega trgovskega blaga; ta vrednost se končno pojavi v denarni obliki tako imenovanih amortizacijskih sredstev, s katerimi organizacija združenega dela nadomešča stara osnovna sredstva ali kupuje nova. Če si z osnovnimi sredstvi predstavljamo nedokončane investicije, te seveda še ne prenašajo svoje vrednosti na proizvode, storitve ali v prodajno vrednost prodanega trgovskega blaga, vendar so na poti k temu. Samemu procesu amortiziranja se pri osnovnih sredstvih pridružujejo še drugi načini njihovega preoblikovanja, npr.

prodaja, ki pomeni spremembo osnovnih sredstev iz kake stvarne oblike v obliko denarja, ter nakup, ki pomeni spremembo osnovnih sredstev iz oblike denarja v kako stvarno obliko.

Če si po drugi strani z obratnimi sredstvi predstavljamo zaloge materiala, nedokončane proizvodnje, proizvodov ali trgovskega blaga, vemo, da se ne preoblikujejo postopoma, temveč nemudoma in v celoti, brž ko vstopijo v posamezen proces kot njegova prvina. Ko je npr. material prenesen iz skladišča v proces proizvajanja, izgubi v celoti svojo pojavno obliko in se spremeni v obliko nastajajočega proizvoda. Ko je proces proizvajanja dokončan, se pojavijo obratna sredstva v obliki proizvodov. Ko so ti prodani, imamo opraviti s terjatvami, končno pa s sredstvi v denarni obliki. Toda če so med obratnimi sredstvi uvrščene terjave in denar, jih nikakor ne moremo opredeljevati zgolj tako, da v celoti prenašajo svojo vrednost na proizvode in storitve ali da njihova vrednost v celoti vstopa v prodajno ceno trgovskega blaga. Prav tako tudi osnovnih sredstev ni mogoče opredeliti zgolj s tem, da postopoma prenašajo svojo vrednost, če imamo pred očmi npr. denar, ki je namensko vključen med osnovna sredstva.

Osnovna in obratna sredstva je torej treba opredeljevati še kot vrednosti, ki se razlikujejo po hitrosti svojega normalnega preoblikovanja Pravzaprav je v koeficientu obračanja, ki je enak 1, glavna podlaga za rezmejitev med osnovnimi in obratnimi sredstvi. Sredstva, ki imajo manjši koeficient obračanja od 1, to je sredstva, ki se enkrat obrnejo šele v razdobju, ki je daljše od leta dni, so osnovna sredstva. Sredstva, ki imajo večji koeficient obračanja od 1, se pravi, da se prej obrnejo kot v letu dni, so obratna sredstva. Pri osnovnih sredstvih je torej potrebno najmanj leto dni, da se vrnejo v svojo prvotno pojavno obliko, medtem ko je pri obratnih sredstvih potrebno največ leto dni. Seveda obstajajo tudi izjeme, ki so pogojene s posebnostmi posameznih organizacij združenega dela ali z motnjami pri poslovanju.

Tako pridemo do naslednjih opredelitev osnovnih in obratnih sredstev. Z osnovnimi sredstvi razumemo stvari, pravice in denar, ki zaradi svojega sodelovanja pri poslovnem procesu postopno prenašajo svojo vrednost na poslovne učinke in ki se v svojo prvotno pojavno obliko vračajo praviloma v razdobju, daljšem od leta dni. Z obratnimi sredstvi pa razumemo stvari, pravice in denar, ki se zaradi svojega sodelovanja pri poslovnem procesu porabijo, prehajajo iz ene pojavne oblike v drugo in se v prvotno pojavno obliko vračajo praviloma v razdobju, krajšem od leta dni.

Toda če smo do sedaj govorili o sredstvih, ki so neposredno v uporabi v okviru dane organizacije združenega dela ali so na kak način povezana s takšno uporabo, ne smemo pozabiti še na tista sredstva, ki so vložena v druge organizacije združenega dela in ki jih strokovno označujemo kot finančne naložbe. Finančne naložbe se pojavljajo pri preoblikovanju dela katerekoli izmed do sedaj obravnavanih skupin sredstev. Finančne naložbe niso več pogoj za delo v okviru dane organizacije združenega dela. Zato jih tudi ni več mogoče šteti kot sestavni del tamkajšnjih osnovnih in obratnih sredstev, temveč kot posebno skupino. Iz njihovega naslova pa dana organizacija združenega dela prihaja do obresti ali nadomestila za gospodarjenje s sredstvi kot vrste prihodkov.

Celotno razčlenitev sredstev lahko sedaj podamo takole:

Osnovna sredstva Obratna sredstva Sredstva rezerv	Poslovna sredstva v ožjem smislu	Poslovna sredstva v širšem smislu
Sredstva solidarnosti Sredstva skupne porabe		Neposlovna sredstva
Finančne naložbe		Sredstva, ki jih uporabljajo drugi

Toda če upoštevamo, da tudi iz finančnih naložb pripada delavcem v dani organizaciji združenega dela dohodek, lahko razvrstimo sredstva tudi takole:

Osnovna sredstva Obratna sredstva Finančne naložbe iz poslovnih sredstev	Poslovna sredstva v ožjem smislu	Poslovna sredstva v širšem smislu
Sredstva rezerv Sredstva solidarnosti Sredstva skupne porabe		Neposlovna sredstva

103 Sredstva in prvine poslovnega procesa

Pojasnili smo že, da s sredstvi označujemo osnovna sredstva, obratna sredstva, sredstva rezerv in solidarnosti in sredstva skupne porabe. Ker so sredstva skupne porabe — neposlovna sredstva, seveda sploh ne moremo iskati nobenih razmerij med njimi in prvinami poslovnega procesa. Sredstva rezerv in solidarnosti sicer vštevamo med poslovna sredstva v širšem smislu, vendar se navadno pojavljajo le v denarni obliki, iz česar sledi, da spet ne morejo biti istovetna z nobeno izmed prvin poslovnega procesa. Kako je pa z osnovnimi in obratnimi sredstvi? Ali najdemo kako povezavo med njimi in prvinami poslovnega procesa, čeprav so prvine opredeljene z vidika določenega obračunskega razdobja, sredstva pa z vidika določenega trenutka?

Čeprav so poslovna sredstva vrednosti in moremo prvine poslovnega procesa prav tako proučevati z vrednostnega vidika, le obstajajo bistvene razlike med njimi. Če proučujemo njihovo stanje v določenem trenutku, potem ugotovimo, da vse prvine poslovnega procesa ne pomenijo samostojnih poslovnih sredstev in da poslovna sredstva zajemajo več kot samo prvine poslovnega procesa.

Prvine poslovnega procesa, ki pomenijo samostojna poslovna sredstva, so pravzaprav le delovna sredstva in dolgoročno angažirane storitve, če jih seveda organizacija združenega dela ne uporablja zgolj na podlagi najema (zakupa). Med samostojna poslovna sredstva sodijo dalje tudi možnostni delovni predmeti, medtem ko dejansko nastopajoči že prehajajo v nekaj drugega in torej niso več poslovna sredstva v svoji prvotni samostojni obliki. Prav tako prištevamo k poslovnim sredstvom možnostna delovna sredstva in možnostne dolgoročne storitve. Drugače je pri krat-

koročnih storitvah in delavcih. Prve praviloma prenehajo obstajati že v tistem trenutku, ko začno nastopati kot prvina poslovnega procesa, predtem pa ne obstajajo, da bi jih bilo mogoče vštevati med poslovna sredstva. .Delavcev prav tako ni mogoče uvrstiti med poslovna sredstva.

Po drugi strani zajemajo poslovna sredstva poleg navedenih dejanskih in možnostnih prvin poslovnega procesa še denar in terjatve.

Da bi bila razmerja med poslovnimi sredstvi in prvinami poslovnega procesa razumljivejša, jih je najbolje osvetliti ločeno najprej z vidika osnovnih sredstev.

V primerjavo s prvinami poslovnega procesa vstopajo le osnovna sredstva v uporabi, kjer so le-ta načelno opredeljena po stanju v določenem trenutku, medtem ko so prvine poslovnega procesa opredeljene v časovnem razdobju. Denimo, da razdobje vključuje tudi omenjeni trenutek. Toda s tem še zdaleč ni rečeno, da more stanje v določenem trenutku podati značilnosti vsega razdobja.

Med osnovnimi sredstvi v uporabi najdemo zemljišča, zgradbe, opremo, dolgoletne nasade, osnovno čredo, patente, licence in druge pravice. Navidezno gre po nazivu za iste vrste kot pri delovnih sredstvih in dolgoročnih storitvah, ki nastopajo kot prvine poslovnega procesa. Vsebinsko seveda obstajajo razlike, vrednostno pa celo bistvene razlike. Najprej med osnovnimi sredstvi sploh ni tistih delovnih sredstev in dolgoročnih storitev, ki jih uporablja organizacija združenega dela na podlagi najema (zakupa). Vendar tudi vsa delovna sredstva, ki pripadajo proučevani organizaciji združenega dela, niso v celoti uvrščena med osnovna sredstva. Pri tem mislimo zlasti na delovna sredstva, ki imajo krajšo življenjsko dobo od leta dni ali manjšo vrednost; takšna delovna sredstva imenujemo drobni inventar ter jih uvrščamo med obratna in ne med osnovna sredstva.

Z vrednostnega vidika so osnovna sredstva v okviru vseh sredstev zajeta po njihovi neodpisani vrednosti. Nastopanju delovnih sredstev in dolgoročnih storitev v dolgoročnem obračunskem razdobju pa ustreza tista njihova vrednost, ki je bila tedaj prenesena na poslovne učinke, tj. amortizacija ali najemnina (zakupnina).

Osnovna sredstva zunaj uporabe lahko zajemajo v načelu iste vrste kot osnovna sredstva v uporabi. Zato bi jih utegnili primerjati z možnostnimi delovnimi sredstvi in možnostnimi dolgoročnimi storitvami, seveda z istimi omejitvami kot pri osnovnih sredstvih v uporabi.

Osnovna sredstva v pripravi nasprotno ne zajemajo niti dejanskih niti možnostnih delovnih sredstev ali dolgoročnih storitev, temveč takšna, pri katerih še ne moremo govoriti o usposobljenosti za nastopanje pri poslovnem procesu. Osnovna sredstva v pripravi v načelu zajemajo večino tistih vrst, ki smo jih navedli pri osnovnih sredstvih v uporabi, mimo njih pa še investicijski material. Pravzaprav bi jih prej utegnili primerjati z možnostnimi delovnimi predmeti, ki še niso zavzeli oblik, v katerih jih bo mogoče uporabljati kot delovna sredstva. V tem smislu so osnovna sredstva v pripravi prihodnja delovna sredstva.

Oglejmo si sedaj še razmerja med obratnimi sredstvi in prvinami poslovnega procesa!

S surovinami, materialom, polproizvodi in deli se srečujemo že pri obravnavi delovnih predmetov. Vendar jih med obratna sredstva vštevamo le toliko časa, dokler niso porabljena, in so torej le možnostni delov-

ni predmeti. Brž ko vstopijo v poslovni proces z vlogo delovnih predmetov, že nimajo več samostojne pojavne oblike ter jih potemtakem ni več mogoče všteti med obratna sredstva. Pripomniti kaže le, da naravne snovi, ki niso kupljene, niso nikoli uvrščene med obratna sredstva, čeprav so prav tako možnostni delovni predmeti. Nekaterih kupljenih delovnih predmetov pa ni nikoli mogoče všteti med obratna sredstva zaradi tega, ker so takoj porabljeni; takšna je npr. energija.

Drobni inventar delimo na tistega v uporabi in na tistega izven uporabe. Prvi pomeni delovna sredstva, ki nastopajo pri poslovnem procesu, vendar zaradi manjše vrednosti ali krajše življenjske dobe niso upoštevana med osnovnimi sredstvi. Toda spet je drobni inventar upoštevan v določenem stanju sredstev s svojo neodpisano vrednostjo, medtem ko je izraz njegovega nastopanja v vlogi delovnega sredstva le prenesena vrednost. Drobni inventar zunaj uporabe pa pomeni možnostna delovna sredstva, ki so usposobljena za uporabo, vendar še ni bilo potrebe po njih pri poslovnem procesu.

O nedokončani proizvodnji, polproizvodih, delih, proizvodih in trgovskem blagu lahko spet govorimo kot o delovnih predmetih. Toda vse to se pojavlja v svoji samostojni obliki le toliko časa, dokler kot dejanski delovni predmeti ne vstopajo v poslovni proces in v njem izginejo ali se spreminjajo v kaj drugega. Pripomniti pa kaže še, da se v obliki nedokončane proizvodnje, polproizvodov, delov in proizvodov pojavljajo tudi tiste prvine poslovnega procesa, ki samostojno ne pomenijo nobenih sredstev; mišljene so kratkoročne storitve in delavci z opravljenim delom. Prve so praviloma takoj ob svojem nastanku zajete v vrednosti nastajajočega proizvoda, ki se v določenem trenutku lahko pojavlja kot nedokončana proizvodnja, polproizvod, del ali že dokončan proizvod. Na ta proizvod kratkoročne storitve prenašajo svojo vrednost. Delavci z opravljenim delom pa so v istem nastajajočem proizvodu lahko zajeti s pripadajočimi osebnimi dohodki.

Ob koncu naj pripomnimo še, da so tudi takoimenovane aktivne časovne razmejitve v zvezi s storitvami kot prvino poslovnega procesa, ki je organizacija združenega dela v danem trenutku še ni v celoti izrabila.

104 Sredstva z vidika organizacije združenega dela in narodnega gospodarstva

Čeprav so organizacije združenega dela sestavni deli celotnega gospodarstva, ne moremo istovetiti njihovih sredstev s sredstvi celotnega gospodarstva. Pri tem ne mislimo zgolj na dejstvo, da se sredstva utegnejo pojaviti tudi zunaj samih organizacij združenega dela. Pač pa razglabljamo o tem, da vse tisto, kar sestavlja sredstva v posamezni organizaciji združenega dela, še ni sredstvo v celotnem gospodarstvu. Pojem sredstev z vidika organizacije združenega dela se razlikuje od pojma sredstev z vidika narodnega gospodarstva.

Med sredstvi posamezne organizacije združenega dela se pojavljajo, kot smo videli, tudi denar in terjatve. Toda to, kar je terjatev za posamezno organizacijo združenega dela, je hkrati obveznost za druge organizacije združenega dela ali za druge sestavne dele narodnega gospodarstva. To, kar je denar na žiro računu za posamezno organizacijo združenega dela,

je hkrati obveznost banke do iste organizacije združenega dela. Takšnih sredstev organizacij združenega dela potemtakem ne moremo upoštevati kot sredstva z narodnogospodarskega vidika. Drugače je le v primeru, ko kakšne pojavne oblike sredstev z vidika narodnega gospodarstva niso izravnane z obveznostmi iz istega naslova, tj. če se pojavljajo hkrati z razmerji s tujino. Sicer pa je z narodnogospodarskega vidika mogoče kot sredstva upoštevati brez omejitve le stvari.

105 Sredstva in saldi na aktivnih kontih

Po opredelitvi so aktivni konti tisti, pri katerih je praviloma debetni promet večji od kreditnega. Saldo aktivnega konta je lahko le debetni in prikazuje stanje kake pojavne oblike sredstev; prikazan je v aktivi bilance. Toda iz knjigovodske teorije je poznano tudi, da se poleg popolnih aktivnih kontov pojavljajo še nepopolni konti hkrati s konti popravkov. Popolni aktivni konto s svojim saldom prikazuje v celoti, kakšno je stanje kake pojavne oblike sredstev. Včasih pa je kak aktivni konto nepopoln, ker šele skupaj z ustreznim kontom popravka vrednosti prikazuje v celoti, kakšno je stanje kake pojavne oblike sredstev.

Če torej povezujemo teoretska razglabljanja o sredstvih s saldi na aktivnih kontih, mislimo na takšne njihove salde, ki že vključujejo ustrezne popravke; nabavna vrednost osnovnih sredstev je že zmanjšana za amortizacijske odpise, vrednost zalog materiala, polproizvodov in proizvodov po načrtovanih cenah je že popravljena za odmike dejanskih cen od načrtovanih, vrednost zalog trgovskega blaga po prodajnih cenah je že popravljena za razlike v ceni, prvotne terjatve od kupcev so že zmanjšane za neizterljivi znesek, saldi na aktivnih časovnih razmejitvah so že zmanjšani za istovrstne salde na pasivnih časovnih razmejitvah in podobno. V takšnem smislu tudi saldi na aktivnih kontih vstopajo v končno »bilanco«. Če proučujemo sredstva med letom, je seveda treba upoštevati enake izravnave kot so potrebne pri sestavljanju končnega izkaza stanja (»bilance«). Res pa je, da vse postavke v aktivi »bilance«, ki ustrezajo saldom na aktivnih kontih, še ne nakazujejo sredstev. Takšen je primer z neporavnano izgubo.

Vsi konti popravkov nimajo takega naziva, ki bi že na prvi pogled nakazoval njihovo bistvo. Deloma pa niti predpisani obrazec »bilance« ne zadošča zahtevi, da ne sme priti do umetnega povečanja aktive in pasive.

Če bi bili pravilno upoštevani vsi konti popravkov, bi z izjemo izgube vsi saldi na aktivnih kontih vedno nakazovali sredstva. Pri pravilnem bilanciranju torej z izjemo izgube ne bi smelo biti razlike med aktivnimi postavkami v »bilanci« in sredstvi. Res je, da npr. neizterljive terjatve ali neuporaben material niso več sredstva. Toda pri pravilnem bilanciranju se tudi take postavke ne bi smele več pojavljati v aktivi »bilance«. Če jih saldi na aktivnih kontih še vključujejo, ker niso odpisane ali vsaj na ustreznem kontu popravkov zmanjšane na dejanski znesek, pomeni, da knjigovodstvo ne prikazuje dejanskega stanja.

Po teh pojasnilih in z izjemo v primeru izgube je torej mogoče najti istovetnost sredstev in saldov na aktivnih kontih.

11 Sredstva v obliki stvari

110 Uvrstitev sredstev v obliki stvari

V začetku smo sredstva opredelili kot stvari, pravice in denar, s katerimi razpolaga organizacija združenega dela v določenem trenutku. Kasneje smo sredstva razporedili v osnovna sredstva, obratna sredstva, sredstva rezerv itd., kjer smo upoštevali njihov namen in hitrost preoblikovanja, ne pa njihove pojavne oblike. Vendar so to že sestavljene ekonomske kategorije. Če se želimo ukvarjati z izhodiščnimi ekonomskimi kategorijami, moramo upoštevati pojavne oblike sredstev in šele nato njihovo uvrstitev v določeno sestavljeno ekonomsko kategorijo.

V obliki stvari se morejo pojavljati osnovna sredstva, obratna sredstva in sredstva skupne porabe. V tem vrstnem redu bomo tudi obravnavali sredstva v obliki stvari.

111 Osnovna sredstva v obliki stvari

1110 Razvrstitev osnovnih sredstev v obliki stvari

Osnovna sredstva v obliki stvari obsegajo:

— zemljišča,
— zgradbe,
— opremo,
— gozdove in dolgoletne nasade,
— osnovno čredo,
— zalogo investicijskega materiala, ki je namenjen za vgrajevanje v druge stvari iz osnovnih sredstev.

Vse te stvari so sestavni del osnovnih sredstev, če imajo za organizacijo združenega dela gospodarski značaj in če jih ne uporablja na podlagi najema (zakupa). Zemljišča, zgradbe, oprema itd., ki nimajo gospodarskega značaja, a so sicer sredstva proučevane organizacije združenega dela, spadajo med njena sredstva skupne porabe. Zemljišča, zgradbe, oprema itd., ki jih je organizacija združenega dela vzela v najem (zakup), pa ne štejejo kot njena sredstva in s tem tudi ne spadajo med njena osnovna sredstva.

Vloga zemljišča je najprej v tem, da daje prostor, na katerem posluje organizacija združenega dela; v tem smislu so vprašanja zemljišča hkrati vprašanja njene razmestitve.

Z zgradbami mislimo na objekte visoke gradnje, nizke gradnje, vodne gradnje in rudarska dela gradbenega značaja. Z vodnimi gradnjami razumemo npr. kanale in brane, z rudarskimi deli gradbenega značaja pa npr. izvozna okna in hodnike, ki omogočajo dostop do rudnega ležišča kot delovnega predmeta.

Z opremo razumemo stroje, naprave in napeljave, sredstva prevoza in zvez, laboratorijsko opremo, inštrumente in orodja, inventar in drugo opremo. Stroji so lahko energetski ali delovni; energetski stroji proizvajajo ali pretvarjajo energijo, delovni pa obdelujejo, predelujejo ali do-

delujejo delovne predmete na različne tehnološke načine. Naprave so prav tako lahko energetske, proizvajalne ali prevozne.

Gozdovi kot osnovna sredstva obsegajo tako naravne kot plantažne gozdove. Dolgoletni nasadi kot osnovno sredstvo pa imajo biološko dobo trajanja daljšo od leta dni in obsegajo sadovnjake, vinograde, hmeljnike in druge dolgoletne nasade.

Osnovna čreda obsega vso čredo razen tiste v pitanju. Osnovno čredo sestavlja plemenska in delovna živina, odrasla živina in mladiči, velika, srednja in mala živina.

Če imajo stvari, ki sestavljajo inventar, povprečno dobo trajanja krajšo od leta dni ali če jim je posamična vrednost manjša, jih je mogoče pod določenimi pogoji izločiti iz osnovnih sredstev in jih vključiti v obratna sredstva kot drobni inventar. Organizacija združenega dela s svojim samoupravnim aktom določa, kaj je treba smatrati kot osnovno sredstvo in kaj kot drobni inventar. Vse stvari, ki jih ni treba nujno zajemati v okviru osnovnih sredstev, je mogoče smatrati kot drobni inventar. Istovrstne stvari pa ni mogoče istočasno uvrščati v osnovna in obratna sredstva.

Osnovna sredstva v obliki stvari so lahko:

a) v uporabi;
b) v pripravi;
c) zunaj uporabe;
č) dana v najem (zakup).

Osnovna sredstva v uporabi so stvari, ki so sposobne za uporabo ne glede na to, ali so dejansko uporabljene v organizaciji združenega dela; zavzemajo lahko vse vrste osnovnih sredstev razen zaloge investicijskega materiala.

Osnovna sredstva v pripravi so stvari, ki so v stopnji usposabljanja za uporabo in za katere je mogoče utemeljeno pričakovati, da bodo usposobljene za uporabo. Osnovna sredstva v pripravi obsegajo zalogo investicijskega materiala in druge stvari iz osnovnih sredstev, ki so v procesu usposabljanja.

Osnovna sredstva zunaj uporabe so stvari, ki so trajno izgubile perspektivo uporabe v organizaciji združenega dela.

Osnovna sredstva, ki so dana v najem (zakup), so izkazana ločeno od drugih skupin osnovnih sredstev.

Stvari iz osnovnih sredstev, ki so povsem neuporabne, je treba izničiti (razhodovati). Ni jih mogoče izkazovati v okviru nobene do sedaj obravnavane skupine osnovnih sredstev.

Vse navedene stvari spadajo med osnovna sredstva in s tem med sredstva organizacije združenega dela po neodpisani vrednosti. To vrednost pa spoznamo posredno, in sicer takole:

nabavna vrednost osnovnega sredstva
— popravek vrednosti osnovnega sredstva
= neodpisana vrednost osnovnega sredstva

Nabavna vrednost osnovnega sredstva je opredeljena z naložbo v zvezi z njegovo priskrbo in prenosom v uporabo. Neodpisana vrednost osnovnega sredstva je tisti del nabavne vrednosti, ki še ni zapustil prvotno obliko tega osnovnega sredstva. Popravek vrednosti osnovnega sredstva

pa je tisti del nabavne vrednosti, ki je že zapustil prvotno obliko tega osnovnega sredstva. V nadaljevanju si bomo ogledali te vrednosti nekoliko podrobneje.

1111 Nabavna vrednost osnovnih sredstev v obliki stvari

Nabavna vrednost osnovnega sredstva sestoji iz kupne (fakturne) cene, povečane za morebitni prometni davek in carino ob uvozu, stroške prevoza, sestavljanja (montaže) in druge neposredne nabavne stroške. Medtem ko se s kupno ceno srečujemo pri vseh kupljenih osnovnih sredstvih, se srečujemo s prometnim davkom in carino le pri uvoženih stvareh; tudi stroškov prevoza in sestavljanja ne najdemo pri vseh osnovnih sredstvih.

Če organizacija združenega dela sama proizvede kako stvar, ki jo nato vključi med osnovna sredstva, je kot kupno ceno treba šteti tržno ceno. V primeru, ko proizvaja takšne stvari tudi za trg, pomeni tržno ceno tista cena, ki jo sicer doseže na trgu. V primeru, ko pristopi k proizvodnji takšnih stvari le za lastne potrebe, pomeni tržno ceno tista cena, ki jo drugi dosegajo na trgu; če je ni mogoče ugotoviti, jo je treba izračunati na način, ki je običajen pri drugih stvareh, ki jih proizvaja za trg. Kakorkoli je že postavljena temeljna cena v lastnem okviru proizvedenega osnovnega sredstva, jo je treba povečati še za morebitne stroške sestavljanja, da bi nato dobili nabavno vrednost osnovnega sredstva. Predpis o tem, da je v lastnem okviru proizvedeno osnovno sredstvo treba obračunati po tržni ceni, je brez dvoma upravičen tedaj, ko so siceršnji stroški tega osnovnega sredstva večji od nje. V nasprotnem primeru moremo takšen predpis tolmačiti le s skrbjo, da ne bi bila celotna vrednost osnovnega sredstva prehitro prenesena na stroške in s tem zmanjšan poslovni izid ter obdavčitev.

Če je organizacija združenega dela dobila osnovna sredstva z brezplačnim prenosom iz druge organizacije, kot njihova nabavna vrednost šteje nabavna vrednost, ki je bila izkazana pri stari organizaciji. Če ni poznana, jo je treba oceniti. Prav tako je treba oceniti nabavno vrednost, kadar organizacija združenega dela kupuje kak rabljen predmet; v takšnem primeru ne šteje kot nabavna vrednost tista, ki jo mora plačati.

Nabavna vrednost osnovnih sredstev na nek način odraža njihove zmogljivosti. Ker je po drugi strani njeno poznavanje nujno potrebno pri obračunavanju amortizacije, nikakor ne moremo nadomestiti podatkov o nabavni vrednosti in popravku vrednosti kar s podatki o neodpisani vrednosti osnovnih sredstev.

Nabavna vrednost osnovnih sredstev je pa očitno odvisna od kraja in časa nakupa. Zaradi tega se pri organizaciji združenega dela utegnejo pojaviti osnovna sredstva iste vrste in enake kakovosti s povsem različno nabavno vrednostjo. Prav tako pa dejanska nabavna vrednost ne označuje tiste, ki bi jo imelo novo istovrstno osnovno sredstvo. Razloga sta dva:

a) zniževanje cen zaradi rasti proizvodnosti pri proizvajalcih osnovnih sredstev;

b) zviševanje cen zaradi inflacije, ki povzroča, da denarna enota v danem letu ni primerljiva z denarno enoto v kakem drugem letu.

Drugi razlog je neprimerno močnejši od prvega. Iz tega pa sledi, da organizacija združenega dela ob koncu življenjske dobe kakega osnov-

nega sredstva z amortizacijskimi sredstvi, ki so v zvezi z njim, ne bo mogla kupiti novega istovrstnega osnovnega sredstva. Rešitev se ponuja le v tem, da v celotni življenjski dobi osnovnega sredstva obračuna nominalno večjo amortizacijo, kot je znašala njegova prvotna nabavna vrednost. To je pa izvedljivo, če ga revalorizira, tj. če kasneje nominalno poveča prvotno vrednost osnovnega sredstva.

1112 Popravek vrednosti osnovnih sredstev v obliki stvari

Do sedaj smo govorili o nabavni vrednosti osnovnih sredstev v obliki stvari. Popravek vrednosti jo pri osnovnih sredstvih v uporabi in zunaj uporabe zmanjšuje na vsakokratno neodpisano vrednost. Popravek vrednosti se povečuje iz leta v leto in sicer zaradi:

a) amortiziranja, ko se ista vrednost pojavlja med stroški in končno spet v denarni obliki;

b) odpisovanja, ko se ista vrednost izgubi in je za toliko treba zmanjšati poslovni sklad.

Le v prvem primeru je zagotovljena integriteta vrednosti sredstev v organizaciji združenega dela. Zato je drugi primer izjemen: v smislu zakona se pojavlja npr. pri zaščitnih vodnogospodarskih objektih.

Popravek vrednosti najdemo pri vseh osnovnih sredstvih, razen pri tistih, ki sploh ne izgubljajo svoje vrednosti, ali tistih, ki je še niso začela izgubljati, ker so bila pravkar kupljena ali so sicer še v gradnji ali izdelavi. V prvo skupino spadajo zemljišča, kulturni spomeniki, predmeti muzejske vrednosti, predmeti arhivskega gradiva, dela upodabljajoče umetnosti ter drugi predmeti, ki so pod družbenim varstvom kot naravne ali druge znamenitosti. Po drugi strani utegne doseči popravek vrednosti znesek nabavne vrednosti ob koncu življenjske dobe osnovnega sredstva. Vendar ni rečeno, da ne more doseči istega zneska že prej ali da ob koncu življenjske dobe doseže isti znesek; organizacija združenega dela namreč lahko uporablja prav različne metode amortizacije. Le nekaj je očitno: popravek vrednosti ne bo nikoli dosegel nabavne vrednosti pri tistih osnovnih sredstvih, pri katerih je amortizacijska osnova manjša od nabavne vrednosti, npr. pri osnovni čredi, kjer se amortizira le razlika med nabavno in klavno vrednostjo.

Revalorizacija osnovnih sredstev seveda prav tako vpliva na popravek njihove vrednosti. Navadno se poveča v istem sorazmerju kot nabavna vrednost.

1113 Revaloriziranje osnovnih sredstev v obliki stvari

Nabavna vrednost, neodpisana vrednost in popravek vrednosti osnovnega sredstva so lahko prvotne (originalne) ali revalorizirane.

Revolariziranje osnovnih sredstev pomeni usklajevanje prvotne vrednosti prej pridobljenih osnovnih sredstev z gibanjem cen v času uporabe osnovnih sredstev ali usklajevanje popravka vrednosti in neodpisane vrednosti osnovnih sredstev ob podaljševanju dobe njihove uporabe. Organizacija združenega dela revalorizira stvari iz okvira osnovnih sredstev, če porastejo cene na trgu, obvezno pa revalorizira osnovna sredstva, če je porast cen na trgu med letom 5 % ali večji. V primeru zmanjšanja cene stvari iz osnovnih sredstev ni revaloriziranja.

Osnovo za revalorizacijo stvari in osnovnih sredstev sestavljajo: nabavna vrednost, popravek vrednosti in neodpisana vrednost osnovnega sredstva. Pri povečanju vrednosti osnovnega sredstva je mogoče uporabiti indeks povečanja cen na trgu, indeks povečanja stroškov proizvajanja osnovnega sredstva ali znesek povečanja cen ali stroškov. Odstotek povečanja popravka vrednosti osnovnega sredstva je enak odstotku povečanja nabavne vrednosti osnovnega sredstva.

Stvari iz osnovnih sredstev v pripravi se ne revalorizirajo; te se revalorizirajo ob prenosu v uporabo.

Revaloriziranje stvari iz osnovnih sredstev opravi organizacija združenega dela, pri kateri se nahajajo osnovna sredstva, ne glede na to, kdo je opravil naložbo vanje.

Od stvari iz osnovnih sredstev se ne revalorizirajo osnovna sredstva posebnega namena, ki rabijo za varstvo pred elementarnimi nezgodami, kakor tudi umetniški predmeti, knjige in arhivsko gradivo. Organizacija združenega dela more s svojim samoupravnim aktom določiti, da stvari osnovnih sredstev zunaj uporabe izvzame iz revaloriziranja.

Pri organizaciji združenega dela, ki je v postopku likvidacije, se dejanska vrednost osnovnih sredstev ugotavlja pri njihovi prodaji.

Metode revaloriziranja in vplive revalorizacije na obveznosti do virov sredstev so določene z ustreznim samoupravnim aktom organizacije združenega dela.

1114 Likvidacijska vrednost osnovnega sredstva v obliki stvari

Likvidacijska vrednost je tržna vrednost izničenega (razhodovanega) osnovnega sredstva, zmanjšana za morebitne stroške pri njegovem izničenju.

Organizacija združenega dela mora pri izničenju (razhodovanju) osnovnega sredstva poravnati njegovo neodpisano vrednost z rezervnim skladom ali jo obravnavati kot izredni odhodek, če je ne more poravnati s prodajno vrednostjo preostalega materiala ali z odškodnino. V ustreznem samoupravnem aktu mora določiti, kdaj je mogoče neodpisano vrednost izničenega osnovnega sredstva zmanjšati za znesek skupinsko obračunane amortizacije, ki izhaja iz že odpisanih osnovnih sredstev iste skupine.

Če je pri prodaji osnovnega sredstva dosežena manjša prodajna vrednost v primerjavi z neodpisano vrednostjo, je razliko treba poravnati z rezervnim skladom ali jo obravnavati kot izredni odhodek, presežek prodajne vrednosti pa povečuje praviloma poslovni sklad. V primeru, ko je osnovno sredstvo preneseno brez nadomestila vrednosti, a prejemnik ne nadaljuje z obračunavanjem amortizacije, mora prenosnik osnovnega sredstva to vrednost pravtako poravnati z rezervnim skladom ali jo obravnavati kot izredni odhodek.

Ni izključen primer, ko se med osnovnimi sredstvi v pripravi nahajajo tudi kaka ustavljena investicijska dela. Če nič ne kaže, da jih bo kasneje mogoče dokončati in s tem usposobiti za uporabo, je tudi njihova dotedanja nabavna vrednost pravzaprav že izgubljena. Ne bo je mogoče preko amortizacije spremeniti v denarno obliko, niti preko prodaje, niti preko najema; prav tako navadno ni mogoče računati, da bi takšne stvari bilo mogoče brezplačno prenesti. Organizaciji združenega dela v takšnem pri-

meru ne preostane nič drugega kot da jo izniči in njeno vrednost poravna z rezervnim skladom ali jo obravnava kot izredni dohodek, kolikor je ni mogoče poravnati s prodajno vrednostjo preostalega materiala.

112 Obratna sredstva v obliki stvari

1120 Razvrstitev obratnih sredstev v obliki stvari

Obratna sredstva v obliki stvari obsegajo:

— material v širšem smislu
— drobni inventar v širšem smislu
— nedokončano proizvodnjo v širšem smislu
— dokončane proizvode in trgovsko blago.

Z materialom v širšem smislu razumemo nabavljeni osnovni in pomožni material, polproizvode, dele, gorivo in mazivo. Odpadki, ki izhajajo iz izničenih stvari ali lastne proizvodnje, se smatrajo kot material, če so namenjeni prodaji.

Včasih so poleg materiala navedene tudi surovine. Vendar razlikovanje surovin in materiala ni vedno povsem jasno. Navadno pa s prvim izrazom označujemo tisti material, ki je odvzet naravi in nastopa v povsem nepredelanem ali le neznatno predelanem stanju; po izvoru razlikujemo rudarske (mineralne), kmetijsko-gozdarske (organske) in industrijske (sintetične) surovine. Z drugim izrazom pa nasprotno označujemo tisti material, ki je že proizvod kake predelovalne, obdelovalne ali dodelovalne dejavnosti. Opredelitev polproizvodov in delov je spet sporazumna, saj so po svojem bistvu material oziroma je v materialu mogoče videti polproizvode. V načelu je polproizvod izšel iz procesa proizvajanja z delno tehnološko dokončanostjo. Vendar skupaj z materialom obravnavamo le tiste polproizvode, ki jih je proučevana organizacija združenega dela kupila; lastni polproizvodi so obravnavani posebej. Deli se pa razlikujejo od polproizvodov po tem, da pri nadaljnjem proizvajanju ne bodo več spremenili svoje oblike ali sestava, temveč bodo vgrajeni v končni proizvod.

Z drobnim inventarjem v širšem smislu razumemo orodje, naprave, kalupe, modele, obratno, skladiščno, laboratorijsko in drugo opremo, ki ne vstopa v osnovna sredstva, sredstva in naprave za higiensko-tehnično varstvo pri delu in varnostno službo. V ta sredstva vstopa tudi ločljiva in vračljiva embalaža; njo je mogoče večkrat uporabiti za isti namen. Takšen značaj imajo npr. posebni zaboji. Nasprotno je neločljiva in nevračljiva embalaža sestavni del proizvoda ter jo je mogoče smatrati le kot pomožni material. Takšen značaj ima npr. tuba.

Z nedokončano proizvodnjo v širšem smislu razumemo nedokončano proizvodnjo na proizvajalnih mestih, lastne polproizvode in dele, ki so namenjeni nadaljnjem proizvajanju, in odpadke, ki so namenjeni nadaljnji uporabi v procesu proizvajanja.

Z dokončanimi proizvodi v širšem smislu razumemo proizvode, ki so z vidika organizacije združenega dela namenjeni neposredni prodaji ali ustvarjanju skupnega prihodka, a so fizično še v tej ali kaki drugi organizaciji združenega dela.

Trgovsko blago sestavljajo proizvodi, ki jih je organizacija združenega dela kupila in namenila prodaji.

Obratna sredstva v obliki stvari so lahko:

a) v zalogi;
b) v pripravi;
c) v uporabi;
č) na poti.

Z zalogami razumemo stvari iz obratnih sredstev v skladišču. Z obratnimi sredstvi v pripravi razumemo material in drobni inventar, ki je dan v obdelavo, dodelavo ali v manipulacijo, kot tudi polproizvode in dele, ki so namenjeni nadaljnji proizvodnji. Z obratnimi sredstvi v uporabi razumemo drobni inventar v uporabi in nedokončano proizvodnjo. Z obratnimi sredstvi na poti razumemo material, drobni inventar in kupljeno trgovsko blago, ki so prevzeti pri dobavitelju, a fizično še niso prispeli v dano organizacijo združenega dela, a tudi material, dokončane proizvode in trgovsko blago, ki so že zapustili skladišče in jih še ni prevzel kupec.

1121 Sestava cene količinske enote obratnih sredstev v obliki stvari

Zaloge materiala, drobnega inventarja in trgovskega blaga so v načelu ovrednotene po njihovi nabavni ceni, ki je sestavljena iz kupne (fakturne) cene, morebitnega prometnega davka in carine ob uvozu, kakor tudi stroškov prevoza in drugih neposrednih stroškov nabave, ne obsega pa splošnih stroškov nabave. Seveda nabavna cena ne vključuje vedno vseh teh sestavnih delov; carine se npr. pojavljajo le pri uvoženih materialih. V nekaterih primerih pa vključuje nabavna cena več kot samo te sestavne dele. Ko je npr. material v obdelavi ali dodelavi vrnjen v skladišče, je njegova prvotna nabavna cena že zvišana za ceno storitev, ki jih je na njem opravila druga organizacija združenega dela.

Nekoliko drugače je treba ovrednotiti zalogo zastarelega materiala in drobnega inventarja, a tudi trgovskega blaga; tu je nabavne cene treba znižati v sorazmerju z izgubo kakovosti. Odpadke je dalje treba ovrednotiti po tržnih cenah, zmanjšanih za prodajne stroške. Nove tržne cene pa bi morale odločati pri ovrednotenju zaloge materiala in drobnega inventarja tudi v primeru, ko so nižje od prvotnih nabavnih cen količin v zalogi.

Pri drobnem inventarju v uporabi je končno njegovo nabavno vrednost treba znižati za popravek vrednosti, da pridemo do neodpisane vrednosti, s katero vstopa med sredstva. Podobno smo ugotovili za osnovna sredstva v uporabi in zunaj nje. Toda pri drobnem inventarju popravek vrednosti le ne sledi nujno istim pravilom kot pri osnovnih sredstvih. Razlikujemo te možnosti:

— ob prenosu v uporabo je drobni inventar povsem odpisan;
— ob prenosu v uporabo je drobni inventar odpisan s 50 %, medtem ko je ostalih 50 % odpisanih tedaj, ko ni več sposoben za uporabo;
— drobni inventar v uporabi se odpisuje časovno ali funkcionalno, tj. podobno kot osnovna sredstva, le da v krajšem času.

V prvem primeru je drobni inventar v uporabi brez vrednosti ter s tega vidika ni več sestavni del vrednostno izkazanih sredstev. Druga

rešitev je najbolj pogosto v uporabi, vendar ni mogoče trditi, da ohranja drobni inventar v uporabi do izločitve iz nje kar 50 % svoje prvotne vrednosti, kar pomeni, da je proti koncu svoje življenjske dobe ovrednoten preveč. Tretja rešitev je z vidika ovrednotenja drobnega inventarja najprimernejša, vendar tudi najbolj zahtevna. Organizacija združenega dela ne more uporabljati metodo 50 % odpisovanja pri orodju, ki je namenjeno specifični proizvodnji; to orodje mora biti odpisano do prenehanja te proizvodnje ali najkasneje v roku nekaj let od prenosa v uporabo. Za opravljena popravila drobnega inventarja se ne povečuje njegova neodpisana vrednost.

Ne glede na način izkazovanja vrednosti drobnega inventarja v uporabi obremenjuje organizacija združenega dela odgovorne osebe za njegovo prvotno vrednost.

Material, drobni inventar in trgovsko blago na poti k organizaciji združenega dela so ovrednoteni po pričakovanih nabavnih cenah,

Če so zaloge trgovskega blaga izkazane po prodajnih cenah, mora biti rezervirana razlika v ceni zadostna, da omogoča redukcijo njene vrednosti na znesek nabavne vrednosti.

Nedokončana proizvodnja in zaloga dokončanih proizvodov je v Jugoslaviji lahko ovrednotena po:

— celotnih materialnih stroških z amortizacijo;
— materialnih stroških z amortizacijo v proizvodnji, nakupu in upravi;
— materialnih stroških z amortizacijo v proizvodnji in nakupu;
— materialnih stroških z amortizacijo v proizvodnji;
— spremenljivem delu materialnih stroškov z amortizacijo v proizvodnji, nakupu in upravi;
— spremenljivem delu materialnih stroškov z amortizacijo v proizvodnji in nakupu;
— spremenljivem delu materialnih stroškov z amortizacijo v proizvodnji;
— neposrednih materialnih stroških.

Nanje se seveda lahko nanašajo tudi osebni dohodki, ki so pa izkazani posebej in ne kot sestavni del vrednosti teh zalog.

Sklep o metodi vrednotenja sprejme pristojni samoupravni organ organizacije združenega dela.

V primeru, ko organizacija združenega dela izkazuje nedokončano proizvodnjo ali zaloge dokončnih proizvodov ne samo po materialnih stroških in amortizaciji, temveč dodatno še z vključenim dohodkom, tak dohodek izkazuje tudi na posebnem kontu, ki ima značaj popravka vrednosti. Tako so po opravljenih popravkih zaloge spet izkazane zgolj po metodah, ki smo jih opisali zgoraj.

Običajne metode, po katerih je ovrednotena nedokončana proizvodnja in zaloga proizvodov pri tujih podjetjih, so:

— lastna cena;
— proizvajalni stroški;
— spremenljivi stroški.

Pri izboru metode je treba upoštevati vpliv različnih metod na realnost obdobnega poslovnega izida v razmerah, ko se ne ujema gibanje proizvodnje z gibanjem prodaje.

Do sedaj smo se zadrževali na vprašanju, katere so sestavine cene pri enoti. Znano pa je, da cene pri istovrstnih stvareh v zalogi niso vedno enake. Ker se v organizaciji vedno nahaja kaka količina v zalogi, se moramo vprašati, po kateri ceni je treba ovrednotiti tiste količine, za katere so bile zmanjšane zaloge, in po kateri tiste količine, ki še ostanejo v zalogi. Na to vprašanje lahko odgovorimo na več načinov, če izhajamo iz različnih domnev.

Če se cene, po katerih so izkazane zaloge materiala. drobnega inventarja, nedokončane proizvodnje, dokončanih proizvodov in trgovskega blaga med letom spreminjajo, so zaloge lahko izkazane po zadnjih drsečih povprečnih cenah, tehtanih povprečnih cenah, načrtovanih cenah z ustreznim odmikom, zadnjih cenah (FIFO), prvih cenah (LIFO) ali načrtovanih cenah brez upoštevanih odmikov. Nekateri omenjajo še metodo najnižjih cen (HIFO). Sklep o metodi vrednotenja sprejme pristojni samoupravni organ organizacije združenega dela.

V prvih treh primerih domnevamo, da v zalogi ni več mogoče razlikovati posebnosti posameznih prejemov; vsaka količinska enota nastopa kot povprečni predstavnik zaloge ter ji je mogoče pripisati le povprečno ceno. V prvem primeru nato ob vsakem novem prejemu izračunavamo novo povprečno ceno, ki upošteva prejšnjo vrednost obstoječe zaloge in novo vrednost prejema. Oddaja je nato obračunana po zadnji povprečni ceni, prav tako pa tudi končna zaloga. V drugem primeru ob koncu posameznega razdobja izračunamo tehtano povprečno ceno, ki upošteva vrednost začetne zaloge in vrednost vseh nabav v razdobju. Oddaja je nato naknadno vrednostno izražena po tako izračunani tehtani povprečni ceni, prav tako pa tudi končna zaloga. Tretji primer pomeni tehnično olajšavo izvedbe drugega primera; vse prejeme in oddaje v kakem obračunskem razdobju sproti obračunavamo po načrtovanih cenah, ob koncu razdobja pa ugotovimo povprečni odmik od načrtovanih cen ter z njim popravimo tako vrednost oddanih količin kot tudi vrednost količin v končni zalogi. V četrtem primeru predpostavljamo, da se stvari, ki sestavljajo zalogo, gibljejo po določenem zaporedju, in sicer tako, da so tiste količinske enote dane vrste, ki so prej prejete, tudi prej oddane Oddajo je torej treba obračunati po prvih dejanskih cenah, končno zalogo za po zadnjih. V petem primeru predpostavljamo, da zahteva poslovanje organizacije združenega dela vedno določeno število stvari v zalogi. Prejem dodatnih količin v razdobju se pojavlja le zaradi tedanje oddaje. Zato je oddajo treba obračunati po zadnjih dejanskih cenah, končno zalogo pa po prvih. V šestem primeru pa se pri spremljanju stvari skozi zalogo poslužujemo izključno načrtovanih cen in vse odmike od njih sproti obravnavamo kot stroške.

Uporaba načrtovanih (ocenjenih, standardnih) cen pri izkazovanju zalog je lahko tudi zgolj tehnično pomožno sredstvo za izračunavanje njihove vrednosti. Konte odmikov dejanskih od načrtovanih cen je treba voditi ločeno po vrednostno najpomembnejših vrstah zalog. Organizacija združenega dela lahko spreminja načrtovane cene praviloma na začetku leta. Če so zaradi spremembe dejanskih cen v teku leta odmiki večji kot 10 %, je treba spremeniti načrtovane cene. V primeru izkazovanja zalog po prvih cenah (LIFO) pa lahko organizacija združenega dela

ugotovi končne vrednosti na podlagi indeksov cen. Oglejmo si ta postopek podrobneje!

Če so cene, po katerih so obračunani začetni prejemi v proučevanem letu, višje od izhodiščnih cen, končne količine pa večje od začetnih, ni mogoče končnih količin obračunati v celoti kar po izhodiščnih cenah v začetnih zalogah. Iskati je treba tiste cene, po katerih so bili v proučevanem letu obračunani prvi prejemi. Pri velikem številu stvari je seveda takšen obračun precej otežkočen. Povsem neizvedljiv pa je npr. pri trgovskem blagu v trgovini na malo. Tedaj se je treba poslužiti indeksov cen. V tem primeru predpostavljamo, da so zaloge istovrstne ali da se njihova sestava ne spreminja. Indeksi cen pa omogočajo preračun končnih zalog od veljavnih cen ob koncu leta na cene izhodiščnega leta, tj. tistega leta, v katerem je organizacija združenega dela začela uporabljati metodo LIFO. Ker je na ta način mogoče preračunati tudi začetne zaloge na cene izhodiščnega leta, izraža razlika med končno vrednostjo zalog po cenah izhodiščnega leta in začetno vrednostjo zalog po cenah izhodiščnega leta spremembo v količinah, obračunano v cenah izhodiščnega leta. Če so končne zaloge po izhodiščnih cenah večje od začetnih zalog po istih cenah, tj. če je prišlo do količinskega porasta zalog, je razliko treba preračunati v končne cene proučevanega leta s pomočjo indeksa cen ali serije indeksov cen in jo dodati vrednosti začetnih zalog, da bi dobili vrednost končnih zalog po LIFO. V tem primeru je torej količinsko povečanje zalog že obračunano po končnih cenah leta, v katerem se je pojavilo. Če so nasprotno končne zaloge po izhodiščnih cenah manjše od začetnih zalog po istih cenah, tj. če je prišlo do količinskega zmanjšanja zalog, je razliko s pomočjo indeksa cen treba preračunati v končne cene tistih let, katerih količinski prirastki so bili s tem odstranjeni. Dobljeni znesek je nato treba odšteti od začetne vrednosti zalog po izhodiščnih cenah, da bi dobili vrednost končnih zalog po LIFO.

Praktičen primer obračuna je v priloženi preglednici.

Leto	Indeks cen 1961 = 100	Začetna zaloga po LIFO	Končna zaloga po tekočih cenah	Končna zaloga po izhodiščnih cenah	Porast končne zaloge po izhodiščnih cenah	Porast končne zaloge po tekočih cenah	Končna zaloga po LIFO
1	2	3	4	5/4:2/	6	7/6×2/	8/3+7/
1961	100	—	36.000	36.000	36.000	36.000	36.000
1962	125	36.000	50.000	40.000	4.000	5.000	41.000
1963	150	41.000	75.000	50.000	10.000	15.000	56.000
1964	120	56.000	52.800	44.000	— 6.000[1]	— 9.000[1]	47.000
1965	100	47.000	50.000	50.000	6.000	6.000	53.000
1966	110	53.000	40.700	37.000	—13.000[2]	—15.750[2]	37.250

[1] Zmanjšale so se količine, ki so povečale zalogo v l. 1963, torej 6.000×150=9.000

[2] Zmanjšale so se količine, ki so povečale zaloge v l. 1965, 1963 in 1962, torej

količ. iz l. 1965	6.000×100= 6.000
količ. iz l. 1963	4.000×150= 6.000
količ. iz l. 1962	3.000×125= 3.750
	15.750

Naj omenimo še, da kakorkoli je že določena cena materiala, drobnega inventarja, nedokončane proizvodnje, dokončanih proizvodov in trgovskega blaga na zalogi, ne sme biti večja od nove nabavne cene ali pri istovrstnih novo proizvedenih količinah od dosegljive prodaje cene, zmanjšane za dodatne posebne prodajne stroške. Poškodovane stvari na zalogi, ustavljena proizvodnja, nekakovostni dokončni proizvodi in neidoče trgovsko blago pa ne glede na sicer uporabljene metode ne morejo biti izkazani po višjih cenah od možnih prodajnih cen na trgu, zmanjšanih za dodatne posebne prodajne stroške. Neuporabne stvari obratnih sredstev pa seveda morajo biti odpisane v celoti.

Če želimo v razmerah inflacije uskladiti vrednost zalog s tekočimi cenami, je zaloge treba revalorizirati, razen v primeru ko so že samodejno izkazane po zadnjih cenah (FIFO). Uporaba kakega splošnega indeksa cen v tem pogledu ni priporočljiva. Predpisi pa seveda lahko zadevo rešujejo tudi po svoje.

113 Sredstva skupne porabe v obliki stvari

Sredstva skupne porabe v obliki stvari zajemajo enake kategorije kot osnovna sredstva, s tem, da so namenjena za zadovoljevanje potreb po stanovanju, prehrani, počitku, razvedrilu, kulturi in drugih potreb skupne porabe, a niso pridobljena na podlagi najema (zakupa). Oprema iz stvari skupne porabe obsega tudi drobni inventar v uporabi za potrebe skupne porabe.

V celoto vseh sredstev skupne porabe vstopajo te stvari po svoji neodpisani vrednosti, ki je ugotovljena kot razlika med njihovo nabavno vrednostjo in popravkom vrednosti.

Sredstva skupne porabe v obliki stvari se ne amortizirajo. Popravek vrednosti teh stvari je obračunan na enak način kot pri osnovnih sredstvih, s tem da je za znesek odpisa zmanjšan sklad skupne porabe.

Sredstva skupne porabe v obliki stvari so izkazana po prvotni (originalni) ali revalorizirani neodpisani vrednosti. Revaloriziranje teh sredstev je opravljeno na enak način kot pri poslovnih sredstvih.

Podobnosti najdemo tudi med sredstvi skupne porabe zunaj uporabe in v pripravi ter med osnovnimi sredstvi zunaj uporabe in v pripravi. Pač pa v primeru, ko organizacija združenega dela izniči kako neuporabno sredstvo skupne porabe, ne poravna njegove neodpisane vrednosti z rezervnim skladom ali s prenosom na izredne odhodke, temveč zmanjša kar sam sklad skupne porabe.

Če sredstva skupne porabe vključujejo tudi material, velja zanj isto kot za material v okviru obratnih sredstev.

12 Sredstva v obliki pravic

120 Uvrstitev sredstev v obliki pravic

V obliki pravic se morejo pojavljati osnovna sredstva, obratna sredstva, sredstva rezerv, sredstva solidarnosti, sredstva skupne porabe in finančne naložbe iz teh sredstev. V nadaljevanju bomo skupaj s pravicami obravnavali tudi razmejene stroške.

121 Osnovna sredstva v obliki pravic (in razmejenih stroškov)

Osnovna sredstva v obliki pravic (in razmejenih stroškov) obsegajo:

— materialne pravice
— zagonske stroške
— terjatve v zvezi z gradnjo osnovnih sredstev

Z materialnimi pravicami je razumeti pravice do patenta, licence, modela, žiga, vzorca, uporabe proizvajalno tehnične dokumentacije, kakor tudi pravice v zvezi z osnovnimi sredstvi, ki pripadajo drugi organizaciji združenega dela, če je proučevana organizacija združenega dela zaradi njih vezala svoja sredstva za daljšo dobo od leta dni. Patent je izkazan med osnovnimi sredstvi, če je bila z enkratnim izplačilom odkupljena pravica avtorjev lastnine na kaki iznajdbi zaradi njene večletne uporabe. Licenca pa je izkazana med osnovnimi sredstvi, če je bila z enkratnim izplačilom pridobljena pravica večletne uporabe s pomočjo patenta zaščitene iznajdbe. Patenti in licence so torej izkazane med osnovnimi sredstvi le tedaj, če jih je organizacija združenega dela z enkratnim izplačilom odkupila, ne pa tudi, če plačuje odškodnino zanje sproti.

Z zagonskimi stroški je razumeti stroške v zvezi s študijami in raziskavami, odkupom in odškodninami, investicijsko-tehnično dokumentacijo, šolanjem kadrov in druge stroške, ki so povezani z gradnjo delovne organizacije. Takrat, ko se pojavljajo, še ni poslovnih učinkov, ki naj bi jih bremenili, prav tako pa tudi ne morejo povečati vrednosti tedaj kupljenih ali grajenih stvari iz osnovnih sredstev. Šele s pričetkom rednega poslovnega procesa se začno tovrstni stroški amortizirati in bremeniti poslovne učinke. Pripomniti pa je treba, da zagonski stroški niso istovetni s stroški uvajanja nove proizvodnje v že obstoječih organizacijah združenega dela.

S terjatvami v zvezi z gradnjo osnovnih sredstev je treba razumeti terjatve iz danih predujmov (avansov) za investicije in terjatve iz naslova skupne gradnje osnovnih sredstev. Dani predujmi so na sredi poti med denarjem za nakup stvari iz osnovnih sredstev in med samimi osnovnimi sredstvi v uporabi. Vprašamo se pa lahko, zakaj jih daje organizacija združenega dela izvajalcem gradbenih del, če so pa ti upravičeni vsak mesec z začasnimi situacijami zaračunati vrednost opravljenih del. Razlog je v tem, da sme začasna situacija zajemati le dela, ki so razvidna iz gradbene knjige, medtem ko ne sme zajemati vrste izdatkov in stroškov, ki še niso vidni iz nje; mišljeni so izdatki za nakup materiala, ki še ni vgrajen, stroški priprave sestavnih delov v delavnicah itd. Za pokrivanje tega je izvajalec gradbenih del upravičen zahtevati predujme.

Dokler so predpisi zahtevali, da organizacija združenega dela izloča amortizacijska sredstva na poseben račun, so med osnovna sredstva v obliki pravic sodile tudi terjatve do kupcev osnovnih sredstev. Ko so jih kupci poravnali, se namreč ustrezen denar ni zbral na žiro računu, temveč na računu amortizacijskih sredstev. Potemtakem je tudi same terjatve bilo treba šteti med osnovna sredstva. Toda sedaj, ko organizacija združenega dela ni več dolžna izločevati amortizacijskih sredstev na poseben račun, terjatve do kupcev za prodana osnovna sredstva ne nakazujejo več nobenega povečanja denarja, ki bi bil namenjen za nakup stvari iz osnovnih sredstev. Takšne terjatve nakazujejo le povečanje žiro računa; zato jih štejemo med obratna sredstva.

Materialne pravice se amortizirajo časovno ali funkcionalno, vendar ne v daljšem razdobju od najdaljšega, v katerem je mogoče pričakovati njihovo uporabo.

Zagonske stroške pa je treba amortizirati najkasneje v razdobju pet let od prenosa ustreznih osnovnih sredstev v uporabo.

Osnovna sredstva v obliki pravic se praviloma ne revalorizirajo.

122 Obratna sredstva v obliki pravic (in razmejenih stroškov)

1220 Razvrstitev obratnih sredstev v obliki pravic (in razmejenih stroškov)

Obratna sredstva v obliki pravic (in razmejenih stroškov) obsegajo:

— prejete kratkoročne vrednostne listine (papirje)
— sprotne terjatve
— nevračunane stroške
— nezapadle odhodke v ožjem smislu
— neporavnane akontacije iz naslova prihodnjega dohodka.

1221 Prejete kratkoročne vrednostne listine

S prejetimi kratkoročnimi vrednostnimi listinami razumemo blagajniške zapise, čeke in avalirane menice.

Čeki in avalirane menice se pri nas pojavljajo kot inštrumenti za zavarovanje plačila. Ček je vrednostna listina, s katero daje izdajatelj (trasant) nalog svoji banki (transatu), da izplača določen znesek denarja na določenem mestu označenem uporabniku ali osebi, ki jo ta odredi (tj remitentu). Ček, ki šteje pri nas kot inštrument za zavarovanje plačila, pa mora biti trasiran na Službo družbenega knjigovodstva in označen, da je samo za obračun. Po drugi strani je menica vrednostna listina, ki vsebuje obveznost do plačila določene vsote denarja v določenem času in na določenem kraju. Razlikujemo lastno in trasirano menico. Lastna menica ima obliko obveznice ter se z njo izdajatelj zavezuje, da bo sam plačal menično vsoto meničnemu upravičencu. Trasirana menica (trata) ima nasprotno obliko nakaznice (asignacije) ter z njo izdajatelj (trasant) poziva trasata, da plača menično vsoto meničnemu upravičencu (remitentu). Kot vidimo, je menica po svoji gospodarski vsebini kreditna vrednostna listina, ker jo izdaja tisti, ki v danem trenutku nima denarja in išče kredit. Kot inštrument za zavarovanje plačila šteje pri nas le trasirana lastna menica, domicilirana na Službo družbenega knjigovodstva z

zapadlostjo določenega dne, vendar v roku, ki ne sme biti daljši od 90 dni po prevzemu blaga ali storitve, in z avalom na vso menično vsoto. Kot avalist se lahko pojavlja druga organizacija združenega dela, delovna skupnost in še nekateri drugi uporabniki družbenih sredstev, ki jih navaja zakon.

Ker obstaja možnost za predčasno vnovčitev menic, čeki in blagajniški zapisi so pa itak takoj vnovčljivi, je mogoče šteti prejete kratkoročne vrednostne listine celo v širši pojem samih denarnih sredstev.

1222 Sprotne terjatve

S sprotnimi (tekočimi) terjatvami razumemo pravice, ki so se pojavile na podlagi dostavljenih poslovnih učinkov ali izplačil, za kar še ni bila prejeta protivrednost, kakor tudi v zvezi s preveč plačanimi obveznostmi. Pojavljajo se v zvezi s prodajo, danimi predujmi, udeležbo v skupnem prihodku in na druge načine.

Terjatve od kupcev se pojavljajo toliko časa, dokler kupci ne poravnajo dolžnih zneskov z nakazilom ali s čekom oziroma menico. Lahko so pa zmanjšane tudi tako, da organizacija združenega dela odobri kupcem kak popust. Terjatve, pri katerih ni verjetnosti, da bodo poravnane v ustreznem roku, je treba izločiti iz rednih terjatev in izkazati posebej kot dvomljive. Dvomljive terjatve so izkazane po prvotnem (originalnem) znesku rednih terjatev in s popravkom vrednosti na vzporednem kontu v znesku pričakovane izgube. Posebna oblika dvomljivih terjatev so sporne terjatve, pri katerih je že bil sprožen sodni postopek in so izkazane pri organizaciji združenega dela po enakem načelu kot dvomljive terjatve.

Pred leti so bile terjatve do kupcev pri večini organizacij združenega dela zelo velike in so se vlekle po več mesecev. .Sedaj pa mora dolžnik plačati dolžni znesek upniku v 15 dneh od dneva, ko je prejel dobavljeno blago ali ko je storitev opravljena, ali pa v tem roku izročiti ček ali menico z avalom, dokaz, da je odprt nepreklicni dokumentarni akreditiv ali garancijo. Če upnik prejme ček ali menico, ni več izkazana sprotna terjatev do kupca, temveč se ista vrednost more že šteti kot sestavni del denarnih sredstev v širšem smislu, čeprav je morda rok zapadlosti menice šele v 90 dneh po prejemu blaga ali storitve. Če se kot inštrument za zavarovanje plačila pojavlja nepreklicen dokumentarni akreditiv, terjatev do kupca ugasne tudi sorazmerno hitro, saj je kupec takšen akreditiv odprl že vnaprej. Če se kot inštrument za zavarovanje plačila pojavlja garancija, pa mora biti terjatev do kupca poravnana najkasneje v 30 dneh po prejemu blaga ali storitev. Z garancijo je mišljeno pismo, s katerim se garant zavezuje, da bo plačal namesto dolžnika, če ta tega ne bi storil v dogovorjenem roku. Kot garant v načelu nastopajo enaki uporabniki družbenih sredstev kot v primeru avalirane menice.

Do dobaviteljev ima organizacija združenega dela navadno obveznosti; zaradi predujmov, ko prej plača dobaviteljem, kot od njih prejme naročeno blago ali storitev, kakor tudi zaradi preplačil, ko plača dobaviteljem več, kot bi bilo potrebno, se pa pojavljajo tudi terjatve do njih. Le v prvem primeru bo terjatvi povsem jasno sledila pričakovana stvarna oblika sredstev, medtem ko v drugem primeru še ni gotovo, kako se bodo nadalje preoblikovala sredstva.

Kot kupci in kot dobavitelji, do katerih se pojavljajo sprotne terjatve, se morejo pojaviti tudi druge temeljne organizacije iz okvira iste delovne organizacije ali sestavljene organizacije združenega dela, delovne skupnosti iz tega okvira, obrati in podjetja v tujini itd.

Terjatve iz naslova razporejanja skupnega prihodka se pojavljajo do tiste organizacije združenega dela, ki ob prodaji skupnega proizvoda ali storitve doseže skupni prihodek, dokler njegovi razporeditvi še ne sledi nakazilo denarja. Podobno so terjatve iz naslova razporejanja skupnega dohodka pojavljajo do tiste organizacije združenega dela, v katero so sredstva bila vložena in je iz tega naslova že obračunala nadomestilo za uporabo teh sredstev. Takšne terjatve so pa samo prehodnega značaja, ker jim mora takorekoč takoj, ko so ugotovljene, slediti tudi poravnava z ustreznim nakazilom denarja.

Če kaka organizacija združenega dela ob končnem obračunu ugotovi, da je plačala preveč prispevkov, davkov ali drugih obveznosti iz dohodka, izkaže iz tega naslova prav tako terjatev. Vračilo (refundacija) preveč plačanih zneskov navadno ne povzroča posebnih težav.

Končno moremo med drugimi terjatvami našteti predujme (akontacije) po uradnem opravku, dano varščino (kavcijo) in pologe (depozite), ki naj zagotovijo, da bo proučevana organizacija združenega dela izpolnila svoje obveznosti, terjatve do odgovornih oseb za povzročeno škodo ali primanjkljaj itd.

1223 Nevračunani stroški

Nevračunani stroški so tisti, ki v danem obračunskem razdobju nimajo končnega stroškovnega nosilca in še ne vplivajo na poslovni izid obračunskega razdobja. Računovodsko so zajeti na aktivnih časovnih razmejitvah. Ker se s knjigovodskega vidika poleg aktivnih časovnih razmejitev pojavljajo še istoimenske pasivne časovne razmejitve, lahko med sredstvi upoštevamo le presežek prvih nad drugimi iz istega naslova.

Nekateri stroški ne nastajajo enakomerno v posameznih razlomkih časa. Zato takšne stroške organizacija združenega dela ob nastanku še ne vračuna, temveč jih razmejuje, tako da bremenijo poslovne učinke bolj enakomerno iz meseca v mesec. Nekatere med letom razmejene stroške ob koncu leta v celoti odpravi, in sicer tako, da morebitni nevračunani del prikaže med izrednimi odhodki. Nekatere med letom razmejene stroške pa ob koncu leta ne odpravi, temveč jih prenaša v naslednje leto, ko jih bo vračunala. Ves presežek takšnih stroškov nad vračunanimi stroški je ob koncu leta na aktivnih časovnih razmejitvah. Če v naslednjem letu nadaljuje s poslovanjem, bodo takšni stroški našli svojega stroškovnega nosilca, da se bo končno ista vrednost spet spremenila v denarno obliko. Če bi organizacija združenega dela nasprotno prenehala s poslovanjem, pa nevračunanih stroškov ne bi mogli več obravnavati med sredstvi, ker označujejo izgubo.

Na obravnavani način organizacija združenega dela razmejuje npr. stroške velikih popravil (investicijskega vzdrževanja) osnovnih sredstev, stroške uvajanja nove proizvodnje in druge. Podobno velja za zavarovalne premije. Investicijsko vzdrževanje osnovnih sredstev (velika popravila) je treba razlikovati od tekočega vzdrževanja (mala popravila). Razlika med velikimi in malimi popravili ni toliko v znesku stroškov kot v razma-

kih njihovega ponavljanja; velika popravila se pri posameznem osnovnem sredstvu praviloma ponavljajo v daljših časovnih razmakih od leta dni. Po drugi strani pri velikih popravilih praviloma zamenjujemo bistvene dele osnovnega sredstva, medtem ko pri malih popravilih le delno zamenjujemo glavne sestavine osnovnega sredstva. Stroške malih popravil je treba vračunati tedaj, ko nastanejo. Drugače je s stroški velikih popravil, tj. stroški investicijskega vzdrževanja. V začetku leta sestavi organizacija združenega dela predračun vseh del, ki bodo potrebna na osnovnih sredstvih, ter v primerjavi z nabavno vrednostjo osnovnih sredstev izračuna koeficient stroškov njihovega investicijskega vzdrževanja. S pomočjo dvanajstine tega koeficienta in podatka o nabavni vrednosti osnovnih sredstev so nato izračunani tisti zneski, ki jih mesečno vračuna, da bi z njimi čimbolj enakomerno omogočala pokritje dejansko nastalih stroškov investicijskega vzdrževanja. Če so ob koncu leta vračunani stroški manjši od dejansko nastalih stroškov, je nepokrita razlika na aktivnih časovnih razmejitvah največkrat prenesena v naslednje leto, da bi bila tedaj pokrita. Pripomniti je samo še treba, da s stroški investicijskega vzdrževanja osnovnih sredstev niso mišljeni stroški njihove rekonstrukcije ali adaptacije. Z rekonstrukcijami so mišljena tista večja dela na osnovnih sredstvih, ki naj izboljšajo njihovo zmogljivost, z adaptacijami pa tista, ki naj spremenijo njihov namen. Stroške rekonstrukcije ali adaptacije je mogoče obravnavati le na enak način kot stroške nakupa novega osnovnega sredstva.

Z ustreznim samoupravnim aktom je v organizaciji združenega dela določeno, katere nevračunane stroške je ob koncu leta treba prenesti med izredne odhodke in kateri ter v katerem primeru lahko ostanejo v okviru aktivnih časovnih razmejitev. Praviloma ne bi bilo treba razmejevati stroške za daljše razdobje od leta dni, na aktivnih časovnih razmejitvah pa ne morejo biti postavke, ki očitno nakazujejo izgubo.

1224 Nezapadli odhodki v ožjem smislu

Z nezapadlimi odhodki je razumeti materialne stroške z amortizacijo v dokončanih proizvodih ali opravljenih storitvah dane organizacije združenega dela, ki so jo zapustili kot njen vložek pri ustvarjanju skupnega proizvoda ali skupne storitve in so bili porabljeni v naslednji stopnji procesa. Ti proizvodi proučevane organizacije združenega dela so z vidika končnega poslovnega učinka stopenjski proizvodi in niso več pri njej, praviloma pa tudi nimajo več svoje prvotne oblike. Vrednost tega vložka v skupni poslovni učinek je potemtakem viseča, saj organizacija združenega dela nima več stroškovnega nosilca v lastnem okviru, niti še ne izkazuje terjatve do naslednje organizacije združenega dela. Zato moremo govoriti le o odhodkih, vendar ne o tistih, ki bi jih že bilo treba pokriti s prihodki istega razdobja, temveč o tistih, ki jih bo treba pokriti z udeležbo v skupnem prihodku v razdobju, v katerem bo skupni poslovni učinek prodan.

1225 Neporavnane akontacije iz naslova prihodnjega dohodka

Z neporavnanimi akontacijami iz naslova prihodnjega dohodka razumemo obračunane davke in prispevke iz dohodka, druge obveznosti iz dohodka in osebne dohodke, ki se nanašajo na nedokončano proizvodnjo

v širšem smislu in zalogo dokončanih proizvodov, kakor tudi na tiste proizvode, ki so bili v naslednji stopnji porabljeni kot vložek pri ustvarjanju skupnega poslovnega učinka kot nosilca skupnega prihodka. Kolikor se nanašajo na nedokončano proizvodnjo in zaloge proizvodov pravzaprav dopolnjujejo njihovo vrednost, ki je sicer izkazana največ po materialnih stroških z amortizacijo. Če ne bi vztrajali na takšnem vrednotenju nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov, bi jih brez nadaljnjega lahko preprosto vključili med tamkajšnje stroške, kar je tudi običajno v drugih državah, kjer ne poznajo dohodkovnega sistema.

Neporavnane akontacije iz naslova prihodnjega dohodka se morajo nanašati na takšne stroškovne nosilce, iz katerih je še mogoče pričakovati dohodek vsaj v znesku tega vračunanega dohodka. Predpisi jih pa v čedalje večji meri zožujejo.

123 Sredstva rezerv v obliki pravic

Če zanemarimo finančne naložbe iz sredstev rezerv, moremo kot sredstva rezerv v obliki pravic obravnavati le terjatve do obratnih sredstev v primeru, ko skladno z oblikovanjem rezervnega sklada še ni izločen denar iz žiro računa ali ko je denar iz sredstev rezerv prenesen na žiro račun, da bi s tem bila zagotovljena plačilna sposobnost organizacije združenega dela. Vendar v računovodstvu takšne terjatve praviloma niso izkazane; dojeti jih je mogoče zgolj ob primerjavi rezervnega sklada z vsemi posebej izkazanimi sredstvi rezerv.

124 Sredstva solidarnosti v obliki pravic

Sredstva solidarnosti je mogoče začasno uporabljati v okviru obratnih sredstev, če sploh niso izločena na poseben račun, ali pa potem, ko so prenesena na žiro račun. Takšne terjatve pa v računovodstvu praviloma niso izkazane; dojeti jih je mogoče zgolj ob primerjavi sklada solidarnosti s posebej izkazanimi sredstvi solidarnosti.

125 Sredstva skupne porabe v obliki pravic

Če zanemarimo finančne naložbe iz sredstev skupne porabe, zajemajo sredstva skupne porabe v obliki pravic največkrat le terjatve kot prehodno obliko k sredstvom skupne porabe v obliki stvari ali v obliki denarja. Na ta sredstva se nanašajo isto, kar je bilo ugotovljeno pri osnovnih ali obratnih sredstvih v obliki pravic.

126 Finančne naložbe

Finančne naložbe obsegajo:

a) terjatve iz naslova kratkoročno danih kreditov;
b) terjatve iz naslova dolgoročno danih kreditov;
c) terjatve iz naslova drugam združenih ali vloženih sredstev.

Terjatve iz naslova danih kreditov imajo vnaprej določene roke, v katerih bodo spremenjene v denar, z njimi so pa povezane tudi vnaprej določene obrestne mere. Terjatve iz naslova drugam združenih ali vloženih sredstev se nasprotno spreminjajo v denar praviloma v odvisnosti od doseženega poslovnega izida v drugi organizaciji združenega dela, ki uporablja ta sredstva. Prav tako pa je tudi nadomestilo za gospodarjenje s temi sredstvi odvisno od tamkaj doseženega poslovnega izida.

Ne glede na to, ali finančne naložbe izhajajo iz osnovnih sredstev, obratnih sredstev ali sredstev rezerv, jih ni več mogoče obravnavati kot njihov sestavni del. Le v primeru, ko so finančne naložbe dane iz denarja v okviru sredstev skupne porabe, še vedno štejejo kot sestavni del sredstev skupne porabe.

Kratkoročni krediti so dani za razdobje, krajše od leta dni. Te finančne naložbe so dane iz obratnih sredstev, lahko pa tudi iz sredstev rezerv ali sredstev skupne porabe. Računovodsko so kratkoročni krediti zajeti v trenutku, ko so dani.

Dolgoročni krediti so dani za razdobje, daljše od leta dni. Te finančne naložbe so dane iz osnovnih sredstev, obratnih sredstev, sredstev rezerv ali sredstev skupne porabe. Računovodsko so dolgoročni krediti zajeti šele tedaj, ko so uporabljeni. Dolgoročni krediti se vračajo z letninami (anuitetami), ki zajemajo znesek vrnjenega kredita in obračunane obresti, zato mora organizacija združenega dela določiti oba sestavna dela v vsaki letnini. Spreminjanje danega dolgoročnega kredita preko ustrezne letnine v sprotne terjatve je prav tako treba računovodsko prikazati.

Sredstva se praviloma združujejo v drugo organizacijo združenega dela za razdobje, daljše od leta dni. Če so združena brez vračila, ne more organizacija združenega dela izkazovati terjatev iz tega naslova. Terjatve iz združenih sredstev pa je treba izkazati ne glede na to, ali bo takšna finančna naložba privedla do nadomestila za gospodarjenje s sredstvi ali ne.

Temeljna organizacija združuje svoja sredstva z delavci v drugi temeljni organizaciji neposredno ali prek banke. Pri neposrednem združevanju opredeljuje cilje združevanja sredstev ter namen, pogoje in način njihove uporabe, a tudi način ugotavljanja skupnega dohodka, osnove in merila za ugotavljanje svoje udeležbe v skupnem dohodku, pogoje, način in roke za vračanje teh sredstev itd. Ni nujno namen združevanja v nadomestilu za njihovo gospodarjenje, ki naj bi bilo v nasprotju z obrestmi, odvisno od skupnega dohodka; njihov namen je mogoče videti tudi v zagotavljanju oskrbe s potrebnim materialom, energijo itd.

V nekaterih primerih je treba združevati sredstva že po sili zakona. Tako se npr. v Sloveniji združujejo sredstva za razvoj železniških zmogljivosti, luških zmogljivosti, magistralnih in regionalnih cest. Prav tako je v nekaterih primerih treba tudi dati obvezno posojilo po sili zakona; tako se npr. pojavlja obvezno posojilo za kreditiranje hitrejšega razvoja gospodarsko nezadostno razvitih republik in avtonomne pokrajine Kosovo. Zavezanci, osnove in merila za takšno združevanje sredstev in obvezna posojila so navedeni v predpisih.

Finančne naložbe iz poslovnih sredstev se lahko pojavljajo v odnosih do druge temeljne organizacije iz okvira iste delovne organizacije ali sestavljene organizacije združenega dela, delovne skupnosti iz tega okvira,

obratov in podjetij v tujini itd. V zadnjem primeru pa ne govorimo več o drugam združenih sredstvih, temveč le o drugam vloženih sredstvih.

V razmerah inflacije bi bilo koristno vse finančne naložbe v državi pogodbeno ali sporazumsko revalorizirati.

13 Sredstva v obliki denarja

130 Uvrstitev sredstev v obliki denarja

Pojem denarnih sredstev ni vedno povsem jasno ločen od pojma terjatev. Denarna sredstva, ki so v blagajni, so vsaj navidezno nasprotje terjatev. Drugače je že z denarnimi sredstvi, ki jih ima organizacija združenega dela v banki, saj bi jih mogli tolmačiti tudi s terjatvami do banke. Še bolj sporna utegne biti razmejitev denarnih sredstev in terjatev tedaj, ko razpravljamo o čekih, menicah in drugih vrednostnih listinah. Čeprav jih predpisi v določenem smislu enačijo z denarnimi sredstvi, smo jih v tej knjigi le obravnavali v točki o pravicah.

V obliki denarja se morejo pojavljati osnovna sredstva, obratna sredstva, sredstva rezerv, sredstva solidarnosti in sredstva skupne porabe. Zato jih bomo v takšnem zaporedju tudi ločeno obravnavali.

131 Osnovna sredstva v obliki denarja

Kot osnovna sredstva v obliki denarja štejejo samo izločena denarna sredstva za investicije, tj. za nakup stvari in pravic, ki sestavljajo osnovna sredstva.

Amortizacijska sredstva so bila vrsto let po predpisih izločena in namenjena samo nakupu stvari in pravic, ki sestavljajo osnovna sredstva. To pomeni, da jih je bilo treba prišteti med osnovna sredstva. Sedaj pa ni več predpisov, po katerih bi jih organizacija združenega dela morala izločevati. Zato amortizacijska sredstva povečujejo obratna sredstva. Mimo tistih amortizacijskih sredstev, ki ustrezajo preneseni vrednosti iz osnovnih sredstev na proizvode, moremo podobno obravnavati tudi izkupiček ob prodaji osnovnih sredstev ali presežek najemnine nad ustreznimi stroški amortizacije, obresti in zavarovalnih premij.

Medtem ko se po tej poti osnovna sredstva vedno pretakajo v obratna sredstva, je nasprotna kot nakazana tedaj, kadar organizacija združenega dela kupuje kake nove stvari in pravice, ki sestavljajo osnovna sredstva. Če v tej zvezi izloči iz svojega žiro računa denar na poseben račun, že začnemo govoriti o namenskem denarju v okviru osnovnih sredstev. Isto velja, če odpre dobaviteljem osnovnih sredstev akreditive; dokler dobavitelji akreditivov ne izrabijo, jih štejemo med denar iz okvira osnovnih sredstev.

132 Obratna sredstva v obliki denarja

Obratna sredstva v obliki denarja obsegajo:

a) denar v blagajni;
b) denar na žiro računu;
c) denar na deviznem računu;
č) odprte akreditive;
d) denar na izločenih računih za sprotne potrebe.

Devize in valute je treba preračunati v dinarsko vrednost na podlagi veljavnega deviznega tečaja.

Ker se organizacija združenega dela pri plačevanju v glavnem poslužuje žiro računa, nima nikake potrebe po tem, da bi imela v svoji blagajni večje vsote denarja. V gotovini izplačuje le osebne dohodke, potne stroške in razne manjše račune, a tudi pri tem je mogoče preiti na brezgotovinsko plačevanje. Če pa le ostane pri gotovinskem plačevanju, za to potreben denar dvigne iz žiro računa. Gotovinske izkupičke pa seveda takoj vloži na svoj žiro račun.

Poleg tako imenovane glavne blagajne ima še razne pomožne blagajne. Med njimi je najbolj pogosta poštninska (porto) blagajna, v kateri so poštne znamke in druge vrednotnice. Iz tega pa že sledi, da v blagajni niso samo čista denarna sredstva.

Žiro račun je osrednji račun denarnih sredstev. Stanje na njem se povečuje npr.:

— ob prejemu kreditov za obratna sredstva;
— ob poravnavi računov za prodane proizvode, trgovsko blago, storitve, material in odpadke;
— ob izravnavi preveč plačanih obveznosti;
— ob prenosih iz kakih drugih izločenih poslovnih sredstev;
— ob prenosih iz sredstev rezervnega sklada.

Zmanjšuje se pa stanje na žiro računu npr.:

— ob vračilu kreditov za osnovna in obratna sredstva;
— ob poravnavi obveznosti do dobaviteljev materiala, storitev in osnovnih sredstev;
— ob poravnavi obveznosti do delavcev;
— ob poravnavi prispevkov, davkov in drugih obveznosti iz dohodka;
— ob izravnavi tujih preplačil;
— ob prenosih na izločena poslovna sredstva;
— ob prenosih na sredstva rezerv in sredstva skupne porabe.

Ves denar, ki ga ima organizacija združenega dela zunaj blagajne, pa ni na njenem žiro računu. Organizacija združenega dela more imeti tudi devizni račun. Med denarna sredstva je treba dalje šteti tista na odprtih akreditivih, ki jih drugi še niso uporabili. Z akreditivi dobijo uporabniki na razpolago določeno vsoto denarja, ki jo morejo uporabiti v določenem roku po lastni spodbudi, če predložijo banki zahtevane listine ali izpolnijo kake druge zahteve. Če npr. poslovne enote nimajo lastnega žiro računa, jim banka na zahtevo organizacije združenega dela in iz denarnih sredstev na njenem žiro računu odpre akreditive. Mnogokrat pa zahtevajo dobavitelji v državi in tujini, da jim organizacija združenega dela odpre akreditive. Pri nas štejejo odprti akreditivi kot inštrument za zagotovitev

plačila poleg čeka, menice z avalom ali garancije. Z akreditivom pa je pri tem mišljen nepreklicen dokumentarni akreditiv, ki ga je dana organizacija združenega dela odprla nekomu drugemu, ki nastopa kot dobavitelj.

Kot primer posebnih računov za sprotne potrebe moremo navesti tistega v zvezi z neizplačanimi osebnimi dohodki. Predpisi pa zahtevajo npr. tudi prehodni račun v zvezi s plačilom skupnega prihodka.

133 Sredstva rezerv v obliki denarja

Sredstva rezerv v obliki denarja so na posebnem računu. Ko organizacija združenega dela pri razporejanju čistega dohodka poveča rezervni sklad, mora ustrezna denarna sredstva prenesti iz žiro računa na ta posebni račun.

Če se sredstva rezerv zmanjšajo brez obveznega vračila, je zmanjšanje ustreznega denarja povezano z zmanjšanjem rezervnega sklada. Tako uporabljamo sredstva rezerv npr. za:

— dopolnitev zmanjšanih obratnih sredstev ob poravnavanju izgube z rezervnim skladom;

— dopolnitev primanjkljaja osnovnih sredstev pri doseganju manjše prodajne vrednosti, kot je njihova neodpisana vrednost pri prodaji ali izničenju;

— poravnavo neodpisane vrednosti brezplačno prenesenih osnovnih sredstev drugim organizacijam združenega dela, če te ne nadaljujejo z njihovim amortiziranjem;

— plačilo škod, ki nastanejo zaradi elementarnih nesreč;

— plačilo škod na poslovnih sredstvih, ki niso bile povrnjene iz njihovega zavarovanja;

— plačilo izdatkov za prekvalifikacijo in zaposlovanje delavcev, kadar v organizaciji združenega dela preneha potreba po sodelovanju določenega števila delavcev.

Sredstva neobveznega dela rezervnega sklada, tj. tistega, ki je pri razporejanju čistega dohodka oblikovan v večjem znesku, kot zahtevajo predpisi, pa je mogoče uporabiti tudi za druge namene.

V prvih treh primerih sredstva rezerv trajno dopolnjujejo poslovna sredstva, ki bi sicer bila zmanjšana. V ostalih primerih pa omogočijo, da takšne postavke ne vplivajo na dohodek danega razdobja.

Toda sredstva rezerv se lahko zmanjšajo tudi zgolj začasno; v takšnem primeru se namesto dotedanjega denarja pojavljajo nekakšne terjatve v okviru sredstev rezerv, medtem ko se rezervni sklad ne zmanjša. Tako uporabljamo sredstva rezerv npr. za:

— prenos na žiro račun, da bi bila zagotovljena plačilna sposobnost organizacije združenega dela, zlasti v zvezi z izplačilom osebnih dohodkov;

— sanacijske kredite, ki naj omogočajo nakup osnovnih sredstev, s katerimi bi se skladno s sanacijskim programom odpravili vzroki izgub;

— združevanje v skupne rezervne sklade delovne organizacije, sestavljene organizacije združenega dela, samoupravne interesne skupnosti ali družbenopolitične skupnosti, kamor je proučevana temeljna organizacija vključena.

V prvem primeru terjatev praviloma ni posebej izkazana v okviru sredstev rezerv, medtem ko je v ostalih primerih izkazana, ker gre za nji-

hovo finančno naložbo. V sklad skupnih rezerv delovne organizacije, sestavljene organizacije združenega dela ali samoupravne interesne skupnosti, v katero je vključena proučevana temeljna organizacija, je mogoče združiti na podlagi samoupravnega sporazuma del ali vsa sredstva njenih rezerv, v skupne rezerve družbenopolitičnih skupnosti, kamor proučevana temeljna organizacija spada, pa na podlagi zakona samo znesek sredstev rezerv, ki prekoračuje znesek enomesečnih osebnih dohodkov tamkajšnjih delavcev, vendar največ 50 % celotnega zneska rezerv.

Sredstva skupnih rezerv je mogoče uporabljati na enake načine kot sredstva rezerv temeljne organizacije, razen v primeru, ko je s samoupravnim sporazumom o združitvi teh sredstev predvideno, da za posamezne teh namenov ni mogoče uporabljati združenih sredstev. Iz tega pa sledi, da se v nekaterih primerih ob uporabi sredstev skupnih rezerv zmanjšuje tudi terjatev temeljne organizacije iz naslova združenih sredstev ter sam rezervni sklad te temeljne organizacije.

134 Sredstva solidarnosti v obliki denarja

Sredstva solidarnosti v obliki denarja so na posebnem računu, uporabljajo se pa praviloma v primeru elementarnih nesreč širšega obsega, ko jih je treba preodkazati na ustrezni republiški račun. V takšnem primeru se zmanjša tudi sklad solidarnosti. Začasno pa je mogoče uporabiti sredstva solidarnosti tudi za dopolnjevanje obratnih sredstev, da bi bila zagotovljena plačilna sposobnost organizacije združenega dela; v takšnem primeru se sklad solidarnosti ne zmanjša. V računovodstvu praviloma niso izkazane sprotne terjatve iz sredstev rezerv.

135 Sredstva skupne porabe v obliki denarja

Sredstva skupne porabe v obliki denarja so na posebnem računu zbrana bodisi za temeljne namene ali za stanovanjsko gradnjo.

V prvem primeru uporabljamo denar iz okvira sredstev skupne porabe za:

— regres za prehrano med delom;
— regres za letni dopust delavcev;
— nagrade od delovnih jubilejih;
— nagrade za delo ob upokojitvi;
— solidarnostne pomoči delavcem in njihovim družinam;
— preventivno zdravstveno varstvo delavcev;
— otroško varstvo;
— nakup stvari in pravic iz okvira sredstev skupne porabe razen stanovanj;
— nakup in gradnjo počitniških domov;
— združevanje sredstev skupne porabe za razne namene razen stanovanjske gradnje.

Razen v zadnjih treh primerih se hkrati z zmanjšanjem denarja iz okvira sredstev skupne porabe zmanjša tudi sklad skupne porabe.

Če imamo v mislih denar za stanovanjsko gradnjo, ga pa lahko uporabimo npr. za:

— nakup stanovanj;
— dajanje kreditov delavcem za nakup stanovanj;
— združevanje sredstev skupne porabe za razne namene v zvezi s stanovanjsko gradnjo.

V vseh teh primerih se hkrati z zmanjšanjem denarja iz okvira sredstev skupne porabe ne zmanjša tudi sklad skupne porabe.

Ker sredstva skupne porabe niso izčrpana zgolj z denarjem, se more denar iz okvira sredstev skupne porabe povečati tudi neodvisno od povečanja sklada skupne porabe; v denarno obliko se namreč lahko preoblikujejo tudi stvari ali pravice iz sredstev skupne porabe. Po drugi strani se denar iz okvira sredstev skupne porabe ne zmanjša le tedaj, ko se zmanjša sklad skupne porabe. Zmanjša se tudi tedaj, ko se preoblikuje v kako stvar ali pravico iz sredstev skupne porabe.

14 Mednarodna primerjava računovodsko prikazanih sredstev

140 Najsplošnejša teoretska razčlenitev sredstev

Da bi se lahko uspešno lotili naše naloge, bomo kot izhodišče vzeli izvirno, na podlagi najvišje stopnje posplošitev pripravljeno teoretsko razčlenitev sredstev. Le tako se bomo izognili motnjam, ki jih sicer povzroča opredeljevanje osnovnih sredstev, obratnih sredstev itd., kar je vsekakor jugoslovanska izvedenka iz najsplošnejše teorije. Šele nato bomo izvedli primerjavo s konkretnimi rešitvami v Jugoslaviji, ZDA in ZRN.

Kot smo že pojasnili, s sredstvi ali premoženjem razumemo stvari, pravice in denar, s katerimi v določenem trenutku razpolaga enota, ki sestavlja zaključni račun. Izražena so vrednostno in kolikor nimajo oblike denarja, jih je mogoče ovrednotiti največ z zneskom, za katerega je mogoče domnevati, da bo neposredno ali posredno zavzel denarno obliko.

Stvari lahko po namembnosti delimo na delovna sredstva in delovne predmete, čeprav morda v tej funkciji še ne nastopajo (npr. zaloge materiala) ali ne nastopajo več (npr. oprema zunaj uporabe) v enoti, ki sestavlja zaključni račun. Ker so v prvo skupino stvari denarna sredstva praviloma trajnejše vezana, jih lahko predstavljamo tudi kot naložbe; ker je pa naložb več vrst, jih je treba označevati kot opredmetene naložbe, ker imajo obliko določenih stvari. Po drugi strani lahko drugo skupino stvari poenostavljeno označujemo kot zaloge (v najširšem smislu).

Pravice so lahko notranje ali zunanje usmerjene. V prvem primeru njihova vrednost ni več predmet obračuna z drugimi osebami, temveč je njihovo preoblikovanje v druge pojavne oblike sredstev izključna zadeva proučevane enote, ki sestavlja zaključni račun. Nasprotno je v drugem primeru. Med notranje usmerjene pravice vstopajo neopredmetene naložbe in prehodno izgubljena sredstva. Če iz okvira neopredmetenih naložb vzamemo v poštev samo licence, je povsem jasno, da njihova plačana cena, po kateri so vključene v okvir sredstev, izhaja iz razmerij z drugimi ose-

bami, toda njeno preoblikovanje v pojavno obliko proizvoda je povsem notranja zadeva proučevane enote, ki sestavlja zaključni račun. Prav tako se prehodno izgubljena sredstva, npr. nevračunani stroški, pojavljajo izključno kot razmejitvene postavke, ki se tičejo zgolj proučevane enote, ki sestavlja zaključni račun. Zunanje usmerjene pravice pa imajo nasprotno značaj terjatev ali finančnih naložb.

Denar je končno lahko namensko izločen ali pa sproti razpoložljiv.

Stvari, pravice in denar morejo biti povezani z uresničevanjem poslovnih ciljev enote, ki sestavlja zaključni račun, ali pa s skupnim zadovoljevanjem potreb delavcev; v prvem primeru nato govorimo o poslovnih sredstvih in v drugem primeru o neposlovnih sredstvih. Del poslovnih sredstev pa ima lahko značaj rezerv (v širšem smislu).

Če sedaj izhajamo iz pravkar obrazloženih temeljev in na njih zgradimo podrobnejši pojmovni sistem, kakor tudi, če z I označujemo poslovna sredstva, z II rezervna sredstva in s III neposlovna sredstva, pridemo do naslednje teoretske razvrstitve sredstev:

S-A STVARI

S-AA Opredmetene naložbe (»delovna sredstva«)
- S-AAA Zemljišča — I III
- S-AAB Zgradbe — I III
- S-AAC Oprema
  - S-AACA Dolgoročna oprema — I III
  - S-AACB Kratkoročna oprema — I III
- S-AAČ Dolgoletni nasadi — I III
- S-AAD Plemenska in delovna živina — I III

S-AB Zaloge (»delovni predmeti«)
- S-ABA Material
  - S-ABAA Investicijski material — I III
  - S-ABAB Material za sprotne potrebe — I III
- S-ABB Nedokončana proizvodnja — I
- S-ABC Proizvodi — I
- S-ABČ Trgovsko blago — I

S-B PRAVICE

S-BA Notranje usmerjene pravice
- S-BAA Neopredmetene naložbe
  - S-BAAA Dolgoročne neopredmetene naložbe
    - S-BAAAA Patenti in druge dolgoročne pravice — I III
    - S-BAAAB Poslovna vrednost firme — I
  - S-BAAB Kratkoročne neopredmetene naložbe — I

S-BAB Prehodno izgubljena sredstva
- S-BABA Nevračunani stroški
  - S-BABAA Dolgoročno nevračunani stroški — I
  - S-BABAB Kratkoročno nevračunani stroški — I

S-BABB Nezapadli odhodki I
S-BABC Vnaprej razdeljeni poslovni izid I

S-BB Zunanje usmerjene pravice

S-BBA Finančne naložbe

S-BBAA Dolgoročne finančne naložbe

S-BBAAA Dolgoročno dani krediti I II III

S-BBAAB Dolgoročne naložbe v druge organizacije I II III

S-BBAB Kratkoročne finančne naložbe

S-BBABA Kratkoročno dani krediti I II III

S-BBABB Kratkoročne naložbe v druge organizacije I II III

S-BBB Terjatve

S-BBBA Terjatve v zvezi z naložbami

S-BBBAA Dani predujmi v zvezi z opredmetenimi in neopredmetenimi naložbami I III

S-BBBAB Dana preplačila v zvezi z opredmetenimi in neopredmetenimi naložbami I III

S-BBBAC Neprejeta prodajna vrednost bivših opredmetenih naložb I III

S-BBBAČ Prejeti čeki in menice v zvezi s prodajno vrednostjo bivših opredmetenih naložb I III

S-BBBAD Neprejete obresti in udeležbe v zvezi z naložbami v druge organizacije I III

S-BBBB Terjatve v zvezi s sprotnim poslovanjem

S-BBBBA Dani predujmi pri poslovanju I III

S-BBBBB Dana preplačila pri poslovanju I III

S-BBBBC Dane varščine pri poslovanju I III

S-BBBBČ Neprejeta prodajna vrednost proizvodov, storitev, trgovskega blaga in materiala I III

S-BBBBD Prejeti čeki in menice v zvezi s prodajno vrednostjo proizvodov, storitev, trgovskega blaga in materiala I III

S-C DENAR

S-CA Denar v zvezi z dolgoročnimi naložbami

S-CAA Namensko izločen denar za dolgoročne naložbe I III

S-CB Denar v zvezi s sprotnim poslovanjem

S-CBA Denar v blagajni I III

S-CBB Denar v banki I II III

Glede na dosedanja razglabljanja v tem poglavju ni potrebno, da bi podrobneje pojasnjevali posamezne postavke. Koristno pa je, da opozorimo, da so sredstva vedno obravnavana po neodpisani vrednosti, ki je lahko izkazana kot nepopravljena vrednost + ali — popravek njene vrednosti. Prav tako kaže opozoriti, da terjatve posamezne podskupine sredstev do druge podskupine v konsolidiranem izkazu stanja (»bilanci«) izpadejo. Vrednostne listine, ki so povezane s prodajo, so upoštevane v okviru ustreznih terjatev (pod S-BBBAČ ali S-BBBBD), vse druge pa v okviru finančnih naložb (pod A-BBA). Prav tako so vezani bančni depoziti upoštevani med finančnimi naložbami in ne med denarjen.

141 Predpisana razčlenitev sredstev v Jugoslaviji

Znano je, da je mogoče obrazec izkaza stanja (»bilance«) prilagoditi tudi notranjim potrebam in potemtakem v njem samostojno razčlenjevati in združevati sredstva. Vendar se bomo v nadaljevanju oprli na razčlenitev sredstev v predpisanem obrazcu, ki ga organizacije združenega dela predlagajo Službi družbenega knjigovodstva. Pri tem ne bomo osvetljevali vsako postavko v predpisani shemi, ker je takšnih postavk preveč. Pač pa bomo skupine in podskupine, ki zajemajo več postavk in ki so sicer dobro poznane v jugoslovanski poslovni praksi, primerjali s šiframi iz naše najsplošnejše teoretske razčlenitve v točki 141. Zato podrobnejša besedna pojasnila ne bodo potrebna.

SREDSTVA

A. POSLOVNA SREDSTVA

I. Denarna sredstva in sredstva v obračunu

a) Denarna sredstva	S-CB I
b) Vrednostni papirji	S-BBBAČ I S-BBBBD I
c) Terjatve iz poslovnih razmerij (razmerja z drugimi osebami)	del S-BBBAC I del S-BBBBA I del S-BBBBB I S-BBBBC I del S-BBBBČ I
d) Terjatve iz dohodka (razmerja z drugimi osebami)	S-BBBAD I del S-BBBBB I del S-BBBBČ I

e) Terjatve do TOZD in enot v tujini (razmerja v okviru širše OZD)	del S-BBAA I del S-BBAB I del S-BBBA I del S-BBBB I
f) Razmejeni dohodek v zalogah	del S-ABB I del S-ABC I
g) Aktivne časovne razmejitve	S-BAAB I S-BABAB I
II. Zaloge	S-AACB I S-ABAB I del S-ABB I del S-ABC I S-ABČ I S-BABB I
III. Plasmaji iz poslovnih sredstev	
a) Kratkoročni plasmaji	del S-BBAB I
b) Dolgoročni plasmaji	del S-BBAA I
IV. Osnovna sredstva	
a) Osnovna sredstva v uporabi	del S-AAA I del S-AAB I del S-AACA I del S-AAČ I del S-AAD I del S-BAAAA I del S-BABAA I
b) Osnovna sredstva v pripravi	del S-AAA I del S-AAB I del S-AACA I del S-AAČ I del S-AAD I S-ABAA I del S-BABAA I del S-BBBAA I del S-BBBAB I
V. Poslovna sredstva izven uporabe	del S-AAB I del S-AACA I del S-AAČ I del S-BAAAA I del S-BBBBČ I del S-BBBAC I
B. SREDSTVA REZERV	
I. Denarna sredstva	del S-CBB II
II. Druga sredstva	del S-BBAA II del S-BBAB II

C. SREDSTVA SOLIDARNOSTI IN DRUGIH NAMENOV	
I. Denarna sredstva	del B-CBB II
II. Druga sredstva	del S-BBAA II del S-BBAB II
D. SREDSTVA ZA STANOVANJSKE POTREBE SKUPNE PORABE	
I. Denarna sredstva	S-CA III S-CB III
II. Stvari	S-AAA III S-AAB III S-AAC III S-AAČ III S-AAD III S-ABAB III
III. Druga sredstva	S-BAAAA III S-BBAA III S-BBAB III S-BBBA III S-BBBB III
E. SREDSTVA ZA DRUGE NAMENE SKUPNE PORABE	
I. Denarna sredstva	S-CA III S-CB III
II. Stvari	S-AAA III S-AAB III S-AAC III S-AAČ III S-AAD III S-ABAB III
III. Druga sredstva	S-BAAAA III S-BBAA III S-BBAB III S-BBBA III S-BBBB III

142 Prevladujoča razčlenitev sredstev v ZDA

Kadar ameriška podjetja predstavljajo javnosti svoje zaključne račune, se ne držijo kakih predpisanih obrazcev, temveč v svojih poslovnih poročilih povsem samostojno razčlenjujejo in združujejo ekonomske kategorije. Zato je težko o katerikoli razvrstitvi govoriti kot o razvrstitvi, ki bi bila splošno veljavna. Da pa bi le omogočili čim boljšo primerjavo sredstev v zaključnih računih naših treh izbranih držav, se bomo poslužili na podlagi literature skonstruirane razčlenitve. Tudi sedaj bomo v njej

primerjali vsako vrsto ali skupino sredstev s šiframi iz naše izhodiščne teoretske razčlenitve, samostojnemu proučevanju bralca pa bomo prepustili oblikovanje sodb o sorodnosti in različnosti določenih ekonomskih kategorij iz različnih državnih in jezikovnih področij.

ASSETS (SREDSTVA)

A. CURRENT ASSETS (TEKOČA SREDSTVA)

I. Cash (denar)

a) Cash on hand and in bank (gotovina in denar v banki) — del S-CB

b) Special deposits for current use (posebni tekoči depoziti) — del S-CB

c) Temporary investments (občasne naložbe)

Time deposits in bank (časovno vezani depoziti v banki) — del S-BBABA

Marketable securities (hitro vnovčljivi vrednostni papirji) — del S-BBABA

II. Receivables (terjatve)

a) Notes receivable (zavarovane terjatve)

Trade acceptances receivable (prejete blagovne menice) — del S-BBBBD
del S-BBBAČ

Trade notes receivable (prejete blagovne zadolžnice) — del S-BBBBD
del S-BBBAČ

Other notes receivable (druge zadolžnice) — del S-BBBBD
del BBBAČ

b) Accounts receivable (terjatve do kupcev) — S-BBBBČ
S-BBBAC
S-BBBBB
S-BBBAB

III. Inventories (zaloge)

a) Materials (osnovni material) — del S-ABA

b) Supplies (pomožni material) — del S-ABA

c) Work in proces (nedokončana proizvodnja) — S-ABB

d) Finished stock (proizvodi) — S-ABC

e) Merchandies (trgovsko blago) — S-ABČ

f) Prepaid expenses, short-term prepayments (vnaprej plačani stroški) — S-BABAB
S-BAAB

B. LONG-TERM INVESTMENTS (DOLGOROČNE FINANČNE NALOŽBE)

I. Capital stock of other companies (delniški kapital drugih podjetij) — S-BBAAB

II. Loans to other companies (dani krediti drugim podjetjem) — S-BBAAA

III. Funds (izločena dolgoročna namenska sredstva) S-CA
del S-BBABA

C. FIXED ASSETS (STALNA SREDSTVA)

I. Land (zemljišče) S-AAA

II. Natural resources (naravna bogastva) S-AAČ
del S-BAAAA itd.

III. Buildings (zgradbe) S-AAB

IV. Equipment (oprema) S-AACA
S-AAD

D. INTANGIBLE ASSETS (NEOPREDMETENA SREDSTVA)

I. Patents (patenti) del S-BAAAA

II. Copyright (založniška pravica) del S-BAAAA

III. Trademark (trgovske znamke) del S-BAAAA

IV. Leaseholds (dolgoročna zakupnina) del S-BAAAA

V. Goodwill (poslovna vrednost firme) S-BAAAB

E. DEFERRED CHARGES (DOLGOROČNO ODLOŽENI STROŠKI) S-BABAA

143 Razčlenitev sredstev v ZR Nemčiji

V nasprotju z ameriškimi podjetji se podjetja v ZR Nemčiji držijo predpisanih obrazcev, ki jih v poročilih za javnost le neznatno prilagajajo svojim specifičnostim. V nadaljevanju bomo upoštevali najbolj pogoste postavke v teh zaključnih računih z normalnim vrstnim redom. Kot do sedaj, bomo za posamezno vrsto ali skupino sredstev navedli še šifre iz naše izhodiščne teoretske razčlenitve.

VERMÖGEN (PREMOŽENJE)

A. ANLAGEVERMÖGEN (NALOŽBENO PREMOŽENJE)

I. Sachanlagen (stvarne naložbe)

a) Grundstücke (zemljišča) S-AAA

b) Geschäfts-, Fabrik-, und andere Bauten (poslovne, tovarniške in druge zgradbe) del S-AAB I

c) Wohnbauten (stanovanjske zgradbe) del S-AAB III

d) Maschinen und maschinelle Anlagen (stroji in strojne naprave) del S-AACA

e) Betriebs- und Geschäftsausstattung (obratni in poslovni inventar) del S-AAC

f) Anlagen im Bau (nedokončane zgradbe in naprave) — del S-AAB, del S-AACA

g) Anzahlungen auf Anlagen (predujmi za zgradbe in naprave) — S-BBBAA

II. Immaterielle Anlagevermögen (nematerialno naložbeno premoženje)

a) Konzessionen (koncesije) — del S-BAAAA

b) Patente und Licenzen (patenti in licence) — del S-BAAAA

c) Gewerbliche Schutzrechte (blagovne znamke) — del S-BAAAA

d) Organizationskosten (organizacijski stroški) — del S-BABAA

e) Kosten der Ingangssetzung des Geschäftsbetriebes (zagonski stroški) — del S-BABAA

f) Geschäftswert (poslovna vrednost) — S-BAAAB

III. Finanzanlagen (finančne naložbe)

a) Beteiligungen (udeležbe) — del S-BBAAB

b) Wertpapiere des Anlagevermögens (vrednostne listine premoženjskih naložb) — del S-BBAAB

c) Ausleihungen (dana posojila) — S-BBAAA, S-BBABA

B. UMLAUFVERMÖGEN (KROŽEČE PREMOŽENJE

I. Vorräte (zaloge)

a) Roh-, Hilfs- und Betriebsstoffe (surovine, pomožni in obratni materiali) — S-ABA

b) Unfertige Erzeugnisse (nedokončana proizvodnja) — S-ABB

c) Fertige Erzeugnisse (proizvodi) — del S-ABC

d) Waren (blago) — S-ABČ

e) Vermietete Erzeugnisse (v najem dani proizvodi) — del S-ABC

II. Andere Gegenstände des Umlaufvermögens (druge postavke krožečega premoženja)

a) Geleistete Anzahlungen (predujmi) — S-BBBBA

b) Forderungen aus Lieferungen und Leistungen (terjatve iz dobav in storitev) — S-BBBBC, S-BBBBČ, S-BBBAC

c) Wechsel (menice) — del S-BBBAČ, del S-BBBBD

d) Schechs (čeki) — del S-BBBAČ, del S-BBBBD

e) Kassenbestand (gotovina) — S-CBA

f) Bankguthaben (dobroimetje v banki)	S-CBB S-CAA
g) Andere Wertpapieren (druge vrednostne listine)	S-BBABB
C. RECHNUNGSABGRENZUNGSPOSTEN (AKTIVNE RAZMEJITVENE POSTAVKE)	S-BABAB

144 Nekaj sklepov iz mednarodne primerjave sredstev

Zanimivo je, da je v izkazih stanja (»bilancah«) o sredstvih govora tudi v drugih socialističnih državah (npr. v DR Nemčiji »Mittel«), medtem ko v ZR Nemčiji govorijo o premoženju (»Vermögen«), na angleškem in francoskem jezikovnem področju pa ta ekonomski pojem preprosto označujejo kar z računovodskim izrazom aktiva (»assets« v angleščini in »actif« v francoščini). Prav tako je zanimivo, da celo pri nas potrebujemo za pravilno razumevanje statičnega pojma sredstev njegovo tolmačenje s premoženjem, saj v nasprotnem primeru utegnemo s sredstvi razumeti tudi določen tok v zvezi z dohodkom ali njegovimi deli, na kar npr. nakazuje izraz »sredstva za osebne dohodke«. Iz tega pa sledi, da bi pravzaprav bilo ta pojem bolje označevati s premoženjem in ne s sredstvi, vsaj če ga proučujemo na ravni najbolj splošne teorije.

Sredstva lahko razčlenjujemo po pojavnih oblikah ali po namenu. V prvem primeru govorimo o stvareh, pravicah in denarju, v drugem primeru pa npr. o poslovnih sredstvih, sredstvih rezerv, sredstvih skupne porabe in podobno. Medtem ko v drugih državah dajejo prednost prvemu razčlenjevanju, dajemo v Jugoslaviji prednost drugemu razčlenjevanju in šele v tem okviru govorimo o ustreznih stvareh, pravicah in denarju.

Poslovna sredstva so v Jugoslaviji sestavljena iz osnovnih in obratnih sredstev, kot posebno skupino pa bi mogli obravnavati tudi finančne naložbe. Pojem osnovnih sredstev se je z razvojem pri nas spreminjal, danes pa z njim obsegamo dolgoročne stvarne poslovne naložbe, dolgoročne nematerialne poslovne naložbe, a tudi terjatve in denar v zvezi z dolgoročnimi poslovnimi naložbami (toda brez amortizacijskih sredstev). Obratna sredstva nasprotno obsegajo zaloge, kratkoročne stvarne poslovne naložbe (tj. drobni inventar), nevračunane stroške, kratkoročne finančne poslovne naložbe, terjatve in denar v zvezi s tekočim poslovanjem (z vključenimi amortizacijskimi sredstvi). Osnovna sredstva v Jugoslaviji niso istovetna z osnovnimi sredstvi v drugih socialističnih državah; kategorija »Grundmittel« v DR Nemčiji npr. ne obsega denarnih sredstev za investicije, zato pa obsega stanovanjske zgradbe in drugo, kar pri nas obravnavamo kot sestavni del sredstev skupne porabe. Po drugi strani osnovna sredstva v Jugoslaviji niso istovetna niti s kategorijo »Anlagevermögen« v ZR Nemčiji, ki obsega poleg stvarnih naložb in nematerialnih naložb še finančne naložbe; stvarne naložbe pa že spet obsegajo tudi stanovanjske zgradbe in drugo, kar pri nas obravnavamo kot sestavni del sredstev skupne porabe, zato pa kategorija »Anlagevermögen« ne obsega nikakega denarja v zvezi z dolgoročnimi poslovnimi naložbami, medtem ko ga obsegajo osnovna sredstva pri nas. Osnovna sredstva v Jugoslaviji tudi niso istovetna s kategorijo »fixed assets« v ZDA; ta ob-

sega samo stvarne naložbe, vključno s tistimi, ki jih pri nas štejemo kot sestavni del sredstev skupne porabe, ne obsegajo pa nematerialnih naložb, ki so obravnavane posebej kot »intangible assets« in ne kot sestavni del kategorije »fixed assets«. Razlike niso tako očitne med obratnimi sredstvi v Jugoslaviji in v drugih socialističnih državah, npr. »Umlaufmitel« v DR Nemčiji. Pri primerjavi naših obratnih sredstev s kategorijo »Umlaufvermögen« v ZR Nemčiji ali »current assets« v ZDA pa je treba paziti na to, da so v zadnjih dveh primerih med obratna sredstva vključena tudi sredstva rezerv in del neposlovnih sredstev, ki jih pri nas obravnavamo kot denarna sredstva in terjatve iz okvira sredstev skupne porabe. Aktivne časovne razmejitve so pri nas sestavni del obratnih sredstev, prav tako npr. v ZDA kot »prepaid expenses« (najprej plačani stroški), medtem ko se v ZR Nemčiji obravnavajo zunaj njih (»Rechnungsabgrenzungsposten«).

Pri mednarodni primerjavi sredstev pa ne zadošča samo, če poznamo razlike v njihovi vsebinski opredelitvi, temveč je tudi treba poznati razlike v njihovem računovodskem merjenju. Tu mislimo predvsem na izbrane metode vrednotenja sredstev.

Najprej je tu vprašanje sestavin, ki jih ima cena količinske enote sredstev. V tem pogledu najdemo razlike zlasti pri cenah proizvodov in nedokončane proizvodnje; te zaloge morejo biti ovrednotene po polni lastni ceni, po proizvajalnih stroških (tj. brez splošnih stroškov nakupa, uprave in prodaje), po spremenljivih stroških ter vse do materialnih stroškov z amortizacijo ali celo zgolj do spremenljivega dela materialnih stroškov pri nas. Vrednotenje po polni lastni ceni, ki je bilo svojčas močno zastopano zlasti v Nemčiji in v socialističnih državah, je večinoma odstopilo svoje prevladujoče mesto rešitvam, ki so se izkazale kot primernejše. Te rešitve so med drugim odvisne od sezonskega gibanja proizvajanja v razmerju do prodaje pri posamezni gospodarski enoti. Čeprav ima npr. metoda »direct costing« svoj začetek v ZDA, pa ji vendar tam ne priznavajo mesta pri sestavljanju zaključnega računa, ker morajo biti zaloge ovrednotene po metodi »absorption costing«. To metodo pa ne smemo istovetiti z vrednotenjem zalog po polni lastni ceni, na kar bi morda kazal njen angleški izraz. To je le metoda vrednotenja zalog po proizvajalnih stroških, torej brez vključenih splošnih stroškov nakupa, uprave in prodaje, ki jih v ZDA označujejo kot odhodke (»general, administrative and sales expenses«). Podobna rešitev je sprejeta tudi v Veliki Britaniji, medtem ko so v številnih evropskih državah dopustne še druge, bolj zožene metode vrednotenja zalog.

Po drugi strani se utegnemo vprašati, po kakšni ceni je treba ovrednotiti sredstva, če se kakovostno izbrana cena, tj. cena glede na svoje sestavine, sčasoma spreminja. To pot imamo pri zalogah materiala, proizvodov, blaga, a tudi pri nedokončani proizvodnji, spet velik razpon med uporabo metode zaporednih cen (FIFO) in povprečnih cen z obema različicama, tj. metodo drsečih povprečnih cen in tehtanih povprečnih cen, do metode povratnih cen (LIFO). Medtem ko je metoda povratnih cen (LIFO) zelo popularna v ZDA, je drugod manj v uporabi ali pa celo ni dovoljena, npr. v Franciji. V ZR Nemčiji več kot polovica podjetij uporablja metodo tehtalnega povprečja, podobno tudi v Franciji.

Načelo nižje cene, po kateri je treba ovrednotiti zaloge, je v takšni ali drugačni obliki poznano v vseh državah. Z nižjo ceno je treba razumeti

v knjigovodstvu izkazano ceno skladno s prej obravnavanimi metodami ali pa tržno ceno; vendar v pogledu ugotavljanja tržnih cen obstajajo razlike v posameznih državah. Precej večje so pa razlike v pogledu upoštevanja inflacije. V številnih državah ne poznajo revalorizacije niti pri osnovnih sredstvih in še manj seveda pri zalogah. Sredstva so pač izkazana z nominalno vrednostjo iz časa njihove pridobitve. Takšna rešitev je zahtevana npr. v ZDA in tudi v ZR Nemčiji, medtem ko v Veliki Britaniji in Franciji zgolj prevladuje. Posledice inflacije praviloma niso izkazane niti v temeljnih računovodskih izkazah, niti v dopolnilnih informacijah; to velja v praksi kar za vse pomembnejše države.

2.

Računovodsko prikazovanje obveznosti do virov sredstev

20 Pojem obveznosti do virov sredstev in njihovo razvrščanje

200 Viri sredstev in obveznosti do virov sredstev

Sredstva smo opredelili kot stvari, pravice in denar, s katerimi razpolaga organizacija združenega dela, da bi uresničevala cilje svojega poslovnega procesa. Sredstva imajo v proučevanem trenutku različne pojavne oblike, a jih že v naslednjem trenutku deloma spreminjajo skladno s potekom celotnega poslovnega procesa. Tudi njihov znesek se lahko spreminja, vendar mora biti stalno čim bolj usklajen z nalogami, ki čakajo organizacijo združenega dela pri uresničevanju ciljev njenega poslovnega procesa v proučevanem razdobju.

Do tako opredeljenih sredstev pride organizacija združenega dela na različne načine. Če govorimo o **virih sredstev,** mislimo na pravne in fizične osebe, od katerih je proučevana organizacija združenega dela pridobila sredstva, pojmovana kot vrednosti, ne glede na njihovo pojavno obliko. Tako je vir sredstev lahko banka, ki je proučevani organizaciji združenega dela dala kredit, kaka druga organizacija združenega dela, ki je v proučevano organizacijo združenega dela vložila svoja sredstva, kak dobavitelj, ki mu še ni bil poravnan račun za dobljeni material itd. Lahko pa je vir sredstev tudi proučevana organizacija združenega dela sama, npr. z lastno akumulacijo. V računovodstvu so izkazane **obveznosti do virov sredstev,**[22] ki so prave obveznosti v vseh primerih, kjer kot vir sredstev nastopajo druge pravne in fizične osebe, toda po drugi strani bolj obveznosti »polaganja računa« za gospodarjenje z družbenimi sredstvi, ki so bila pridobljena v okviru lastnega poslovnega procesa, kjer kot vir sredstev nastopa proučevana organizacija združenega dela sama.

Obveznosti do virov sredstev so potemtakem izraz pripadnosti sredstev, izraz njihovega kritja. Viri sredstev povedo, od kot izhajajo sredstva in kam morajo biti usmerjena, najkasneje ob ukinitvi proučevane organizacije združenega dela. Kot vidimo, so obveznosti do virov sredstev le druga stran samih računovodsko prikazanih sredstev. Ker smo sredstva opredelili kot tisto, kar v določenem trenutku organizacija združenega dela ima ali s čimer razpolaga, moramo seveda tudi obveznosti do virov sredstev opredeliti z njihovim stanjem. Obveznosti v obliki dolgoročno prejetega kredita so npr. opredeljene le s stanjem v določenem trenutku; podobno sprotne obveznosti do dobavitelja. S tem pa seveda še ni rečeno, da pri obveznostih ne najdemo nikakega gibanja. Ne spreminja

[22] Literatura praviloma ne vidi razlik med viri sredstev in med odnosi proučevane organizacije združenega dela do teh virov. Ali z drugimi besedami, vire sredstev ne opredeljuje kot pravne in fizične osebe, temveč kot dobljene kredite, tekoče obveznosti, sklade itd. V tej knjigi poskušamo vpeljevati razliko med obema pojmoma in ker nas zanima računovodsko prikazovanje ekonomskih kategorij, govorimo le o obveznostih do virov sredstev (v širšem smislu) in ne preprosto o virih sredstev.

se samo znesek sredstev skupaj z njihovimi pojavnimi oblikami, temveč tudi znesek obveznosti do virov sredstev skupaj z njihovimi pojavnimi oblikami. Toda če se vprašamo, kakšne obveznosti do virov sredstev ima organizacija združenega dela, mislimo izključno na njihovo stanje v proučevanem trenutku.

Če so torej obveznosti do virov sredstev le izraz kritja samih sredstev, je povsem razumljivo, da se pri financiranju v organizaciji združenega dela ne srečujemo samo s sredstvi, temveč tudi z obveznostmi do virov sredstev. Financiranje (v širšem smislu) je dejavnost, ki se ukvarja s priskrbovanjem, preoblikovanjem in vračanjem sredstev. Zato si sedaj oglejmo, v kakšnem smislu imamo pri njem opravka z viri sredstev!

201 Priskrbovanje sredstev z vidika virov sredstev

Začetna sredstva pridobi organizacija združenega dela ob svoji ustanovitvi praviloma s pomočjo kredita, združevanja sredstev drugih organizacij združenega dela, lahko pa tudi z brezplačnim prenosom, ki pomeni odstopanje poslovnega sklada neke druge organizacije združenega dela. Kasneje si jih v glavnem povečuje tako, da ob prodaji dosega akumulacijo, da najema nove kredite ali si oskrbi nova združevanja sredstev drugih organizacij združenega dela. Včasih si pa povečuje svoja sredstva kar tako, da ne poravnava tekočih obveznosti iz poslovnih razmerij. Priskrbovanje sredstev je torej vedno povezano z nastajanjem nove obveznosti do kakega vira sredstev, npr. banke, druge organizacije združenega dela ali samega sebe. Oglejmo si ta razmerja podrobneje!

Novo ustanovljena organizacija združenega dela praviloma računa z začetnimi sredstvi le pod pogojem, da jih bo v določenem roku vrnila; hkrati z začetnimi sredstvi v denarni obliki nastopa banka ali kaka druga organizacija združenega dela kot financer. Obstaja pa tudi možnost, da dobi organizacija združenega dela že ob svoji ustanovitvi kaka osnovna sredstva kar z brezplačnim prenosom; v tem primeru se kot vir njihove neodpisane vrednosti sicer prvi hip pojavi druga organizacija združenega dela, toda ker teh sredstev ne bo treba vrniti, odnos do tega vira ne bo več izražen kot klasična obveznost, temveč je pravzaprav ta druga organizacija združenega dela na proučevano prenesla tudi del svoje pretekle akumulacije, izražene kot poslovni sklad. Za prihodnost je torej zamegljen pravi vir takšnih sredstev ter obstaja videz kot da je njihov vir proučevana organizacija združenega dela sama.

Obe možnosti za povečanje sredstev najdemo tudi pri kasnejšem poslovanju organizacije združenega dela. Poleg njih se pa pojavljajo še nove.

Ko organizacija združenega dela proda svoje poslovne učinke, dobi zanje praviloma več, kot znašajo njihovi stroški. Za presežek nad stroški prodanih poslovnih učinkov se povečujejo sredstva; vir povečanih sredstev je računovodsko izražen najprej kot nerazdeljeni dohodek, dokončno ga pa je mogoče ugotoviti šele, če proučimo njegovo razporejanje. Tako se nam kot vir povečanih sredstev pojavljajo npr. družbenopolitične skupnosti in samoupravne interesne skupnosti, do katerih obstajajo zakonske in samoupravne obveznosti iz dohodka, delavci, do katerih se pojavljajo obveznosti zaradi dodatno obračunanih osebnih dohodkov, a tudi sama organizacija združenega dela, kjer govorimo o povečanju skladov.

Skladi pa navadno niso zadostni za kritje potrebnih sredstev. Organizacija združenega dela potrebuje več sredstev kot ima skladov. Zaradi tega se mora poslužiti dodatnih kreditov ali naložb drugih v skupno poslovanje, ki ji zagotovijo dodatna sredstva prej kot jih pridobi sama s svojim poslovanjem. Organizacija združenega dela v takem primeru najprej pridobi potrebna sredstva, nato med drugim z njihovo pomočjo povečuje sklade, ti pa na določeni stopnji omogočajo nadomestitev prvotnih dobljenih kreditov ali naložb drugih. Seveda včasih vrača kredite tudi iz amortizacijskih sredstev.

Dobljeni krediti so dolgoročni ali kratkoročni. Z dolgoročnimi krediti pride organizacija združenega dela do osnovnih sredstev in tistega dela obratnih sredstev, ki ji je trajno potreben pri poslovanju. Kratkoročni krediti so nasprotno namenjeni dopolnjevanju obratnih sredstev in premostitvi začasnih težav, npr. pri uvozu, izvozu ali sezonskih delih.

Sprotne obveznosti pa imajo le prehoden značaj. To velja za obveznosti do dobaviteljev, družbenopolitičnih skupnosti, samoupravnih interesnih skupnosti, delavcev in podobno.

Na koncu naj omenimo, da je priskrbovanje sredstev lahko označeno tudi kot financiranje v ožjem smislu.

202 Preoblikovanje sredstev z vidika sredstev

V poglavju o sredstvih smo že obravnavali preoblikovanje sredstev. Pri tem smo se omejevali na poslovna sredstva v ožjem smislu. Ugotovili smo, da se sredstva stalno preoblikujejo od izhodiščne do končne denarne oblike.

Glede na oddaljenost sredstev od njihove denarne oblike govorimo o njihovi vnovčljivosti. Denarno obliko že imajo gotovina in denar v banki, medtem ko moremo med sredstva s takojšnjo vnovčljivostjo šteti še čeke in menice, ki jih je mogoče takoj spremeniti v denar. Druga sredstva imajo kratkoročno ali dolgoročno vnovčljivost, odvisno od tega, kdaj jih je mogoče spremeniti v denar. V načelu so npr. terjatve do kupcev bolj vnovčljive kot zaloga proizvodov in zaloga proizvodov bolj kot nedokončana proizvodnja. Vendar obstajajo tudi nasprotni primeri. Če je prejšnji kupec slab plačnik, bo morda organizacija združenega dela prej prišla do denarnih sredstev s tem, ko bo odprodala zalogo proizvodov, kakor s tem, ko bo izterjala staro terjatev. Če so proizvodi na zalogi zastareli, bo morda organizacija združenega dela prej uspela dokončati, prodati in vnovčiti svojo zaenkrat še nedokončano proizvodnjo kot staro zalogo proizvodov. Končno govorimo o nevnovčljivih ali zamrznjenih sredstvih tedaj, če jih sploh ni mogoče spremeniti v denar; naj navedemo neuporabni material, neuporabne proizvode ali neizterljive terjatve. Takšna sredstva pa pravzaprav sploh niso več sredstva in jih je treba odpisati.

Preoblikovanje sredstev nima nikakih neposrednih vplivov na obveznosti do virov sredstev; spreminjajo se le sredstva iz ene oblike v drugo. Presežek končnih sredstev pa že izstopa iz okvira preoblikovanja sredstev. Medtem ko samo preoblikovanje sredstev nima neposrednih vplivov na obveznosti do virov sredstev, ima preoblikovanje obveznosti do virov sredstev mnogokrat vpliv na sama sredstva. Dobljeni dolgoročni krediti

se npr. po delih stalno spreminjajo v takojšnje obveznosti. Z druge strani je tudi mogoče kak bolj kratkoročni kredit z dodatno pogodbo spremeniti v dolgoročni kredit. Takšno preoblikovanje obveznosti do virov sredstev pa v končni stopnji le spreminja roke, v katerih mora organizacija združenega dela računati z vračanjem sredstev, oziroma zmanjšuje določeno vrsto sredstev ob istočasnem povečanju druge vrste sredstev.

Na koncu naj še omenimo, da se v zvezi s preoblikovanjem sredstev pojavljata tudi pojma investiranja in dezinvestiranja kot je bilo nakazano že v točki 101.

203 Vračanje sredstev z vidika virov sredstev

Naloga financiranja v širšem smislu ni samo, da skrbi za potrebna sredstva in za njihovo primerno preoblikovanje, temveč tudi, da skrbi za njihovo pravočasno vračanje. Vse dobljene kredite mora organizacija združenega dela ob postavljenem roku vrniti in vse sprotne obveznosti poravnati; razlikuje se le rok, v katerem mora pristopiti k temu. Pri dobljenih dolgoročnih in kratkoročnih kreditih je rok vračila dogovorjen v pogodbi z banko. Pri obveznostih do dobaviteljev, delavcev, družbenopolitičnih skupnosti in samoupravnih interesnih skupnosti ali pri drugih obveznostih rok plačil navadno ni dogovorjen v pogodbi. Obveznosti do družbenopolitičnih skupnosti in samoupravnih interesnih skupnosti in nekatere druge obveznosti morajo biti poravnane v rokih, ki so predpisani, obveznosti do dobaviteljev in delavcev pa v rokih, ki jih določi poslovna praksa.

Dolgoročne kredite vrača organizacija združenega dela v letnih ali polletnih obrokih. Hkrati z vračilom kredita poravna tudi obresti od kredita. Oba sestavna dela skupaj označujemo z izrazom letnina (anuiteta). Letnine so izračunane tako, da so v vseh letih, za katera je bil dobljen kredit, enake. Njihova notranja razdelitev na vračilo kredita in obresti se pa razlikuje iz leta v leto. V kasnejših letih je nevrnjeni kredit manjši ter so torej tudi manjše obresti od njega. To pomeni, da v letninah postopoma pada znesek obresti in narašča znesek vračila kredita.

O vračanju sredstev pa ne govorimo samo tedaj, kadar organizacija združenega dela vrne del kredita, temveč tudi, kadar poravna obresti, ki so povezane s kreditom. Te obresti se namreč pojavijo ob določenih rokih kot dodatna obveznost do dajalca kredita.

Vsako vračanje kredita ali poravnavanje obveznosti pomeni vračanje sredstev, ali z drugimi besedami, zmanjšanje sredstev skupaj z obveznostmi do ustreznih virov sredstev. To velja tudi za poravnavanje obveznosti do dobaviteljev, delavcev ali družbenopolitičnih skupnosti in samoupravnih interesnih skupnosti.

Glede na rok, v katerem organizacija združenega dela pristopi k vračanju sredstev, razlikujemo zapadlost obveznosti. V tem smislu razlikujemo takojšnje obveznosti, kratkoročne, dolgoročne obveznosti in trajne obveznosti. Iz prejšnjih razglabljanj že sledi, da dolgoročni krediti kot celota ne zapadejo šele v dolgem roku; dolgoročni krediti se v vsakem obračunskem razdobju po svojih delih spreminjajo v povsem kratkoročne ali v takojšnje obveznosti. Obveznosti do dobaviteljev, družbenopolitičnih skupnosti in samoupravnih interesnih skupnosti, delavcev in druge ob-

veznosti pa imajo vedno takojšnjo ali zelo kratkoročno zapadlost. Obveznosti, ki nikoli ne zapadejo, ker imamo opravka z obveznostmi »polaganja računa«, so pravzaprav le skladi. Vendar je tudi pri njih treba razlikovati med poslovnim skladom, ki se v načelu ne sme zmanjševati ter med skladom skupne porabe, ki ga je mogoče zmanjševati.

Na koncu naj samo še omenimo, da je vračanje sredstev mogoče označiti tudi kot definanciranje, tj. kot nasprotno stran njihovega priskrbovanja, ki je označeno kot financiranje v ožjem smislu.

204 Skupine virov sredstev in obveznosti do virov sredstev

Temeljna razvrstitev virov sredstev je razvrstitev na:

a) lastni vir sredstev in
b) tuje vire sredstev.

Lastni vir sredstev je pravzaprav proučevana organizacija združenega dela sama, tuji viri sredstev so pa druge pravne in fizične osebe, od katerih proučevana organizacija združenega dela pridobi sredstva. Obveznosti do lastnega vira sredstev so računovodsko prikazane kot skladi, nezapadli prihodki, nepokriti prihodki in vnaprej vračunani stroški. Obveznosti do tujih virov sredstev so pa računovodsko prikazane kot sprotne obveznosti ali kot obveznosti iz finančnih naložb drugih organizacij združenega dela v proučevano. V prvem primeru nato govorimo o lastnem financiranju in v drugem primeru o tujem financiranju.

Dalje moremo razlikovati:

a) trajni vir sredstev in
b) občasne vire sredstev.

Trajni vir sredstev je v sodobnosti spet lahko le proučevana organizacija združenega dela sama, če že zanemarimo tiste, ki ji dajejo namenske dotacije. Obveznosti do tega vira so sestavljene le iz skladov, med tem ko obveznosti do občasnih virov sredstev obsegajo druge oblike. V prvem primeru nato govorimo o trajnem financiranju in v drugem primeru o občasnem financiranju.

Obveznosti do virov sredstev pa bi mogli v temelju razčleniti na:

a) trajne obveznosti do virov sredstev;
b) dolgoročne obveznosti do virov sredstev;
c) kratkoročne obveznosti do virov sredstev.

Pod a) lahko štejemo le sklade, čeprav tudi med njimi najdemo primere zmanjševanja; rezervni sklad se npr. zmanjša pri poravnavanju izgube, sklad skupne porabe pa ob plačilu regresov za letovanje itd.

Ker poznamo osnovna sredstva, obratna sredstva, iz njih vzpostavljene finančne naložbe, ki so prav tako sestavni del poslovnih sredstev, sredstva rezerv, solidarnosti in sredstva skupne porabe, je tudi obveznosti do virov sredstev mogoče poiskati ločeno za vsako temeljno skupino sredstev. Obveznosti do virov osnovnih in obratnih sredstev so prikazane kot obveznosti do enotnih virov poslovnih sredstev. Obveznosti do virov sredstev rezerv in solidarnosti so prikazane posebej, prav tako so posebej prikazane tudi obveznosti do virov sredstev skupne porabe. Obveznosti do virov finančnih naložb so istovetne z obveznostmi do virov tistih sredstev, ki so vložena, tj. finančna naložba ne spreminja oznak vira sredstev.

Med obveznosti do virov poslovnih sredstev spadajo v glavnem:

a) poslovni sklad;
b) sklad za posebne poslovne namene;
c) obveznosti iz naslova združenih ali vloženih sredstev drugih;
č) obveznosti iz naslova dolgoročno dobljenih kreditov;
d) obveznosti i znaslova kratkoročno dobljenih kreditov;
e) sprotne obveznosti;
f) nezapadli prihodki;
g) nepokriti prihodki;
h) vnaprej vračunani stroški.

Med letom se pa med njimi utegne pojaviti še

i) nerazporejeni dohodek.

Med obveznostmi do virov sredstev rezerv praviloma najdemo samo rezervni sklad, podobno tudi med obveznostmi do virov sredstev solidarnosti praviloma najdemo le sklad solidarnosti.

Med obveznosti do virov sredstev skupne porabe pa spadajo:

a) sklad skupne porabe;
d) obveznosti iz naslova kratkoročno dobljenih kreditev;
c) sprotne obveznosti iz sredstev skupne porabe.

205 Razmerje med sredstvi in obveznostmi do virov sredstev

V načelu morajo biti celotna sredstva enaka celotnim obveznostim do virov sredstev, saj obveznosti do virov sredstev le povedo, kako so v proučevanem trenutku obstoječa sredstva bila pridobljena. Izjemo od tega pravila najdemo v primeru neporavnane izgube. Neporavnana izguba je namreč primanjkljaj sredstev v primerjavi z obstoječimi obveznostmi do virov sredstev. Zato šele celotna sredstva skupno z neporavnano izgubo dajejo enak znesek kot celotne obveznosti do virov sredstev. Vendar je takšen primer redek in ga lahko pri nadaljnjih razglabljanjih zaradi poenostavitve zanemarimo.

S tem pa še ni rečeno, da so tudi poslovna sredstva vedno enaka obveznostim do njihovih normalnih virov, kajti v okviru žiro računa se morejo v proučevanem trenutku nahajati še denarna sredstva, ki sicer pripadajo sredstvom rezerv, solidarnosti ali sredstvom skupne porabe. V takšnem primeru so poslovna sredstva večja od obveznosti do njihovih normalnih virov. Hkrati pa so sredstva rezerv manjša od rezervnega sklada in sredstva skupne porabe manjša od obveznosti do virov sredstev skupne porabe. To pomeni, da imajo sredstva rezerv in sredstva skupne porabe nekakšno terjatev do poslovnih sredstev, med obveznostmi do virov poslovnih sredstev pa obstaja nekakšna obveznost do sredstev rezerv in sredstev skupne porabe. Vendar takšne terjatve in obveznosti računovodsko praviloma niso posebej prikazane; zato jih dojemamo le v razliki med katerokoli temeljno skupino sredstev in obveznostmi do njihovih računovodsko izkazanih virov.

Vidimo torej, da je enakost poslovnih sredstev in obveznosti do njihovih virov, sredstev rezerv ali solidarnosti in obveznosti do njihovih virov ter sredstev skupne porabe in obveznosti do njihovih virov mogoče doseči le, če upoštevamo medsebojno prelivanje med posameznimi skupinami sredstev in njemu ustrezno oblikovanje terjatev in obveznosti do virov.

206 Obveznosti do virov sredstev z vidika organizacije združenega dela in narodnega gospodarstva

Čeprav so organizacije združenega dela sestavni deli celotnega narodnega gospodarstva, ne moremo istovetiti njihovih obveznosti do virov sredstev z obveznostmi do virov sredstev celotnega gospodarstva. Obveznosti do virov sredstev so izraz pripadnosti sredstev, izraz njihovega kritja. Ker pa vsa sredstva posamezne organizacije združenega dela ne pomenijo tudi sredstev narodnega gospodarstva, tudi ni mogoče enostavno sešteti vseh obveznosti do virov sredstev, da bi ugotovili obveznosti do virov sredstev narodnega gospodarstva. Kar je obveznost do vira sredstev z vidika posamezne organizacije združenega dela, še ni nujno obveznost do vira sredstev z vidika celotnega gaspodarstva.

Med obveznostmi do virov sredstev posamezne organizacije združenega dela najdemo tudi sprotne obveznosti in tiste iz dobljenih kreditov. Toda to, kar je sprotna obveznost za posamezno organizacijo združenega dela, je hkrati sprotna terjatev za drugo organizacijo združenega dela ali za druge sestavne dele narodnega gospodarstva. To, kar je dobljeni kredit za posamezno organizacijo združenega dela, je hkrati finančna naložba nekoga drugega. Takšnih obveznosti do virov sredstev potemtakem ne moremo upoštevati kot obveznosti do virov sredstev z narodnogospodarskega vidika. Drugače je le v primeru, ko takšne obveznosti do virov sredstev z vidika narodnega gospodarstva niso izravnane s terjatvami iz istega naslova, tj. če se pojavljajo hkrati z razmerji s tujino. Sicer je pa z narodnogospodarskega vidika kot obveznosti do virov sredstev v glavnem mogoče upoštevati le sklade.

207 Obveznosti do virov sredstev in saldi na pasivnih kontih

Po opredelitvi so pasivni konti tisti, pri katerih je praviloma kreditni promet večji od debetnega. Saldo pasivnega konta je lahko le kreditni in prikazuje stanje kake pojavne oblike obveznosti do virov sredstev; prikazan je v pasivi izkaza stanja (»bilance«). Toda iz knjigovodske teorije je poznano tudi, da se poleg popolnih aktivnih kontov pojavljajo še nepopolni, hkrati s konti popravkov, pri čemer so ti konti popravkov mnogokrat podobni kontom obveznosti do virov sredstev. Prav tako se poleg popolnih pasivnih kontov utegnejo pojaviti še nepopolni hkrati s konti popravkov. Popolni pasivni konto s svojim saldom prikazuje v celoti, kakšno je stanje kake obveznosti do vira sredstev. Včasih pa je kak pasivni konto nepopoln, ker šele skupaj z ustreznim kontom popravka prikazuje v celoti, kakšno je stanje proučevane obveznosti do vira sredstev.

Če torej povezujemo teoretska razglabljanja o obveznostih do virov sredstev s saldi na pasivnih kontih, mislimo na takšne njihove salde, ki že vključujejo ustrezne popravke. Saldi na pasivnih časovnih razmejitvah so npr. že zmanjšani za istovrstne salde na aktivnih časovnih razmejitvah in podobno. V takšnem smislu tudi saldi na pasivnih kontih vstopajo v končni izkaz stanja (»bilanco«). Če proučujemo obveznosti do virov sredstev med letom, je seveda treba upoštevati enake izravnave kot so potrebne pri sestavljanju končnega izkaza stanja (»bilance«). Spet pa je težava v tem, da vsi konti popravkov nimajo takega naziva, ki bi že na prvi

pogled nakazoval njihovo bistvo. Ravno pri njih je navadno spet izvor napak pri bilanciranju. Brž ko pa pravilno upoštevamo vse konte popravkov, pomenijo saldi na pasivnih kontih obveznosti do virov sredstev.

21 Skladi

210 Pojem in razvrstitev skladov

Skladi so praviloma del dohodka, ki je ostal v organizaciji združenega dela po odbitku davkov, prispevkov in drugih dajatev in ni razporejen med delavce. Glede na namen se pojavljajo poslovni sklad, sklad za posebne poslovne namene, rezervni sklad, sklad solidarnosti in sklad skupne porabe, lahko pa tudi drugi skladi.

V ustreznem samoupravnem aktu organizacije združenega dela so navedeni načini povečevanja in zmanjševanja vsakega od teh skladov. Pri razporejanju dohodka so ti skladi praviloma povečani neposredno in ne preko posebnih kontov obveznosti do skladov šele v času morebitnega prenosa denarnih sredstev na poseben račun. Na znesek prikazanih skladov ne more vplivati spreminjanje pojavnih oblik sredstev sklada.

211 Poslovni sklad

Poslovni sklad je v glavnem za redne potrebe pri poslovanju organizacije združenega dela zadržani dohodek, ki ga je ustvarila sama ali je pa bil nanjo prenesen. Pojavlja se kot nekakšna trajna obveznost za ohranitev tamkajšnjih poslovnih sredstev. Označili bi ga lahko tudi kot družbeni kapital za trajno financiranje poslovnih sredstev v dani organizaciji združenega dela.

Poslovni sklad se pri naših organizacijah združenega dela pojavlja šele od leta 1961 dalje; pred tem je bilo treba razlikovati sklad osnovnih sredstev in sklad obratnih sredstev. A tudi opredelitev sklada osnovnih sredstev ni bila v vsej povojni dobi enaka, saj je bil iz njega vrsto let izločen amortizacijski sklad, medtem ko je bil sam zmanjšan za zneske amortizacijskih odpisov.

Poslovni sklad nikakor ni istoveten s poslovnimi sredstvi, tj. z osnovnimi in obratnimi sredstvi, kajti obveznost ne moremo istovetiti s samimi sredstvi. A tudi po svojem znesku poslovni sklad ni enak osnovnim in obratnim sredstvom, saj med obveznostmi do njihovih virov vedno najdemo npr. kredite in sprotne obveznosti. Poslovni sklad je torej praviloma manjši od osnovnih in obratnih sredstev skupaj s finančnimi naložbami iz njih. In še več. Medtem ko si ne moremo zamisliti organizacije združenega dela brez osnovnih in obratnih sredstev, si jo lahko zamislimo brez poslovnega sklada. Novo ustanovljena organizacija združenega dela praviloma prične s poslovanjem brez poslovnega sklada, kajti tega vzpostavlja največkrat šele pri razporejanju dohodka; izjemo najdemo le v primeru, če ob svoji ustanovitvi prejme brezplačno osnovna sredstva od kake druge organizacije združenega dela.

Vlogo poslovnega sklada včasih primerjamo z vlogo delniškega kapitala pri delniških družbah v zapadnem svetu. Toda delniška družba ima že od začetka delniški kapital kot obveznost do delničarjev, ki je ni treba vračati, medtem ko naše organizacije združenega dela ob svoji ustanovitvi praviloma računajo le s krediti ali obveznostmi iz naložb drugih, ki jih je treba vračati, in sicer največkrat že v nekaj letih. To ima seveda ob drugih nespremenjenih okoliščinah bistven vpliv na prodajne cene poslovnih učinkov, ki morajo nujno vključevati večji dobiček, da bi bilo mogoče vzpostavljati poslovni sklad. Po načinu vzpostavljanja bi zato bilo bolje primerjati poslovni sklad z zadržanim dobičkom, ki ni razdeljen med delničarji. Če se že poslovni sklad najpogosteje povečuje ob razporejanju dohodka, pa takšen način povečevanja nikakor ni edini.

Poslovni sklad se povečuje:

a) za del dohodka, ki je ob zaključnem računu razporejen v poslovni sklad;

b) za dotacije, ki so namenjene povečanju poslovnega sklada;

c) za neodpisano vrednost brezplačno prejetih osnovnih sredstev;

č) za presežek izkupička za prodana osnovna sredstva nad njihovo neodpisano vrednostjo in stroški razstavljanja (demontaže);

d) za presežek prejete najemnine nad stroški amortizacije, obresti in zavarovalnih premij pri ustreznih osnovnih sredstvih;

e) za neodpisano vrednost ugotovljenega presežka osnovnih sredstev;

f) za povečanje sredstev ob njihovem revaloriziranju, če to ne pripada drugim obveznostim do virov sredstev;

g) za morebitne druge učinke revalorizacije, če to posebej zahtevajo ali omogočajo predpisi.

Povečanje poslovnega sklada od b) do f) so izvedena mimo ugotavljanja celotnega prihodka in razporejanja dohodka, vendar so manj pomembna kot povečanje pod a), ki je temeljno.

Poslovni sklad se ne sme zmanjševati, razen v naslednjih dveh primerih:

a) za neodpisano vrednost brezplačno prenesenih osnovnih sredstev drugim organizacijam združenega dela, če te nadaljujejo z njihovim amortiziranjem;

b) za letne popravke vrednosti pri tistih osnovnih sredstvih, pri katerih v smislu predpisov ni treba obračunavati amortizacije.

Da se poslovni sklad ne bi zmanjšal, ko organizacija združenega dela izniči (razhoduje) kako osnovno sredstvo, ki ima še neodpisano vrednost, mora takšno njegovo vrednost poravnati z rezervnim skladom ali jo obravnavati kot izredni odhodek. Prav tako mora z rezervnim skladom in na druge načine najprej poravnati izgubo.

212 Sklad za posebne poslovne namene

Sklad za posebne poslovne namene je tisti del dohodka, ki bo v naslednjih razdobjih porabljen za financiranje raziskovalnega dela, uvajanje nove proizvodnje itd. Sklad se zmanjšuje za stroške v zvezi s takšnimi deli, ki potemtakem ne bremenijo prihodke istega razdobja. Ta sklad

se razlikuje od vnaprej vračunanih stroškov na pasivnih časovnih razmejitvah po tem, da se pojavlja iz dohodka pri njegovem razporejanju in ne pred ugotovitvijo dohodka.

213 Rezervni sklad

Rezervni sklad je tisti del dohodka, pridobljenega v posamezni organizaciji združenega dela, ki je namenjen zlasti poravnavanju morebitnih izgub v naslednjih razdobjih in financiranju njihovega preprečevanja. Njegov obvezni del je oblikovan na podlagi zakona, neobvezni del nad predpisanimi zneski pa na podlagi samoupravne odločitve. Rezervni sklad se mora pri organizacijah združenega dela gospodarskih dejavnosti obvezno povečati za 4 % od dohodka po zaključnem računu, dokler ne doseže 25 % od povprečnega dohodka po zaključnih računih v zadnjih treh letih; pri organizacijah združenega dela družbenih dejavnosti se pa mora povečati letno za 2 % od dohodka po zaključnem računu, dokler ne doseže 15 % od povprečnega dohodka po zaključnih računih v zadnjih treh letih.

Rezervni sklad ni istoveten s sredstvi rezerv, kajti obveznost ne moremo istovetiti s samimi sredstvi. Po svojem znesku pa rezervni sklad praviloma ni manjši od sredstev rezerv, saj se med obveznostmi do njihovih virov ne morejo pojavljati npr. krediti. Le v primeru, ko je z njim že bila poravnana izguba, medtem ko sredstva rezerv še niso bila prenesena na žiro račun, je lahko začasno manjši od njih. Novo ustanovljena organizacija združenega dela pa prične poslovati brez rezervnega sklada, kajti tega more vzpostavljati šele kasneje pri razporejanju dohodka. Rezervni sklad bi lahko označili tudi kot družbeni kapital za financiranje poslovnih rezerv.

Rezervni sklad se zmanjšuje:

a) ob poravnavanju izgube;

b) ob kritju škod na poslovnih sredstvih, ki niso bile povrnjene iz njihovega zavarovanja;

c) ob nadomestitvi neodpisane vrednosti izničenih ali po nižji ceni prodanih osnovnih sredstev, kakor tudi neodpisane vrednosti brezplačno prenesenih osnovnih sredstev drugim temeljnim organizacijam, če te ne nadaljujejo z njihovim amortiziranjem.

č) ob kritju izdatkov za prekvalifikacijo in zaposlovanje delavcev, kadar v organizaciji združenega dela preneha potreba po sodelovanju določenega števila delavcev.

Pri pojasnjevanju sredstev rezerv smo pa že pojasnili, da se te morejo zmanjševati tudi iz številnih drugih razlogov, ki sicer ne vplivajo na sam rezervni sklad.

214 Sklad solidarnosti

Sklad solidarnosti je oblikovan s prispevki iz dohodka in osebnega dohodka delavcev z namenom, da je zagotovljeno pokritje škode, ki bi se pojavila ob elementarnih nesrečah širšega obsega. Sklad se začasno po-

javlja pri organizaciji združenega dela, ki je obračunala te prispevke, pri pojavih, zaradi katerih je bil oblikovan, pa je zmanjšan skladno s preusmerjanjem ustreznih denarnih sredstev na račun pri republiki.

215 Sklad skupne porabe

Sklad skupne porabe je za skupno zadovoljevanje potreb delavcev zadržani dohodek; oblikovati pa ga je mogoče tudi iz osebnega dohodka delavcev in na druge načine.

Sklad skupne porabe spet ni istoveten s sredstvi skupne porabe, saj obveznost ne moremo enačiti s samimi sredstvi. A tudi po svojem znesku sklad skupne porabe ni nujno enak sredstvom skupne porabe, saj se med obveznostmi do njihovih virov lahko pojavljajo tudi dobljeni krediti in tekoče obveznosti. Sklad skupne porabe je torej praviloma manjši od sredstev skupne porabe. Res pa imajo nekatera sredstva skupne porabe svoje kritje le v skladu skupne porabe. Medtem ko je mogoče pristopiti h gradnji stanovanj tudi s krediti, so denarna sredstva za zadovoljevanje kulturnih potreb delavcev le sredstva sklada skupne porabe. Sicer je pa sklad skupne porabe lahko večji od denarnih sredstev skupne porabe, saj se med sredstvi skupne porabe nahajajo tudi razne stvari in pravice.

Novo ustanovljena organizacija združenega dela praviloma nima nikakega sklada skupne porabe; vzpostavlja ga šele kasneje pri svojem poslovanju.

Sklad skupne porabe je navadno razčlenjen na več delov, od katerih ima vsak svoj namen, najmanj pa na dva dela:

1. Na sklad skupne porabe za temeljne namene.
2. Na sklad skupne porabe za stanovanjsko gradnjo.

Prvi del sklada skupne porabe se v glavnem povečuje:

a) za del dohodka, ki je razporejen v sklad skupne porabe;

b) za zneske, ki so kot sestavni del osebnih dohodkov preneseni v sklad skupne porabe;

c) za neodpisano vrednost brezplačno prejetih stvari iz okvira sredstev skupne porabe;

č) za presežek izkupička za prodane stvari iz okvira sredstev skupne porabe nad njihovo neodpisano vrednostjo;

d) za neodpisano vrednost ugotovljenega presežka stvari iz okvira sredstev skupne porabe nad njihovo neodpisano vrednostjo;

e) za povečanje sredstev skupne porabe ob njihovem revaloriziranju.

Zmanjšuje se pa ta del sklada skupne porabe v glavnem v naslednjih primerih;

a) za regres za prehrano med delom;
b) za regres za letni dopust delavcev;
c) za nagrade ob delovnih jubilejih;
č) za nagrade za delo ob upokojitvi;
d) za solidarnostne pomoči delavcem in njihovim družinam;
e) za preventivno zdravstveno varstvo delavcev;
f) za otroško varstvo.

Vse to smo omenili že pri uporabi denarja iz okvira sredstev skupne porabe, vendar smo tam navedli še uporabo denarja za nakup stvari in pravic iz okvira sredstev skupne porabe za razne namene, kar pa ne zmanjšuje sklada skupne porabe. Zato se pa dodatno zmanjšuje sklad skupne porabe še za:

g) letne popravke vrednosti sredstev skupne porabe, od katerih ni obračunana amortizacija;

h) za neodpisano vrednost brezplačno prenesenih stvari iz okvira sredstev skupne porabe drugim;

i) za neodpisano vrednost izničenih sredstev skupne porabe;

j) za neodpisano vrednost primanjkljaja sredstev skupne porabe.

Drugi del sklada skupne porabe, tj. tisti, ki je namenjen za stanovanjsko gradnjo, se v glavnem povečuje ob razporejanju dohodka; če organizacija združenega dela daje iz njegovih sredstev kredite delavcem za gradnjo stanovanj, se povečuje še za obresti od njih. Ko pa je iz njegovih sredstev dan npr. kredit delavcem za gradnjo stanovanj, se zaradi tega sam sklad v ničemer ne spremeni; le sredstva skupne porabe imajo drugo pojavno obliko. Ta del sklada skupne porabe bi lahko označili tudi kot družbeni kapital za stanovanjsko gradnjo, če se ne bi zaradi preveč poudarjenih solidarnostnih momentov in ob odsotnosti revalorizacije pri danih stanovanjskih kreditov v razmerah inflacije za njim skrivalo obdarovanje kreditojemalcev.

22 Nezapadli prihodki

Nezapadli prihodki se pojavljajo kot nekakšna obveznost samo, če s strani organizacije združenega dela ne obstaja do naročnika klasična obveznost za vnaprej prejeta plačila ali za zaračunane storitve, ki še niso plačane, a prihaja do plačila ne glede na to, kdaj so storitve opravljene. Ti prihodki se smatrajo kot zapadli šele v trenutku, ko so ustrezne storitve opravljene. Do tedaj so pa računovodsko obravnavani kot del pasivnih časovnih razmejitev.

23 Nepokriti prihodki

Nepokriti prihodki se pojavljajo kot nekakšna obveznost v primeru, ko predpisi zaradi tega, ker določeni prihodki še niso plačani ali pokriti z inštrumenti za zavarovanje plačil, ne dovoljujejo njihovo vključevanje v celotni prihodek danega razdobja. Takšni prihodki torej niso upoštevani pri ugotavljanju dohodka v obračunskem razdobju, v katerem so se pojavili, temveč šele v tistem, ko so povezani s plačilom ali z inštrumenti za zavarovanje plačil. Če so po drugi strani ustrezni materialni stroški,

amortizacija in vračunani deli dohodka že pokriti s celotnim prihodkom v istem razdobju, v katerem so bili njihovi stroškovni nosilci prodani, pomenijo nepokriti prihodki v celoti skriti nerazporejeni dohodek.

24 Vnaprej vračunani stroški

Vnaprej vračunani stroški imajo namen, da v naslednjem razdobju pokrijejo tedaj dejansko nastale stroške, ki jih je zaradi njihovega velikega zneska treba razporediti na več razdobij. Če npr. začne organizacija združenega dela v kakem letu vračunavati večje stroške velikih popravil (investicijska vzdrževanja), kot tedaj nastajajo, si s tem pomaga, da v naslednjem letu, ko bodo morda dejansko nastali, ne bi bili vračunani v prevelikem znesku. Največkrat pa ob koncu leta razliko med večjimi vračunanimi stroški in dejansko nastalimi stroški prenese na izredne prihodke in je torej ne obravnava več med vnaprej vračunanimi stroški. V ustreznem samoupravnem aktu je treba predvideti, katere vnaprej vračunane stroške je treba ob koncu leta obravnavati kot izredne prihodke, kateri pa lahko ostanejo na pasivnih časovnih razmejitvah. Na pasivnih časovnih razmejitvah ne smejo ostati zneski, ki očitno nakazujejo rezerve.

25 Obveznosti do drugih

250 Pojem in razvrstitev obveznosti do drugih

Pri dosedanjih razglabljanjih smo govorili o obveznostih do virov sredstev, kjer smo zajeli tudi npr. sklade. Imeli smo torej opravka z obveznostmi »polaganja računa« za gospodarjenje z družbenimi sredstvi in ne s pravimi obveznostmi do drugih pravnih in fizičnih oseb. Teh se pa bomo dotaknili v nadaljevanju.

Obveznosti do drugih pravnih in fizičnih oseb se lahko pojavljajo kot:

a) sprotne obveznosti;
b) obveznosti iz naslova finančnih naložb drugih.

V vsakem primeru imamo opravka z obveznostmi do virov osnovnih sredstev, obratnih sredstev ali sredstev skupne porabe.

251 Sprotne obveznosti

Sprotne obveznosti se največkrat pojavijo v zvezi z nakupom ali nastopanjem prvin poslovnega procesa ter ob razporejanju dohodka. Tako je npr. z obveznostmi do dobaviteljev ali do delavcev, z obveznostmi do

družbenopolitičnih skupnosti in samoupravnih interesnih skupnosti. V vseh teh primerih se obveznosti niso pojavile hkrati s povečanjem denarnih sredstev, pač pa jim bo sledilo zmanjšanje denarnih sredstev.

Po drugi strani najdemo tudi obveznosti, ki so povezane s povečanjem denarnih sredstev, medtem ko ni nujno, da bi jim sledilo zmanjšanje ravno denarnih sredstev. Tako je največkrat npr. z obveznostmi do kupcev. A tudi obveznosti, ki so povezane s kakimi finančnimi opravki, spadajo bolj v to skupino, npr. prejete varščine (kavcije).

Sprotne obveznosti imajo le prehoden značaj. V glavnem razlikujemo:

a) obveznosti do dobaviteljev;
b) obveznosti do kupcev;
c) obveznosti iz razporejanja skupnega prihodka in skupnega dohodka;
č) obveznosti iz razporejanja dohodka;
d) obveznosti iz osebnih dohodkov;
e) odtegnjene obveznosti;
f) druge obveznosti.

a) Obveznost do dobavitelja se pojavi po prodajni vrednosti prejetega materiala, opravljenih storitev ali trgovskega blaga, ki je razvidna iz dobaviteljevega računa. Zmanjša se tedaj, ko jo organizacija združenega dela s plačilom poravna, a tudi za vrednost vrnjenega materiala in trgovskega blaga, ki ne ustreza pogodbenim določilom, za razne popuste, ki jih da dobavitelj kasneje itd. Posebnost pa najdemo v obveznosti za nezaračunano (nefakturirano) blago, ki se pojavi tedaj, ko organizacija združenega dela že prejme material, storitev ali trgovsko blago, medtem ko še nima dobaviteljevega računa. Takšna obveznost je prikazana v začasnem znesku.

b) Obveznosti do kupcev ima organizacija združenega dela v dveh primerih: zaradi njihovih preplačil ali predujmov. V prvem primeru so kupci plačali več, kot bi morali, v drugem primeru pa so plačali prej, kot jim je organizacija združenega dela dostavila blago ali opravila storitev. V obeh primerih je organizacija združenega dela od kupcev prejela denar, ki ni v zvezi s terjatvijo do njih. Ta denar bo v prvem primeru vrnila ali ga obračunala pri kasnejši dobavi. V drugem primeru ga ne bo vrnila, temveč ga bo obračunala s terjatvijo, ki se bo pojavila ob dobavi blaga.

c) Obveznosti iz razporejanja skupnega prihodka se pojavljajo pri tisti organizaciji združenega dela, ki proda skupni poslovni učinek, dokler ne nakaže drugim organizacijam združenega dela denar iz naslova njihove udeležbe v skupnem prihodku. To mora napraviti po začasnem obračunu v nekaj dneh, ko je skupni prihodek dosežen, dokončno pa po preteku razdobja, za katero je obračunan. Trgovska organizacija združenega dela pa mora to napraviti po začasnem obračunu takoj naslednji dan, ko je skupni prihodek dosežen, ali dokončno v osmih dneh po preteku razdobja, za katero je obračunan. Obveznosti iz razporejanja skupnega dohodka se pa pojavljajo pri tisti organizaciji združenega dela, v katero so drugi vložili svoja sredstva po novih načelih združevanja in ne na podlagi kredita; te obveznosti sestoje iz obračunanega nadomestila za gospodarjenje s sredstvi. Povsem razumljivo je, da je tudi takšne obveznosti treba takoj poravnati, ko so ugotovljene ali ko zapadejo.

Obveznosti iz razporejanja dohodka se pojavljajo v zvezi z vsemi davki in prispevki iz dohodka, dalje kot obveznosti do delovne skupnosti, kot obveznosti v zvezi s članarinami gospodarskim zbornicam in splošnim združenjem, s povračilom stroškov bančnih storitev in stroškov plačilnega prometa v državi, z zavarovalnimi premijami, obrestmi od dobljenih kreditov itd. Davke in prispevke iz dohodka je treba plačati v rokih, ki jih predpiše zakon; praviloma je to do 20. v mesecu za akontacije v tekočem mesecu, sicer pa po obdobnem obračunu in zaključnem računu.

Obveznosti iz osebnih dohodkov se pojavljajo najprej v kosmatem in nato v čistem znesku. Ugotovljene so šele po končanem razdobju, v katerem so delavci delali in za katero pričakujejo plačilo; decembrski osebni dohodki so npr. pri proizvajalnih organizacijah združenega dela poznani šele v začetku januarja, čeprav je ustrezno obveznost treba prikazati že v izkazu stanja (bilanci) na dan 31. decembra preteklega leta. Takšne obveznosti iz osebnih dohodkov se ne pojavljajo šele tedaj, ko je razporejen dohodek. Pač pa se ob razporejanju dohodka utegnejo pojaviti nove, če organizacija združenega dela razporedi na osebne dohodke več, kot jih je svoj čas akontirala delavcem.

Z odtegnjenimi obveznostmi označujemo obveznosti, ki so v zvezi s prispevki in davki iz osebnega dohodka, s prispevkom iz osebnega dohodka od samostojnega opravljanja obrtnih in drugih gospodarskih dejavnosti in intelektualnih storitev, s prispevkom iz osebnega dohodka od avtorskih honorarjev, patentov in tehničnih izboljšav itd. Prav tako je v to skupino treba šteti obveznosti v zvezi z odtegnjenim davkom od prodaje na malo.

Med drugimi obveznostmi najdemo končno npr. neizplačani del osebnih dohodkov in obveznosti iz prejetih varščin. V prvem primeru imamo opravka s čistimi osebnimi dohodki, ki jih prizadeti delavci iz tega ali drugega razloga niso dvignili v predpisanem roku in je organizacija združenega dela ustrezni denar prenesla na poseben račun. Prejete varščine se med obveznostmi pojavljajo toliko časa, dokler morajo imeti druge organizacije združenega dela pri proučevani del svojega denarja kot jamstvo, da bodo opravile določena pogodbena opravila.

Na koncu naj omenimo samo še to, da se sprotne obveznosti pojavljajo v zvezi z osnovnimi sredstvi, obratnimi sredstvi ali sredstvi skupne porabe.

252 Obveznosti iz naslova finančnih naložb drugih

2520 Vrste obveznosti iz naslova finančnih naložb drugih

Obveznosti iz naslova finančnih naložb drugih se pojavljajo kot:

a) obveznosti iz naslova kratkoročno dobljenih kreditov;
b) obveznosti iz naslova dolgoročno dobljenih kreditov;
c) obveznosti iz naslova združenih ali vloženih sredstev drugih.

Obveznosti iz naslova dobljenih kreditov imajo vnaprej določene roke zapadlosti in določene obrestne mere. Obveznosti iz naslova združenih ali vloženih sredstev drugih v dano organizacijo pa imajo določeno ali nedoločeno zapadlost, ki je v drugem primeru odvisna od skupnega do-

hodka ali dohodka iz skupnega poslovanja; od njega je odvisno tudi nadomestilo za gospodarjenje s sredstvi, kolikor je predvideno s sporazumom.

2521 Kratkoročni krediti

Kratkoročni krediti so praviloma dobljeni za razdobje, krajše od leta dni.

Banke dajejo kratkoročne kredite za začasno povečanje zalog in za izvedbo izrednih del, ki zahtevajo večja obratna sredstva. Brž ko je takšen kredit odprt, se povečajo denarna sredstva na žiro računu. Vendar kratkoročni kredit ni dan za obratna sredstva, ki morajo biti stalno prisotna v določenem znesku, da bi bilo proizvajanje in prodaja nemoteni. Prav tako ga ob vračilu ni treba nadomeščati s povečanim poslovnim skladom. Brž ko mine razdobje, v katerem ima organizacija združenega dela potrebo po povečanih obratnih sredstvih in kratkoročnem kreditu za njihovo kritje, ga lahko vrne kratko malo z denarjem, ki je tedaj na žiro računu. Vrne ga navadno v enkratnem znesku in ne postopoma z letninami.

Če dajejo kratkoročne kredite druge organizacije združenega dela, se praviloma ne pojavijo hkrati s povečanimi denarnimi sredstvi, temveč hkrati s povečanimi tistimi sredstvi, za katere je dajalec kredita — dobavitelj. V takšnem primeru kredit takorekoč pogodbeno ureja odlog plačila.

Med kratkoročne kredite je končno mogoče šteti še izdane menice. Menica je namreč vrednostni papir, ki vsebuje obveznost do plačila določene vsote denarja v določenem času in na določenem kraju; izda jo tisti, ki v danem trenutku nima denarja in išče kredit. Denar pa seveda mora imeti tedaj, ko menica zapade.

2522 Dolgoročni krediti

Dolgoročni krediti so praviloma dobljeni za razdobje, daljše od leta dni. Organizacija združenega dela jih lahko dobi pri bankah, a tudi pri drugih organizacijah združenega dela. Razlikovati je mogoče dolgoročne kredite za osnovna in obratna sredstva. V drugem primeru sredstva teh kreditov ob samem začetku navadno nimajo denarne oblike, saj se njihov dajalec največkrat pojavlja kot dobavitelj. Prevladujejo pa le dolgoročni krediti, ki jih dobi organizacija združenega dela pri bankah. Zato se bomo zadržali kar pri njih.

Odprt, a še neizrabljen dolgoročni kredit za osnovna sredstva ni še nikaka obveznost do vira sredstev, tj. banke, prav tako neizrabljena sredstva takšnega kredita še niso sredstva organizacije združenega dela; opravka imamo le z možnostnimi sredstvi in možnostnimi obveznostmi do njihovih virov, ki postanejo dejanska sredstva oziroma obveznosti šele tedaj, ko organizacija združenega dela predloži banki listine, ki so predvidene v kreditni pogodbi, tj. tedaj, ko poravna npr. obveznosti do izvajalcev del ali dobaviteljev opreme. Kot obveznost do virov poslovnih sredstev je torej mogoče obravnavati le izrabljen dolgoročni kredit za osnovna sredstva, in sicer toliko časa in v takšnem znesku, dokler in kolikor še ni vrnjen.

Dolgoročni kredit za osnovna sredstva vrača organizacija združenega dela z letninami (anuitetami). Medtem ko so obresti, ki jih vsebuje letnina, obravnavane kot strošek, čeprav je pokrit šele iz dohodka, je zadeva v pogledu vračila, ki ga vsebuje letnina, nekoliko drugačna. Vračilo kredita ni nikak strošek, temveč poslovni dogodek, ki zmanjšuje denarna sredstva in ustrezni del kredita kot obveznosti do vira sredstev. Da se organizaciji združenega dela ne bi zmanjšala poslovna sredstva, je pred vračilom kredita za osnovna sredstva treba poskrbeti za povečanje poslovnega sklada, nakar je denarna sredstva dodatno povečanega poslovnega sklada mogoče porabiti za vračilo kredita. Če pa organizacija združenega dela ob vračanju kredita za osnovna sredstva ne želi zmanjšati zgolj obratnih sredstev, se lahko poslužuje tudi amortizacijskih sredstev. V takšnem primeru se pa seveda zmanjšujejo siceršnja poslovna sredstva in torej organizacija združenega dela izgublja možnost za nadomeščanje osnovnih sredstev tedaj, ko bodo nadomestila potrebna, če do takrat ne bi bil v enakem znesku oblikovan poslovni sklad in sredstva tako oblikovanega poslovnega sklada vrnjena amortizacijskim sredstvom.

Potrebe po obratnih sredstvih niso vedno enake. Prav tako tudi organizacija združenega dela ne nabavlja novih osnovnih sredstev enakomerno. Zato se v posameznih razdobjih morejo denarna sredstva poslovnega sklada prelivati iz obratnih v osnovna in iz osnovnih v obratna. Če so v preteklih letih bila povečana obratna sredstva na račun osnovnih, je npr. tudi nov dolgoročni kredit za osnovna sredstva mogoče kasneje vsaj deloma vračati iz obratnih sredstev, ki jih je brez škode mogoče zmanjšati. Vendar splošna načela v pogledu denarnih sredstev, ki so potrebna pri vračanju dolgoročnega kredita za osnovna sredstva, le ostanejo. Če jih organizacija združenega dela ne bi upoštevala in bi jih vrnila kar kratko malo z denarnimi sredstvi iz žiro računa, bi se s tem zmanjšal obseg njenih obratnih sredstev, s čimer bi nastopile težave pri nadaljnjem poslovanju.

Dolgoročni krediti za obratna sredstva se praviloma pojavljajo med obveznostmi do virov sredstev takoj, brž ko so odprti, kajti banka prenese ustrezni znesek na žiro račun. Sredstva takšnega kredita so torej takoj sredstva organizacije združenega dela, dobljeni kredit pa obveznost do njihovega vira; organizaciji združenega dela za izrabo dolgoročnega kredita za obratna sredstva ni treba predložiti banki nikakih posebnih listin.

Tudi dolgoročne kredite za obratna sredstva vrača organizacija združenega dela z letninami. Denarna sredstva, ki naj jih pri tem uporabi, so v načelu enaka kot pri vračilu dolgoročnih kreditov za osnovna sredstva.

Dolgoročni krediti za sredstva skupne porabe se pojavljajo kot obveznost do virov sredstev skupne porabe tedaj, ko organizacija združenega dela poravna kak račun za sredstva skupne porabe iz odprtega kredita. Ti krediti so podobni dolgoročnim kreditom za osnovna sredstva. Njihovo vračilo je zajeto v letnini. Da bi jih organizacija združenega dela mogla vrniti, mora imeti dovolj denarnih sredstev skupne porabe ter mora s tem namenom mnogokrat celo povečati sklad skupne porabe, da v prihodnje nastopa ta namesto dotedanjih kreditov.

V zvezi z nekaterimi dobljenimi krediti se lahko pojavijo tudi obveznice. Organizacija združenega dela, ki potrebuje denar za svojo razširitev ali modernizacijo, se lahko s posredovanjem banke ali brez njega obrača na druge organizacije združenega dela ali občane. Celotni znesek

potrebnega kredita je v tem primeru razdeljen na obveznice s povsem določenim dinarskim zneskom, obrestno mero in vračilnim rokom. Obveznice se ne glase na vpisnika, ampak na prinesitelja, tako da jih prvotni vpisnik lahko proda.

Dobljene dolgoročne kredite bi lahko označili tudi kot kreditirani kapital dane organizacije združenega dela. V razmerah inflacije pa se v zvezi z njim pojavlja kot pomembno tudi vprašanje revaloriziranja.

2523 Obveznosti iz združenih ali vloženih sredstev drugih

Sredstva praviloma združujejo ali vlagajo drugi v proučevano organizacijo združenega dela za razdobje, daljše od leta dni. Ustrezni samoupravni akt ali pogodba pa mora rešiti vprašanje, kako se vračajo glede na skupni dohodek ali dohodek iz skupnega poslovanja in kako se temu ustrezno zmanjšujejo obveznosti. Prav tako rešuje tudi vprašanje revaloriziranja teh obveznosti in način njihovega izkazovanja, če je začetna vloga imela obliko inozemskih plačilnih sredstev.

Če druge organizacije združenega dela dajejo proučevani le kredite, pomeni, da niso neposredno vključene v doseganje skupnih poslovnih ciljev s skupnim tveganjem. Povsem drugače je v primeru njihovih naložb v skupno poslovanje. Zanje druga organizacija združenega dela ne prejema nikakih vnaprej dogovorjenih obresti, temveč je udeležena na dohodku v odvisnosti od uspešnosti skupnega poslovanja. To pomeni, da prevzema tudi tveganje. Zato ji ni vseeno, kako poteka skupno poslovanje.

Z naložbami v proučevano organizacijo združenega dela se morejo pojaviti tako druge domače organizacije združenega dela kot tudi tuja podjetja. Predpisi razlikujejo med skupnim dohodkom, v katerem je udeležena druga domača organizacija združenega dela, ki je združila v proučevano organizacijo svoja sredstva, in med dohodkom iz skupnega poslovanja, v katerem je udeleženo tuje podjetje, ki je vložilo svoja sredstva vanjo.

Medtem ko se zaradi združenih ali vloženih sredstev drugih organizacij združenega dela ali tujih podjetij pojavljajo obveznosti do njih kot vira sredstev, so ustrezna sredstva pridobljena v denarni ali kaki drugi obliki, npr. kot nepremičnine, premičnine ali kot industrijska lastnina (patenti, licence, know-how itd.). Tuje podjetje kot družabnik bo brez dvoma skrbelo za to, da bo domača organizacija združenega dela uporabljala najsodobnejše tehnično-tehnološke rešitve in da bo uvedla najsodobnejše oblike organizacije in poslovanja, saj je od tega odvisen tudi uspeh njegove naložbe. Prav tako je mogoče pričakovati, da se bodo domači organizaciji združenega dela odprle nove možnosti pri izvozu. Končno more takšno sodelovanje s tujim podjetjem prihraniti tudi znatne stroške v zvezi z raziskovalnim delom. Vidimo torej znatne koristi, ki jih domača organizacija združenega dela more pričakovati zaradi naložbe kakega tujega podjetja v skupno poslovanje. Podobne so ugotovitve v primeru, ko se s svojimi združenimi sredstvi pojavi kaka druga domača organizacija združenega dela.

Obveznosti iz združenih ali vloženih sredstev drugih bi glede na to, da nimajo trajnega značaja, označili tudi kot pridruženi kapital dane organizacije združenega dela.

26 Mednarodna primerjava računovodsko prikazanih obveznosti do virov sredstev

260 Najsplošnejša teoretska razčlenitev obveznosti do virov sredstev

Da bi lažje primerjali obveznosti do virov sredstev v različnih državah in v različnih družbeno-ekonomskih sistemih, je koristno najprej oblikovati najbolj splošne teoretske postavke, medtem ko pomenijo rešitve v določeni državi in v določenem družbeno-ekonomskem sistemu le njihovo konkretizacijo.

Očitno je, da na razčlenitev obveznosti do virov sredstev znatno bolj kot na razčlenitev sredstev vplivajo družbeno-ekonomske okoliščine.

Na splošno lahko rečemo, da so obveznosti v širšem smislu lahko notranje ali zunanje usmerjene. V prvem primeru se pojavljajo zunaj odnosov do drugih oseb, v drugem primeru pa v odnosih do njih. Obveznosti prve skupine nimajo enakega značaja pri zasebnem podjetju kot pri državnem ali družbenem; v vsakem primeru pa jih moremo razčleniti glede na to, ali se pojavljajo hkrati z vnesenimi, ustvarjenimi, prehodno pridobljenimi ali priračunanimi sredstvi. Vnesena sredstva ne izhajajo iz samega poslovnega procesa dane enote, ki sestavlja zaključni račun; takšen značaj nimajo samo začetne finančne naložbe zasebnih lastnikov v dano enoto, ki sestavlja zaključni račun (delniški kapital), temveč tudi nevračljive finančne naložbe drugih (med drugim iz centralnega investicijskega sklada državnih podjetij). Ustvarjena sredstva izhajajo iz samega poslovnega procesa dane enote, ki sestavlja zaključni račun, in so tesno povezana s pozitivnim poslovnim izidom ali s presežki ob razpustu naložb. Prehodno pridobljena sredstva prav tako izhajajo iz samega poslovnega procesa dane enote, ki sestavlja zaključni račun, vendar niso povezana s pozitivnim poslovnim izidom ali s presežki ob razpustu naložb, prav tako imajo samo začasen značaj; v nobenem primeru pa ne mislimo na prehodno pridobljena sredstva, za katera bi obstajala klasična obveznost do drugih pravnih ali fizičnih oseb. Priračunana sredstva se končno pojavljajo ob vrednostnem prilagajanju izkazanih sredstev novi ravni njihovih cen.

Obveznosti druge skupine, kjer obstajajo klasični odnosi do drugih pravnih ali fizičnih oseb, pa moremo razčleniti na vračljive finančne naložbe drugih in na sprotne obveznosti.

Obveznosti v našem širšem smislu morejo biti povezane z uresničevanjem poslovnih ciljev enote, ki sestavlja zaključni račun, ali pa s skupnim zadovoljevanjem potreb delavcev; v prvem primeru lahko nato govorimo o obveznostih za poslovna sredstva ali sredstva rezerv (v širšem smislu) in v drugem primeru o obveznostih za neposlovna sredstva.

Če sedaj izhajamo iz pravkar obrazloženih temeljev in na njih gradimo podrobnejši pojmovni sistem, kakor tudi, če z I označujemo obveznosti za poslovna sredstva, z II obveznosti za sredstva rezerv in z III obveznosti za neposlovna sredstva, pridemo do naslednje njihove teoretske razvrstitve:

V-A NOTRANJE USMERJENE OBVEZNOSTI

V-AA Obveznosti za vnesena sredstva

V-AAA Začetne lastne finančne naložbe I III

V-AAB Nevračljive finančne naložbe drugih I III

V-AB Obveznosti za ustvarjena sredstva

V-ABA Začasno nerazdeljeni pozitivni poslovni izid I

V-ABB Zadržani pozitivni poslovni izid

V-ABBA Namensko zadržani pozitivni poslovni izid I II III

V-ABBB Nenamensko zadržani pozitivni poslovni izid I

V-ABC Zunajizidni presežek vrednosti ob likvidaciji naložb

V-ABCA Zunajizidni presežek vrednosti pri likvidaciji opredmetenih naložb I III

V-ABCB Zunajizidni presežek vrednosti pri likvidaciji finančnih naložb I III

V-AC Obveznosti za prehodno pridobljena sredstva

V-ACA Nezapadli prihodki I

V-ACB Nepokriti prihodki I

V-ACC Vnaprej vračunani stroški I

V-AČ Obveznosti za priračunana sredstva

V-AČA Revalorizacijski presežek pri opredmetenih naložbah I III

V-AČB Revalorizacijski presežek pri finančnih naložbah I III

V-AČC Revalorizacijski presežek pri zalogah in terjatvah I III

V-B ZUNANJE USMERJENE OBVEZNOSTI

V-BA Vračljive finančne naložbe drugih

V-BAA Dolgoročne finančne naložbe drugih

V-BAAA Dolgoročno dobljeni krediti I II III

V-BAAB Dolgoročne naložbe drugih v dano organizacijo I II III

V-BAB Kratkoročne finančne naložbe drugih

V-BABA Kratkoročno dobljeni krediti I III

V-BABB Kratkoročne naložbe drugih v dano organizacijo I III

V-BB Sprotne obveznosti

V-BBA Prejeti predujmi I III

V-BBB Prejeta preplačila I III

V-BBC Prejete varščine I III

V-BBČ Neporavnana nabavna vrednost v zvezi z naložbami I III

V-BBD Neporavnana nabavna vrednost v zvezi s poslovanjem I III

V-BBE	Neporavnani osebni dohodki	I	III
V-BBF	Neporavnane dajatve	I	III
V-BBG	Neporavnane obresti in udeležbe v zvezi z naložbami v dano organizacijo	I	III
V-BBH	Neporavnana zapadla vračila finančnih naložb drugih	I	III
V-BBI	Odtegnjene obveznosti	I	
V-BBJ	Prevzete obveznosti	I	
V-BBK	Neporavnane odškodnine	I	

Obveznosti so vedno obravnavane po neodpisani vrednosti, ki je lahko izkazana kot nepopravljena vrednost + ali — popravek njene vrednosti. Obveznosti posamezne podskupine sredstev do druge podskupine pa v konsolidiranem izkazu stanja (bilanci) izpadejo.

261 Predpisana razčlenitev obveznosti do virov sredstev v Jugoslaviji

Podobno kot v primeru sredstev se bomo tudi sedaj naslonili na predpisani obrazec izkaza stanja (»bilance«) ter tamkajšnje skupine obveznosti do virov sredstev, ki so pa označene preprosto kar kot »viri sredstev«. Pojasnjevali jih bomo s šiframi iz naše najsplošnejše teoretske razvrstitve v točki 260.

VIRI SREDSTEV

A. VIRI POSLOVNIH SREDSTEV

I. Trajni viri poslovnih sredstev

a) Poslovni sklad — V-AAA I; del V-AAB I; V-ABBA I; V-ABCA I; V-AČA I; V-AČB I

b) Drugi trajni viri poslovnih sredstev — del V-AAB I

II. Dolgoročni viri poslovnih sredstev

a) Dolgoročno združena poslovna sredstva — del V-BAAB I

b) Dolgoročni krediti za poslovna sredstva — del V-BAAA I

III. Kratkoročni viri poslovnih sredstev

a) Obveznosti za kratkoročno združena poslovna sredstva — del V-BABB I

b) Kratkoročni krediti za poslovna sredstva — del V-BABA I

c) Obveznosti iz poslovnih razmerij — del V-BBA I; del V-BBB I; V-BBC I; del V-BBČ I; del V-BBD I; del V-BBH I

d) Obveznosti iz dohodka	V-BBE I
	V-BBF I
	del V-BBG I
	del V-BBH I
e) Obveznosti za odtegnjene davke in prispevke	V-BBI I
f) Obveznosti do TOZD in enot v tujini (razmerja v okviru širše OZD)	del V-BAA I
	del V-BAB I
	del V-BBA I
	del V-BBB I
	del V-BBČ I
	del V-BBD I
g) Pasivne časovne razmejitve	V-ACA I
	V-ACB I
	V-ACC I
B. VIRI SREDSTEV REZERV	
I. Rezervni sklad	del V-ABBA II
II. Obveznosti za združena sredstva rezerv	del V-BAA II
C. VIRI SREDSTEV SOLIDARNOSTI IN DRUGIH NAMENOV	
I. Sklad solidarnosti in drugi skladi	del V-ABBA II
II. Obveznosti za združena sredstva solidarnosti in drugih namenov	del V-BAA II
D. VIRI SREDSTEV ZA STANOVANJSKE POTREBE SKUPNE PORABE	
I. Sklad skupne porabe	V-AAB III
	del V-ABBA III
	V-ABCA III
	V-ACA III
	V-AČB III
II. Dolgoročni viri sredstev skupne porabe	del V-BAA III
	V-BAB III
III. Kratkoročni viri sredstev skupne porabe	V-BB III
E. VIRI SREDSTEV ZA DRUGE POTREBE SKUPNE PORABE	
I. Sklad skupne porabe	V-AAB III
	del V-ABBA III
	V-ABCA III
	V-ACA III
	V-AČB III
II. Dolgoročni viri sredstev skupne porabe	del V-BAA III
	V-BAB III
III. Kratkoročni viri sredstev skupne porabe	V-BB III

262 Prevladujoča razčlenitev obveznosti do virov sredstev v ZDA

V točki 143 smo že omenili, da ne obstaja kaka predpisana razčlenitev obveznosti do virov sredstev v ZDA. Zato bomo spet izhajali kar iz skonstruirane razčlenitve na podlagi literature in postavke v njej primerjali s šiframi iz naše izhodiščne teoretske razčlenitve.

LIABILITIES (OBVEZNOSTI)

A. CURRENT LIABILITIES (TEKOČE OBVEZNOSTI)

1. Loans payable (kratkoročni krediti)	V-BABA
2. Maturing long-term debt (v letu dni zapadli dolgoročni kredit)	V-BBH
3. Notes payable (kratkoročne zadolžnice)	del BBČ del BBD
4. Accounts payable (obveznosti do dobaviteljev)	del V-BBČ del V-BBD
5. Accrued liabilities (obveznosti do delavcev, najemodajalcev, države in posojilodajalcev za obresti)	V-BBE V-BBF del V-BBG
6. Dividends payable (obveznosti do delničarjev)	del V-BBG
7. Deferred revenues (odloženi prihodki)	del V-ACA
8. Deferred credits (odložene obveznosti	del V-ACC

B. LONG-TERM LIABILITIES (DOLGOROČNE OBVEZNOSTI)

1. Bonds (obveznice)	del V-BAAA
2. Long-term notes (dolgoročne zadolžnice)	del V-BAAA
3. Long-term loans (dolgoročni krediti)	del V-BAAA
4. Long-term deferred revenues (dolgoročno odloženi prihodki)	del V-ACA
5. Long-term expense accruals (dolgoročno razmejeni že vračunani stroški	del V-ACC

C. STOCKHOLDERS' EQUITY (KAPITAL DELNIČARJEV)

1. Capital stock (delniški kapital) Preferred stock (prednostne delnice) Common stock (navadne delnice)	 del V-AAA del V-AAA
2. Capital surplus, paid-surplus (vplačani presežek kapitala)	del V-AAA
3. Appreciation surplus (revalorizacijski presežek)	V-AČA V-AČB
4. Retained earnings, retained income, earned surplus (zadržani dobiček)	V-ABBB

263 Razčlenitev obveznosti do virov sredstev v ZR Nemčiji

V predpisanih obrazcih izkaza stanja (»bilance«) so te postavke označene kar kot kapital. Sicer pa je njihova primerjava s postavkami naše izhodiščne teoretske razvrstitve naslednja:

KAPITAL

A. GRUNDKAPITAL (OSNOVNI KAPITAL)

I. Stammaktien (navadne delnice) — del V-AAA

II. Vorzugsaktien (prednostne delnice) — del V-AAA

B. RÜCKLAGEN (REZERVE)

I. Offene Rücklagen (zakonske rezerve)

1. Gesetzliche Rücklagen (zakonske rezerve) — V-ABBA II
2. Freie Rücklagen (proste rezerve) — V-ABBA II

II. Rückstellungen (rezerve za predvidene stroške)

1. Pensionsrückstellungen (pokojninske rezerve) — del V-ACC
2. Rückstellungen für unterlassene Instandhaltungen und Reparaturen (rezerve za velika popravila) — del V-ACC

C. VERBINDLICHKEITEN (OBVEZNOSTI)

I. Finanzschulden (finančni dolgovi)

1. Anleihen (prejeta posojila) — del V-BAA, del V-BAB
2. Verbindlichkeiten gegenüber Kreditinstituten (prejeti bančni krediti) — del V-BAA, del V-BAB

II. Andere Verbindlichkeiten (druge obveznosti)

1. Verbindlichkeiten aus Lieferungen und Leistungen (obveznosti do dobaviteljev) — del V-BBD, del V-BBČ
2. Verbindlichkeiten aus der Ausstellung eigener Wechsel (menične obveznosti) — del V-BBD, del V-BBČ
3. Erhaltene Anzahlungen (prejeti predujmi) — V-BBA
4. Sonstige Verbindlichkeiten (druge obveznosti) — V-BBB, V-BBC, V-BBE, V-BBF, V-BBG

D. RECHNUNGSABGRENZUNGSPOSTEN (PASIVNE RAZMEJITVENE POSTAVKE) V-ACA

E. BILANZGEWINN (NERAZDELJENI BILANČNI DOBIČEK V-ABA

264 Nekaj sklepov iz mednarodne primerjave obveznosti do virov sredstev

Zanimivo je, da ta ekonomski pojem v svetu pogosto označujejo kar z računovodskim izrazom pasiva (npr. v DR Nemčiji »Passiva«, v francoščini »passiv«). V ZR Nemčiji pa uporabljajo za obveznosti do virov sredstev tudi izraz »Kapital« in v ZDA deloma »equites«, medtem ko je bolj pogosto ta izraz povezan samo z obveznostmi do lastnih virov sredstev, ki so nasprotje obveznosti do drugih ali »liabilities«. Omeniti pa kaže, da je v Jugoslaviji v uporabi kar preprosto izraz »vir sredstev«, da pa ta uporaba niti ni dosledna. V nekaterih primerih je s tem izrazom treba razumeti celo prihodke, npr. »vir sredstev družbenopolitičnih skupnosti«. Če bi nasprotno govorili o viru premoženja, do takšne dvojnosti v uporabi istega izraza ne bi moglo priti.

Obveznosti do virov sredstev spet lahko razčlenjujemo po pojavnih oblikah ali po namenu samih sredstev. V prvem primeru pridemo do razumevanja trajnih obveznosti do virov sredstev, dolgoročnih in kratkoročnih obveznosti do virov sredstev, v drugem primeru pa npr. do obveznosti do virov poslovnih sredstev, virov sredstev rezerv, virov sredstev skupne porabe in podobno. Medtem ko v drugih državah dajejo prednost prvemu razčlenjevanju, dajemo v Jugoslaviji prednost drugemu razčlenjevanju in šele v tem okviru razčlenjevanju na trajne, dolgoročne in kratkoročne obveznosti do virov sredstev.

Medtem ko je v kapitalističnih podjetjih praviloma glavna postavka med obveznostmi do virov sredstev delniški kapital ali kaka druga oblika kapitala, se v socialističnih državah pojavljajo kot specifičnost skladi. Poslovni sklad v Jugoslaviji je npr. sestavljen iz prvotnih trajnih obveznosti za vnesena sredstva (zlasti iz dobe nacionalizacije in kasnejšega centralističnega investiranja), iz zadržanega ostanka lastnega dohodka, iz presežka pri prodaji osnovnih sredstev in iz presežka pri revalorizaciji. Rezervni sklad in sklad skupne porabe se nasprotno v glavnem pojavljata le pri razporejanju ostanka dohodka. Nekoč je bil poslovni sklad razčlenjen na sklad osnovnih sredstev, sklad obratnih sredstev in amortizacijski sklad ter celo investicijski sklad. Zanimivo je, da takšno razčlenjevanje še vedno najdemo v drugih socialističnih državah, npr. v DR Nemčiji kot »Grundmittelfonds«, »Umlaufmittelfonds« in »Investitionsfonds«.

Število skladov s posebnimi nameni je lahko zelo veliko, zanimivo pa je, da med njimi ne najdemo takšnih, ki bi jih lahko neposredno primerjali z našim skladom skupne porabe. V DR Nemčiji npr. poznajo med drugim »Fonds Wissenschaft und Technik« (sklad za znanost in tehniko), »Werbefonds« (sklad za ekonomsko propagando), »Prämienfonds« (sklad za premije), »Kultur- und Sozialfonds« (sklad za kulturne in socialne potrebe), »Leistungfonds« (sklad za učinke) itd.

Rezervni skladi se v različnih državah pojavljajo skladno s tamkajšnjimi predpisi. V ZR Nemčiji imajo takšen značaj »Rücklagen« (rezerve),

ki so lahko »Gesetzliche Rücklagen« (zakonske rezerve) ali »Freie Rücklagen« (proste rezerve). Od njih je treba razlikovati kategorijo »Rückstellungen«, ki ustreza vnaprej vračunanim stroškom. Od nje pa je spet treba razlikovati kategorijo »Rechnungsabgrenzungsposten«, ki jo smiselno sestavljajo odloženi prihodki. Te kategorije pasivnih časovnih razmejitev se nikoli ne pojavljajo v okviru kategorije »Verbindlichkeiten« (obveznosti), temveč samostojno. V praksi ZDA ne obstajajo rezervni skladi v evropskem smislu, vendar poznajo kategorijo »retained earnings« »retained income« ali »earned surplus«, tj. zadržani dobiček. Pasivne razmejitvene postavke se pa pojavljajo kot »deferred revenues« (odloženi prihodki) ali »deferred credits« (odložene obveznosti) v okviru kategorije »current liabilities« (tekoče obveznosti) ali kot »long-term deferred revenues« (dolgoročno odloženi prihodki) ter »long-term expense accruals« (dolgoročno vnaprej vračunani stroški) v okviru kategorije »long-term liabilities« (dolgoročne obveznosti), ne pa posebej kot npr. v ZR Nemčiji.

3.

Izkaz stanja (»bilanca«) kot računovodski izkaz sredstev in obveznosti do virov sredstev

30 Pojem izkaza stanja (»bilance«)

300 Vsebina izkaza stanja (»bilance«)

Z izrazom »bilanca« označujemo:

a) dvostranski računovodski izkaz stanja ali uspeha;
b) izkaz stanja aktive in pasive ali sredstev in obveznosti do njihovih virov.

Res je prvo tolmačenje bolj povezano z uporabo izraza bilanca pri raznih neračunovodskih pojmih, kot npr. plačilna bilanca, trgovinska bilanca itd. Razlikovati bi torej bilo treba bilanco stanja in bilanco uspeha. Takšno tolmačenje pa ni v skladu s prevladujočo uporabo izraza bilanca v starejši domači in sodobni tuji praksi ter teoriji. Z »bilanco« namreč v računovodstvu na splošno razumemo le bilanco stanja in ne tudi bilanco uspeha. Res je Zakon o knjigovodstvu delovnih organizacij iz leta 1968 začel uporabljati izraza »bilanca stanja« in »bilanca uspeha«. Pripomnimo pa naj, da niti ni nujno, da bi imel izkaz stanja formalno ravno dve strani drugo poleg druge in da bi torej bil dvostranski računovodski izkaz. Medsebojno uravnovešene postavke morejo biti prikazane tudi drugače. Kot bomo obrazložili kasneje, ima lahko različne oblike, medtem ko nas sedaj zanima njegova vsebina. Da ne bi v nadaljevanju prišlo do nesporazumov v pogledu uporabe izraza bilanca, bomo govorili kar preprosto o izkazu stanja (tj. o »bilanci« v smislu pod b), kadar bomo mislili na vsebinska vprašanja, medtem ko bomo izraz bilanca stanja prihranili za označevanje dvostranske oblike tega izkaza. Izraz izkaz stanja bomo pri nadaljnih razglabljanjih v oklepaju dopolnjevali z izrazom »bilanca« le v nekaterih primerih zaradi povezave z literaturo.

Če že bomo pri nadaljnih razglabljanjih govorili o bilanci le kot o izkazu stanja, pa še nismo pojasnili, ali zajema:

a) stanje aktive in pasive ali
b) stanje sredstev in obveznosti do njihovih virov.

Brez dvoma sta aktiva in pasiva računovodska pojma, medtem ko so sredstva in obveznosti do njihovih virov gospodarska pojma. Vprašati se je pa treba, ali se računovodski pojem aktive pokriva z gospodarskim pojmom sredstev in računovodski pojem pasive z gospodarskim pojmom obveznosti do virov sredstev.

Vasiljević pravi: »Izjednačavanje aktive sa sredstvima došlo nam je iz sovjetske literature.«[23] Po njegovem mišljenju zajema aktiva poleg sredstev še zmanjšanje sredstev.[24] Res na aktivni strani bilance stanja utegne-

[23] Dr. Kosta Vasiljević: Teorija i analiza bilansa. Savremena administracija, Beograd 1965, str. 67.
[24] Isto delo, str. 88.

mo najti tudi neporavnano izgubo, ki je nikakor ne bi mogli uvrščati med sredstva. Toda po dr. Vasiljeviću zajema zmanjšanje sredstev še drugačne pojme. »Ima pozicija u aktivi koje predstavljaju sredstva u funkcionalnom smislu reči, a ima isto tako pozicija koja pokazuju da su nekad u preduzeću one predstavljale sredstva u funkcionalnom smislu, ali koja su izgubila tc svojstvo. To su bivša sredstva, koja su funkcionalno ispala iz preduzeća i sada kao takva deluju u drugim privrednim organizacijama.«[25] Po navedenem avtorju ne pomenijo sredstev npr. sporne terjatve, posojilo, ki ga je dalo podjetje delavcu, terjatev do delavca iz naslova primanjkljaja, presežek predujma v primerjavi s potnim obračunom, predujem nezasluženih plač, dane varščine v gotovini, preplačane obveznosti do družbe itd. »Novac u blagajni spada u novčana sredstva, i to je logično, ali nam se čini da nije logično da kad taj isti novac uzmemo iz blagajne i pomoću njega preplatimo neke obaveze, da sad ponovo u tim preplaćenim obavezama imamo sredstva. Ona društvena organizacija kojoj smo svoje obaveze preplatili primila je taj novac. Logično je da taj novac kod nje čini sredstva, ali kako je onda mogućno da i onaj koji preplaćuje i onaj kojemu je nešto preplaćeno imaju sredstva?«[26]

Zakaj preplačane obveznosti do družbe, ki jih organizacija združenega dela lahko naslednji mesec obračuna z novim nakazilom ali dobi vrnjene, ne bi smeli vštevati med sredstva, medtem ko mednje spadajo normalne terjatve do kupcev, ki morda takrat še ne bodo poravnane? Zakaj ni logično, da ima iz istega naslova sredstva tisti, ki je nekaj preplačal, in tisti, ki mu je bilo nekaj preplačano, je pa povsem logično, da ima iz istega naslova sredstva tisti, ki je nekaj kupil in še ni plačal, in tisti, ki mu je prodal in za to še ni dobil plačila? In končno, če ohranjamo zgornje stališče, ali je mogoče sploh finančne naložbe obravnavati kot sredstva tiste organizacije združenega dela, ki jih je dala, ali le tiste organizacije združenega dela, ki jih je prejela?

Menimo, da je na sredstva treba gledati kot na vrednosti, ki se nahajajo v organizaciji združenega dela in jih bo prej ali slej mogoče spremeniti v denarno obliko. Zato za pojem sredstev ne more biti odločilno, ali se gibljejo ravno po znanem obrazcu:

$$D - B \ldots P \ldots B' - D'$$

Pač pa je odločilno, ali jih bo mogoče spremeniti v denarno obliko. Če jih ne bo mogoče, jih je treba odpisati, torej niso več niti sredstva in niti aktiva.

Če se s tem približujemo izenačevanju računovodskega pojma aktive z gospodarskim pojmom sredstev, pa še ne trdimo, da sredstva nakazujejo vsi saldi na aktivnih kontih. Upoštevati je namreč treba še ustrezne konte popravkov vrednosti, čeprav nimajo vedno takšnega naziva, ki bi že na prvi pogled nakazoval njihovo bistvo. Čim bi bili pravilno upoštevani vsi konti popravkov vrednosti, bi z izjemo izgube saldi na aktivnih kontih vedno označevali sredstva organizacije združenega dela.

Medtem ko dr. Vasiljević strogo loči pojem aktive od pojma sredstev, je njegovo stališče v pogledu pojma pasive in pojma obveznosti do virov sredstev drugačno. »U ekonomskom smislu, pasivu čine izvori sredstava. Ti izvori pokazuju odakle potiču sume koje su raspoređene u aktivi i u

[25] Isto delo, str. 71.
[26] Isto delo, str. 67.

kom pravcu moraju biti upućene (vraćene), najdocnije prilikom likvidacije preduzeća. Otuda sa pravne tačke gledišta pasiva izražava i obaveze privredne organizacije.«[27]

S tem pa seveda že spet ni rečeno, da obveznosti do virov sredstev nakazujejo vsi saldi na pasivnih kontih. Če povezujemo teoretska razglabljanja o obveznostih do virov sredstev s saldi na pasivnih kontih, mislimo na takšne njihove salde, ki že vključujejo ustrezne popravke vrednosti. Brž ko pravilno upoštevamo vse konte popravkov vrednosti, označujejo saldi na pasivnih kontih že obveznosti do virov sredstev.

Če se sedaj vrnemo na vprašanje, ali zajema izkaz stanja, ki ima obliko bilance, stanje aktive in pasive ali stanje sredstev in obveznosti do njihovih virov, lahko odgovorimo, da med obema obrazložitvama v načelu ne bi smelo biti bistvenih razlik. Knjigovodsko-tehnično navadno označujemo prvi del bilance stanja z »aktivo« in drugi del s »pasivo«, medtem ko mislimo na sredstva in obveznosti do virov sredstev. Vendar je kot vsebino izkaza stanja ali bilance stanja bolje označiti stanje sredstev in obveznosti do virov sredstev in ne stanje aktive in pasive. Na ta način smo namreč prisiljeni, da pri metodiki sestavljanja tega izkaza oziroma bilance iščemo rešitve, ki nam bodo res dajale dober vpogled v sredstva in obveznosti do njihovih virov, ne bomo se pa zadovoljili kar z rešitvami, ki upoštevajo le načelo bilančnega ravnotežja. Kot bomo podrobneje videli kasneje, je pri nas ravno obrazložitev bilance stanja kot izkaza aktive in pasive povzročila odmik aktive od sredstev in pasive od obveznosti do virov sredstev.

301 Vrste izkazov stanja (»bilanc«)

Glede na to, v katerem trenutku proučujemo sredstva in obveznosti do virov sredstev ter s kakšnim namenom, razlikujemo:

a) redne izkaze stanja in
b) posebne izkaze stanja.

Redni izkazi stanja so sestavljeni pred začetkom ali v teku poslovanja ter prikazujejo stanje, pred katerim ali za katerim se nahaja kako razdobje poslovne dejavnosti. Posebni izkazi stanja so nasprotno sestavljeni ob povsem določenih primerih ter imajo poseben namen, ki ni v zvezi z normalnim poslovanjem organizacije združenega dela.

Na tem mestu nas še ne zanima oblika izkaza stanja. Zato je obravnava vrst izkazov stanja smiselno omejena.

Oglejmo si najprej vrste rednih izkazov stanja!

Glede na čas sestavljanja razlikujemo:

aa) začetni izkaz stanja;
ab) končni izkaz stanja;
ac) vmesni izkaz stanja.

Začetni izkaz stanja je sestavljen najprej ob začetku poslovanja. Knjigovodstvo nato izhaja iz tega začetnega stanja sredstev in obveznosti do njihovih virov ter zasleduje spremembe na sredstvih in obveznosti do njihovih virov, kakor tudi s temi spremembami povezane prihodke in odhodke. Ob koncu obračunskega razdobja prikazuje končno stanje sredstev

[27] Isto delo, str. 89.

in obveznosti do njihovih virov, kakor tudi vse nastale prihodke, odhodke ter doseženi poslovni izid kot razliko med njimi. Končno stanje sredstev in obveznosti do njihovih virov v kakem obračunskem razdobju je nato začetno stanje sredstev in obveznosti do njihovih virov v naslednjem obračunskem razdobju. Ali z drugimi besedami, končni izkaz stanja prvega obračunskega razdobja je enak začetnemu izkazu stanja drugega obračunskega razdobja.

O začetnem izkazu stanja torej govorimo v dveh primerih: kadar imamo v mislih izkaz stanja na začetku poslovanja in kadar imamo v mislih izkaz stanja na začetku novega obračunskega razdobja, kjer je začetni izkaz stanja istoveten s končnim izkazom stanja preteklega obračunskega razdobja. Ker je kot obračunsko razdobje navadno upoštevano razdobje leta dni, govorimo o vseh izkazih stanja, ki so sestavljeni v vmesnem času, kot o vmesnih izkazih stanja.

Glede na stopnjo točnosti razlikujemo:

ač) poskusni izkaz stanja;
ad) popisni ali inventurni izkaz stanja;
ae) dejanski izkaz stanja.

Poskusni izkaz stanja prikazuje knjigovodsko stanje sredstev in obveznosti do virov sredstev pred njegovim razčiščevanjem in usoglaševanjem z dejanskim stanjem. Knjigovodsko-tehnično se pojavlja kot obrazec s tremi pari kolon, v katerem je vneseno začetno stanje, promet in končno stanje vseh kontov. Končno stanje na kontih je označeno tudi kot saldo bilanca. Včasih najdemo celo za prikaz prometa na kontih naziv »kosmata ali bruto bilanca«. Poskusni izkaz stanja je pravzaprav mogoče istovetiti le s saldo bilanco v takem obrazcu.

Najdeno knjižno stanje pa ni nujno istovetno z dejanskim stanjem. Medtem ko se pri vmesnih izkazih stanja že zadovoljujemo z njim, je ob koncu obračunskega razdobja le treba izvesti popis (inventuro) sredstev in obveznosti do virov sredstev, vknjižiti presežke in primankljaje, obračunati knjigovodske odpise, razčistiti in zapreti konte časovnih razmejitev itd. Prvotno knjigovodsko stanje je s temi postopki spremenjeno. Ker se spremembe v glavnem naslanjajo na popis (inventuro), govorimo o tako dobljenem izkazu kot o popisnem ali inventurnem izkazu stanja. Ta je torej bolj točen kot poskusni izkaz stanja.

Dr. Vasiljević pa opozarja, da kljub vsemu še ni dejanski izkaz stanja. »Inventarni bilans jeste tačniji od probnog bilansa, ali nije isto što i stvarni bilans. To je samo bilans koji odgovara zakonskim propisima i uredno vođenom knjigovodstvu, ali inventarni bilans ipak nije isto što i stvarni bilans.«[28] Pri tem opozarja na skrite dobičke (rezerve) in skrite izgube, ki jih še vedno vključuje popisni ali inventurni izkaz stanja. Popolnoma točen popisni ali inventurni izkaz stanja torej ne obstaja. Obstaja le izkaz stanja sorazmerne točnosti. Dejanski izkaz stanja je izkaz stanja vzorne ali idealne točnosti; ravno zaradi tega pa v praksi ne obstaja.

Glede na to, ali se nanaša stanje na pretekli ali prihodnji trenutek, razlikujemo:

af) obračunski izkaz stanja;
ag) predračunski izkaz stanja.

[28] Že navedeno delo, str. 220.

Pri nas smo vajeni govoriti samo o prvem, zato ga niti ne označujemo z nazivom »obračunski«. Nasprotno v predračunskem izkazu stanja ali bilanca stanja (budget balance sheet) navajamo predvideno stanje npr. ob koncu naslednjega obračunskega obdobja. Pomanjkljivost načrtovanja v naših organizacijah združenega dela najdemo tudi v tem, da povsem zanemarja načrtovanje sredstev in obveznosti do virov sredstev.

Glede na poslovni izid v razdobju, ki se konča z danim izkazom stanja, pa razlikujemo:

ah) aktivni izkaz stanja;
aj) pasivni izkaz stanja.

Aktivni izkaz stanja je tisti, v katerem so sredstva večja od obveznosti do virov sredstev, med katerimi še ni upoštevan pozitivni poslovni izid. Razlika v večjih sredstvih izvira iz pozitivnega poslovnega izida. Če je ta že razdeljen, ga seveda v izkazu stanja ni več mogoče videti. Zato je aktivni izkaz stanja praktično vsak, ki ne izkazuje izgube.

Pasivni izkaz stanja je pa tisti, v katerem so obveznosti do virov sredstev večje od sredstev, ker so ta bila zmanjšana za negativni poslovni izid. Dokler izguba ni poravnana, se pojavlja v aktivi poleg sredstev. Šele če jo organizacija združenega dela poravna npr. z rezervnim skladom, ni več vidna. Izkaz stanja tedaj ni več pasiven, temveč aktiven. Ravno to dejstvo pa nakazuje, da moramo vedno, kadar je v izkazu stanja pozitivni poslovni izid že razdeljen, negativni pa poravnan, iskati podatke o njem v izkazu uspeha. Izkaz stanja nam ne pove v takšnem primeru ničesar o poslovnem izidu.

Do sedaj smo se zadrževali pri rednih izkazih stanja. Oglejmo si sedaj še posebne (specialne)!

Glede na spremembe organov upravljanja ali pravnih oseb, ki sestavljajo izkaz stanja, razlikujemo:

ba) prevzemno-predajni izkaz stanja;
bb) združevalni izkaz stanja;
bc) razdruževalni izkaz stanja.

Prevzemno-predajni ali primopredajni izkaz stanja je sestavljen ob konstituiranju, ob začetku razpustitvenega (likvidacijskega) postopka ali ob zamenjavi direktorjev.

Združevalni ali fuzijski izkaz stanja je sestavljen ob združitvi več do tedaj samostojnih organizacij združenega dela ali ob pripojitvi kake k drugi. Vsaka izmed njih pripravi poseben izkaz stanja, nato pa je mogoče sestaviti združevalni izkaz stanja za celotno novo organizacijo združenega dela.

Razdruževalni ali dezintegracijski izkaz stanja je nasprotno sestavljen ob osamosvojitvi delov do tedaj enotne organizacije združenega dela. Zato je treba sestaviti poseben izkaz stanja za celotno bivšo organizacijo združenega dela in še posebne izkaze stanja za njene sestavne dele, ki se osamosvajajo.

Glede na potrebe raznih organov pa razlikujemo še:

bč) likvidacijski izkaz stanja;
bd) kreditni izkaz stanja;
be) davčni izkaz stanja.

Likvidacijski izkaz stanja je sestavljen ob koncu likvidacijskega postopka, ko so sredstva že zavzela denarno obliko in so na razpolago za poravnavanje obveznosti po določenem redu. Šele na njegovi podlagi je mogoče ugotoviti možnosti plačila in odstotek za poravnavo vsake obveznosti.

Kreditni izkaz stanja je sestavljen tedaj, kadar želi banka pred odobritvijo kredita spoznati realnejši znesek sredstev in obveznosti do virov sredstev z vidika likvidacije; presežek na novo ocenjenih sredstev nad obveznostmi je nekakšno višje jamstvo (supergarancija) za kredit. Takšen izkaz stanja se torej neodvisno od knjigovodskih podatkov približuje dejanskemu izkazu stanja, ki smo ga že pojasnili.

Davčni izkaz stanja je sestavljen skladno z ustreznimi predpisi, medtem ko se od njega more bistveno razlikovati izkaz stanja, ki je sestavljen skladno s potrebami organizacije združenega dela, z načeli ekonomike in urejenega knjigovodstva. Res so pa tovrstne razlike občutnejše v izkazu uspeha kot v samem izkazu stanja.

302 Formalna in vsebinska pravilnost izkaza stanja (»bilance«)

Formalno pravilen je vsak izkaz stanja, ki ustreza naslednjim izhodiščnim računovodskim načelom, ki smo jih obravnavali v točki 051: načelu kosmatega izkazovanja ekonomskih kategorij, celovitosti obravnavanja, poenotenja in zbirnosti, preglednosti, kontinuitete in prednosti zakonitosti. Kolikor je obrazec izkaza stanja predpisan in s tem poenoten, tudi odmik od pravkar navedenih načel ni pomanjkljivost v postopkih posamezne organizacije združenega dela, temveč v ustreznih predpisih. Vendar more organizacija združenega dela za lastne potrebe sestavljati izkaz stanja tudi mimo predpisanega obrazca.

Toda formalno pravilen izkaz stanja ni nikoli tako popoln, da bi iz njega razbrali vse, kar je potrebno pri oblikovanju sodbe o stanju sredstev in obveznosti do njihovih virov. V izkazu stanja niso vidni odobreni, a še neizrabljeni investicijski krediti. V njem niso vidne pogojne obveznosti, npr. v zvezi s prodajo blaga z jamstvom (garancijo). V njem niso vidna sporna razmerja s kupci, če so ti pred začetkom spora poravnali ustrezne zneske. Iz njega prav tako ne razberemo, da je npr. del razpoložljivih denarnih sredstev že vezan zaradi sklenjenih pogodb o nakupu, ki bodo izvedene v naslednjih dneh po proučevanem trenutku. Končno iz njega tudi ne razberemo, da so npr. že sklenjene kake pogodbe o prodaji, ki bodo izvedene v naslednjih dneh in bodo bistveno pospešile preoblikovanje sredstev.

Formalno pravilen izkaz stanja tudi ni nujno realen. Omenili smo že razliko med popisnim ali inventurnim in dejanskim izkazom stanja. Dejanski izkaz stanja v praksi ne obstaja, ker je absolutna točnost neracionalna. Neizbežno pa je treba upoštevati računovodsko načelo previdnosti, o katerem je bilo prav tako že govora v točki 051.

Izkaz stanja, ki prikazuje stanje sredstev in obveznosti do virov sredstev v kakem trenutku, bi lahko primerjali s fotografijo. V tej zvezi pa dr. Vasiljević pravi naslednje: »Fotografija ma koje stvari, kada se unapred zna da će se ona načiniti, daleko odstupa od stvarnosti. Kao i čovek koji polazi fotografu radi slikanja, tako isto se i bilans, kao trenutna slika, podešava da bude što lepši, često i takav da se ne može poznati. Sve to

zavisi od fotografa, koji je pomoću retuširanja u stanju da pruži lepšu ili manje lepu sliku. I kao što se ocena rada fotografa daje u zavisnost od toga u kojoj je meri sposoban da učini nešto lepšim nego što jeste, tako se isto u takvom shvatanju ocena sposobnosti knjigovođe ocenjuje prema tome je li više ili manje sposoban da prikaže to trenutno stanje boljim i lepšim ... Izkazi za javnost predstavljaju neku vrstu izveštaja na osnovu koga se polaže račun o radu. Tu sliku daje onaj koji polaže račun, i koji je, prema tome, i odgovoran za uspeh ili neuspeh. Očigledno je onda da tu nema nikakve samokritike; stvari se ulepšavaju i prikazuju onako kako se pomoću te fotografije mogu ostvariti što bolji utisci. Ovde nije u pitanju bolji ili lošiji fotograf, već bolji ili lošiji frizer. Fotograf može često da učini sliku lepšom nego što jeste, ali može i da je prikaže vernom. Ali, frizer po pravilu daje lepši izgled od normalnog izgleda. Otuda su završni računi načelno frizirani, tj. prikazani lepšim i boljim, nego što to odgovara stvarnom stanju.«[29]

303 Izkaz stanja (»bilance«) in zaključni račun

Izkaz stanja ni istoveten z zaključnim računom. Pri nas z izrazom »zaključni račun« zajemamo:

1. Izkaz stanja (bilanco stanja), tj. pregled sredstev in obveznosti do njihovih virov ob koncu obračunskega razdobja.
2. Izkaz uspeha (bilanco uspeha), tj. pregled prihodkov in odhodkov v obračunskem razdobju ter poslovnega izida kot razlike med njimi.
3. Priloge, ki pojasnjujejo postavke v izkazu stanja in izkazu uspeha.
4. Poslovno poročilo.
5. Ustrezni samoupravni sklep.

31 Obrazec izkaza stanja (»bilance«)

310 Teoretska razčlenitev postavk v izkazu stanja

V izkazu stanja (»bilanci«) so vedno prikazana sredstva in obveznosti do virov sredstev. V primeru, ko organizacija združenega dela nima izgube, morajo biti v proučevanem trenutku sredstva enaka obveznostim do njihovih virov. Že iz same vsebine izkaza stanja torej izhaja njegova dvostranost. Kljub temu pa po obliki razlikujemo:

I. Dvostranski vzporedni izkaz stanja, imenovan tudi bilanca stanja.
II. Enostranski zaporedni izkaz stanja.

Dvostranski vzporedni izkaz stanja ali bilanca stanja ima dve vzporedni strani: posebno stran za sredstva in posebno stran za obveznosti do virov sredstev. Vendar je treba razlikovati:

— kontinentalno bilanco stanja
— angleško bilanco stanja.

[29] Že navedeno delo, str. 205.

V kontinentalni bilanci stanja so na levi strani navedena sredstva in na desni strani obveznosti do virov sredstev. Nasprotno so v angleški bilanci stanja na levi strani navedene obveznosti do virov sredstev in na desni strani sredstva. Angleško bilanco stanja najdemo samo pri podjetjih v Veliki Britaniji, medtem ko druge države angleškega jezika, npr. ZDA, uporabljajo kontinentalno obliko bilance stanja.

V primeru bilance stanja kot dvostranskega izkaza obstajajo razlike v njeni obliki glede na to, kaj je vsebina posamezne strani, glede na to, kako je izkazan poslovni izid, glede na to, kako so združene posamezne postavke v skupine, in glede na to, kakšno je zaporedje postavk na posamezni strani. Razlike pa obstajajo tudi v primeru izkaza stanja kot enostranskega izkaza, kjer so sredstva in obveznosti do virov sredstev kot seštevne in odštevne postavke lahko navedene v različnem zaporedju. Poenostavljeno lahko sistemiziramo različne oblike izkaza stanja takole:

a) Razvrstitev glede na vsebino posamezne strani v dvostranskem izkazu stanja ali bilanci stanja:

aa) Prometno čista bilanca stanja

Sredstva — Odbitni popravki vrednosti sredstev	Obveznosti do virov sredstev — Odbitni popravki obveznosti do virov sredstev

ab) Prometno napihnjena bilanca stanja

Sredstva Odbitni popravki obveznosti do virov sredstev	Obveznosti do virov sredstev Odbitni popravki vrednosti sredstev

b) Razvrstitev glede na izkazovanje poslovnega izida v dvostranskem izkazu stanja ali bilanci stanja:

ba) Bilanca stanja brez tekočega poslovnega izida

Sredstva	Obveznosti do virov sredstev

bb) Bilanca stanja z ostankom tekočega poslovnega izida

Sredstva Neporavnani negativni poslovni izid	Obveznosti do virov sredstev Nerazdeljeni pozitivni poslovni izid

bc) Bilanca stanja s celotnim tekočim poslovnim izidom

Sredstva Celotni negativni poslovni izid	Obveznosti do virov sredstev Celotni pozitivni poslovni izid

bč) Bilanca stanja s celotnim tekočim poslovnim izidom in ostankom poslovnega izida predhodnega leta

Sredstva Neporavnani negativni poslovni izid preteklega leta Celotni negativni poslovni izid tekočega leta	Obveznosti do virov sredstev Nerazdeljeni pozitivni poslovni izid preteklega leta Celotni pozitivni poslovni izid tekočega leta

c) Razvrstitev glede na združevanje postavk v dvostranskem izkazu stanja ali bilanci stanja:

ca) Bilanca stanja z združevanjem postavk po oblikah

Sredstva po oblikah	Obveznosti do virov sredstev po oblikah

cb) Bilanca stanja s funkcionalnim združevanjem postavk

Sredstva po funkcionalnih skupinah	Obveznosti do virov sredstev po funkcionalnih skupinah sredstev

č) Razvrstitev glede na zaporedje postavk v dvostranskem izkazu stanja ali bilanci stanja:

ča) Bilanca stanja s padajočo vnovčljivostjo in zapadlostjo

Sredstva po padajoči vnovčljivosti	Obveznosti do virov sredstev po padajoči zapadlosti

čb) Bilanca stanja z rastočo vnovčljivostjo in zapadlostjo

Sredstva po rastoči vnovčljivosti	Obveznosti do virov sredstev po rastoči zapadlosti

d) Razvrstitev glede na razčlenjenost enostranskega izkaza stanja

da) Enostranski zaporedni izkaz stanja

Sredstva
— Obveznosti do virov sredstev vrste M
= Obveznosti do virov sredstev vrste N

db) Stopenjski zaporedni izkaz stanja

Sredstva vrste A
— Obveznosti do virov sredstev vrste M
= Sredstva vrste A zunaj obveznosti do virov sredstev vrste M
+ Sredstva vrste B
— Obveznosti do virov sredstev vrste N
= Obveznosti do virov sredstev vrste O

311 Obrazci izkaza stanja v Jugoslaviji

Vsaka organizacija združenega dela mora sestaviti izkaz stanja po predpisanem obrazcu, ki ima naziv bilanca stanja. V resnici pa je to le obrazec za zunanje uporabnike, medtem ko je za notranje potrebe mogoče uporabiti tudi drugačen obrazec.

Predpisani obrazec bilance stanja ima trenutno preko 300 različnih postavk. Če ga nekoliko skrajšamo in se omejimo samo na skupine postavk, pridemo do naslednjega obrazca:

Aktiva	Pasiva
A. POSLOVNA SREDSTVA	A. VIRI POSLOVNIH SREDSTEV
I. Denarna sredstva in sredstva v obračunu	I. Trajni viri poslovnih sredstev
a) Denarna sredstva	II. Dolgoročni viri poslovnih sredstev
b) Vrednostni papirji	a) Dolgoročno združena sredstva
c) Terjatve iz poslovnih razmerij	b) Dolgoročni krediti
d) Terjatve iz dohodka	III. Kratkoročni viri poslovnih sredstev
e) Terjatve do TOZD	a) Kratkoročni krediti
f) Terjatve do podjetij v tujini	b) Obveznosti za kratkoročno združena sredstva
g) Razmejeni dohodek v zalogah	c) Obveznosti iz poslovnih razmerij
h) Aktivne časovne razmejitve	d) Obveznosti iz dohodka
II. Zaloge	e) Obveznosti za odtegnjene davke in prispevke
III. Plasmaji iz poslovnih sredstev	f) Obveznosti do TOZD
a) Kratkoročni plasmaji	g) Obveznosti do podjetij v tujini
b) Dolgoročni plasmaji	h) Pasivne časovne razmejitve
IV. Osnovna sredstva	
a) Osnovna sredstva v uporabi	
b) Osnovna sredstva v pripravi	
V. Poslovna sredstva izven uporabe	
B. SREDSTVA REZERV	B. VIRI SREDSTEV REZERV
C. SREDSTVA SOLIDARNOSTI IN ZA DRUGE NAMENE	C. VIRI SREDSTEV SOLIDARNOSTI IN ZA DRUGE NAMENE
D. SREDSTVA ZA STANOVANJSKE POTREBE SKUPNE PORABE	D. VIRI SREDSTEV ZA STANOVANJSKE POTREBE SKUPNE PORABE
E. SREDSTVA ZA DRUGE POTREBE SKUPNE PORABE	E. VIRI SREDSTEV ZA DRUGE POTREBE SKUPNE PORABE

Kot vidimo, je bilanca stanja sestavljena iz pet podbilanc:

a) podbilance poslovnih sredstev;
b) podbilance sredstev rezerv;
c) podbilance sredstev solidarnosti in sredstev za druge namene
d) podbilance sredstev za stanovanjske potrebe skupne porabe
e) podbilance sredstev za druge potrebe skupne porabe.

V vseh podbilancah so sredstva razvrščena po načelu padajoče vnovčljivosti, toda viri sredstev po načelu rastoče zapadlosti. Podbilanca poslovnih sredstev in s tem bilanca stanja nasploh namreč pričenja na aktivni strani z navedbo denarnih sredstev, toda na pasivni strani z navedbo poslovnega sklada.

Če ta obrazec primerjamo s obrazci po naši teoretski razvrstitvi v točki 310, lahko rečemo, da ima bilanca stanja naših organizacij združenega dela obliko pod ba), saj v njej ni več naveden poslovni izid; obliko pod ab), ker so v njej v primeru neporavnane izgube še vedno previsoko izkazane obveznosti do virov sredstev, medtem ko je v preteklosti bil celo dohodek iz okvira zalog med sredstvi izkazan dvakrat; obliko pod cb), ker

v njenem okviru obstaja razvrščanje na osnovna sredstva, obratna sredstva, sredstva skupne porabe itd.; mešano obliko pod ča) in čb), ker so sredstva v okviru skupin razvrščena po padajoči vnovčljivosti, obveznosti do virov sredstev pa po rastoči zapadlosti.

Če bi sedaj navedli še obrazec bilance stanja za notranje potrebe, bi bil v svoji izhodiščni in kar najbolj sintetični obliki naslednji:

Sredstva	Viri sredstev
Obratna sredstva	Kratkoročne obveznosti do virov poslovnih sredstev
Osnovna sredstva (po neodpisani vrednosti)	Dolgoročne obveznosti do virov poslovnih sredstev
Finančne naložbe iz poslovnih sredstev	Poslovni sklad
Poslovna sredstva zunaj uporabe	(Obveznosti do sredstev rezerv, drugih sredstev in sredstev skupne porabe)
Sredstva rezerv (in druga sredstva)	Obveznosti do virov sredstev rezerv (in drugih sredstev)
Sredstva skupne porabe	Obveznosti do virov sredstev skupne porabe
(Terjatve do poslovnih sredstev)	

Ker je navadno v središču pozornosti samo prva podbilanca, smo navedli tudi njena razmerja z drugo podbilanco, za katero ni nujno, da bi bila zabeležena na posebnih kontih.

Ekonomske kategorije iz takšne bilance stanja pa bi lahko prikazali tudi v obliki stopenjskega izkaza stanja:

1. Obratna sredstva
2. — Kratkoročne obveznosti do virov poslovnih sredstev
3. — (Obveznosti do sredstev rezerv, drugih sredstev in sredstev skupne porabe)
4. = Obratna sredstva s pokritjem v dolgoročnih obveznostih in poslovnem skladu
5. + Osnovna sredstva (po neodpisani vrednosti)
6. — Dolgoročne obveznosti do virov poslovnih sredstev
7. = Poslovna sredstva v funkciji s pokritjem v poslovnem skladu
8. + Finančne naložbe iz poslovnih sredstev
9. + Poslovna sredstva izven uporabe
10. = Poslovni sklad

Seveda pa je treba upoštevati uporabnika izkaza stanja oziroma bilance stanja ter izhodiščni obrazec dopolniti s tistimi podrobnejšimi informacijami, ki so za odločanje zlasti pomembne. V začetku precej sintetični obrazec je potemtakem treba kasneje ob prehodu od sprejemanja strateških odločitev prek taktičnih in operativnih odločitev k poslovnotehničnim odločitvam, kakor tudi glede na konkretne probleme, o katerih je treba odločati, dopolnjevati s podrobnostmi, ki so v danih okoliščinah bistvene. V načelu pa je proučevani izkaz stanja bolj podroben za poslovodni organ kot za delavce, bolj podroben, kadar imamo opravka s podlago za sprejemanje odločitev kot tedaj, ko imamo opravka zgolj z zunanjim odrazom sprejetih odločitev ali z informativnim poročilom. Ni torej

mogoče postaviti kak idealni obrazec izkaza stanja ali bilance stanja za notranje potrebe, temveč samo za notranje potrebe določene vrste na določeni ravni in v določenih okoliščinah.

312 Obrazci izkaza stanja v ZDA

Obrazec izkaza stanja pri ameriških delniških družbah ni poenoten, čeprav državna komisija z nazivom »Securities and Exchange Commision« v svoji publikaciji »Regulation S-X« predpisuje njegovo obliko. Toda te oblike se morajo držati delniške družbe le tedaj, kadar predlagajo izkaz stanja že omenjeni državni komisiji. Kadar ga nasprotno sestavljajo za lastne potrebe ali za potrebe svojih delničarjev oziroma javnosti, so povsem samostojne. Res pa imajo na sestavljanje izkaza stanja določen vpliv tako imenovana »splošno sprejeta računovodska načela« (generally accepted accounting principles), ki naj bi jim sledila vsa podjetja. Pri sestavljanju teh načel sta zlasti prizadevni dve poklicni organizaciji AIA (American Institute of Accountants), kasneje preimenovana v AICPA (American Institute of Certified Public Accountants) ter AAA (American Accounting Association).

Če ima bilanca stanja ameriških podjetij dve strani, najdemo največkrat v njej naslednjo temeljno razporeditev:

ASSETS (SREDSTVA)	LIABILITIES (OBVEZNOSTI)
1. Current assets (tekoča sredstva)	1. Current liabilities (tekoče obveznosti)
2. Long-term investments (dolgoročne finančne naložbe)	2. Long-term liabilities (dolgoročne obveznosti)
3. Fixed assets (stalna sredstva)	3. Stockholders' equity (kapital delničarjev)
4. Intangible assets (neopredmetena sredstva)	
5. Deferred charges (dolgoročno odloženi stroški)	

Čeprav je oblika izkaza stanja v ZDA precej raznolika, le moremo pri dvostranski bilanci stanja zaznamovati tendenco po rešitvah, ki smo jih v naši teoretski razvrstitvi označili kot aa), ba), ca) in ča). Kljub temu pa najdemo tudi rešitve pod ab), kjer je npr. celo popravek vrednosti osnovnih sredstev izkazan med obveznostmi do virov sredstev oziroma v pasivi. Bolj pogost kot dvostranska bilanca stanja pa je v ZDA enostranski izkaz stanja, vendar v smislu pod db); izgleda npr. takole:

Current assets (tekoča sredstva)
− Current liabilities (tekoče obveznosti)
= Working capital (delujoči kapital)
+ Long-term investments (dolgoročne finančne naložbe)
+ Fixed assets (stalna sredstva)
+ Intangible assets (neopredmetena sredstva)
+ Deferred charges (dolgoročno odloženi stroški)
− Long-term liabilities (dolgoročne obveznosti)
= Own capital (lastni kapital)

313 Obrazec izkaza stanja z ZR Nemčiji

V ZR Nemčiji ima izkaz stanja dve strani; pojavlja se torej kot bilanca stanja z naslednjo temeljno razporeditvijo:

VERMÖGEN (IMOVINA)	KAPITAL (GLAVNICA)
1. Anlagevermögen (naložbeno premoženje) Sachanlagen (stvarne naložbe) Immaterielle Anlagevermögen (nematerialno naložbeno premoženje) Finanzanlagen (finančne naložbe) 2. Umlaufvermögen (krožeče premoženje) Vorräte (zaloge) Andere Gegenstände des Umlaufwermögens (druge postavke krožečega premoženja) 3. Rechnungsabgrenzungsposten (aktivne razmejitvene postavke)	1. Grundkapital (osnovni kapital) 2. Rücklagen (rezerve) 3. Rückstellungen (rezerve za predvidene stroške) 4. Verbindlichkeiten (obveznosti) 5. Rechnungsabgrenzungsposten (pasivne razmejitvene postavke) 6. Bilanzgewinn (nerazdeljeni bilančni dobiček)

Ob primerjavi z našo teoretsko razvrstitvijo v točki 310 lahko govorimo o rešitvah pod bb), ker je v bilanci stanja viden celotni poslovni izid: pod ca), ker so na istem mestu navedena vsa sredstva ali vse obveznosti do virov sredstev, ki imajo enako obliko; a tudi pod čb), ker navajanje sredstev začenja z zemljišči ali navajanje obveznosti do virov sredstev z lastnim kapitalom.

32 Presek bilance stanja

320 Pojem preseka bilance stanja

Do sedaj smo obravnavali bilanco stanja kot celoto. Ob domnevi, da organizacija združenega dela nima izgube, so njena sredstva v dvostranskem izkazu enaka obveznostim do virov sredstev. Toda razlikujemo več temeljnih skupin sredstev: osnovna, obratna, sredstva rezerv in sredstva skupne porabe, če že zanemarimo v nadaljevanju sredstva solidarnosti in sredstva za druge namene. Za vsako od njih, za več od njih skupaj ali tudi za del posamezne skupine lahko seveda iščemo ustrezne obveznosti do virov sredstev. Če pri tem upoštevamo le prvotne knjigovodske postavke o sredstvih in obveznostih do virov sredstev, ki jih na poseben način razvrščamo ali kvečjemu razčlenjujemo, nikakor pa ne vpeljujemo dodatnih postavk iz medsebojnega obračuna med posameznimi temeljnimi skupinami sredstev in obveznostmi do njihovih virov, najdemo soglasje med sredstvi posamezne temeljne vrste in obveznostmi do njihovih virov ali nasprotno razlike v njihovem znesku. Če je sredstev kake temeljne skupine manj kot ustreznih knjigovodsko izkazanih obveznosti do virov sredstev, je treba iskati, kje se nahajajo, kajti sredstev kake druge temeljne

skupine bo gotovo več kot znašajo njihove obveznosti do virov. Če proučujemo bilanco stanja v tem smislu, jo torej razčlenjujemo na več delov, ali kakor je to označeno v literaturi, bilanco stanja presekamo. Presekamo jo v eni ali več stopnjah, glede na to, koliko njenih delov želimo dobiti in pri njih proučevati razmerje med sredstvi in obveznostmi do njihovih virov. Razmerje med presekanimi deli bilance stanja pomeni razmerje financiranja. Ker v opisanem primeru presekamo bilanco stanja po vrstah sredstev, govorimo tudi o vodoravnem preseku bilance stanja.

Toda organizacija združenega dela je morda sestavljena iz več enot. V takem primeru se tudi njena sredstva in obveznosti do virov sredstev nanašajo na več enot. To pa pomeni, da jih je pri vsaki od njih mogoče proučevati. Če pri tem upoštevamo le prvotne postavke o sredstvih in obveznostih do njihovih virov, ki jih razvrščamo po enotah ali kvečjemu razčlenjujemo, nikakor pa ne vpeljujemo dodatnih postavk iz medsebojnih razmerij med posameznimi enotami, najdemo soglasje med sredstvi in obveznostmi do virov sredstev posamezne enote ali nasprotno razlike v njihovem znesku. Te razlike je mogoče pojasniti s terjatvami ali obveznostmi prve enote do druge. Če razčlenjujemo bilanco stanja v tem smislu na več delov, imamo že spet opravka z njenim presekom. Spet jo lahko presekamo v eni ali več stopnjah, glede na to, koliko njenih delov želimo dobiti in pri njih proučevati razmerja med sredstvi in obveznostmi do virov sredstev. Ker pa sedaj presekamo bilanco stanja tako, da vsa sredstva in obveznosti do virov sredstev razporedimo po enotah, lahko govorimo tudi o navpičnem preseku bilance stanja. Takšen presek sedaj pri nas ni več pomemben, ker je bilanca stanja sestavljena za vsako temeljno organizacijo združenega dela posebej. Pomemben pa je pri razdelitvi posamezne delovne organizacije na več temeljnih organizacij.

321 Presek bilance stanja po vrstah sredstev

Teorijo vodoravnega preseka bilance stanja je v jugoslovanski literaturi razvil profesor Vasiljević. Pri tem izhaja iz svoje razvrstitve aktive na sredstva in zmanjšanje sredstev, kakor tudi iz svoje razvrstitve pasive na planske in neplanske vire sredstev. Sredstva bi morala vedno ustrezati postavljenim nalogam; pri premajhnih sredstvih organizacija združenega dela omeji naloge, pri prevelikih si pa poišče dodatne naloge, s čimer se stalno vzpostavljajo razmerja med sredstvi in nalogami. Planski viri sredstev bi morali biti enaki sredstvom, ki ustrezajo postavljenim planskim nalogam. Z zmanjšanjem sredstev avtor ne razume samo neporavnane izgube, temveč tudi npr. preplačane obveznosti, neobračunane dane predujme, sporne in dvomljive terjatve itd. Z neplanskimi viri sredstev pa razume obveznosti do skupnosti, drugih organizacij, delavcev itd. Zato ga najprej zanima naslednji presek bilance stanja:

Aktiva	Pasiva
Sredstva	Planski viri sredstev
Zmanjšanje sredstev	Neplanski viri sredstev

Vsaka izmed obeh podbilanc stanja je lahko v ravnotežju, vendar to ni nujno. »Zmanjšanje sredstev« neposredno vpliva le na sredstva, kakor

tudi neplanski viri neposredno vplivajo le na sredstva. Sicer je pa v pogledu finančne moči mogoče ugotoviti naslednje:

1. Vsako zmanjšanje »sredstev«, ki ima za posledico povečanje »zmanjšanja sredstev«, pomeni zmanjšanje finančne moči izpod normale.

2. Vsako zmanjšanje »sredstev«, ki nastaja ob likvidaciji »neplanskih virov sredstev«, pomeni zmanjšanje finančne moči k normali.

3. Vsako vračanje prej izpadlih sredstev, tj. sprememba »zmanjšanja sredstev« v »sredstva«, pomeni povečanje finančne moči k normali.

4. Vsako povečanje »neplanskih virov sredstev« pomeni povečanje finančne moči iznad normale.[30]

Nato Vasiljević obravnava še preseke bilance stanja višjih stopenj. Njegova teorija je brez dvoma precej pospešila uporabo te metode v praksi. Presek bilance stanja se je zlasti začel uporabljati za presojanje kreditne sposobnosti pri kreditnih zahtevkih za kratkoročne kredite in v zvezi z omejitvami pri uporabi investicijskih sredstev. V kolikor še ni, utegne postati njegova uporaba zanimiva v razmerah medsebojnega kreditiranja, bodisi da gre za določitev prostih sredstev organizacije združenega dela, ki kredit daje, ali za kreditno sposobnost tiste, ki kredit prejema. Osnovnih postavk preseka bilance stanja ne moremo pogrešati niti pri izračunavanju koeficientov obračanja in pri izračunavanju plačilne sposobnosti. Toda praksa le ne sledi povsem obrazcem profesorja Vasiljevića. Odmike najdemo že v samem teoretskem izhodišču, zlasti v pojasnjevanju sredstev in virov sredstev. Predvsem se srečujemo z vprašanjem, kaj je normala sredstev, ki je lahko v različnih stopnjah poslovanja prav različna. Ugotoviti potrebna sredstva v posameznih stopnjah je prevelika, če že ne neizvedljiva naloga. Seveda pri poslovanju ni mogoče čakati na točen izračun sredstev in na njihovo dodelitev. Če organizacija združenega dela v kakem primeru ne razpolaga s točno tolikimi sredstvi, kot jih potrebuje za izvedbo naloge, si pač pomaga na ta način, da odloži poravnavo svojih obveznosti. S tem zadrži sredstva pri sebi in z njimi izpolni nalogo, za izvedbo katere jih je morala pritegniti. Težko bi pa v takem primeru trdili, da se je odmaknila od svojega načrta, in razglasili, da so njene finančne težave odraz nepravilnega poslovanja, saj niti ne vemo, kaj bi bilo pravilno. Prav tako je pri virih sredstev uporaba izraza »planski« in »neplanski« za prakso neobičajen. Za potrebe organizacije združenega dela označevati kake vire kot planske, vse druge pa kot neplanske, nima pravega smisla. Kje je npr. rečeno, da so bili v praksi poslovni skladi in krediti za obratna sredstva oblikovani v skladu z osnovno nalogo? Zato tudi ne more a priori veljati stališče, da so viri sredstev izhodišče za presojo morebitnih presežkov ali primanjkljajev sredstev.

Pri nadaljnih razglabljanjih se ne bomo več držali obrazca in izrazov profesorja Vasiljevića, temveč bomo prikazali le nekaj načelnih presekov bilance stanja ob domnevi, da organizacija združenega dela nima izgube.

Najprej vzemimo, da želimo enotno bilanco stanja presekati na podbilanco stanja poslovnih sredstev v širšem smislu in na podbilanco stanja sredstev skupne porabe. V tem primeru pridemo do naslednjega obrazca:

---

[30] Kosta Vasiljević: Teorija i analiza bilansa. Savremena administracija, Beograd 1965, str. 114.

Aktiva	Pasiva
I. Poslovna sredstva v širšem smislu	Obveznosti do virov poslovnih sredstev v širšem smislu
II. Sredstva skupne porabe	Obveznosti do virov sredstev skupne porabe

S poslovnimi sredstvi v širšem smislu razumemo ob poenostavitvi osnovna sredstva, obratna sredstva in sredstva rezerv, medtem ko so sredstva skupne porabe neposlovna sredstva. Finančne naložbe pri tem vključimo v skupino, iz katere so bila vzeta ustrezna sredstva.

V prvi podbilanci stanja najdemo naslednja razmerja med poslovnimi sredstvi v širšem smislu in obveznostmi do njihovih virov:

1.1. Poslovna sredstva v širšem smislu so enaka obveznostim do njihovih virov; to pomeni, da ni nikakega razmerja s podbilanco stanja sredstev skupne porabe ali so pa terjatve in obveznosti do nje enake.

1.2. Poslovna sredstva v širšem smislu so večja od obveznosti do njihovih virov; to pomeni, da obstaja na kontih neizkazana obveznost do podbilance stanja sredstev skupne porabe, npr. obveznost zaradi neizločenih denarnih sredstev iz žiro računa na račun denarnih sredstev skupne porabe, medtem ko je bil sklad skupne porabe že povečan.

1.3. Poslovna sredstva v širšem smislu so manjša od obveznosti do njihovih virov; to pomeni, da obstaja na kontih neizkazana terjatev do podbilance stanja sredstev skupne porabe.

Podobno najdemo v drugi podbilanci stanja naslednja razmerja med sredstvi skupne porabe in obveznostmi do njihovih virov:

2.1. Sredstva skupne porabe so enaka obveznostim do njihovih virov; to pomeni, da ni nikakega razmerja s podbilanco stanja poslovnih sredstev v širšem smislu, ali so pa terjatve in obveznosti do nje enake.

2.2. Sredstva skupne porabe so večja od obveznosti do njihovih virov; to pomeni, da obstaja na kontih neizkazana obveznost do podbilance stanja poslovnih sredstev v širšem smislu, kar je druga stran pojava pod 1.3.

2.3. Sredstva skupne porabe so manjša od obveznosti do njihovih virov; to pomeni, da obstaja na kontih neizkazana terjatev do podbilance stanja poslovnih sredstev v širšem smislu, kar je druga stran pojava pod 1.2.

V drugi stopnji morda presekamo še podbilanco stanja poslovnih sredstev v širšem smislu na podbilanco stanja poslovnih sredstev v ožjem smislu in na podbilanco stanja sredstev rezerv. V tem primeru bo celotni obrazec presekane bilance stanja takšen:

Aktiva	Pasiva
I. Poslovna sredstva	Obveznosti do virov poslovnih sredstev
II. Sredstva rezerv	Obveznosti do virov sredstev rezerv
III. Sredstva skupne porabe	Obveznosti do virov sredstev skupne porabe

S poslovnimi sredstvi v ožjem smislu sedaj poenostavljeno razumemo le osnovna in obratna sredstva. Finančne naložbe so pa spet vključene v skupino, iz katere so bila vzeta ustrezna sredstva.

V podbilanci stanja poslovnih sredstev v ožjem smislu najdemo naslednja razmerja med sredstvi in obveznostmi do virov sredstev:

1.1. Poslovna sredstva v ožjem smislu so enaka obveznostim do njihovih virov; to pomeni, da ni nikakega razmerja s podbilancama stanja sredstev rezerv in sredstev skupne porabe, ali so pa terjatve in obveznosti do njih enake.

1.2. Poslovna sredstva v ožjem smislu so večja od obveznosti do njihovih virov; to pomeni, da obstaja na kontih neizkazana obveznost do podbilanc stanja sredstev rezerv in sredstev skupne porabe, npr. obveznost zaradi neizločenih denarnih sredstev rezerv in skupne porabe, medtem ko je ustrezni sklad že bil oblikovan.

1.3. Poslovna sredstva v ožjem smislu so manjša od obveznosti do njihovih virov; to pomeni, da obstaja na kontih neizkazana terjatev do podbilanc stanja sredstev rezerv in sredstev skupne porabe, npr. za denarna sredstva rezerv, ki ob poravnavanju izgube še niso bila prenesena na žiro račun.

Podobno najdemo v podbilanci stanja sredstev rezerv naslednja razmerja med sredstvi in obveznostmi do njihovih virov:

2.1. Sredstva rezerv so enaka obveznostim do njihovih virov; to pomeni, da ni nikakega razmerja s podbilancama stanja poslovnih sredstev v ožjem smislu in sredstev skupne porabe ali da so terjatve in obveznosti do njih enake.

2.2. Sredstva rezerv so večja od obveznosti do njihovih virov; to pomeni, da obstaja na kontih neizkazana obveznost do drugih podbilanc stanja.

2.3. Sredstva rezerv so manjša od obveznosti do njihovih virov; to pomeni, da obstaja na kontih neizkazana terjatev do drugih podbilanc stanja.

Končno najdemo v podbilanci stanja sredstev skupne porabe naslednja razmerja med sredstvi in obveznostmi do njihovih virov:

3.1. Sredstva skupne porabe so enaka obveznostim do njihovih virov; to pomeni, da ni nikakega razmerja s podbilancama stanja poslovnih sredstev v ožjem smislu in sredstev skupne porabe ali da so terjatve in obveznosti do njih enake.

3.2. Sredstva skupne porabe so večja od obveznosti do njihovih virov; to pomeni, da obstaja na kontih neizkazana obveznost do drugih podbilanc stanja.

3.3. Sredstva skupne porabe so manjša od obveznosti do njihovih virov; to pomeni, da obstaja na kontih neizkazana terjatev do drugih podbilanc stanja.

V tretji stopnji morda presekamo še podbilanco stanja poslovnih sredstev v ožjem smislu na podbilanco stanja osnovnih sredstev in podbilanco stanja obratnih sredstev. Finančne naložbe iz poslovnih sredstev so pri tem lahko vključene med osnovna sredstva. V tem primeru bo celoten obrazec presekane bilance takle:

Aktiva	Pasiva
I. Osnovna sredstva	Obveznosti do virov osnovnih sredstev
II. Obratna sredstva	Obveznosti do virov obratnih sredstev
III. Sredstva rezerv	Obveznosti do virov sredstev rezerv
IV. Sredstva skupne porabe	Obveznosti do virov sredstev skupne porabe

Pri tem se srečamo z vprašanjem, kako v podbilancah stanja osnovnih in obratnih sredstev upoštevati sklad, ki je skupen. Navadno je del poslovnega sklada, ki se pojavlja med obveznostmi do virov obratnih sredstev, ugotovljen ob izravnavi podbilance stanja osnovnih sredstev. To pomeni, da se poslovni sklad pojavlja med obveznostmi do virov osnovnih sredstev v tistem znesku, ki dopolnjuje druge obveznosti do virov osnovnih sredstev do neodpisane vrednosti osnovnih sredstev. Šele razlika vstopa med obveznosti do virov obratnih sredstev in s tem v podbilanco stanja obratnih sredstev. Pravilneje bi seveda bilo, če se poslovni sklad med obveznostmi do virov osnovnih sredstev ne bi zmanjševal za obračunano amortizacijo, povečeval pa bi se ob namenskem razporejanju čistega dohodka itd. V takšnem primeru seveda tudi podbilanca osnovnih sredstev ne bi bila vedno uravnovešena ter bi tudi v tej zvezi lahko ugotavljali namensko uporabljene ali nenamensko financirane zneske.

Načelna razmerja med sredstvi in obveznostmi do virov sredstev v posamezni podbilanci stanja ne bomo več posebej nakazovali, ker je treba le ustrezno prilagoditi ugotovitve ob preseku bilance stanja v drugi stopnji.

Če nakazujejo potrebe, je končno mogoče presekati bilanco stanja še v četrti, peti in drugih stopnjah.

Pregled prelivanja med skupinami sredstev, v katerega so uvrščene razlike iz posameznih podbilanc, je nato npr. naslednji:

Vrste sredstev	Nenamensko uporabljeno	Nenamensko financirano
Osnovna sredstva		
Obratna sredstva		
Izguba		
Sredstva rezerv		
Sredstva skupne porabe		
Druge skupine sredstev		
Skupaj		

322 Presek bilance stanja po organizacijskih enotah in problem razporejanja postavk na novo vzpostavljene temeljne organizacije združenega dela

Pri navpičnem preseku bilance stanja vsa prvotno prikazana sredstva in obveznosti do njihovih virov razporejamo po organizacijskah enotah. Če obstajata samo dve organizacijski enoti, potem bi bilanco stanja takšne

organizacije združenega dela presekali tako, da bi dobili podbilanco stanja enote A in podbilanco stanja enote B. V takšnem primeru pridemo do najbolj načelnega obrazca:

Aktiva			Pasiva		
	enota A	enota B		enota A	enota B
Sredstva			Obveznosti do virov sredstev		

Tako sredstva kot obveznosti do virov sredstev so nanizani po enakem vrstnem redu kot v enotni bilanci stanja organizacije združenega dela ter med nje niso vstavljene nikake dodatne postavke, ki bi izhajale iz razmerij med organizacijskimi enotami, saj te na kontih še niso izkazane. Zato pa tudi zasledimo v podbilanci stanja katerekoli organizacijske enote naslednja razmerja med njihovimi sredstvi in obveznostmi do njihovih virov:

1. Sredstva so enaka obveznostim do njihovih virov; to pomeni, da ni nikakega razmerja s podbilancami stanja drugih organizacijskih enot, ali so pa terjatve in obveznosti do njih enake;

2. Sredstva so večja od obveznosti do njihovih virov; to pomeni, da obstaja obveznost do podbilanc stanja drugih organizacijskih enot, ki ni izkazana na posebnem kontu;

3. Sredstva so manjša od obveznosti do njihovih virov; to pomeni, da obstaja terjatev do podbilanc stanja drugih organizacijskih enot, ki ni izkazana na posebnem kontu.

Navpično presekano bilanco stanja je mogoče presekati še vodoravno, pri čemer za vsako organizacijsko enoto posebej dobimo vrsto podbilanc stanja glede na različnost njenih sredstev.

Presek bilance stanja v pravkar obravnavanem smislu je dobil svoj poseben pomen pri vzpostavljanju temeljnih organizacij združenega dela iz do tedaj enotne delovne organizacije. Tedaj se je namreč pojavila potreba po razporejanju sredstev in obveznosti do njihovih virov na temeljne organizacije združenega dela. Vendar se podobna potreba pojavlja tudi kasneje, če se cepijo dotedanje temeljne organizacije in ustanavljajo nove. Zato je koristno, če si ogledamo nekaj problemov, ki so povezani z razporejanjem sredstev in obveznosti do njihovih virov oziroma z navpičnim presekom bilance stanja.

Pri razporejanju sredstev na temeljne organizacije sta pomembni dve načeli: načelo namena in načelo izvora teh sredstev. Po prvem načelu je pri razporejanju sredstev na temeljne organizacije odločilno, zakaj je bilo kako sredstvo pridobljeno, po drugem načelu pa, od kod izvira. Po prvem načelu prevzema sredstvo tista temeljna organizacija, zaradi katere je bilo pridobljeno, po drugem pa tista, v kateri ima svoj izvor. V vsakem primeru je treba zagotoviti, da so sredstva razporejena tako, da vstopijo v tisto temeljno organizacijo, katere delavci delajo z njimi. V glavnem je mogoče po načelu namena razporediti osnovna sredstva, drobni inventar, material in blago, a tudi aktivne časovne razmejitve, po načelu izvora pa nedokončano proizvodnjo, zaloge proizvodov, terjatve in denar. Vendar se pojavljajo tudi nekatere težave. Tako je npr. mogoče pri skupnih skladiščih

drobnega inventarja in materiala v začetku vzpostaviti le idealne udeležbe, ki nato vodijo k združevanju sredstev.

Razporejanje obveznosti do virov sredstev povzroča še več težav, čeprav lahko tudi sedaj navajamo načelo namena in načelo izvora. Po prvem načelu je odločilno, zakaj je kaka obveznost do vira sredstev nastala, po drugem pa, v kateri temeljni organizaciji je nastala. Pravzaprav je po prvem načelu v večini primerov mogoče razporediti vse obveznosti do tujih virov sredstev. Vendar se pri tem le pojavljajo nekatere težave. Krediti so morda bili pridobljeni pod različnimi pogoji in potemtakem ne bi bilo prav, če bi bila zaradi takšnih rešitev v preteklosti določena temeljna organizacija ob svoji vzpostavitvi v slabšem položaju kot kaka druga. Največje težave pa nastajajo pri razporejanju poslovnega sklada. Pri tem bi morali upoštevati načelo izvora, to je, da za daljše preteklo razdobje ugotavljamo, v kakšni meri je posamezni del delovne organizacije, ki se sedaj konstituira kot temeljna organizacija, prispeval k povečanju poslovnega sklada. In še več. Morali bi ugotavljati tudi, kam so se prelivala amortizacijska sredstva. To je pa praktično v večini primerov neizvedljivo. Zato najdemo spremembo tega načela v preprostem razporejanju poslovnega sklada na podlagi števila delavcev v posamezni temeljni organizaciji in števila let delovne dobe. Domnevamo namreč, da so delavci v vseh delih delovne organizacije v enaki meri ustvarjali poslovni sklad, kar pa utegne biti tudi nerealistišno.

Ker so sredstva razporejena na temeljne organizacije na drugačen način, kot so razporejene obveznosti do virov sredstev, je seveda ob začetku pri posamezni temeljni organizaciji mogoče zapaziti različen znesek celotnih sredstev kot je znesek celotnih obveznosti do virov sredstev. Temeljna organizacija, ki ima po razporejanju več sredstev kot obveznosti do virov sredstev, dejansko združuje sredstva drugih temeljnih organizacij, in obratno, temeljna organizacija, ki ima več obveznosti do virov sredstev kot sredstev, združuje sredstva v drugih temeljnih organizacijah. Takšno združevanje potemtakem ni posledica dogovorov temeljnih organizacij pri ustanavljanju, temveč posledica razlik med začetnim zneskom razporejenih sredstev in obveznosti do virov sredstev. Ugotoviti je samo treba, ali gre za dolgoročno ali kratkoročno prisotnost sredstev drugih temeljnih organizacij v dani temeljni organizaciji, nato pa med vsemi temeljnimi organizacijami skleniti ustrezni samoupravni sporazum.

33 Konsolidirani izkaz stanja

Konsolidirani izkaz stanja (»konsolidirana bilanca«) je skupni izkaz vseh organizacij združenega dela, ki pripadajo istemu interesnemu področju. To torej ni izkaz stanja posamezne pravne osebe, temveč gospodarske celote, ki sestoji iz skupine pravnih oseb, od katerih ima vsaka posebne pravice in dolžnosti. V zapadnem svetu je takšna gospodarska celota opredeljena z enotnim nosilcem kapitala. Matično podjetje, ki je svoj kapital vložilo v druga podjetja, a odstotek njegove udeležbe v kapitalu teh podjetij presega določeno mejo, mora sestaviti skupni izkaz stanja,

ki obsega tako lastni izkaz stanja kot tudi izkaze stanja vseh drugih podjetij, ki pripadajo istemu interesnemu področju kapitala. Pri nas integracija podjetij v tem smislu ne obstaja. Pač pa se podobne potrebe po sestavljanju konsolidiranega izkaza stanja pojavljajo v delovnih organizacijah, ki so sestavljene iz več temeljnih organizacij združenega dela in delovnih skupnosti, v sestavljenih organizacijah združenega dela itd.

Da bi bilo mogoče izdelati konsolidirani izkaz stanja, morata biti izpolnjena naslednja pogoja:

1. Vsi prizadeti deli morajo sestavljati izkaze stanja po enotnem obrazcu, ki omogoča izločitev vseh postavk, ki niso v zvezi z razmerji njih kot celote do zunanjega sveta;
2. Izločiti je treba vsa premoženjsko pravna razmerja, ki se pojavljajo med temi deli ali med njimi in skupnimi službami.

Terjatev prve enote v okviru skupine do druge v isti skupini je istočasno obveznost druge enote do prve. Zato je treba v skupnem, tj. konsolidiranem izkazu stanja, izločiti takšna razmerja. Povsem podobno je z razmerji med temi enotami in skupnimi službami.

Toda ne zadoščajo zgolj izločitve medsebojnih terjatev in obveznosti. Pojavlja se tudi vprašanje ovrednotenja zalog, ki jih je posamezna enota prevzela pri drugi enoti iste skupine in vključuje dobiček. Ameriška literatura navaja, da je pri sestavljanju konsolidiranega izkaza stanja treba izločiti takšen z vidika celote neostvarjeni dobiček iz zalog ter ga prikazati posebej oziroma temu ustrezno tudi zmanjšati obveznosti do virov sredstev. Isto poudarja celo pri osnovnih sredstvih, ki so bila izdelana v okviru proučevane celote. Zadnje zveni v naših razmerah nekoliko tuje, saj so celo pri posamezni organizaciji združenega dela doma proizvedena osnovna sredstva lahko prikazana po višji tržni ceni in ne samo po lastni ceni v ožjem smislu.

Vidimo torej, da ni mogoče istovetiti sredstev posamezne enote s sredstvi skupine enot. Vse tisto, kar je sredstvo pri posamezni enoti, še ni sredstvo skupine enot. Isto velja seveda tudi pri obveznostih do virov sredstev.

Do povsem podobnega sklepa pridemo, če bi želeli sestaviti skupno tj. konsolidirano bilanco stanja za celotno panogo ali za narodno gospodarstvo kot celoto.

4.

Računovodsko načrtovanje in analiza postavk v izkazu stanja (»bilanci«)

4.

40 Računovodsko načrtovanje sredstev

400 Temelji računovodskega načrtovanja sredstev

Če nam knjigovodstvo daje odgovor na vprašanje, kakšna sredstva organizacija združenega dela ima, nam mora računovodsko načrtovanje dati odgovor na vprašanje, kakšna sredstva bo imela. Če so osnovna sredstva, obratna sredstva, sredstva rezerv in sredstva skupne porabe opredeljena po stanju v določenem trenutku, moramo to upoštevati tudi pri njihovem načrtovanju. Vprašanje je samo, katero njihovo prihodnje stanje načrtujemo: stanje ob koncu leta, ob koncu tromesečja, ob koncu meseca ali v kakem drugem trenutku. V načelu bi sicer bil možen naslednji odgovor: za isti trenutek, za katerega kasneje s pomočjo knjigovodstva ugotavljamo ostvarjeno stanje osnovnih sredstev, obratnih sredstev, sredstev rezerv in sredstev skupne porabe, naj bi imeli tudi vnaprej podatke o načrtovanem stanju. Vendar vemo, da nam knjigovodstvo omogoča dnevni vpogled v stanje posameznih sredstev, medtem ko za računovodsko načrtovanje to ni potrebno. Morda povsem zadošča, če npr. načrtujemo stanje osnovnih sredstev ob koncu leta; v tem primeru se sprašujemo, kakšno bo tedaj glede na nakup, brezplačen prejem, prodajo, brezplačno oddajo in izničenje stanje njihove nabavne vrednosti, kakšno bo glede na amortiziranje in odpisovanje stanje njihovega popravka vrednosti in neodpisane vrednosti, kakšno bo stanje denarja iz okvira osnovnih sredstev, z njimi povezanih terjatev, a tudi finančnih naložb poslovnih sredstev. Drugače je navadno z obratnimi sredstvi. Pri njih nas ne zanima toliko načrtovano stanje ob koncu leta kot povprečno načrtovano stanje med letom.

Knjigovodstvo nam seveda ne omogoča spoznati samo stanje sredstev v določenem trenutku, temveč tudi njihovo gibanje med različnimi trenutki. Zato se niti pri računovodskem načrtovanju ne smemo zadrževati samo pri stanju sredstev v kakem prihodnjem trenutku. Načrtovati je treba tudi njihovo gibanje. Pravzaprav je načrtovano končno stanje sredstev ravno posledica njihovega gibanja od začetka do konca načrtovalnega razdobja. Pri osnovnih sredstvih npr. lahko načrtujemo njihov nakup, prodajo ali izničenje, a tudi njihove odpise. Pri obratnih sredstvih lahko podobno načrtujemo njihovo spreminjanje ali vsaj celotno povečanje ali zmanjšanje v načrtovalnem razdobju.

Medtem ko so ta izhodišča logična in jasna, je zanimivo, da v praksi in literaturi navadno najdemo pri osnovnih sredstvih le predračune amortizacije in investicijske načrte, medtem ko najdemo pri obratnih sredstvih le tako imenovane izračune potrebnih obratnih sredstev. Načrtovanje je torej pri osnovnih sredstvih omejeno na njihovo gibanje, pri obratnih sredstvih pa na njihovo povprečno stanje. Res so te smeri

načrtovanja v dani zvezi najbolj pomembne, vendar ne smemo pozabiti na smiselni okvir, ki smo ga postavili na začetku sedanjih razglabljanj.

Obseg naše knjige dopušča le splošen vpogled v računovodsko načrtovanje sredstev. Ločeno si bomo ogledali načrtovanje osnovnih in obratnih sredstev, medtem ko za sredstva rezerv zadošča ugotovitev, da je njihov načrtovani znesek ob koncu načrtovalnega razdobja odvisen od njihovega začetnega zneska, povečanja in morebitnih zmanjšanj. Pri sredstvih skupne porabe je sicer postopek že nekoliko bolj zapleten, vendar moremo uporabiti marsikaj iz razglabljanj o računovodskem načrtovanju osnovnih sredstev z že znano izjemo v pogledu procesa amortiziranja.

401 Računovodsko načrtovanje osnovnih sredstev

Celotno načrtovanje osnovnih sredstev je zapleten proces. Na tem mestu se pa ne bomo ukvarjali s proučevanjem tehničnih ali gospodarskih meril za zamenjavo obstoječih osnovnih sredstev, za nakup novih ali prodajo starih. Zanimajo nas le osnovna sredstva kot vrednosti ter njihovo spreminjanje v načrtovalnem razdobju, pri čemer tehnične in gospodarske odločitve v zgornjem smislu jemljemo kot dano dejstvo.

Zaradi poenostavitve bomo obravnavali skupaj osnovna sredstva v uporabi in zunaj uporabe, tj. za uporabo usposobljena osnovna sredstva. Po drugi strani bomo obravnavali skupaj vse nakupe ali nove investicije v okviru osnovnih sredstev v pripravi, kar je prav tako utemeljeno, saj ustreza kasnejšim knjigovodskim rešitvam. Vprašanje revalorizacije osnovnih sredstev zaenkrat zanemarimo, prav tako vprašanje njihovih presežkov ali primanjkljajev. Ob teh poenostavitvah lahko sestavimo naslednji obrazec gibanja in stanja osnovnih sredstev, ki se ga poslužujemo pri računovodskem načrtovanju:

I. Za uporabo usposobljena osnovna sredstva
a) Stanje osnovnih sredstev ob začetku razdobja (nab. vred).
b) + Preneseno iz osnovnih sredstev v pripravi (nab. vred.)
c) + Brezplačno prejeta osnovna sredstva (nab. vred.)
č) — Prodana osnovna sredstva (nab. vred.)
d) — Brezplačno oddana osnovna sredstva (nab. vred.)
e) — Izničena osnovna sredstva (nab. vred.)
f) = Stanje osnovnih sredstev ob koncu razdobja (nab. vred.)

II. Osnovna sredstva v pripravi
g) Stanje osnovnih sredstev v pripravi ob začetku razdobja (nab. vred.)
h) + Nakupi in druge naložbe v osnovna sredstva (nab. vred.)
i) — Dokončana osnovna sredstva, usposobljena za uporabo (nab. vred.)
j) — Izničena osnovna sredstva v pripravi (nab. vred.)
k) = Stanje osnovnih sredstev v pripravi ob koncu razdobja (nab. vred.)

Postavka pod i) mora biti enaka postavki pod b). Toda medtem ko osnovna sredstva v pripravi praviloma vstopajo med sredstva po svoji nabavni vrednosti, je drugače z osnovnimi sredstvi, ki so že usposobljena

za uporabo; njihovo nabavno vrednost je praviloma treba s popravkom vrednosti zmanjšati na neodpisano vrednost. Pri načrtovanju nam v tem pogledu koristi naslednji obrazec:

III. Popravek vrednosti za uporabo usposobljenih osnovnih sredstev
l) Stanje popravka vrednosti osnovnih sredstev ob začetku razdobja (v zvezi z a)
m) + Popravek vrednosti brezplačno prejetih osnovnih sredstev (v zvezi s c)
n) + Obračunana amortizacija in odpisi osnovnih sredstev (v zvezi z a, b in c v razdobju)
o) — Popravek vrednosti prodanih osnovnih sredstev (v zvezi s č)
p) — Popravek vrednosti brezplačno oddanih osnovnih sredstev (v zvezi z d)
r) — Popravek vrednosti izničenih osnovnih sredstev (v zvezi z e)
s) = Stanje popravka vrednosti osnovnih sredstev ob koncu razdobja (v zvezi z f)

Pri računovodskem načrtovanju osnovnih sredstev je potemtakem treba ugotoviti vse zgoraj obravnavane postavke. Toda če od postavke pod I. f) odštejemo postavko pod III. s) in prištejemo postavko pod II. k), še ne dobimo končnega stanja vseh osnovnih sredstev, temveč le končno stanje osnovnih sredstev v obliki stvari in dolgoročnih pravic. Upoštevati pa je treba še denarna sredstva osnovnih sredstev in z njimi povezane terjatve, ki jih seveda načrtujemo drugače. Čeprav amortizacijskih sredstev organizacija združenega dela neposredno ne zasleduje v knjigovodstvu, je pri računovodskem načrtovanju le koristno, če imamo jasno predstavo o tem, s kakšnimi denarnimi sredstvi iz tega naslova bomo razpolagali. Njihovo gibanje načrtujemo takole:

IV. Amortizacijska sredstva
š) Stanje amortizacijskih sredstev ob začetku razdobja
t) + Amortizacija v razdobju
u) + Izkupiček pri prodaji osnovnih sredstev
v) + Pokritje neodpisane vrednosti prodanih in izničenih osnovnih sredstev s sredstvi rezerv
z) + Presežek najemnine (zakupnine) nad stroški amortizacije, obresti in zavarovalne premije
ž) — Vrednost kupljenih osnovnih sredstev in drugih investicij iz amortizacijskih sredstev
x) — Vračilo kreditov in naložbe drugih organizacij iz amortizacijskih sredstev
y) = Stanje amortizacijskih sredstev ob koncu razdobja.

Vidimo torej, da pri računovodskem načrtovanju osnovnih sredstev upoštevamo marsikaj. Denarna sredstva osnovnih sredstev niso zgolj plod prenašanja vrednosti iz osnovnih sredstev v obliki stvari ali dolgoročnih pravic. Postavka pod IV. u) je npr. večja, enaka ali manjša od razlike med postavkama I. č) in III. o); v zadnjem primeru je seveda potrebno primanjkljaj pokriti s sredstvi rezerv (pod IV. v), medtem ko se v prvem primeru vrednost celotnih osnovnih sredstev poveča in ne samo preoblikuje. Prav tako se vrednost osnovnih sredstev poveča zaradi presežka na-

jemnine ali zakupnine (pod IV. z) ali zaradi brezplačno prejetih osnovnih sredstev (za razliko med postavkama pod I. c in III. m). Po drugi strani se vrednost osnovnih sredstev kot celote zmanjša zaradi brezplačno oddanih osnovnih sredstev (za razliko med postavkama pod I. d in III. p) ali za odpise tistih osnovnih sredstev, od katerih ni treba obračunati amortizacije (razlika med III. n in IV. t). Prav tako se osnovna sredstva kot celota zmanjšajo, če organizacija združenega dela vrača kredite ali naložbe drugih organizacij iz amortizacijskih sredstev (pod IV. x), medtem ko se povečajo tedaj, kadar nova osnovna sredstva nabavlja s krediti ali s pomočjo naložb drugih organizacij, kakor tudi tedaj, kadar je del sredstev povečanega poslovnega sklada namenjen osnovnim sredstvom, kar vse v pregledu gibanja amortizacijskih sredstev nismo upoštevali. Načrtovano končno stanje amortizacijskih sredstev (pod IV. y) nakazuje, kakšne možnosti bo organizacija združenega dela imela za pretok osnovnih sredstev v obratna sredstva; če je načrtovano končno stanje negativno, bo nasprotno morala del obratnih sredstev spremeniti v osnovna sredstva, če ne bo pravočasno poskrbela za dodatno financiranje osnovnih sredstev.

Računovodsko načrtovanje osnovnih sredstev je potemtakem treba tesno povezovati z načrtovanjem obratnih sredstev, a tudi z načrtovanjem obveznosti do virov sredstev.

402 Računovodsko načrtovanje obratnih sredstev

Omenili smo že ugotavljanje potrebnih obratnih sredstev v načrtovalnem razdobju glede na tedanje naloge. Takoj pa je treba pripomniti, da se tako imenovano ugotavljanje potrebnih obratnih sredstev ne konča z načrtovanim obsegom obratnih sredstev, temveč z načrtovanim obsegom njihovih stalnih in dolgoročnih obveznosti do virov. Brž ko pa razlikujemo sredstva od obveznosti do njihovih virov, seveda ne moremo govoriti o potrebnih obratnih sredstvih kot o razliki med celotnimi obratnimi sredstvi in obveznostmi do dobaviteljev (hkrati z nekaterimi drugimi občasnimi obveznostmi). Vprašanje, ali ima organizacija združenega dela npr. obveznosti do dobaviteljev, pač nič ne vpliva na vprašanje, kakšna so njena obratna sredstva. Zato se moramo tudi pri načrtovanju obratnih sredstev zadrževati kar na njihovih pojavnih oblikah, medtem ko vprašanje njihovega kritja prepuščamo načrtovanju obveznosti do virov obratnih sredstev.

Pri načrtovanju obratnih sredstev pravzaprav iščemo njihov povprečni znesek v načrtovalnem razdobju, ne pa njihov znesek ob koncu tega razdobja. Na povprečni znesek obratnih sredstev v razdobju seveda vplivajo tedaj načrtovane naloge. Zato literatura mnogokrat navaja načrtovanje obratnih sredstev kar na podlagi letnega poslovnega načrta, izraženega npr. v vsoti stroškov po posameznih vrstah poslovnih učinkov, ter na podlagi predvidenega trajanja poslovnega procesa pri posameznih vrstah poslovnih učinkov. Vendar se srečujemo s težavami, če želimo točno ugotoviti, koliko dni traja poslovni proces pri vsaki vrsti poslovnih učinkov, tj. koliko dni je potrebnih od nakupa materiala in drugih prvin poslovnega procesa do prodaje posamezne vrste poslovnega učinka. Brž ko je ta podatek znan, gre nadaljnji postopek po dveh različnih poteh, ki pa privedeta do enakega rezultata.

Po prvi metodi (metoda obrestnih števil) pomnožimo stroške oziroma odhodke načrtovane količine posamezne vrste poslovnih učinkov z dnevi trajanja poslovnega procesa pri tej vrsti poslovnih učinkov, nakar dobimo obrestno število zanjo; če ga delimo s 360, pridemo do načrtovanih obratnih sredstev za to vrsto poslovnega učinka. Ko seštejemo na podoben način načrtovana obratna sredstva za vse vrste poslovnih učinkov, pridemo do načrtovanih obratnih sredstev za organizacijo združenega dela kot celoto.

Po drugi metodi (metoda trajanja poslovnega procesa) najprej izračunamo koeficient obračanja pri posameznih vrstah poslovnih učinkov, in sicer na ta način, da 360 dni delimo z dnevi trajanja poslovnega procesa pri posamezni vrsti poslovnih učinkov. Če nato delimo stroške oziroma odhodke načrtovane količine posamezne vrste poslovnih učinkov s koeficientom obračanja, ki velja za to vrsto poslovnih učinkov, pridemo do načrtovanih obratnih sredstev za to vrsto poslovnih učinkov. Ko seštejemo na podoben način načrtovana obratna sredstva za vse vrste poslovnih učinkov, pridemo do načrtovanih obratnih sredstev za organizacijo združenega dela kot celoto.

Takšno načrtovanje obratnih sredstev pa ni dovolj natančno, ker izhaja iz domneve, da je njihovo gibanje odvisno od izbrane sestave dejavnosti. Prav tako tudi ne nudi vpogleda v sestavo obratnih sredstev po njihovih pojavnih oblikah. Zato je pri načrtovanju obratnih sredstev bolje izhajati iz posameznih pojavnih oblik obratnih sredstev in njihovega koeficienta obračanja.

Vzemimo, da so obratna sredstva v načelu sestavljena iz naslednjih skupin:

a) material in drobni inventar;
b) nedokončana proizvodnja;
c) proizvodi (trgovsko blago);
č) denar iz okvira obratnih sredstev;
d) terjatve iz okvira obratnih sredstev;
e) aktivne časovne razmejitve.

Kako načrtovati njihov povprečni znesek, če je poznan letni poslovni načrt po posameznih vrstah poslovnih učinkov?

Z letnim poslovnim načrtom sta vsekakor povezana predračun stroškov oziroma odhodkov in prodajni načrt. Denimo, da sta oba sestavljena tako, da so podatki znani za vsako vrsto poslovnih učinkov posebej. V predračunu stroškov je npr. za vsako vrsto poslovnih učinkov poznano tudi, kakšni stroški posamezne vrste so zanjo potrebni. Načrtovana obratna sredstva pa seveda ne bodo enaka načrtovanim stroškom, temveč bodo od njih praviloma precej manjša. Načrtovana obratna sredstva bodo tem manjša, čim več zaporednih procesov bo obsegala načrtovana dejavnost in čim krajša bo dolžina posameznega procesa.

Oglejmo si najprej načrtovanje povprečnih zalog materiala in drobnega inventarja, pri čemer nas ne zanimajo količine, temveč nabavna vrednost, s katero vstopajo v okvir načrtovanih obratnih sredstev! Letni predračun stroškov, ki sledi poslovnemu načrtu, med drugim prikazuje, kolikšni bodo stroški posamezne vrste materiala. Ta podatek lahko prevedemo v podatek o nabavni vrednosti povprečne zaloge materiala šele s koeficientom obračanja, ki je v zvezi s to nalogo. Izračunamo ga tako,

da v preteklem razdobju primerjamo porabljeno količino danega materiala, preračunano po nabavnih cenah, z njegovo povprečno zalogo, preračunano po nabavnih cenah. Če nato načrtovane stroške dane vrste materiala delimo s koeficientom obračanja njegove zaloge, ugotovimo nabavno vrednost njegove povprečne zaloge, ki bo potrebna, da bi organizacija združenega dela lahko izvedla postavljeni poslovni načrt. Ker imajo različne vrste materiala različne koeficiente obračanja zalog, je seveda za vsako izmed njih potreben ločen izračun nabavne vrednosti povprečne zaloge, s katero vstopa v načrtovani znesek obratnih sredstev. Isto velja za drobni inventar. Čim več podrobnosti bo upoštevanih pri izračunu, tem bolj stvaren bo načrtovani znesek povprečne zaloge materiala. Zato ne kaže zanemariti niti vprašanja, ali je npr. koeficient obračanja pri posamezni vrsti materiala v preteklosti nesorazmerno nizek zaradi kakih notranjih ali zunanjih motenj, ki jih ni treba upoštevati v načrtovalnem razdobju.

Naslednja pojavna oblika obratnih sredstev je nedokončana proizvodnja. Letni predračun stroškov med drugim prikazuje tudi, kolikšni bodo stroški posamezne vrste proizvoda, ali bolje, stroški, ki odpadejo na proizvode, dokončane v načrtovalnem razdobju. Po drugi strani vemo, kakšno je bilo v preteklem razdobju razmerje med tedaj dokončano proizvodnjo te vrste proizvoda, obračunano npr. po določenih vrstah stroškov, in med tedanjim povprečnim stanjem nedokončane proizvodnje te vrste proizvoda, obračunanim spet po istih vrstah stroškov; to razmerje je istovetno s koeficientom obračanja nedokončane proizvodnje pri proučevani vrsti proizvoda. Če pri vsaki vrsti proizvoda delimo načrtovano vrednost v načrtovalnem razdobju dokončane proizvodnje s koeficientom obračanja njegove nedokončane proizvodnje, dobimo povprečno stanje njegove nedokončane proizvodnje v tem razdobju. Vsota takšnih podatkov za vse vrste proizvodov nam nakazuje obratna sredstva, ki se bodo v tem razdobju povprečno zadrževala v obliki nedokončane proizvodnje, ob domnevi seveda, da bodo tedaj še vedno veljavni isti koeficienti obračanja nedokončane proizvodnje.

Podoben postopek je potreben pri načrtovanju povprečne zaloge proizvodov, ki npr. po določenih vrstah stroškov vstopajo v načrtovana obratna sredstva. Sedaj je posebej za vsako vrsto proizvodov treba deliti določene vrste stroškov v načrtovalnem razdobju prodanih proizvodov s koeficientom obračanja njihovih zalog, kajti koeficient je dobljen ob primerjavi v preteklem razdobju prodanih proizvodov, obračunanih po določeni vrsti stroškov, z njihovo tedanjo povprečno zalogo, spet obračunano po istih vrstah stroškov. Nato je treba sešteti vrednosti načrtovanih zalog vseh vrst proizvodov.

Literatura pri načrtovanju obratnih sredstev upošteva poleg povprečne zaloge materiala (in drobnega inventarja), nedokončane proizvodnje in proizvodov (oziroma trgovskega blaga) navadno samo še povprečni znesek terjatev do kupcev. Čeprav se včasih srečamo s stališčem, da je pri načrtovanju obratnih sredstev treba upoštevati terjatve v znesku lastnih cen proizvodov, jih bomo pri naših razglabljanjih upoštevali po prodajnih cenah, saj se tako dejansko pojavljajo. Vendar skladno z dosedanjim razglabljanjem ne ugotovimo povprečnega stanja terjatev do kupcev tako, da načrtovane redne prihodke delimo s koeficientom obračanja terjatev do kupcev, temveč tako, da načrtovani prejeti iztržek

delimo s koeficientom obračanja terjatev do kupcev; ta koeficient je namreč opredeljen spet kot razmerje med terjatvami, ki so jih kupci v preteklem razdobju poravnali, in med tedanjim povprečnim stanjem terjatev do njih.

Toda do sedaj še nismo izčrpali vseh pojavnih oblik obratnih sredstev. Pri vsaki organizaciji združenega dela se med obratnimi sredstvi pojavljajo še denarna sredstva, druge terjatve zunaj tistih do kupcev, kakor tudi aktivne časovne razmejitve. Če bi jih pri načrtovanju obratnih sredstev zanemarili, bi pač bil njihov načrtovani znesek nepopoln in bi ga praksa zanikala. Dejstvo, da literatura navadno ostaja kar pri sedaj obravnavanih pojavnih oblikah obratnih sredstev, je pač treba pripisati temu, da ne načrtuje obratnih sredstev, temveč le išče tako imenovana potrebna obratna sredstva z vidika njihovega kritja s stalnimi in trajnimi viri sredstev. Pri načrtovanju obratnih sredstev je nasprotno treba dosedanje načrtovane postavke dopolniti z drugimi pojavnimi oblikami obratnih sredstev, za katere pa na splošno lahko ugotovimo, da niso v tolikšni odvisnosti od gibanja procesa proizvajanja in prodaje kot od raznih drugih motivov. Med denarjem iz okvira obratnih sredstev se bodo npr. pojavljala tudi amortizacijska sredstva. To pa že spet nakazuje na nujnost povezave načrtovanja obratnih sredstev z računovodskim načrtovanjem osnovnih sredstev, a tudi z načrtovanjem obveznosti do virov sredstev.

41 Računovodsko načrtovanje obveznosti do virov sredstev

Načrtovanje obveznosti do virov sredstev je tesno povezano z načrtovanjem sredstev. Če zahteva predvidena dejavnost večja osnovna ali obratna sredstva, je brez dvoma treba rešiti tudi vprašanje, kako bo organizacija združenega dela prišla do teh povečanih sredstev. To pomeni, da je poleg načrtovanja sredstev treba pristopiti še k načrtovanju obveznosti do njihovih virov.

Organizaciji združenega dela, ki kupuje nova osnovna sredstva sproti z amortizacijskimi sredstvi, se celotna vrednost osnovnih sredstev pravzaprav sploh ne spremeni. Tista vrednost, ki je prešla iz starejših osnovnih sredstev na poslovne učinke in je bila preoblikovana v denar, se je nato samo pojavila v novem osnovnem sredstvu. Ker se celotna vrednost osnovnih sredstev ni spremenila, tudi ni treba reševati obveznosti do vira teh novih sredstev.

Toda organizacija združenega dela ne nalaga amortizacijskih sredstev sproti v nova osnovna sredstva. To pomeni, da se osnovna sredstva za krajši ali daljši čas pretakajo v obratna in je šele kasneje potreben spet pretok v nasprotni smeri. Prav tako ni rečeno, da so vsa amortizacijska sredstva vedno na razpolago za plačilo novih osnovnih sredstev. Morda je organizacija združenega dela do svojih starih osnovnih sredstev prišla le s krediti, ki jih mora vračati in se v ta namen poslužuje amortizacijskih sredstev. Morda ta ne zadoščajo in je treba vsako leto

ob razporejanju dohodka nekaj dati v poslovni sklad, da bi v prihodnje ta sklad pokrival osnovna sredstva namesto dotedanjega kredita. Morda je pa treba povečati poslovni sklad ob razporejanju dohodka le zaradi tega, ker namerava organizacija združenega dela kupiti kako novo osnovno sredstvo in njegove nabavne vrednosti ne more kriti z amortizacijskimi sredstvi, medtem ko jo dobavitelj ne kreditira.

Vidimo torej že precej pestro polje vprašanj, ki jih je treba rešiti pri načrtovanju obveznosti do virov osnovnih sredstev. Toda ker je poslovni sklad skupen, ni mogoče načrtovati ločeno obveznosti do virov osnovnih in obratnih sredstev, zlasti če se zavedamo, da se prek denarja stalno pretakajo osnovna sredstva v obratna sredstva in obratna sredstva v osnovna.

Pri načrtovanju obratnih sredstev smo pretresali že marsikaj, kar je v zvezi z načrtovanjem obveznosti do njihovih virov. Vzemimo sedaj, da so obveznosti do virov obratnih sredstev v načelu sestavljene iz naslednjih skupin:

a) dela poslovnega sklada, ki je namenjen za kritje obratnih sredstev;
b) dobljenih kreditov za obratna sredstva;
c) sprotnih obveznosti za obratna sredstva;
č) pasivnih časovnih razmejitev.

Kako načrtovati njihov povprečni znesek v načrtovalnem razdobju, če je glede na letni poslovni načrt po posameznih vrstah poslovnih učinkov poznan povprečni znesek obratnih sredstev?

Povzem razumljivo je, da se del poslovnega sklada, ki je namenjen za kritje obratnih sredstev, povečuje ob vsakem pretakanju osnovnih sredstev v obratna sredstva, zmanjšuje pa ob vsakem pretakanju obratnih sredstev v osnovna sredstva. Če npr. organizacija združenega dela pušča amortizacijska sredstva na žiro računu, se s tem sam po sebi poveča tisti del poslovnega sklada, ki je namenjen za kritje obratnih sredstev; če jih nasprotno porabi ob nakupu kakega novega osnovnega sredstva, se pa sam po sebi zmanjša. V letnem načrtu obveznosti do virov sredstev je seveda treba vse to upoštevati.

Povečanje obratnih sredstev bo povzročilo tudi povečanje sprotnih obveznosti za obratna sredstva in morda tudi povečanje pasivnih časovnih razmejitev. Vendar to ni vedno neizbežno, zlasti pa morebitno povečanje sprotnih obveznosti za obratna sredstva in pasivnih časovnih razmejitev ni nujno sorazmerno s povečanjem obratnih sredstev. Če se organizacija združenega dela v novem razdobju ne želi prekomerno zadolževati pri svojih dobaviteljih in drugih, mora pač povečanje načrtovanih obratnih sredstev kriti kar s postavkami, ki so omenjene pod a) in b). To pomeni, da moramo pri načrtovanju obveznosti do virov obratnih sredstev v glavnem reševati vprašanje njihovega stalnega dela. Organizacija združenega dela mora za toliko povečati tisti del poslovnega sklada, ki je namenjen za kritje obratnih sredstev skupno s krediti za obratna sredstva, za kolikor se povečajo obratna sredstva, ki nimajo svojega kritja v sprotnih obveznostih in pasivnih časovnih razmejitvah. Zadeva bi bila prav enostavna, če bi v banki vedno dobila poljubne kredite ali če bi njen dohodek omogočal takšno povečanje poslovnega sklada, ki je potrebno za kritje povečanih obratnih sredstev. Ker navadno ti pogoji niso izpolnjeni, organizacija združenega dela pač ne more izvesti načrtovanega obsega dejavnosti, če ga izvede in s tem poveča obseg svojih obratnih sredstev,

se pa prekomerno zadolžuje pri svojih dobaviteljih in drugih, do katerih bi smela imeti le prehodne obveznosti.

Na potrebni znesek poslovnega sklada, ki je namenjen za kritje obratnih sredstev, kakor tudi na potrebni znesek kreditov za obratna sredstva, končno ne vplivajo samo spremembe na strani obratnih sredstev. Brž ko mora organizacija združenega dela vrniti kak dolgoročni kredit za obratna sredstva, mora poskrbeti za njegovo nadomestitev. Običajni postopek je, da vsako leto ob razporejanju dohodka poveča poslovni sklad poleg prej navedenega za toliko, kolikor dolgoročnega kredita za obratna sredstva mora vrniti.

42 Računovodska analiza sredstev

420 Analiza sestave poslovnih sredstev

Vsa sredstva sicer niso poslovna sredstva ter bi torej kazalo proučevati tudi udeležbo poslovnih sredstev v celotnih sredstvih. Vendar se bomo omejili le na nekaj najbolj bistvenih kazalnikov sestave sredstev, zato bomo govorili samo o poslovnih sredstvih v ožjem smislu.

Poslovna sredstva v ožjem smislu so sestavljena iz osnovnih in obratnih sredstev ter finančnih naložb iz njih. Udeleženost obratnih sredstev v poslovnih sredstvih zato opredeljujemo takole:

$$\frac{\text{obratna sredstva}}{\text{poslovna sredstva}}$$

Če stopnjo pomnožimo s 100, dobimo odstotek udeleženosti obratnih sredstev v poslovnih sredstvih.

Na udeleženost obratnih sredstev v poslovnih sredstvih vpliva predvsem vrsta dejavnosti. Pri transportnih organizacijah npr. prevladujejo osnovna sredstva, pri trgovskih pa obratna. Vendar razlike obstajajo tudi pri organizacijah združenega dela iste vrste. Nanje med drugim vpliva npr. vprašanje, ali poslujejo z lastnimi osnovnimi sredstvi ali z vzetimi v najem (zakup). Pri povsem enakih trgovskih organizacijah združenega dela se utegne razmerje med obratnimi sredstvi in poslovnimi sredstvi bistveno razlikovati, če ima prva organizacija združenega dela lastne prodajne prostore, druga pa prodajne prostore v tuji zgradbi. Prav tako utegne vplivati na to razmerje število izmen. Če organizacija združenega dela uvede novo izmeno, se ji zaradi tega ne bodo povečala osnovna sredstva, medtem ko bo povečanje obratnih sredstev neizbežno. Končno na stopnjo udeležbe obratnih sredstev v poslovnih sredstvih utegne vplivati še obseg finančnih naložb.

Osnovna sredstva so v poslovnih sredstvih zajeta po svoji neodpisani vrednosti; le ta je namreč primerljiva z obratnimi sredstvi. Drugače je v primeru, ko želimo proučevati sestavo osnovnih sredstev v uporabi. Tedaj nas namreč ne zanima več naložba kot takšna, temveč funkcionalnost osnovnih sredstev; to je pa mogoče bolje izraziti z nabavno vred-

nostjo. Nabavna vrednost je v takšnem primeru le sredstvo za enotno izražanje različnih velikosti. Neodpisana vrednost osnovnih sredstev je seveda pod vplivom revalorizacije; če ne veljajo enaki indeksi cen pri obratnih sredstvih in osnovnih sredstvih, je lahko tudi to dejstvo razlog za spreminjanje obravnavane stopnje.

Oba podatka, ki sta potrebna pri izračunu udeleženosti obratnih sredstev v poslovnih sredstvih, se lahko nanašata na stanje ob koncu obračunskega razdobja, bolje pa je, če upoštevamo povprečno stanje v razdobju. V vsakem primeru pa moramo razlikovati načrtovano in ostvarjeno udeleženost.

Načrtovana udeleženost je opredeljena kot

$$\frac{\text{načrtovana obratna sredstva}}{\text{načrtovana poslovna sredstva}}$$

Ostvarjena udeleženost pa je opredeljena kot

$$\frac{\text{ostvarjena obratna sredstva}}{\text{ostvarjena poslovna sredstva}}$$

Če želimo presojati ostvarjeno udeleženost obratnih sredstev v poslovnih sredstvih na podlagi ustrezne načrtovane udeleženosti, je pa treba poznati tudi indekse ostvarjanja načrtovanih obratnih in načrtovanih poslovnih sredstev. Pri tem je

Indeks ostvarjanja načrtovanih obratnih sredstev dobljen kot

$$\frac{\text{ostvarjena obratna sredstva}}{\text{načrtovana obratna sredstva}}$$

Indeks ostvarjanja načrtovanih poslovnih sredstev pa je opredeljen kot

$$\frac{\text{ostvarjena poslovna sredstva}}{\text{načrtovana poslovna sredstva}}$$

Ostvarjena udeleženost obratnih sredstev v poslovnih sredstvih je enaka zmnožku načrtovane udeleženosti obratnih sredstev v poslovnih sredstvih in indeksa ostvarjanja načrtovanih obratnih sredstev, deljenemu z indeksom ostvarjanja načrtovanih poslovnih sredstev. To je razločno vidno iz enačbe:

$$\frac{\text{ostvarjena obratna sredstva}}{\text{ostvarjena poslovna sredstva}} = \frac{\text{načrtovana obratna sredstva}}{\text{načrtovana poslovna sredstva}} \times \frac{\dfrac{\text{ostvarjena obratna sredstva}}{\text{načrtovana obratna sredstva}}}{\dfrac{\text{ostvarjena poslovna sredstva}}{\text{načrtovana poslovna sredstva}}}$$

Do sedaj smo se zadrževali pri udeleženosti obratnih sredstev v poslovnih sredstvih. Udeleženost osnovnih sredstev v poslovnih sredstvih je opredeljena podobno, in sicer:

$$\frac{\text{osnovna sredstva (po neodpisani vrednosti)}}{\text{poslovna sredstva}}$$

Udeleženost finančnih naložb v poslovnih sredstvih pa je opredeljena:

$$\frac{\text{finančne naložbe}}{\text{poslovna sredstva}}$$

421 Analiza opremljenosti dela s poslovnimi sredstvi

Bolj kot absolutni znesek poslovnih sredstev in njegovo gibanje je zanimiv relativni znesek poslovnih sredstev in njegovo gibanje. Med raznimi možnimi kazalniki relativnega zneska poslovnih sredstev pa kaže postaviti na prvo mesto koeficient opremljenosti dela s poslovnimi sredstvi, ki je opredeljen takole:

$$\frac{\text{poslovna sredstva}}{\text{število delavcev}}$$

Ta koeficient nam torej pove, kolikšna poslovna sredstva odpadejo na delavca. Ker so pa poslovna sredstva sestavljena iz različnih vrst, je mnogokrat koristneje, če se omejimo samo na osnovna sredstva. V tem primeru bi lahko govorili o koeficientu tehnične opremljenosti dela, ki je opredeljen takole:

$$\frac{\text{osnovna sredstva (po nabavni vrednosti)}}{\text{število delavcev}}$$

Zakaj sedaj izraziti osnovna sredstva po nabavni vrednosti in ne po neodpisani vrednosti kot v primeru vključitve v poslovna sredstva? Če bi jih upoštevali po neodpisani vrednosti, bi bil pri drugih nespremenjenih okoliščinah koeficient tehnične opremljenosti iz leta v leto manjši, saj bi imela dana osnovna sredstva zaradi amortizacije čedalje manjšo neodpisano vrednost. Zato jih je treba upoštevati po nabavni vrednosti, saj ta popolneje izraža njihovo zmogljivost. Toda tudi nabavna vrednost istovrstnih delovnih priprav se sčasoma spreminja. Če se nabavne vrednosti osnovnih sredstev revalorizirajo, je treba pri izračunu koeficientov tehnične opremljenosti v vseh letih, za katera jih primerjamo, upoštevati enake nabavne vrednosti osnovnih sredstev. V nasprotnem primeru bi se utegnila spreminjati sodba o tehnični opremljenosti že zaradi tega, ker se spreminja ovrednotenje osnovnih sredstev.

Končno se srečujemo še z vprašanjem, katero število delavcev upoštevati. To vprašanje se ne omejuje samo na to, ali jemati povprečno število delavcev po spisku ali izračunano število delavcev na podlagi opravljenih delovnih ur. Načelno moramo rešiti še vprašanje, kakšno število delavcev upoštevati, kadar se spreminja število izmen. Ali pri sicer nespremenjenih okoliščinah res pomeni uvedba dela v novi izmeni padec tehnične opremljenosti? Če naj ne pomeni, je brez dvoma mogoče pri izračunu tega koeficienta upoštevati le število delavcev v prvi izmeni. Nasprotno pa je pri izračunu v začetku omenjenega kazalnika opremljenosti dela s poslovnimi sredstvi treba upoštevati delavce v vseh izmenah.

422 Analiza odpisanosti osnovnih sredstev

Zaradi amortiziranja je neodpisana vrednost osnovnih sredstev čedalje manjša. Odpisanost osnovnih sredstev je zato opredeljena takole:

$$\frac{\text{popravek vrednosti osnovnih sredstev}}{\text{nabavna vrednost osnovnih sredstev}}$$

Če stopnjo pomnožimo s 100, dobimo odstotek odpisanosti osnovnih sredstev.

Stopnja odpisanosti osnovnih sredstev je mnogokrat označena kot stopnja zastarelosti ali stopnja izrabljenosti osnovnih sredstev. Vendar je kako osnovno sredstvo lahko zastarelo ali izrabljeno, a še ni odpisano, kakor je lahko že odpisano, a še ni zastarelo ali izrabljeno. Zato uporabljamo izraz stopnja odpisanosti, ki bolj nakazuje bistvo razmerja.

Stopnjo odpisanosti osnovnih sredstev je treba razlikovati od amortizacijske stopnje. Amortizacijska stopnja je vnaprej določena stopnja, po kateri je obračunana amortizacija za razdobje leta dni; ima torej operativni značaj in je v zvezi s poslovnim procesom v določenem razdobju. Nasprotno je stopnja odpisanosti osnovnih sredstev kasneje ugotovljena stopnja, ki izraža razmerje med popravkom vrednosti in nabavno vrednostjo osnovnih sredstev; ima torej analitičen značaj in zrcali stanje v povsem določenem trenutku.

Stopnja odpisanosti ni pri vseh vrstah osnovnih sredstev v danem trenutku enaka, čeprav so bila kupljena istočasno; odvisna je pač od amortizacijskih stopenj. Nakup novih osnovnih sredstev, a tudi odtujevanje ali uničenje starih sicer znižujejo dotedanjo stopnjo odpisanosti osnovnih sredstev proučevane skupine, vendar se ta nikoli ne zniža na 0. Takšno stopnjo odpisanosti najdemo samo pri povsem novem osnovnem sredstvu. Omenimo naj pa še, da revalorizacija osnovnih sredstev ne vpliva na njihovo stopnjo odpisanosti, če so v uporabi enaki indeksi cen pri njihovi izkazani nabavni vrednosti in popravku vrednosti.

Nasprotje odpisanosti osnovnih sredstev je neodpisanost osnovnih sredstev, ki je opredeljena takole:

$$\frac{\text{neodpisana vrednost osnovnih sredstev}}{\text{nabavna vrednost osnovnih sredstev}}$$

Vse te stopnje so lahko izračunane glede na stanje ob koncu obračunskega razdobja, lahko pa tudi glede na povprečno stanje v njem.

423 Analiza obračanja obratnih sredstev

Osnovna in obratna sredstva se stalno preoblikujejo, tj. spreminjajo svoje pojavne oblike od začetne denarne oblike prek drugih oblik v končno denarno obliko. Vendar je navadno predmet analize le preoblikovanje obratnih sredstev. Obrat obratnih sredstev je opredeljen s časovnim razdobjem izraženim v dnevih, v katerem obratna sredstva končajo svoje preoblikovanje iz denarne oblike prek drugih oblik spet v denarno obliko. Če število dni v letu primerjamo s časom trajanja enega obrata, dobimo koeficient obračanja obratnih sredstev. Koeficient obračanja je

potemtakem število, ki pove, kolikokrat se obratna sredstva obrnejo v razdobju leta dni.

Toda podatek o trajanju posameznega obrata je mnogokrat vsaj v začetku nepoznan. Nasprotno so poznani razni knjigovodski podatki, ki jih moremo vključiti v izračun koeficienta obračanja, če ga v načelu opredelimo takole:

$$\frac{\text{porabljena sredstva v letu dni}}{\text{povprečna sredstva}}$$

Iz najbolj splošnega koeficienta obračanja moremo izvesti koeficiente obračanja za posamezne pojavne oblike sredstev, npr.:

$$\text{koeficient obračanja zaloge materiala} = \frac{\text{porabljeni material v letu dni (po nabavnih cenah)}}{\text{povprečna zaloga materiala (po nabavnih cenah)}}$$

$$\text{koeficient obračanja nedokončane proizvodnje} = \frac{\text{dokončana proizvodnja v letu dni (po stroških)}}{\text{povprečno stanje nedokončane proizvodnje (po stroških)}}$$

$$\text{koeficient obračanja zaloge proizvodov} = \frac{\text{prodani proizvodi v letu dni (po stroških)}}{\text{povprečna zaloga proizvodov (po stroških)}}$$

$$\text{koeficient obračanja zaloge trgovskega blaga} = \frac{\text{prodano trgovsko blago v letu dni (po prodajnih cenah)}}{\text{povprečna zaloga trgovskega blaga (po prodajnih cenah)}}$$

$$\text{koeficient obračanja terjatev do kupcev} = \frac{\text{poravnane terjatve do kupcev v letu dni}}{\text{povprečno stanje terjatev do kupcev}}$$

Težje je seveda sestaviti koeficient obračanja obratnih sredstev kot celote, saj je pri njih mogoče pojasnjevati porabljena sredstva na prav različne načine.

Kot porabljena obratna sredstva v letu dni je npr. mogoče jemati:

a) stroške v zvezi z ustvarjenimi poslovnimi učinki;
b) prodajno vrednost ustvarjenih poslovnih učinkov;
c) stroške v zvezi s prodanimi poslovnimi učinki;
č) prodajno vrednost prodanih poslovnih učinkov;
d) stroške v zvezi s plačanimi prodanimi poslovnimi učinki;
e) prodajno vrednost plačanih prodanih poslovnih učinkov itd.

Če vzamemo podatek pod a), ne upoštevamo dejstva, da se tedaj obratna sredstva še ne pojavljajo v svoji izhodiščni denarni obliki in da torej obrat še ni končan. Tedaj celo še ni gotovo, ali bodo poslovni učinki sploh prodani in kdaj. Isto velja, če vzamemo podatek pod b), pri čemer pa je prodajno ceno mogoče določiti le na podlagi predračunov in torej prikazana vrednost še ni uresničena.

Če vzamemo podatek pod c), zaidemo v nevarnost, da bi zmanjšanje lastnih cen ob nespremenjenih drugih okoliščinah zmanjšalo tudi koeficient obračanja obratnih sredstev, kar bi kazalo na nekaj negativnega, čeprav je pojav pozitiven. Po drugi strani pa primer pod č) skriva nevarnost, da bi kot nekaj pozitivnega prikazovali povečanje koeficienta obračanja obratnih sredstev zgolj zaradi dviga prodajnih cen ob nespremenjenih drugih okoliščinah.

Toda niti z zaračunano prodajo še niso obratna sredstva preoblikovana v izhodiščno denarno obliko. Zato je kot porabljena sredstva morda prikladneje jemati plačano prodajo po ostvarjenih stroških ali prodajnih cenah. Tedaj se namreč resnično pojavijo denarna sredstva.

V vseh teh primerih je mogoče ustrezne podatke zmanjšati še za amortizacijo, ki se navsezadnje nanaša na obračanje osnovnih sredstev in ne obratnih sredstev. Ob poenostavljanju pa največkrat vzamemo kot podatek o porabljenih obratnih sredstvih kar odhodke, zlasti še, če želimo ta kazalnik povezati z drugimi v sistem, o čemer bo govor v poglavju 8.

Do sedaj smo se ukvarjali s porabljenimi obratnimi sredstvi v letu dni. Pri izračunu koeficienta obračanja je seveda potreben še podatek o povprečnih obratnih sredstvih. Čeprav že od samega začetka poudarjamo, da je potreben podatek o povprečju obratnih sredstev, s tem še ni ugotovljena enotnost pri izračunu. Obratna sredstva namreč moremo jemati npr. kot:

a) obratna sredstva v obliki stvari (normirana obratna sredstva);
b) obratna sredstva, ki so v funkciji;
c) obratna sredstva, ki imajo pokritje v trajnih ali dolgoročnih obveznostih do virov sredstev;
č) vsa obratna sredstva.

Tako imenovana normirana obratna sredstva (pod a) ne obsegajo vseh obratnih sredstev, ki jih ima organizacija združenega dela; vsebujejo namreč le zaloge materiala, nedokončane proizvodnje, proizvodov in trgovskega blaga. Normirana obratna sredstva ne predstavljajo celote vseh obratnih sredstev.

Podobno je, če upoštevamo le obratna sredstva, ki so v funkciji (pod b). Ta ne obsegajo npr. spornih terjatev ali preplačanih obveznosti, tj. tistih obratnih sredstev, ki so začasno izgubila svojo redno funkcijo. Obratna sredstva, ki imajo pokritje v trajnih ali dolgoročnih obveznostih do virov sredstev (pod c), tj. npr. v poslovnem skladu in prejetih kreditih, prav tako ne morejo predstavljati vseh obratnih sredstev, s katerimi organizacija združenega dela posluje. Znano je, da npr. more povečevati svoja obratna sredstva tudi z zadolževanjem pri dobaviteljih. Tako povečana obratna sredstva pa bi bila zanemarjena pri izračunu koeficienta obračanja, če bi pri njem upoštevali le obratna sredstva. ki imajo pokritje v trajnih ali dolgoročnih obveznostih do virov sredstev. Na izračun tega koeficienta pač ne sme vplivati vprašanje obveznosti do virov sredstev.

Tako končno pridemo do celote obratnih sredstev (pod č), ki jih ima organizacija združenega dela; razumljivo je, da so med njimi npr. dvomljive in sporne terjatve popravljene na vnovčljivi znesek, da je med aktivnimi časovnimi razmejitvami le presežek med istoimenskimi postavkami na pasivnih časovnih razmejitvah, da ni drugih evidenčnih postavk, ki umetno povečujejo aktivo in pasivo v izkazu stanja itd.

Po vsem tem je koeficient obračanja vseh obratnih sredstev opredeljen kot razmerje

$$\frac{\text{odhodki}}{\text{obratna sredstva}}$$

Če organizacija združenega dela poveča koeficient obračanja obratnih sredstev, more v enakem času ob nespremenjenih drugih okoliščinah doseči dani obseg dejavnosti, izražen z odhodki, z manjšimi obratnimi sredstvi. Glede na dane odhodke je znesek obratnih sredstev obratno sorazmeren s koeficientom obračanja. Če po drugi strani organizacija združenega dela poveča koeficient obračanja obratnih sredstev, more v enakem času ob nespremenjenih drugih okoliščinah doseči z danimi obratnimi sredstvi večji obseg dejavnosti, izražen z odhodki. Glede na dana obratna sredstva je znesek odhodkov premo sorazmeren s koeficientom obračanja.

Če spet razlikujemo načrtovani koeficient obračanja od ostvarjenega koeficienta obračanja, je prvi opredeljen takole:

$$\frac{\text{načrtovani odhodki}}{\text{načrtovana obratna sredstva}}$$

Ostvarjeni koeficient obračanja obratnih sredstev pa je opredeljen takole:

$$\frac{\text{ostvarjeni odhodki}}{\text{ostvarjena obratna sredstva}}$$

Na odmik ostvarjenega koeficienta obračanja obratnih sredstev od načrtovanega vpliva tako sprememba v odhodkih kot tudi sprememba v obratnih sredstvih. Te spremembe pa moremo izraziti v indeksih, in sicer:

$$\text{Indeks ostvarjanja načrtovanih odhodkov} = \frac{\text{ostvarjeni odhodki}}{\text{načrtovani odhodki}}$$

$$\text{Indeks ostvarjanja načrtovanih obratnih sredstev} = \frac{\text{ostvarjena obratna sredstva}}{\text{načrtovana obratna sredstva}}$$

Iz tega pa sledi, da je ostvarjeni koeficient obračanja obratnih sredstev enak zmnožku načrtovanega koeficienta obračanja obratnih sredstev in indeksa ostvarjanja načrtovanih odhodkov, deljenega z indeksom ostvarjanja načrtovanih obratnih sredstev. To je vidno iz naslednje enačbe:

$$\frac{\text{ostvarjeni odhodki}}{\text{ostvarjena obratna sredstva}} = \frac{\text{načrtovani odhodki}}{\text{načrtovana obratna sredstva}} \times \frac{\dfrac{\text{ostvarjeni odhodki}}{\text{načrtovani odhodki}}}{\dfrac{\text{ostvarjena obratna sredstva}}{\text{načrtovana obratna sredstva}}}$$

43 Računovodska analiza obveznosti do virov sredstev

namesto pos. sklad = kop.

430 Analiza finančne neodvisnosti

Vse obveznosti do virov sredstev sicer niso obveznosti do virov poslovnih sredstev ter bi torej kazalo proučevati tudi udeležbo drugih v prvih. Vendar se bomo omejili le na proučevanje obveznosti do virov poslovnih sredstev. Za poslovni sklad vemo, da jih še ne izčrpa. Zato je pomembno poznati udeleženost poslovnega sklada v vseh obveznostih do virov poslovnih sredstev, ki jo lahko imenujemo tudi finančna neodvisnost, tj.

$$\frac{\text{poslovni sklad}}{\text{obveznosti do virov poslovnih sredstev}}$$

Če to stopnjo pomnožimo s 100, dobimo odstotek udeleženosti poslovnega sklada v vseh obveznostih do virov poslovnih sredstev. Obe velikosti pri izračunu pa lahko jemljemo po stanju ob koncu obračunskega razdobja ali po povprečnem stanju.

Finančna neodvisnost organizacije združenega dela naj bi bila čim večja. Vendar kaže opozoriti na dejstvo, da se obveznosti do virov poslovnih sredstev kot celote utegnejo povečati z rastjo medsebojne zadolženosti organizacije združenega dela, ko se med sredstvi povečujejo terjatve in med obveznostmi ob drugih nespremenjenih okoliščinah tiste, ki jih označujemo kot sprotne obveznosti. To pa seveda pomeni, da udeleženost poslovnega sklada v vseh obveznostih do virov poslovnih sredstev pada.

Namesto obveznosti do virov poslovnih sredstev lahko upoštevamo pri izračunu kar poslovna sredstva sama. Vendar prve niso vedno enake drugim; v primeru neporavnane izgube so prve večje od drugih. Ker v takšnem primeru nimamo več opravka z delom in celoto, temveč z dvema različnima ekonomskima kategorijama, pa moramo govoriti o koeficientu in ne več o stopnji. Koeficient finančne neodvisnosti je potemtakem opredeljen kot:

$$\frac{\text{poslovni sklad}}{\text{poslovna sredstva}}$$

Kot pri vseh dosedanjih kazalnikih, moremo tudi pri pravkar obravnavanem razlikovati njegovo načrtovano in ostvarjeno velikost. Načrtovana udeleženost poslovnega sklada v vseh obveznostih do virov poslovnih sredstev je opredeljena takole:

$$\frac{\text{načrtovani poslovni sklad}}{\text{načrtovane obveznosti do virov poslovnih sredstev}}$$

Ostvarjena stopnja pa je opredeljena takole:

$$\frac{\text{ostvarjeni poslovni sklad}}{\text{ostvarjene obveznosti do virov poslovnih sredstev}}$$

Odmik druge stopnje od prve je mogoče pojasniti z indeksi ostvarjanja načrtovanega zneska poslovnega sklada, kakor tudi obveznosti do virov sredstev kot celote. Pri tem je:

Indeks ostvarjanja načrtovanega poslovnega sklada je =

$$\frac{\text{ostvarjeni poslovni sklad}}{\text{načrtovani poslovni sklad}}$$

Indeks ostvarjanja načrtovanih obveznosti do virov poslovnih sredstev pa je =

$$\frac{\text{ostvarjene obveznosti do virov poslovnih sredstev}}{\text{načrtovane obveznosti do virov poslovnih sredstev}}$$

Ostvarjena udeleženost poslovnega sklada v obveznostih do virov poslovnih sredstev je zmnožek načrtovane udeleženosti poslovnega sklada v obveznostih do virov poslovnih sredstev in indeksa ostvarjanja načrtovanega poslovnega sklada, deljenega z indeksom ostvarjanja načrtovanih obveznosti do virov poslovnih sredstev. To je vidno iz naslednje enačbe:

$$\frac{\text{ostvarjeni poslovni sklad}}{\text{ostvarjene obveznosti do virov poslovnih sredstev}} =$$

$$\frac{\text{načrtovani poslovni sklad}}{\text{načrtovane obveznosti do virov poslovnih sredstev}} \times \frac{\dfrac{\text{ostvarjeni poslovni sklad}}{\text{načrtovani poslovni sklad}}}{\dfrac{\text{ostvarjene obveznosti do virov poslovnih sredstev}}{\text{načrtovane obveznosti do virov poslovnih sredstev}}}$$

431 Analiza racionalnosti financiranja

Do sedaj smo se zadrževali na analizi finančne neodvisnosti, kjer smo presojali vlogo poslovnega sklada v vseh obveznostih do virov poslovnih sredstev oziroma pri pokrivanju vseh poslovnih sredstev; v prvem primeru smo govorili o stopnji finančne neodvisnosti, v drugem pa o koeficientu finančne neodvisnosti.

Ker ni mogoče pričakovati, da bi poslovni sklad bil enak poslovnim sredstvom, se pojavlja vprašanje, kako presojati obstoječo sestavo obveznosti do virov poslovnih sredstev. Takšna presoja pa seveda ni izvedljiva brez primerjave določenih obveznostih do virov poslovnih sredstev z določenimi vrstami poslovnih sredstev. Približujemo se torej primerjavam, ki so sicer bistvene za analizo plačilne sposobnosti organizacije združenega dela, s to razliko, da imamo sedaj v števcu izbrane obveznosti do virov poslovnih sredstev, v imenovalcu pa izbrane vrste poslovnih sredstev. Bistvo vprašanja je v tem, kako velike naj bodo trajne in dolgoročne obveznosti do virov sredstev. Nekateri menijo, da je sodbo o tem najlaže oblikovati, če jih primerjamo z osnovnimi sredstvi, finančnimi naložbami in poslovnimi sredstvi izven uporabe, tj. poslovnimi sredstvi brez obratnih sredstev. Tako pridemo do koeficienta racionalnosti financiranja:

$$\frac{\text{trajne in dolgoročne obveznosti do virov poslovnih sredstev}}{\text{poslovna sredstva brez obratnih sredstev}}$$

Podobno kot v točki 430 bi tudi sedaj lahko izračunavali načrtovani in ostvarjeni koeficient racionalnosti financiranja, kjer bi odmike pojasnjevali z odmiki ostvarjene od načrtovane velikosti tako števca kot tudi imenovalca.

44 Računovodski pristop k izračunavanju plačilne sposobnosti organizacije združenega dela

440 Preoblikovalnost sredstev in plačilna sposobnost organizacije združenega dela

V točki 202 smo že govorili o vnovčljivosti sredstev in v točki 203 o zapadlosti obveznosti. Pomembna naloga pri financiranju organizacije združenega dela je zagotavljanje denarnih sredstev v znesku zapadlih obveznosti. Če bi bila na razpolago manjša denarna sredstva, kot so potrebna za zadovoljevanje zapadlih obveznosti, bi bila organizacija združenega dela plačilno nesposobna. Na njeno plačilno sposobnost torej vpliva normalno zagotavljanje novih denarnih sredstev in spreminjanje drugih sredstev v denarno obliko, kot tudi rok, v katerem zapadejo obveznosti.

Takoimenovano »likvidnost« organizacije združenega dela, tj. njeno plačilno sposobnost, je torej treba razlikovati od preoblikovalnosti in vnovčljivosti sredstev, ker nanjo vpliva tudi zapadlost obveznosti. Organizacija združenega dela je »likvidna« ali plačilno sposobna, če ima večja denarna sredstva ali vsaj enaka denarna sredstva kot so zapadle obveznosti. Pogoj za »likvidnost« ali plačilno sposobnost organizacije združenega dela je torej:

$$\text{denarna sredstva} \geqq \text{zapadle obveznosti}$$

Koeficient plačilne sposobnosti organizacije združenega dela pa je mogoče opredeliti takole:

$$\frac{\text{denarna sredstva}}{\text{zapadle obveznosti}}$$

Če je tako opredeljeni koeficient večji od 1, more organizacija združenega dela z razpoložljivimi denarnimi sredstvi poravnati zapadle obveznosti in je torej plačilno sposobna. Če je nasprotno koeficient manjši od 1, ne more z razpoložljivimi sredstvi poravnati obveznosti ter je potemtakem plačilno nesposobna.

Organizacija združenega dela, ki ima izgubo, ni nujno plačilno nesposobna. Morda ima toliko denarnih sredstev, da tudi potem, ko del poslovnih sredstev zaradi izgube odpade, še vedno lahko stalno poravnava svoje obveznosti; prav tako rešuje vprašanje plačilne sposobnosti dobljeni dolgoročni kredit, zlasti če je v mislih kratkoročna plačilna sposobnost. Po drugi strani pa je organizacija združenega dela, ki nima izgube, lahko plačilno nesposobna. Morda ima zastoje pri prodaji proizvodov ali ji kupci ne poravnavajo računov, medtem ko se ji nove obveznosti pojavljajo skupaj z nadaljevanjem proizvajanja.

V poslovnem izidu in donosnosti se odraža uspešnost celotnega poslovnega procesa, v plačilni sposobnosti organizacije združenega dela pa uspešnost njenega financiranja.

441 Dejavniki, ki opredeljujejo plačilno sposobnost organizacije združenega dela

Kot vidimo, na plačilno sposobnost organizacije združenega dela vplivajo tako razpoložljiva denarna sredstva kot zapadle obveznosti. Sredstva se trajno spreminjajo iz začetne denarne oblike prek drugih oblik ponovno v denarno obliko. Če pri takšnem preoblikovanju pride do motenj in zastojev, bodo denarna sredstva nezadostna za poravnavo zapadlih obveznosti.

Na strani sredstev je treba proučevati razloge za plačilno nesposobnost organizacije združenega dela:

a) pri priskrbi prvin poslovnega procesa;
b) pri ustvarjanju učinkov;
c) pri razpečavi (prodaji) poslovnih učinkov;
č) v zvezi z uporabo denarnih sredstev ob nakupu osnovnih sredstev in pri finančnih naložbah.

V zvezi s priskrbo prvin poslovnega procesa vplivajo na plačilno sposobnost združenega dela npr. vprašanje, ali je dotok materiala usoglašen s potrebami pri ustvarjanju učinkov, ali poslovna razmerja z dobavitelji zahtevajo predujem, ali v zalogah materiala obstajajo po vrstah in kakovosti ustrezne količine itd.

V zvezi z ustvarjanjem učinkov vplivajo na plačilno sposobnost organizacije združenega dela npr. vprašanja, ali je vzpostavljena takšna organizacija proizvajanja, ki zmanjšuje na minimum stanje polproizvodov in nedokončane proizvodnje, ali delovna disciplina in kontrola zagotavljajo dobro kakovost proizvodov itd.

V zvezi z razpečavo (prodajo) poslovnih učinkov vplivajo na plačilno sposobnost organizacije združenega dela npr. vprašanja, ali je proizvod po svojih značilnostih iskan na trgu, ali je njegova prodajna cena realna z vidika kupne moči uporabnikov, ali je kupec dober plačnik, ali so podvzeti ukrepi za pravočasno izterjavo terjatev itd.

Na plačilno sposobnost organizacije združenega dela razumljivo vplivajo tudi vprašanja kot npr. ali so pri nakupu novih osnovnih sredstev angažirana samo amortizacijska sredstva in tista sredstva novo oblikovanega poslovnega sklada, ki niso potrebna na področju obratnih sredstev, ali pristopa organizacija združenega dela k finančnim naložbam samo s tistimi denarnimi sredstvi, ki niso normalno vključena na področje obratnih sredstev itd.

Po drugi strani na plačilno sposobnost organizacije združenega dela vpliva tudi vrsta njenih obveznosti. Če organizacija združenega dela povečuje obseg poslovanja ali se ji povečujejo stroški, tedaj se ob drugih nespremenjenih razmerah povečujejo tudi obveznosti do virov sredstev. Organizacija združenega dela bo torej postala plačilno nesposobna, če pravočasno ne bo poskrbela za trajnejše obveznosti do virov sredstev in se bo reševala zgolj s sprotnimi obveznostmi.

Poskušajmo sedaj oblikovati in sistemizirati nekaj pravil o vplivu spremembe sredstev, obveznosti do virov sredstev, prihodkov in odhodkov na plačilno sposobnost organizacije združenega dela!

1. Povečanje (alternativno: zmanjšanje) denarnih poslovnih sredstev ob nespremenjenih kratkoročnih obveznostih do virov poslovnih sredstev — povečuje (alternativno: zmanjšuje) plačilno sposobnost organizacije združenega dela.

Če npr. uspemo vzpostaviti manjše zaloge materiala, nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov, medtem ko so kupci dobri plačniki, so v danih obratnih sredstvih v večji meri zastopana denarna sredstva. Če z razpoložljivimi denarnimi sredstvi ne pristopamo k nakupu novih osnovnih sredstev, prav tako izboljšujemo plačilno sposobnost organizacije združenega dela.

2. Povečanje (alternativno: zmanjšanje) kratkoročnih obveznosti do virov poslovnih sredstev ob nespremenjenih denarnih poslovnih sredstvih — zmanjšuje (alternativno: povečuje) plačilno sposobnost organizacije združenega dela.

Če npr. oblikujemo trajne obveznosti do virov sredstev ali uspemo dobiti ustrezne dolgoročne kreditie za osnovna ali obratna sredstva, je pri določenih poslovnih sredstvih manjši pomen dan njihovim kratkoročnim obveznostim do virov, kar pomeni, da je iz razpoložljivih denarnih poslovnih sredstev treba poravnati manjše sprotne obveznosti.

3. Povečanje (alternativno: zmanjšanje) materialnih stroškov, obveznosti iz dohodka, osebnih dohodkov in sklada skupne porabe ob nespremenjenih prihodkih — zmanjšuje (alternativno: povečuje) plačilno sposobnost organizacije združenega dela.

Vsako povečanje materialnih stroškov npr. pomeni tudi povečanje obveznosti. Isto velja za povečanje obveznosti iz dohodka, kakor tudi za oblikovanje osebnih dohodkov in sklada skupne porabe. Vsako povečanje teh obveznosti kot celota ob nespremenjenih denarnih sredstvih, kar moremo pričakovati pri danih prihodkih, zmanjšuje plačilno sposobnost organizacije združenega dela.

4. Povečanje (alternativno: zmanjšanje) amortizacije, poslovnega sklada in rezervnega sklada pri razporejanju dohodka ob nespremenjenih prihodkih — povečuje (alternativno: zmanjšuje) plačilno sposobnost organizacije združenega dela.

Amortizacije ne moremo obravnavati istočasno z drugimi stroški, ker njene spremembe povsem drugače vplivajo na plačilno sposobnost organizacije združenega dela. Amortizacija sama po sebi ne povzroča izdatkov, a tudi njeno povečanje ne zahteva povečanih denarnih sredstev. Oblikovanje poslovnega in rezervnega sklada prav tako pomeni, da novo oblikovane trajne obveznosti do virov sredstev ostanejo na poslovnem področju določene organizacije združenega dela. Če ob nespremenjenih prihodkih povečamo znesek, ki odpade na amortizacijo, ali ki odpade na poslovni in rezervni sklad, pomeni, da povzročamo manjše izdatke kot bi bili v nasprotnem primeru. To pomeni, da povečujemo plačilno sposobnost organizacije združenega dela.

5. Povečanje (alternativno: zmanjšanje) prihodkov ob nespremenjenih materialnih stroških, obveznostih iz dohodka, osebnih dohodkih in skladu skupne porabe iz razporejanja dohodka — lahko poveča (alternativno: zmanjša) plačilno sposobnost organizacije združenega dela.

V določenih okoliščinah brez dvoma pomeni povečanje prihodkov tudi povečanje novo oblikovanega poslovnega in rezervnega sklada, vzeto v celotnem znesku. Obveznosti, za katere je treba razpolagati z denarnimi sredstvi, se torej ne povečujejo, toda povečani prihodki še ne pomenijo nujno povečanje denarnih sredstev, vsaj ne v istem roku kot se pojavljajo. Le če istočasno povečajo denarna sredstva, se plačilna sposobnost organizacije združenega dela izboljšuje.

6. Povečanje (alternativno: zmanjšanje) nedenarnih poslovnih sredstev ob nespremenjenih dolgoročnih obveznostih do virov poslovnih sredstev — zmanjšuje (alternativno: povečuje) plačilno sposobnost organizacije združenega dela.

Če npr. organizacija združenega dela z razpoložljivimi denarnimi sredstvi kupi novo osnovno sredstvo, to ob nespremenjenih drugih okoliščinah vpliva na njeno plačilno sposobnost. Isto velja, če se v njej povečajo zaloge ali terjatve. Toda če bi takšna povečanja imela kritje npr. v povečanem dolgoročno dobljenem kreditu, bi bil sklep seveda drugačen.

442 Najpogostejši razlogi za pojav plačilne nesposobnosti organizacije združenega dela

Čeprav je plačilna sposobnost organizacije združenega dela izražena z razmerjem med denarnimi sredstvi in zapadlimi obveznostmi, nanjo bistveno vplivajo ravno trajne in dolgoročne obveznosti do virov sredstev. Če poskušamo plačilno nesposobnost organizacije združenega dela pojasniti s takoimenovanimi tipi bilančnih sprememb, bi mogli njene razloge teoretsko sistemizirati takole:

1. Sredstva se povečajo brez sorazmernega povečanja trajnih in dolgoročnih obveznosti do virov sredstev.

2. Dolgoročne obveznosti do virov sredstev posamezne vrste se zmanjšajo brez povečanja trajnih ali dolgoročnih obveznosti do virov sredstev druge vrste.

3. Sredstva se zmanjšajo brez zmanjšanja obveznosti do virov sredstev.

Če želimo biti konkretnejši, moremo pod 1) proučevati naslednje razloge plačilne nesposobnosti organizacije združenega dela:

1 a) Trajne in dolgoročne obveznosti do virov sredstev ne pokrivajo potrebe po normalnem obsegu poslovanja.

Če so pri normalnem obsegu poslovanja potrebna obratna sredstva v določenem znesku, ki ni zagotovljen z dolgoročnimi krediti ali drugimi dolgoročnimi obveznostmi ali s poslovnim skladom, je povsem razumljivo, da se v razliki pojavljajo sprotne obveznosti, ki jih ni mogoče poravnati z razpoložljivimi denarnimi sredstvi.

1 b) Trajne in dolgoročne obveznosti do virov sredstev niso zadostne pri količinsko povečanih zalogah in terjatvah ob sicer nespremenjenem obsegu poslovanja.

Do količinskega povečanja povprečnih zalog materiala ali proizvodov oziroma do povečanja povprečnih terjatev lahko pride iz različnih razlogov, čeprav to povečanje ni v nikaki zvezi s povečanjem obsega proizvodnje. Povečanje zalog materiala je morda v zvezi z varnostnimi ukre-

pi, do povečanja nedokončane proizvodnje more priti zaradi težav pri proizvajanju, do povečanja zalog proizvodov zaradi težav pri prodaji itd. Povečanje zalog materiala vpliva na povečanje izdatkov in če ni razpoložljivih denarnih sredstev, na povečanje tekočih obveznosti. Povečanje zalog proizvodov v danih razmerah vpliva na to, da zamujajo prejemki, ker ni prihodkov. Podobne posledice nastanejo tudi v zvezi s povečanimi terjatvami, kadar kupci plačajo kasneje, kot je to normalno. Vendar sedaj zamujajo prejemki, čeprav ni zamude v prihodkih. Toda ker nadaljevanje poslovanja v enakem obsegu kot prej zahteva izdatke, teh ni več mogoče izvesti.

1 c) Trajne in dolgoročne obveznosti do virov sredstev ne zadoščajo za povečanje obratnih sredstev pri povečanem vrednotenju količinsko nespremenjenih zalog.

Pri nespremenjenem obsegu poslovanja se morejo obratna sredstva povečati tudi zaradi spremenjenih cen, s katerimi vrednotimo količinsko nespremenjene zaloge. Organizacija združenega dela mora v takšnem primeru poskrbeti za nov dolgoročno dobljeni kredit ali da je pri razporejanju dohodka povečan poslovni sklad. V nasprotnem primeru je ob drugih nespremenjenih okoliščinah primanjkljaj trajnih in dolgoročnih obveznosti do virov sredstev dopolnjen s povečanimi kratkoročnimi obveznostmi.

1 č) Trajne in dolgoročne obveznosti do virov sredstev niso zadostne za povečanje osnovnih sredstev.

Ob nakupu novih osnovnih sredstev ni treba zagotoviti povečanja trajnih in dolgoročnih obveznosti do virov sredstev, če uporabimo amortizacijska sredstva. V vseh drugih primerih pa je treba poskrbeti, da je povečan poslovni sklad ali dolgoročno dobljeni kredit oziroma kaka druga dolgoročna obveznost, da se ne bi zmanjšala potrebna obratna sredstva ali povečale kratkoročne obveznosti.

1 d) Trajne in dolgoročne obveznosti do virov sredstev niso zadostne za povečanje obsega poslovanja.

Povečanje obsega poslovanja poveča potrebna obratna sredstva. Če to povečanje ni pokrito s povečanim poslovnim skladom ali povečanim dolgoročno dobljenim kreditom oziroma kako drugo dolgoročno obveznostjo, se nujno odraža na povečanih kratkoročnih obveznostih, ki jih ni mogoče poravnati.

Če sedaj preidemo na razloge plačilne nesposobnosti organizacije združenega dela, ki smo jih omenili pod 2), zadošča, da opozorimo na vračanje dolgoročnih kreditov brez nadomeščanja dolgoročnih obveznosti do virov sredstev. Za znesek vračila dolgoročnega kredita bi morali v organizaciji združenega dela zagotoviti trajno ali kako drugo dolgoročno obveznost do virov sredstev, razen če računamo s tem, da kredit vračamo z amortizacijskimi sredstvi ali da zmanjšamo obratna sredstva. To praktično pomeni, da je razporejanje dohodka v poslovni sklad že narekovano z zneskom dolgoročenga kredita, ki ga je treba vrniti. Pri tem je povsem vseeno, ali je govor o dolgoročnem kreditu za osnovna ali obratna sredstva. Če to dejstvo zanemarimo in dohodek uporabimo za druge namene ali če njegov znesek ni zadosten, bo organizacija združenega dela prej ali slej občutila finančne težave.

Kot konkretizacijo razloga plačilne nesposobnosti organizacije združenega dela pod 3) pa je treba pokazati na izgubo. Izguba zmanjšuje ob-

ratna sredstva, ki so sicer potrebna pri danem obsegu poslovanja. Če jih ne vzpostavimo v potrebnem znesku s prenosom iz sredstev rezerv ali s pomočjo sanacijskega kredita oziroma na druge načine, zelo hitro občutimo povečanje kratkoročnih obveznosti.

443 Statični in dinamični izračun plačilne sposobnosti organizacije združenega dela

Statični izračun plačilne sposobnosti je najčistejši v primeru, ko je mogoče v danem trenutku določiti tako denarna sredstva kot tudi zapadle obveznosti.

Finančni vodja npr. vsak dan posebej ugotavlja, ali ima tedaj dovolj denarja za poravnavo že zapadlih obveznosti. Vsak kasnejši izračun plačilne sposobnosti na podlagi podatkov iz izkaza stanja (»bilance«) pa ne more biti točen v operativnem smislu. Po izkazu stanja (»bilanci«) moremo sklepati, da je določenega dne bila organizacija združenega dela povsem plačilno nesposobna, čeprav v praksi tedaj sploh ni bilo finančnih težkoč, ali obratno, da je bila določenega dne plačilno sposobna, čeprav je že tedaj obstajala velika zaskrbljenost zaradi pričakovanih težav. V izkazu stanja (»bilanci«) na dan 31. 12. npr. vidimo denar, ki je tega dne že obstajal, medtem ko je zapadle obveznosti že v istem trenutku treba iskati posebej, ker niti izkazane obveznosti iz osebnih dohodkov za mesec december tedaj še niso zapadle. Zaradi tega a posteriorno analizo plačilne sposobnosti organizacije združenega dela navadno naslonimo na projekcijo razpoložljivih denarnih sredstev v danem roku in zapadlih obveznosti v istem roku. Toda z izhodiščem v izkazu stanja (»bilanci«) ne moremo priti do točnih podatkov niti v tem primeru. V izkazu stanja (»bilanci«) ni naznačeno, ali bo organizacija združenega dela opravila kake storitve ali prejela kredit, s katerim bo takoj povečala denarna sredstva in s tem rešila vprašanje svoje plačilne sposobnosti. Prav tako ni nikjer označeno, kakšne obveznosti se bodo pojavile kasneje pri nakupu materiala ali storitev. Zato tudi presojanje plačilne sposobnosti v tem smislu ni povsem zanesljivo. To velja prav tako za poznane koeficiente:

$$\text{takojšni koeficient (»Acid test ratio«)} = \frac{\text{kratkoročne obveznosti}}{\text{denarna sredstva}}$$

$$\text{pospešeni koeficient (»Quick ratio«)} = \frac{\text{obratna sredstva brez zalog}}{\text{kratkoročne obveznosti}}$$

$$\text{tekoči koeficient (»Current ratio«)} = \frac{\text{kratkoročne obveznosti}}{\text{obratna sredstva}}$$

Ker je vprašanje plačilne sposobnosti vprašanje izvajanja finančne funkcije, je bistvenega pomena vzpostavljanje informacij, ki so operativno veljavne in ne šele kasneje dobljene z analizo. Zato je koristno, da preidemo na dinamični izračun plačilne sposobnosti, v katerem proučujemo prejemke in izdatke v določenem razdobju. Takšen izračun je lahko napravljen za daljša razdobja, pa tudi za krajša in celo za vsak dan posebej. Plačilno sposobnost organizacije združenega dela je mogoče v kateremkoli razdobju proučevati tako, da vzamemo v poštev gibanje vseh

denarnih sredstev. Toda pri izračunavanju se praviloma omejujemo najprej na denarna poslovna sredstva, medtem ko denarna sredstva iz okvira sredstev rezerv jemljemo v poštev šele pri pokrivanju razlik. V tem smislu je napravljena tudi priložena razpredelnica. Navedbe v njej spet nakazujejo, kako je mogoče usklajevati prejemke z izdatki. Naj omenimo samo še to, da je med prejemki mogoče upoštevati neizrabljene kredite za osnovna sredstva samo evidenčno, a tudi to največ v znesku, ki ga je v proučevanem razdobju mogoče namensko uporabiti za poravnavo tedaj zapadlih računov ali situacij za investicije.

Predračun prejemkov in izdatkov

Razdobje ...

I. Načrtovani prejemki	II. Načrtovani izdatki
Začetno stanje denarnih poslovnih sredstev	Vračanje kreditov za obratna sredstva
Novo odobreni krediti za obratna sredstva	Vračanje kreditov za osnovna sredstva
Neizrabljeni krediti za osnovna sredstva	Poravnava obveznosti do dobaviteljev
Plačila s strani kupcev	Poravnava obveznosti do družbe
Vračilo vnaprej plačanih zneskov	Poravnava obveznosti do delavcev
Izterjava drugih terjatev	Vračilo drugih vnaprej prejetih zneskov
Prenos iz izločenih poslovnih sredstev	Poravnava drugih obveznosti
Prenos iz denarnih sredstev rezerv	Prenos na izločena poslovna sredstva
	Prenos na denarna sredstva rezerv
	Prenos na denarna sredstva sklada skupne porabe
	Končno stanje denarnih poslovnih sredstev
Skupaj	Skupaj

444 Analiza ostvarjanja načrtovane plačilne sposobnosti organizacije združenega dela

V načelu je mogoče načrtovati še statično izraženo plačilno sposobnost, npr. koeficiente, ki so omenjeni v točki 443. Če se odločimo za pospešeni koeficient, moramo torej razlikovati

$$\text{načrtovani pospešeni koeficient} = \frac{\text{načrtovana obratna sredstva brez zalog}}{\text{načrtovane kratkoročne obveznosti}}$$

$$\text{ostvarjeni pospešeni koeficient} = \frac{\text{ostvarjena obratna sredstva brez zalog}}{\text{ostvarjene kratkoročne obveznosti}}$$

Odmik ostvarjenega koeficienta od načrtovanega je mogoče pojasnjevati z indeksi ostvarjanja načrtovanih obratnih sredstev brez zalog

oziroma ostvarjanja načrtovanih tekočih obveznosti, pri čemer je prvi opredeljen takole:

$$\frac{\text{ostvarjena obratna sredstva brez zalog}}{\text{načrtovana obratna sredstva brez zalog}}$$

in drugi takole:

$$\frac{\text{ostvarjene kratkoročne obveznosti}}{\text{načrtovane kratkoročne obveznosti}}$$

Ostvarjeni pospešeni koeficient je enak zmnožku načrtovanega pospešenega koeficienta in indeksa ostvarjanja načrtovanih obratnih sredstev brez zalog, deljenega z indeksom ostvarjanja načrtovanih tekočih obveznosti. To je vidno iz naslednje enačbe:

$$\frac{\text{ostvarjena obratna sredstva brez zalog}}{\text{ostvarjene kratkoročne obveznosti}} =$$

$$\frac{\dfrac{\text{načrtovana obratna sredstva brez zalog}}{\text{načrtovane kratkoročne obveznosti}}}{\dfrac{\text{ostvarjena obratna sredstva brez zalog}}{\text{načrtovana obratna sredstva brez zalog}}} \times \frac{\text{ostvarjene kratkoročne obveznosti}}{\text{načrtovane kratkoročne obveznosti}}$$

Precej bolje pa je nadzirati ostvarjanje načrtovane plačilne sposobnosti v dinamičnem smislu. V tem pogledu zadošča, če v razpredelnici iz točke 443 poleg podatkov o načrtovanih velikostih uvedemo tudi podatke o ostvarjenih velikostih, kar nas usposablja ne samo, da ugotovimo, kakšen je celotni odmik od načrtovane plačilne sposobnosti, temveč tudi, kje so razlogi zanj.

5.

Računovodsko prikazovanje stroškov in odhodkov

50 Pojem stroškov

500 Uvodna razglabljanja o stroških

Poslovni proces vsake organizacije združenega dela je usmerjen k ustvarjanju določenih poslovnih učinkov, tj. proizvodov ali storitev ter njihovi razpečavi ob primernem poslovnem izidu. Kot smo že omenili, pa si poslovnega procesa ni mogoče zamisliti brez njegovih prvin, tj. delovnih sredstev, delovnih predmetov, storitev, zlasti pa delavcev z njihovo delovno silo. Ker je pojem stroškov tesno povezan z nastopanjem tako opredeljenih prvin poslovnega procesa, si jih moramo ogledati nekoliko pobliže.

Delovna sredstva v glavnem sestoje iz opreme, tj. strojev, naprav in inštalacij, orodja, prevoznih sredstev in inventarja. Če jih pojmujemo v širšem smislu, spadajo med nje tudi zgradbe in zemljišča. V kmetijstvu in gozdarstvu se jim pridružujejo še dolgoletni nasadi in osnovna čreda.

Delovni predmeti nasprotno v glavnem zajemajo surovine, material, polproizvode in dele, ki se spreminjajo v nastajajoče poslovne učinke ali nasprotno sodelujejo pri njihovem nastajanju le posredno, npr. gorivo ali pisarniški material. Če delovne predmete pojmujemo v širšem smislu, uvrščamo med nje tudi energijo. Na sam pojem delovnega predmeta pa prav nič ne vpliva vprašanje, ali smo ga kupili na trgu ali izhaja iz poslovnega procesa v isti organizaciji združenega dela. V tkalnici npr. lahko nastopa kot delovni predmet kupljeno predivo ali predivo, ki je bilo proizvedeno v predilnici iste organizacije združenega dela. Podobno velja npr. za energijo. Organizacija združenega dela lahko npr. potrebno energijo nabavi iz javnega omrežja ali jo proizvede sama v lastni elektrarni. Kot delovni predmet se navsezadnje pojavljajo tudi proizvodi in trgovsko blago, kadar je za njih sklenjena kupoprodajna pogodba in so predmet pakiranja in nakladanja; vendar zaradi poenostavitve največkrat zanemarimo takšno razširitev pojma delovni predmet.

Do sedaj smo se dotaknili prvih dveh prvin poslovnega procesa. Izhodišče vsakega delovnega procesa, ki se z vidika posamezne organizacije združenega dela pojavlja kot njen poslovni proces, je pa seveda delo samo. Delo je zavestna, vnaprej premišljena dejavnost, ki se opravlja z določenim namenom. V našem primeru je ta namen vključen v doseganje poslovnih ciljev. Toda to delo se ne pojavlja samo po sebi, temveč je vedno povezano s trošenjem delovne sile. Ni dela brez delovne sile, tj. brez fizičnih in umskih sposobnosti, ki jih ima delavec. Ne moremo torej istovetiti delavcev z delovno silo. Delovna sila je le lastnost delavcev, ki pride do izraza pri delovnem oziroma poslovnem procesu.

Organizacija združenega dela pa ne bo mogla izvesti svojega poslovnega procesa praviloma niti tedaj, če ima na razpolago delovna sredstva, delovne predmete in delavce z njihovo delovno silo, ne pa tudi ustreznih

storitev kot prvin poslovnega procesa. Teh namreč ne moremo vštevati niti med delovna sredstva, niti med delovne predmete in še manj seveda med delavce, z njimi pa mislimo na prevozne storitve, popravila, storitve PTT in številne druge. Posebna vrsta storitev se skriva za nazivom patenti in licence, končno pa tudi za najrazličnejšimi finančnimi opravili in dajatvami.

Tako smo si ogledali vse štiri načelne prvine poslovnega procesa. Zaradi nastopanja pri poslovnem procesu se te prvine trošijo. Oglejmo si sedaj podrobneje posebnosti tega trošenja pri različnih prvinah!

Delovna sredstva pri poslovnem procesu ne spremenijo svoje oblike, temveč vstopajo vanj s svojimi lastnostmi; te so pa vedno vezane na obstoj delovnih sredstev v celoti. Pri posameznem poslovnem procesu se delovna sredstva ne spremenijo tako, da bi prenehala obstajati s svojo prvotno obliko in prvotnimi lastnostmi. Pri posameznem poslovnem procesu le izrabljamo koristne lastnosti delovnih sredstev; izrabljamo jih pa lahko toliko časa, dokler delovna sredstva kot taka obstajajo. Toda delovna sredstva nimajo neomejene življenjske dobe. Zaradi fizične obrabe, fizičnega staranja, tehničnega staranja in gospodarskega stanja postane prej ali slej vsako delovno sredstvo nesposobno za svojo nadaljnjo uporabo in s tem preneha obstajati kot delovno sredstvo. Ravno to dejstvo pa nakazuje, da je tudi v vsakem posameznem obračunskem razdobju treba računati s potroški delovnih sredstev, čeprav jih neposredno v fizikalnih enotah mere ne moremo izraziti. Letne potroške delovnih sredstev lahko npr. izrazimo le v odstotkih, ki jih pomeni posamezno leto v njihovi celotni življenjski dobi.

Delovni predmeti pri poslovnem procesu nasprotno prenehajo obstajati s svojo prvotno samostojno obliko in s svojimi prvotnimi lastnostmi. Pri poslovnem procesu se delovni predmeti spremene v nekaj drugega; nastopanje delovnih predmetov pri poslovnem procesu je hkrati njihovo prenehanje. Potroški delovnih predmetov so v nasprotju s potroški delovnih sredstev neposredno merljivi, saj jih ugotavljamo s količinami, ki so prenehale obstajati.

Zaradi sodelovanja ljudi pri poslovnem procesu pride do trošenja njihove energije v fiziološkem in psihološkem pogledu. Vendar potroškov delovne sile že spet ni mogoče izmeriti neposredno. Ker je pa v načelu velikost potroškov katerekoli prvine poslovnega procesa odvisna od trajanja in intenzivnosti samega trošenja, si sedaj lahko pomagamo na nek način z delovnim časom in obsegom poslovnih učinkov, pri čemer upoštevamo tudi težo samega dela, njegovo pomembnost ter druge posebnosti.

Kako je pa pri storitvah? Lahko bi sicer smatrali, da so potrošene istočasno kot so opravljene. Ta ugotovitev pa pri študiju potroškov ne bi bila dovolj natančna, ker se moramo vedno vprašati, pri katerem poslovnem procesu nastopajo kot prvina in na katera razdobja se nanašajo. V tem primeru je treba razlikovati med storitvami z enkratnim oziroma takojšnjim delovanjem in med storitvami z delovanjem, ki se razteza na daljše razdobje. V prvo skupino spadajo npr. prevozne storitve, PTT storitve ali storitve v zvezi z denarnim in plačilnim prometom. Te storitve so dejansko potrošene ob samem njihovem nastanku. Drugače je s storitvami iz druge skupine. Med nje je treba uvrščati npr. patente ali licence, raziskovalne storitve v zvezi z uvajanjem nove proizvodnje in podob-

ne. Te so povezane s poslovnim procesom v daljšem časovnem razdobju ter lahko domnevamo, da se trošijo le postopoma.

Medtem ko so potroški količine porabljenih ali obrabljenih prvin poslovnega procesa, so stroški cenovni izraz potroškov. To pomeni, da je potroške treba pomnožiti z določenimi cenami ali vrednostnimi postavkami, s čimer so prek skupnega imenovalca spremenjeni v stroške. Stroški v načelu niso nič drugega kot cenovno izraženi potroški delovnih sredstev, delovnih predmetov, delovne sile in storitev pri proučevanem poslovanju.

Vidimo torej, da so nas takšna logična izvajanja pripeljala ne samo do razumevanja stroškov delovnih sredstev ali delovnih predmetov, temveč tudi do razumevanja stroškov v zvezi z delom ali raznimi dajatvami. S tem pa zadenemo na problem, ki ga je glede na naš dohodkovni sistem le treba osvetliti podrobneje.

501 Osebni dohodki in druge postavke razporejanja dohodka kot stroški

Dohodkovni sistem izhaja iz vodilne misli, da delavci v razmerah, ko obstaja družbena lastnina proizvajalnih sredstev in delavsko samoupravljanje, za svoje delo ne prejemajo več vnaprej določene plače, temveč osebne dohodke, ki so sestavni del dohodka. Pri razporejanju celotnega prihodka so osebni dohodki odvisni od dohodka in jih je šele tedaj mogoče ugotoviti v dokončnem znesku. Zaradi tega bi se utegnilo pojaviti mnenje, da osebni dohodki sploh niso več stroški, temveč samo udeležba delavcev v doseženem dohodku. Takšno mnenje pa ne bi upoštevalo dejstva, da je vodilna misel dohodkovnega sistema pri uresničevanju le nekoliko dopolnjena, kakor tudi, da je povsem idejne vidike nujno treba dopolnjevati s poslovnotehničnimi in poslovnoekonomskimi vidiki.

Glavni odmik od izhodiščne vodilne misli dohodkovnega sistema najdemo v dejstvu, da morejo delavci prejemati osebne dohodke za opravljeno delo ne glede na to, ali so proizvodi, v katerih je to delo vsebovano, že dokončani in prodani. Del osebnih dohodkov se torej pri proizvajalnih organizacijah združenega dela utegne nanašati na nedokončano proizvodnjo in zalogo proizvodov. V takšnih primerih organizacija združenega dela še ni dosegla dohodka, iz katerega bi delavci lahko prejeli osebne dohodke. Vendar izplačani osebni dohodki na račun nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov ne pomenijo terjatev do delavcev, saj so bili izplačani za opravljeno delo; so le v zvezi s povsem notranjim obračunom ter bodo pokriti tedaj, ko bo organizacija združenega dela dosegla s prodajo ustreznih proizvodov dohodek. Dotlej pa njihovo izplačevanje z denarjem iz okvira obratnih sredstev ustvarja nekakšno terjatev obratnih sredstev do prihodnjega dohodka. Razlikovati je torej treba izplačevanje osebnih dohodkov od njihovega pokrivanja z dohodkom. Nikakor pa ne bi bilo mogoče ugotoviti, kolikšni so osebni dohodki, ki jih še ni treba pokriti z doseženim dohodkom, če jih ne bi spremljali od tistega trenutka dalje, ko se pojavljajo v zvezi s poslovno dejavnostjo. Ali z drugimi besedami, osebne dohodke je obravnavati tako kot druge stroške, kajti le tako ugotovimo, kolikšen njihov del še ni vsebovan v tistih proizvodih, s katerimi je opredeljen celotni prihodek. Prav tako moremo le tako ugotoviti, kolikšen njihov del kaže povezovati s proizvodi, iz katerih izvira

celotni prihodek in jih potemtakem moramo pokriti z doseženim dohodkom.

V še večji meri se pojavlja odmik obračunanih in izplačanih osebnih dohodkov od doseženega dohodka v primeru izgube. Ta primer ni vezan zgolj na proizvajalne organizacije združenega dela, temveč se utegne pojaviti pri vseh. Čeprav utegne izguba vplivati na prihodnji znesek osebnih dohodkov, pa le osebni dohodki v določenem znesku vedno obstajajo avtonomno in vplivajo na izgubo. Če bi jih nasprotno imeli zgolj za udeležbo delavcev v dohodku, ti v primeru, ko dohodka ni, tudi ne bi smeli prejemati nikakih osebnih dohodkov.

Po drugi strani je pri poslovnih odločitvah treba po poslovnih učinkih poznati ne samo dohodek, temveč tudi osebne dohodke. Organizacija združenega dela mora v okviru, ki ga postavljajo predpisi, družbeni dogovori in samoupravni sporazumi, samostojno postavljati in spreminjati prodajne cene, ne pa jih jemati takšne, kakršne so. Če hoče postavljati prodajne cene svojim poslovnim učinkom, mora dobro poznati stroške, ki odpadejo nanje. Med njimi se pa pojavljajo tudi osebni dohodki, ki jih pričakujejo delavci za opravljeno delo potem, ko je za določeno obračunsko razdobje bila z načrtom ugotovljena vrednost točke za njihov obračun. Večji dohodek, ki ga zajema prodajna cena posameznega poslovnega učinka, še ni nujno boljši vrednostni izid kot manjši dohodek, ki ga zajema prodajna cena kakega drugega poslovnega učinka, saj ne smemo zanemariti vprašanja, koliko dela je bilo vloženega v vsak poslovni učinek. Prav tako večji dohodek, ki ga ob znani prodajni ceni omogoča kak tehnološki postopek pri proizvajanju proučevane vrste proizvodov, še ni boljši vrednostni izid kot manjši dohodek, ki ga omogoča drugačen tehnološki postopek; pričakovati je mogoče, da bo dana prodajna cena vključevala večji dohodek ob ročnem kot ob strojnem delu, vendar s tem še ni rečeno, da je ročno delo boljše od strojnega, saj ne smemo zanemariti vprašanja, koliko dela je bilo opravljenega v posameznem primeru in kakšne osebne dohodke pričakujejo delavci. Zamisel, da bi v dohodkovnem sistemu pri poslovnih odločitvah uporabljali enoten koeficient dohodka na delovno uro, prav tako ni povsem uporabna. Predvsem je že od samega začetka jasno, da bi v takšnem primeru morali uporabljati koeficient dohodka na neposredno delovno uro, ki je vsebovana v poslovnem učinku, ali pa na poslovne učinke preračunavati tudi posredni delovni čas. Kakršnakoli bi že bila rešitev, ne bi mogli pričakovati, da bi pri vseh poslovnih učinkih dosegali enak dohodek na delovno uro. Toda kje je potem spodnja meja dohodka, ko vendar vemo, da dohodek še ne izključuje izgube? Kako upoštevati dejstvo, da visoko strokovnemu delavcu pripada na delovno uro drugačen osebni dohodek kot navadnemu delavcu, da se razlikujejo osebni dohodki glede na opravljeno delo itd.? Kako končno upoštevati dejstvo, da dohodek ne vključuje samo osebnih dohodkov in da imajo nekateri njegovi sestavni deli stalni znesek, drugi pa ne in da potemtakem ni potrebno, da se povečuje dohodek v istem sorazmerju z obsegom dejavnosti?

Da bi prišli do jasnejših predstav pri odločanju o posameznih poslovnih učinkih in o njihovih prodajnih cenah, ne smemo jemati dohodek kot nerazčlenjeno celoto, temveč ga moramo razčlenjevati na njegove sestavne dele. Med njimi se pojavlja tudi tisti del, ki se nanaša na osebne dohodke za opravljeno delo. Če nato govorimo o stroških tudi v zvezi z

osebnimi dohodki, mislimo samo na potrebo po enotnem vrednostnem izražanju trošenja vseh prvin poslovnega procesa. Toda razširjanje pojma stroškov s poslovnotehničnega in poslovnoekonomskega vidika s tem še ni končano. Poleg osebnih dohodkov namreč moramo med stroški s tega vidika upoštevati tudi vrednostne izraze storitev v širšem smislu. Ne glede na to, da imamo tudi tu opravka s postavkami pri razporejanju dohodka, je precej teh postavk spet vnaprej danih in od dohodka neodvisnih. Vzemimo samo kot primer zavarovalne premije ali obresti, ki štejejo kot udeležba drugih v dohodku. Nekatere postavke pa se pojavljajo brž, ko npr. želimo pokriti določene osebne dohodke; tu mislimo na prispevke in davke iz dohodka v tistem znesku, ki je povezan z vnaprej angažiranim dohodkom. Vse to nas pa napotuje na spoznanje, da je s poslovnotehničnega in poslovnoekonomskega vidika treba nastajanje stroškov povezovati z vsemi prvinami poslovnega procesa. Stroški so cenovno izraženi potroški teh prvin, pri čemer se pa za vsebino potroškov, a tudi cen utegnejo skrivati bistveno različne kategorije. Zato je v takšni opredelitvi stroškov mogoče videti le izhodiščno opredelitev, ki jo je kasneje treba še konkretizirati.

Tako opredeljeni stroški niso več nasprotje dohodka, temveč so delno vključeni vanj, kadar se nanašajo na prodane proizvode ali opravljene storitve.

502 Podrobnejša opredelitev stroškov

Če stroške opredeljujemo kot cenovno izražene potroške prvin poslovnega procesa pri doseganju poslovnih učinkov, sledi iz tega:

1. O stroških ne moremo govoriti tedaj, ko nimamo opravka s kako izmed prvin poslovnega procesa, tj. z delovnimi sredstvi, delovnimi predmeti, storitvami ali delavci. Pri vračilu kredita npr. nimamo opravka s kako izmed navedenih prvin, zato tudi vračilo kredita ne pomeni stroška.

2. O stroških ne moremo govoriti tedaj, ko se kaka izmed teh prvin poslovnega procesa ne troši, čeprav je prisotna pri poslovnem procesu; ker npr. zemljišče ohranja svojo vrednost in se ne amortizira, iz tega naslova ni stroška, čeprav smo prvotno zemljišče kupili.

3. O stroških ne moremo govoriti tedaj, ko kake prvine poslovnega procesa ni mogoče izraziti vrednostno ali ko v zvezi z njeno priskrbo niso potrebna nikaka denarna sredstva; kot prvina poslovnega procesa se npr. utegne pojaviti tudi zrak, toda če nima cene, iz tega naslova ni stroška.

4. O stroških ne moremo govoriti tedaj, če cenovno izraženi potroški niso smiselno povezani z nastajanjem poslovnih učinkov; zneske, ki jih temeljna organizacija daje za dobrodelne namene npr. ni mogoče jemati kot stroške.

5. O stroških ne moremo govoriti tedaj, če cenovno izraženi potroški prvin prekoračujejo utemeljeni znesek pri prizadevanju po ustvaritvi določenih poslovnih učinkov; odpis prevelike vrednosti zalog materiala se npr. more pojaviti le med izrednimi odhodki, ki zmanjšujejo siceršnji poslovni izid, ne pa med stroški, za katerimi je vedno treba videti racionalno razmerje do poslovnih učinkov.

Prvotno opredelitev stroškov pa lahko dopolnimo še v treh možnih smereh:

A. Stroški zajemajo vse tiste cenovno izražene potroške prvin poslovnega procesa, ki v primeru premale prodajne vrednosti poslovnih učinkov vplivajo na izgubo. To je pravzaprav spodnja meja za opredelitev stroškov s poslovnotehničnega in poslovnoekonomskega vidika. V tem primeru je očitno, da je med stroške treba vključevati tudi osebne dohodke za opravljeno delo, vendar se lahko ti osebni dohodki z nastajanjem izgube že začno zmanjševati. Prav tako se lahko pojavljajo od dohodka neodvisni zneski, ki pripadajo skladu skupne porabe. Dalje je treba obračunavati prispevke in davke iz dohodka, ki od dohodka sploh niso odvisni; ali pa prispevke in davke iz dohodka, ki so od dohodka sicer odvisni, vendar jih je treba povezovati s potrebo po pokrivanju od dohodka neodvisnih osebnih dohodkov za opravljeno delo, kadar so ti večji od tistih, ki so zunaj osnove za obračun prispevkov in davkov iz dohodka. Prav tako pa je treba obračunati tudi nekatere druge obveznosti iz dohodka, ki se pojavljajo v vsakem primeru, kot npr. nadomestilo za bančne storitve in storitve v zvezi s plačilnim prometom, zavarovalne premije, a tudi obresti od kreditov. Res pa v primeru izgube presežek amortizacije nad tisto, ki je obračunana po najmanjših, tj. predpisanih stopnjah, ni več obračunan in nima značaja stroška.

B. Stroški zajemajo vse tiste cenovno izražene potroške prvin poslovnega procesa, ki ustrezajo postavljenim zahtevam tudi pri razporejanju čistega dohodka. V tem primeru seveda ni več nikakih omejitev v pogledu presežka amortizacije, osebni dohodki se pojavljajo v pričakovanem znesku, oblikovanje sklada skupne porabe zajema poleg obveznega dela še dogovorjene zneske za druge potrebe, pojavlja se pa tudi znesek obveznega oblikovanja rezervnega sklada. Prav tako se pojavlja oblikovanje poslovnega sklada najmanj v znesku, ki omogoča pokritje obvezno danih novih posojil in združenih sredstev poslovnega sklada, lahko pa tudi potrebe po dodatnem oblikovanju poslovnega sklada zaradi vračila dotedanjih kreditov ali zaradi predvidenih razširitev. Med stroški se potemtakem pojavlja tudi pričakovana potrebna akumulacija, ki je lahko enaka najmanjši akumulaciji po samoupravnih sporazumih ali tudi večja od nje. Glede na vse tako zasnovane stroške, ki so po svojem bistvu predpostavljene sestavine čistega dohodka, pa je seveda treba obračunati tudi ustrezne prispevke in davke iz dohodka, ki imajo nato značaj stroškov. Prav tako je treba obračunati ustrezne prispevke in davke iz dohodka v zvezi z delom dohodka, ki pripada drugim preden je ugotovljen čisti dohodek. Takšno pojmovanje stroškov se torej zelo približuje pojmovanju prihodkov pri organizaciji združenega dela kot celoti oziroma pojmovanju prodajne cene posameznega njenega poslovnega učinka. Vendar v takšnem primeru med stroški le niso zajeti vsi prispevki in davki iz dohodka; izpadejo namreč tisti, ki so v zvezi z ostankom dohodka za dodatno povečanje osebnih dohodkov in skladov prek njihovega v začetku predpostavljenega zneska.

C. Stroški zajemajo vse tiste cenovno izražene potroške prvin poslovnega procesa, ki jih je treba pokriti preden pridemo do formalno še nerazporejenega poslovnega izida. V tem primeru od ostvarjenega dohodka obračunamo prispevke in davke iz dohodka v polnem znesku, pokrijemo vse druge obveznosti iz dohodka ter že prej obračunane osebne dohodke, prav tako pa tudi že obvezno obračunane zneske sklada skupne porabe. Vse takšne postavke so potemtakem stroški. Niso pa stroški postavke dru-

gega oblikovanja osebnih dohodkov, drugega oblikovanja sklada skupne porabe, a tudi celotnega oblikovanja rezervnega sklada in poslovnega sklada.

Za katero od pravkar navedenih možnosti opredeljevanja stroškov pod A do C se bomo odločili, je med drugim odvisno od namena, ki ga zasledujemo. Vendar je za finančno računovodstvo običajna različica pod A.

503 Stroški in izdatki

V vsakdanjem življenju mnogokrat govorimo o stroških kot o tistem, kar nas je nekaj stalo. Toda stroški niso istovetni z izdatki. Stroški so povezani z nastopanjem prvin poslovnega procesa; njihova opredelitev nam je poznana. Izdatki so pa zmanjšanje denarja, ki ga ima organizacija združenega dela. Kakšna so potemtakem razmerja med stroški in izdatki?

V načelu poznamo:

a) stroške, ki ne temeljijo na izdatkih;
b) stroške, ki so gospodarsko povezani z izdatki;
c) izdatke, ki ne vodijo k stroškom.

Če dobi organizacija združenega dela brezplačno osnovna sredstva, jih mora ravno tako amortizirati, kot če bi jih kupila. Amortizacija teh osnovnih sredstev je strošek, vendar ni bil potreben nikak izdatek za pridobitev samih osnovnih sredstev. Morebitno izločevanje amortizacijskih sredstev na poseben račun pa tudi ni izdatek za organizacijo združenega dela kot celoto, saj ji ista denarna sredstva še vedno ostanejo za poslovne namene, čeprav se pojavljajo na drugem računu in morda z zoženo namembnostjo.

Navadno so seveda stroški gospodarsko povezani z izdatki, pri čemer pa ni nujno, da do te povezave pride v istem razdobju. V načelu razlikujemo naslednje možnosti:

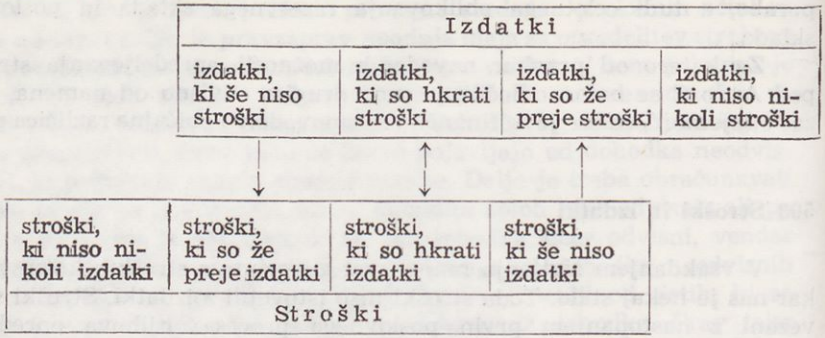
ba) stroški se pojavijo pred izdatki;
bb) stroški se pojavijo istočasno kot izdatki;
bc) stroški se pojavijo kasneje kot izdatki.

Ko organizacija združenega dela obračuna prispevke ali članarine, se že pojavlja strošek; ta obveznost pa zapade šele kasneje ter se šele tedaj pojavi izdatek. Če organizacija združenega dela plača storitev takoj, ko je opravljena, se pojavijo takorekoč istočasno stroški in izdatki. Največkrat pa ima prej izdatke kot stroške; izdatek se pojavi npr. tedaj, ko plača račun za material, strošek pa tedaj, kadar porabi ta material.

V vseh primerih, ko so stroški gospodarsko povezani z izdatki, so lahko ustreznim izdatkom enaki ali različni od njih. Prvi primer ni potrebno podrobneje utemeljevati. Drugi primer pa nastopa pri prevrednotenju porabljenih proizvajalnih sredstev. Tako je npr. material, ki je obračunan ob porabi po povprečni ceni, izkazan z drugačno vrednostjo, kot je njegova dejanska nabavna cena, čeprav povprečna cena izhaja iz dejanskih cen.

Končno so poznani še izdatki, ki ne vodijo k stroškom. Organizacija združenega dela je morda kupila kako zemljišče in ga uporablja, vendar se zemljišče ne amortizira ter torej ne povzroča stroška.

Razmerje med stroški in izdatki moremo prikazati takole:

504 Vračunani in nevračunani stroški

Splošna opredelitev stroškov, kot smo jo podali, velja tako za stroške, ki so v določenem obračunskem razdobju vračunani (vkalkulirani), kot za stroške, ki so ob koncu tega razdobja še nevračunani (nevkalkulirani). Ni torej bistveno za sam pojem stroškov njihovo hkratno vračunavanje.

Nevračunani stroški so tisti, ki so nastali v kakem obračunskem razdobju, vendar takrat še nimajo svojih stroškovnih nosilcev niti v ustvarjenih in niti v prodanih poslovnih učinkih. Takšni stroški so navadno redki. Vendar vemo, da je nekatere stroške treba časovno razmejevati ter jih prenesti na posamezne stroškovne nosilce šele postopoma. Zaradi tega jih pa še ne moremo istovetiti z izdatki. Vzemimo samo kot primer stroške velikih popravil (investicijskega vzdrževanja) osnovnih sredstev, ki jih organizacija združenega dela vračunava v enakomernih zneskih ne glede na njihov dejanski znesek v posameznem mesecu. Pri tem so ravno dejansko nastali stroški, ne glede na trenutek, ko so vračunani, cenovni izraz dejanskih potroškov in torej v celoti zadoščajo zahtevam, da jih lahko smatramo kot stroške in ne samo kot izdatke.

Nevračunani stroški so vedno vidni v izkazu stanja (»bilanci«), in sicer praviloma med aktivnimi časovnimi razmejitvami. V svoji samostojni postavki izginejo tedaj, ko bremenijo poslovne učinke ali ko neposredno vplivajo na poslovni izid, kot npr. razlike pri stroških gospodarske propagande ali reprezentance.

Večinoma pa so stroški takoj vračunani. Vračunani stroški so v proučevanem obračunskem razdobju razporejeni na svoje stroškovne nosilce.

Pri tem obstaja več možnosti, npr.:

a) da se v celoti nanašajo na proizvedene stvari in opravljene storitve v tistem obračunskem razdobju;

b) da se le deloma nanašajo na proizvedene stvari v istem obračunskem razdobju, medtem ko jih je deloma treba neposredno pokriti z vrednostjo prodanih stvari in storitev.

Pri storitvah razlika med obema možnostima ni očitna. Drugače je, če se organizacija združenega dela ukvarja s proizvajanjem. Tedaj sta obe možnosti odvisni od izbrane metode vrednotenja nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov. Če pri tem vrednotenju upoštevamo vse stroške,

imamo opravka s primerom pod a), če nasprotno upoštevamo npr. le del stroškov, pa s primerom pod b), kajti vse druge stroške je tedaj treba poračunati s prodanimi proizvodi. Stroškovni nosilci za stroške, ki so nastali v določenem obračunskem razdobju, torej niso vedno enaki.

51 Vrste stroškov

510 Načelne ali naravne vrste stroškov

Iz splošne opredelitve stroškov so razvidne tele naravne vrste stroškov:

a) stroški delovnih sredstev;
b) stroški delovnih predmetov;
c) stroški storitev (v širšem smislu);
č) stroški dela (v širšem smislu).

To je povsem načelna razvrstitev stroškov, ki ni najprikladnejša. Zanemarja namreč dvoje, in sicer:

a) nekatere stroške je mogoče uvrščati v več nakazanih naravnih vrst;
b) nekateri stroški nastajajo zaradi notranjih obračunov v okviru organizacije združenega dela in se z istim zneskom v istem razdobju pojavljajo večkrat, čeprav z različnimi nazivi.

Oglejmo si torej težave, ki se skrivajo za izhodiščno razčlenitvijo stroškov po njihovih naravnih vrstah!

Delovna sredstva, ki so sredstva proučevane organizacije združenega dela, so večinoma uvrščena med osnovna sredstva, deloma pa tudi med obratna sredstva. Slednje velja za tako imenovani drobni inventar. Že iz tega pa je povsem jasno, da cenovni izraz potroškov delovnih sredstev ni enoten. V primeru, ko so delovna sredstva uvrščena med osnovna sredstva, govorimo o amortizaciji. Drugače je v primeru, ko so delovna sredstva uvrščena med obratna sredstva. Ne govorimo več o amortizaciji drobnega inventarja, čeprav ima prenašanje njegove vrednosti podoben značaj kot prenašanje vrednosti delovnih sredstev, ki so uvrščena med osnovna sredstva. Preneseno vrednost drobnega inventarja enako označujemo kot preneseno vrednost materiala. Delovna sredstva, ki jih je proučevana organizacija združenega dela vzela v najem, pa so med stroški izražena z najemnino. Vidimo, da so stroški delovnih sredstev sestavljeni iz različnih sestavnih delov. Pri tem se pojavlja še vprašanje, ali najemnina za delovna sredstva ne pomeni stroška storitve, tj. storitve tistega, ki je dal proučevani organizaciji združenega dela svoje delovno sredstvo v najem.

Kot stroške delovnih sredstev smemo označevati tudi stroške njihovega vzdrževanja. Toda to pravzaprav niso več cenovni izrazi potroškov delovnih sredstev, kajti pri vzdrževanju se prejšnje delovno sredstvo spremeni v delovni predmet, nakar so potrebni potroški drugih delovnih predmetov, drugih delovnih sredstev, storitev in dela, da bi končno iz procesa vzdrževanja izšlo prvotno delovno sredstvo v prenovljeni obliki in ponovno usposobljeno za uporabo. Če pa kaka druga organizacija zdru-

ženega dela vzdržuje delovna sredstva za proučevano, smemo navsezadnje govoriti tudi zgolj o tujih storitvah.

Toda kot stroške delovnih sredstev štejemo celo stroške, ki so še bolj oddaljeni od potroškov delovnih sredstev. Vzemimo npr. zavarovalno premijo za delovna sredstva ali obresti od kreditov, ki so v zvezi z delovnimi sredstvi. Takšne stroške bi mogli brez nadaljnjega uvrščati med stroške storitev.

Stroški delovnih predmetov kot druga naravna vrsta stroškov povzročajo nova sporna vprašanja mimo tistih, ki smo jih že nakazali. Zlasti se npr. pojavljajo pri obračunu med posameznimi stopnjami poslovnega procesa. Če proučujemo vsako tako stopnjo posebej, najdemo pri njej stroške vseh izhodiščnih naravnih vrst, ki so na koncu stopnje zajete v stopenjskem poslovnem učinku, tj. proizvodu ali storitvi. Ta nastopa v naslednji stopnji kot prvina tamkajšnjega poslovnega procesa in se njegova vrednost pojavlja med stroški delovnih predmetov ali med stroški storitev. Če ne bi omejevali pojava stroškov le na tiste, ki v organizaciji združenega dela nastajajo prvič, bi se pri sicer nespremenjenih okoliščinah celotni stroški povečali s povečanim številom stopenjskih obračunov.

Stroški dela kot naslednja naravna vrsta stroškov prav tako povzročajo nekaj pomislekov. V glavnem z njimi razumemo osebne dohodke za opravljeno delo. Toda, ali nimajo takšnega značaja tudi npr. obvezni zneski za sklad skupne porabe? Ali pa avtorski honorarji, ki se smatrajo kot sestavni del tako imenovanih materialnih stroškov?

Stroški storitev kot nadaljnja naravna vrsta stroškov so že spet zelo raznoliki. Storitve utegnejo imeti dolgoročen ali kratkoročen značaj. V zadnjem primeru storitev ugasne takoj ob svojem nastanku; njeni porabi tudi ustrezna celotna nabavna cena. Drugače je pri storitvah, ki imajo dolgoročen značaj. Vzemimo kot primer patente in licence, ki so uvrščeni med osnovna sredstva. Med stroški se iz njihovega naslova pojavlja amortizacija, podobno kot pri delovnih sredstvih, ki so uvrščena med osnovna sredstva. Drugače je pri licencah, ki si jih organizacija združenega dela ni pridobila z nakupom, temveč za njihovo uporabo sproti obračunava odškodnino, npr. na podlagi proizvedene količine proizvodov. V tem primeru se med stroški iz njihovega naslova pojavlja nekakšna najemnina, ki pa je prej strošek storitev s kratkoročnim značajem, in ne tistih z dolgoročnim značajem. Toda v praksi storitve niso obravnavane v takšnem širšem smislu. Zato je tudi npr. amortizacija delovnih sredstev skupaj z amortizacijo dolgoročnih storitev obravnavana le kot amortizacija osnovnih sredstev.

Iz navedenega sledi, da kaže izhodiščno razčlenitev stroškov na njihove naravne vrste spremeniti. Da bi bila nova razvrstitev stroškov prikladnejša, je upoštevati le tako imenovane izvirne stroške, ki se pojavljajo ne glede na kasnejši obračun med enotami v organizaciji združenega dela. Prav tako je treba rešiti tudi vprašanje, kam uvrstiti tiste stroške, pri katerih obstaja več možnosti.

511 Razvrstitev izvirnih stroškov

5110 Skupine izvirnih stroškov in njihova primerjava z naravnimi vrstami stroškov

Koristno je, da se pri razvrščanju izvirnih stroškov vsaj okvirno naslanjamo na naslednje skupine:

a) stroški materiala;
b) stroški storitev (v ožjem smislu);
c) stroški amortizacije;
č) vračunani dohodek za zadovoljevanje skupnih in splošnih družbenih potreb;
d) vračunani dohodek za zadovoljevanje poslovnih potreb;
e) vračunani osebni dohodki;
f) vračunani dohodek za sklad skupne porabe.

Stroške materiala (pod a) in storitev (pod b) navadno v praksi označujemo kar skupno z izrazom materialni stroški.* Z druge strani pa iz stroškov materiala v praksi izločujemo nabavno vrednost prodanega trgovskega blaga, materiala in odpadkov, kar prikazujemo posebej.

Če se bomo pri nadaljnjih razglabljanjih držali zgornjih skupin stroškov, pa kaže že takoj na začetku opozoriti, da so le stroški tistih skupin, ki smo jih označili z a), b) in c), odštevni od celotnega prihodka pred ugotovitvijo dohodka, kadar se nanašajo na prodane proizvode ali opravljene storitve. Nasprotno so tedaj stroški tistih skupin, ki smo jih označili s č), d), e), f) in g) sestavni del dohodka oziroma smo jih dolžni z njim pokriti.

Če primerjamo te skupine izvirnih stroškov z obravnavanimi naravnimi vrstami stroškov, opazimo naslednja razmerja:

ad a) Stroški materiala zajemajo del stroškov delovnih predmetov (npr. v zvezi s porabo nabavljenega materiala) in del stroškov delovnih sredstev (npr. v zvezi z odpisi drobnega inventarja).

ad b) Stroški storitev v ožjem smislu zajemajo del stroškov storitev (npr. v zvezi s prevoznimi storitvami), del stroškov delovnih sredstev (npr. v zvezi z najemninami) in del stroškov dela (npr. v zvezi z avtorskimi honorarji).

ad c) Stroški amortizacije zajemajo del stroškov delovnih sredstev (npr. v zvezi z delovnimi sredstvi kot sestavnim delom osnovnih sredstev) in del stroškov storitev (npr. v zvezi s patenti, licencami in drugimi pravicami kot sestavnim delom osnovnih sredstev).

ad č) Vračunani dohodek za zadovoljevanje skupnih potreb zajema del stroškov delovnih sredstev in delovnih predmetov (npr. v zvezi s prispevki za komunalne naprave) in del stroškov dela (npr. v zvezi s prispevki za izobraževanje). Vračunani dohodek za zadovoljevanje splošnih družbenih potreb pa se v glavnem nanaša na neopredeljene stroške storitev.

ad d) Vračunani dohodek za zadovoljevanje poslovnih potreb zajema del stroškov storitev (npr. v zvezi z zavarovalnimi premijami).
dela.

* Naši predpisi brez kakršnekoli potrebe poskušajo vpeljati poleg materialnih stroškov in amortizacije še takoimenovane druge poslovne stroške, ki zajemajo del stroškov storitev, večinoma pa izredne odhodke in torej s teoretskega vidika sploh niso stroški.

ad e) Vračunani osebni dohodki zajemajo glavni del stroškov dela.
ad f) Vračunani dohodek za sklad skupne porabe zajema del stroškov

5111 Stroški materiala

S stroški materiala razumemo:

a) stroške osnovnega in pomožnega materiala;
b) stroške energije, goriva in maziva;
c) stroške materiala za čiščenje in vzdrževanje;
č) stroške pisarniškega materiala in strokovne literature;
d) stroške odpisa drobnega inventarja in embalaže;
e) stroške službenih in delovnih oblek, zaščitne obleke in obutve in drugih sredstev higiensko-tehničnega varstva delavcev;
f) stroške kala, razsipa, okvar in razbitja;
g) stroške v brezplačno danih proizvodih.

Pri trgovskih organizacijah združenega dela se pojavljajo še stroški, ki jih označujemo kot:

h) nabavno vrednost prodanega trgovskega blaga.

Končno sodi v to skupino stroškov še:

i) nabavna vrednost prodanega materiala in odpadkov.

Stroški pod a) nastajajo ob porabi osnovnega in pomožnega materiala, med katerega je mogoče šteti tudi porabljene polproizvode in dele, če so bili kupljeni in ne proizvedeni v okviru dane organizacije združenega dela. Porabljene količine so obračunane po drsečih nabavnih cenah, po stalnih nabavnih cenah z upoštevanim odmikom, po zaporednih ali povratnih nabavnih cenah ali kako drugače. Na znesek stroškov pa vpliva tudi količina odpadkov; ker utegne organizacija združenega dela odpadke prodati ali porabiti pri nadaljnji proizvodnji, njihova vrednost zmanjšuje siceršnjo vrednost porabljenega materiala.

Stroški goriva (pod b) nastajajo tako zaradi porabe goriva v lastni energetski centrali kot zaradi njegove porabe v posameznih prostorih pri ogrevanju. Mazivo pa je potrebno pri strojih, vozilih in podobno. Stroški energije so v zvezi s porabljeno elektriko, paro, plinom in podobno, vendar le, če jih dobavlja kaka druga organizacija združenega dela. Če pa je energija, ki jo organizacija združenega dela potrebuje, proizvedena v lastnem okviru, vrednost porabljene energije ni več izvirni strošek. Izvirni strošek je bil v takšnem primeru strošek porabljenega goriva, amortizacije, vračunanih osebnih dohodkov itd.

Stroške drobnega inventarja (pod d) sestavlja pravzaprav prenesena vrednost tega inventarja. Nikjer ni ovir, da ne bi takoj po oddaji drobnega inventarja v uporabo odpisali kar njegovo celotno nabavno vrednost. Vendar je znesek teh stroškov bolj enakomeren, če se organizacija združenega dela odloči za postopno prenašanje nabavne vrednosti med stroške. V tem primeru se pač predvidi časovno razdobje, v katerem bo del nabavne vrednosti drobnega inventarja v uporabi vsak mesec prešel na stroške, ali količino poslovnih učinkov, ki bo v celoti morala prevzeti nase nabavno vrednost potrebnega drobnega inventarja. Res pa organizacija združenega dela največkrat odpiše 50 % nabavne vrednosti drobnega inventar-

ja takrat, ko ga daje v uporabo, ostalih 50 % pa takrat, ko ni več uporabljiv.

Stroški kala, razsipa, okvar in razbitja (pod f) se nanašajo na tovrstne izgube pri materialu, proizvodnji, polproizvodih, dokončanih proizvodih in pri trgovskem blagu. Le če menimo, da so takšne izgube neizbežne, obravnavamo njihove vrednostne izraze med stroški, medtem ko bi jih sicer morali samo med izrednimi odhodki. Če se ti stroški pojavijo v zvezi s proizvodnjo, polproizvodi ali dokončanimi proizvodi, niso več čisti izvirni stroški, čeprav jih zaradi poenostavtve mnogokrat tako obravnavamo.

Nabavna vrednost trgovskega blaga (pod h) se pojavlja med stroški šele tedaj, ko je blago prodano. Podobno velja za nabavno vrednost prodanega materiala in odpadkov (pod i).

V razmerah inflacije je treba stroške materiala izkazovati po tekočih cenah, kar je mogoče izvesti na podlagi metode LIFO ali z revaloriziranjem prvotno izkazanih zneskov.

5112 Stroški storitev (v ožjem smislu)

Stroški storitev (v ožjem smislu) so zelo raznoliki in je težko izčrpati vse njihove vrste. Z njimi v glavnem razumemo:

a) stroške proizvajalnih storitev;
b) stroške uvajanja nove proizvodnje in drugih raziskovalnih storitev;
c) stroške najemnin;
č) stroške komunalnih in obrtnih storitev;
d) stroške vzdrževalnih storitev;
e) stroške prevoznih storitev;
f) stroške gospodarske propagande, reprezentance in udeležb na sejmih in razstavah;
g) stroške svetovalnih, izobraževalnih in drugih neproizvodnih storitev;
h) stroške dnevnic, terenskih dodatkov in podobnih povračil.

Kot primer stroškov pod a) lahko navedemo beljenje, sukanje, barvanje ali druge stopnje žlahtnenja tkanin, ki jih za proučevano organizacijo združenega dela opravi kaka druga. Če bi nasprotno ta dela opravila sama, bi se namesto stroškov storitev pojavili stroški ustreznega materiala, amortizacije, vračunanih osebnih dohodkov itd.

Podobna ugotovitev velja tudi za stroške popravil ali vzdrževanja (pod d); kot izvirni stroški, ki zajemajo celotno vrednost opravljenega dela, se pojavljajo le, če delo ni opravljeno v okviru dane organizacije združenega dela. Sicer pa lahko na ta način zajemamo tako tiste storitve, ki ohranjajo usposobljenost delovnih sredstev, kot one, ki so npr. usmerjene samo k vzdrževanju snage. S stroški vzdrževalnih storitev potemtakem zajemamo tako stroške tekočega kot investicijskega vzdrževanja osnovnih sredstev, a tudi popravila drobnega inventarja in embalaže.

Stroški uvajanja nove proizvodnje (pod b) so le v redkejših primerih čisti stroški tuje storitve. Največkrat se pojavljajo kot rezultat priprav na lastnih delovnih sredstvih, z lastnimi delovnimi predmeti in z lastnimi delavci in imamo opravka z lastno storitvijo, ki bremeni proizvode šele postopoma.

S stroški komunalnih in obrtnih storitev (pod č) razumemo stroške za odvoz smeti, dimnikarske storitve, vzdrževanje zelenega pasu, varnostne službe itd.

Stroški najemnin ali zakupnin (pod c) so pravzaprav dopolnilo stroškov, ki nastajajo v zvezi z lastnimi delovnimi sredstvi. Toda, medtem ko so izvirni stroški v zvezi z lastnimi delovnimi sredstvi zajeti na različnih mestih, npr. kot amortizacija, stroški vzdrževanja, stroški zavarovalnih premij, so stroški najemnin zajeti na enem samem mestu, tj. med stroški tujih storitev.

Kot stroške prevoznih storitev (pod e) je mogoče obravnavati ne samo stroške v zvezi s prevozom materiala, proizvodov in trgovskega blaga, temveč tudi v zvezi s prevozom ljudi, kadar potujejo službeno. Prav tako spadajo v ta okvir stroški poštnih, telefonskih in brzojavnih storitev. Poštni stroški se npr. ne pojavijo ob nakupu poštnih znamk, temveč šele ob njihovi porabi; to sledi že iz splošne opredelitve stroškov.

Stroški gospodarske propagande, reprezentance in udeležbe na razstavah (pod f) niso nujno v celoti stroški kakih tujih storitev, ker utegnejo vsebovati tudi npr. vrednost lastnih proizvodov. V takšnem primeru niso več čisti izvirni stroški, čeprav jih zaradi poenostavitve še vedno tako obravnavamo. Ker ne nastajajo enakomerno, jih organizacija združenega dela navadno vračuna na podlagi letnega predračuna, medtem ko odmiki od njega ob koncu leta izstopijo med izredne prihodke ali izredne odhodke.

Med stroške svetovalnih, izobraževalnih in drugih storitev (pod g) ne vstopajo samo računi za storitve, ki jih opravijo drugi, temveč tudi za dela sodelavcev, ki prejemajo avtorske honorarje.

Stroški dnevnic, terenskih dodatkov in podobnih povračil (pod h) se pojavljajo, kadar je delavec poslan na službeno potovanje ali kadar mora delati na terenu, tj. zunaj svojega stalnega ali začasnega bivališča. Če sta na terenu organizirana prehrana in prenočišče, ima delavec zaradi povečanih stroškov pravico do terenskega dodatka. V vseh drugih primerih njegovega službenega bivanja na terenu ali službenega potovanja, pa mu pripada dnevnica.

5113 Stroški amortizacije

Organizacija združenega dela amortizira osnovna sredstva časovno ali funkcionalno. Pod časovnim amortiziranjem razumemo obračunavanje amortizacije glede na čas trajanja uporabe osnovnega sredstva, pod funkcionalnim amortiziranjem osnovnega sredstva pa obračunavanje amortizacije glede na njegovo dejansko uporabo. Razdobje amortiziranja osnovnega sredstva ne sme biti daljše od tiste dobe njegovega trajanja, ki je glede na predvideno fizično obrabo, fizično staranje, tehnično staranje ali gospodarsko staranje tega osnovnega sredstva najkrajša.

Funkcionalno amortiziranje temelji na domnevi o prevladujoči vlogi fizične obrabe osnovnega sredstva, ki je neposredno odvisna od obsega njegove uporabe. Potroškov v tem smislu sicer ni mogoče izmeriti, vendar domnevamo, da so v zvezi z obsegom proizvodnje ali opravljanja storitev. Zato je amortizacijo treba povezovati s količino proizvedenih proizvodov ali opravljenih storitev, pri katerih je bilo soudeleženo. Obrazec za obračun amortizacije v tem smislu je naslednji:

$$\frac{\text{nabavna vrednost osnovnega sredstva}}{\text{število merskih enot v življenjski dobi}}$$

Če ob koncu življenjske dobe ohrani osnovno sredstvo še vrednost starega materiala, je v obrazcu za toliko mogoče zmanjšati njegovo nabavno vrednost. Znesek amortizacije v posameznem razlomku časa dobimo, če tedanje število merskih enot, tj. število proizvodov, opravljenih storitev ali delovnih ur, pomnožimo z amortizacijo na mersko enoto.

Časovno amortiziranje nasprotno temelji na domnevi o prevladujoči vlogi staranja osnovnih sredstev tudi v posameznih razlomkih časa. Potroškov v tem smislu sicer že spet ni mogoče izmeriti, vendar jih povezujemo z domnevano najkrajšo življenjsko dobo. Doba trajanja in doba uporabe posameznega osnovnega sredstva sta pogojeni z njegovimi lastnimi posebnostmi, a tudi z obsegom njegove uporabe v posamezni organizaciji združenega dela. Po preteku tako ugotovljene najkrajše življenjske dobe bi moralo osnovno sredstvo izgubiti že svojo celotno nabavno vrednost. Z določitvijo življenjske dobe pa še ni rešeno vprašanje letne amortizacije pri posameznem osnovnem sredstvu. Ni namreč nujno, da bi bila vsako leto do konca življenjske dobe osnovnega sredstva povsem enaka. V načelu razlikujemo:

a) enakomerno (linearno) časovno amortiziranje;
b) padajoče (degresivno) časovno amortiziranje;
c) rastoče (progresivno) časovno amortiziranje.

Pri enakomernem časovnem amortiziranju je letni znesek amortizacije pri dani nabavni vrednosti osnovnega sredstva vedno enak. Zato se tudi letna amortizacijska stopnja ne spreminja. Obrazec za izračun amortizacije v tem smislu je torej naslednji:

$$\text{letna amortizacijska stopnja} = \frac{1}{\text{življenjska doba v letih}} \text{ ali } \frac{\text{nabavna vrednost}}{\text{življenjska doba} \times \text{nabavna vrednost}}$$

Če tako opredeljeno letno amortizacijsko stopnjo pomnožimo s 100, dobimo letni amortizacijski odstotek.

Toda osnovno sredstvo morda tudi ob koncu svoje življenjske dobe obdrži del svoje prvotne vrednosti, tj. tisti del, ki ustreza vrednosti preostalega materiala. Tega dela seveda ni treba amortizirati. Zato dobljeno letno amortizacijsko stopnjo ali odstotek v prejšnjem smislu uporabljamo na zmanjšano vrednost. Če pa bi hoteli uporabljati amortizacijsko stopnjo ali odstotek na nezmanjšano nabavno vrednost, se moramo posluževati drugega obrazca, ki ga prilagodimo takole:

$$\text{letna amortizacijska stopnja} = \frac{(\text{nabavna vrednost} - \text{preostala vrednost})}{\text{življenjska doba} \times \text{nabavna vrednost}}$$

Letni amortizacijski odstotek spet dobimo, če dobljeni izraz pomnožimo s 100.

V primeru, ko je življenjska doba osnovnega sredstva prvotno zasnovana na drugačni dolžini življenjske dobe, kot je dejanska, je mogoče obrazec prilagoditi še tako, da v njem upoštevamo indeks dejanskega časa nasproti temeljnem času:

letna amortizacijska stopnja =

$$\frac{\text{nabavna vrednost} \times \text{indeks časa}}{\text{življenjska doba} \times \text{nabavna vrednost}}$$

Znesek amortizacije v posameznem letu dobimo v vsakem primeru takole:

letni znesek amortizacije =

nabavna vrednost × letna amortizacijska stopnja

ali

$$\frac{\text{nabavna vrednost} \times \text{letni amortizacijski odstotek}}{100}$$

Do sedaj smo se zadrževali na enakomernem časovnem amortiziranju. Za razliko od njega, je pri padajočem časovnem amortiziranju obračunan največji znesek amortizacije v prvem letu, nato se zmanjšuje in je zadnje leto najmanjši. To pomeni, da vsaj nekoliko upošteva usposobljenost osnovnega sredstva, ki je v začetku večja kot kasneje, čemur sledi tudi znesek amortizacije. Vendar je prednost te metode lažje dojeti, če gledamo njene posledice v pogledu poslovnega izida. Ker z leti naraščajo stroški vzdrževanja, omogoča ta metoda pri sicer nespremenjenem obsegu dejavnosti v kasnejših letih manjšo obremenitev proizvodov ali storitev kot metoda enakomernega časovnega amortiziranja. Po drugi strani pa omogoča tudi, da se hitreje vrnejo v denarno obliko prvotna sredstva.

Najbolj pogosti metodi padajočega časovnega amortiziranja, ki jih navajajo v ZDA, sta metoda padajoče osnove (declinig balance method) in metoda vsote letnih številk (sum-of-the-years-digits method).

Metoda padajoče osnove izhaja iz nespremenljivih letnih amortizacijskih stopenj, ki se uporabljajo na vsakokratno neodpisano vrednost. Amortizacijske stopnje ali odstotki so pa navadno dvakrat tolikšni kot pri metodi enakomernega časovnega amortiziranja, npr. 20 % letno pri 10-letni življenjski dobi. Če ima osnovno sredstvo nabavno vrednost 1000 din, bo izračun amortizacije takšen:

Leto	Amort. osnova	Amort. odstotek	Letna amort.	Kumul. amort.
1	1000	20 %	200	200
2	800	20 %	160	360
3	640	20 %	128	488
4	512	20 %	102	590
5	410	20 %	82	672
6	328	20 %	65	737
7	263	20 %	52	789
8	211	20 %	42	831
9	169	20 %	34	865
10	135	20 %	27	892

Metoda vsote letnih številk nasprotno izhaja iz spremenljivih amortizacijskih stopenj, ki se uporabljajo na nabavno vrednost, zmanjšano za morebitno preostalo vrednost. Amortizacijska stopnja v vsakem letu je določena z razmerjem med številom preostalih let življenjske dobe in vsoto vseh letnih številk. Če ima npr. osnovno sredstvo življenjsko dobo 10 let, je vsota vseh letnih številk enaka 1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7 + 8 + + 9 + 10 = 55. V 10 letih bo torej treba amortizirati 55/55 amortizacijske

osnove, vendar prvo leto 10/55, drugo leto 9/55 itd. Če znaša nabavna vrednost tega osnovnega sredstva 1000 din in preostala vrednost materiala 100 din, bo obračun amortizacije takšen:

Leto	Amort. osnova	Amort. odstotek	Letna amort.	Kumul. amort.
1	900	10/55	163,6	163,6
2	900	9/55	147,3	310,9
3	900	8/55	130,9	441,8
4	900	7/55	114,5	556,3
5	900	6/55	98,2	654,5
6	900	5/55	81,8	736,3
7	900	4/55	65,5	901,8
8	900	3/55	49,1	850,9
9	900	2/55	32,7	883,6
10	900	1/55	16,4	900,0

Medtem ko pri raznih metodah padajočega časovnega amortiziranja znesek amortizacije iz leta v leto pada, pri raznih metodah rastočega časovnega amortiziranja iz leta v leto rase. Takšne metode pa najdejo opravičilo le tedaj, kadar delavci v začetku še niso dovolj spoznali novih strojev in njihove zmogljivosti niso zadostno izrabljene. Če bi v prvih letih obremenili tedanje proizvode ali storitve s polno amortizacijo, bi bila njihova lastna cena morda zelo visoka in bi se prav lahko pokazala izguba. Poleg tega si mora nov proizvod priboriti pot na trg in pridobiti kupca, kar pa je neprimerno lažje doseči z nižjimi prodajnimi cenami.

Amortizacija se prične obračunavati praviloma s prvim dnem naslednjega meseca po usposobitvi osnovnega sredstva za uporabo. Izjema so dolgoletni nasadi, pri katerih se amortizacija prične obračunavati s 1. januarjem naslednjega leta, v katerem so prihodki večji od ustreznih odhodkov v zvezi s temi nasadi. Osnovna sredstva se amortizirajo skupinsko, a kolikor obstajajo za to posebni razlogi, tudi posamično. Če so v okviru skupine kaka osnovna sredstva že brez neodpisane vrednosti, pomeni skupinsko amortiziranje možnost za večjo obračunano amortizacijo v posameznem letu, saj je obračunana od vseh osnovnih sredstev te skupine in ne samo od tistih, ki še imajo neodpisano vrednost.

Opozoriti kaže, da je po naših predpisih treba razlikovati amortizacijo, ki je obračunana po najmanjših stopnjah, od tiste, ki je obračunana po višjih stopnjah. Medtem ko so najmanjše stopnje predpisane, so povečane stopnje samoupravno sprejete v posamezni organizaciji združenega dela. Vendar najmanjše stopnje niso nespremenljive, temveč pri opremi odvisne od izrabe njene zmogljivosti. Šteje se, da so predpisane stopnje predvidene za opremo, ki je v uporabi pri delu v dveh izmenah, tj. 4400 delovnih ur letno.

Amortizacija je torej po predpisih omejena navzdol z najmanjšimi stopnjami. Toda omejena je tudi navzgor s tem, da ne more vključevati skrite akumulacije.

Amortizacija se obračunava od osnovnih sredstev, ki so usposobljena za uporabo ne glede na to, ali se res uporabljajo in ali s tem nastopajo kot prvine določenega poslovnega procesa. V smislu naše opredelitve stroškov tiste amortizacije, ki je obračunana od osnovnih sredstev zunaj uporabe, ne bi smeli šteti med stroške, temveč med izredne odhodke. Za nova osnovna sredstva, ki se še ne uporabljajo s polno programirano

zmogljivostjo, pa je mogoče v prvem letu obračunati do 50 % manjšo amortizacijo, odvisno od stopnje uporabe takšnega osnovnega sredstva.

Po drugi strani amortizacija ni obračunana od vseh osnovnih sredstev, ki se uporabljajo. Mislimo namreč na:

— osnovna sredstva, ki ne izgubljajo svoje vrednosti, npr. zemljišča ali kulturni spomeniki;

— osnovna sredstva tistih skupin, ki nimajo več nobene vrednosti;

— osnovna sredstva tistih vrst, pri katerih se v smislu predpisov samo odpisuje vrednost v breme poslovnega sklada in ne tudi nadomešča njihova vrednost preko amortizacije.

Sicer pa ni nujno, da bi bila amortizacija ob nespremenjenih osnovnih sredstvih in ob načelno enakomernem letnem amortiziranju v vseh mesecih obračunana enako. Organizacije združenega dela, ki imajo neenakomerno dejavnost v teku leta, npr. gostinske, obrtne in komunalne organizacije, morejo obračunati večjo amortizacijo v sezonskih mesecih in manjšo v mesecih izven sezone, vendar se mora amortizacija v letnem merilu ujemati z zneskom na podlagi predvidenih letnih stopenj.

V razmerah inflacije je treba amortizacijo obračunavati od revalorizirane nabavne vrednosti osnovnih sredstev in jo tudi sproti prilagajati zmanjšani kupni moči denarja.

5114 Vračunani dohodek za zadovoljevanje skupnih in splošnih družbenih potreb

Dohodek za zadovoljevanje skupnih potreb zajema tako imenovane prispevke in davke iz dohodka, ki so dveh različnih vrst:

a) obračunani od drugih osnov in zato neodvisni od zneska dohodka v posameznem obračunskem razdobju;

b) obračunani od osnov, ki so odvisne od zneska dohodka v posameznem obračunskem razdobju.

Kot primer prispevkov iz dohodka prve skupine moremo navesti npr. znesek za splošno ljudsko obrambo in družbeno samozaščito. Kot primer prispevkov iz dohodka druge skupine pa moremo navesti npr. zneske za izobraževanje ali za raziskovanje.

Vrste prispevkov in davkov iz dohodka se pogosto spreminjajo, zlasti pa se spreminjajo njihove stopnje. Razlike tudi obstajajo med republikami. Očitno pa je, da kot strošek ne more šteti plačana akontacija za kako razdobje, ki se po predpisih naslanja na določeni znesek iz prejšnjega razdobja, temveč le obračunani znesek, ki upošteva ustrezno osnovo in stopnjo v tekočem razdobju. Tako obračunani znesek pa je v primeru prispevkov in davkov iz prve skupine že vnaprej dan, medtem ko je v primeru prispevkov in davkov iz druge skupine odvisen od ostvarjenega dohodka. Zato pri prispevkih in davkih iz prve skupine sploh ne more biti vprašanja, ali jih je v celoti treba upoštevati med stroški ali ne. Drugače je pri prispevkih iz druge skupine. Med stroški bi jih bilo mogoče upoštevati le s takšnim zneskom, ki ustreza potrebnemu dohodku za kritje vračunanih osebnih dohodkov iz opravljenega dela v prodanih poslovnih učinkih. V posamezni organizaciji združenega dela je namreč lahko znesek osebnih dohodkov iz opravljenega dela večji od zneska

osebnih dohodkov, ki so odšteti od dohodka pred ugotovitvijo osnove za obračun prispevkov in davkov; v takšnem primeru je mogoče prispevke in davke od razlike v osebnih dohodkih za opravljeno delo tudi šteti kot strošek, da bi prišli do jasnejše predstave, kaj vse je treba pokriti s prihodki, da ne bi bilo izgube. Vendar je takšna rešitev bolj normalna v stroškovnem računovodstvu in ne v finančnem računovodstvu.

Če stroške opredeljujemo kot nasprotje formalno še nerazporejenega poslovnega izida, o čemer odločajo delavci ob periodičnih obračunih ali zaključnem računu, pa moramo med nje vključiti celoten znesek prispevkov in davkov iz dohodka, saj so osnova in stopnje dobro poznane in izračun možen ne glede na tedanje samoupravne odločitve. Samoupravne odločitve so namreč bile potrebne tedaj, ko so se vzpostavljale obveznosti za zadovoljevanje skupnih in splošnih družbenih potreb nasploh in ko je bil govor o ustreznih osnovah in stopnjah.

Ne glede na to, ali imamo opravka s prispevki in davki iz dohodka iz prve ali iz druge skupine, morajo biti praviloma v celotnem znesku pokriti pri razporejanju dohodka. V vrednosti zalog proizvodov jih ni mogoče zadrževati, v vrednosti nedokončane proizvodnje pa le v izjemnih primerih, ki jih nakazuje zakon.

Za zadovoljevanje splošnih družbenih potreb se obračunava in plačuje tudi prometni davek, Pravilo je, da se pojavi ob prodaji proizvodov ali storitev končnemu porabniku. Obračunava se od prodajne cene kot osnove po stopnjah, ki so predpisane z zakonom in potemtakem je povsem neodvisen od dohodka organizacije združenega dela. In še več. Prometni davek ni vključen v njene prihodke in se tudi ne pojavlja kot strošek organizacije združenega dela, ki je prodajalec. Prometni davek bremeni kupca in je ustrezni znesek od njega odtegnjen. Organizacija združenega dela se pri tem pojavlja le kot finančni posrednik, ki od kupca prejme znesek prometnega davka in ga nato odkaže v ustrezni proračun družbenopolitične skupnosti.

5115 Vračunani dohodek za zadovoljevanje poslovnih potreb

Ta skupina dohodka je precej bolj raznolika kot do sedaj obravnavani dohodek za zadovoljevanje skupnih in splošnih družbenih potreb. Zato je ni mogoče izčrpati s takšnim skupnim imenovalcem, kot smo ga našli prej v prispevkih in davkih iz dohodka. Vendar je tudi pri dohodku za zadovoljevanje poslovnih potreb mogoče razlikovati dve različni vrsti ustreznih postavk:

a) nekatere so obračunane od drugih osnov in so zato neodvisne od zneska dohodka v posameznem obračunskem razdobju;

b) nekatere so nasprotno obračunane od osnov, ki so odvisne od zneska dohodka v posameznem obračunskem razdobju.

V prvo skupino spada npr. znesek obresti od dobljenih kreditov, znesek zavarovalnih premij, znesek kazni, taks in sodnih stroškov. V drugo skupino spada npr. znesek članarin in prispevkov gospodarskim zbornicam.

Če stroške opredeljujemo kot nasprotje dobička in s tem kot postavke, ki vplivajo na izgubo, če so prihodki premajhni, potem je o vračunanem dohodku za zadovoljevanje poslovnih potreb mogoče govoriti le v zvezi s prvo skupino prej omenjenih postavk.

Ves dohodek za zadovoljevanje poslovnih potreb je pa seveda treba v celoti pokriti pri razporejanju dohodka in se ne more zadrževati v vrednosti zalog proizvodov; v vrednosti nedokončane proizvodnje se nasprotno more zadrževati le v izjemnih primerih, ki jih nakazuje zakon.

V razmerah inflacije je lahko namesto revaloriziranja dobljenih kreditov vpeljano obračunavanje obresti po visokih obrestnih merah. Obresti, ki so v takšnem primeru obračunane po nižji obrestni meri od inflacijske stopnje, pomenijo le takojšnje plačilo revalorizacijskega učinka pri dobljenih kreditih in ne morejo pomeniti nikakega stroška. Imajo podoben značaj kot vračilo kredita nasploh.

5116 Vračunani osebni dohodki

Osebni dohodki so oblikovani v povezavi z rezultati dela delavcev. Osebni dohodek posameznega delavca v načelu ustreza predvsem rezultatom njegovega dela in njegovem osebnem prispevku, ki ga je dal k povečanju dohodka organizacije združenega dela. Res pa vsaj deloma ni mogoče niti mimo osebnega dohodka posameznega delavca, ki si ga pridobiva iz drugih naslovov. Zato bi kot vrste osebnega dohodka mogli navesti naslednje:

1. Osebni dohodek iz opravljenega dela.
2. Nadomestila osebnega dohodka.
3. Osebni dohodek iz inovacij in racionalizacij.
4. Osebni dohodek iz upravljanja s sredstvi.

Če govorimo o osebnem dohodku iz opravljenega dela (pod 1), mislimo na osebni dohodek, ki je povezan s tako imenovanim »živim« ali »tekočim« delom, tj. delom, ki ga opravi delavec v posameznem obračunskem razdobju s pomočjo razpoložljivih delovnih sredstev na delovnih predmetih, da bi s tem pripomogel k ustvarjanju določenega poslovnega učinka in k pridobivanju dohodka, ki je z njim povezan. Opravljeno delo je treba izmeriti, praviloma z enotami enostavnega dela, da bi mogli medsebojno primerjati različna dela. Količino opravljenih enot enostavnega dela, ki jo je dosegel posamezen delavec, pa je treba ovrednotiti, pri čemer moramo poznati vrednost enote enostavnega dela, ki je odvisna med drugim od dohodka. V celoti je pri obračunu osebnega dohodka iz opravljenega dela treba upoštevati naslednje dejavnike:

a) sestavljenost dela;
b) količino opravljenega dela;
c) kakovost rezultatov dela;
č) gospodarnost pri delu;
d) kalkulativno vrednost računske enote opravljenega dela.

V primerih pod a) do č) se pravzaprav ukvarjamo z izračunom količine opravljenih enot enostavnega dela pri vsakem delavcu posebej. S temi enotami razumemo ure enostavnega dela ali pa točke, ki se nanašajo nanj. Do njih pridemo tako, da pomnožimo dejanski ali norma čas dela z ustreznimi količniki sestavljenosti dela, količniki kakovosti rezultatov dela in količniki gospodarnosti pri delu. Da bi prišli do osebnega dohodka, pa moramo količino opravljenega dela z vsemi temi popravki pomnožiti še s kalkulativno vrednostjo ure enostavnega dela ali z vrednostjo

točke; vse je odvisno od tega, ali smo to količino prvotno izrazili v urah enostavnega dela ali s točkami. Menimo, da je primernejši drugi način. Vrednost točke pa izhaja iz načrta razporejanja čistega dohodka. Če od načrtovanih osebnih dohodkov v določenem razdobju odštejemo tiste zneske, ki so namenjeni za kritje načrtovanih nadomestil osebnih dohodkov, osebnih dohodkov iz inovacij in racionalizacij ter osebnih dohodkov iz upravljanja s sredstvi, pridemo do zneska, ki ga v celoti moremo razporediti na osebne dohodke iz opravljenega dela, razen če del načrtovanih osebnih dohodkov puščamo kot nerazdeljeno rezervo. Do načrtovane vrednosti točke pridemo nato takole:

$$\frac{\text{osebni dohodki iz razporejanja načrtovanega čistega dohodka, ki so namenjeni za izplačilo po opravljenemu delu}}{\text{celotna količina načrtovanega dela, izražena v točkah}}$$

Po tako načrtovani vrednosti točke sproti obračunavamo osebni dohodek vsakemu posameznemu delavcu in ga tudi izplačujemo ne glede na to, ali se morda zadržuje še v nedokončani proizvodnji ali zalogi proizvodov. Osebni dohodki iz razporejanja ostvarjenega čistega dohodka, ki so namenjeni za izplačilo po opravljenem delu, se seveda utegnejo razlikovati od osebnih dohodkov iz razporejanja načrtovanega čistega dohodka, ki so namenjeni za izplačilo po opravljenem delu. Prav tako se utegne razlikovati celotna količina ostvarjenega dela, izražena v točkah, od celotne količine načrtovanega dela, izražene v točkah. To pa pomeni, da se utegne razlikovati tudi ostvarjena vrednost točke od načrtovane vrednosti točke. Če je ostvarjena vrednost točke večja, je razliko mogoče obračunati in izplačati delavcem kasneje za nazaj, mogoče je pa tudi po povečani vrednosti točke obračunavati opravljeno delo v naslednjem obračunskem razdobju. V glavnem je pa vse razlike nad prvotno obračunanimi zneski osebnih dohodkov iz opravljenega dela šteti kot osebne dohodke iz dobička, ki so označeni kot osebni dohodki iz upravljanja s sredstvi. Potemtakem niso več sestavina vračunanih osebnih dohodkov.

Nadomestila osebnega dohodka (pod 2) so tesno povezana z osebnim dohodkom iz opravljenega dela, čeprav niso obračunana in izplačana za opravljeno delo. Vendar ima do njih po načelih solidarnosti pravico le tisti delavec, ki si sicer prisvaja tudi osebni dohodek iz opravljenega dela ali si ga je vsaj v preteklosti. S tem sicer še ni rečeno, da mora tudi sam poskrbeti, da je znesek njegovih nadomestil osebnega dohodka pokrit z njegovim lastnim osebnim dohodkom, ki mu je sicer bil za toliko zmanjšan; gotovo je le to, da delavci iz svojega prispevka k dohodku iz naslova opravljenega dela prejmejo toliko manj kolikor morajo rezervirati, da je mogoče po načelu solidarnosti obračunati nadomestila osebnega dohodka.

Nadomestilo osebnega dohodka prejme delavec najprej za čas letnega dopusta. Takšno nadomestilo je obračunano glede na dejanski čas dopusta in popravljeno z ustreznim količnikom (ali količniki) sestavljenosti dela, medtem ko vsi drugi popravki odpadejo. V uporabi je enaka vrednost točke kot pri obračunu osebnega dohodka iz opravljenega dela.

Nadomestilo osebnega dohodka za čas bolezni je obračunano drugače. Prvič mora biti pokrito v okviru organizacije združenega dela le za prvih 30 dni bolezni, medtem ko ga za nadaljevanje časa bolezni obračunava in

izplačuje ustrezna skupnost socialnega skrbstva. Nadomestilo osebnega dohodka za čas do 30 dni znaša 90 % povprečnega mesečnega osebnega dohodka delavca, izplačanega v preteklem koledarskem letu. Ne more pa biti večje od osebnega dohodka, ki bi ga dosegel delavec, če bi delal.

Med raznimi nadomestili se pojavlja tudi nadomestilo osebnega dohodka za delo v času udeležbe na mladinskih delovnih akcijah, ki je obračunano podobno kot nadomestilo osebnega dohodka za čas letnega dopusta.

Osebni dohodek iz inovacij in racionalizacij (pod 3) ne pripada delavcu v odvisnosti od opravljenega dela v zvezi z inovacijami ali racionalizacijami. Zato ga tudi ne moremo izračunati tako, da bi pomnožili količino opravljenega dela z raznimi količniki sestavljenosti dela, kakovosti rezultatov dela in gospodarnosti pri delu, na koncu pa še z vrednostjo enote opravljenega dela. Osebni dohodek iz inovacij in racionalizacij pripada delavcu v odvisnosti od dohodka, ki je povečan zaradi teh inovacij in racionalizacij, in sicer toliko časa, dokler inovacije in racionalizacije še vplivajo na povečanje dohodka ali dokler to predvideva ustrezni samoupravni sporazum.

Osebni dohodek iz inovacij in racionalizacij ima podobnosti z osebnim dohodkom iz opravljenega dela le po tem, da pripada delavcem, ki v proučevani organizaciji združenega dela uporabljajo tamkajšnja sredstva in pri tem ustvarijo inovacijo ali racionalizacijo, ki je očitno plod njihove ustvarjalnosti. Razlikuje se pa od njega po tem, da delavcem ne pripada samo kot enkratna nagrada, kot premija v razdobju, v katerem je bila inovacija ali racionalizacija ustvarjena, ali kot popravek sicer obračunanega opravljenega dela s posebnim količnikom gospodarnosti pri delu. Obračunava se skladno s prispevkom k dohodku toliko časa, dokler je še zaznaven ali dokler to predvideva ustrezni samoupravni akt. Znesek, ki pripada delavcu zaradi njegove inovacije ali racionalizacije, mora biti dovolj spodbuden, po drugi strani pa ne sme izčrpati vsega povečanega dohodka potem, ko so od njega že obračunani prispevki, davki in druge obveznosti iz dohodka, kolikor je povečani dohodek osnova tudi za takšen obračun.

Če govorimo o osebnem dohodku iz upravljanja s sredstvi (pod 4), pa mislimo na osebni dohodek, ki je povezan s tako imenovanim »minulim« delom, tj. akumulacijo v preteklih letih, ki je bila vir povečanja sredstev. Ta povečana sredstva je mogoče uporabljati v okviru iste organizacije združenega dela ali kot sredstva, ki jih tamkajšnji delavci združijo ali vložijo v kako drugo organizacijo združenega dela neposredno ali prek banke. Tako v prvem kot v drugem primeru prinašajo povečana sredstva praviloma vsako leto dodatni dohodek k istemu dohodku, ki bi bil pridobljen s prvotnimi sredstvi. Boljše upravljanje s temi povečanimi sredstvi se izraža v večjem dodatnem dohodku. Delavci v organizaciji združenega dela pa imajo pravico, da si iz tako povečanega dohodka prisvajajo osebne dohodke, o katerih nato pravimo, da so osebni dohodki iz upravljanja s sredstvi.

Do sedaj smo se ukvarjali z vprašanjem oblikovanja osebnih dohodkov kot celote; sedaj pa je treba opozoriti, da moramo tudi pri osebnih dohodkih razlikovati:

a) del, s katerim je treba računati že sproti kot s stroškom, čeprav je pod vplivom dohodka;

b) del, ki je obračunan šele naknadno, praviloma po periodičnem obračunu ali zaključnem računu in bi mu težje pripisali značaj stroška.

V prvo skupino očitno spadajo osebni dohodki, ki jih prejemajo delavci za opravljeno delo in nadomestila osebnih dohodkov. V drugo skupino pa spadajo osebni dohodki iz upravljanja s sredstvi.

Vrednost točke, po kateri se obračunavajo osebni dohodki iz opravljenega dela, je očitno najprej odvisna od načrtovanega dohodka. Zato se ti osebni dohodki pojavljajo med stroški najprej v znesku, ki ustreza uporabi načrtovane vrednosti točke na siceršnji izračun. Toda ob periodičnem obračunu in ne šele ob zaključnem računu je mogoče takšno vrednost točke popraviti. Če so sproti obračunani osebni dohodki ob drugih nespremenjenih okoliščinah večji, bo seveda manjša možnost za kasnejše razporejanje presežka kot če so sproti obračunani osebni dohodki ob drugih nespremenjenih okoliščinah manjši. V vsakem primeru pa tako povečani osebni dohodki štejejo kot osebni dohodki iz upravljanja s sredstvi ter jih ni več mogoče obravnavati kot vračunane osebne dohodke. V primeru izgube v okviru letnega razdobja ne vplivajo več nanjo, temveč jih morajo delavci vrniti.

Na koncu naj še omenimo, da osebni dohodek posameznega delavca ni namenjen samo za zadovoljevanje njegovih osebnih potreb, temveč tudi za zadovoljevanje skupnih in splošnih družbenih potreb, ki se na podlagi samoupravnega sporazuma ali zakona krijejo iz njegovega osebnega dohodka. Prispevki in davki, ki so delavcu odtegnjeni ob izplačilu njegovega osebnega dohodka, se sčasoma spreminjajo, zlasti se pa spreminjajo njihove stopnje. Dalje so nekateri izmed njih obračunani glede na stalno prebivališče delavca, drugi pa glede na kraj njegove zaposlitve.

Če od delavčevega osebnega dohodka odštejemo vse prispevke in davke iz osebnega dohodka, pridemo do njegovega čistega osebnega dohodka.

5117 Vračunani dohodek za sklad skupne porabe

V okvir stroškov spadajo brez dvoma zneski za sklad skupne porabe, ki niso odvisni od dohodka in ki v primeru izgube vplivajo nanjo. Vse ostalo oblikovanje sklada skupne porabe je odvisno od dohodka ali od ostanka dohodka, ki še ni razporejen. Zato ga ni mogoče obravnavati med stroški. Vračunani dohodek za sklad skupne porabe je lahko tudi vključen v kosmate osebne dohodke.

52 Razporejanje stroškov po stroškovnih mestih in stroškovnih nosilcih

520 Stroški po stroškovnih mestih

Do sedaj smo se zaustavljali na pojavu stroškov in na njihovih vrstah. Ni pa pomembno vedeti samo to, kakšne vrste stroškov so nastale, temveč tudi, na katerem mestu so stroški nastali. Stroške je mogoče ved-

no povezovati s tistimi mesti, na katerih so nastali. V tem smislu govorimo o stroškovnih mestih. Vendar vsako delovno mesto še ne predstavlja posebnega stroškovnega mesta. Katera delovna mesta je treba obravnavati kot eno samo stroškovno mesto, pa nakazuje namen razdelitve organizacije združenega dela na stroškovna mesta. Ta namen je v naslednjem:

a) omogočiti popolnejši obračun stroškov po posameznih poslovnih učinkih;

b) omogočiti pregled gibanja stroškov na tistih področjih, kjer obstaja zanje odgovornost.

Prvo narekuje združevanje stroškov, ki imajo enako ali podobno gibanje, drugo pa združevanje stroškov, ki spadajo v isto pristojnost. Stroškovno mesto je mnogokrat prostorno zaokrožena enota. Vendar to ni vedno nujno; lahko je v enem prostoru več stroškovnih mest, lahko pa tudi eno stroškovno mesto obsega več prostorov. Po drugi strani je stroškovno mesto praviloma funkcionalno zaokrožena enota; toda samo funkcionalnost je mogoče jemati širše ali ožje ter potemtakem še ne daje natančnejšega sodila za opredelitev stroškovnega mesta. V vsakem primeru pa je pri določevanju stroškovnih mest treba predvideti možnost nadaljnje razdelitve stroškov po posameznih poslovnih učinkih ter odgovornost za vsako nepotrebno povečanje stroškov na teh stroškovnih mestih.

Podrobnejša obravnava stroškov po stroškovnih mestih presega okvire finančnega računovodstva, ker se s tem ukvarja stroškovno računovodstvo. Zato naj na tem mestu omenimo samo še, da stroški pomožnih stroškovnih mest prehajajo na druga stroškovna mesta. O prenesenih stroških iz teh stroškovnih mest na druga stroškovna mesta govorimo kot o izpeljanih (izvedenih) stroških, saj se z vidika organizacije združenega dela kot celote prav v ničemer ne spremeni prvotni znesek izvirnih stroškov. Namen prenašanja stroškov je le ta, da bi mogli ugotoviti celotni znesek splošnih stroškov na vsakem od stroškovnih mest. Šele nato namreč moremo pristopiti k obračunu stroškov po poslovnih učinkih. Splošni stroški, ki jih razporejamo po poslovnih učinkih, so torej v končni stopnji sestavljeni deloma iz izvirnih in deloma iz izpeljanih (izvedenih) stroškov.

521 Temelji obračuna stroškov po stroškovnih nosilcih

Že iz opredelitve stroškov izhaja, da so vedno povezani z nastajanjem kakega poslovnega učinka. Zato jih je pa tudi treba obračunati z njim. V tem smislu govorimo o poslovnem učinku kot o stroškovnem nosilcu. Stroškovni nosilci so potemtakem proizvodi ali opravljene storitve, zaradi katerih so stroški nastali in s katerimi so tudi povezani.

Pri poslovnih učinkih kot stroškovnih nosilcih je treba razlikovati:

a) poslovne učinke, ki še ne zapuščajo poslovnega procesa organizacije združenega dela;

b) poslovne učinke, ki so namenjeni razpečavi (prodaji).

Prvi so samo začasni stroškovni nosilci, kajti kasneje vstopajo v poslovne učinke za razpečavo (prodajo) kot končne stroškovne nosilce. Cenovni izraz njihovega potroška so spet stroški, vendar ne več izvirni, temveč izpeljani. Poslovni učinki za razpečavo (prodajo) so nasprotno končni stroškovni nosilci; ti zbirajo vse izvirne in morebitne izpeljane

(izvedene) stroške, ki so v zvezi z njihovim nastajanjem. Poslovni učinki za razpečavo (prodajo) na skladišču proizvodov čakajo na prodajo, če že niso takoj prodani. Od razmer v vsaki organizaciji združenega dela je odvisno, kaj je treba obravnavati kot stroškovne nosilce. Stroškovni nosilec je namreč lahko celotna količina istovrstnih ali sorodnih poslovnih učinkov, serija poslovnih učinkov, posamezni poslovni učinek ali del poslovnega učinka.

Prvi primer je zlasti pogost pri množinski dejavnosti, medtem ko je drugi posebnost serijske ali posamične dejavnosti. Če bomo pri nadaljnjih razglabljanjih namesto izraz stroškovni nosilec uporabili izraz poslovni učinek, le ne smemo pozabiti na širino samega pojma. V podrobnosti obračuna stroškov učinka se pa itak ne bomo spuščali, ker se z njim ukvarja stroškovno računovodstvo.*

522 Vrednotenje poslovnih učinkov po lastni ceni

Če vse v razdobju nastale stroške, razen tistih, ki bremenijo kupljene količine materiala, drobnega inventarja in osnovna sredstva ali so začasno razmejeni, obračunamo s tedanjimi poslovnimi učinki, govorimo o njihovi lastni ceni. Sestavni deli njihove lastne cene pa niso razvrščeni tako, kot nakazuje razdelitev stroškov po vrstah, temveč tako, kot dopušča možnost obračuna. Razlikovati je namreč največkrat treba:

a) neposredne stroške teh stroškovnih nosilcev;

b) posredne stroške teh stroškovnih nosilcev, tj. splošne stroške, ki odpadejo nanje.

Če sestavo lastne cene poslovnega učinka skrajno poenostavimo, razlikujemo pri njej štiri dele:

1. Neposredne materialne stroške (materiala in storitev v ožjem smislu)
2. Neposredne osebne dohodke
3. Splošne stroške ustvarjanja učinkov (ali v proizvajalnih organizacijah splošne proizvajalne stroške)
4. Splošne stroške nakupa, uprave in prodaje.

Lahko bi jo označili tudi kot lastno ceno I, medtem ko bi v lastno ceno II dodatno vključili še programirano oblikovanje skladov. Vendar lastna cena II v finančnem računovodstvu ni običajna.

Neposredni materialni stroški in osebni dohodki so tisti, ki jih že v trenutku nastanka moremo povezovati z nastajajočim poslovnim učinkom.

Splošni stroški ustvarjanja učinkov nastajajo zaradi pomožnih opravil pri tem procesu in jih praviloma ne moremo že ob času nastanka zajeti po poslovnih učinkih; prav tako pa obsegajo amortizacijo osnovnih sredstev, ki omogočajo nastajanje poslovnih učinkov, kajti prek teh osnovnih sredstev se gibljejo poslovni učinki različnih vrst ter torej ni mogoče njihove amortizacije že od začetka povezovati s povsem določeno vrsto. Splošni stroški ustvarjanja učinkov so sestavljeni iz izvirnih stroškov in iz prenesenih stroškov pomožnih stroškovnih mest.

---

* Poenostavljeni praktični primeri so pa vključeni tudi v knjigo I. Turk: »Uvod v ekonomiko temeljne organizacije združenega dela«.

Splošni stroški nakupa, uprave in prodaje se pojavljajo izven osrednjega poslovnega procesa dane organizacije združenega dela. Tudi ti so sestavljeni iz izvirnih stroškov in iz prenesenih stroškov pomožnih stroškovnih mest.

Če bi lastno ceno poslovnega učinka z omenjenimi štirimi sestavnimi deli želeli prilagoditi dohodkovnemu sistemu, se bi seveda srečali s težavami, saj z izjemo pri neposrednih osebnih dohodkih teh delov ni mogoče v celoti obravnavati pred ugotovitvijo dohodka ali iz njegovega razporejanja. Velja naslednja razčlenitev:

Sestavina	Materialni stroški z amort.	Vračunani osebni dohodki	Vračunani drugi dohodek
1. Neposredni materialni stroški	×	(×)	(×)
2. Neposredni osebni dohodki		×	
3. Splošni stroški ustvarjanja učinkov (splošni proizvajalni stroški)	×	×	×
4. Splošni stroški nakupa, uprave in prodaje	×	×	×

Prvi hip je morda videti, da so neposredni materialni stroški sestavljeni samo iz materialnih stroškov. Toda to ne drži v primeru, ko obračunavamo stroške kakega proizvoda, pri katerem smo porabili prejšnji polproizvod. Če tekstilna tovarna v svoji tkalnici porabi predivo iz lastne predilnice, nastopa predivo kot izdelovalni material, toda njegova vrednost ni izčrpana samo z materialnimi stroški, temveč obsega vse vrste stroškov v predilnici, torej tudi vračunane dele dohodka, ki so sedaj samo preneseni na novi stroškovni nosilec.

Zgornja razpredelnica nakazuje, kako bi bilo mogoče lastno ceno proizvoda razdeliti na tri dele, od katerih bi bil prvi odšteven pred ugotovitvijo dohodka, kadar bi bil v zvezi s prodanimi proizvodi, drugega in tretjega pa bi bilo treba pokriti z ostvarjenim dohodkom. Toda ugotovitev zneska vračunanega dohodka, ki ga vključuje lastna cena poslovnega učinka, ne bi zadoščala, saj bi bilo treba poznati posebej znesek vsake vrste pogodbenih, samoupravnih in zakonskih obveznosti iz dohodka, kakor tudi osebnih dohodkov.

Tak obračun stroškov učinka, ki je sicer lahko pomemben v stroškovnem računovodstvu, za finančno računovodstvo pri nas ni več pomemben, saj zalog proizvodov in nedokončane proizvodnje po predpisih ni več mogoče ovrednotiti po lastnih cenah. Zato tudi tak obračun stroškov poslovnega učinka ni več pogoj za izračunavanje odhodkov v posameznem obračunskem razdobju. Pač pa je bil neizbežen do leta 1969. Res pa se tudi sedaj na nedokončano proizvodnjo in na zalogo proizvodov na kontu neporavnanih akontacij iz naslova prihodnjega dohodka lahko nanaša še ustrezni del vračunanega dohodka. Če vključuje samo osebne dohodke, ne pa tudi pogodbenih, samoupravnih in zakonskih obveznosti iz dohodka, po spajanju z materialnimi stroški in amortizacijo oblikuje zoženo lastno ceno danega poslovnega učinka.

523 Vrednotenje poslovnih učinkov po stroških njihovega ustvarjanja (proizvajalnih stroških)

Pri dosedanjih razglabljanjih smo vse stroške obravnavali kot stroške nastalih poslovnih učinkov istega obračunskega razdobja ne glede na to, ali so tedaj ti poslovni učinki že dokončani in prodani. To pomeni, da sta bili nedokončana proizvodnja in zaloga proizvodov ovrednoteni popolno, tj. z vsemi ustreznimi neposrednimi in splošnimi stroški. Zato smo tudi govorili o njihovi lastni ceni, čeprav smo za tem izrazom glede na možnost zajemanja postavk za sklade, čutili različne razsežnosti.

Znano pa je, da so naša predvojna podjetja splošne stroške uprave in prodaje vedno obravnavala kot stroške, ki jih je treba sproti pokrivati s prihodki iz prodanih količin in se torej ne zadržujejo v nedokončani proizvodnji ali v zalogi proizvodov. Prav tako je znano, da ameriška podjetja splošne stroške uprave in prodaje obravnavajo kar kot odhodke ter jih sploh ne razdeljujejo po poslovnih učinkih. Nedokončana proizvodnja in zaloga proizvodov v takšnem primeru ne vključujeta več nikakih splošnih stroškov uprave in prodaje, temveč samo še proizvajalne stroške, v katere pa je mogoče vključevati splošne stroške nakupa.

Stroške ustvarjanja učinkov (ali v primeru proizvajalnih organizacij združenega dela proizvajalne stroške) sestavljajo tako neposredni kot splošni stroški, toda brez tistih v upravi in prodaji; med splošne stroške pa je mogoče vključevati tudi splošne stroške nakupa. Vsi ti stroški so razdeljeni po poslovnih učinkih. Nasprotno so stroški uprave in prodaje, ki se pojavijo v posameznem obračunskem razdobju, takrat vedno v celoti odštevni od celotnega prihodka.

Namesto prejšnje razčlenitve stroškov, ki odpadejo na poslovne učinke, imamo sedaj opravka z naslednjo:

Sestavina	Materialni stroški z amort.	Vračunani osebni dohodki	Vračunani drugi dohodek
1. Neposredni materialni stroški	×	(×)	(×)
2. Neposredni osebni dohodki		×	
3. Splošni stroški ustvarjanja učinkov (splošni proizvajalni stroški)	×	×	×

Iz obračuna po poslovnih učinkih nasprotno izpadejo stroški, ki smo jih prej navedli pod 4 z izjemo splošnih stroškov nakupa, če so ti vključeni med splošne stroške ustvarjanja učinkov.

Tudi ta obračun stroškov učinka v svoji čisti obliki pri nas praviloma ni več zanimiv za finančno računovodstvo, saj se po predpisih v zalogah proizvodov in nedokončani proizvodnji ne morejo več zadrževati pogodbene, samoupravne in zakonske obveznosti iz dohodka, ki so sicer sestavni del splošnih stroškov ustvarjanja učinkov. Pač pa pri podrobnejši razčlenitvi vračunanega dohodka utegne nakazovati, kateri osebni dohodki lahko ostanejo še nepokriti z ostvarjenim dohodkom, ker se nanašajo na končno nedokončano proizvodnjo in zalogo proizvodov.

524 Vrednotenje poslovnih učinkov po spremenljivih stroških

Vrednotenje po spremenljivih stroških pomeni prav takšen odmik od ugotavljanja lastne cene kot ga pomeni vrednotenje po stroških ustvarjanja učinkov, le da v nekoliko drugačni smeri. Sedaj nas pri poslovnih učinkih ne zanimajo več niti njihove lastne cene, niti njihovi stroški ustvarjanja, temveč samo še spremenljivi stroški, ki se pojavljajo tako pri njihovem ustvarjanju kot pri nakupu, upravi in prodaji. Stroški poslovnih učinkov so samo spremenljivi stroški; njih povzroča določena količina poslovnih učinkov, zato jih je treba razdeliti nanje. Nasprotno so stalni stroški — stroški zmogljivosti ali stroški razdobja; ti niso odvisni od obsega dejavnosti v posameznem razdobju, temveč od danih zmogljivosti, zato jih je treba pokrivati s prihodki iz prodanih količin tistega razdobja, v katerem nastajajo.

Stalni stroški kot stroški zmogljivosti ali razdobja so v načelu posledica dolgoročnih odločitev, medtem ko so spremenljivi stroški kot stroški poslovnih učinkov v načelu posledica kratkoročnih odločitev. Ko že poslujemo, ni več mogoče vplivati na znesek stalnih stroškov; ta znesek je bil točno opredeljen v preteklosti, ko je bila sprejeta odločitev o uvedbi kake zmogljivosti. Pri sprotnih odločitvah lahko z različno izrabo danih zmogljivosti vplivamo le na tisti znesek stalnih stroškov, ki odpade na količinsko enoto poslovnega učinka. Nasprotno je znesek spremenljivih stroškov odvisen od kratkoročnih odločitev.

Vrednotenje po spremenljivih stroških je pogosto poznano pod nazivom »direct costing«, ki pa utegne zavesti v zmoto, da s poslovnimi učinki obračunamo samo neposredne stroške, medtem ko je splošne stroške treba sproti odšteti od celotnega prihodka. Sicer pa zanj najdemo v anglosaškem svetu še izraza »variable costing« in »marginal costing«.

Namesto razčlenitve stroškov, ki odpadejo na poslovne učinke, kadar so ti ovrednoteni po lastnih cenah, imamo sedaj opravka z naslednjo razčlenitvijo:

Sestavina	Materialni stroški z amort.	Vračunani osebni dohodki	Vračunani drugi dohodek
1. Neposredni materialni stroški	×	(×)	(×)
2. Neposredni osebni stroški		×	
3. Spremenljivi del splošnih stroškov ustvarjanja učinkov (splošnih proizvajalnih stroškov)	×	×	×
4. Spremenljivi del splošnih stroškov nakupa, uprave in prodaje	×	×	×

Iz obračuna po poslovnih učinkih je torej izpadel stalni del stroškov, ki smo ga prvotno navedli pod 3 in 4 ne glede na to, ali je sestavljen iz materialnih stroškov z amortizacijo ali iz vračunanega dohodka.

Tudi ta obračun stroškov poslovnega učinka v svoji čisti obliki pri nas praviloma ni več zanimiv za finančno računovodstvo, saj se po predpisih v zalogah proizvodov in nedokončane proizvodnje ne morejo več zadrževati pogodbene, samoupravne in zakonske obveznosti iz dohodka,

ki imajo spremenljiv značaj. Pač pa pri podrobnejši razčlenitvi vračunanega dohodka utegne nakazovati, kateri osebni dohodki lahko ostanejo še nepokriti z ostvarjenim dohodkom, ker se nanašajo na končno nedokončano proizvodnjo in zalogo proizvodov. Res pa se vsaj na nedokončano proizvodnjo in zalogo proizvodov na kontu neporavnanih akontacij iz naslova prihodnjega dohodka lahko nanaša še ustrezni del osebnih dohodkov spremenljivega značaja. Če so v tem primeru zanemarjene pogodbene, samoupravne in zakonske obveznosti iz dohodka, ki imajo spremenljiv značaj, pa po njihovem spajanju z materialnimi stroški in amortizacijo spremenljivega značaja lahko govorimo zgolj o zoženih spremenljivih stroških ustreznih poslovnih učinkov.

525 Vrednotenje poslovnih učinkov po materialnih stroških in amortizaciji

Takšno vrednotenje je pravzaprav posebnost čistega dohodkovnega sistema, ko nas pri poslovnih učinkih ne zanimajo več niti njihove lastne cene, niti stroški njihovega ustvarjanja ali spremenljivi stroški, temveč samo tisti stroški, ki so odštevni pred ugotovitvijo dohodka, kadar so poslovni učinki prodani. Nasprotno so vračunani sestavni deli prihodnjega dohodka, tj. pogodbene, samoupravne in zakonske obveznosti iz dohodka, kakor tudi osebni dohodki, vedno v celoti pokriti z ostvarjenim dohodkom. V nedokončani proizvodnji in v zalogi proizvodov se torej zadržujejo samo materialni stroški in amortizacija. Samo nanje mislimo, kadar pristopimo k obračunu stroškov poslovnega učinka.

Namesto prej prikazanih razčlenitev stroškov, ki odpadejo na poslovne učinke, imamo sedaj opravka z naslednjo:

Sestavina	Materialni stroški z amort.	Vračunani osebni dohodki	Vračunani drugi dohodek
1. Neposredni materialni stroški	×		
2. Materialni stroški in amortizacija v splošnih stroških ustvarjanja učinkov (splošnih proizvajalnih stroških)	×		
3. Materialni stroški in amortizacija v splošnih stroških nakupa, uprave in prodaje	×		

Iz obračuna po poslovnih učinkih je torej povsem izpadel vračunani dohodek, ki smo ga prej navajali bodisi v postavkah neposrednih osebnih dohodkov ali skrito v vseh drugih postavkah.

V naših razmerah je ta metoda vrednotenja učinkov zanimiva tudi za finančno računovodstvo. Ni pa seveda edino možna. Zaloge proizvodov in nedokončane proizvodnje so lahko ovrednotene tudi zgolj po spremenljivem delu materialnih stroškov z amortizacijo ali celo zgolj po neposrednih materialnih stroških (pod 1).

53 Pojem odhodkov

530 Opredeljevanje odhodkov v odvisnosti od pojmovanja in merjenja poslovnega izida

Z družbenoekonomskega vidika je gotovo izid poslovanja organizacije združenega dela le njen dohodek, ki ga nato delavci razporejajo za zadovoljevanje skupnih potreb, splošnih družbenih potreb, poslovnih potreb, osebnih potreb itd. O pridobivanju in razporejanju dohodka odločajo že tedaj, ko sprejemajo gospodarski načrt, ponovno pa o razporejanju dohodka še tedaj, ko je dohodek že ostvarjen. Toda tedaj morejo dodatno odločati le o še nerazporejenem ostanku dohodka. Nasprotno ima tisti del dohodka, ki je že sproti razporejen na podlagi osnov in meril iz gospodarskega načrta in drugih samoupravnih aktov, značaj stroškov. Osebni dohodki in poslovne obveznosti so obračunane iz dohodka ne glede na njegov dejanski znesek v istem razdobju, pač ob domnevi, da jih bo z njim skladno z gospodarskim načrtom v celotnem obračunskem razdobju mogoče pokriti; na ta znesek pa je računsko treba vezati tudi ustrezni del prispevkov in davkov iz dohodka, da dojamemo celoto tistega dohodka, ki je s poslovnotehničnega vidika že vnaprej razporejen. Zato se s poslovnotehničnega vidika ob koncu kateregakoli obračunskega razdobja kot poslovni izid pojavlja le tisti dohodek, ki še ni izčrpan s stroški v prej obravnavanem smislu. Lahko bi ga spet zgolj s poslovnotehničnega vidika označili tudi kot pozitivni poslovni izid tj. dobiček ali nasprotno kot negativni poslovni izid, tj. izguba, s tem, da moremo o izgubi govoriti tudi z družbenoekonomskega vidika in ne samo s poslovnotehničnega. Seveda pri klasično pojmovanem poslovnem izidu ne upoštevamo med stroški tudi oblikovanja skladov, temveč to prepuščamo razporejanju pozitivnega poslovnega izida, medtem ko ne vplivajo na pojmovanje negativnega poslovnega izida

Odhodki so nasprotje prihodkom in skupno z njimi oblikujejo poslovni izid v določenem obračunskem razdobju. Če zaenkrat še zanemarimo izredne dohodke, lahko odhodke povezujemo s stroški. Vendar niso z njimi istovetni. Odgovor na vprašanje, kateri stroški so odhodki in potemtakem vplivajo na poslovni izid danega razdobja, je med drugim odvisen od odgovora na vprašanje, s katerimi poslovnimi učinki pravzaprav merimo sam poslovni izid.

Če so redni prihodki opredeljeni na podlagi proizvodnje, so tudi redni odhodki zelo blizu tedaj nastalim stroškom. Brž ko so redni prihodki opredeljeni na podlagi zaračunane prodaje, a obstaja nedokončana proizvodnja in zaloga proizvodov ob koncu in začetku proučevanega razdobja, se že redni odhodki smiselno odmikajo od stroškov, ki so se pojavili v istem razdobju. Še večji odmik najdemo v primeru, ko so redni prihodki opredeljeni na podlagi plačane prodaje.

Oglejmo si te ugotovitve podrobneje na primeru proizvajalne organizacije združenega dela!

Če so redni prihodki opredeljeni na podlagi dokončane proizvodnje, je razmerje med v razdobju nastalimi stroški in rednimi odhodki v istem razdobju naslednje:

v razdobju nastali stroški
+ stroški v začetnem stanju nedokončane proizvodnje
− stroški v končnem stanju nedokončane proizvodnje
= stroški v razdobju dokončanih proizvodov
= redni odhodki

Če so redni prihodki opredeljeni na podlagi zaračunane prodaje, seveda rednih odhodkov ni mogoče videti že v stroških tistih proizvodov, ki so bili v danem razdobju dokončani, temveč je obrazec treba podaljšati takole:

stroški v razdobju dokončanih proizvodov
+ stroški v začetni zalogi proizvodov
− stroški v končni zalogi proizvodov
= stroški v razdobju prodanih proizvodov
= redni odhodki

Če so končno redni prihodki opredeljeni na podlagi plačane prodaje, že spet rednih odhodkov ni mogoče videti v stroških tistih proizvodov, ki so bili v danem razdobju prodani, temveč je obrazec treba dopolniti takole:

stroški v razdobju prodanih proizvodov
+ stroški v začetnem stanju neplačanih proizvodov
− stroški v končnem stanju neplačanih proizvodov
= stroški v razdobju plačanih proizvodov
= redni odhodki

V tej poenostavljeni pojmovni obrazložitvi računamo s tem, da so vsi v razdobju na novo nastali stroški zajeti na začetku enačbe, čeprav morda preskočijo del vmesnih členov in takoj bremenijo npr. v razdobju prodane proizvode. Prav tako računamo s tem, da ni nikakih presežkov ali primanjkljajev v zvezi z nedokončano proizvodnjo ali zalogo proizvodov. Končno obravnavamo teoretsko čiste rešitve, pri čemer ne upoštevamo dejstva, da npr. utegnejo predpisi soočiti prihodke na podlagi plačane prodaje kar z odhodki na podlagi zaračunane prodaje, da bi s tem vzpostavili skrite rezerve.

Do sedaj smo se zadrževali na opredeljevanju rednih odhodkov pri proizvajalnih organizacijah združenega dela. Pri storitvenih organizacijah združenega dela je naloga precej lažja, kajti te ne poznajo niti nedokončane proizvodnje, niti zaloge proizvodov, kar pomeni, da so vsi v proučevanem razdobju nastali stroški povezani z opravljenimi in hkrati prodanimi storitvami. Velja torej obrazec:

v razdobju nastali stroški
= stroški v razdobju opravljenih in prodanih storitev
= redni odhodki

Le v primeru, ko so redni prihodki opredeljeni na podlagi plačane prodaje, je umestna naslednja dopolnitev:

stroški v razdobju opravljenih in prodanih storitev
+ stroški v začetnem stanju neplačanih storitev
− stroški v končnem stanju neplačanih storitev
= stroški v razdobju plačanih storitev
= redni odhodki

Pri trgovskih organizacijah združenega dela so vsi splošni stroški obračunani s prodanimi količinami trgovskega blaga; toda v trenutku prodaje se kot strošek pojavi tudi nabavna vrednost prodanega trgovskega blaga. Če zaradi preglednosti prikazujemo ločeno neposredne in posredne stroške in izhajamo iz zaračunane prodaje kot podlage za opredelitev rednih prihodkov, je v veljavi naslednja enačba:

v razdobju nastali splošni stroški
\+ nabavna vrednost prodanega trgovskega blaga
= stroški v razdobju prodanega trgovskega blaga
= redni odhodki

Če nasprotno izhajamo iz plačane prodaje kot podlage za opredelitev rednih prihodkov, je pa treba enačbo dopolniti v tem smislu:

stroški v razdobju prodanega trgovskega blaga
\+ stroški v začetnem neplačanem prodanem trgovskem blagu
\- stroški v končnem neplačanem prodanem trgovskem blagu
= stroški v razdobju plačanega prodanega trgovskega blaga
= redni odhodki

Seveda je tudi to teoretsko čista rešitev, ki je še ne dopolnjujejo zakonske rešitve. Opozoriti pa kaže, da v primeru, ko trgovska organizacija združenega dela ustvarja skupni prihodek z ustrezno proizvajalno organizacijo združenega dela, zanjo velja obrazec, ki smo ga prej navedli za storitvene organizacije združenega dela, saj se med njenimi stroški oziroma odhodki ne pojavlja več nabavna vrednost prodanega trgovskega blaga.

V nadaljevanju bomo upoštevali rešitev, po kateri so redni odhodki tisti stroški, ki so povezani s prodanimi količinami poslovnih učinkov. Zaradi popolnosti je treba samo še opozoriti na to, da utegnejo biti predmet prodaje tudi material in odpadki in ne samo proizvodi, trgovsko blago in storitve; njihova nabavna vrednost se potemtakem prav tako pojavlja med rednimi odhodki, kadar so prodani.

Če odhodke izvajamo iz vseh stroškov, ki so povezani s proizvodi, trgovskim blagom in storitvami, ki jih organizacija združenega dela ne pušča ali nima več med svojimi sredstvi, potem nujno vključujejo tudi vračunane pogodbene, samoupravne in zakonske obveznosti iz dohodka ter osebne dohodke. To pa pomeni, da se bo razlika med večjimi prihodki in manjšimi odhodki pojavila kot še nerazdeljeni dohodek ali dobiček in ne kot celotni dohodek. Le če bi iz odhodkov izključili vračunani dohodek v zgornjem smislu, bi razlika med večjimi prihodki in manjšimi odhodki pomenila dohodek. Toda dohodek še ni pozitivni poslovni izid; z njim je naprej treba pokriti ustrezni del pogodbenih, samoupravnih in zakonskih obveznosti ter osebnih dohodkov, sicer govorimo o izgubi. Pač pa zaznamo, da je odhodke treba zaradi dohodkovnega sistema razčleniti na več delov: odhodki pred ugotovitvijo dohodka obsegajo le ustrezni del materialnih stroškov in amortizacije, medtem ko odhodki iz ugotovljenega dohodka zajemajo še ustrezni del vračunanih pogodbenih, samoupravnih in zakonskih obveznosti ter osebnih dohodkov. Odhodke pred ugotovitvijo dohodka bi navsezadnje lahko označevali tudi kot odhodke v ožjem smislu, celotne odhodke pa kot odhodke v širšem smislu.

531 Odhodki in stroški

Iz dosedanjih razglabljanj pravzaprav že vidimo, da ni mogoče istovetiti odhodkov s stroški istega razdobja. Odhodki so tisti stroški, ki po odbitku od prihodkov soustvarjajo poslovni izid v določenem obračunskem razdobju. Nasprotno so stroški cenovni izraz potroškov v istem obračunskem razdobju, ki so v smotrni povezavi s tedanjo dejavnostjo. Vsi stroški tega razdobja nimajo značaja odhodkov. Prav tako ni nujno, da bi bil vsak odhodek povezan s stroški.

Kakšna so potemtakem razmerja med odhodki in stroški?

V načelu poznamo:

a) odhodke, ki ne temeljijo na stroških;
b) odhodke, ki so gospodarsko povezani s stroški;
c) stroške, ki ne vodijo k odhodkom.

Če organizacija združenega dela odpiše kako terjatev ali le zmanjša njen znesek, če odpiše primanjkljaje ali če mora plačati kake zamudne obresti, ima brez dvoma odhodke, nikakor pa ne stroške. Podobno velja za vse druge izredne dohodke.

Normalno so pa odhodki gospodarsko povezani s stroški. Vendar ni nujno, da do te povezave pride v istem razdobju. Razlikujemo naslednji možnosti:

ba) odhodki se pojavijo istočasno kot stroški;
bb) odhodki se pojavijo kasneje kot stroški.

Možnost, da bi se odhodki pojavili prej kot stroški, ne obstaja.

Pri storitvenih in trgovskih organizacijah združenega dela so stroški, ki se pojavljajo v določenem obračunskem razdobju, že tedanji redni odhodki, kajti povezani so izključno s prodanimi količinami. Pri proizvajalnih organizacijah združenega dela se pa stroški pojavljajo navadno najprej v zvezi s proizvajanjem in šele nato v zvezi z zaračunano prodajo, ki navadno služi kot podlaga za opredelitev rednih prihodkov.

Če so med stroški vračunane zakonske, samoupravne in pogodbene obveznosti iz dohodka ter osebni dohodki, se v dohodkovnem sistemu nikakor ne morejo več pojavljati med odhodki pred ugotovitvijo dohodka. To so primeri stroškov, ki se v dohodkovnem sistemu ne morejo spremeniti v odhodke pred ugotovitvijo dohodka, tj. v odhodke v ožjem smislu.

Razmerja med odhodki in stroški so nazorno prikazana takole:

	Stroški		
	stroški, ki še niso odhodki	stroški, ki so hkrati odhodki	stroški, ki niso nikoli odhodki
odhodki, ki niso nikoli stroški			
odhodki, ki so že preje stroški			
odhodki, ki so hkrati stroški			
Odhodki			

Medtem ko smo se do sedaj zaustavljali na razmerjih med odhodki in stroški, bi se končno lahko vprašali še, kakšna so razmerja med odhodki in izdatki. Vsekakor odhodki spet niso istovetni z izdatki, saj izdatki pomenijo le zmanjšanje denarja, ki ga ima organizacija združenega dela, takšno zmanjšanje pa nima vpliva na njen poslovni izid. Lahko se pojavijo odhodki brez povezave z izdatki, lahko izdatki brez povezave z odhodki. Toda normalno so odhodki le na nek način gospodarsko povezani z izdatki.

Podobno kot smo najprej ugotovili pri proučevanju razmerij med stroški in izdatki, lahko ugotovimo sedaj, da v načelu poznamo:

a) odhodke, ki ne temeljijo na izdatkih;

b) odhodke, ki so gospodarsko povezani z izdatki;

c) izdatke, ki ne vodijo k odhodkom.

Če organizacija združenega dela odpiše kako terjatev ali kak primanjkljaj, izkaže odhodke, ki pa niso v nikaki zvezi z izdatki. Zaradi takšnega odpisa ne pride do nikakega otipljivega zmanjšanja denarja, čeprav bo res povečanje denarja manjše, kot ga je organizacija združenega dela prvotno pričakovala.

Normalno so seveda odhodki gospodarsko povezani z izdatki. Vendar spet ni nujno, da do te povezave pride v istem razdobju. Razlikujemo naslednje možnosti:

ba) odhodki se lahko pojavijo pred izdatki;

bb) odhodki se lahko pojavijo istočasno kot izdatki;

bc) odhodki se lahko pojavijo kasneje kot izdatki.

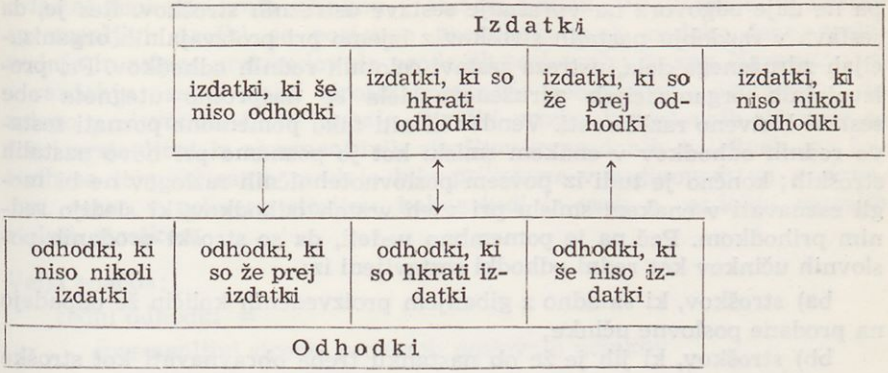
Vzemimo kot primer, da organizacija združenega dela kupi material, ga porabi, proizvode, v katerih je nato material vsebovan, proda, dobavitelju pa račun za material še ne plača. Če so redni prihodki opredeljeni na podlagi zaračunane prodaje, izkazuje iz naslova porabljenega materiala že odhodke, toda ker je dobavitelju materiala še vedno dolžna, nima tem odhodkom ustreznih izdatkov. Ti se bodo pojavili kasneje, ko bo poravnala dobaviteljev račun.

Če organizacija združenega dela, ki se ukvarja s storitveno dejavnostjo, opravi kako storitev, se ji vsekakor njeni stroški takoj pojavijo kot redni odhodki; pri tem seveda izhajamo iz opredelitve rednih prihodkov na podlagi zaračunane prodaje. Če sedaj iz celotne množice stroškov upoštevamo le tiste poštne stroške, ki so hkrati izdatki, lahko rečemo tudi, da se tovrstni odhodki pojavijo istočasno kot izdatki. Vidimo pa, da je takšno razmerje manj pogosto.

Najbolj pogosto ima seveda organizacija združenega dela najprej izdatke in nato šele odhodke; izdatki se pojavijo npr. tedaj, ko plača račun za kupljeni material, odhodki pa tedaj, kadar je ta material ne samo porabljen, ampak tudi vsebovan v proizvodih, s katerimi dosega prihodke.

Končno se lahko pojavijo izdatki, ki ne vodijo k odhodkom. Spomnimo se spet samo na nakup zemljišča, ki se ne amortizira.

Razmerja med odhodki in izdatki so nazorno prikazana takole:

54 Vrste odhodkov

540 Vrste rednih odhodkov v odvisnosti od metod vrednotenja učinkov

Pri razvrščanju rednih odhodkov se srečujemo z možnostjo, da:

a) njihova razvrstitev sledi razvrstitvi rednih prihodkov;

b) njihova razvrstitev sledi razvrstitvi stroškov.

Če so redni odhodki nasprotje rednih prihodkov, je brez dvoma najbolj naravno, če pri njihovi razvrstitvi upoštevamo, s čim so v zvezi. To pomeni, da bodo pri proizvajalni ali storitveni organizaciji združenega dela ustrezali:

aa) prihodkom iz prodaje poslovnih učinkov drugim — stroški prodanih poslovnih učinkom drugim;

ab) prihodkom iz notranje prodaje poslovnih učinkov — stroški prodanih poslovnih učinkov v lastnem okviru;

ac) prihodkom iz svobodne menjave dela — stroški poslovnih učinkov, razpečanih v okviru svobodne menjave dela;

ač) prihodkom iz udeležbe v skupnem prihodku — stroški lastnih poslovnih učinkov, ki so vključeni v prodani skupni poslovni učinek; itd.

Povsem podobno razvrstitev bo poznala trgovska organizacija združenega dela, s tem, da bodo prihodkom iz prodaje trgovskega blaga ustrezali stroški prodanega trgovskega blaga, ki sestoje iz nabavne vrednosti prodanega blaga in iz splošnih stroškov trgovanja, toda v primeru, ko s prodajo proizvodov ustvarja skupni prihodek, bodo prihodkom iz njene udeležbe v skupnem prihodku, vsaj v prvotno zamišljenem modelu, ustrezali le stroški trgovanja. Tudi prihodkom iz prodaje materiala in odpadkov bodo ustrezali kot odhodki ustrezni stroški, tj. nabavna vrednost tega materiala ali odpadkov. Deloma pa bo takšna primerjava vrst prihodkov in odhodkov odpovedala; prejete obresti od danih kreditov npr. nimajo prave povezave z danimi obrestmi od prejetih kreditov itd.

Razvrstitev rednih odhodkov, ki sledi razvrstitvi rednih prihodkov, pa ne daje odgovora na vprašanje sestave ustreznih stroškov. Res je, da sestava v razdobju nastalih stroškov z izjemo pri proizvajalnih organizacijah združenega dela, ustreza sestavi celotnih rednih odhodkov. Pri proizvajalnih organizacijah združenega dela se nasprotno utegneta obe sestavi bistveno razlikovati. Vendar ni niti tako pomembno poznati sestavo rednih odhodkov v enakem smislu kot jo poznamo pri novo nastalih stroških; končno je tudi iz povsem poslovnotehničnih razlogov ne bi mogli zaznavati v enakem smislu pri vseh vrstah odhodkov, ki sledijo rednim prihodkom. Pač pa je pomembno vedeti, da so stroški prodanih poslovnih učinkov kot redni odhodki sestavljeni iz:

ba) stroškov, ki skladno z gibanjem proizvedenih količin že odpadejo na prodane poslovne učinke;

bb) stroškov, ki jih je že ob nastanku treba obravnavati kot stroške prodanih poslovnih učinkov in se torej ne zadržujejo v nedokončani proizvodnji ali v zalogi proizvodov, niti jih ne razporejamo po poslovnih učinkih.

Razmerje med obema vrstama rednih odhodkov je odvisno od uporabljene metode vrednotenja poslovnih učinkov. Ker smo pri dosedanjih razglabljanjih navajali vrednotenje po lastni ceni, stroških ustvarjanja učinkov in spremenljivih stroških, kakor tudi vrednotenje po materialnih stroških in amortizaciji, si oglejmo, kaj v posameznih primerih vstopa med redne odhodke!

Pri vrednotenju po lastni ceni vsi v razdobju nastali stroški vstopajo v lastno ceno poslovnih učinkov ter se torej postopno premikajo prek nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov do prodanih poslovnih učinkov. Nikaki v razdobju nastali stroški ne preskočijo nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov, če ta obstaja. Stroški prodanih poslovnih učinkov so torej sestavljeni iz vsote lastnih cen prodanih poslovnih učinkov, po katerih so ti pred samo prodajo prikazani v knjigovodstvu proizvodov, razen če se pojavljajo kot storitve.

Velja enačba:

redni odhodki =

vsota lastnih cen prodanih poslovnih učinkov

Pri vrednotenju po stroških ustvarjanja učinkov (proizvajalnih stroških) ne govorimo več o lastni ceni poslovnih učinkov. Vsi v razdobju nastali stroški ustvarjanja učinkov (skupaj s splošnimi stroški nakupa) se sedaj postopno premikajo prek nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov do prodanih poslovnih učinkov. Nasprotno vsi v razdobju nastali splošni stroški uprave in prodaje preskočijo nedokončano proizvodnjo in zalogo proizvodov, če ta obstaja. Stroški prodanih poslovnih učinkov so torej sestavljeni iz stroškov ustvarjanja učinkov v zvezi s prodanimi količinami, po katerih so te pred samo prodajo prikazane v knjigovodstvu proizvodov, razen če imamo opravka s storitvami, kakor tudi iz vseh v razdobju nastalih splošnih stroškov uprave in prodaje. Velja enačba:

redni odhodki =

stroški ustvarjanja učinkov v prodanih količinah

\+ splošni stroški uprave in prodaje v razdobju

Pri vrednotenju po spremenljivih stroških prav tako ne govorimo več o lastni ceni poslovnih učinkov v starem smislu. Vsi v razdobju nastali spremenljivi stroški se postopno premikajo prek nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov do prodanih poslovnih učinkov. Nasprotno vsi v razdobju nastali stalni stroški preskočijo nedokončano proizvodnjo in zalogo proizvodov, če ta obstaja. Stroški prodanih poslovnih učinkov so torej sestavljeni iz spremenljivih stroškov v prodanih količinah, po katerih so te pred samo prodajo bile prikazane v knjigovodstvu proizvodov, razen v primeru storitev, kakor tudi iz vseh v razdobju nastalih stalnih stroškov.

Velja enačba:

redni odhodki =
spremenljivi stroški prodanih poslovnih učinkov
+ stalni stroški v razdobju

Pri vrednotenju po materialnih stroških in amortizaciji končno spet ne govorimo več o lastni ceni poslovnih učinkov. Vsi v razdobju nastali materialni stroški in amortizacija se sedaj postopno premikajo prek nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov do prodanih količin. Nasprotno vsi v razdobju vračunani osebni dohodki, zakonske, samoupravne in pogodbene obveznosti iz dohodka preskočijo nedokončano proizvodnjo in zalogo proizvodov, če ta obstaja. Stroški prodanih poslovnih učinkov so torej sestavljeni iz materialnih stroškov in amortizacije, po katerih so ti pred samo prodajo prikazani v knjigovodstvu proizvodov, razen če se pojavljajo kot storitve, kakor tudi iz vseh v razdobju vračunanih sestavin dohodka. Velja enačba:

redni odhodki =
materialni stroški in amortizacija v prodanih poslovnih učinkih
+ vračunani osebni dohodki, zakonske, samoupravne in pogodbene obveznosti iz dohodka v razdobju

541 Redni odhodki pred ugotovitvijo dohodka

Brž ko želimo ugotoviti dohodek, moramo seveda celotne odhodke razdeliti na več delov in odštevati od prihodkov le odhodke v ožjem smislu. Te odhodke smiselno ni tako težko ugotoviti, zato jih je pa težje ugotoviti v praksi, dokler proizvajalne organizacije združenega dela ne vrednotijo nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov neposredno zgolj po materialnih stroških z amortizacijo.

Kot že vemo, so redni odhodki pred ugotovitvijo dohodka le tisti materialni stroški in amortizacija, ki se ne zadržujejo več v končni nedokončani proizvodnji in zalogi proizvodov v proučevanem obračunskem razdobju. Ker storitvene organizacije združenega dela nimajo nikake nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov, so pri njih vsi v razdobju nastali materialni stroški in amortizacija že redni odhodki v ožjem smislu. Podobno velja za trgovske organizacije združenega dela, kjer je smiselno kot materialni strošek treba obravnavati tudi nabavno vrednost prodanega trgovskega blaga, razen v primeru ugotavljanja in razporeja-

nja skupnega prihodka s proizvajalnimi organizacijami združenega dela. Prav tako je smiselno kot materialni strošek treba jemati še nabavno vrednost prodanega materiala in odpadkov.

Pri proizvajalnih organizacijah združenega dela se nasprotno zadeva zaplete. Tisti materialni stroški in amortizacija, ki se pri njih pojavijo na novo v proučevanem razdobju, še niso nujno vsebovani v tedaj prodanih proizvodih. Razmerje med njimi in med tistimi, ki so vsebovani v prodanih proizvodih, je odvisno od gibanja materialnih stroškov in amortizacije v začetnem in končnem stanju nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov. Smiselno nas do razumevanja materialnih stroškov in amortizacije v prodanih proizvodih vodi tale enačba:

materialni stroški in amortizacija v začetnem stanju nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov
+ materialni stroški in amortizacija, obračunani v razdobju
− materialni stroški in amortizacija v končnem stanju nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov
= materialni stroški in amortizacija v zaračunani prodaji
= redni odhodki v ožjem smislu, tj. redni odhodki pred ugotovitvijo dohodka

Kot že vemo, se v nedokončani proizvodnji in v zalogah proizvodov teoretično ne zadržujejo vedno zgolj materialni stroški in amortizacija. Tisti stroški, ki se zadržujejo, pa v knjigovodstvu navadno niso več razčlenjeni po vrstah. Iz enotnega podatka o stroških v nedokončani proizvodnji in zalogi proizvodov je torej treba izluščiti podatek o tistem njihovem delu, ki sestoji iz materialnih stroškov in amortizacije. Šele nato lahko s prištevkom in odštevkom od poznanih novih materialnih stroškov in amortizacije v proučevanem razdobju izračunamo materialne stroške z amortizacijo, ki so v zvezi s tedaj prodanimi proizvodi. Brž ko lahko ugotovimo materialne stroške in amortizacijo v končnem stanju nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov, medtem ko so tisti iz začetnega stanja na podoben način poznani iz preteklega leta, lahko izračunamo tudi redne odhodke v ožjem smislu. Postopki so preprosti, če iz stroškovnega računovodstva poznamo načrtovani znesek stroškov v količinski enoti posamezne vrste proizvodov in zanemarimo odmike od njega; v takšnem primeru se preprosto poslužujemo podatka o razčlenitvi tega zneska stroškov na del pred ugotovitvijo dohodka in na del, ki vključuje dohodek. Če se nasprotno lahko opiramo zgolj na podatke iz finančnega računovodstva, se pa postopki razlikujejo, če uporabljamo različne metode vrednotenja, ki smo jih do sedaj že predstavili kot vrednotenje po lastni ceni, stroških ustvarjanja učinkov in spremenljivih stroških ter vrednotenje po materialnih stroških in amortizaciji.

V prvem primeru je nedokončana proizvodnja in zaloga proizvodov ovrednotena po lastni ceni. Lastna cena vključuje, kot že vemo, poleg materialnih stroškov in amortizacije, še vračunani del dohodka. Njeni sestavni deli pa ne sledijo izvirnim vrstam stroškov, temveč so zaradi posebnosti razdelitve stroškov po stroškovnih nosilcih opredeljeni kot neposredni in splošni stroški. Vračunani del dohodka je v neposrednih stroških vedno prikazan posebej (neposredni osebni dohodki), medtem ko je v splošnih stroških največkrat združen s tamkajšnjimi materialnimi

stroški in amortizacijo (splošni osebni dohodki, zakonske, samoupravne in pogodbene obveznosti iz dohodka v okviru splošnih stroškov). Toda tudi v primeru, ko je vračunani del dohodka prikazan posebej v obračunih stroškov učinka, ni prikazan posebej v knjigovodstvu proizvodov. Zato bi le bilo treba končno stanje nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov razčleniti na materialne stroške z amortizacijo po tej strani in vračunani dohodek po drugi strani s podrobnimi obračuni stroškov za vsako vrsto nastajajočega ali dokončanega proizvoda. To je izvedljivo, če se naslonimo na poznane ocenjene ali standardne stroške. Ne glede na to pa se je v finančnem računovodstvu mogoče tudi posluževati določenih količnikov, s pomočjo katerih poznane celotne stroške končnega stanja nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov razčlenimo na njihove iskane sestavne dele.

Najbolj preprosta je pač domneva, da je sestava stroškov v končnem stanju nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov povsem enaka sestavi v istem obračunskem razdobju nastalih stroškov, ali bolj določno, da npr. udeležba vračunanega dohodka v celotnih stroških teh končnih zalog ustreza udeležbi vračunanega dohodka v celotnih stroških, ki se pojavljajo v istem obračunskem razdobju. Če želimo zadevo računsko poenostaviti, domnevamo, da je razmerje med celotnimi stroški v teh končnih zalogah in vračunanimi stroški v obračunskem razdobju enako razmerju med posameznim sestavnim delom stroškov v teh končnih zalogah in istovrstnim sestavnim delom vračunanih stroškov v obračunskem razdobju. Izračunati je torej najprej treba količnik (1)

$$\frac{\text{stroški v končnem stanju nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov}}{\text{vračunani stroški v obračunskem razdobju}}$$

Ko s količnikom pomnožimo vračunane materialne stroške v razdobju, dobimo materialne stroške v končnih zalogah; ko z njim pomnožimo vračunano amortizacijo, dobimo amortizacijo v končnih zalogah. Če tako izračunane materialne stroške in amortizacijo v končnih zalogah odštejemo od na novo vračunanih materialnih stroškov in amortizacije v razdobju skupno s tistimi v začetnih zalogah, ugotovimo materialne stroške in amortizacijo v zaračunani prodaji, tj. redne odhodke pred ugotovitvijo dohodka.

Takšen izračun pa ima seveda pomanjkljivosti. Temelji namreč na domnevi, da je končno stanje nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov sestavljeno izključno iz stvari, ki so bile začete v proučevanem razdobju, medtem ko se v končnem stanju morda zadržujejo tudi stvari, ki so že bile v začetnem stanju. Prav tako tudi temelji na domnevi, da je sestava lastne cene vseh vrst proizvodov povsem enaka. Nikjer pa ni rečeno, da je sestava stroškov v dveh zaporednih letih povsem enaka, še manj je rečeno, da je sestava končnega stanja zalog povsem enaka povprečni sestavi proizvodnje. Morda je pri kaki vrsti proizvodov udeležba materialnih stroškov in amortizacije v njegovi lastni ceni večja kot je njihova povprečna udeležba v celotnih vračunanih stroških proučevanega razdobja, medtem ko je pri drugi vrsti proizvodov manjša. Če se nato v končnih zalogah zadržujejo le proizvodi z večjo udeležbo materialnih stroškov in amortizacije v njihovi lastni ceni, izračun na podlagi povprečja, ki ga upošteva navedeni količnik, ne bo ustrezal. Prav tako pa je treba računati s tem, da je udeležba materialnih stroškov in amortizacije

v lastni ceni nedokončane proizvodnje praviloma drugačna kot v lastni ceni istovrstnih dokončanih proizvodov, kar vse uporaba navedenega količnika zanemarja.

Če organizacija združenega dela vrednoti svoje proizvode po lastni ceni, se more poslužiti tudi drugačnega načina ugotavljanja materialnih stroškov in amortizacije v zaračunani prodaji, tj. rednih odhodkov pred ugotovitvijo dohodka. Ni namreč nujno, da bi najprej razčlenila vrednost končnih zalog, medtem ko bi materialne stroške in amortizacijo v zaračunani prodaji ugotovila šele posredno. Nasprotno lahko ugotovi materialne stroške in amortizacijo v zaračunani prodaji tudi neodvisno od razčlenitve vrednosti končnih zalog. Možnosti je več, vendar naj omenimo dve:

a) da upošteva v zaračunani prodaji enako sestavo stroškov kot je sestava v istem obračunskem razdobju nastalih stroškov;

b) da upošteva v zaračunani prodaji enako sestavo stroškov kot je sestava v istem obračunskem razdobju nastalih stroškov skupaj s sestavo stroškov v začetnih zalogah.

V prvem primeru domnevamo, da je udeležba materialnih stroškov z amortizacijo v celotnih stroških zaračunane prodaje enaka udeležbi materialnih stroškov z amortizacijo v celotnih stroških, ki se pojavljajo v istem obračunskem razdobju na novo. Ali z drugimi besedami, razmerje med celotnimi stroški v zaračunani prodaji in vračunanimi stroški v obračunskem razdobju je enako razmerju med materialnimi stroški z amortizacijo v zaračunani prodaji in materialnimi stroški z amortizacijo, ki se na novo pojavljajo v proučevanem obračunskem razdobju. Izračunati je torej treba količnik (1 a):

$$\frac{\text{stroški v zaračunani prodaji}}{\text{vračunani stroški v obračunskem razdobju}}$$

Ko s tem količnikom pomnožimo podatek o vračunanih materialnih stroških z amortizacijo, dobimo vračunane materialne stroške z amortizacijo v zaračunani prodaji.

Takšen izračun pa ima seveda spet nekatere pomanjkljivosti. Temelji namreč na domnevi, da se sestava stroškov iz leta v leto ne spreminja, kar ne ustreza stvarnosti. Ni npr. mogoče z gotovostjo pričakovati, da sestava stroškov v začetni nedokončani proizvodnji in zalogah gotovih proizvodov ustreza sestavi vračunanih stroškov v proučevanem obračunskem razdobju. Vzemimo v pretres samo, da organizacija združenega dela v proučevanem obračunskem razdobju kupi nova osnovna sredstva, s katerimi bistveno poveča proizvodnost dela, ali da v proučevanem obračunskem razdobju poveča osebne dohodke hitreje, kot se poveča celotni prihodek in proizvodnost dela.

Nakup osnovnih sredstev neizbežno vpliva na spremembo sestave celotnih stroškov, ki se pojavljajo v proučevanem obračunskem razdobju; večja je amortizacija, večje so obresti od kreditov, stroški materiala in energije, medtem ko so morda osebni dohodki nespremenjeni. Če bi se poslužili prej prikazanega izračuna, bi istovetili sestavo novo nastalih stroškov s sestavo stroškov v začetnih zalogah. Zaradi tega bi pri prodaji starih zalog upoštevali sorazmerno preveliko udeležbo materialnih stroškov z amortizacijo, ugotovljeni dohodek bi bil premajhen, z njim bi pa pokrili manj vračunanih osebnih dohodkov, pogodbenih, samoupravnih in

zakonskih obveznosti, kot bi jih pri pravilnejšem izračunu morali, ker se ne nanašajo več na nedokončano proizvodnjo in zaloge proizvodov.

V nasprotni smeri vpliva povečanje osebnih dohodkov; njihova udeležba v celotni vsoti stroškov, ki se pojavljajo v posameznem obračunskem razdobju, je večja kot v prejšnjih razdobjih in zato tudi večja kot v začetni nedokončani proizvodnji in zalogah proizvodov. Če na podlagi nove sestave stroškov ugotavljamo sestavo stroškov v zaračunani prodaji, pomeni, da pri začetnih zalogah upoštevamo večje osebne dohodke, kot so dejansko v njih vsebovani. To privede do izkazovanja večjega dohodka, kot je dejansko ostvarjen v proučevanem obračunskem razdobju, pokritih pa je več vračunanih osebnih dohodkov, pogodbenih, samoupravnih in zakonskih obveznosti, kot bi jih bilo treba pokriti.

Prikazane težave je mogoče ublažiti s tem, da ugotavljamo sestavo stroškov v zaračunani prodaji ne samo na podlagi sestave novo nastalih stroškov, temveč tudi na podlagi sestave stroškov v začetni nedokončani proizvodnji in zalogah proizvodov. Izračunati je torej treba količnik (1 b)

$$\frac{\text{stroški v zaračunani prodaji}}{\text{vračunani stroški v obračunskem razdobju skupaj s stroški v začetnem stanju nedokončane proizvodnje in zalog gotovih proizvodov}}$$

Vendar sedaj z dobljenim rezultatom ni mogoče več pomnožiti samo materialnih stroškov z amortizacijo, ki so se pojavili v razdobju, da bi dobili materialne stroške z amortizacijo v zaračunani prodaji. Upoštevati je nasprotno treba tudi materialne stroške in amortizacijo v začetnem stanju nedokončane proizvodnje in zalog gotovih proizvodov; ti pa iz knjigovodstva neposredno morda niso poznani. Medtem ko nastopijo težave pri preračunu materialnih stroškov in amortizacije na prodano količino, takšnih težav ni pri preračunu osebnih dohodkov, pogodbenih, samoupravnih in zakonskih obveznosti. V knjigovodstvu niso razvidni samo podatki o vračunanih osebnih dohodkih, pogodbenih, samoupravnih in zakonskih obveznosti v posameznem obračunskem razdobju, temveč tudi podatki o njihovem znesku v začetnem stanju nedokončane proizvodnje in zalog gotovih proizvodov. Če seštevek teh osebnih dohodkov, pogodbenih, samoupravnih in zakonskih obveznosti pomnožimo z obravnavanim količnikom, dobimo njihov znesek, ki ga vsebuje zaračunana prodaja. Materialne stroške z amortizacijo v zaračunani prodaji pa ugotovimo tako, da od celotnih stroškov v zaračunani prodaji odštejemo osebne dohodke, pogodbene, samoupravne in zakonske obveznosti v njej.

Prehod od poznanih celotnih stroškov v zaračunani prodaji na materialne stroške z amortizacijo v njej torej spet ni točen; različne vrste proizvodov imajo različno udeležbo materialnih stroškov in amortizacije v njihovi lastni ceni in ni nikjer rečeno, da so v zaračunani prodaji udeležene posamezne vrste proizvodov na povsem enak način, kot so bile udeležene pri proizvajanju v proučevanem obračunskem razdobju in v začetnih zalogah.

Do sedaj smo se zadrževali na ugotavljanju materialnih stroškov z amortizacijo v zaračunani prodaji, če so v knjigovodstvu v začetku poznane le lastne cene. Če se organizacija združenega dela namesto vrednotenja proizvodov po lastni ceni poslužuje vrednotenja po stroških ustvarjanja

učinkov (proizvajalnih stroških), je pa postopek ugotavljanja rednih odhodkov pred ugotovitvijo dohodka nekoliko drugačen.

Ker so sedaj splošni stroški uprave in prodaje, ki se na novo pojavijo v razdobju, v celoti med rednimi odhodki v širšem smislu, pri njih ne zadenemo na težave, kadar iščemo redne odhodke v ožjem smislu; pri novo nastalih stroških v razdobju ni težavno poiskati tisti njihov del, ki je izčrpan z materialnimi stroški in amortizacijo. Težave se pojavijo le tedaj, kadar pri prenašanju stroškov iz pomožnih stroškovnih mest ne upoštevamo ločeno materialnih stroškov z amortizacijo. Odklonimo jih tako, da upoštevamo enako sestavo prenesenih stroškov, kot so jo imeli pred prenosom. Drugače pa je, ko želimo ugotoviti, kolikšen del stroškov ustvarjanja učinkov (proizvajalnih stroškov) v končnih zalogah je izčrpan z materialnimi stroški in amortizacijo. Pri tem lahko domnevamo, da je razmerje med stroški ustvarjanja učinkov (proizvajalnimi stroški) v teh končnih zalogah in stroški ustvarjanja učinkov (proizvajalnimi stroški) v razdobju enako razmerju med posameznim sestavnim delom teh stroškov v teh končnih zalogah in istovrstnim sestavnim delom teh stroškov v obračunskem razdobju. Izračunati je torej najprej treba količnik (2)

$$\frac{\text{stroški ustvarjanja učinkov (proizvajalni stroški) v končnem stanju nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov}}{\text{stroški ustvarjanja učinkov (proizvajalni stroški) v obračunskem razdobju}}$$

Ko s količnikom pomnožimo v razdobju vračunane materialne stroške, ki so sestavni del tedanjih stroškov ustvarjanja učinkov (proizvajalnih stroškov), dobimo materialne stroške v končnih zalogah; ko z njim pomnožimo vračunano amortizacijo, ki je sestavni del tedanjih stroškov ustvarjanja učinkov (proizvajalnih stroškov), dobimo amortizacijo v končnih zalogah. Če tako izračunane materialne stroške in amortizacijo v končnih zalogah odštejemo od na novo vračunanih materialnih stroškov in amortizacije v razdobju skupno s tistimi v začetnih zalogah, ugotovimo materialne stroške in amortizacijo v zaračunani prodaji, tj. redne odhodke pred ugotovitvijo dohodka. Izračun pa seveda že spet iz podobnih razlogov kot prej ne bo povsem točen.

Če je končno stanje nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov prvotno prikazano samo po spremenljivih stroških, se prav tako naša sodba o ugotavljanju ustreznih materialnih stroškov in amortizacije povsem ne spremeni, čeprav se uporabljene metode spet razlikujejo. Sedaj je vse stalne stroške, ki se pojavljajo v razdobju, treba sproti upoštevati med rednimi odhodki v širšem smislu; brž ko iz njih izluščimo materialne stroške z amortizacijo, dobimo podatke o tistem delu rednih odhodkov v ožjem smislu, ki izvira iz stalnih stroškov. Res pa razčlenitev stalnih stroškov na materialne stroške z amortizacijo in vračunani dohodek ni več tako preprosta, kot je npr. razčlenitev splošnih stroškov uprave in prodaje. Za vsako vrsto stroškov je na vsakem stroškovnem mestu treba opraviti takšno razčlenitev, prav tako pa tudi spremenljivi del vsake vrste stroškov, ki se pojavi na pomožnih stroškovnih mestih, ločeno prenašati na druga stroškovna mesta. Glavna težava se pa pojavi pri vprašanju, kolikšni materialni stroški skupaj z amortizacijo so vsebovani v končnih zalogah, saj nam le odgovor na to vprašanje spet pripomore k poznavanju

tistih materialnih stroškov z amortizacijo, ki šele ob prodaji svojih stroškovnih nosilcev vstopajo med redne odhodke v ožjem smislu. To pot lahko domnevamo, da je razmerje med spremenljivimi stroški v teh zalogah in vsemi spremenljivimi stroški v razdobju enako razmerju med posameznim sestavnim delom spremenljivih stroškov v teh končnih zalogah in istovrstnim sestavnim delom spremenljivih stroškov v obračunskem razdobju. Izračunati je torej najprej treba količnik (3)

$$\frac{\text{spremenljivi stroški v končnem stanju nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov}}{\text{spremenljivi stroški v obračunskem razdobju}}$$

Ko s količnikom pomnožimo spremenljive materialne stroške v razdobju, dobimo materialne stroške v končnih zalogah; ko z njim pomnožimo morebitno spremenljivo amortizacijo v razdobju, dobimo spremenljivo amortizacijo v končnih zalogah. Res je pa amortizacija v glavnem stalni strošek in bo pri njej izračun odpadel, ker se v takšnem primeru ne zadržuje v končnih zalogah. V vsakem primeru so pa redni odhodki pred ugotovitvijo dohodka vsi tisti materialni stroški z amortizacijo, ki se ne zadržujejo v končnih zalogah.

Če je končno stanje nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov že od samega začetka prikazano samo po materialnih stroških in amortizaciji, pa seveda odpade vsako preračunavanje. V knjigovodstvu so že poznani podatki, ki ob prodaji oblikujejo tedanje redne odhodke v ožjem smislu. Vračunani dohodek se v tem primeru namreč ne zadržuje niti v nedokončani proizvodnji, niti v zalogi proizvodov. Zato ni nič čudnega, da razvoj našega dohodkovnega sistema po letu 1969 postopoma v čedalje večji meri narekuje prehod na to metodo vrednotenja učinkov.

542 Redni odhodki po ugotovitvi dohodka

Redni odhodki po ugotovitvi dohodka dopolnjujejo pravkar obravnavane redne odhodke v ožjem smislu na znesek celotnih rednih odhodkov. Če so zaradi težav pri ugotavljanju materialnih stroškov in amortizacije v prodanih proizvodih izračunani redni odhodki v ožjem smislu premajhni, je pač ob drugih nespremenjenih okoliščinah vračunani dohodek v prodanih proizvodih prevelik. In obratno, če so zaradi težav pri ugotavljanju materialnih stroškov in amortizacije v prodanih proizvodih izračunani redni odhodki v ožjem smislu preveliki, je pač ob drugih nespremenjenih okoliščinah vračunani dohodek v prodanih proizvodih premajhen. Spremeni se znesek ostvarjenega dohodka in znesek tistih zakonskih, samoupravnih in pogodbenih obveznosti oziroma osebnih dohodkov, ki ga je treba pokriti z njim, medtem ko se ne spremeni znesek poslovnega izida.

K razumevanju tistega zneska vračunanega dohodka, ki ga je treba pokriti pri proizvajalnih organizacijah združenega dela z ostvarjenim dohodkom, nas vodi tale enačba:

vračunani dohodek v začetnem stanju nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov
\+ vračunani dohodek v razdobju

– vračunani dohodek v končnem stanju nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov

= vračunani dohodek v zaračunani prodaji

= redni odhodki po ugotovitvi dohodka

Brž ko smo v preteklem razdobju ugotovili, kolikšen vračunani dohodek se zadržuje v tedanjih končnih zalogah, ki so začetne zaloge v proučevanem razdobju, in brž ko ugotovimo, kolikšen vračunani dohodek se zadržuje v končnih zalogah proučevanega razdobja, ni težko preračunati vračunani dohodek iz danega razdobja na znesek, ki je povezan s prodanimi proizvodi in ga je treba pokriti z ostvarjenim dohodkom. Postopke pri ugotavljanju vračunanega dohodka in njegovih sestavnih delov v končnem stanju nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov smo pa pravzaprav že nakazali prej, ko smo obravnavali prvi del vrednosti teh zalog, tj. materialne stroške in amortizacijo.

Če ima organizacija združenega dela končno stanje nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov prikazano po lastni ceni, se bo najbolj verjetno morala posluževati količnika (1), s katerim bo pomnožila posebej vsak sestavni del v razdobju vračunanega dohodka. Ko bo tako ugotovila tisti njegov znesek, ki ga zajema končna zaloga, bo vso razliko morala pokriti z dohodkom, saj pomeni odhodek po ugotovitvi dohodka.

Če je končno stanje nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov prikazano samo po stroških ustvarjanja učinkov (proizvajalnih stroških), zadošča, če poznamo vsak sestavni del v razdobju vračunanega dohodka, ki je zajet v tedanjih stroških ustvarjanja učinkov (proizvajalnih stroških), nakar se poslužujemo količnika (2); vračunani dohodek v splošnih stroških uprave in prodaje je pri tem v celoti treba upoštevati med odhodki po ugotovitvi dohodka.

Če je končno stanje nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov prikazano samo po spremenljivih stroških, zadošča, če poznamo vsak sestavni del v razdobju vračunanega dohodka, ki je zajet v tedanjih spremenljivih stroških, nakar se poslužujemo količnika (3); vračunani dohodek v stalnih stroških je pri tem v celoti treba upoštevati med odhodki po ugotovitvi dohodka.

Če je končno stanje nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov prikazano samo po materialnih stroških in najmanjši amortizaciji, pa seveda spet odpade kakršnokoli preračunavanje; vsi v razdobju vračunani osebni dohodki, zakonske, samoupravne in pogodbene obveznosti so v celoti odhodki po ugotovitvi dohodka.

Povsem isto pravilo velja v celoti pri storitvenih in trgovskih organizacijah združenega dela.

V nadaljevanju bomo zato upoštevali ravno to zadnjo rešitev, ki je sedaj tudi predpisana, s tem da iz pokrivanja z ostvarjenim dohodkom izvzemamo le osebne dohodke v nedokončani proizvodnji in zalogi proizvodov, ki jih pa moremo ugotoviti na podlagi ocenitev ali standardov.

543 Vrste izrednih odhodkov

Najrazličnejše izredne odhodke, ki vplivajo na poslovni izid, moremo razvrstiti na:

a) odhodke zaradi izrednega zmanjšanja določenih sredstev;
b) odhodke zaradi izrednega povečanja določenih obveznosti do virov sredstev.

Prva skupina je neprimerno obsežnejša od druge. V njo spadajo npr. odhodki, ki imajo svoj izvor v:

aa) primanjkljajih pri materialu, polproizvodih, proizvodih in blagu;
ab) odpisanih in znižanih terjatvah;
ac) negativnih razlikah pri časovnih razmejitvah;
ač) izgubljenih arah, skesninah, pogodbenih kaznih, penalih, stojninah in zamudnih obrestih.

Med izrednimi odhodki je mogoče upoštevati le kritje primanjkljajev, ki so se pojavili iz objektivnih razlogov; v drugih primerih bremenijo primanjkljaj odgovorne osebe. Primanjkljaj v blagajni vedno bremeni blagajnika. Primanjkljaje osnovnih sredstev in sredstev skupne porabe pa je treba v primerih, ko ni odgovorne osebe, poravnati z ustreznimi skladi.

Odpisane terjatve je treba razlikovati od popravka vrednosti dvomljivih in spornih terjatev. V prvem primeru prvotna terjatev ni več prikazana v celoti, temveč je že zmanjšana za neizterljivi znesek; v drugem primeru je prvotna terjatev še vedno prikazana v celoti, tisti njen znesek, za katerega obstaja domneva, da je neizterljiv, pa je prikazan vzporedno. Razlika obstaja torej v načinu prikazovanja same terjatve, medtem ko se v obeh primerih pojavljajo izredni odhodki.

Negativne razlike pri časovnih razmejitvah se pojavijo, če je organizacija združenega dela med letom imela večje stroške, kot jih je po svojem predračunu vračunala; če presežka nastalih stroškov nad vračunanimi ne prenese v naslednje leto, se pač pojavi med izrednimi odhodki.

Izgubljene are, skesnine in druge dajatve so pojasnjene pri izrednih prihodkih.

V drugo skupino izrednih odhodkov nasprotno spadajo npr. odhodki, ki imajo svoj izvor v:

ba) pozneje ugotovljenih obveznostih;
bb) obveznostih zaradi povzročene škode drugim.

Včasih organizacija združenega dela tedaj, ko sestavlja zaključni račun za koledarsko leto, še ne prejme računov za kake storitve, ki jih je že uporabila. Zato jih tudi ne upošteva med svojimi stroški. Ko pa naslednje leto prejme ustrezne račune, ti ne označujejo več tedanjega stroška; zato se iz tega naslova pojavijo le izredni odhodki.

Če organizacija združenega dela pri svojem poslovanju prizadene škodo drugim pravnim ali fizičnim osebam, zoper katero se ni zavarovala in pri kateri tudi ni osebne odgovornosti, se hkrati z obveznostmi pojavijo izredni odhodki, saj v takšnem primeru ni mogoče govoriti o smotrnosti, vključeni v pojem stroškov.

55 Mednarodna primerjava računovodsko prikazanih stroškov in odhodkov

550 Najsplošnejša teoretska razčlenitev stroškov in odhodkov

Ker smo kot temeljno ekonomsko kategorijo z računovodskega vidika označili odhodke in ne stroške, ki sicer lahko oblikujejo vrednost sredstev ali se pa že pojavijo med odhodki, se bomo tudi na tem mestu usmerili k razčlenitvi odhodkov in ne stroškov. Najsplošnejša teoretska razčlenitev odhodkov je otežena zaradi tega, ker mora upoštevati tako ugotavljanje dobička kot ugotavljanje dohodka. Če vnesemo v seznam postavke, ki omogočajo ustrezne kombinacije tako v sistemu dobička kot v sistemu dohodka, pridemo do naslednje teoretske razčlenitve odhodkov (in postavk razporejanja pozitivnega poslovnega izida):

O-A	STROŠKI PRODANIH ZALOG IN OPRAVLJENIH STORITEV			
O-AA	Stroški delovnih sredstev, delovnih predmetov in storitev drugih v prodanih proizvodih in opravljenih storitvah	I		III
O-AB	Stroški dela v prodanih proizvodih in opravljenih storitvah	I		III
O-AC	Stroški od poslovnega izida neodvisnih dajatev v prodanih proizvodih in opravljenih storitvah	I		III
O-AČ	Nabavna vrednost prodanega materiala in trgovskega blaga	I		III
O-AD	Prometni davek	I		III
O-B	STROŠKI FINANCIRANJA (pred ugotovitvijo poslovnega izida)			
O-BA	Dane obresti	I		III
O-C	IZREDNI ODHODKI			
O-CA	Izredni odhodki iz zmanjšanja sredstev	I		III
O-CB	Izredni odhodki iz povečanja obveznosti	I		III
O-Č	DELITEV POZITIVNEGA POSLOVNEGA IZIDA			
O-ČA	Dajatve iz dobička	I		
O-ČB	Poslovna odvajanja iz dobička za lastne potrebe	I		
O-ČC	Udeležba financerjev v poslovnem izidu	I		
O-ČČ	Udeležba delavcev v poslovnem izidu	I		
O-ČD	Dane dotacije	I		III
O-ČE	Namensko zadržani pozitivni poslovni izid	I	II	III
O-ČF	Nenamensko zadržani pozitivni poslovni izid	I		
O-ČG	Nerazdeljeni pozitivni poslovni izid	I		

551 Predpisana razčlenitev stroškov in odhodkov v Jugoslaviji

Če upoštevamo postavke, ki jih vsebuje predpisani obrazec bilance uspeha, pridemo do naslednje primerjave s postavkami v naši najsplošnejši teoretski razčlenitvi

I. ODHODKI (pred ugotovitvijo dohodka)	
Materialni stroški in amortizacija v prodanih proizvodih in opravljenih storitvah	del O-AA I
Nabavna vrednost prodanega blaga	O-AČ I
Drugi poslovni stroški	O-CA I
	O-CB I
II. RAZPOREDITEV SKUPNEGA DOHODKA	
Del skupnega dohodka, ki pripada drugim	O-ČC I
III. RAZPOREDITEV DOHODKA PO NAMENU	
Prispevki iz dohodka	del O-AC I
	del O-ČA I
Davki iz dohodka	del O-AC I
	del O-ČA I
Del dohodka za delovno skupnost	del O-AA I
	del O-ČB I
Pogodbene obveznosti iz dohodka	del O-AA I
	O-BA I
Del dohodka iz skupnega poslovanja, ki pripada tujim osebam	O-ČC I
Del čistega dohodka za osebne dohodke	O-AB I
	O-ČC I
Del čistega dohodka za neposredno svobodno menjavo dela	del O-ČD I
Del čistega dohodka za stanovanjsko gradnjo in sklad skupne porabe	del O-ČD III
	del O-ČE III
Del čistega dohodka za poslovni sklad	del O-ČE I
Del čistega dohodka za rezervni sklad	del O-ČE II

552 Prevladujoča razčlenitev stroškov in odhodkov v ZDA

Kot smo že omenili, niti po vsebini in niti po izrazih ne najdemo v ameriški praksi enako razčlenitev odhodkov. Zato se poslužujemo naslednje prevladujoče razčlenitve in njene primerjave s postavkami naše najsplošnejše teoretske razčlenitve:

EXPENSES (ODHODKI)	
OPERATING EXPENSES (Odhodki iz poslovnih operacij)	
Cost of goods sold, cost of sales (stroški prodanega blaga)	del O-AA
	del O-AB
	del O-AC
	del O-AČ
Selling expenses (prodajni stroški)	del O-AA
	del O-AB
	del O-AC

General and administrative expenses (splošni in upravni stroški)	del-O-AA del O-AB del O-AC
NONOPERATING EXPENSES (drugi odhodki)	
Loses resulting from unusual sales of assets (izguba iz nenormalne prodaje sredstev)	del O-CA
Loses resulting from nonrecurring hazards not usualy covered by insurance (po zavarovalnici nepokrita škoda)	del O-CA
The lump-sum write off of intangibles (odpis nematerialnih naložb)	del O-CA
Loses resulting from the refunding of bonds prior to maturity (izguba zaradi predčasne poravnave obveznic)	del O-CA
Corrections of prior years' net income (popravki čistega dobička predhodnega leta)	del O-CA O-CB
INTEREST (obresti)	O-BA
INCOME TAXES (davek na dobiček)	O-ČA
DIVIDENDS (dividende)	O-ČC
RETAINED EARNINGS, RETAINED INCOME, EARNED SURPLUS (zadržani dobiček)	O-ČF

553 Razčlenitev stroškov in odhodkov v ZR Nemčiji

Navajamo običajno razčlenitev odhodkov v ZR Nemčiji in njeno primerjavo s postavkami naše najsplošnejše teoretske razčlenitve:

KOSTEN UND AUFWENDUNGEN (stroški in odhodki)

Aufwendungen für Roh-, Hilfs- und Betriebsstoffe sowie für bezogene Waren (stroški surovin, pomožnega in obratnega materiala ter blaga)	del O-AA O-AČ
Löhne und Gehälter (mezde in plače)	O-AB
Soziale Abgaben (socialne dajatve)	del O-AC
Aufwendungen für Altersversorgung und Unterstützung (odhodki za pokojninsko zavarovanje in podpore)	del O-AC
Abschreibungen und Wertberichtigungen auf Fachanlagen und immaterielle Anlagewerte (odpisi in popravki vrednosti stvarnih naložb in nematerialnih naložb)	del O-AA

to so postavke stroškov, ki niso preračunane na prodane količine, temveč je to treba napraviti šele preko sprememb v stanju zalog proizvodov in nedokončane proizvodnje

Abschreibungen und Wertberichtigungen auf Finanzanlagen mit Ausnahme des Betrags, der in die Pauschalwertberichtigung zu Forderungen eingestellt ist (odpisi in popravki vrednosti finančnih naložb z izjemo tvorbe pavšalnih popravkov vrednosti terjatev) — del O-CA

Verluste aus Wertminderungen oder dem Abgang von Gegenständen des Umlaufvermögens, ausser Vorräten und Einstellung in die Pauschalwertberichtigung zu Forderungen (izguba iz vrednostnega zmanjšanja in prodaje krožečega premoženja razen zalog in tvorbe pavšalnih popravkov vrednosti terjatev) — del O-CA

Einstellung in die Pauschalwertberichtigung zu Forderungen (popravek vrednosti terjatev) — del O-CA

Verluste aus dem Abgang von Gegenständen des Anlagevermögens (izguba pri prodaji premoženjskih naložb) — del O-CA

Zinsen und ähnliche Aufwendungen (obresti in drugi odhodki) — O-BA

Steuern (davki) — del O-AC
O-ČA

Aufwendungen aus Verlustübernahme (odhodki iz prevzema izgube) — del O-ČD

Sonstige Aufwendungen (posebni odhodki) — O-CB

Auf Grund einer Gewinngemeinschaft, eines Gewinnabführungsvertrages und eines Teilgewinnabführungsvertrages abgeführte Gewinne (na temelju pogodb odvedeni dobički) — del O-ČD

Einstellungen aus dem Jahresüberschuss in offene Rücklagen (tvorba rezerv) — O-ČE II

Bilanzgewinn (nerazdeljeni bilančni dobiček) — O-ČG

Vidimo, da so odhodki kot ekonomska kategorija vsaj v začetnih navedbah potisnjeni ob stran. Namesto njih imajo svojo vlogo kar stroški kot protipostavka donosom, medtem ko so odhodki protipostavka prihodkom. Več o tem v točki 653.

554 Nekaj sklepov iz mednarodne primerjave stroškov in odhodkov

Odhodki so odbitne postavke od prihodkov pri ugotavljanju poslovnega izida v določenem razdobju. V Jugoslaviji pa ne ugotavljamo neposredno poslovni izid poslovanja, temveč dohodek kot družbenoekonomsko kategorijo, kar pomeni, da je med odhodke pred ugotovitvijo dohodka mogoče šteti le ustrezne materialne stroške z amortizacijo in izredne odhodke; drugi del odhodkov pomeni postavke razporejanja dohodka. Ker dohodka v našem smislu ne poznajo v drugih državah, ga je težko prevesti tako, da bi bil razumljiv tudi drugim. Angleška beseda »income«, s katero radi prevajamo dohodek, pomeni drugod dobiček ali pa prihodke ter je dohodek neizbežno podrobneje pojasniti, da bi inozemec vedel, za kaj gre. Po drugi strani v zahodni literaturi ni vedno dovolj jasnega razločevanja stroškov in odhodkov. Tako npr. ameriška literatura rada uporablja izraz »cost« za označevanje nabavne vrednosti pridobljene stvari in ne samo njene porabljene vrednosti. Odhodke ali »expenses« delijo na tiste, ki so v zvezi s prodanimi proizvodi in opravljenimi storitvami (»operating expenses«), na finančne odhodke in izredne odhodke (»nonoperating expenses«). Pripomniti pa kaže, da to literaturo ne odlikuje ravno doslednost v uporabi izrazov, kar navsezadnje tudi ni odlika naše literature polpreteklega razdobja. V DR Nemčiji so odhodki označeni kar kot »Kosten«, tj. kot stroški, kar pa ni povsem točno, ker se stroški pojavljajo v razdobju in bremenijo najprej tedanjo proizvodnjo in ne samo prodane količine. V ZR Nemčiji se kot nasprotje kategorije »Erträge« pojavlja kategorija »Aufwendung«, vendar ni mogoče prvo istovetiti s prihodki in drugo z odhodki. Prva zajema ne samo prihodke, temveč tudi razliko v povečanju vrednosti zalog proizvodov in nedokončane proizvodnje, druga pa vse stroške v razdobju in ne zgolj tiste, ki so povezani s prodanimi količinami. Še manj je mogoče francosko kategorijo »charges« primerjati z odhodki, ker obsega poleg stroškov tudi celotno vrednost začetnih zalog proizvodov in nedokončane proizvodnje.

Poleg razlik v vsebinski opredelitvi odhodkov je treba poznati tudi razlike v njihovem računovodskem merjenju. Zanimivo je npr. razmerje med uporabljenimi amortizacijskimi stopnjami in tistimi, ki so predvidene pri obdavčitvi. Medtem ko v ZDA ali Veliki Britaniji praviloma ne soglašajo v računovodstvu uporabljene amortizacijske stopnje s tistimi iz davčnih predpisov, se v ZR Nemčiji in Franciji večinoma držijo predpisanih stopenj, ponekod pa to celo zahtevajo predpisi, kar velja zlasti za socialistične države. Funkcionalno amortiziranje je le v manjšem obsegu v uporabi, v Franciji pa je celo prepovedano. Degresivno amortiziranje ali pospešeno amortiziranje uporablja okoli polovica podjetij v ZR Nemčiji, toda manjšina v ZDA in Veliki Britaniji, medtem ko je v Franciji prepovedano; podobna prepoved velja v glavnem v socialističnih državah.

Davki so v vseh razvitih državah upoštevani v tistem letu, na katero se nanašajo, medtem ko je v nekaterih državah v razvoju tudi praksa, da so upoštevani šele v tistem letu, v katerem so plačani. To pa ima seveda bistven vpliv na izkazovanje čistega poslovnega izida v posameznem letu.

Uporaba različnih metod vrednotenja zalog ob sicer nespremenjenih okoliščinah končno povzroča, da so enaka sredstva različno ovrednotena in s tem tudi različno izkazani odhodki.

6.

Računovodsko prikazovanje prihodkov, dohodka, čistega dohodka in poslovnega izida

60 Pojem prihodkov

600 Uvodna razglabljanja o poslovnem izidu in časovnem okviru opredeljevanja prihodkov

Pri posameznem poslovnem učinku je poslovni izid, ki ga ta učinek daje, razlika med njegovo prodajno ceno in vsemi stroški, ki odpadejo nanj, tj. njegovo lastno ceno. Če je prodajna cena višja od stroškov, govorimo o dobičku, če je prodajna cena nižja od stroškov, pa o izgubi. V organizaciji združenega dela je poslovni izid v glavnem razlika med vsoto prodajnih cen in vsoto stroškov tistih poslovnih učinkov, s katerimi ga v določenem razdobju ugotavlja. O vsoti prodajnih cen teh poslovnih učinkov govorimo kot o rednih prihodkih, o vsoti njihovih stroškov pa kot o rednih odhodkih. Tako ugotovljen poslovni izid je nato še popravljen za izredne prihodke in izredne odhodke. Če so prihodki v določenem razdobju večji od tedanjih odhodkov, govorimo o pozitivnem poslovnem izidu pri dani organizaciji združenega dela, če so prihodki v določenem razdobju manjši od tedanjih odhodkov, pa o negativnem poslovnem izidu pri dani organizaciji združenega dela.

Ker je poslovni izid organizacije združenega dela v glavnem razlika med rednimi prihodki in rednimi odhodki, ki jih dosega z določenimi poslovnimi učinki v določenem razdobju, moramo najprej odgovoriti na vprašanje, za katero razdobje organizacija združenega dela dokončno ugotavlja svoj poslovni izid.

Znano je, da posamezni poslovni ciklus ni povsod enako dolg; traja lahko od nekaj mesecev do nekaj let. Medtem ko je pri nekaterih vrstah poslovanja zelo kratek, je npr. v ladjedelnicah zelo dolg. Zato pa obračunsko razdobje ni vedno istovetno s trajanjem poslovnega ciklusa. Kot obračunsko razdobje se praviloma pojavlja letno razdobje, kar je v določeni meri kompromis med bolj pogostimi obračuni, ki so možni pri organizaciji združenega dela s krajšimi poslovnimi ciklusi, ter med manj pogostimi obračuni, ki bi prišli v poštev pri organizacijah združenega dela z daljšimi poslovnimi ciklusi. Po drugi strani pa so tudi letni zneski bolj dojemljivi kot npr. zneski za nekoliko krajša ali nekoliko daljša razdobja od leta dni.

S tem, ko smo ugotovili, da organizacije združenega dela za letno razdobje dokončno obračunavajo svoj poslovni izid, pa še nismo pojasnili, kdaj se to letno razdobje prične in kdaj konča. V načelu namreč v tem pogledu poznamo:

a) poslovno leto in
b) koledarsko leto.

Poslovno leto ni nujno istovetno s koledarskim letom. Medtem ko se koledarsko leto začne 1. januarja in konča 31. decembra, to ne velja za poslovno leto. Pri šolah se npr. poslovno leto bolj ujema s študijskim letom, ki traja od 1 septembra do 30. avgusta, kot s koledarskim letom, ki traja od 1. januarja do 31. decembra. Vendar imamo tudi pri proizvajalnih organizacijah združenega dela tipične primere, ko 1. januar ni primeren začetek novega poslovnega leta; vzemimo kot primer samo tovarne za proizvajanje sladkorja iz sladkorne pese ali olja iz rastlinskih semen.

Pri ugotavljanju poslovnega izida ima poslovno leto pred koledarskim letom dve prednosti. Poslovno leto se namreč navadno konča v manj intenzivni sezoni, ko ima organizacija združenega dela manjša sredstva, kar omogoča hitro izvedbo popisovanja, a tudi bolj zanesljivo ugotovitev poslovnega izida, saj so z njim poračunani vsi pojavi iz bolj intenzivne sezone poslovanja. Ker se tako pojmovano poslovno leto ne konča pri vseh organizacijah združenega dela z istim dnem, je po drugi strani precej olajšano delo zunanjih revizorjev, ki pregledujejo zaključne račune. Njihovo delo je mogoče razdeliti na več mesecev, kajti zaključni računi niso v celoti sestavljeni po stanju 31. decembra.

Koledarsko leto je nasprotno najbolj pogosto razdobje, v katerem organizacije združenega dela dokončno obračunajo svoj obdobni poslovni izid. Pri nas je koledarsko leto celo edino dopustno razdobje za dokončen obračun poslovnega izida in s tem za sestavljanje zaključnega računa. Res pa le takšna rešitev omogoča večjo primerljivost podatkov med različnimi organizacijami združenega dela in zlasti sestavljanje narodno-gospodarskih pregledov, ki vedno izhajajo iz koledarskih razdobij.

Obračun poslovnega izida za koledarsko leto je torej v takšnih razmerah njegov dokončen obdobni obračun. Nasprotno je mogoče pristopiti k ugotavljanju poslovnega izida tudi za krajša razdobja. Vendar je takšne obračune mogoče smatrati le kot začasne in približne obdobne obračune.

V naši praksi je letni obračun poslovnega izida sestavni del zaključnega računa, obračun poslovnega izida za krajša razdobja pa sestavni del tako imenovanih »periodičnih obračunov«.

601 Opredeljevanje prihodkov glede na poslovne učinke

Sedaj nas zanima vprašanje, v katerem trenutku in v zvezi s katerimi poslovnimi učinki zaznamujemo pojav prihodkov in ob njihovem soočenju z odhodki tudi poslovni izid. Če imamo za sedaj pred očmi le tako imenovane redne prihodke, se vsekakor ponuja več možnosti za njihovo opredelitev. V vsakem primeru pa je treba upoštevati, da je mogoče o rednih prihodkih govoriti šele tedaj, kadar je na nek način družbeno priznano tisto delo, ki ga je opravila organizacija združenega dela. Res pa je drugače dano to priznanje tedaj, kadar kot urejevalec družbenega dela nastopa družbeni načrt ali samoupravni sporazum in drugače tedaj, kadar kot urejevalec družbenega dela nastopa trg.

Oglejmo si sedaj tri glavne možnosti za opredelitev prihodkov, in sicer:

a) na podlagi dokončane proizvodnje;
b) na podlagi zaračunane prodaje (fakturirane realizacije);
c) na podlagi plačane prodaje (plačane realizacije).

Pri trgovskih in storitvenih organizacijah združenega dela ni razlike med a) in b), zato se pri razglabljanju omejujemo za sedaj na proizvajalne organizacije.

Opredelitev prihodkov na podlagi proizvodnje ima s teoretičnega vidika mnogo prigovorov. Znana je sicer trditev Karla Marxa, da je le proces proizvajanja tisti, v katerem se prenaša stara vrednost in ustvarja nova. Čeprav se vrednost ne ustvarja ob prodaji, je pa vendar le tedaj mogoče v celoti presoditi, v kakšnem znesku je bila dejansko pridobljena. S tem, ko organizacija združenega dela proizvede kak proizvod, namreč še ni rečeno, da ga bo tudi uspela prodati, zlasti pa ob času proizvajanja mnogokrat še ni mogoče zanesljivo predvideti, kakšno ceno bo proizvodu priznal trg in kdaj.

Zahodna literatura mnogokrat poudarja, da finančno računovodstvo ne sme prikazovati pozitivnega poslovnega izida toliko časa, dokler ni zanesljivo potrjen, medtem ko je izgube dopustno prikazovati tudi že tedaj, kadar so na vidiku, čeprav še niso dokončno potrjene. Takšno stališče seveda odločno vpliva na opredelitev prihodkv v finančnem računovodstvu. V njem torej najdemo izvor pomislekov, kadar opredeljujemo prihodke na podlagi proizvodnje (production basis). Dokler proizvodi niso prodani, ni prave gotovosti, ali bo dosežena njihova predvidena prodajna cena in ali jih bo sploh mogoče prodati. Zato je bolje, če organizacija združenega dela ovrednoti zaloge proizvodov kar na podlagi stroškov, ki so jih povzročile, ob pogoju, da niso večji kot dosegljiva prodajna cena, pojav prihodkov pa prihrani za čas, v katerem bo dano družbeno priznanje tej proizvodnji. Še v večji meri velja to seveda za proizvodnjo, ki še ni dokončana.

Čeprav torej na splošno ni mogoče opredeljevati prihodke na podlagi proizvodnje, obstajajo primeri, ko je takšno opredeljevanje lahko koristno. Pomisliti je treba samo na daljše trajanje proizvajalnega procesa v gradbeništvu ali ladjedelništvu, kjer ni mogoče čakati na dokončanje posameznega objekta, da bi šele tedaj organizacija združenega dela izkazala prihodke. Res pa v takšnem primeru začasne situacije in z njimi povezana plačila ustvarjajo videz kot da nimamo več opravka s prihodki na podlagi proizvodnje (billable cost). Po drugi strani je mogoče najti utemeljitev za opredeljevanje prihodkov na podlagi proizvodnje tudi tedaj, kadar je sicer trajanje proizvajalnega procesa kratko, vendar je verjetnost prodaje proizvodov po postavljenih cenah zelo blizu 1. Velika verjetnost za uspešno prodajo proizvodov in za hitro plačilo njihove polne prodajne cene sta pogoja za uporabo te rešitve. Vendar se tudi tedaj ne izognemo nevarnosti, da prikažemo prihodke, ki niso nikoli ostvarjeni ob prodaji in nikoli povezani s spremembo sredstev v denarno obliko.

Zaloga proizvodov je v primeru, ko opredeljujemo prihodke na podlagi dokončane proizvodnje, prikazana po prodajnih cenah, kar seveda preprečuje skrivanje rezerv (dobičkov), zato pa omogoča skrivanje izgub.

Že podani razlogi govore v prid opredelitvi prihodkov na podlagi zaračunane prodaje. Sedaj je v neprimerno večji meri dano potrdilo za povečano vrednost sredstev, saj je kupec znan in ga k plačilu zavezuje kupo-prodajna pogodba. Morda bi se celo utegnilo pojaviti mnenje, da so prihodki ostvarjeni že tedaj, kadar organizacija združenega dela za svoje proizvode prejme naročilo ali sklene kupo-prodajno pogodbo (order basis). Res se v takšnem trenutku verjetnost za uspešno prodajo proizvodov in

za plačilo postavljenih cen v večji meri približa gotovosti, vendar v načelu še vedno ostane možnost, da kupec naročilo prekliče ali da od pogodbe odstopi, preden je izvedena. Prav tako za samo knjigovodstvo prejem naročila ali podpis kupo-prodajne pogodbe še ni tak poslovni dogodek, ki bi ga bilo treba vpisati v poslovne knjige; v tem trenutku akt prodaje še ni dokončan. Vsekakor je primernejše stališče, da so prihodki ostvarjeni tedaj, kadar organizacija združenega dela svoje proizvode odpošlje kupcu in zanje izstavi račun (sales basis). To pa je bistvo opredeljevanja prihodkov na podlagi zaračunane prodaje.

Takšno opredeljevanje prihodkov je najbolj pogosto. Pri njem torej domnevamo, da so prihodki doseženi v trenutku prodaje. V resnici seveda prihodki ne nastajajo le v določenem trenutku, temveč so povezani z dolgim procesom, ki se je začel z nakupom in proizvajanjem ter se sedaj le nadaljuje s prodajo. V finančnem računovodstvu potemtakem zgolj poenostavljeno domnevamo, da se prihodki pojavijo v določenem trenutku in da je odločilen tisti trenutek, v katerem nastopi zaračunana prodaja. Ta trenutek namreč bistveno spremeni verjetnost, da se bodo zaloge proizvodov spremenile v denarna sredstva, kar ni mogoče pripisati nobenemu drugemu trenutku v poteku celotnega poslovnega procesa. Res pa je treba priznati, da v tem trenutku še vedno ni opravljena pomembna naloga: sprememba terjatev do kupcev v denar. Če kasneje terjatev ni mogoče v celoti spremeniti v denar, prvotno prikazani prihodki dejansko niso v celoti ostvarjeni.

Zaloga proizvodov je v primeru, ko opredeljujemo prihodke na podlagi zaračunane prodaje, prikazana po povprečnih celotnih stroških (lastna cena) ali zgolj njihovem delu; čim manj stroškov je vključenih v vrednost te zaloge, večje so skrite rezerve (dobički), medtem ko so manjše možnosti za skrivanje izgub. Pač pa se izgube lahko skrivajo v terjatvah do kupcev.

Tako pridemo do opredelitve prihodkov na podlagi plačane prodaje (cash basis). V tem primeru ostvari organizacija združenega dela prihodke šele tedaj, kadar za svoje prodane in odposlane proizvode prejme plačilo. Prihodki so potemtakem res prikazani v dokončno ostvarjenem znesku. Vendar je takšen postopek pri opredeljevanju prihodkov preveč črnogleden, kajti sam akt prodaje je že bistveno spremenil značaj dotedanjih zalog, ko jih je spremenil v terjatve. Na splošno moremo reči, da so težave pri drugem aktu, tj. pri izterjatvi terjatev, znatno manjše kot pri prvem aktu, tj. pri prodaji. Zato je tudi zaračunana prodaja znatno primernejša podlaga za prikazovanje prihodkov. Po drugi strani ustvarja plačana prodaja kot podlaga za opredeljevanje prihodkov precejšnje težave pri računovodskem prikazovanju sredstev in obveznosti do njihovih virov; če so med sredstvi po vrednosti zalog prikazani prodani, a neplačani proizvodi, ni mogoče dodatno prikazovati še terjatev iz istega naslova ter kot njihovo protipostavko neplačano vrednost zaračunane prodaje, razen če nas ne motijo napenjana stanja v ustreznem izkazu. Tak primer je bil pri nas poznan do konca leta 1968 in je pravzaprav preprečeval zgolj razporeditev dobička preden so bile ustrezne terjatve izterjane. Drugačna pa je sedanja rešitev, po kateri je treba vse stroške prodanih proizvodov, pri katerih še ne upoštevamo prihodkov, že pokriti in jih torej obravnavamo med odhodki. V tem primeru je v prodajni vrednosti prodanih proizvodov, ki še niso plačani, treba videti skrite rezerve (do-

bičke). Vendar pri nas nimamo čistega primera prihodkov na podlagi plačane prodaje, ker so tolerirani določeni zamiki v pogledu plačil. Vendar o tem več kasneje.

Razlika med prodajno vrednostjo zaračunane in plačane prodaje v določenem obračunskem razdobju izvira iz gibanja terjatev do kupcev. V načelu bi lahko prikazali razmerje med obema takole:

začetno stanje terjatev do kupcev
\+ prodajna vrednost zaračunane prodaje v obračunskem razdobju
− končno stanje terjatev do kupcev
= prodajna vrednost plačane prodaje v obračunskem razdobju

Vrednost zaračunane prodaje v določenem obračunskem razdobju je lahko enaka vrednosti tedanje plačane prodaje, če niti ob začetku in niti ob koncu istega obračunskega razdobja ni nikakih terjatev do kupcev, ali pa so po svojem znesku povsem enake. Navadno pa se vrednost zaračunane prodaje v določenem obračunskem razdobju razlikuje od vrednosti plačane prodaje v njem. Vrednost plačane prodaje je v določenem obračunskem razdobju manjša od vrednosti takratne zaračunane prodaje, če je končno stanje terjatev do kupcev večje od začetnega stanja. Nasprotno je vrednost plačane prodaje v določenem obračunskem razdobju večja od vrednosti takratne zaračunane prodaje, če je končno stanje terjatev do kupcev manjše od začetnega stanja.

V povojni dobi so naše organizacije združenega dela ugotavljale poslovni izid na različne načine. Sedaj ga ugotavljajo na podlagi takoimenovane plačljive prodaje, tj. plačane prodaje, s tem, da šteje na ta način tudi tista, ki je plačana v določenem roku po izteku obračunskega razdobja; isto misel pa lahko izrazimo tudi drugače, namreč da ga ugotavljajo na podlagi zaračunane prodaje ob pogoju, da je kupec dolžni znesek že plačal ali da ga bo plačal v določenem roku in je to plačilo zavarovano. To rešitev bomo tudi upoštevali pri nadaljnjih razglabljanjih.

Redne prihodke lahko sedaj opredelimo kot prodajno vrednost v določenem razdobju prodanih poslovnih učinkov, tj. proizvodov, storitev in trgovskega blaga. Vprašanje, ali so ti poslovni učinki v istem razdobju tudi plačani, po uvodni obrazložitvi ni bistveno; pomembno pa je, da je kupec zagotovil plačilo.

Pri dosedanjih razglabljanjih smo opozorili na dejstvo, da utegne organizacija združenega dela prodajati tudi svoja bivša delovna sredstva, ki so sestavni del osnovnih sredstev, material in odpadki; podobno velja za razna sredstva skupne porabe. Ali tudi v takem primeru štejemo, da ustvarja prihodke? Odgovor ni enoten za vse naštete primere. Prodajna vrednost materiala in odpadkov brez nadaljnjega vstopa med prihodke; podobno kot pri siceršnjem trgovskem blagu. Drugače pa je pri stvareh iz okvira osnovnih sredstev ali sredstev skupne porabe. Njihova prodaja ne vpliva na poslovni izid v organizaciji združenega dela; zato jo obravnavamo kar kot preoblikovanje teh sredstev in če tako pridobimo večjo vrednost, presežek neposredno vpliva na poslovni sklad ali sklad skupne porabe.

Končno naj še opozorimo, da izraz »zaračunana prodaja« nakazuje povezavo z računom za prodane stvari ali opravljene storitve. Račun je navadno kasneje izstavljen kot organizacija združenega dela nekaj proda, vendar ni pomemben trenutek, v katerem je izstavljen račun, temveč tre-

nutek, v katerem je blago s pravnega vidika prešlo v roke kupca. Po drugi strani je mnogokrat neizogibno takojšnje plačilo, izstavitev računa pa je celo opuščena, npr. pri brivcih, ali pa ima račun posebne oblike, npr. v samopostrežnicah. Vse to nas ne sme motiti pri razumevanju zaračunane prodaje. Če je pač v zvezi z njo izstavljen račun, je na njem vidna ostvarjena prodajna vrednost z morebitnimi popusti. Prihodki, ki jih prikazuje organizacija združenega dela, so torej že zmanjšani za popuste, ki so vidni iz računa ali ki so navedeni v kupoprodajni pogodbi. Če so popusti dani šele kasneje zaradi kupčeve pritožbe ali zaradi tega, ker je takoj plačal, ne zmanjšujejo že prikazanih prihodkov, temveč pomenijo le izredne odhodke. Pri posameznem blagu je torej končno ostvarjena prodajna cena v tistem znesku, ki je bil dogovorjen ob sami prodaji, zajeta med prihodki, v kasnejšem zmanjšanem znesku pa med izrednimi odhodki. Za davek od prometa blaga na drobno smo pa že ugotovili, da z vidika organizacije združenega dela ne vstopa v ostvarjeno prodajno ceno. Zato seveda tudi ne vstopa v prihodke, čeprav je morda naveden na samem računu.

Na začetku smo že omenili, da še ne moremo govoriti o prihodkih tedaj, ko so prodane količine zaračunane ali ko so storitve iz svobodne menjave dela in udeležbe v skupnem prihodku itd. obračunane, temveč je potrebno tudi plačilo ali vsaj njegova zagotovitev. V smislu zakonodaje lahko različice, ki pogojujejo nastanek prihodkov, teoretično opredelimo takole:

1. Nakazilo ali gotovinsko vplačilo je prispelo na račun najkasneje v 15 dneh po razdobju, za katero se ugotavljajo prihodki.

2. Dinarski zneski so vsebovani v inštrumentih za zavarovanje plačil, in sicer v čeku, avalirani menici, garanciji ali nepreklicnem dokumentarnem akreditivu, devizni zneski pa v nepreklicnem akreditivu, odprtem pri domači banki, v čeku ali menici, izdani od tujega kupca, v garanciji domače ali tuje banke, v zavarovalni polici skupnosti premoženjskega in osebnega zavarovanja oziroma rizične skupnosti za zavarovanje terjatev in v terjatveni listini v skladu z mednarodno prevozno pogodbo.

3. Zneski so vsebovani v danem blagovnem ali potrošniškem kreditu, če je bil kredit odobren v skladu s predpisi.

4. Zneski so obračunani v interni banki v skladu s predpisi.

Če ni zadoščeno pogojem pod 2) do 4), nakazilo ali gotovinsko vplačilo pa ni v ustreznem roku prispelo na račun, ustrezni zneski ne morejo šteti kot prihodki danega razdobja. Pač pa se pojavljajo med prihodki v naslednjem razdobju, v katerem je pogoj pod 1) izpolnjen. Tedaj štejejo kot redni prihodki, čeprav bi se po klasični opredelitvi mogli pojavljati le v okviru izrednih prihodkov.

Navkljub stremljenju, da bi se prihodki v čim večji meri povezovali z ustreznimi prejemki, še vedno obstajajo razlike med njimi, zato teoretično ni pravilno, če v vsakdanji praksi preprosto govorimo kar o prihodkih iz plačane prodaje.

Do sedaj smo se pravzaprav zaustavljali pri opredelitvi rednih prihodkov. Mimo njih vplivajo na poslovni izid posameznega razdobja še izredni prihodki, ki zrcalijo razne druge vplive nanj. Med njimi naj navedemo tiste, ki temelje npr. na prejetih blagajniških popustih, pogodbenih kaznih ali presežkih ob popisovanju zalog.

Ne glede na to, kako so opredeljeni redni prihodki, jih je treba vedno ločiti od prejemkov. Prejemki pomenijo povečanje denarja. Redni prihodki nasprotno pomenijo prodajno vrednost poslovnih učinkov v tistem trenutku, ko menimo, da je dano zadostno družbeno priznanje v organizaciji združenega dela opravljenem delu. Res so redni prihodki, kadar so opredeljeni na podlagi plačane prodaje, zelo blizu prejemkom. Vendar celo v tem primeru ni nujno, da vsak prejemek že pomeni redne prihodke. Če pa vpeljemo v razglabljanje še izredne prihodke, lahko hitro ugotovimo, da tudi ti niso nujno povezani s prejemki.

Kakšna so potemtakem razmerja med prihodki in prejemki?

V načelu poznamo:

a) prihodke, ki ne temeljijo na prejemkih;
b) prihodke, ki so gospodarsko povezani s prejemki;
c) prejemke, ki ne vodijo k prihodkom.

Če organizacija združenega dela pri popisovanju zalog ugotovi presežke, jih mora seveda vpisati v svoje poslovne knjige. Poleg povečanja dotedanjih prikazanih zalog se pri tem pojavijo izredni prihodki. Povsem razumljivo pa je, da ti prihodki ne pomenijo nikakega prejemka denarja.

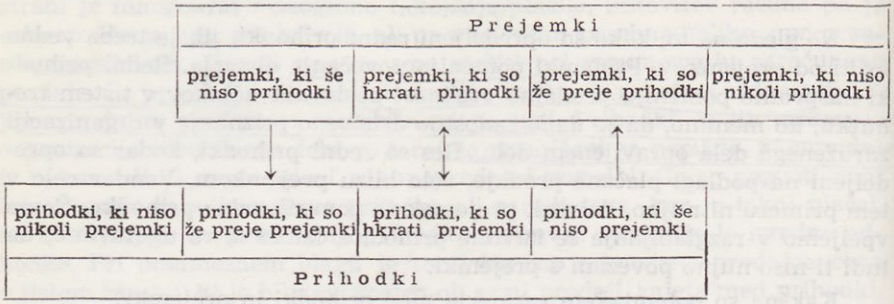
Normalno so seveda prihodki gospodarsko povezani s prejemki. Vendar ni nujno, da do te gospodarske povezave pride v istem razdobju. Razlikujemo naslednje možnosti:

ba) prihodki se pojavijo pred prejemki;
bb) prihodki se pojavijo istočasno kot prejemki;
bc) prihodki se pojavijo kasneje kot prejemki.

Če organizacija združenega dela ugotavlja redne prihodke na podlagi zaračunane prodaje, se ti praviloma pojavijo prej kot prejemki, saj kupci plačajo praviloma kasneje kot prejmejo blago in z njim račun. Če so nasprotno redni prihodki ugotovljeni na podlagi plačane prodaje, se pojavijo seveda istočasno kot prejemki, razen če je kupec dal predujem že pred prevzemom proizvodov ali opravljenih storitev ali če je plačal s čekom, ki bo vnovčen šele kasneje. S tem pa še ni rečeno, da se v primeru, ko so redni prihodki ugotovljeni na podlagi zaračunane prodaje, prejemki pojavljajo vedno kasneje kot prihodki; kupec lahko plača istočasno kot prevzame blago in z njim račun, vendar v tem primeru ni več razlike med zaračunano in plačano prodajo. Primeri, ko zaznamuje organizacija prej prejemke kot prihodke, so v poslovni praksi manj pogosti, vendar niso izjemni. Spomniti se je treba samo na možnst kupčevega predujma.

Končno se utegnejo pojaviti prejemki, ki ne vodijo k prihodkom. Takšen značaj nimajo samo prejemki v zvezi s sredstvi skupne porabe, temveč tudi prejemki v zvezi s prodajo delovnih sredstev, ki so sestavni del osnovnih sredstev. Kadar se njihova vrednost spreminja iz bivše funkcionalne oblike v obliko denarja, imamo vsekakor opravka s prejemkom, nikakor pa ne s prihodkom.

Razmerja med prihodki in prejemki nazorno prikažemo takole:

61 Vrste prihodkov

610 Razvrstitev prihodkov

Pri načelnih razpravah o ugotavljanju celotnega prihodka navadno izhajamo iz štirih skupin prihodkov kot jih navaja Zakon o združenem delu ter govorimo o prihodkih iz prodaje, prihodkih iz udeležb pri skupaj ustvarjenem dohodku, prihodkih iz svobodne menjave dela in prihodkih na drugi podlagi. Toda že predpisani kontni plan uvaja nekoliko drugačno razvrstitev prihodkov, predvsem pa odločno razdvaja prihodke iz udeležb v skupnem prihodku od prihodkov iz udeležb v skupnem dohodku. Če bi sedaj poskusili teoretično samostojno sistemizirati možne vrste prihodkov, pridemo do naslednje njihove razvrstitve:

I. Prihodki iz prodaje
   a) zunaj delovne organizacije;
   b) v okviru iste delovne organizacije;
   c) v okviru iste temeljne organizacije združenega dela.

II. Prihodki iz svobodne menjave dela
   a) prek samoupravnih interesnih skupnosti;
   b) z drugimi organizacijami združenega dela;
   c) z občani

III. Prihodki iz udeležb v skupnem prihodku
   a) zaporedno povezanih proizvajalnih ali storitvenih organizacij združenega dela;
   b) proizvajalnih ali storitvenih in trgovskih organizacij združenega dela;
   c) iz uvoznih poslov, zastopanja in posredovanja.

IV. Drugi prihodki
   a) iz prejetega nadomestila za gospodarjenje z združenimi sredstvi in obresti;

b) iz prejetih dotacij, subvencij, kompenzacij, regresov in premij;
c) iz dobička enot v tujini.

V. Izredni prihodki

V nadaljevanju si oglejmo podrobneje vsako od že omenjenih skupin prihodkov!

611 Prihodki iz prodaje

Prihodki iz prodaje so preprosto zmnožek prodanih količin s prodajnimi cenami, vendar ob pogoju, da je za tako izračunano prodajno vrednost tudi prejeto plačilo ali je vsaj zagotovljeno z inštrumenti za zavarovanje plačil. Predmet prodaje so lahko proizvodi, storitve, trgovsko blago, material in odpadki. Proizvajalna organizacija združenega dela praviloma prodaja proizvode, lahko pa tudi material in odpadke. Storitvena organizacija združenega dela praviloma prodaja storitve, lahko pa tudi material. Trgovska organizacija združenega dela prodaja trgovsko blago, vendar kaže opozoriti na to, da se morajo tiste, ki se ukvarjajo s poslovanjem na veliko, v večji meri, tiste, ki se ukvarjajo s poslovanjem na malo, pa v manjši meri vključiti v nove odnose pridobivanja in razporejanja skupnega prihodka. V takšnem primeru pa ne prodajajo več trgovskega blaga, temveč proizvode proizvajalnih organizacij ali storitve storitvenih organizacij, same pa prevzemajo značaj storitvenih organizacij združenega dela.

Če se zato osredotočimo kar na prihodke iz neposredne prodaje pri proizvajalnih in storitvenih organizacijah združenega dela, kaže omeniti, da so kupci proizvodov ali storitev lahko na domačem ali na tujem trgu. Toda posamezna temeljna organizacija lahko dosega prihodke tudi iz prodaje drugi temeljni organizaciji iz okvira iste delovne organizacije. Če imamo pri tem opravka z zaporedno povezanimi temeljnimi organizacijami, ki v končni stopnji ustvarjajo skupen proizvod, kaže tudi tu vzpostaviti nove odnose pridobivanja in razporejanja skupnega prihodka.

S prihodki iz prodaje drugim temeljnim ali delovnim organizacijam so mišljene prodajne vrednosti, ki jih temeljna organizacija doseže iz tega naslova in so že zmanjšane za popuste, če so ti vidni iz računa, niso pa zmanjšane za kasneje dane popuste. V primeru, ko prodaja proizvode ali storitve v tujino, ne doseže samo prihodkov, ki bi ustrezali v računu označeni zunanji ceni, preračunani v dinarje po veljavnem tečaju; med prihodke namreč sodi tudi premija na dosežene devize, ki jo sicer obravnavamo v okviru drugih prihodkov. Sicer naj pa kot posebnost med prihodki iz prodaje drugim navedemo tiste, ki izhajajo iz začasnih računov. Znano je, da zlasti gradbene organizacije združenega dela ne čakajo na dokončanje vseh del, temveč jih investitorjem zaračunajo vsak mesec sproti. Gradbena organizacija združenega dela izstavlja investitorju za vsa dela, ki jih je opravila do konca posameznega meseca, tako imenovano začasno situacijo. Prodajno vrednost opravljenih del v mesecu, za katerega je izstavljena začasna situacija, je mogoče ugotoviti tako, da od celotnega zneska v njej odštejemo znesek v začasni situaciji za prejšnji mesec.

Toda kot kupec se utegne pojaviti tudi temeljna organizacija, ki je hkrati proizvajalec; v tem primeru je treba govoriti o prihodkih iz prodaje v okviru iste temeljne organizacije. Med prihodki iz notranje prodaje

poslovnih učinkov naj navedemo prodajno vrednost tako imenovanih investicij v lastni izvedbi (režiji). Ne glede na to, ali se v okviru temeljne organizacije ukvarja z investicijami posebna organizacijska enota, ali je samo kak redni proizvod uvrščen med osnovna sredstva, in ne glede na to, ali se obračunava vrednost sestavljanja (montaže) strojev v lastni izvedbi ali pa vrednost prirastka osnovne črede, se v vsakem primeru moramo odločiti za eno izmed možnih notranjih prodajnih cen. Če je višja, bo ob drugih nespremenjenih okoliščinah pripomogla k boljšemu poslovnemu izidu v temeljni organizaciji, medtem ko bo hkrati povzročila potrebo po večjih investicijskih sredstvih. Če je nižja, bo ob drugih nespremenjenih okoliščinah pripomogla k slabšemu poslovnemu izidu v temeljni organizaciji, medtem ko bo hkrati povzročila potrebo le po manjših investicijskih sredstvih. Podobne ugotovitve veljajo za cene, po katerih so lastni proizvodi prevzeti med drobni inventar, ali opravljene kake druge storitve, ki jih nato poravna npr. s skladom skupne porabe. Dokler je bila delovna organizacija še enovita in ne sestavljena iz več temeljnih organizacij združenega dela, so šteli prihodki, ki smo jih v točki 610 označili pod I b) in I c), kot prihodki iz notranje prodaje (interne realizacije), brž ko so vzpostavljene temeljne organizacije, pa je tako mogoče označiti z vidika delovne organizacije sicer še vedno prihodke pod I b) in I c), toda z vidika temeljne organizacije le še prihodke pod I c).

Prodajne cene, na podlagi katerih so izračunani prihodki, so lahko oblikovane na različne načine: lahko so prosto oblikovane na podlagi zakona ponudbe in povpraševanja, lahko inštrumenti ekonomske politike zagotavljajo kontrolo cen, lahko so prodajne cene neposredno dogovorjene med kupcem in prodajalcem, lahko pa so tudi oblikovane na podlagi samoupravnih sporazumov med proizvajalci in porabniki.

612 Prihodki iz svobodne menjave dela

Prihodki iz svobodne menjave dela se pojavljajo pri vseh delovnih skupnostih in vseh organizacijah združenega dela, ki se ukvarjajo z družbenimi dejavnostmi. Lahko se pa pojavljajo celo pri organizacijah združenega dela komunalne dejavnosti, energetike, vodnega gospodarstva, prevoza in podobnih. Dva razloga sta, zaradi katerih je potrebno, da izvajalci in uporabniki storitev skupno prevzemajo odgovornost za razvoj in delovanje takšnih dejavnosti: izvajalci storitev so pogosto v monopolnem položaju, obsega storitev pa v krajšem času ni mogoče bistveno spremeniti in s tem prilagoditi potrebam uporabnikov. Če bi v takšnih razmerah vprašanje vrste, obsega in cen storitev prepustili ponudbi in povpraševanju, bi delavci z nižjimi osebnimi dohodki v nekaterih primerih utegnili ostati brez možnosti njihove uporabe. Da bi preprečili odločilno vlogo države v takšnih razmerah, se pač morajo izvajalci in uporabniki sami sporazumeti o vrsti, obsegu in cenah storitev na podlagi načrtovanja medsebojne menjave ter globalnega usklajevanja medsebojnih razmerij. Pomembno posredovalno vlogo med izvajalci in uporabniki imajo samoupravne interesne skupnosti. Vidimo torej, kaj je treba razumeti s svobodno menjavo dela in v čem je razlika s prodajo proizvodov in storitev, o kateri smo govorili prej.

Prihodki iz svobodne menjave dela niso več nujno preprost zmnožek prodanih količin s prodajnimi cenami ob pogoju plačila ali zagotovljenosti tega plačila. Pri organizacijah združenega dela, ki opravljajo dejavnost na področju izobraževanja, znanosti, kulture, zdravstva in socialnega varstva, se večinoma pojavljajo prihodki prek ustreznih samoupravnih interesnih skupnosti. Te prihodke omogočajo prispevki iz dohodka drugih organizacij združenega dela in prispevki iz osebnega dohodka delavcev; prvi so v načelu odvisni od tega, koliko delavci v temeljnih organizacijah, ki pridobivajo prihodke iz svobodne menjave dela, s svojim delom prispevajo k ustvarjanju nove vrednosti, k večji proizvodnosti celotnega družbenega dela in k razvoju družbe v celoti, drugi so pa v načelu odvisni od tega, koliko s svojim delom prispevajo k zadovoljevanju osebnih in skupnih potreb ter interesov delavcev, ki so jim ti prispevki odtegnjeni.

Prihodki iz neposredne svobodne menjave dela z drugimi organizacijami združenega dela so praviloma zasnovani na ustreznem samoupravnem sporazumu v odvisnosti od prispevka k uspehu pri poslovanju in zadovoljevanju potreb in interesov organizacij združenega dela, za katere so opravljene storitve, kakor tudi od vrste, obsega in kakovosti teh storitev. V to skupino spadajo še prihodki, ki jih dobivajo delovne skupnosti za opravljanje administrativno-strokovnih, pomožnih ali tem podobnih del skupnega pomena za več temeljnih organizacij v okviru delovne organizacije, ali prihodki, ki jih dobivajo delovne skupnosti v kmetijski ali drugi zadrugi, banki ali zavarovalni skupnosti. Kot primer prihodkov iz razmerij z občani pa moremo navesti šolnino, ki jo plačujejo sami občani, plačila za zdravstvene storitve, ki jih dajejo občani itd.

Oglejmo si nekoliko podrobneje prihodke iz svobodne menjave dela, ki se pojavljajo pri delovni skupnosti, ki v delovni organizaciji opravlja administrativno-strokovna, pomožna ali temu podobna dela za več temeljnih organizacij v njeni sestavi. Ti naj bi omogočili dohodek, ki naj bi bil odvisen od:

a) prispevka k uspehu pri poslovanju temeljnih organizacij;
b) vrste in obsega ter kakovosti dela, ki ga opravijo delavci v delovni skupnosti;
c) dohodka, ki ga ustvarijo temeljne organizacije.

Ta dohodek pa naj bi delavcem v delovni skupnosti omogočil samo osebne dohodke in oblikovanje sklada skupne porabe, ne pa tudi oblikovanje drugih skladov.

Vsaka delovna skupnost ima svoj program dela, v zvezi s katerim se pojavljajo stroški (v širšem poslovno-ekonomskem smislu), ki jih mora pokrivati s prihodki iz svobodne menjave dela; ti prihodki iz svobodne menjave dela pa pomenijo z vidika temeljnih organizacij, za katere opravlja delovna skupnost določena opravila, njeno udeležbo pri razporejanju dohodka teh temeljnih organizacij.

Strokovni pristop k oblikovanju zneska prihodkov, ki naj ga dobiva delovna skupnost. je možen na podlagi standardov stroškov, kjer imamo opravka s teoretsko upravičenimi stroški glede na učinke, ki jih delovna skupnost daje posamezni temeljni organizaciji. Pri postavljanju teh standardov pa je treba upoštevati, da so materialni stroški, amortizacija, a tudi prispevki in davki, osebni dohodki in znesek za sklad skupne porabe v delovni skupnosti večinoma stalnega značaja. To pomeni, da je v samo-

upravnem sporazumu temeljnih organizacij in delovne skupnosti najprej treba rešiti vprašanje standardnega zneska vseh teh stroškov v celoti, nato vprašanje standardnega obsega dejavnosti in končno udeležbe posamezne temeljne organizacije pri pokrivanju teh stroškov. Ni primerno, če načrtovane stroške delovne skupnosti preprosto razporejamo na temeljne organizacije v sorazmerju s katerokoli tamkajšnjo velikostjo, npr. prihodki, dohodkom, osebnimi dohodki in podobno. Potrebno jih je razporejati ločeno po vrstah del, ki jih opravlja delovna skupnost za potrebe posameznih temeljnih organizacij.

Na podlagi standardnih stroškov po predračunih in njihove razporeditve po temeljnih organizacijah združenega dela prejema delovna skupnost sproti prihodke iz naslova svobodne menjave dela. To je hkrati začasni obračun njenih prihodkov. Končni obračun pa je treba izvesti ob sestavljanju zaključnega računa, pri čemer je pomembno upoštevati dvoje dejstev. Predvsem mora biti znesek dejanskih prihodkov delovne skupnosti odvisen od uspeha temeljnih organizacij, za katere opravlja svoja dela. Ni torej mogoče prihodkov delovne skupnosti na podlagi predračunov jemati kot nespremenjeno obveznost temeljnih organizacij. Če temeljne organizacije delajo z izgubo, se mora to odraziti tudi na prihodkih delovne skupnosti in s tem na tamkajšnjih osebnih dohodkih. Ne glede na prvotno postavljene standarde stroškov v delovni skupnosti, so torej pri dokončnem obračunu potrebne spremembe, o katerih se je treba že ob samem začetku dogovoriti, kdaj in kako bodo izvedene. Po drugi strani pa je delavce v delovni skupnosti treba stimulirati za boljše gospodarjenje v okviru sprejetega programa dela in prvotnega predračuna in jim ne pobrati vse prihranke, ki jih dosežejo v primerjavi s standardi.

613 Prihodki iz udeležbe v skupnem prihodku

Prihodki iz udeležbe v skupnem prihodku se pojavljajo pri tistih organizacijah združenega dela, ki dosegajo prihodek skupaj z drugimi organizacijami združenega dela. V primeru zaporedno povezanih proizvajalnih ali storitvenih organizacij je nosilec skupnega prihodka šele skupni proizvod ali storitev v zadnji stopnji, vsaka od teh organizacij pa pride do udeležbe v skupnem prihodku glede na to, kaj je prispevala k njemu. Skupni prihodek je sicer še vedno zmnožek prodanih količin s prodajnimi cenami, seveda ob pogoju, da je tako izračunana prodajna vrednost tudi plačana ali da je vsaj njeno plačilo zagotovljeno z inštrumenti za zavarovanje plačil. Toda skupni prihodek se nanaša na vse medsebojno povezane organizacije združenega dela in ne zgolj na posamezno izmed njih. To, kar pripada posamezni organizaciji združenega dela, tj. udeležba v skupnem prihodku, pa že ni več preprosto zmnožek tistih količin, ki jih je prispevala k skupnemu proizvodu, z njihovimi prodajnimi cenami. Vse vključene organizacije združenega dela se namreč dogovorijo za takšen način razporejanja skupnega prihodka, ki bi vsaki omogočil relativno enako udeležbo v skupnem prihodku glede na njen prispevek. Samoupravno dogovorjena »pravila igre« lahko izhajajo npr. iz stališča, da je vsaki udeleženki ob enaki racionalnosti dela treba omogočiti enake osebne dohodke in sklad skupne porabe na pogojnega delavca (ali enoto enostavnega dela) in enako akumulacijo ob primerjavi z že obstoječim poslovnim skladom. V vsa-

kem primeru pa morajo vse udeleženke takšnega samoupravnega sporazuma igrati »z odprtimi kartami«, kar je potemtakem povsem drugačen pristop k reševanju problema, kot če ga rešujemo po poti klasičnih tržnih razmerij. Ko posamezna organizacija združenega dela preda naslednji v verigi svoj stopenjski proizvod (ali storitev), ga ji ne zaračuna, pač pa ji pripada določen odstotek v prodajni ceni končnega skupnega proizvoda (ali skupne storitve). Svoje prihodke torej ne doseže ob fizični predaji stopenjskega proizvoda (ali storitve), temveč šele tedaj, ko je končni skupni proizvod (ali storitev) prodan. Razlikovati pa je treba začasno razporejanje skupnega prihodka od končnega razporejanja. Medtem ko pri začasnem razporejanju upoštevamo dosežen skupni prihodek in prvotno postavljene odstotke udeležbe za posamezne organizacije združenega dela, so pri končnem razporejanju že lahko izvedeni določeni popravki glede na spremenjene okoliščine. V smislu predpisov je začasno treba razporediti skupni prihodek najkasneje v nekaj dneh potem, ko je bil ustvarjen; dokončno pa ga je treba razporediti po preteku razdobja, za katero se sestavlja periodični obračun dohodka, oziroma po preteku leta, za katero se sestavlja dokončni obračun dohodka.

Podobno je s prihodki iz udeležbe v skupnem prihodku proizvajalnih ali storitvenih in trgovskih organizacij združenega dela. Ko npr. proizvajalna organizacija preda svoje proizvode trgovski organizaciji, z njimi tedaj še ne doseže nikakih prihodkov. Počakati namreč mora, da jih trgovska organizacija proda, tedaj doseženi prihodki pa štejejo kot skupni, tj. kot takšni, ki z določenim odstotkom pripadajo proizvajalni organizaciji, z določenim odstotkom pa trgovski. V načelu je postavljanje načrtovanih odstotkov udeležbe posamezne udeleženke enako, kot smo ga nakazali v primeru zaporedno povezanih proizvajalnih in storitvenih organizacij združenega dela. Prav tako se tudi tu utegne pojaviti razlika med začasnim in končnim razporejanjem skupnega prihodka. V smislu predpisov je začasno treba razporediti skupni prihodek v nekaj dneh potem, ko je bil ustvarjen; dokončno pa ga je treba razporediti po preteku razdobja, za katero se sestavlja periodični obračun dohodka, oziroma po preteku leta, za katero se sestavlja dokončni obračun dohodka.

Prihodki, ki jih dosežejo organizacije združenega dela z uvoznimi posli, zastopništvom in posredovanjem štejejo kot skupni prihodek teh organizacij in organizacij, s katerimi poslujejo. Posamezni od njih torej že spet pripada le njena udeležba v skupnem prihodku, ki jo nato vnese v svoj celotni prihodek. Obračun razporeditve takšnega skupnega prihodka pa je treba v smislu predpisov opraviti po preteku razdobja, za katero se sestavlja periodični obračun dohodka, oziroma po preteku leta, za katero se sestavlja dokončni obračun dohodka.

Kjerkoli se pojavlja skupni prihodek, je treba zagotoviti vsem vključenim organizacijam združenega dela dober vpogled v stroške in možnosti za oblikovanje skladov pri vsaki od njih. Dobre podlage za razporejanje skupnega prihodka si ni mogoče zamisliti brez postavljanja ustreznih standardov. Le v takem primeru je mogoče zagotoviti, da ne bo tista organizacija združenega dela, ki slabše gospodari, iz skupnega kotla zajela preveč in oškodovala tistega, ki sicer boljše gospodari.

Če razmišljanje naslonimo na zaporedno povezane proizvajalne organizacije združenega dela, kaže opozoriti, da je pri vsaki vrsti neposrednega materiala treba postaviti standarde cen in potroškov na količinsko

enoto stopenjskega proizvoda in nato končnega skupnega proizvoda. Prav tako je treba v vsaki stopnji dela standardizirati postavke osebnih dohodkov in čas dela, ki nato vstopa v končno kalkulacijo skupnega proizvoda. Podobno velja še za amortizacijo, splošne materialne stroške in splošne osebne dohodke. Le da je tu standardiziranje nekoliko bolj zapleteno, saj je pri njem treba upoštevati tudi standarde izrabe zmogljivosti, kajti od njih je v končni stopnji odvisno, kolikšni bodo standardni zneski tovrstnih stroškov, ki bodo odpadli na skupni proizvod. Drugače pa je spet s standardi oblikovanja sklada skupne porabe, zlasti pa standardi oblikovanja rezervnega sklada in poslovnega sklada. Medtem ko je prve mogoče povezovati z osebnimi dohodki in tretje z že obstoječim poslovnim skladom, je druge mogoče povezovati delno s prvimi in delno z drugimi; podobno seveda tudi standarde prispevkov in davkov iz dohodka. Vendar je te standarde že od samega začetka mogoče jemati le pogojno, saj ne smejo pomeniti izhodišča za graditev prodajnih cen posamezne stopnje, temveč se morajo prilagajati možnostim, ki jih daje prodajna cena skupnega proizvoda v zadnji stopnji, na katerega morajo zneski tudi biti preračunani.

Na podlagi samoupravno dogovorjenih standardov v prejšnjem smislu je sicer mogoče postaviti notranjo obračunsko ceno, po kateri je razporejen skupni prihodek v začasnem obračunu. Če primerjamo notranjo obračunsko ceno posamezne stopnje s prodajno ceno končnega skupnega proizvoda, moremo tudi opredeliti odstotek udeležbe v skupnem prihodku, ki pripada posamezni organizaciji združenega dela kot nosilki posamezne stopnje. Vendar je treba upoštevati, da se utegnejo pojaviti nekateri odmiki od standardov, ki jih ni mogoče razrešiti v okviru posamezne organizacije združenega dela, temveč le v celotni verigi, ki nosi tudi skupni rizik. Vzemimo samo primer spremembe nabavnih cen materiala, ki vstopa v verigo od zunaj in ki ne smejo v primeru, če so objektivno pogojene, prizadeti samo organizacijo združenega dela, pri kateri je ta material porabljen. Podobno velja za primer spremembe prodajnih cen skupnega proizvoda; objektivno pogojeno znižanje prodajne cene lahko bistveno različno prizadene organizacije združenega dela, ki imajo veliko delavcev, a malo sredstev, in tiste, ki imajo malo delavcev, a veliko sredstev, če še vedno vztrajamo na prvotno postavljenih odstotkih udeležbe v skupnem prihodku. Podobni problemi se pojavljajo, če se spremeni raven osebnih dohodkov zaradi splošnega gibanja cen, a tudi, če se spremeni količina skupnega proizvoda, pri kateri so bili standardi stalnih stroškov preračunani na količinsko enoto. Posebni problemi se pa pojavljajo, če je poraba stopenjskega proizvoda v naslednji stopnji drugačna od standardne porabe ali če se spremeni kakovost stopenjskega proizvoda, kjer je krivdo mogoče natančno najti v posamezni organizaciji združenega dela in mora potemtakem ta izven prvotno dogovorjenega odstotka udeležbe v skupnem prihodku pokriti izpade pri vseh drugih organizacijah. V obračunski tehniki za takšne primere ne obstajajo vedno preproste rešitve, napačna rešitev pa utegne prizadeti druge organizacije, ker se jim zmanjša njihov znesek udeležbe v skupnem prihodku.

Iz navedenih primerov je očitno, da pri končnem obračunu udeležbe v skupnem prihodku ni mogoče v celoti vztrajati na prvotnih samoupravno dogovorjenih standardih. V kakšnem obsegu bodo spremenjeni, pa se morajo vključene organizacije združenega dela dogovoriti že ob samem za-

četku in ustrezna določila vključiti v samoupravni sporazum. Končni obračun pa je v tem smislu treba kontrolirati. V načelu je rizik posamezne organizacije združenega dela vse tisto, kar ni bilo samoupravno razširjeno na vse organizacije združenega dela v verigi. Če je npr. pri njej več delavcev, kot je po standardih potrebnih, če je njihova kvalifikacijska sestava previsoka, če je pri njej preveč osnovnih sredstev, kot bi bila po standardih potrebna, ali pa preveč potroškov materiala, to samo zmanjšuje njene lastne rezultate, ne vpliva pa na rezultate drugih organizacij združenega dela v verigi.

Do sedaj smo pojasnjevali čisti model razporejanja skupnega prihodka, po katerem imajo vse temeljne organizacije, razen zadnje v verigi, viseče stroške v zvezi s svojim vložkom v nastajanje skupnega proizvoda, dokler ta ni prodan. Strateško zamisel skupnega prihodka pa je mogoče izvesti tudi tako, da so jim pri medstopenjskih premikih priznani prihodki na podlagi standardnih stroškov, nakar je ob prodaji skupnega proizvoda dodatno razdeljen samo še skupni dobiček.

614 Drugi prihodki

Drugi prihodki imajo v glavnem finančni značaj. To je zlasti očitno v primeru obresti, ki bi jih mogli celo tolmačiti kot zmnožek posojenih sredstev z obrestno mero. Že nekoliko drugače pa je v primeru nadomestila za gospodarjenje s sredstvi po novih načelih našega družbenoekonomskega sistema. Dohodek, ki ga pridobi organizacija združenega dela, v katero so svoja sredstva vložile druge organizacije združenega dela, namreč ne šteje kot njen dohodek, temveč kot skupni dohodek te organizacije in tistih, ki so vanjo vložile svoja sredstva. Če kaka organizacija združenega dela da drugi kredit, ji pripadajo obresti, ki so po svojem znesku praviloma vnaprej določene in neodvisne od samega dohodka pri tisti organizaciji, ki je kredit dobila. Če pa kaka organizacija združenega dela svoja sredstva združi, tj. vloži v drugo, pa ji pripada nadomestilo za gospodarjenje s sredstvi, ki je odvisno od skupnega dohodka. Prav tako vračilo kredita praviloma ni odvisno od dohodka, medtem ko je vračilo združenih sredstvih po novih načelih od njega praviloma odvisno. Vendar so to sedaj podrobnosti, ki nas ne zanimajo. Bistveno pa je spoznanje, da se prihodki iz nadomestila za gospodarjenje s sredstvi in obresti pojavljajo le pri tisti organizaciji združenega dela, ki je svoja sredstva dala drugim. Medtem ko ji obresti pritekajo v rokih, predvidenih v kreditni pogodbi, je nadomestilo za gospodarjenje s sredstvi odvisno od razporejanja skupnega dohodka, ki pa mora biti v smislu predpisov dokončno opravljeno za koledarsko leto, medtem ko veljajo za začasno razporejanje roki, dogovorjeni v samoupravnem sporazumu, vendar ne smejo biti daljši od rokov, za katere se sestavlja periodični obračun dohodka.

Tisti, ki združuje svoja sredstva z delavci v drugi organizaciji združenega dela, lahko pričakuje nadomestilo za gospodarjenje z njimi le v primeru, ko je tamkajšnje gospodarjenje dobro in skupni dohodek tako velik, da omogoča skupno akumulacijo. Pri tisti organizaciji združenega dela, ki uporablja sredstva drugih, imajo namreč prednost pri razporejanju skupnega dohodka osebni dohodki in sklad skupne porabe, vse v mejah samoupravnega sporazuma. Šele tisto, kar ostane, je lahko podlaga za

udeležbo tistega, ki je združil, tj. vložil sredstva. Ali z drugimi besedami, problem pri razporejanju skupnega dohodka se pravzaprav omejuje na problem razporejanja skupne akumulacije. Ker pa je ta odvisna od obračunavanja stroškov (v širšem poslovnem smislu), mora ustrezni samoupravni sporazum spet nujno obsegati tudi standarde teh stroškov, da ne bi bila oškodovana tista organizacija združenega dela, ki je sredstva združila, tj. vložila. Kot v primeru razporejanja skupnega prihodka, je tudi sedaj treba postaviti standarde materialnih stroškov, amortizacije in osebnih dohodkov ter oblikovanja sklada skupne porabe z ustreznimi prispevki in davki iz dohodka, ki so obračunani pred ugotovitvijo osebnih dohodkov in zneska za sklad skupne porabe. Toda da bi bila razporeditev napravljena pravilno, je treba opredeliti tudi sredstva, ki jih je prispevala vsaka organizacija združenega dela. Medtem ko je to povsem jasno za tisto organizacijo združenega dela, ki je združila, tj. vložila svoja sredstva v drugo organizacijo, se utegnejo pojaviti problemi pri tej drugi, kjer je sredstva mogoče meriti na različne načine. Že spet je torej potrebna natančna opredelitev sredstev, da bi bila razporeditev skupnega dohodka opravljena na način, ki bo za neracionalnosti bremenil tistega, ki je sredstva uporabljal, in ne tistega, ki jih je dal.

Seveda je mogoče ob samem začetku vzpostaviti tudi standardni koeficient akumulacije na vložena sredstva, ki niso pridobljena s kreditom. Gotovo v večini primerov tisti, ki sredstva združuje, tj. vlaga v drugo organizacijo združenega dela, iz tega naslova pričakuje določeno nadomestilo, ki bo izraženo z odstotkom od teh sredstev. Če tako sporazumno dogovorjenega standarda najmanjše akumulacije ni mogoče ostvariti, lahko v smislu zakona o združenem delu govorimo o motnjah pri poslovanju tiste organizacije združenega dela, pri kateri je potekalo ustrezno poslovanje. To pa zahteva izdelavo programa za odpravo motenj in njegovo izvedbo, kar je dodaten pritisk v smer boljšega gospodarjenja.

Vidimo torej, da je lahko zaščitena tista organizacija združenega dela, ki sredstva združuje, le v primeru, če skupni dohodek ni umetno zmanjšan ali njegova predpostavljena delitev na osebne dohodke in sklad skupne porabe neracionalna, če je obračun razporejanja napravljen skladno s standardnim zneskom sredstev, kakor tudi, če je določilo o najmanjši akumulaciji vneseno v ustrezni samoupravni sporazum.

Do sedaj obravnavani drugi prihodki se pojavljajo ne da bi bili povezani z nastajanjem kakih materialnih stroškov ali amortizacije; zato kot prihodki pomenijo v celoti tudi povečanje dohodka in celo več, dohodka, ki ga ne obremenjujejo več osebni dohodki. Zadeva je nekoliko drugačna v pogledu prihodkov iz dotacij, subvencij, kompenzacij, regresov in premij. Sicer imajo tudi ti prihodki finančni značaj, vendar ekonomsko gledano dopolnjujejo siceršnje redne prihodke na znesek, ki omogoča primernejše pokrivanje ustreznih materialnih stroškov in amortizacije, a tudi pridobivanje dohodka pri tistih dejavnostih, ki jim je potrebna takšna zunanja »injekcija«. Pripomniti pa kaže, da vse dotacije le ne pomenijo prihodkov; če so npr. dane neposredno za investicije v kaki organizaciji združenega dela, povečujejo njen poslovni sklad, ne pa dohodka.

Med drugimi prihodki se pojavljajo še prihodki v zvezi z enotami v tujini. Organizacija združenega dela ima lahko v tujini obrate ali pa je udeležena v mešanih podjetjih. Dobiček obrata in del dobička, ki ga doseže domača organizacija s svojim deležem v mešanih podjetjih v tujini, se

prenaša v državo in se iz tega naslova pri domači organizaciji pojavljajo prihodki.

Na koncu naj opozorimo, da je v razmerah inflacije mogoče prejete obresti in nadomestila za gospodarjenje s sredstvi obravnavati kot prihodke le, če resnično pomenijo zaslužek. Ali z drugimi besedami, če se ne nanašajo na učinke revalorizacije danih kreditov in združenih sredstev.

615 Izredni prihodki

Različne izredne prihodke teoretično lahko razvrstimo na:

a) prihodke zaradi povečanja določenih sredstev;
b) prihodke zaradi zmanjšanja določenih obveznosti do virov sredstev.

Prva skupina je obsežnejša od druge. Vanjo spadajo npr. prihodki, ki imajo svoj izvor v:

aa) presežkih pri gotovini, materialu, polproizvodih, proizvodih in blagu;
ab) pozneje ugotovljenih poslovnih terjatvah iz preteklega leta;
ac) izterjanih odpisanih poslovnih terjatvah;
ač) prejetih arah, skesninah, pogodbenih kaznih, penalih, stojninah in zamudnih obrestih.

Med izrednimi prihodki upoštevamo le presežke pri obratnih sredstvih, ne pa tudi presežkov pri osnovnih sredstvih in sredstvih skupne porabe; ti povečujejo neposredno poslovni sklad ali sklad skupne porabe. Presežkov ni mogoče kratko in malo poravnati s primanjkljaji, saj utegnejo imeti povsem drugačen izvor.

Če je organizacija združenega dela v preteklem letu prodala kak proizvod, trgovsko blago ali opravila storitev, vendar je tedaj pozabila izstaviti račun, ne more v novem letu izstavljenega računa, ki povečuje terjatve, upoštevati med tedanjimi rednimi prihodki. Ker v novem letu ni nobenih odhodkov iz tega naslova, celotni njegov znesek neposredno povečuje poslovni izid. Smiselno enak značaj pa ima tudi prodajna vrednost tistih prodanih poslovnih učinkov, za katere v prejšnjem letu ni dobila pravočasno niti plačila niti kritja v inštrumentih za zagotovilo plačila in jih tedaj ni mogla upoštevati med rednimi prihodki, v novem letu pa je kupec dolžni znesek poravnal.

V posameznem letu odpisane poslovne terjatve povečujejo tedanje izredne odhodke. S tem, ko je organizacija združenega dela zaradi razbremenitve svojih obratnih sredstev odpisala kako dvomljivo ali sporno terjatev, pa se še ni odpovedala iskanju možnosti, da bi izterjala vsaj del njenega prvotnega zneska. Če s prizadevanjem kasneje uspe, se za izterjani znesek povečajo izredni prihodki, saj ne zmanjšuje več terjatev.

Ara je vsota denarja ali kaka druga vrednost, ki jo daje prva pogodbena stranka drugi v znak, da je pogodba sklenjena in da je zagotovljena njena izpolnitev. Če je pogodba izpolnjena, nastopa ara kot predujem. Če stranka, ki je dala aro, po svoji krivdi ne izpolni pogodbenih obveznosti, jo more druga stranka zadržati in se ji pojavi med izrednimi prihodki. Če je za neizpolnitev pogodbe kriva stranka, ki je prejela aro, sme nasprotna stranka zahtevati vračilo dvakratne are; pri tem vračilo prvotnega zneska

zmanjšuje njene terjatve, prejem dodatnega zneska pa vstopa med izredne prihodke.

Skesnina je vsota denarja ali druga vrednost, ki jo prva pogodbena stranka plača drugi, da bi odstopila od pogodbe pred njeno izpolnitvijo. Odstop od pogodbe ob hkratnem plačilu skesnine je pravica tiste stranke, ki si jo je dogovorila. Za plačilo skesnine ni pogoj, da je pogodbena stranka kriva kot v primeru are; stranka mora plačati skesnino, kadar svojevoljno odstopi od pogodbe, pri drugi stranki pa se iz tega naslova pojavijo izredni prihodki.

Pogodbeno kazen plača stranka, ki ni izpolnila pogodbene obveznosti oziroma jo je izpolnila napačno ali nepopolno. Plača pa jo le v primeru, če je predvidena v pogodbi in če pogodba ni bila izpolnjena zaradi vzroka, za katerega je pogodbena stranka odgovorna. Druga stranka, ki prejme takšno pogodbeno kazen, izkazuje iz tega naslova izredne prihodke.

Penali so podobni pogodbeni kazni, vendar se od nje razlikujejo po tem, da niso predvideni v pogodbi, temveč so dani z zakonskim predpisom. Sicer se pa pojavljajo zaradi neizpolnitve pogodbenih obveznosti ali zaradi neupoštevanja predpisanih zahtev.

Stojnina je pogodbeno ali s tarifo določeno nadomestilo, ki pripada prevozniku, če pošiljatelj ali prejemnik po svoji krivdi zadržuje prevozna sredstva po izteku pogodbenega ali postavljenega roka. Kot izredni prihodek se torej pojavlja le pri transportnih organizacijah združenega dela.

Zamudne obresti plača dolžnik, ki ni v roku poravnal svoj dolg. Kot izredni prihodek se pojavljajo le pri tistih organizacijah združenega dela, ki imajo slabe kupce — plačnike.

Pripomnimo naj še, da vse te odškodnine vplivajo na izredne prihodke le takrat, ko izhajajo iz normalnih poslovnih razmerij; odškodnine, ki jih npr. organizacija združenega dela dobi v zvezi s sredstvi skupne porabe, vplivajo le na sklad skupne porabe, ne pa na njen poslovni izid.

V drugo skupino izrednih prihodkov pa štejemo npr. tiste, ki imajo svoj izvor v:

ba) pozneje priznanih blagajniških popustih (kasaskontih), bonifikacijah ali drugih popustih pri nabavi materiala in trgovskega blaga;

bb) pozitivnih razlikah pri časovnih razmejitvah.

Vsi popusti ob nakupu, ki so razvidni iz samega računa, neposredno zmanjšujejo nabavno vrednost materiala ali trgovskega blaga. Med izredne prihodke vstopajo šele tisti, ki so organizaciji združenega dela priznani kasneje in niso razvidni iz prejetega računa. Blagajniški popust je popust pri prodajni ceni, ki pripada kupcu, če plača račun takoj po prevzemu blaga, pred pogodbenim ali običajnim rokom. Bonifikacija je dobropis, ki si ga kupec navadno izposluje, če blago ni bilo dogovorjene kakovosti ali vrste. Lahko pa prodajalec kasneje odobri kupcu popust tudi iz kakega drugega razloga. Zaradi takšnih popustov, ki jih dobi proučevana organizacija združenega dela, se ji zmanjšajo njene prvotno prikazane obveznosti.

Pozitivne razlike pri časovnih razmejitvah se končno pojavijo, če je organizacija združenega dela med letom vračunala več stroškov določene vrste, kot so se do konca leta resnično pojavili. Medtem ko presežek vračunanih nad nastalimi stroški investicijskega vzdrževanja navadno prenaša kot rezervo v naslednje leto, presežek vračunanih nad nastalimi stroški

gospodarske propagande, reprezentance in podobno ob koncu leta vnese med izredne prihodke. S tem izgladi vpliv prevelikih rednih odhodkov na poslovni izid.

616 Celotni prihodek in skupni prihodek

Celotni prihodek organizacije združenega dela je seštevek vseh njenih rednih in izrednih prihodkov. Medtem ko moremo prihodke proučevati po njihovih vrstah, je celotni prihodek samo enoten seštevek in ga ne moremo več razčlenjevati po vrstah. Kot tak je računovodsko zajet v vsaki organizaciji združenega dela.

Skupni prihodek pa ni prihodek določene organizacije združenega dela, temveč prihodek več takšnih organizacij hkrati. Skupni prihodek je znesek prihodka iz prodaje proizvodov ali storitev, ki so rezultat skupnega dela ali sodelovanja več organizacij združenega dela in zaradi tega pripada vsem tem. Pri nobeni organizaciji združenega dela se ne pojavlja skupni prihodek kot družbenoekonomska kategorija. Kot poslovno tehnična kategorija pa je zajet pri tisti, ki opravi prodajo skupnega proizvoda ali storitve in ki mora nato razporediti ta skupni prihodek med vse udeležence njegovega ustvarjanja. Računovodsko je potemtakem zajet le pri zadnji organizaciji združenega dela v verigi.

62 Ugotavljanje dohodka

620 Razvrstitev odhodkov v ožjem smislu

Pri načelnih razpravah o ugotavljanju dohodka se navadno naslanjamo kar na določila Zakona o združenem delu, po katerih dobimo dohodek, če od celotnega prihodka kot seštevka prihodkov vseh vrst, odštejemo materialne stroške in amortizacijo. Pri podrobnejšem teoretskem razčlenjevanju pa le pridemo do naslednje razvrstitve odštevnih postavk:

I. Stroški materiala v prodanih količinah (stroški osnovnega in pomožnega materiala, energije, goriva in maziva, materiala za čiščenje in vzdrževanje, pisarniškega materiala in strokovne literature, odpisa drobnega inventarja in embalaže, službenih in delovnih oblek, zaščitne obleke in obutve in drugih sredstev higiensko-tehnične zaščite delavcev, kala, razsipa, okvar in razbitja brezplačno danih proizvodov).

II. Stroški storitev v prodanih količinah (stroški proizvajalnih storitev, uvajanja nove proizvodnje in drugih raziskovalnih storitev, najemnin, vzdrževalnih storitev, prevoznih storitev, propagande, reprezentance in udeležb na sejmih in razstavah, svetovalnih, izobraževalnih in drugih neproizvajalnih storitev, dnevnic, terenskih dodatkov in podobnih povračil).

III. Stroški amortizacije v prodanih količinah.

IV. Nabavna vrednost prodanega blaga, materiala in odpadkov.

V. Izredni odhodki.

Če ugotavljamo dohodek posamezne organizacije združenega dela, v katero so drugi vložili svoja sredstva, pa ne smemo pozabiti še na:

VI. Udeležbo drugih v skupnem dohodku.

V nadaljevanju se bomo ozrli na nekaj problemov v zvezi s temi postavkami, medtem ko nam je njihova vsebina že poznana iz dosedanjih razglabljanj.

621 Nekaj problemov v zvezi z odhodki v ožjem smislu

Stroški materiala, storitev in amortizacije se lahko zadržujejo tudi v končni nedokončani proizvodnji in zalogi proizvodov, nekateri izmed njih pa so lahko celo razmejeni in s tem nevračunani; šele tiste, ki niso na tak način izvzeti in se potemtakem nanašajo na prodane proizvode in opravljene storitve, je treba pokriti s celotnim prihodkom. Tedaj so ti materialni stroški in amortizacija že odhodki. Nasprotno pa je treba nabavno vrednost prodanega blaga, materiala in odpadkov in izredne odhodke takoj pokriti s celotnim prihodkom, torej so že ob svojem nastanku odhodki.

Če želimo ugotoviti, koliko stroškov materiala, storitev in amortizacije se nanaša na prodane količine, je najbolje izhajati iz naslednjega izračuna:

materialni stroški in amortizacija v začetni nedokončani proizvodnji in zalogi proizvodov
+
materialni stroški in amortizacija v razdobju
—
materialni stroški in amortizacija v končni nedokončani proizvodnji in zalogi proizvodov

Opozoriti le kaže, da se v razliki pojavljajo tudi tisti materialni stroški in amortizacija, ki se nanašajo na primanjkljaj pri nedokončani proizvodnji in zalogi proizvodov in ne samo na prodane proizvode; da bi dobili zgolj zadnje, je zato treba odšteti še prve, ki so nato obravnavani v okviru izrednih odhodkov.

Sicer se pa v nedokončani proizvodnji in zalogi proizvodov lahko zadržujejo povprečni materialni stroški in amortizacija ali pa zgolj njihov spremenljivi del. V zadnjem primeru so odhodki pred ugotovitvijo dohodka sestavljeni iz spremenljivega dela materialnih stroškov in amortizacije, ki se nanaša na prodane količine, in iz vsega stalnega dela materialnih stroškov in amortizacije, ki je bil obračunan na novo v istem razdobju.

Če je stalni del materialnih stroškov in amortizacije pri dani organizaciji združenega dela sorazmerno občuten, zaloge pa prav tako količinsko velike, povzroči določene težave prehod od vrednotenja zalog po povprečnih materialnih stroških in amortizaciji na vrednotenje zalog po spremenljivem delu materialnih stroškov in amortizacije. Ob prehodu je namreč dohodek ob danem celotnem prihodku bolj zmanjšan kot pa bi bil, če do spremembe v vrednotenju končnih zalog ne bi prišlo. Zato je v takšnih primerih gotovo umesten postopen prehod v nekoliko daljšem razdobju, npr. v nekaj letih, in sicer tako, da je od tistega leta dalje, v katerem je sprejet sklep za prehod na novo, zoženo vrednotenje zalog, vsako leto prenesen med tedanje odhodke v ožjem smislu le znesek na podlagi od-

stotka od stalnih materialnih stroškov in amortizacije, ki so bili zajeti v tedanjih začetnih zalogah, ostali obračun pa poteka že po novem.

Ko smo v točki 60 in 61 obravnavali celotni prihodek, smo opozorili, da v njem ni nujno vsa prodajna vrednost v istem razdobju prodanih proizvodov in opravljenih storitev, temveč je le tista, ki je že plačana ali pa pokrita z inštrumenti za zavarovanje plačil. Vendar moremo smatrati morebitno razliko bolj kot slučajno in izjemno. Toda utegne se le pojaviti in v takšnem primeru ustreznih prihodkov organizacija združenega dela še ne izkazuje. Med odhodki se ji pa že pojavljajo materialni stroški in amortizacija, ki se nanašajo na prodane proizvode ali storitve, pri katerih še ni izkazanih prihodkov. To pravzaprav pomeni neke vrste odpis materialnih stroškov in amortizacije v takšnih proizvodih in storitvah, ki bi po ekonomski logiki bil lahko izkazan le med izrednimi odhodki in ne med rednimi. Če se nato v naslednjem razdobju iz tega razdobja pojavijo prihodki, ker je račun tedaj plačan, ga po enaki ekonomski logiki ne bi smeli šteti med tedanje redne prihodke, temveč med izredne prihodke, saj v celoti povečujejo tudi dohodek, medtem ko so bili ustrezni materialni stroški in amortizacija pokriti že v predhodnem letu z neke vrste odpisom.

622 Dohodek in skupni dohodek

V začetku smo navedli, da je dohodek organizacije združenega dela razlika med celotnim prihodkom in do sedaj podrobneje pojasnjenimi materialnimi stroški z amortizacijo, ki nastopajo kot redni odhodki, kakor tudi izredni odhodki. Sedaj pa moramo to trditev dopolniti, in sicer, da drži le v primeru, ko niso druge organizacije združenega dela združile nikakih sredstev v to organizacijo združenega dela. Če so jih združile, ne pa dale v obliki kredita, je razlika med celotnim prihodkom in že pojasnjenimi materialnimi stroški z amortizacijo in izrednimi odhodki vsaj v določenem obsegu šele skupni dohodek dane organizacije združenega dela in tistih, ki so vložili svoja sredstva v njo. Da pridemo do dohodka dane organizacije združenega dela, moramo odšteti udeležbo drugih organizacij združenega dela v skupnem dohodku. Ni rečeno, da je ves prvotno ugotovljeni dohodek tudi skupni dohodek, saj je pri ugotavljanju skupnega dohodka mogoče izločevati določen del poslovanja, vsekakor pa je treba izločiti presežek materialnih stroškov in amortizacije nad dogovorjenim standardnim zneskom. V vsakem primeru je potrebno s posebnim obračunom ugotoviti, koliko znaša ta skupni dohodek, da bi vedeli, kolikšna je udeležba drugih v njem.

Ali tisti del skupnega dohodka, ki pripada drugim, res zapušča dano organizacijo združenega dela, pri kateri je bil ugotovljen in nato razporejen skupni dohodek? Pri podrobnejši proučitvi celotnega postopka pridemo do zanimive ugotovitve. Tisti organizaciji združenega dela, ki je združila, svoja sredstva v proučevano organizacijo, v smislu prvotnega Zakona o združenem delu pripada udeležba v skupnem dohodku, ki obsega dvoje bistvenih sestavin: nadomestilo za gospodarjenje s sredstvi in vrnitev vrednosti sredstev. Če to prevedemo v strokovni jezik, pomeni, da ji pripadajo denarna sredstva, ki zaobsegajo nadomestilo za gospodarjenje s sredstvi in vrnitev vrednosti sredstev. Nikakor pa ne pride do dohodka v tem znesku. Med njenimi prihodki se pojavlja le prejeto nadomestilo za

gospodarjenje s sredstvi, medtem ko je vrnitev vrednosti sredstev zgolj finančna transakcija, pri kateri se njena dotedanja naložba spremeni spet v denarno obliko. Takšna sprememba pa je možna zaradi tega, ker je proučevana organizacija združenega dela, ki je do tedaj uporabljala njena sredstva, povečala svoj poslovni sklad. Če torej vključujemo vrnitev vrednosti sredstev v udeležbo tiste organizacije združenega dela, ki je sredstva združila, pomeni, da ravno v takšnem znesku proučevana organizacija združenega dela, ki je ta sredstva uporabljala, iz skupnega dohodka, ki ji ne pripada, oblikuje svoj poslovni sklad. Ob takšni strokovni obrazložitvi določil zakona torej spoznamo, da lahko oblikuje dana organizacija združenega dela svoj poslovni sklad tudi iz celotnega prihodka pred ugotovitvijo svojega dohodka in čistega dohodka. Šele nedavno spremenjena izvedbena zakonodaja je takšno napako odpravila, tako da šteje kot udeležba združevalca v skupnem dohodku le nadomestilo za gospodarjenje s sredstvi. Le to potemtakem ni več vključeno v dohodek tiste organizacije, pri kateri je izmerjen skupni dohodek.

Na koncu naj še omenimo, da v primeru, ko kako tuje podjetje vloži svoja sredstva v skupno poslovanje z domačo organizacijo združenega dela, v smislu zakona ne govorimo o njegovi udeležbi v skupnem dohodku, temveč o njegovi udeležbi v dohodku iz skupnega poslovanja; ta pa je vključen v dohodek domače organizacije združenega dela v celoti.

Če želimo na koncu še enkrat pojasniti razliko med skupnim dohodkom in dohodkom dane organizacije združenega dela, potem lahko dohodek organizacije združenega dela opredelimo kot razliko med njenim celotnim prihodkom in materialnimi stroški z amortizacijo iz okvira rednih odhodkov, izrednimi odhodki, kakor tudi nadomestilom za gospodarjenje s sredstvi, ki pripada drugi organizaciji — združevalcu. Nasprotno je skupni dohodek dobljen pri tisti organizaciji združenega dela, v katero so drugi združili svoja sredstva in jih niso dali samo v obliki kredita. Skupni dohodek je razlika med prihodki in ustreznimi materialnimi stroški z amortizacijo iz okvira rednih odhodkov, kakor tudi izrednimi odhodki, vendar vse v znesku, ki ga odobrijo tisti, ki so v organizacijo združenega dela združili, tj. vložili svoja sredstva.

63 Ugotavljanje čistega dohodka in njegovo razporejanje

630 Odhodki iz dohodka pred ugotovitvijo čistega dohodka

Čisti dohodek dobimo, če od dohodka organizacije združenega dela odštejemo razne prispevke, davke in poslovne obveznosti iz dohodka, ki jih lahko sistemiziramo takole:

I. Obveznosti iz dohodka, ki niso odvisne od velikosti dohodka, npr. iz naslova obresti od dobljenih kreditov (če niso povezane z revalorizacijo teh kreditov), zavarovalnih premij, denarnih kazni, dela povračila delovnim skupnostim, dela dajatev za splošno ljudsko obrambo in družbeno samozaščito itd. Takšne obveznosti iz dohodka je treba obravnavati kot stroške in hkrati odhodke pred ugotovitvijo poslovnega izida.

II. Obveznosti iz dohodka, ki so odvisne od velikosti dohodka, npr. iz naslova davkov iz dohodka, prispevkov iz dohodka, razen tistih, ki so sestavni del osebnih dohodkov, članarin in prispevkov gospodarskim zbornicam, dela povračila delovnim skupnostim, dela dajatev za splošno ljudsko obrambo in družbeno samozaščito itd. Takšne obveznosti iz dohodka je treba obravnavati kot sestavine pozitivnega poslovnega izida ali dobička, ne pa kot stroške in odhodke pred ugotovitvijo poslovnega izida. Res je pa osnova za obračun prispevkov in davkov iz dohodka lahko drugačna kot pozitivni poslovni izid. Razlika se zlasti utegne pojaviti pri osebnih dohodkih, kjer je njihov znesek pred obdavčitvijo lahko manjši od zneska iz naslova opravljenega dela, ki ga je treba obravnavati kot strošek. Zato se utegnejo pojaviti prispevki in davki iz dohodka celo v primeru izgube. Njih je v stroškovnem računovodstvu kalkulativno gotovo treba vključiti med stroške, medtem ko takšna rešitev v finančnem računovodstvu ni običajna.

631 Odhodki iz čistega dohodka

Čisti dohodek se načelno razporeja takole:

I. Za osebne dohodke (iz opravljenega dela;* nadomestila; iz upravljanja s sredstvi; iz inovacij in racionalizacij);

II. Za sklad skupne porabe (za temeljne namene; za potrebe stanovanjske gradnje);

III. Za poslovni sklad (za obvezno dana posojila; za združena sredstva v smislu zakona in po samoupravnih sporazumih; za obvezno povečanje zaradi izjemnih pogojev gospodarjenja; za drugo povečanje);

IV. Za rezervni sklad (za obvezno povečanje; za drugo povečanje);

V. Za druge sklade.

Nekatere postavke razporejanja čistega dohodka se spet pojavljajo ne glede na sam čisti dohodek in so torej v vsakem primeru odhodki. To velja zlasti za osebne dohodke iz opravljenega dela (skupaj z nadomestili), ki ekonomsko gledano pomenijo stroške. Toda med odhodki, ki jih je v vsakem primeru treba pokriti s čistim dohodkom, se ne pojavljajo neizbežno v enakem znesku kot so bili v istem razdobju obračunani na novo. Njihov del se namreč lahko sklicuje na nedokončano proizvodnjo in zalogo proizvodov in ga potemtakem še ni treba pokriti. To pomeni, da dobimo osebne dohodke, ki jih je treba pokriti pri razporejanju čistega dohodka takole:

vračunani osebni dohodki v začetni nedokončani proizvodnji in zalogi proizvodov
+
vračunani osebni dohodki v razdobju
—
vračunani osebni dohodki v končni nedokončani proizvodnji in zalogi proizvodov

* Nekateri menijo, naj bi v prihodnosti osebni dohodki iz opravljenega dela skupaj z nadomestili bili pokriti pred ugotovitvijo čistega dohodka. V takšnem primeru bi pa čisti dohodek dejansko bil čisti dobiček in bi le nosil napačno ime.

Te osebne dohodke bi lahko nazivali tudi realizirani osebni dohodki, medtem ko so tisti, ki izhajajo iz razporejanja čistega dohodka, ostvarjeni osebni dohodki. Kolikšni vračunani osebni dohodki se zadržujejo v končni nedokončani proizvodnji in zalogi proizvodov, je odvisno od ustrezne samoupravne odločitve; zakon postavlja samo zgornjo mejo, ki je v povprečni dejanski višini vračunanih osebnih dohodkov. Toda v končni nedokončani proizvodnji in zalogi proizvodov lahko ostanejo tudi zgolj neposredni osebni dohodki. Lahko pa je seveda sprejet sklep, da je tudi osebne dohodke, ki se nanašajo na nedokončano proizvodnjo in zalogo proizvodov, treba sproti pokrivati pri razporejanju čistega dohodka.

Sprotno pokrivanje vseh vračunanih osebnih dohodkov s čistim dohodkom utegne povzročiti težave, kjer obseg proizvajanja in prodaje v okviru krajših časovnih razdobij nista usoglašena.

Vzemimo, da je proizvajanje enakomerno, prodaja pa sezonska. Če so osebni dohodki obravnavani kot sestavni del vrednosti zalog proizvodov, je v času mrtve sezone potreben le sezonski kredit za obratna sredstva. Toda če osebnih dohodkov ni več mogoče obravnavati kot sestavni del vrednosti zalog proizvodov, se v času mrtve sezone utegne pojaviti tudi izguba, ker bi pač bilo potrebno vse tedaj na novo vračunane osebne dohodke že pokriti, čisti dohodek pa ni zadosten zaradi zastoja v prodaji.

Do sedaj smo se nekoliko dalje zadržali pri osebnih dohodkih, ki so med letom obračunani ne glede na tedanji čisti dohodek in ki v primeru, ko jih z njim po obračunu ali zaključnem računu ni mogoče pokriti, vstopajo v opredeljevanje izgube. Toda neodvisno od zneska čistega dohodka je še obvezno dajanje posojila za nerazvite republike in SAP Kosovo, a tudi združevanje sredstev v smislu samoupravnih sporazumov za potrebe infrastrukture. Če kaka organizacija združenega dela ne more pri razporejanju čistega dohodka oblikovati poslovnega sklada v tolikšnem znesku kot znašajo ta obvezna posojila in združena sredstva, pomeni, da v danem letu dejansko plasira sredstva poslovnega sklada, ki jih ima iz prejšnjih let, to pa zožuje njene možnosti pri poslovanju.

632 Razporejanje ostanka čistega dohodka

Kadar razporejamo ostvarjeni čisti dohodek, je manevrski prostor že precej omejen. S čistim dohodkom je treba pokriti osebne dohodke, ki so bili že obračunani skladno s prvotnimi predvidevanji v pogledu čistega dohodka. Toda s čistim dohodkom je treba oblikovati tudi poslovni sklad v tistem znesku kolikor mora dana organizacija združenega dela v proučevanem letu dati novih posojil ali pa združiti sredstev. Dalje obstajajo zakonske obveznosti za oblikovanje rezervnega sklada in končno še samoupravno sprejete obveznosti za oblikovanje sklada skupne porabe. Pri načrtovanju dohodka in čistega dohodka je bilo treba voditi računa o vseh teh angažiranjih čistega dohodka, pri periodičnem obračunu ali zaključnem računu pa je dejansko mogoče odločati le o razporejanju ostanka čistega dohodka, in sicer:

I. Za osebne dohodke iz upravljanja s sredstvi;

II. Za povečanje sklada skupne porabe nad vračunanim zneskom;

III. Za povečanje poslovnega sklada nad tistim zneskom, ki je že prvotno angažiran;

IV. Za povečanje rezervnega sklada nad zakonsko zahtevanim zneskom;

V. Za povečanje drugih skladov.

Na koncu naj omenimo, da ni mogoče presojati racionalnosti razporejanja čistega dohodka prek njegovega razmerja razporejanja, ki nam npr. pokaže, koliko odstotkov čistega dohodka gre za osebne dohodke in sklad skupne porabe, koliko odstotkov pa za poslovni sklad in rezervni sklad, tj. za akumulacijo. V organizacijah združenega dela s področja družbenih dejavnosti je drugi del čistega dohodka sorazmerno neznaten, medtem ko je pri organizacijah združenega dela s področja gospodarskih dejavnosti lahko zelo pomemben. Toda večji odstotek čistega dohodka za poslovni sklad in rezervni sklad pri kaki organizaciji združenega dela še ne pomeni boljšega gospodarjenja kot manjši odstotek čistega dohodka za poslovni sklad in rezervni sklad pri drugi organizaciji združenega dela, kajti v ničemer ne upošteva vloge sredstev pri prvi in drugi. Večji odstotek čistega dohodka za poslovni sklad in rezervni sklad utegne pri organizaciji združenega dela, ki ima velika sredstva, pomeniti manjši odstotek povečanja sredstev kot je odstotek povečanja sredstev pri drugi temeljni organizaciji, kjer je sicer odstotek čistega dohodka za poslovni sklad in rezervni sklad manjši, medtem ko so tudi sredstva precej manjša.

Ustrezni samoupravni akt, ki je naslonjen na širši panožni samoupravni sporazum, na različne načine lahko razreši vprašanje razporejanja čistega dohodka. Postavljena so lahko pravila, po katerih je treba razporediti čisti dohodek kot celoto, čeprav je določen njegov del že vnaprej angažiran, ali pa pravila, po katerih je treba razporediti kasneje ugotovljeni ostanek čistega dohodka. Če se zadržimo za hip na prvi možnosti, kaže opozoriti, da razmerje razporejanja čistega dohodka na osebne dohodke in sklad skupne porabe po tej strani in poslovni ter rezervni sklad po drugi strani ne more biti pri vseh organizacijah združenega dela enako, niti ni nujno, da bi bilo pri proučevani organizaciji združenega dela vedno enako. Mnoge organizacije združenega dela predvidevajo takrat, kadar je čisti dohodek relativno večji, manjši odstotek za osebne dohodke in sklad skupne porabe, kot takrat, kadar je čisti dohodek relativno manjši. Vendar iz dosedanjih razglabljanj vidimo, da na znesek osebnih dohodkov, ki jih je treba pokriti z ostvarjenim dohodkom, vpliva marsikaj in da je torej težko postaviti odstotek njihove udeležbe v dohodku.

Ugotavljanje ostvarjenih osebnih dohodkov in sklada skupne porabe z odstotkom od čistega dohodka je brez dvoma srednja pot med dvema skrajnostima: med preprostim pokrivanjem vračunanih osebnih dohodkov v zaračunani prodaji, pri čemer vsa nihanja v ostanku čistega dohodka občutijo skladi, ter med neizbežnim povečevanjem skladov zaradi vračila kreditov in drugih razlogov, pri čemer vsa nihanja v ostanku čistega dohodka občutijo osebni dohodki. Vendar druga skrajnost skorajda ne pride v poštev, razen če je prvotni znesek vračunanih osebnih dohodkov sorazmerno majhen in obstaja le vprašanje, ali bo ob končni razporeditvi čistega dohodka mogoče še kaj nameniti zanje.

633 Nekaj problemov izračunavanja najmanjše akumulacije

S teoretičnega vidika lahko opredeljujemo akumulacijo na različne načine. Toda vzemimo kot izhodišče našega nadaljnjega razglabljanja akumulacijo v tistem smislu kot jo razume Zakon o združenem delu. V smislu 141. člena tega zakona je akumulacijo treba razumeti kot tisti del čistega dohodka, ki je namenjen za razširjanje materialne osnove dela in za ustvarjanje in obnavljanje rezerv. V strokovnem jeziku bi potemtakem mogli označiti z akumulacijo tisti del čistega dohodka, ki je razporejen v poslovni sklad in rezervni sklad, a tudi morebitne druge sklade, medtem ko ima sklad skupne porabe podoben značaj kot osebni dohodki. Akumulacija je potemtakem tisti del čistega dohodka, ki ni razporejen delavcem v organizaciji združenega dela za zadovoljevanje njihovih osebnih potreb (osebni dohodki) in skupnih potreb (sklad skupne porabe).

Za akumulacijo je v Zakonu o združenem delu izražena posebna skrb. Če v smislu 152. člena tega zakona ni mogoče zagotoviti »toliko sredstev za izboljševanje in razširjanje materialne osnove dela, kot jih določa samoupravni sporazum (minimalna akumulacija)«, celo začnemo govoriti o motnjah pri poslovanju, nakar morajo delavci sprejeti program ukrepov za odstranitev teh motenj. »Organ upravljanja v delovni organizaciji ali drugi organizaciji združenega dela, v katere sestavi je oziroma v katero je združena temeljna organizacija, in pristojni organ družbenopolitične skupnosti imata pravico in dolžnost predlagati delavcem v temeljni organizaciji, v kateri je prišlo do motenj, naj sprejmejo program, ... oziroma naj ukrenejo, kar je določeno v sprejetem programu, če tega niso sprejeli, pa kar je potrebno, da bi odstranili motnje. Če v 30 dneh od dneva, ko je bil dan predlog ... delavci v temeljni organizaciji ne sprejmejo programa ali ne ukrenejo, kar je treba, da odstranijo motnje, lahko določi skupščina družbenopolitične skupnosti pod pogoji in postopki, ki jih določa zakon, ukrepe za družbeno varstvo samoupravnih pravic in družbene lastnine.«

Vidimo torej, da Zakon o združenem delu skrbi za zaščito najmanjše akumulacije, če je ta opredeljena v ustreznem samoupravnem sporazumu. Opozoriti pa kaže, da je oblikovanje rezervnega sklada že postavljeno z zakonom. Najmanjša akumulacija mora potemtakem rešiti predvsem oblikovanje poslovnega sklada.

Oblikovanje poslovnega sklada ni pri vseh organizacijah združenega dela enako pomembno. Gotovo je bolj pomembno pri tistih, ki se ukvarjajo z gospodarskimi dejavnostmi kot pri tistih, ki se ukvarjajo z družbenimi dejavnostmi. A tudi pri tistih, ki se ukvarjajo z gospodarskimi dejavnostmi, se pojavlja različna potreba po oblikovanju poslovnega sklada, ki je odvisna od stopnje razvoja posamezne organizacije združenega dela in od družbene prednosti dejavnosti, s katero se ukvarja. Kako v takšnih okoliščinah določiti najmanjšo akumulacijo pri posamezni organizaciji združenega dela, ali z drugimi besedami, najmanjše novo oblikovanje poslovnega sklada pri njej?

Zanimivo je, da je posredno že z vnaprejšnjim angažiranjem sredstev poslovnega sklada nakazano, v kakšnem znesku ga je najmanj treba oblikovati v posameznem letu. Obvezno je npr. dajanje posojila za nerazvite republike in SAP Kosovo iz poslovnih sredstev, odprta pa je možnost, da posamezne republike predpišejo še obvezno posojilo za svoja nerazvita področja. Dalje se pojavlja združevanje poslovnih sredstev v smislu samo-

upravnih sporazumov za potrebe razvoja infrastrukture. Če kaka organizacija združenega dela ne more pri razporejanju čistega dohodka oblikovati poslovni sklad vsaj v tolikšnem znesku kot znašajo obvezna posojila in združena sredstva, ki so v posameznem letu obračunana na novo, pomeni, da si zožuje možnosti pri svojem nadaljnjem poslovanju. Po drugi strani terja povečanje poslovnega sklada tudi vračilo dotedanjih kreditov za osnovna in trajna obratna sredstva; če organizacija združenega dela ne bi uspela nadomestiti takšne dolgoročne obveznosti do virov sredstev z novo oblikovanim poslovnim skladom, bi že spet zoževala svoje možnosti pri tekočem poslovanju ali pa vračilo starih kreditov sploh ne bi bilo možno brez najetja novih kreditov. Če končno upoštevamo še, da vedno obstaja tudi potreba po razširitvi poslovanja, ki jo omogoča na novo oblikovani poslovni sklad, že lahko dojamemo, kako je v absolutnem znesku mogoče opredeliti najmanjšo akumulacijo pri posamezni organizaciji združenega dela. Očitno pa je tako opredeljena najmanjša akumulacija odvisna tudi od vračilnih rokov kredita. Če so ob sicer nespremenjenih drugih okoliščinah odplačilni roki daljši, je manjša potreba po oblikovanju poslovnega sklada v posameznem letu kot v primeru, ko so odplačilni roki krajši. Odtod tudi zamisel, naj bi vračilo tujih sredstev bilo v odvisnosti od dohodka. Tako smo spet prišli do vprašanja razporejanja skupnega dohodka.

Samoupravni sporazumi, ki naj bi vsebovali določila o najmanjši akumulaciji oziroma o povečevanju poslovnega sklada, seveda nimajo pred očmi potrebe posamezne organizacije združenega dela, temveč skušajo oblikovati določena splošna merila, največkrat v panogi. Če je najmanjša akumulacija postavljena z določenim odstotkom na osebne dohodke ali z določenim odstotkom od čistega dohodka, pri organizacijah združenega dela, ki se ukvarjajo z gospodarskimi dejavnostmi, ne upošteva dovolj očitno tamkaj obstoječih sredstev. Zato je takšno postavljanje najmanjše akumulacije lahko le oblika, za katero se mora skrivati drugačna vsebina in izhodišče. Z ekonomskega vidika je to lahko le določen odstotek v primerjavi s poslovnimi sredstvi ali s poslovnim skladom.

Brž ko se odločimo o tem, da naj bo izhodišče našega razmišljanja o najmanjši akumulaciji razmerje, se nam pa odpre novo področje problemov, ki so povezani bodisi s števcem, tj. akumulacijo, bodisi z imenovalcem, tj. poslovnimi sredstvi ali poslovnim skladom.

Kot smo omenili, mora biti vsaj del poslovnega sklada oblikovan že zato, da bi z njim mogli pokriti obvezno dana posojila za nerazvita področja in druga združena sredstva v smislu zakona ali samoupravnega sporazuma. Ali nato v našem števcu upoštevati celotno povečanje poslovnega sklada, vključno s povečanjem za obvezno dana posojila in za združena sredstva ali samo drugo povečanje poslovnega sklada, kjer sklad ni v pogledu svojih sredstev vnaprej angažiran? Le če je takšno vnaprejšnje angažiranje sredstev poslovnega sklada pri vseh organizacijah združenega dela, ki sklepajo samoupravni sporazum o najmanjši akumulaciji, relativno enako, lahko v števcu upoštevamo celotno povečanje poslovnega sklada iz čistega dohodka. V nasprotnem primeru bi nižji odstotek prejetih obresti in nadomestila za gospodarjenje s sredstvi kot je odstotek najmanjše akumulacije v primerjavi s poslovnimi sredstvi pomenil večjo obremenitev tistih organizacij združenega dela, pri katerih je vnaprejšnje angažiranje sredstev poslovnega sklada relativno večje, toda manjšo obre-

menitev tistih organizacij združenega dela, pri katerih je vnaprejšnje angažiranje sredstev poslovnega sklada relativno manjše.

Dalje je v pogledu našega števca, tj. akumulacije ali povečanja poslovnega sklada, še odprto vprašanje, kako upoštevati dohodek iz izjemnih ugodnosti, ki je sestavni del dohodka proučevane organizacije združenega dela in mora obvezno v poslovni sklad. Če bi takšno oblikovanje poslovnega sklada bilo vključeno v naš števec, bi organizacije združenega dela, pri katerih se pojavlja dohodek iz izjemnih ugodnosti, zelo hitro zadostile zahtevam v pogledu najmanjše akumulacije, medtem ko bi čisti dohodek iz normalnega poslovanja lahko razporejale tudi neracionalno.

Sedaj pa smo pri problemih, ki se tičejo našega imenovalca, tj. poslovnih sredstev. Ali upoštevati povprečno stanje osnovnih in obratnih sredstev ali tudi finančnih naložb iz okvira poslovnih sredstev? Med finančnimi naložbami se namreč pojavljajo tudi tiste obvezne, ki vodijo le do simboličnih obresti ali nadomestila za gospodarjenje. Če tovrstne finančne naložbe niso relativno enake pri vseh organizacijah združenega dela, ki sklepajo samoupravni sporazum o najmanjši akumulaciji, bi bilo bolje iz našega števca izpustiti tisto oblikovanje poslovnega sklada, ki ima svoj izvor v prejetih obrestih in nadomestilu za gospodarjenje s takšnimi sredstvi, v imenovalcu pa izpustiti takšne finančne naložbe.

Novi problemi se pojavljajo v zvezi z ovrednotenjem zalog. Sestavine, ki jih lahko vključuje vrednost nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov, so navzgor omejene praviloma s povprečnimi materialnimi stroški in amortizacijo (dodatno še ni treba pokriti vračunanih osebnih dohodkov), navzdol pa omejene s spremenljivimi materialnimi stroški. Fizično enake zaloge so potemtakem lahko pri različnih organizacijah združenega dela različno ovrednotene, če se poslužujejo različnih metod vrednotenja. Toda tudi pri načelno enako izbrani metodi vrednotenja, npr. po povprečnih materialnih stroških in amortizaciji, utegnejo biti pri različnih organizacijah združenega dela zaloge različno izkazane. Upoštevati je namreč treba dejstvo, da materialni stroški in amortizacija ne izčrpajo vseh stroškov in da se pojavljajo najmanj še vračunani osebni dohodki, ki pa v zalogah niso več vsebovani. Udeležba materialnih stroškov in amortizacije v vseh stroških je seveda različna pri različnih organizacijah združenega dela. Tista, kjer je ta udeležba manjša, bo imela premalo izkazane zaloge v primerjavi z drugo organizacijo združenega dela, kjer je udeležba materialnih stroškov z amortizacijo v vseh stroških večja. Končno je tu še vprašanje aktualnosti cen, po katerih so ovrednotene zaloge. Brž ko različne organizacije združenega dela uporabljajo različne metode računanja cen, po katerih nato ovrednotijo svoje zaloge, so lahko enake zaloge v okviru obratnih sredstev prikazane različno. To pa hkrati pomeni, da enak odstotek najmanjše akumulacije od povprečnih poslovnih sredstev povzroči sorazmerno premalo obračunano odvajanje v poslovni sklad pri tisti organizaciji združenega dela, ki ima manj ovrednotena svoja poslovna sredstva, zlasti ob primerjavi z izračunom pri drugi organizaciji združenega dela, ki ima več ovrednotena svoja poslovna sredstva.

Ne glede na pojasnjene podrobnosti enak odstotek najmanjše akumulacije na povprečna poslovna sredstva pri vseh organizacijah združenega dela ob drugih nespremenjenih okoliščinah omogoča enak tempo rasti teh poslovnih sredstev. Toda za ta sredstva utegne obstajati tudi obveznost do

drugih, npr. iz naslova dobljenega kredita ali pa naložbe, če že zanemarimo tekoče obveznosti. Tisti, ki je proučevani organizaciji združenega dela dal kredit, zajema obresti iz njenega dohodka, tisti, ki je združil sredstva vanjo, pa zajema del skupnega dohodka; ne eno in ne drugo nato ni izraženo v števcu našega izračuna, tj. v akumulaciji ali v povečanju poslovnega sklada, ki izhaja iz razporejenega čistega dohodka. Iz tega pa ni težko priti do sklepa, da je najmanjšo akumulacijo pri posamezni organizaciji združenega dela mogoče primerjati le s tistimi sredstvi, za katera drugim ni treba dajati obresti ali nadomestilo za gospodarjenje. Od našega imenovalca, ki smo ga prvotno izvajali iz aktive bilance stanja, prehajamo na imenovalec, ki ima svoj izvor v pasivi bilance stanja, tj. v poslovnem skladu. Opravka imamo torej z najmanjšo zoženo donosnostjo poslovnega sklada, »zoženo« zato, ker v števcu upoštevamo samo povečanje poslovnega sklada in ne tudi povečanja rezervnega sklada.

Če jemljemo odstotek najmanjše akumulacije v odnosu do poslovnega sklada, nam bo tak inštrument ob drugih nespremenjenih okoliščinah omogočal enak tempo rasti poslovnega sklada. Toda računati je treba s tem, da novo ustanovljena organizacija združenega dela ob začetku sploh nima poslovnega sklada. V takšnih okoliščinah nam navedeni inštrument odpove. Tempo povečevanja poslovnega sklada pri njej očitno narekuje dinamika vračila dobljenih kreditov in sredstev, ki so jih združili drugi. Po drugi strani pa je pri ustaljenih organizacijah združenega dela morda poslovni sklad že prevladujoča postavka v pasivi bilance stanja. Pri njih bi potemtakem inštrument bil dovolj učinkovit, a v nekaterih primerih tudi zelo oster. Ostaja torej dilema ali opredeliti najmanjšo zoženo donosnost poslovnega sklada ali najmanjšo zoženo donosnost poslovnih sredstev, kjer bi morali v števcu upoštevati poleg povečevanja poslovnega sklada še dane obresti in udeležbo drugih, zato pa bi v imenovalcu lahko prešli od poslovnega sklada k poslovnim sredstvom.

Zaznamo torej precej zapleteno problematiko pri postavljanju odstotka najmanjše akumulacije. Če je ne poznamo in če je ne rešimo na primeren način ali če je sploh ne znamo rešiti, tudi tako zamišljen inštrument ne bo dovolj učinkovit ali pa bo deloval z velikimi napakami.

64 Pozitivni in negativni poslovni izid

640 Pojmovanje dobička kot poslovnega izida

Dobiček je poslovnoekonomski in poslovnotehnični pojem, ki je neizbežen pri sprejemanju operativnih poslovnih odločitev in pri presojanju njihovih vrednostnih posledic, ni pa tudi družbenoekonomski pojem, ki bi bil pri samoupravnih organizacijah združenega dela v središču njihovega prizadevanja. Je razlika med vsemi prihodki in vsemi odhodki, ki se pojavljajo v proučevanem razdobju, če so seveda prvi večji. Od dohodka je manjši za obveznosti iz dohodka, ki od njega niso odvisne, kakor tudi za vračunane osebne dohodke, vsebovane v prodanih količinah. Dobiček je

pozitivni poslovni izid, medtem ko za dohodek tega še ne moremo trditi. Le dobiček je nasprotje izgube, ki je negativni poslovni izid.

Dobiček vključuje prav raznolične postavke, ki ne izčrpajo samo akumulacije v organizaciji združenega dela, temveč se nanašajo še na drugo razporejanje čistega dohodka (za povečanje osebnih dohodkov in sklada skupne porabe), a tudi na razporejanje dohodka pred ugotovitvijo čistega dohodka (za obveznosti iz dohodka, ki so od njega odvisne). In še več. Dobiček vključuje tudi nadomestilo za gospodarjenje s sredstvi, ki pripada drugim kot njihova udeležba v skupnem dohodku ali dohodku iz skupnega poslovanja. Toda če po drugi strani pojmujemo stroške v najširšem smislu, nato pa tudi odhodke v takšnem smislu, utegnemo pojem dobička tudi bistveno zožiti. V vsakem primeru pa vidimo, da nima dobiček nikake družbenoekonomske utemeljitve. Je le poseben izraz za nevračunani dohodek, tj. za tisti dohodek, ki ga še nismo upoštevali med stroški. Boljše gospodarjenje v organizaciji združenega dela se med drugim vrednostno izraža tudi v tem, da je ob nespremenjenih cenah mogoče doseči večji dobiček, tj. nevračunani dohodek, iz katerega je nato mogoče v večji meri zadovoljevati skupne, splošne družbene, poslovne in osebne potrebe. Tako je ta pojem le sredstvo, s katerim moremo optimizirati dohodek.

Pri vsem tem pa še vedno nismo nedvoumno pojasnili, kaj je dobiček. S tem, ko ga prikažemo kot nasprotje stroškov oziroma odhodkov, še vedno ni naše pojasnjevanje dobička zadovoljivo. V točki 502 smo namreč nakazovali dejstvo, da lahko same stroške opredeljujemo na več načinov. Če pa imamo več širših in ožjih kategorij stroškov, moramo imeti tudi več širših in ožjih kategorij dobička. Poskušajmo pojasniti zadevo na primeru razlike med prodajno ceno in lastno ceno posameznega poslovnega učinka, kar moremo kasneje z dopolnitvijo za izredne prihodke in odhodke prenesti na vse prihodke in odhodke v organizaciji združenega dela.

Ko smo v točki 522 govorili o lastni ceni poslovnega učinka, nismo nikake pozornosti posvetili dejstvu, ali nam je njegova prodajna cena že poznana ali ne. Ravno to dejstvo pa bistveno vpliva na način upoštevanja obveznosti iz dohodka med stroški in s tem v okviru lastne cene poslovnega učinka. Če nam je prodajna cena poznana, je mogoče med stroški upoštevati vse obveznosti iz dohodka, če nam nasprotno ni poznana, pa le tiste, ki so pogoj za pokrivanje siceršnjih vračunanih delov dohodka.

Prav tako smo v točki 522 zanemarili vprašanje, ali vključujemo med stroške in s tem v okvir lastne cene tudi potrebno oblikovanje skladov. Če sedaj tamkajšnje pomanjkljivosti želimo odpraviti, pridemo do naslednje možne povezave ekonomskih kategorij:

Tip I

1. Materialni stroški v prodanih količinah
2. Amortizacija v prodanih količinah
3. Vračunani osebni dohodki v prodanih količinah
4. Obveznosti iz dohodka, ki od njega niso odvisne
5. Prispevki in davki iz dohodka v zvezi s 3)

Lastna cena I (1 do 5)

6. Potrebno oblikovanje skladov
7. Obveznosti iz dohodka v zvezi s 6)

Lastna cena II (1 do 7)

8. Obveznosti iz dohodka v zvezi z neangažiranim dobičkom

Lastna cena III (1 do 8)

9. Povečanje osebnih dohodkov preko prvotnega zneska
10. Povečanje skladov preko prvotnega zneska

Prodajna cena (1 do 10)

Pri tem je treba upoštevati še naslednje:

Lastna cena I + Dobiček = Prodajna cena
Lastna cena II + Neangažirani dobiček = Prodajna cena
Lastna cena III + Neangažirani čisti dobiček = Prodajna cena

S čistim dobičkom razumemo tistega, ki je že prost vseh davkov in prispevkov, medtem ko jih dobiček sicer še vključuje. Sam dobiček pa je delno že angažiran in sicer s potrebnim oblikovanjem skladov (pod 6) ter davki in prispevki ter drugimi obveznostmi, ki so povezane s tem delom dobička. V klasični računovodski teoriji je pod nazivom lastne cene in dobička navadno govor zgolj o lastni ceni I in o dobičku v zgornjem smislu, medtem ko je v ekonomski teoriji navadno mišljena lastna cena III in neangažirani čisti dobiček. Nasprotno z akumulacijo zajemamo le tisti del postavk pod 6) in 10), ki se nanaša na povečanje poslovnega sklada in rezervnega sklada.

Tip II

1. Materialni stroški v prodanih količinah
2. Amortizacija v prodanih količinah
3. Vračunani osebni dohodki v prodanih količinah
4. Druge obveznosti iz dohodka v celoti ob dani prodajni ceni
5. Prispevki in davki iz dohodka v celoti ob dani prodajni ceni

Razširjena lastna cena I (1 do 5)

6. Potrebno oblikovanje skladov

Razširjena lastna cena II (1 do 6)

7. Povečanje osebnih dohodkov preko prvotnega zneska
8. Povečanje skladov preko prvotnega zneska

Prodajna cena (1 do 8)

O razširjeni lastni ceni I govorimo sedaj zato, ker vključuje vse prispevke in davke iz dohodka. Zato veljajo še naslednja razmerja:

Razširjena lastna cena I + Čisti dobiček = Prodajna cena
Razširjena lastna cena II + Neangažirani čisti dobiček = Prod. cena

Razširjena lastna cena I se razlikuje od lastne cene I po tem, da vključuje tudi prispevke in davke ter druge obveznosti iz dohodka, ki so povezane z oblikovanjem skladov in povečanih osebnih dohodkov. Razširjena lastna cena II se razlikuje od lastne cene II po tem, da vključuje še vedno tudi prispevke in davke ter druge obveznosti iz neangažiranega dobička, je pa že istovetna z lastno ceno III. Neangažirani čisti dobiček je sedaj manjši od čistega dobička za potrebno oblikovanje skladov v čistem znesku, medtem ko je bil pri tipu I neangažirani dobiček manjši od dobička ne samo za potrebno oblikovanje skladov v čistem znesku, temveč tudi za ustrezajoče prispevke in davke ter druge obveznosti iz dohodka. Aku-

mulacija pa je sedaj že spet sestavljena iz tistega dela postavk pod 6) in 8), ki se nanaša na povečanje poslovnega sklada in rezervnega sklada.

To, o čemer lahko delavci naknadno odločajo ob zaključnem računu, je praviloma le neangažirani čisti dobiček, ki je namenjen povečanju osebnih dohodkov in skladov preko prvotnega zneska. O vsem ostalem dohodku so odločitve sprejeli že prej. Res pa mnogokrat poteka diskusija tudi še o potrebnem oblikovanju skladov, če ti računovodsko niso izkazani kot strošek. V takšnem primeru bi lahko rekli, da naknadno odločajo o vsem čistem dobičku.

641 Pojmovanje izgube kot negativnega poslovnega izida

Pri dosedanjih razglabljanjih smo se že večkrat dotaknili pojma izgube. Izguba je očitni negativni poslovni izid, medtem ko je dobiček pozitivni. Izguba je nasprotje dobička. Ni pa nasprotje dohodka. Organizacija združenega dela utegne imeti izgubo, čeprav pridobiva dohodek, če je ta dohodek premajhen. Kot vemo, je z dohodkom kar prepogosto treba pokrivati obveznosti iz dohodka, ki od njega niso odvisne, in vračunane osebne dohodke, vsebovane v prodanih proizvodih. Določene postavke razporejanja dohodka imajo torej svojo avtonomijo in od njega niso odvisne. Če je dohodek premajhen, da bi jih lahko pokrili, govorimo o izgubi.

Če je izguba nasprotje dobička, v točki 640 smo pa razlikovali več kategorij dobička in lastnih cen, si je sedaj treba ogledati še razmerje med tako opredeljenimi lastnimi cenami in prodajnimi cenami, kadar so prve večje.

Če izhajamo iz obravnavanega tipa I, ugotavljamo naslednje:

Lastna cena I — Prodajna cena = Izguba
Lastna cena II — Prodajna cena = Razširjena izguba

Če izhajamo iz obravnavanega tipa II, pa ugotovimo naslednje:

Razširjena lastna cena I — Prodajna cena = Izguba
Razširjena lastna cena II — Prodajna cena = Razširjena izguba

Razširjena izguba vključuje poleg izgube tudi potrebno oblikovanje skladov, ki sicer računovodsko navadno ni izkazano. V naših razmerah pa ne govorimo o izgubi, če ni bilo mogoče oblikovati skladov, temveč govorimo zgolj o motnjah pri poslovanju. Torej z negativnim poslovnim izidom razumemo izgubo in ne razširjene izgube.

Če izgubo osvetljujemo z družbenoekonomskega zornega kota, pa je pri njej treba razlikovati:

a) izgubo na nepokritih materialnih stroških z amortizacijo, ki se nanašajo na prodane poslovne učinke;

b) izgubo na nepokritih obveznostih iz dohodka, ki niso odvisne od dohodka;

c) izgubo na nepokritih osebnih dohodkih, ki se nanašajo na prodane poslovne učinke;

č) izgubo na neuresničenih programiranih skladih.

V primeru pod č) imamo opravka z razširjeno izgubo, v primeru pod a) do c) kumulativno pa z izgubo. Najhujši primer izgube je v primeru pod

a), saj se v takšnem primeru dodatno pojavlja še izguba pod b) in c), če že posebej ne govorimo tudi o izgubi pod č).

642 Poravnavanje izgube

Izguba, ki jo izkaže kaka organizacija združenega dela v določenem razdobju, je po svoje lahko že rezultat dvakratne notranje izravnave v okviru te organizacije združenega dela in potemtakem zmanjšana že prej kot je sploh formalno izkazana. Predvsem je izgubo pri določenem poslovanju v posameznem mesecu mogoče že izravnati z dobičkom pri kakem drugem poslovanju v istem mesecu, nakar se pri celotnem poslovanju v tem mesecu sploh ne pojavi več ali je pa vsaj že zmanjšana. Po drugi strani pa je izgubo pri celotnem poslovanju kake organizacije združenega dela v določenem mesecu mogoče že izravnati z dobičkom pri njenem celotnem poslovanju v kakem drugem mesecu, če le oba meseca pripadata istemu obračunskemu razdobju; nato se izguba z vidika obračunskega razdobja sploh ne pojavi več ali je pa vsaj že zmanjšana. Tako zadenemo na pravi problem izgube šele pri letnem obračunu. Ta je pa tudi predmet naše sedanje obravnave.

Brž ko se izguba pojavi, nastopi vprašanje, kako jo poravnati.[31] Predno odgovorimo nanj, pa kaže opozoriti na to, da v primeru izgube prenehajo veljati kaka razmerja razporejanja pri čistem dohodku, ki jih utegne predvidevati ustrezni samoupravni akt. V najhujšem primeru, ko sploh ni dohodka, je že povsem očitno, da ni mogoče uporabiti odstotkov za izračun osebnih dohodkov pri razporejanju čistega dohodka. Kadar pa je ostvarjen le premajhen čisti dohodek, bi pa kdo utegnil zapasti v zmoto, da so takšni odstotki še veljavni. Vendar ni mogoče povečevati skladov v organizacijah združenega dela, dokler niso pokriti vsi osebni dohodki. V primeru izgube se torej zrušijo načelna razmerja razporejanja čistega dohodka.

Z vidika bilance uspeha pomeni izguba primanjkljaj prihodkov v primerjavi z odhodki, z vidika bilance stanja pa pomeni izguba zmanjšanje sredstev ob sicer nespremenjenih obveznostih do virov sredstev. Razlikovati je zato tudi treba poravnavanje izgube z nadomeščanjem izgubljenih sredstev. Nadomeščanje izgubljenih sredstev je vedno izvedljivo tudi s kreditom, praviloma sanacijskim kreditom, ki pomeni finančno transakcijo. Poravnavanje izgube pa je možno le z določeno dohodkovno transakcijo. Izguba se poravna po zaključnem računu in ne že po periodičnih obračunih.

Poravna pa se:

a) z rezervnim skladom;[32]

b) z namenskimi dotacijami brez obveznosti vračanja;

---

[31] V tej knjigi uporabljamo izraz poravnavanje izgube in ne pokrivanje izgube. Pri tem nas vodi spoznanje, da tisto, kar poravnamo, ne obstaja več, medtem ko v primeru pokrivanja iščemo zanj samo vrednostni ekvivalent; ko npr. obveznost poravnamo, ne obstaja več, ko pa so npr. sredstva pokrita s skladi, zaradi tega še ne prenehajo obstajati.

[32] Izgubo poravnamo z rezervnim skladom in ne s sredstvi rezerv. Sredstva rezerv le prenesemo na žiro račun, da tam dopolnijo zmanjšana sredstva. Poravnavanje izgube pa ni denarna transakcija, temveč dohodkovna. Zato je napačno v tej zvezi uporabljati izraz sredstva namesto sklad. To je povsem očitno tudi, če se opremo na knjigovodsko tolmačenje poravnavanja izgube. Neporavnana izguba je vidna na debetni strani konta in jo poravnavamo s knjiženjem na kreditni strani istega konta; takšno knjiženje pa ima lahko svojo protipostavko le na debetni strani kakega drugega konta. Knjiženje na debetni strani pa pomeni zmanjšanje le pri obveznostih do virov sredstev in ne pri sredstvih.

c) z odpisanimi obveznostmi do drugih oseb, ki so odpisale svoje terjatve do dane organizacije združenega dela;

č) z dohodkom v prihodnjih letih.

Rezervni sklad (pod a) je navsezadnje dohodek preteklih let, ki je bil namensko prihranjen za poravnavanje možnih izgub v prihodnjih letih. Z rezervnim skladom se poravna izguba ali del izgube. z denarnimi sredstvi rezervnega sklada pa dopolnijo zmanjšana poslovna sredstva.

Namenske dotacije brez obveznosti vračanja (pod b) so lahko dane le iz skupnih rezerv organizacij združenega dela ali s strani drugih organizacij združenega dela, s katerimi je bil prevzet skupni rizik; v to skupino pa smiselno spadajo tudi odpisani davki in prispevki iz dohodka, ki so bili prvotno že obračunani in so vplivali na znesek izgube. V prvem primeru prejete namenske dotacije ne povečujejo obveznosti, temveč poravnajo del izgube, ustrezna prejeta denarna sredstva pa dopolnijo siceršnja zmanjšana poslovna sredstva. V drugem primeru je isto z vrnjenimi davki in prispevki, ki so bili prvotno že plačani: zmanjšana obveznost do njih poravna del izgube, medtem ko prejeto vračilo dopolni siceršnja zmanjšana poslovna sredstva.

Do odpisanih obveznostih do drugih (pod c) pride samo v primeru, če so prevzemniki sanacije odpisali svoje terjatve z namenom, da bi bila izguba pri organizaciji združenega dela v takšnem znesku poravnana. V tem primeru se z odpisanimi obveznostmi poravna del izgube, denarna sredstva se pa ne povečajo, ker še niti niso bila zmanjšana ob poravnavi prvotno izkazane terjatve. Dopolnitev zmanjšanih poslovnih sredstev je v takšnem primeru mogoče pojasniti z ohranitvijo tistih denarnih sredstev, ki bi sicer morala biti porabljena za poravnavo prvotno izkazane terjatve.

Poravnavanje izgube z dohodkom v prihodnjih letih (pod č) pa se formalno izkazuje v prehodnem razdobju kot zmanjšanje dotedanjega poslovnega sklada, seveda le največ do celotnega njegovega zneska, zmanjšanega za kritje obveznega posojila za nerazvite republike in SAP Kosovo ter drugih združenih sredstev. S tem pa ni rešeno vprašanje dopolnitve zmanjšanih poslovnih sredstev. Rešiti ga je mogoče le s sanacijskimi krediti, ki s finančnega vidika pripomorejo k premostitvi težav v prehodnem razdobju, v katerem še ni z novim dohodkom ponovno oblikovan poslovni sklad v prvotnem znesku. Vračilu sanacijskega kredita bi moralo ustrezati ponovno oblikovanje poslovnega sklada iz tedanjega dohodka. Če je v novem letu poslovni sklad oblikovan v enakem znesku, kot je bil vrnjen sanacijski kredit, je dejansko šele v tem znesku prvotna izguba poravnana. denarna sredstva novega dohodka, ki je bil razporejen v poslovni sklad, pa nadomeščajo dotedanja denarna sredstva sanacijskega kredita, ki so bila prvotno pridobljena, da bi z njimi prehodno bilo mogoče dopolniti zmanjšana poslovna sredstva. Če je v novem letu poslovni sklad oblikovan v večjem znesku, kot je vrnjen sanacijski kredit, medtem ko del sanacijskega kredita še obstaja in bo vrnjen v naslednjem letu, je mogoče pojasnjevati, da je izguba dejansko poravnana v znesku novo oblikovanega poslovnega sklada, medtem ko je presežek tega zneska nad zneskom vrnjenega sanacijskega kredita mogoče obravnavati pri prekvalifikaciji sanacijskega kredita v kredit za osnovna ali za obratna sredstva. Če je pa v novem letu poslovni sklad oblikovan v manjšem znesku, kot je bil vrnjen sanacijski kredit, je seveda že spet le v znesku oblikovanega poslovnega sklada mo-

goče videti dokončno poravnavanje izgube, medtem ko razlika kaže na ponovni izpad začasno dopolnjenih poslovnih sredstev, za kar bi bil potreben nov kredit ali kak drug način poravnavanja izgube.

Če izgube ni mogoče poravnati niti z začasnim zmanjšanjem poslovnega sklada, je formalno neporavnana. Poravnana bo kasneje z dodatnimi namenskimi dotacijami (pod b) ali odpisanimi obveznostmi (pod c) ali pa tako, da bo v naslednjih letih del tedanjega čistega dohodka namenjen pokrivanju izgube v preteklosti, namesto da bi povečeval sklade. Toda tudi v primeru formalno neporavnane izgube lahko v prehodnem razdobju dopolnimo zmanjšana sredstva s sanacijskim kreditom. Sanacijski krediti potemtakem rešujejo vprašanje plačilne sposobnosti organizacije združenega dela in ji pripomorejo, da pri nadaljnjem poslovanju med drugim sama ustvari dohodek za poravnanje pretekle izgube. Strogo je torej treba razlikovati plačilno nesposobnost organizacije združenega dela od njene izgube. Organizacija združenega dela ima lahko izgubo, toda je plačilno sposobna, ker je med drugim s sanacijskimi krediti dopolnila potrebni znesek svojih obratnih sredstev. Po drugi strani pa je organizacija združenega dela lahko plačilno nesposobna, čeprav nima izgube, ker je pač svoja denarna sredstva iz okvira obratnih sredstev investirala v osnovna sredstva, ker je vzpostavila prevelike zaloge materiala, ker je njen proizvajalni ciklus predolg, ker ne more prodati svojih proizvodov, ker je kupcem dala možnost predolgega odloga plačila itd. V vseh teh primerih ima premalo denarja, da bi z njim lahko poravnala svoje zapadle obveznosti, kar označujemo kot njeno plačilno nesposobnost.

Ob koncu naj še omenimo, da pojav izgube ne povzroča samo potrebe po njenem poravnavanju, temveč ima svoj vpliv tudi na osebne dohodke delavcev v prihodnjem razdobju, ki se praviloma zmanjšajo.

65 Mednarodna primerjava računovodsko prikazanih prihodkov

650 Najsplošnejša teoretska razčlenitev prihodkov

Na podoben način kot prej obravnavane ekonomske kategorije moremo sedaj teoretsko razčleniti prihodke (in postavke poravnavanja negativnega poslovnega izida):

P-A	PRODAJNA VREDNOST PRODANIH ZALOG IN OPRAVLJENIH STORITEV	
P-AA	Prodajna vrednost prodanih proizvodov in opravljenih storitev	I III
P-AB	Prodajna vrednost prodanega materiala in trgovskega blaga	I III
P-B	PRIHODKI IZ FINANCIRANJA	
P-BA	Prejete obresti	I III
P-BB	Prejete udeležbe v zvezi z naložbami	I III
P-BC	Prejete dotacije v zvezi s poslovanjem	I III

P-C IZREDNI PRIHODKI

P-CA	Izredni prihodki iz povečanja sredstev	I III
P-CB	Izredni prihodki iz zmanjšanja obveznosti	I III

P-Č PORAVNAVANJE NEGATIVNEGA POSLOVNEGA IZIDA

P-ČA	Iz namensko zadržanega pozitivnega poslovnega izida preteklih let	I II III
P-ČB	Iz nenamensko zadržanega pozitivnega poslovnega izida preteklih let	I
P-ČC	Iz nerazdeljenega pozitivnega poslovnega izida preteklih let	I
P-ČČ	Iz zmanjšanja vračunanih dajatev	I
P-ČD	Iz izrednih dotacij	I III
P-ČE	Z zmanjšanjem obveznosti za vnesena sredstva	I III
P-ČF	Neporavnana izguba	I

651 Predpisana razčlenitev prihodkov v Jugoslaviji

Če upoštevamo postavke, ki jih vsebuje predpisani obrazec bilance stanja, pridemo do naslednje primerjave s postavkami v naši najsplošnejši teoretski razčlenitvi:

I PRIHODKI

Prihodki, doseženi s prodajo	del P-AA I
Prihodki, doseženi s svobodno menjavo dela	del P-AA I
Prihodki, doseženi iz skupnega prihodka	del P-AA I
Prihodki, doseženi s prodajo blaga	P-AB I
Prihodki iz obresti	P-BA I
Prihodki iz prejetega nadomestila za gospodarjenje s sredstvi	P-BB I
Prihodki iz dotacij, subvencij in kompenzacij	P-BC I
Izredni prihodki	P-CA I P-CB I

II KRITJE IZGUBE

Iz sredstev rezerv in skupnih rezerv	P-ČA II P-ČD I
Iz naslova skupnega rizika	P-ČD I
V breme poslovnega sklada	P-ČA I
Nekrita izguba	P-ČF I

652 Prevladujoča razčlenitev prihodkov v ZDA

Postavke prihodkov niso v ZDA ravno podrobno razčlenjene, temeljne postavke, ki jih moremo primerjati z našo najsplošnejšo teoretsko razčlenitvijo so pa npr. naslednje:

REVENUES (PRIHODKI)

OPERATING REVENUES (prihodki iz poslovnih operacij)

Net sales revenues (čisti prihodki iz prodaje)	P-A
Ancillary revenues (stranski prihodki)	
Interest (obresti)	P-BA
Dividends (dividende)	P-BB

NONOPERATING REVENUES (drugi prihodki)

Gains resulting from unusual sales of assets (dobiček iz nenormalne prodaje sredstev)	del P-CA
Gains resulting from the retirement of bonds payable prior to maturity (dobiček iz predčasne poravnave obveznic)	P-CB
Corrections of prior years net income (popravki čistega dobička predhodnega leta)	del P-CA

653 Razčlenitev prihodkov v ZR Nemčiji

Pojmovni sistem v ZR Nemčiji je svojevrsten in v njem ni enakega mesta za ekonomsko kategorijo prihodkov kot drugod. To je razvidno iz naslednje primerjave:

ERTRÄGE (DONOSI)

Umsatzerlöse (prodajni izkupiček)	del P-AA
+ Veränderungen des Bestandes an fertigen und unfertigen Erzeugnissen (sprememba stanja proizvodov in nedokončane proizvodnje)	končno manj začetno stanje S-ABB in S-ABC
+ Andere aktivierte Eigenleistungen (drugi aktivirani notranji učinki)	del P-AA
= Gesamtleistung (celotni učinek)	
Erträge aus Gewinngemeinschaften, Gewinnabführungs- und Teilgewinnabführungsverträgen (donosi iz pogodb o prenosu dobička)	del P-BB
Erträge aus Beteiligungen (donosi iz udeležb)	del P-BB
Erträge aus anderen Finanzanlagen (donosi iz drugih finančnih naložb)	del P-BB
Zinsen und ähnliche Erträge (obresti in podobni donosi)	del P-BB P-BA
Erträge aus dem Abgang von Gegenständen des Anlagevermögens und aus Zuschreibungen zu Gegenständen des Anlagevermögens (donosi iz prodaje premoženjskih naložb in pripisov vrednosti premoženjskim naložbam)	del P-CA

Erträge aus der Herabsetzung der Pauschalwertberichtigungen zu Forderungen (donosi iz znižanja pavšalnih popravkov vrednosti pri terjatvah)	del P-CA
Erträge aus Verlustübernahme (donosi iz pokritja izgube)	P-ČD
Unterstützungen (podpore)	P-BC
Gewinnvortrag aus dem Vorjahr (prenos iz dobička iz preteklega leta)	P-ČC
Entnahme aus offene Rücklagen (poravnanje iz očitnih rezerv)	P-ČA II
Bilanzverlust (bilančna izguba)	P-ČF

654 Nekaj sklepov iz mednarodne primerjave prihodkov

V Jugoslaviji s prihodki zajemamo prihodke iz prodaje, kjer imamo kot podvrsto tudi prihodke iz svobodne menjave dela in prihodke iz udeležb v skupnem prihodku, medtem ko se kot finančni prihodki pojavljajo večinoma obresti, čeprav naj bi se te z nadaljnjim razvojem vsaj delno spreminjale v prihodke iz udeležb v skupnem dohodku; izredni prihodki so pa sorazmerno omejeni.

V DR Nemčiji so prihodki označeni kot »Erlöse« (izkupički), med rednimi prihodki se pa npr. pojavljajo tudi tisti iz prodaje osnovnih sredstev, ki so bila zaradi izrabe izločena iz uporabe.

V ZDA so prihodki označeni kot »revenues«, pri čemer razlikujejo prodajno vrednost prodanih proizvodov in opravljenih storitev, finančne prihodke in izredne prihodke.

Ker se drugod ne pojavljajo razlike med poslovnimi sredstvi in sredstvi skupne porabe kot pri nas, se med prihodki, ki vplivajo na poslovni izid razdobja, utegnejo pojaviti tudi takšni zneski, ki bi po naši praksi po kompenzaciji z ustreznimi nabavnimi vrednostmi povečevali sklad skupne porabe.

Koristno pa je opozoriti, da v ZR Nemčiji pojem »Erträge« (donosi) ni istoveten s pojmom prihodkov, ker obsega tudi spremembe v stanju zalog proizvodov in nedokončane proizvodnje. Še manj je mogoče istovetiti francoski pojem »produits« s prihodki, ker obsega poleg prihodkov še končno vrednost zalog proizvodov in nedokončane proizvodnje.

V pogledu merjenja prihodkov v svetu zdaleč prevladuje načelo, po katerem je odločilen trenutek dostave blaga. To se zahteva v ZDA in ZR Nemčiji, medtem ko takšna praksa le prevladuje v Veliki Britaniji in Franciji v primerjavi z merjenjem prihodkov v času prejetega naročila. Merjenje prihodkov na podlagi plačila ni značilno za razvite države, res je pa tudi tam disciplina plačevanja na višini.

7.

Izkaz uspeha kot računovodski izkaz prihodkov in odhodkov

70 Pojem izkaza uspeha

700 Vsebina izkaza uspeha

Izkaz uspeha je poleg izkaza stanja (»bilance«) drugi temeljni sestavni del zaključnega računa. Domača literatura ga označuje kot »bilanca uspeha«; ta izraz so leta 1969 usvojili tudi naši predpisi. V prejšnjih letih pa je bil v praksi naših organizacij združenega dela pod vplivom tedanjih predpisov uveljavljen njegov opisni naziv »ugotovitev celotnega prihodka in razdelitev dohodka«. Pred vojno se je pri naših podjetjih navadno nazival »izkaz izgube in dobička«. Pri večini ameriških podjetij je označen kot »statement of income« ali »income statement«; od drugih njegovih nazivov pa pridobiva na veljavi zlasti naziv »statement of earnings«, medtem ko je v čedalje manjši meri v uporabi starejši naziv »profit and loss statement«.

Predmet izkaza uspeha je dohodek oziroma poslovni izid, ki ga je organizacija združenega dela ostvarila v kakem razdobju. Pri tem je poslovni izid lahko pozitiven ali negativen. Vendar s tem še ni rečeno, ali zajema:

a) oblikovani kosmati poslovni izid in njegovo razdelitev (oziroma poravnavo v primeru izgube) ali

b) oblikovanje poslovnega izida in njegovo delitev (oziroma poravnavanje v primeru izgube).

Predvojni izkazi uspeha so navadno izhajali iz kosmatega dobička, tj. razlike med prihodki iz prodaje in proizvajalnimi stroški prodanega blaga, s katero je bilo treba pokriti splošne stroške uprave in prodaje, nakar je bil po popravkih za izredne prihodke in odhodke prikazan obdavčljivi dobiček, davek na dobiček in čisti dobiček. V takšnem izkazu uspeha torej niso bile razvidne vse postavke, ki so pripomogle k oblikovanju poslovnega izida. V povojnem razdobju so pod vplivom predpisov naše organizacije združenega dela prešle k prikazovanju vseh postavk, ki pripomorejo k oblikovanju poslovnega izida. Nekaj podobnega zasledimo npr. tudi pri ameriških podjetjih, k čemur sta zlasti pripomogli s svojimi zahtevami dve ameriški instituciji: vladna »Securities and Exchange Commission« ter ugledna »New York Stock Exchange«.

V sodobnem izkazu uspeha so torej vedno navedeni prihodki in odhodki in ne samo poslovni izid ter njegova razdelitev. Realnost poslovnega izida v njem je odvisna od tega, kako so opredeljeni prihodki in odhodki, kakor tudi od tega, s kakšno natančnostjo so ugotovljeni. Skriti dobički (rezerve) in skrite izgube ne izmaličujejo samo izkaza stanja, temveč tudi prihodke in odhodke in s tem prikazani poslovni izid.

Obseg in način delitve poslovnega izida v izkazu uspeha sta pa odvisna od predpisov. Isto velja za poravnavanje izgube.

701 Vrste izkazov uspeha

Izkaz uspeha navaja prihodke in odhodke skupaj s poslovnim izidom in njegovo razdelitvijo v določenem razdobju. Glede na to, za kakšno razdobje ga sestavljamo in s kakšnim namenom, razlikujemo:

a) redne izkaze uspeha in
b) posebne (specialne) izkaze uspeha.

Oglejmo si najprej redne izkaze uspeha. Ker nas na tem mestu še ne zanima njihova oblika, je tudi obravnava njihovih vrst smiselno omejena.

Razlikujemo lahko:

aa) obdobni (periodični) izkaz uspeha;
ab) letni izkaz uspeha.

Prvi je sestavljen za krajša razdobja od leta dni, navadno za razdobje prvih 3, 6 in 9 mesecev ali celo za vsak mesec. Pri nas je predpisan za razdobje prvih 3, 6 in 9 mesecev ter ima le začasni značaj. Nasprotno je letni izkaz uspeha sestavni del letnega zaključnega računa, kar pomeni, da ima dokončen značaj. Naslednji obdobni izkaz uspeha, ki se pojavlja v istem koledarskem ali poslovnem letu, povzema tudi podatke iz prejšnjega obdobnega izkaza uspeha. Letni izkaz uspeha za določeno leto pa nikoli ne povzema podatkov iz izkaza uspeha za preteklo leto; lahko jih le navaja ločeno zaradi primerjave.

Glede na stopnjo točnosti bi mogli razlikovati:

ac) poskusni izkaz uspeha;
ač) popisni (inventurni) izkaz uspeha;
ad) dejanski izkaz uspeha.

Oznake »poskusni«, »popisni (inventurni)« in »dejanski« sicer res bolj ustrezajo raznim vrstam izkaza stanja (bilance). Toda točnost, s katero je sestavljen izkaz stanja (bilanca), se odraža tudi na točnosti izkaza uspeha. Ker obdobni izkazi uspeha temeljijo kar na knjigovodskih podatkih brez njihovega usoglaševanja z dejanskim stanjem, so očitno poskusni izkazi uspeha. Nasprotno je letni izkaz uspeha popisni (inventurni) izkaz uspeha. Kakšen je dejanski izkaz uspeha za poslovno ali koledarsko leto, je pa spet navadno nepoznano, saj vsak končni izkaz stanja (»bilanca«) lahko vsebuje tudi skrite dobičke (rezerve) in skrite izgube.

Glede na to, ali se izkaz uspeha nanaša na preteklo ali prihodnje razdobje, razlikujemo:

ae) obračunski izkaz uspeha;
af) predračunski izkaz uspeha.

Glede na poslovni izid v razdobju, pa razlikujemo:

ag) pozitivni izkaz uspeha;
ah) negativni izkaz uspeha.

Prvi vsebuje pozitivni poslovni izid, ki je razlika med večjimi prihodki in manjšimi odhodki. Drugi vsebuje negativni poslovni izid, ki je razlika med večjimi odhodki in manjšimi prihodki. V dohodkovnem sistemu pa je treba paziti na to, da dohodek še ni nujno pozitivni poslovni izid. To pomeni, da so prihodki lahko večji od odhodkov v ožjem smislu, da pa

kljub temu obstaja izguba zaradi nepokritih osebnih dohodkov, ki se nanašajo na poslovne učinke, s katerimi je organizacija združenega dela ostvarila dohodek.

Do sedaj smo se zadrževali pri rednih izkazih uspeha. Oglejmo si še posebne (specialne)! Med njimi bi na prvem mestu kazalo omeniti:

ba) izkaz uspeha poskusne proizvodnje.

Organizacija združenega dela s poskusno proizvodnjo še ne more pričakovati tako ugodnega poslovnega izida kot kasneje, ko bo proizvodnja povsem stekla. Zato tudi ni treba obračunati nekaterih stroškov. Odtod potreba po posebnem izkazu uspeha poskusne proizvodnje.

Sicer pa utegnemo najti posebne (specialne) izkaze uspeha tudi tedaj, kadar se spreminjajo organi upravljanja; v tem primeru bi lahko govorili o

bb) prevzemno-predajnih izkazih uspeha.

Končno bi še posebej omenili

bc) davčne izkaze uspeha,

tj. izkaze uspeha, ki so pripravljeni za davčne organe. Splošna oznaka takšnih izkazov uspeha je, da v največji meri uporabljajo olajšave, ki jih nudijo davčni predpisi. Zlasti za ameriška podjetja je znano, da njihov dobiček v izkazu uspeha kot sestavnem delu zaključnega računa ni nujno istoveten z obdavčljivim dobičkom. Zaradi tega se seveda utegneta bistveno razlikovati tudi obračunani davek na dobiček v zaključnem računu in obračunani davek na dobiček v izkazu uspeha za finančni organ. Razlogov za takšna odstopanja je več; za vsemi se pa skriva določen interes podjetja, da bi prevalilo plačilo davka na dobiček iz enega časovnega razdobja na drugo.

702 Izkaz uspeha in izkaz stanja (»bilanca«)

Medtem ko zajema izkaz stanja (»bilanca«) vsa sredstva in obveznosti do njihovih virov v določenem trenutku, zajema izkaz uspeha vse prihodke in odhodke v določenem razdobju skupaj s poslovnim izidom kot razliko med njimi. Kot ne morejo biti sredstva ali obveznosti do virov sredstev postavke v izkazu uspeha, tudi ne morejo biti prihodki in odhodki postavke v izkazu stanja (»bilanci«), če pri tem zanemarimo nezapadle prihodke, nepokrite prihodke, vnaprej vračunane stroške, nevračunane stroške, nezapadle odhodke in vnaprej razdeljeni poslovni izid, ki so pravzaprav razmejitvene postavke v okviru sredstev oziroma obveznosti do njihovih virov. Pravi odhodki so pa vedno nasprotje pravim prihodkom, obe nasprotujoči si postavki pa oblikujeta poslovni izid v določenem razdobju.

Medsebojna povezanost izkaza stanja in izkaza uspeha je očitna le v primeru, če v izkazu stanja pozitivni poslovni izid še ni razdeljen, negativni poslovni izid pa poravnan. V tem primeru je poslovni izid viden tako v izkazu uspeha kot v izkazu stanja, in sicer takole:

a) pozitivni poslovni izid je prikazan na dohodkovni strani izkaza uspeha in na pasivni strani izkaza stanja;

b) negativni poslovni izid je prikazan na prihodkovni strani izkaza uspeha in na aktivni strani izkaza stanja.

Tak je primer z izkazom uspeha in izkazom stanja pri naših predvojnih podjetjih ali npr. pri ameriških podjetjih. Nasprotno je v praksi naših sedanjih organizacij združenega dela pozitivnih poslovni izid v samem izkazu stanja že razdeljen, kar pomeni, da se ne pojavlja več na eni sami bilančni postavki in praviloma niti ne na več bilančnih postavkah v svojem celotnem znesku. Svoje k temu pripomore zlasti dohodkovni sistem. Ostvarjeni osebni dohodki kot del ostvarjenega dohodka npr. niso več prikazani v končnem izkazu stanja kot obveznosti do delavcev, ker jim je organizacija združenega dela že med letom izplačevala osebne dohodke za opravljeno delo. Povečanje skladov iz ostvarjenega dohodka v proučevanem razdobju je prav tako že zakrito v povečanem znesku skladov. To pomeni, da je ne samo oblikovanje poslovnega izida, temveč tudi njegov celotni znesek in celo razporejanje mogoče ugotoviti le na podlagi izkaza uspeha. Izkaz uspeha ni v tem smislu nič drugega kot podrobno razčlenjena postavka poslovnega izida, ki bi se sicer pred svojo razporeditvijo pojavljala v izkazu stanja.

71 Obrazec izkaza uspeha

710 Teoretska razčlenitev postavk v izkazu uspeha

V izkazu uspeha sta vedno prikazani dve skupini gospodarskih kategorij: prihodki in odhodki. Poslovni izid dopolnjuje posamezno izmed teh dveh skupin na znesek druge. Že iz same vsebine izkaza uspeha torej izhaja njegova dvostranost. Kljub temu pa po obliki razlikujemo:

a) dvostranski vzporedni izkaz uspeha, tj. bilanco uspeha;
b) enostranski zaporedni izkaz uspeha.

Dvostranski vzporedni izkaz uspeha, ki ga lahko preprosto imenujemo bilanco uspeha, ima dve vzporedni strani: na levi strani so navedeni odhodki skupaj s pozitivnim poslovnim izidom, na desni strani so navedeni prihodki skupaj z morebitnim negativnim poslovnim izidom.

V primeru izkaza uspeha kot dvostranskega izkaza obstajajo razlike v njegovi obliki glede na to, kaj je vsebina posamezne strani, glede na to, kako so združene posamezne postavke v skupine, in glede na to, kakšno je zaporedje postavk na posamezni strani. Razlike pa obstajajo tudi v primeru izkaza uspeha kot enostranskega izkaza, kjer so prihodki in odhodki kot seštevne in odštevne postavke lahko navedeni v različnem zaporedju. Poenostavljeno lahko sistemiziramo različne oblike izkaza uspeha takole:

a) Razvrstitev glede na vsebino posamezne strani v dvostranskem izkazu uspeha (bilanci uspeha)

aa) Prometno čisti izkaz uspeha

Izvirni odhodki	Izvirni (zunanji) prihodki
Pozitivni poslovni izid	Negativni poslovni izid

ab) Prometno napihnjeni izkaz uspeha

Izvirni odhodki	Izvirni (zunanji) prihodki
Izpeljani (izvedeni) odhodki	Izpeljani (izvedeni) prihodki
Pozitivni poslovni izid	Negativni poslovni izid

b) Razvrstitev glede na obseg izkazovanja poslovnega izida v dvostranskem izkazu uspeha (bilanci uspeha)

ba) Izkaz uspeha s tekočim poslovnim izidom

Odhodki	Prihodki
Pozitivni poslovni izid tekočega leta	Negativni poslovni izid tekočega leta

bb) Izkaz uspeha s tekočim poslovnim izidom in ostankom poslovnega izida predhodnega leta

Odhodki	Prihodki
Neporavnani negativni poslovni izid preteklega leta	Nerazporejeni pozitivni poslovni izid preteklega leta
Pozitivni poslovni izid tekočega leta	Negativni poslovni izid tekočega leta

c) Razvrstitev glede na združevanje postavk v dvostranskem izkazu uspeha (bilanci uspeha)

ca)

Redni odhodki	Redni prihodki
Izredni odhodki v celoti	Izredni prihodki v celoti
Pozitivni poslovni izid	Negativni poslovni izid

cb)

Začetna vrednost nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov	Redni prihodki
Stroški	Izredni prihodki razen pozitivnih popisnih razlik pri nedokončani proizvodnji in zalogah proizvodov
— Končna vrednost nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov	Negativni poslovni izid
Izredni odhodki razen negativnih popisnih razlik pri nedokončani proizvodnji in zalogah proizvodov	
Pozitivni poslovni izid	

cc)

Začetna vrednost nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov	Končna vrednost nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov
Stroški	Redni prihodki
Izredni odhodki razen negativnih popisnih razlik pri nedokončani proizvodnji in zalogi proizvodov	Izredni prihodki razen pozitivnih popisnih razlik pri nedokončani proizvodnji in zalogah proizvodov
Pozitivni poslovni izid	Negativni poslovni izid

cč)

Presežek začetne vrednosti nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov nad končno	Presežek končne vrednosti nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov nad začetno

Stroški	Redni prihodki
Izredni odhodki razen negativnih popisnih razlik pri nedokončani proizvodnji in zalogah proizvodov	Izredni prihodki razen pozitivnih popisnih razlik pri nedokončani proizvodnji in zalogah proizvodov
Pozitivni poslovni izid	Negativni poslovni izid

cd)

Stroški	Redni prihodki
Izredni odhodki razen negativnih popisnih razlik pri nedokončani proizvodnji in zalogah proizvodov	Presežek končne vrednosti nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov nad začetno
Pozitivni poslovni izid	— Presežek začetne vrednosti nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov nad končno
	Izredni prihodki razen pozitivnih popisnih razlik pri nedokončani proizvodnji in zalogah proizvodov
	Negativni poslovni izid

ce)

Začetna vrednost vseh zalog	Redni prihodki
Vrednost nabave materiala in blaga	Izredni prihodki razen pozitivnih popisnih razlik pri vseh zalogah
— Končna vrednost vseh zalog	Negativni poslovni izid
Stroški razen stroškov materiala in blaga	
Izredni odhodki razen negativnih popisnih razlik pri vseh zalogah	
Pozitivni poslovni izid	

cf)

Začetna vrednost vseh zalog	Končna vrednost vseh zalog
Vrednost nabave materiala in blaga	Redni prihodki
Stroški razen stroškov materiala in blaga	Izredni prihodki razen pozitivnih popisnih razlik pri vseh zalogah
Izredni odhodki razen negativnih popisnih razlik pri vseh zalogah	Negativni poslovni izid
Pozitivni poslovni izid	

cg)

Presežek začetne vrednosti vseh zalog nad končno	Presežek končne vrednosti vseh zalog nad začetno
Vrednost nabave materiala in blaga	Redni prihodki
Stroški razen stroškov materiala in blaga	Izredni prihodki razen pozitivnih popisnih razlik pri vseh zalogah
Izredni odhodki razen negativnih popisnih razlik pri vseh zalogah	Negativni poslovni izid
Pozitivni poslovni izid	

ch)

Vrednost nabave materiala in blaga	Redni prihodki
Stroški razen stroškov materiala in blaga	Presežek končne vrednosti vseh zalog nad začetno

Izredni odhodki razen negativnih popisnih razlik pri materialu in blagu	— Presežek začetne vrednosti vseh zalog nad končno
Negativni poslovni izid	Izredni prihodki razen pozitivnih popisnih razlik pri materialu in blagu
	Negativni poslovni izid

ci)

Začetna vrednost vseh zalog in opredmetenih naložb	Redni prihodki
Vrednost nabave materiala, blaga in opredmetenih naložb	Izredni prihodki razen pozitivnih popisnih razlik pri vseh zalogah
— Končna vrednost vseh zalog in opredmetenih naložb	Negativni poslovni izid
Stroški razen stroškov materiala, blaga in amortizacije	
Izredni odhodki razen negativnih popisnih razlik pri vseh zalogah	
Pozitivni poslovni izid	

cj)

Začetna vrednost vseh zalog in opredmetenih naložb	Končna vrednost vseh zalog in opredmetenih naložb
Vrednost nabave materiala, blaga in opredmetenih naložb	Redni prihodki
Stroški razen stroškov materiala, blaga in amortizacije	Izredni prihodki razen pozitivnih popisnih razlik pri vseh zalogah
Izredni odhodki razen negativnih popisnih razlik pri vseh zalogah	Negativni poslovni izid
Pozitivni poslovni izid	

V vseh primerih pod ca) do cj) so zanemarjene spremembe, ki vplivajo na trajne obveznosti do virov poslovnih sredstev ob revalorizaciji ali popisnih razlikah.

č) Razvrstitev glede na postopnost v dvostranskem izkazu uspeha (bilanci uspeha)

ča) Enostavni dvostranski izkaz uspeha

Odhodki	Prihodki
Pozitivni poslovni izid po postavkah razdelitve	Negativni poslovni izid po postavkah poravnave
Nerazdeljeni pozitivni poslovni izid	Neporavnani negativni poslovni izid

čb) Stopenjski dvostranski izkaz uspeha

Odhodki	Prihodki
Pozitivni poslovni izid	Negativni poslovni izid
in	
Pozitivni poslovni izid po postavkah razdelitve	Pozitivni poslovni izid
Nerazdeljeni pozitivni poslovni izid	
ali	
Negativni poslovni izid	Negativni poslovni izid po postavkah poravnave
	Neporavnani negativni poslovni izid

čbb) Stopenjski dvostranski izkaz uspeha z zoženimi odhodki v prvem delu

Zoženi odhodki	Prihodki
Prekvalificirani pozitivni poslovni izid	Prekvalificirani negativni poslovni izid
in	
Ostanek odhodkov	Prekvalificirani pozitivni poslovni izid
Pozitivni poslovni izid po postavkah razdelitve	Dodatek negativnega poslovnega izida
Nerazdeljeni pozitivni poslovni izid	
ali	
Prekvalificirani negativni poslovni izid	Negativni poslovni izid po postavkah poravnave
Dodatek negativnega poslovnega izida	Neporavnani negativni poslovni izid

čbc) Stopenjski dvostranski izkaz uspeha z zoženimi prihodki in zoženimi odhodki v prvem delu

Zoženi odhodki	Zoženi prihodki
Prekvalificirani pozitivni poslovni izid	Prekvalificirani negativni poslovni izid
in	
Ostanek dohodkov	Prekvalificirani pozitivni poslovni izid
Pozitivni poslovni izid po postavkah razdelitve	Ostanek prihodkov
Nerazdeljeni pozitivni poslovni izid	Dodatek negativnega poslovnega izida
ali	
Prekvalificirani negativni poslovni izid	Ostanek prihodkov
Dodatek negativnega poslovnega izida	Negativni poslovni izid po postavkah poravnave
	Neporavnani negativni poslovni izid

d) Razvrstitev glede na razčlenjenost enostranskega izkaza uspeha

da) Enostavni zaporedni izkaz uspeha

Prihodki
— Odhodki
= Poslovni izid

db) Stopenjski zaporedni izkaz uspeha

Prihodki vrste A
— Odhodki vrste M
= Prekvalificirani poslovni izid X
+ Prihodki vrste B
— Odhodki vrste N
= Prekvalificirani poslovni izid Y
+ Prihodki vrste C
— Odhodki vrste O
= Poslovni izid

711 Obrazci izkaza uspeha v Jugoslaviji

Za svoje notranje potrebe more organizacija združenega dela sestavljati izkaz uspeha v poljubni obliki, toda izkaz uspeha kot sestavni del rednega zaključnega računa sme biti sestavljen le v predpisani obliki. Sedaj ima okoli 200 različnih postavk.

Navajamo skrajšano obliko bilance uspeha, ki je predpisana:

Ugotavljanje dohodka

Materialni stroški in amortizacija v začetnih zalogah	Prihodki iz prodaje, svobodne menjave dela in udeležb v skupnem prihodku
+	+
Materialni stroški in amortizacija v obračunskem razdobju	Prihodki iz prodaje blaga
+	+
Nabavna vrednost prodanega blaga	Drugi redni prihodki
+	+
Izredni odhodki	Izredni prihodki
—	=
Materialni stroški in amortizacija v končnih zalogah	Celotni prihodek
=	Izguba pri materialnih stroških in amortizaciji
Skupaj odhodki (»porabljena sredstva«)	
Udeležba drugih v skupnem dohodku	
Dohodek	

Razporeditev dohodka

Prispevki iz dohodka	Dohodek za razporeditev
Davki iz dohodka	
Del dohodka za pogodbene obveznosti in druge obveznosti iz dohodka	
Del čistega dohodka za osebne dohodke	
Del čistega dohodka za sklad skupne porabe	Izguba pri razporejanju dohodka
Del čistega dohodka za rezervni in poslovni sklad	

Izguba in kritje izgube

Izguba pri materialnih stroških in amortizaciji	Kritje izgube
Izguba pri razporejanju dohodka	Nekrita izguba

Kot vidimo, ima izkaz uspeha naših organizacij združenega dela izpeljano obliko iz ba) s tem, da v njem najprej ugotavljamo dohodek in nato dohodek razporejamo, pri čemer niso vključeni nikaki ostanki poslovnega izida iz preteklega leta. Dalje ima izpeljano obliko iz aa) s tem, da je v njem spet izhodiščna kategorija dohodek, vendar na strani prihodkov in odhodkov ni povečevanja postavk iz naslova notranjih razmerij. Dalje ima izpeljano obliko iz ca) s tem, da najprej ugotavljamo dohodek in nato tisto, kar je z njim treba pokriti, vendar so v vsakem primeru odhodki

predstavljeni v odvisnosti od gibanja začetnih in končnih zalog nedokončane proizvodnje in proizvodov. Glede na postopnost bi mogli našo obliko izkaza uspeha uvrstiti v izpeljanko iz primera pod čbb) s tem, da se v prvi stopnji pojavlja dohodek, v drugi stopnji pa dohodek v celoti razporeja.

Izkaz uspeha se v svoji predpisani obliki pojavlja kot bilanca uspeha. Če sedaj navedemo še obrazec bilance uspeha za notranje potrebe, bi bil v najbolj sintetični obliki v primeru, ko ni izgube, naslednji (razčlenjen na tri podbilance uspeha):

Materialni stroški in amortizacija v prodani količini Izredni odhodki Udeležba drugih v skupnem dohodku Dohodek	Celotni prihodek
Prispevki, davki in poslovne obveznosti iz dohodka Čisti dohodek	Dohodek
Osebni dohodki iz čistega dohodka Oblikovanje sklada skupne porabe Oblikovanje rezervnega sklada Oblikovanje poslovnega sklada	Čisti dohodek

Te ekonomske kategorije iz bilance uspeha so pa verjetno bolj razumljive, če jih predočimo v obliki stopenjskega izkaza uspeha:

Celotni prihodek
— Materialni stroški in amortizacija v prodanih količinah
— Izredni odhodki
— Udeležba drugih v skupnem dohodku
= Dohodek
— Prispevki, davki in poslovne obveznosti iz dohodka
= Čisti dohodek
— Osebni dohodki iz čistega dohodka
— Oblikovanje sklada skupne porabe
— Oblikovanje rezervnega sklada
= Oblikovanje poslovnega sklada

To izhodiščno shemo bilance (oziroma izkaza) uspeha je vsekakor treba dopolnjevati v smereh, ki so skladne z notranjimi potrebami. Če imamo pred očmi predloženo obračunsko poročilo in ne že potrjeno, potem je koristno na naslednji način prikazati razporejanje čistega dohodka:

Čisti dohodek
— Osebni dohodki, ki so obračunani v prodanih količinah
— Predpisano oblikovanje rezervnega sklada
— Najmanjše oblikovanje sklada skupne porabe
— Oblikovanje poslovnega sklada za pokritje obvezno danih kreditov in združenih poslovnih sredstev v infrastrukturo in za vračilo kreditov
= Nerazdeljeni čisti dohodek

Shema bilance (oziroma izkaza) uspeha je bolj podrobna za poslovodni organ kot za delavce, bolj podrobna tedaj, ko je podlaga za sprejemanje odločitev kot tedaj, ko je zgolj informativno poročilo, v nekem smislu bolj podrobna kadar zajema načrtovane velikosti, medtem ko je velika razčlenjenost ostvarjenih velikosti potrebna samo, kadar so te bistveno odmaknjene od načrtovanih velikosti. Ni torej mogoče postaviti kak idealni obrazec bilance (oziroma izkaza) uspeha za notranje potrebe nasploh, temveč samo za notranje potrebe določene vrste na določeni ravni in v določenih okoliščinah. V teh smereh je torej potrebno nadaljnje razmišljanje in izpopolnjevanje izhodiščnega obrazca tudi v primeru izgube ali v primeru zaželenih primerjav z drugimi organizacijami združenega dela.

712 Obrazci izkaza uspeha v ZDA

Izkaz uspeha v ZDA praviloma nima dvostranske oblike. Novejši obrazec enostopenjskega izkaza uspeha pa je npr. naslednji:

SALES AND OTHER INCOME (prihodki iz prodaje in drugi prihodki)
Sales revenues (prihodki iz prodaje)
Other revenues (drugi prihodki)

— COST AND EXPENSES (stroški in odhodki)
Cost of goods sold (stroški prodanega blaga)
Selling expenses (splošni prodajni stroški)
General and administrative expenses (splošni upravni stroški)
Other expenses (drugi odhodki)
Interest (obresti)
Income taxes (davek na dobiček)

= NET INCOME (čisti dobiček)

Prihodke iz prodaje sestavlja pri ameriških podjetjih v primeru redne prodaje cena prodanega blaga ali opravljenih storitev po odbitku vračil (returns), dobropisov (allowances) in popustov (discounts), v primeru prodaje drugih stvari pa razlika med njihovo doseženo prodajno ceno in nabavno ceno.

Stroški prodanega blaga so navadno prikazani v enem samem znesku, včasih so pa tudi utemeljeni z gibanjem stroškov v zalogah in v preteklem razdobju nastalih stroškov, pri proizvajalnih podjetjih npr. takole:

Raw materials inventory, beg. of period (začetna zaloga materiala)
+ Purchases of raw materials (nakup materiala)
— Raw materials inventory, end of period (končna zaloga materiala)
= Raw materials used (stroški materiala)
+ Direct labor (stroški dela)
+ Manufacturing overhead (splošni proizvajalni stroški)
+ Work in process inventory, beg. of period (začetna nedokončana proizvodnja)
— Work in process inventory, end of period (končna nedokončana proizvodnja)
= Cost of goods manufactured (stroški dokončanih proizvodov)
+ Finished goods inventory, beg. of period (začetna zaloga proizvodov)

— Finished goods inventory, end of period (končna zaloga proizvodov)
= Cost of goods sold (stroški prodanega blaga)

Ameriška podjetja nikoli ne navajajo sestave stroškov v prodanih proizvodih. Včasih se pa pojavlja zahteva, da bi prikazala znesek amortizacije v okviru stroškov prodanega blaga. Zato nekatera podjetja navajajo posebej stroške prodanega blaga brez amortizacije in nato še amortizacijo, druga pa pod črto navedejo amortizacijo; zadnji način je zlasti prikladen takrat, kadar je amortizacija v znatnem znesku zajeta tudi v splošnih upravnih in prodajnih stroških, ki ne vstopajo v tamkajšnje stroške prodanega blaga.

Kot je vidno iz zgornjega obrazca za izračun stroškov prodanega blaga, ameriška podjetja tudi ne posvečajo posebne pozornosti ločenemu prikazovanju popisnih razlik.

Ameriška podjetja zajemajo med stroški svojih proizvodov od splošnih stroškov le splošne proizvajalne stroške, medtem ko splošne stroške uprave in prodaje obravnavajo takoj kot odhodke, tj. kot odbite postavke od prihodkov v danem obračunskem razdobju, ne glede na gibanje zalog proizvodov in nedokončane proizvodnje. Zato so tudi v izkazu uspeha prikazani posebej splošni stroški uprave in prodaje, medtem ko so splošni proizvajalni stroški zajeti že v okviru stroškov prodanega blaga.

Drugi prihodki zajemajo npr. prejete obresti in dividende, drugi odhodki pa npr. plačane obresti.

Davek na dobiček je naveden med odhodki in ne kot sestavni del poslovnega izida.

Čisti dobiček je pri delniških družbah deloma razdeljen med delničarje v obliki dividend, deloma pa ostane v podjetju in pomeni zadržani čisti dobiček (retained earnings). Ker se ta spreminja tudi iz drugih razlogov in ne samo zaradi povečanja ob koncu vsakega poslovnega leta, če je bilo uspešno, ali zmanjšanja, če je bilo neuspešno, sestavljajo ameriška podjetja mnogokrat poleg izkaza uspeha še izkaz zadržanega čistega dobička. Včasih pa oba izkaza združijo tako, da je nadaljevanje že obravnavanega obrazca izkaza uspeha naslednje:

Net income (čisti dobiček)
+ Retained earnings at beg. of year (zadržani čisti dobiček ob začetku leta)
— Dividends on capital stock (dividende na delniško glavnico)
= Retained earnings at close of year (zadržani čisti dohodek ob koncu leta)

Bolj pogost kot enostopenjski izkaz uspeha je v ZDA večstopenjski izkaz uspeha, npr. takle:

Sales revenues (prihodki iz prodaje)
— Cost of goods sold (stroški prodanega blaga)
= Gross profit on sales (kosmati dobiček)
— Selling expenses (splošni prodajni stroški)
— General and administrative expenses (splošni upravni stroški)
= Operating income (poslovni dobiček)
+ Other revenues (drugi prihodki)
— Other expenses (drugi odhodki)
— Interest (obresti)

= Income before taxes on income (dobiček pred obdavčitvijo)
— Income taxes (davek na dobiček)
= Net income (čisti dobiček)

713 Obrazec izkaza uspeha v ZR Nemčiji

Če bi tako ameriške kot zahodnonemške obrazce izkaza uspeha primerjali z našo začetno teoretsko razvrstitvijo, bi v glavnem lahko govorili o rešitvah pod aa) in ba). Toda medtem ko imajo ameriški obrazci zelo pogosto značaj rešitve pod ee), kajti redni odhodki so izračunani na podlagi gibanja vseh zalog, imajo zahodnonemški vedno značaj rešitve pod db), saj so v njih najprej od vsote prihodkov iz prodaje in razlike v vrednosti zalog odšteti materialni stroški, nato pa dodani drugi prihodki in šele nato odšteti drugi stroški. Ali konkretneje (v skrajšani obliki):

Umsatzerlöse (prodajni izkupiček)
+ Veränderungen des Bestandes an fertigen und unfertigen Erzeugnissen (sprememba stanja proizvodov in nedokončane proizvodnje)
+ Andere aktivierte Eigenleistungen (drugi aktivirani notranji učinki)
= Gesamtleistung (celotni učinek)
— Aufwendungen für Roh-, Hilfs- und Betriebsstoffe sowie für bezogene Waren (stroški surovin, pomožnega in obratnega materiala ter blaga)
= Rohertrag (kosmati donos)
+ Andere Erträge (drugi donosi)
— Löhne und Gehälter (mezde in plače)
— Soziale Abgaben und andere Aufwendungen (socialne dajatve in drugi odhodki)
— Abschreibungen und Wertberichtigungen (odpisi in popravki vrednosti)
— Zinsen und ähnliche Aufwendungen (obresti in podobni odhodki)
— Steuern (davki)
= Jahresüberschuss (letni presežek)
— Einstellungen aus dem Jahresüberschuss in offene Rücklagen (tvorba rezerv)
= Bilanzgewinn (razdeljeni bilančni dobiček)

72 Presek bilance uspeha

720 Pojem preseka bilance uspeha

Literatura obravnava le presek bilance stanja kot dvostranskega izkaza. Toda na podoben način je mogoče presekati tudi bilanco uspeha, pri čemer podrobneje spoznavamo izvore in notranje izravnave poslovnega izida.

Ob domnevi, da organizacija združenega dela kot celota nima izgube, so njeni prihodki večji od odhodkov ter razliko sestavlja pozitivni poslovni izid. Organizacija združenega dela se pa utegne ukvarjati z različnimi vrstami poslovanja ter ima zato tudi več različnih vrst prihodkov in njim ustreznih odhodkov. Zato je koristno vedeti, kakšen poslovni izid izhaja iz posamezne vrste prihodkov. Če pri tem upoštevamo le prvotne knjigovodske postavke o prihodkih in odhodkih, ki jih na poseben način razvrščamo ali kvečjemu razčlenjujemo, nikakor pa ne vpeljujemo dodatnih postavk iz morebitnega medsebojnega obračuna med posameznimi podbilancami uspeha, ni težko ugotoviti razliko med njimi v vsaki podbilanci uspeha. Če proučujemo bilanco uspeha v tem smislu, jo torej razčlenjujemo na več delov, ali z drugimi besedami, bilanco uspeha presekamo. Presekati jo moremo v eni ali v več stopnjah, glede na to, koliko njenih delov želimo dobiti. Ker v opisanem primeru presekamo bilanco uspeha po vrstah prihodkov, govorimo tudi o vodoravnem preseku bilance uspeha.

Toda organizacija združenega dela morda sestoji iz več enot. V takem primeru se tudi njeni prihodki, odhodki in poslovni izid nanašajo na več enot. To pa pomeni, da je pri vsaki od njih mogoče ločeno proučevati te postavke. Če pri tem upoštevamo le prvotne postavke o prihodkih in odhodkih, ki jih razvrščamo po enotah ali kvečjemu razčlenjujemo, nikakor pa ne vpeljujemo dodatnih postavk iz medsebojnih razmerij med posameznimi enotami, ni težko ugotoviti razliko med njimi v vsaki podbilanci uspeha. Nikakor pa ni rečeno, da je tako ugotovljen poslovni izid pri posamezni enoti že dokončen. Na njega utegnejo vplivati tudi obračuni z drugimi enotami, tj. razni notranji prihodki in odhodki, ki niso nakazani v prvotni bilanci uspeha za organizacijo združenega dela kot celoto. V tem primeru je očitno povezana z drugimi podbilancami uspeha. Če razčlenjujemo bilanco uspeha v tem smislu na več delov, imamo že spet opravka z njenim presekom. Spet jo moremo presekati v eni ali več stopnjah, glede na to, koliko njenih delov želimo dobiti in pri njih proučevati razmerja med zunanjim poslovanjem in poslovnim izidom, ki vključuje tudi notranja razmerja. Ker pa sedaj presekamo bilanco uspeha tako, da razporedimo prvotne prihodke in odhodke po enotah in iščemo celotni poslovni izid enote, lahko govorimo tudi o navpičnem preseku bilance uspeha. Takšen presek pa sedaj pri nas ni več pomemben, ker je bilanca uspeha sestavljena za vsako temeljno organizacijo združenega dela posebej.

721 Presek bilance uspeha po vrstah prihodkov

Ker razlikujemo redne in izredne prihodke, kakor tudi redne in izredne odhodke, kaže najprej presekati bilanco uspeha na podbilanco uspeha rednih prihodkov in podbilanco uspeha izrednih prihodkov. Če pri tem puščamo prvotno prikazani poslovni izid nedotaknjen, pridemo do naslednjega obrazca:

Odhodki	Prihodki
Redni odhodki	Redni prihodki
Izredni odhodki	Izredni prihodki
(Pozitivni poslovni izid)	(Negativni poslovni izid)

V podbilanci uspeha rednih prihodkov najdemo naslednja možna razmerja med prihodki in odhodki:

1.1. Redni prihodki so enaki rednim odhodkom; to pomeni, da se v tej podbilanci uspeha ne pojavlja nikak poslovni izid.

1.2. Redni prihodki so večji od rednih odhodkov; to pomeni, da se v tej podbilanci uspeha pojavlja pozitivni poslovni izid.

1.3. Redni prihodki so manjši od rednih odhodkov; to pomeni, da se v tej podbilanci uspeha pojavlja negativni poslovni izid.

Podobno najdemo v podbilanci uspeha izrednih prihodkov naslednja možna razmerja med prihodki in odhodki:

2.1. Izredni prihodki so enaki izrednim odhodkom; to pomeni, da se v tej podbilanci uspeha ne pojavlja nikak poslovni izid.

2.2. Izredni prihodki so večji od izrednih odhodkov; to pomeni, da se v tej podbilanci uspeha pojavlja pozitivni poslovni izid.

2.3. Izredni prihodki so manjši od izrednih odhodkov; to pomeni, da se v tej podbilanci uspeha pojavlja negativni poslovni izid.

V drugi stopnji morda presekamo podbilanco uspeha rednih prihodkov na podbilanco uspeha zunanje prodaje in podbilanco uspeha notranje prodaje. V tem primeru bo celoten obrazec presekane bilance uspeha takole:

Odhodki	Prihodki
Redni odhodki iz zunanje prodaje	Redni prihodki iz zunanje prodaje
Redni odhodki iz notranje prodaje	Redni prihodki iz notranje prodaje
Izredni odhodki	Izredni prihodki
(Pozitivni poslovni izid)	(Negativni poslovni izid)

V vsaki izmed prikazanih podbilanc uspeha lahko proučujemo podobna razmerja kot smo jih nakazovali pod 1.1. do 1.3. oziroma pod 2.1. do 2.3.

V tretji stopnji morda presekamo podbilanco uspeha rednih prihodkov iz zunanje prodaje še na podbilanci uspeha prihodkov iz proizvodov in storitev, prihodkov iz trgovskega blaga in prihodkov iz materiala in odpadkov ali na kake druge načine. Razmerja med prihodki in odhodki v posamezni podbilanci uspeha so pa spet podobna že obravnavanim.

Če nakazujejo potrebe, je končno mogoče presekati bilanco uspeha še v četrti stopnji, kjer nas morda zanima poslovni izid, ki ga organizacija združenega dela ostvarja pri poslovanju z določeno vrsto proizvoda, pri prodaji doma in v tujini itd.

73 Konsolidirani izkaz uspeha

Konsolidirani izkaz uspeha je skupen izkaz uspeha vseh organizacij združenega dela, ki pripadajo istemu interesnemu področju. To torej ni izkaz uspeha posamezne pravne osebe, temveč gospodarske celote, ki sestoji iz skupine pravnih oseb, od katerih ima vsaka posebne pravice in

dolžnosti. Kot smo že omenili pri konsolidiranem izkazu stanja (»bilanci«), sestavljajo v zahodnem svetu takšno gospodarsko celoto matično podjetje z vsemi podjetji, v katera je matično podjetje vložilo svoj kapital, a odstotek udeležbe tega kapitala pri njih presega določeno mejo. Konsolidirani izkaz uspeha torej zajema tako izkaz uspeha matičnega podjetja kot tudi izkaz uspeha vseh drugih podjetij, ki pripadajo istemu interesnemu področju kapitala. Pri nas pa se podobne potrebe po sestavljanju konsolidiranega izkaza uspeha pojavljajo v delovnih organizacijah, ki so sestavljene iz več temeljnih organizacij združenega dela in delovne skupnosti, v sestavljenih organizacijah združenega dela itd.

Da bi bilo mogoče izdelati konsolidirani izkaz uspeha, morata biti izpolnjena naslednja pogoja:

1. Vsi prizadeti deli morajo sestavljati izkaze uspeha po enotnem obrazcu, ki omogoča izločitev postavk, ki niso v zvezi z razmerji njih kot celote do zunanjega sveta.
2. Izločiti je treba vse prihodke in odhodke, ki izvirajo iz medsebojnega razmerja prizadetih delov, kakor tudi iz njihovega razmerja s skupnimi službami.

Prav tako je poznano, da izkaz uspeha posamezne delovne organizacije ni preprost seštevek prihodkov in odhodkov, ki jih ostvarjajo temeljne organizacije združenega dela. To, kar je z vidika posamezne temeljne organizacije že prodano, je morda z vidika delovne organizacije vsebovano šele v nedokončani proizvodnji. Zato je pri oblikovanju poslovnega izida mogoče upoštevati šele tisto, kar je zunanje prodano.

Razmerje med izkazom uspeha za posamezno temeljno organizacijo v okviru delovne organizacije in celotno delovno organizacijo se ponavlja pri razmerju med izkazom uspeha za posamezno delovno organizacijo in sestavljeno organizacijo, kateri pripada.

Vrednost prodaje prve enote v okviru celote drugi v istem okolju prej ali slej vstopa med stroške prodaje druge enote. To pa pomeni, da so prihodki in odhodki izkazani višje kot znašajo pri celotni skupini v razmerju do drugih pravnih in fizičnih oseb. Zato je treba takšne notranje odnošaje pri sestavljanju konsolidiranega izkaza uspeha izločiti. Težava pa je v tem, da prodaja samostojne enote drugi, pa čeprav je ta v okviru iste skupine, vključuje tudi dobiček. Ker ni rečeno, da je proizvod prve enote v drugi takoj porabljen, povečuje njene zaloge. Izločanje medsebojnih odnošajev v izkazu uspeha torej vpliva tudi na konsolidirani izkaz stanja, zlasti pa na zadržani dobiček, ki bo pri celotni skupini manjši kot je vsota dobička pri vseh enotah po individualnih izkazih uspeha. Dohodkovni sistem pa ustvarja posebne težave še v pogledu osebnih dohodkov, pogodbenih, samoupravnih in zakonskih obveznosti. Z vidika celotne skupine namreč še ni ostvarjen ves tisti dohodek, ki je ostvarjen z vidika posamezne enote.

Vidimo torej, da ni mogoče istovetiti prihodkov in odhodkov posamezne organizacije združenega dela s prihodki in odhodki ustrezne skupine, kateri pripada. Vse tisto, kar je prihodek pri posamezni organizaciji združenega dela, še ni nujno tudi prihodek pri skupini, kateri pripada. Isto velja za odhodke.

Do povsem podobnega sklepa pridemo, če želimo sestaviti konsolidirani izkaz uspeha za celotno panogo ali celo za narodno gospodarstvo kot

celoto. Toda pri sestavljanju narodno-gospodarskih pregledov ne govorimo več o prihodkih, odhodkih in dobičku ali dohodku, temveč o preneseni in novo ustvarjeni vrednosti. Pri izračunu tako imenovanega družbenega proizvoda in narodnega dohodka pa se ne zadovoljujemo več s podatki o preneseni in novo ustvarjeni vrednosti v zaračunani prodaji, temveč upoštevamo še njihovo gibanje v zalogah. Zato tudi prikaza oblikovanja in delitve družbenega proizvoda ne moremo izčrpati s konsolidiranim izkazom uspeha za celotno narodno gospodarstvo.

8.

Računovodsko načrtovanje in analiza postavk v izkazu uspeha

80 Načrtovanje stroškov, odhodkov in prihodkov

800 Dejanski, ocenjeni in standardni stroški pri načrtovanju

Pri dosedanjih razglabljanjih smo se pravzaprav zaustavili zgolj na ostvarjenih stroških, tj. na tistih, ki so bili vračunani v preteklem obračunskem razdobju. Te stroške smo proučevali po stroškovnih vrstah, po stroškovnih mestih in po stroškovnih nosilcih. Pojavljali so se v obračunih stroškov, s katerimi se konča knjigovodstvo.

Nasprotno so načrtovani stroški tisti stroški, ki jih predvidevamo v predračunskem razdobju. Tudi te stroške je treba proučevati po stroškovnih vrstah, po stroškovnih mestih in stroškovnih nosilcih. Pojavljajo se pa v predračunih stroškov, s katerimi se konča računovodsko načrtovanje.

Pojem ostvarjenih stroškov je treba razlikovati od pojma dejanskih stroškov, kakor je tudi pojem načrtovanih stroškov treba razlikovati od pojma standardnih stroškov. Medtem ko o načrtovanih stroških govorimo le v zvezi s predračuni, govorimo o ostvarjenih stroških le v zvezi z obračuni. Glede na to, kako so stroški ugotovljeni v predračunih in obračunih, pa razlikujemo dejanske, ocenjene in standardne stroške. Ali bolj natančno, ostvarjeni stroški so lahko zasnovani na dejanskih in deloma ocenjenih stroških, pri nekaterih sodobnejših oblikah obračuna pa celo na standardnih stroških; po drugi strani so načrtovani stroški lahko zasnovani na preteklih dejanskih stroških, na ocenjenih, a tudi na standardnih stroških.

Kaj so pa dejanski, ocenjeni in standardni stroški?

Dejanski stroški so tisti, ki so v prikazanem znesku v proučevanem razdobju dejansko nastali. Ker so stroški cenovno izraženi poslovno utemeljenih potroški, sledi, da je tudi dejanske stroške treba strogo ločiti od izdatkov v istem obračunskem razdobju. Podobno že po sami opredelitvi dejanski stroški ne obsegajo cenovno izraženih potroškov, ki niso v nikaki zvezi s poslovanjem. Če se pri dejanskih stroških omejimo na cenovno izražene potroške in zanemarimo obračunane dajatve, potem je njihovo temeljno izhodišče podano z naslednjim obrazcem:

dejanski potroški × dejanski cena = dejanski stroški

Razlika med dejanskimi in ocenjenimi stroški je potemtakem že vidna. Če pojmujemo stroške v običajnem smislu, tj. kot vračunane stroške, so dejanski stroški vedno zmnožek dejanskih potroškov in dejanskih cen, medtem ko pri ocenjenih stroških vpeljujemo ocenjene potroške in ocenjene cene. Kljub temu pa ocenjeni stroški v letnem merilu še vedno izhajajo iz preteklih dejanskih stroškov, ki jih le na nek način prirejajo; lahko bi jih predstavili tudi kot prirejene povprečne dejanske stroške.

Povsem drugače je s standardnimi stroški (ali planskimi stroški v smislu nemške literature). Standardni stroški so tisti, ki so v prikazanem

znesku v proučevanem razdobju teoretsko upravičeni. Ne zanima nas več povprečje dejanskih stroškov in njihovo prirejanje, temveč izhajamo iz ugotovljenih standardov. Zaradi tega so pa le standardni stroški trdna podlaga pri nadzoru nad stroški.

Razumljivo je, da podatki preteklega razdobja brez raziskave spremenjenih razmer v načrtovalnem razdobju ne morejo biti dobra podlaga za načrtovanje stroškov. Pri načrtovanju stroškov je nujno treba jemati v poštev vrsto posebnih okolnosti, npr. v načrtovalnem razdobju predvideno stopnjo izrabe zmogljivosti, poslovni program itd. Vse to namreč ne vpliva samo na znesek neposrednih stroškov, temveč tudi na znesek splošnih stroškov.

Zato načrtovani stroški ne bi smeli izhajati kratko in malo iz preteklih dejanskih stroškov. Načrtovani stroški morajo biti zasnovani na ocenjenih ali na standardnih stroških. V prvem primeru bodo seveda bolj stvarni in v drugem primeru bolj prikladni za presojanje pravilnosti ostvarjenih stroškov.

Načrtovani stroški pri naših organizacijah združenega dela v glavnem temeljijo na ocenjenih stroških, tj. na povprečnih dejanskih stroških preteklega razdobja, prilagojenih pričakovanim razmeram v proučevanem razdobju. Vprašanje je seveda, ali je sploh mogoče stroške vsake vrste standardizirati. Pri neposrednih stroških je sicer res vedno mogoče od standardnih stroškov na enoto preiti na standarne stroške za celoto, če je le poznano število vseh enot. Drugače je pa pri splošnih stroških. Tovrstne stroške je mnogokrat težko standardizirati. Vendar, če uporabljamo standardne koeficiente dodatka teh stroškov pri predračunih stroškov poslovnega učinka, dejansko računamo tudi z njihovim standardnim zneskom po stroškovnih mestih in s tem navsezadnje še po vrstah stroškov. Seveda pa standardni koeficient dodatka splošnih stroškov izhaja iz standardnega obsega dejavnosti, ki se lahko razlikuje od načrtovanega obsega v proučevanem razdobju.

801 Načrtovanje stroškov po njihovih vrstah

Brez dvoma mora biti razdelitev stroškov na njihove vrste enaka pri računovodskem načrtovanju kot pri knjigovodstvu. Le v tem primeru lahko zasledujemo ostvarjanje načrta.

Ko smo obravnavali knjigovodsko spremljanje stroškov, smo že poudarili, da so v finančem računovodstvu pravzaprav zanimivi le stroški, ki se pojavljajo v organizacijah združenega dela kot celoti in so razčlenjeni po njihovih vrstah v smislu kontnega plana. Nasprotno se s stroški po stroškovnih mestih in nosilcih ukvarja stroškovno računovodstvo ter za finančno računovodstvo zadošča, če poznamo v tem pogledu le nekaj posebnosti. Podobno ugotovitev moremo postaviti sedaj, ko obravnavamo načrtovanje stroškov. Spet nas ne zanimajo podrobnosti pri načrtovanju stroškov po stroškovnih mestih in nosilcih, pač pa je treba poznati splošna načela tega načrtovanja. Težišče finančnega računovodstva je namreč spet na načrtovanju stroškov v organizaciji združenega dela kot celoti, pri čemer so stroški razčlenjeni po njihovih vrstah v smislu kontnega plana.

Res pa je miselni postopek nekoliko drugačen pri knjigovodskem spremljanju stroškov kot pri načrtovanju stroškov. V prvem primeru smo

izhajali iz njihovega celotnega zneska po vrstah in šele nato proučevali njihovo razdelitev na stroškovna mesta in njihovo prenašanje med stroškovnimi mesti, dokler nismo prišli do vprašanja, kako jih obračunati s stroškovnimi nosilci. V drugem primeru pa ne moremo izhajati od načrtovanih stroškov za organizacijo združenega dela kot celoto. Do poznavanja teh stroškov se večinoma dokopljemo šele ob koncu, medtem ko moramo izhajati od načrtovanih stroškov po stroškovnih nosilcih in mestih. Kot smo že pojasnili, razlikujemo neposredne in splošne stroške. Načrtovanje neposrednih stroškov se začne pri stroškovnih nosilcih, kajti čim nam je poznano, koliko znašajo na količinsko enoto, lahko izračunamo tisti njihov znesek, ki se nanaša na predviden obseg poslovanja. Po drugi strani se načrtovanje splošnih stroškov praviloma začne pri stroškovnih mestih ter je šele kasneje mogoče izračunati tako tisti njihov znesek, ki odpade na posamezen stroškovni nosilec, kakor njihov znesek, ki se pojavi v organizaciji združenega dela kot celoti. Le v redkih primerih so splošni stroški poznani v svojem celotnem znesku že od samega začetka; to velja npr. za obresti ali zavarovalne premije.

Vidimo torej, da so neizogibne podrobnosti, ki jih najdemo pri načrtovanju v okviru stroškovnega računovodstva, če želimo priti do utemeljenega načrta stroškov v okviru finančnega računovodstva. Nasprotno lahko obstaja v okviru finančnega računovodstva popolna evidenca ostvarjenih stroškov po vrstah tudi v primeru, ko organizacija združenega dela sploh nima razvitega stroškovnega računovodstva.

Kot smo že utemeljevali, razumemo s stroški tudi vračunani dohodek in v njegovem okviru vračunane osebne dohodke. Dejstvo, da osebni dohodki navsezadnje pomenijo udeležbo delavcev v dohodku oziroma čistem dohodku, pa ima svoj vpliv tudi na njihovo načrtovanje. Medtem ko je po stroškovnih mestih in stroškovnih nosilcih mogoče ugotavljati osebne dohodke po stari vrednosti točke, je mogoče v novem letnem razdobju predvideti novo vrednost točke in s tem novi znesek osebnih dohodkov le na podlagi načrtovanja dohodka in njegovega razporejanja. Najprej vemo, koliko načrtovanega dohodka bo razporejenega na osebne dohodke. Če je po drugi strani poznano, kolikšne osebne dohodke po stari vrednosti točke bodo vsebovali poslovni učinki, na podlagi katerih je načrtovan ta dohodek, ne bo težko izračunati novo vrednost točke. Iz tega pa že vidimo, da tudi načrtovanje stroškov po stroškovnih vrstah ni izvedljivo brez načrtovanja dohodka.

Načrtovanje neposrednih stroškov po stroškovnih mestih ali za organizacijo združenega dela kot celoto ni tako težavno, saj v načelu izhajamo iz obrazca:

načrtovani obseg dejavnosti v količinskih enotah
× normativ (standard) potroška na količinsko enoto
× načrtovana cena prvine

Čim bolj stanovitna je dejavnost, tem lažje je načrtovati neposredne stroške.

Drugače je pri načrtovanju splošnih stroškov po stroškovnih mestih ali za organizacijo združenega dela kot celoto. Pri tem sicer spet lahko izhajamo iz obrazca:

načrtovani potroški prvine poslovnega procesa
× načrtovana cena prvine.

Težava pa nastopi zaradi tega, ker načrtovani potroški niso sorazmerni z načrtovanim obsegom dejavnosti. Zato jih tudi ni mogoče ugotoviti tako, da bi pomnožili načrtovani obseg dejavnosti kar z normativom (standardom) potroška na količinsko enoto dejavnosti. Pri vseh splošnih stroških je treba razlikovati njihov stalni in spremenljivi del. Šele nato utegnemo načrtovati tisti njihov znesek, ki bo ustrezal načrtovanem obsegu dejavnosti.

Pri načrtovanju splošnih stroškov po stroškovnih mestih je treba upoštevati takšen obseg dejavnosti na njih, ki je usoglašen s celotnim obsegom poslovanja v organizaciji združenega dela. Ker pa ni rečeno, da bodo razmere v proučevanem razdobju ostale nespremenjene, nikakor ne zadošča sedanja praksa, ki se zadovoljuje z nespremenljivimi predračuni stroškov. Napredne izkušnje v svetu kažejo, da je koristno pri načrtovanju splošnih stroškov izdelati različice za več možnih obsegov dejavnosti. Poznani so tako imenovani gibljivi predračuni stroškov, v katerih so prikazani splošni stroški pri različnih obsegih dejavnosti, izraženih npr. v urah. Pri tem so stroški razčlenjeni na stalne in spremenljive, spremenljivi stroški so pa navadno obravnavani kot sorazmerni stroški. Ker se stalni stroški v svojem celotnem znesku ne spreminjajo, kadar spreminjamo obseg dejavnosti, je povsem jasno, da se tudi splošni stroški na posameznem stroškovnem mestu ne bodo povečali ali zmanjšali v istem smislu kot obseg dejavnosti na njem. Vse to upoštevamo pri sestavljanju gibljivih predračunov stroškov po stroškovnih mestih. Pri različnih obsegih dejavnosti, ki so razvidni iz gibljivega predračuna stroškov za določeno stroškovno mesto, so npr. stalni splošni stroški na neposredno uro različni, medtem ko so sorazmerni splošni stroški na neposredno uro enaki. Zato je pa mogoče sestaviti gibljivi predračun stroškov na posameznem stroškovnem mestu tudi tako, da je v njem navedeno:

a) koliko znašajo stalni splošni stroški v celotnem znesku;

b) koliko znašajo sorazmerni splošni stroški na tisto enoto, v kateri je izražen obseg dejavnosti, npr. koliko znašajo na neposredno uro.

Načrtovane splošne stroške za poljuben obseg dejavnosti na posameznem stroškovnem mestu je nato mogoče ugotoviti tako, da k ustreznim stalnim splošnim stroškom prištejemo zmnožek sorazmernih splošnih stroškov na enoto s številom načrtovanih enot, s katerimi je izražen obseg dejavnosti.

802 Načrtovanje prihodkov in odhodkov

Načrtovanje prihodkov in odhodkov naj bi bilo čim bolj metodično usklajeno z njihovim kasnejšim knjigovodstvom; le na ta način bi zagotovili primerljivost njihovih ostvarjenih velikosti z načrtovanimi. Vendar je postopek načrtovanja v praksi le mnogokrat poenostavljen. Tako so npr. izredni prihodki hkrati z izrednimi odhodki večkrat zanemarjeni, ker predvidevamo, da bodo enaki, s čimer ne bodo vplivali na poslovni izid. Omejujemo se torej le na redne prihodke in redne odhodke, pri čemer zadnje skladno s kasnejšim knjigovodskim obravnavanjem jemljemo najprej kot celoto in šele nato ločeno na del pred ugotovitvijo načrtovanega dohodka in na del po njegovi ugotovitvi.

Načrtovanje prihodkov prične z načrtovanjem razpečanih (prodanih) količin poslovnih učinkov in njihovih prodajnih cen; načrtovani prihodki so nato zmnožek takšnih količin in ustreznih prodajnih cen. V razvitem tržnem gospodarstvu je količinski načrt prodaje celo izhodišče za določanje obsega proizvajanja, nakupa in poslovne dejavnosti nasploh. V preteklosti mu mnoge organizacije združenega dela niso pripisovale tiste pomembnosti, ki mu pripada, namreč, da je od njega odvisna sestava drugih delnih načrtov. Mnogokrat so organizacije združenega dela načrtovale obseg svoje dejavnosti mimo možnosti prodaje, zaradi česar nato ni bilo mogoče izpolniti načrtovanih nalog.

Pri načrtovanju prodaje je treba upoštevati:

a) analizo trga;

b) oceno sprememb v načrtovalnem razdobju;

c) naročila, s katerimi organizacija združenega dela že razpolaga.

Seveda ni rečeno, da je obseg načrtovane razpečave (prodaje) odvisen samo od položaja na trgu; nanj vplivajo pri proizvajalnih organizacijah tudi proizvajalne zmogljivosti, zaloga proizvodov in nedokončana proizvodnja. Po oceni možne prodaje v načrtovalnem razdobju lahko pride do neskladja med potrebnimi in razpoložljivimi zmogljivostmi za načrtovani obseg proizvodnje. Če so razpoložljive zmogljivosti večje, jih bo organizacija združenega dela pač nepopolno izrabljala, kar bo negativno vplivalo na znesek stroškov, ki odpade na enoto poslovnega učinka. Če so razpoložljive zmogljivosti manjše, pa bo organizacija združenega dela poskušala s poslovnim sodelovanjem ali v primeru trajnejše potrebe s povečanjem zmogljivosti. Vendar ni nujno, da bi bila načrtovana prodaja enaka načrtovani proizvodnji; upoštevati je namreč treba še gibanje zaloge proizvodov in nedokončane proizvodnje. Organizacija združenega dela, ki ima ob koncu leta velike zaloge proizvodov in nedokončane proizvodnje, bo v naslednjem letu lahko povečala obseg prodaje tudi nad možnim obsegom proizvodnje. Nasprotno bo organizacija združenega dela, ki ima ob koncu leta nenormalno male zaloge proizvodov in nedokončane proizvodnje, morda načrtovala manjši obseg prodaje od obsega proizvodnje, da bi lahko spet dopolnila zaloge.

Že pri načrtovanju prodaje mora organizacija združenega dela paziti, da izbere take vrste poslovnih učinkov, ki ji ob omejenih zmogljivostih omogočajo čim boljši poslovni izid. Dobiček, ki ga vsebuje prodajna cena enote ni namreč pri vseh vrstah poslovnih učinkov enak. V tem pogledu je poslovne učinke mogoče razvrstiti na:

a) takšne, pri katerih prodajna cena ne pokriva stroškov, tj. ne vključuje nikakega dobička, temveč izgubo;

b) takšne, pri katerih prodajna cena pokriva stroške, vendar je dobiček majhen;

c) takšne, pri katerih prodajna cena pokriva stroške, poleg tega pa z dobičkom omogočajo normalno oblikovanje skladov.

Razumljivo je, da se bo organizacija združenega dela v čim večji meri skušala usmeriti na poslovne učinke pod c). V tem primeru bo ob dani izrabi zmogljivosti in morda celo ob nespremenjenem količinskem obsegu razpečave (prodaje) načrtovala boljši poslovni izid. Ni pa nujno, da bo

hkrati načrtovala tudi večje redne prihodke, saj ni rečeno, da višja prodajna cena določene vrste poslovnega učinka pomeni večji dobiček kot nižja prodajna cena kake druge vrste poslovnega učinka.

Načrtovanje odhodkov nadaljuje načrtovanje stroškov, in sicer s tem, da jih prilagodi znesku, ki ga je mogoče povezovati z načrtovano razpečavo (prodajo). Stroški, ki se bodo po načrtu pojavili v kakem razdobju na novo, namreč niso istovetni s tedanjimi rednimi odhodki, razen če dodatno domnevamo, da se ne bo spremenila niti zaloga proizvodov, niti stanje nedokončane proizvodnje. Pri načrtovanju rednih odhodkov je treba upoštevati posebnosti izbrane metode vrednotenja učinkov, v vsakem primeru pa posebej izkazovati vračunane sestavine načrtovanega dohodka in med njimi osebne dohodke. Le na ta način namreč moremo zaznati dohodek, njegovo poznavanje pa je nujno, saj sicer v novem razdobju ne bi mogli odločati o politiki njegovega razporejanja. Primeren čas za razpravo o politiki razporejanja dohodka pa je ravno ob sestavljanju letnega načrta.

803 Načrtovanje razporejanja dohodka

Na politiko razporejanja dohodka brez dvoma vpliva raven samega dohodka. Organizacija združenega dela, ki ima majhno proizvodnost, bo praviloma potrebovala večjo udeležbo osebnih dohodkov pri razporejanju dohodka kot organizacija združenega dela z večjo proizvodnostjo. K temu je prisiljena, če hoče kolikortoliko zagotoviti primerno življenjsko raven svojim delavcem. Po drugi strani je pa ravno pri takšni organizaciji združenega dela treba skrbeti tudi za pospešeno povečanje poslovnega sklada, saj le na tak način lahko z lastnimi sredstvi pripomore k povečanju proizvodnosti v prihodnosti. Pri postavljanju politike razporejanja dohodka je torej treba upoštevati tako neposredne potrebe delavcev kot tudi podlago za nadaljnji razvoj organizacije združenega dela. Zato načrtovanje razporejanja dohodka nikakor ni lahko opravilo.

Denimo, da so prodajne cene proizvodov, storitev in trgovskega blaga odvisne od razmer na trgu in da nanje posamezna organizacija združenega dela nima bistvenega vpliva. V tem primeru je njen celotni prihodek v marsičem pri postavljeni izrabi zmogljivosti že dan, saj ga ni mogoče povečati z dvigom prodajnih cen; nanj je mogoče vplivati le s spremembo sestave proizvodnje in prodaje. Kot razlika med načrtovanimi prihodki in odhodki v ožjem smislu se nato pojavlja dohodek. Vendar smo že nakazali dejstvo, da večji dohodek še ni vedno tudi boljši poslovni izid. Morda je z njim zaradi spremenjene sestave proizvodnje treba pokriti večje osebne dohodke. Skratka, v načrtu usvojena proizvodnja in prodaja že v določeni meri vplivata na razporejanje načrtovanega dohodka. Marsikdaj je ravno zaradi izbire ugodnejše sestave dejavnosti mogoče načrtovati večje osebne dohodke in večje povečanje skladov. Marsikdaj pa k temu pripomore v prvi vrsti povečanje obsega dejavnosti, če ga seveda omogočajo dane zmogljivosti.

Brž ko je poznan načrtovani znesek dohodka in brž ko so poznane temeljne postavke njegovega razporejanja, je mogoče ugotoviti tudi načrtovani znesek osebnih dohodkov, ki je v zvezi z načrtovano razpečavo (prodajo). Ta znesek osebnih dohodkov pa nato vpliva na izplačila osebnih

dohodkov v novem razdobju. Nova načrtovana vrednost točke v tem razdobju je namreč opredeljena takole:

$$\frac{\text{načrtovani osebni dohodki pri razporejanju načrtovanega dohodka}}{\text{načrtovano število točk v načrtovani razpečavi (prodaji)}}$$

Navadno pa organizacije združenega dela ne iščejo števila točk, ki jih je treba ovrednotiti, temveč se zadovoljujejo z vračunanimi osebnimi dohodki v načrtovani prodaji po stari vrednosti točke. S količnikom

$$\frac{\text{načrtovani osebni dohodki pri razporejanju načrtovanega dohodka}}{\text{vračunani osebni dohodki po stari vrednosti točke v načrtovani razpečavi (prodaji)}}$$

pa nato spremene dotedanje vračunane osebne dohodke. S tem seveda tudi posredno ugotove novo vrednost točke.

Če ima nasprotno na prodajne cene izključen vpliv organizacija združenega dela sama, bo seveda njen pristop k razporejanju dohodka drugačen. Najprej bo ugotovila potreben znesek osebnih dohodkov, ki jih je treba pokriti z dohodkom, pri čemer bo upoštevala vse utemeljeno in še zaželeno povečanje v primerjavi s preteklim letom. Nato bo izračunala obvezno povečanje rezervnega sklada ter ugotovila potrebno povečanje poslovnega sklada in sklada skupne porabe. Razmerje med osebnimi dohodki in povečanjem skladov se seveda po takšnem postopku utegne bistveno spremeniti v primerjavi s preteklim letom. Kot posledica takega pristopa k nalogi se pa ne pojavlja samo drugačno razporejanje dohodka po pokritju pogodbenih, samoupravnih in zakonskih obveznosti iz njega, temveč tudi njegov drugačen znesek, saj gre organizacija združenega dela s potrebnim dohodkom v postavljanje svojih prodajnih cen. To navsezadnje pomeni, da se načrtovanje rednih prihodkov dopolnjuje ob načrtovanju sestavnih delov dohodka, saj morajo biti načrtovani redni prihodki zaradi višjih prodajnih cen toliko večji, kolikor večje potrebe se v organizaciji združenega dela pojavljajo pri razporejanju dohodka.

Pokazali smo dva skrajna pristopa k razporejanju dohodka. Iz razglabljanj pa je mogoče razbrati, da načrtovanje razporejanja dohodka ni vedno posledica načrtovanja prihodkov in odhodkov v ožjem smislu, temveč da je lahko tudi razlog za oblikovanje dohodka in celo rednih prihodkov. Kje začne organizacija združenega dela z načrtovanjem, je pa odvisno v glavnem od razmer na trgu.

81 Vpliv metod vrednotenja zalog (v širšem smislu) na ugotavljanje dohodka in njegovo razporejanje

810 Postavitev problema

Denimo, da z zalogami razumemo tako nedokončano proizvodnjo kot zalogo proizvodov. Obratna sredstva je v zvezi s temi zalogami mogoče obremeniti največ po povprečnih materialnih stroških, amortizaciji in vračunanih osebnih dohodkih, najmanj pa po spremenljivem delu materialnih stroškov. V točki 2121 in 2125 smo sicer omenili, da je v primeru, ko te zaloge vključujejo tudi vračunani dohodek, tak dohodek treba izkazati dodatno še na posebnem kontu, ki ima značaj popravka vrednosti, kar pomeni, da izkazovanje na čistih kontih zalog omejimo zgolj na materialne stroške z amortizacijo. Toda v takem primeru se vračunani dohodek iz naslova zalog pojavlja na kontu neporavnanih akontacij iz naslova prihodnjega dohodka, kar je z vidika obratnih sredstev povsem isto, kot da bi bile same zaloge tudi po kompenziranju s postavkami popravkov vrednosti ovrednotene še vedno z vključenim vračunanim dohodkom. V takšnem smislu bomo tudi v nadaljevanju govorili o vrednotenju zalog (v širšem smislu).

S spremenljivimi stroški razumemo tiste, ki so odvisni od obsega dejavnosti, tj. v našem primeru proizvodnje, medtem ko so na količinsko enoto poslovnega učinka največkrat povsem enaki in na ta znesek ne vpliva obseg dejavnosti, tj. proizvodnje; obravnavamo jih torej kot sorazmerne stroške. Nasprotje spremenljivih stroškov so stalni stroški, ki so neodvisni od obsega dejavnosti, tj. v našem primeru proizvodnje, razen morda pri prehodu na nov interval obsega dejavnosti, medtem ko na količinsko enoto poslovnega učinka praviloma odpade manjši znesek, če povečamo obseg dejavnosti, tj. proizvodnje. Tipični primer za spremenljive stroške so neposredni materialni stroški, ki so na količinsko enoto poslovnega učinka enaki, njihov celotni znesek se pa povečuje, če povečujemo obseg dejavnosti; toda spremenljiv značaj imajo tudi nekateri splošni materialni stroški. Tipičen primer za stalne stroške pa je amortizacija osnovnih sredstev, če je obračunana časovno; ne glede na to, koliko proizvedemo v določenem časovnem razdobju, je amortizacija, računana na dvoizmensko delo, vedno nespremenjena in se nekoliko povečuje šele z uvajanjem tretje izmene, to pa pomeni, da se njen znesek na količinsko enoto poslovnega učinka praviloma zmanjšuje, če povečujemo obseg dejavnosti. Toda spremenljiv in stalni značaj moremo zaznati celo pri vračunanih osebnih dohodkih. Pri nas se v načelu osebni dohodek delavca določa tako, da ustreza rezultatom njegovega dela in njegovemu osebnemu prispevku, ki ga je dal s svojim delom in z upravljanjem z družbenimi sredstvi k povečanju dohodka organizacije združenega dela. Delavčev delovni prispevek k povečanju dohodka moremo očitno ugotavljati le z merili količine, kakovosti in gospodarnosti dela. Toda naloge, ki jih mora opraviti posamezen delavec, niso nujno in povsod v enakem razmerju s količino proizvodov ali storitev, s katerimi je pridobljen dohodek. Nekatere naloge imajo gotovo spremenljiv značaj, so na količinsko enoto poslovnega učinka tako rekoč dane, v celotnem obsegu pri vseh delavcih določenega razdobja pa

se povečujejo, če povečujemo tedanji obseg dejavnosti; to velja zlasti za dela neposredno na samem proizvodu ali storitvi. Toda nekatere naloge imajo tudi stalen značaj in so neodvisne od obsega dejavnosti v posameznem razdobju, kar hkrati pomeni, da se njihov obseg na količinsko enoto poslovnega učinka zmanjšuje, če v posameznem razdobju povečujemo tedanji obseg dejavnosti; to velja zlasti za dela administrativnega značaja. Če sedaj med letom obračunavamo in izplačujemo akontacije osebnih dohodkov glede na načrtovano vrednost točke, imajo osebni dohodki prve skupine značaj spremenljivih stroškov, ki jih je treba pokriti z ostvarjenim čistim dohodkom, osebni dohodki druge skupine pa značaj stalnih stroškov, ki jih je treba pokriti z ostvarjenim čistim dohodkom.

Problem, ki nas sedaj zanima, je, kako vplivajo različne metode vrednotenja zalog (v širšem smislu) na obdobno ugotavljanje dohodka in na njegovo razporejanje. Proučevali bomo štiri pri nas možne, toda ne vse izčrpajoče metode:

a) metodo vrednotenja zalog po povprečnih materialnih stroških, amortizaciji in vračunanih osebnih dohodkih (zoženi lastni ceni);

b) metodo vrednotenja zalog po povprečnih materialnih stroških in amortizaciji;

c) metodo vrednotenja zalog po spremenljivem delu materialnih stroškov, amortizacije in vračunanih osebnih dohodkov (zoženih spremenljivih stroških);

č) metodo vrednotenja zalog po spremenljivem delu materialnih stroškov in amortizacije.

Če je prehod na katerokoli izmed teh metod že opravljen, a je proizvedena količina poslovnih učinkov v določenem razdobju enaka tedaj prodani količini, je ne glede na izbrano metodo vrednotenja zalog (v širšem smislu) dohodek in njegovo razporejanje vedno enako. Zadeva se pa spremeni, če je v posameznem razdobju tedanja prodaja večja ali manjša od tedanje proizvodnje; v takšnem primeru se različne metode vrednotenja zalog (v širšem smislu) različno odražajo v ugotovljenem dohodku in njegovem razporejanju. Poskušajmo torej v tem pogledu dognati določene zakonitosti, ki utegnejo pomagati pri pojasnjevanju obdobnih poslovnih izidov, a tudi vplivati na izbiro ustrezne metode v danih okoliščinah.*

811 Vpliv metode vrednotenja zalog po povprečnih materialnih stroških, amortizaciji in vračunanih osebnih dohodkov

Če so vse zaloge ovrednotene po povprečnih materialnih stroških, amortizaciji in vračunanih osebnih dohodkih, noben del tovrstnih stroškov ne preskoči zalog, temveč se vsi šele postopno premikajo do prodanih količin, ko se spreminjajo v odhodke bodisi pred ugotovitvijo dohodka ali pa iz razdelitve čistega dohodka.

V tistem obračunskem razdobju, v katerem so prodane količine manjše od proizvedenih količin, vsi tedaj na novo obračunani materialni stroški in amortizacija še ne vplivajo na dohodek, vsi tedaj vračunani osebni dohod-

* Poenostavljeni praktični primeri so vključeni v knjigo I. Turk: »Medsebojna razmerja financiranja in razporejanja dohodka v OZD«.

ki pa ne na delitev čistega dohodka in s tem na ostanek čistega dohodka, ki je še na razpolago. Od prihodkov, ki so manjši zaradi manjših prodanih količin ob sicer nespremenjenih prodajnih cenah, so odšteti manjši materialni stroški in amortizacija, kot so obračunani na novo v istem razdobju, kljub temu pa je ugotovljeni dohodek praviloma manjši kot bi bil v primeru prodaje vseh proizvedenih količin. Kolikor so prispevki, davki in druge obveznosti iz dohodka obračunani z določenim odstotkom od ostvarjenega dohodka, je tudi njihov znesek sorazmerno manjši; kolikor so obračunani neodvisno od ostvarjenega dohodka, ker so naslonjeni na druge osnove za obračun, pa še vedno v nespremenjenem znesku vplivajo na čisti dohodek. To pomeni, da je čisti dohodek relativno bolj zmanjšan, kot je zmanjšan dohodek. S tem čistim dohodkom pa ni treba pokriti vseh vračunanih osebnih dohodkov istega razdobja, temveč samo tiste, ki so že povezani s prodanimi proizvodi, medtem ko so drugi zadržani še v zalogah in ne vplivajo na delitev čistega dohodka. Ostanek čistega dohodka, ki je še na razpolago za razporejanje, je praviloma relativno bolj zmanjšan, kot je zmanjšan dohodek.

Nasprotno je v tistem obračunskem razdobju, v katerem so prodane količine večje od proizvedenih količin, treba od večjih prihodkov odšteti materialne stroške in amortizacijo v večjem znesku, kot so bili tedaj na novo obračunani; kljub temu je ugotovljeni dohodek praviloma večji, kot bi bil v primeru, ko bi prodali enake količine, kot so bile proizvedene. Kolikor so prispevki, davki in druge obveznosti iz dohodka obračunani z določenim odstotkom od ostvarjenega dohodka, je njihov znesek sorazmerno večji; kolikor so obračunani neodvisno od ostvarjenega dohodka, ker so naslonjeni na druge osnove za obračun, pa še vedno v nespremenjenem znesku vplivajo na čisti dohodek. To pomeni, da je čisti dohodek relativno bolj povečan, kot je povečan dohodek. S tem čistim dohodkom pa je sedaj treba pokriti večje osebne dohodke, kot so bili v istem obračunskem razdobju na novo vračunani, ker jih pač pokrivamo sorazmerno s prodajo poslovnih učinkov. Kljub temu pa je praviloma ostanek čistega dohodka, ki je še na razpolago za delitev, sedaj relativno bolj povečan, kot je povečan dohodek.

Dosedanja razmišljanja so poenostavljena, ker predpostavljajo, da so povprečni materialni stroški, amortizacija in vračunani osebni dohodki na količinsko enoto poslovnega učinka vedno enaki, oziroma da ni njihovega stalnega dela, ki bi pri različnem obsegu proizvodnje v različnem znesku odpadel na količinsko enoto.

Brž ko je pri dani organizaciji združenega dela v teku leta proizvajanje enakomerno, prodaja pa ne, se proučevana metoda vrednotenja zalog (v širšem smislu) odraža sicer v manjšem dohodku, čistem dohodku in ostanku čistega dohodka v obračunskih razdobjih, v katerih je prodana količina manjša od proizvedene; prav tako se odraža v večjem dohodku, čistem dohodku in ostanku čistega dohodka v obračunskih razdobjih, v katerih je prodana količina večja od proizvedene. Vendar razlike ublaži sorazmerno večje zadrževanje stroškov v zalogah oziroma na kontu neporavnanih akontacij iz naslova prihodnjega dohodka.

Toda če je pri dani organizaciji združenega dela v teku leta prodaja enakomerna, proizvajanje pa ne, se proučevana metoda vrednotenja zalog (v širšem smislu), ne odraža nujno v enakem dohodku, čistem dohodku in ostanku čistega dohodka v vseh obračunskih razdobjih, tj. tako v tistih,

v katerih je nespremenjena prodana količina manjša od proizvedene, in v tistih, v katerih je nespremenjena prodana količina večja od proizvedene. Računati je namreč treba s tem, da je v obračunskih razdobjih, v katerih je ostvarjen velik obseg proizvodnje, zaradi delovanja stalnih sestavin stroškov tisti znesek materialnih stroškov in amortizacije, a tudi vračunanih osebnih dohodkov, ki odpade na količinsko enoto poslovnega učinka, bistveno manjši kot v razdobjih, v katerih je ostvarjen mali obseg proizvodnje. Enak obseg prodaje omogoča v tistih obračunskih razdobjih, v katerih je obseg proizvodnje večji, tudi večji dohodek, čisti dohodek in ostanek čistega dohodka, ker so pač tedanji povprečni stroški prodanih količin manjši; nasprotno omogoča enak obseg prodaje v tistih obračunskih razdobjih, v katerih je obseg proizvodnje manjši, zgolj manjši dohodek, čisti dohodek in ostanek čistega dohodka, ker so pač tedanji povprečni stroški prodanih količin večji. Dohodek, čisti dohodek in ostanek čistega dohodka so v takšnih okoliščinah pri proučevani metodi vrednotenja zalog (v širšem smislu) pod vplivom obsega proizvodnje in ne samo pod vplivom obsega prodaje. Kako močno vpliva proučevana metoda vrednotenja zalog (v širšem smislu) na takšno gibanje dohodka, čistega dohodka in ostanka čistega dohodka, je odvisno od vloge, ki jo ima stalni del materialnih stroškov, amortizacije in vračunanih osebnih dohodkov. V vsakem primeru pa je proučevana metoda vrednotenja zalog (v širšem smislu) bolj primerna pri organizacijah združenega dela z enakomernim proizvajanjem in neenakomerno prodajo kot pri tistih z enakomerno prodajo in neenakomernim proizvajanjem.

To, kar je po obdobnem obračunu dejansko še mogoče razdeliti in ni že vnaprej razdeljeno, je pravzaprav ostanek čistega dohodka. Ne glede na to, ali so dodatni osebni dohodki udeleženi v njem z določenim odstotkom, ali so nasprotno dobljeni tako, da so ostvarjeni osebni dohodki kot celota računani z določenim odstotkom od vsega čistega dohodka, nato pa od njih odšteti že vračunani osebni dohodki, ki se nanašajo na prodane količine, moremo izraziti tudi nekaj zakonitosti v zvezi z njimi. Revalorizacijski faktor, po katerem je treba popraviti akontirane osebne dohodke, je praviloma večji od 1 v obračunskih razdobjih, v katerih so proizvedene količine večje od prodanih, toda manjši od 1 v obračunskih razdobjih, v katerih so proizvedene količine manjše od prodanih. Revalorizacijski faktor za osebne dohodke pa ni enak v vseh obračunskih razdobjih, v katerih organizacija združenega dela proda enake količine; nanj namreč vplivajo zaradi stalnih sestavin stroškov tudi proizvedene količine.

812 Vpliv metode vrednotenja zalog po povprečnih materialnih stroških in amortizaciji

Če so zaloge ovrednotene samo po povprečnih materialnih stroških in amortizaciji, toda ne več po povprečnih vračunanih osebnih dohodkih, se le materialni stroški in amortizacija premikajo postopno do prodanih količin, ko se spremenijo v odhodke pred ugotovitvijo dohodka, medtem ko so vsi vračunani osebni dohodki že takoj odhodki in jih je treba pokriti pri delitvi čistega dohodka. Podobno so takoj odhodki vračunane pogodbene, samoupravne in zakonske obveznosti iz dohodka.

V tistem obračunskem razdobju, v katerem so prodane količine manjše od proizvedenih količin, vsi tedaj na novo obračunani materialni stroški in amortizacija še ne vplivajo na dohodek, vsi tedaj vračunani osebni dohodki pa že vplivajo na delitev čistega dohodka in s tem tudi na ostanek čistega dohodka, ki je še na razpolago za razdelitev. Od prihodkov, ki so zaradi manjših prodanih količin ob sicer nespremenjenih prodajnih cenah manjši, so odšteti manjši materialni stroški in amortizacija, kot so obračunani na novo v istem razdobju, kljub temu pa je ugotovljeni dohodek praviloma manjši, kot bi bil v primeru prodaje vseh proizvedenih količin. Kolikor so prispevki, davki in druge obveznosti iz dohodka obračunani z določenim odstotkom od ostvarjenega dohodka, je tudi njihov znesek sorazmerno manjši; kolikor so obračunani neodvisno od ostvarjenega dohodka, ker so naslonjene na druge osnove za obračun, pa še vedno v nespremenjenem znesku vplivajo na čisti dohodek. To pomeni, da je čisti dohodek relativno bolj zmanjšan, kot je zmanjšan dohodek. Vendar je dohodek po sedanji metodi vrednotenja zalog (v širšem smislu) še vedno ob drugih nespremenjenih okoliščinah enak dohodku po metodi vrednotenja zalog (v širšem smislu), ki je bila obravnavana v točki 811. Prav tako je tudi čisti dohodek po sedanji metodi vrednotenja zalog enak tistemu pri metodi vrednotenja zalog (v širšem smislu) iz točke 811. To pa ne velja več za delitev čistega dohodka. S tem čistim dohodkom je namreč sedaj treba pokriti vse vračunane osebne dohodke istega razdobja, kajti noben njihov del se ne zadržuje več v končnih zalogah. Ti osebni dohodki pa imajo delno spremenljiv in delno stalen značaj glede na obseg tedanje proizvodnje, kar pomeni, da s svojo prvo sestavino angažirajo čisti dohodek posameznega razdobja v odvisnosti od tedanje proizvodnje, s svojo drugo sestavino pa ne glede na njen obseg. V vsakem primeru pa je ostanek čistega dohodka, ki je še na razpolago za razdelitev, praviloma zmanjšan, vendar ne v istem razmerju, kot je zmanjšan dohodek. Ker so proizvedene količine večje od prodanih in je treba pokriti vračunane osebne dohodke v zvezi s proizvedenimi in ne v zvezi s prodanimi količinami je tudi ostanek čistega dohodka po sedanji metodi vrednotenja zalog praviloma manjši od tistega v primeru vrednotenja v točki 811. Nasprotno je v tistem obračunskem razdobju, v katerem so prodane količine večje od proizvedenih količin, treba od večjih prihodkov odšteti materialne stroške in amortizacijo v večjem znesku, kot so tedaj bili na novo obračunani. Kljub temu je ugotovljeni dohodek praviloma večji, kot bi bil v primeru, ko bi prodali enake količine, kot so bile proizvedene. Kolikor so prispevki, davki in druge obveznosti iz dohodka obračunani od ostvarjenega dohodka z določenim odstotkom, je njihov znesek sorazmerno večji; kolikor so obračunani neodvisno od ostvarjenega dohodka, ker so naslonjeni na druge osnove za obračun, pa še vedno v nespremenjenem znesku vplivajo na čisti dohodek. To pomeni, da je čisti dohodek relativno bolj povečan, kot je povečan dohodek. S tem čistim dohodkom pa je sedaj še vedno treba pokriti le vse vračunane osebne dohodke istega razdobja, kajti noben njihov del se ne zadržuje več v končnih zalogah. Medtem ko je stalni del teh osebnih dohodkov vedno enak, je spremenljivi del odvisen od tedanje proizvodnje. V vsakem primeru pa je ostanek čistega dohodka praviloma povečan, vendar ne v istem razmerju, kot je povečan dohodek. Dohodek in čisti dohodek sta po sedanji metodi vrednotenja zalog (v širšem smislu) enaka dohodku in čistemu dohodku po metodi vrednotenja zalog (v širšem smislu)

v točki 811. Za ostanek čistega dohodka pa to ne velja več, kajti z njim je treba pokriti le vračunane osebne dohodke v zvezi s proizvodnjo tega razdobja, ki je manjša kot tedanja prodaja. Zato moremo reči, da je tudi ostanek čistega dohodka sedaj praviloma večji kot v primeru iz točke 811.

Dosedanja razmišljanja so spet poenostavljena, ker ne upoštevajo v zadostni meri delovanja spremenljivega in stalnega dela stroškov pri različnem obsegu proizvodnje. Zato si oglejmo že spet dve skrajnosti v pogledu razmerja med obsegom proizvodnje in prodaje v posameznem obračunskem razdobju.

Brž ko je pri dani organizaciji združenega dela v teku leta proizvajanje enakomerno, prodaja pa ne, se proučevana metoda vrednotenja zalog (v širšem smislu) odraža v manjšem dohodku, čistem dohodku in največkrat tudi v manjšem ostanku čistega dohodka v obračunskih razdobjih, v katerih je obseg prodaje manjši od proizvodnje. Po drugi strani se odraža v večjem dohodku, čistem dohodku in največkrat tudi v večjem ostanku čistega dohodka v obračunskih razdobjih, v katerih je obseg prodaje večji od proizvodnje. Toda medtem ko razlike pri dohodku in čistem dohodku ublaži zadrževanje sorazmernega dela materialnih stroškov in amortizacije v zalogah, je drugače v pogledu ostanka čistega dohodka, kajti vračunani osebni dohodki posameznega obračunskega razdobja takoj in v celoti vplivajo nanj.

Zadeva je povsem drugačna, če je pri dani organizaciji združenega dela v teku leta prodaja enakomerna, proizvajanje pa ne. Enak obseg prodaje omogoča v tistih obračunskih razdobjih, v katerih je obseg proizvodnje večji, tudi večji dohodek in čisti dohodek; zaradi večjega obsega proizvodnje je namreč manjši znesek stalnega dela materialnih stroškov in amortizacije, ki odpade na prodano količinsko enoto, medtem ko se enak znesek zadržuje tudi v količinski enoti v končni zalogi. Do sem je ugotovitev enaka kot v primeru vrednotenja zalog (v širšem smislu) iz točke 811. S čistim dohodkom pa je najprej treba pokriti vse v istem obračunskem razdobju vračunane osebne dohodke. Čim bolj se odmika obseg proizvodnje od obsega prodaje, ki je manjši, tem več je treba pokriti s čistim dohodkom. Nikakor pa ni rečeno, da večji čisti dohodek pri enakem obsegu prodaje omogoča v tistih obračunskih razdobjih, v katerih je obseg proizvodnje večji, tudi večji ostanek čistega dohodka. Po drugi strani enak obseg prodaje v tistih obračunskih razdobjih, v katerih je obseg proizvodnje manjši, omogoča zgolj manjši dohodek in čisti dohodek, saj so tedanji povprečni materialni stroški in amortizacija na prodano količinsko enoto večji. Ali bo tudi ostanek čistega dohodka manjši, pa je odvisno od spremenljivega dela tedaj vračunanih osebnih dohodkov, ki se ravna po obsegu tedanje proizvodnje. Tudi ta metoda vrednotenja zalog (v širšem smislu) je torej vsaj z vidika dohodka bolj primerna pri organizacijah združenega dela z enakomernim proizvajanjem in neenakomerno prodajo kot pri tistih z enakomerno prodajo in neenakomernim proizvajanjem. Ne drži pa to tudi nujno z vidika ostanka čistega dohodka. Sedaj vrednost končnih zalog v manjši meri kot v primeru vrednotenja zalog (v širšem smislu) iz točke 811 ublaži vpliv novih stroškov v posameznem obračunskem razdobju na tedanji ostanek čistega dohodka. Dejstvo je, da je treba pokriti vse vračunane osebne dohodke v istem razdobju, to pa utegne povzročiti težave pri tistih organizacijah združenega dela, kjer so zaloge občasno velike. Velja opozorilo, da je treba v obračunskih razdobjih, v katerih je

obseg prodaje večji od proizvodnje, poskrbeti tudi za rezervo osebnih dohodkov, ki bo porabljena za kritje primanjkljaja ostvarjenih osebnih dohodkov v naslednjih obračunskih razdobjih, v katerih bo spet obseg proizvodnje večji od prodaje.

V nasprotju z ugotovitvami pri metodi vrednotenja zalog (v širšem smislu) iz točke 811 pa lahko sedaj že ugotovimo, da je revalorizacijski faktor, po katerem je treba popraviti akontirane osebne dohodke, praviloma večji od 1 v obračunskih razdobjih, v katerih so prodane količine večje od proizvedenih, toda manjši od 1 v obračunskih razdobjih, v katerih so prodane količine manjše od proizvedenih. Revalorizacijski faktor za osebne dohodke pa ni enak v vseh obračunskih razdobjih, v katerih organizacija združenega dela proda enake količine; nanj namreč vplivajo zaradi stalnih sestavnih stroškov tudi proizvedene količine.

813 Vpliv metode vrednotenja zalog po spremenljivem delu materialnih stroškov, amortizacije in vračunanih osebnih dohodkih

Če so zaloge ovrednotene po spremenljivem delu materialnih stroškov, amortizacije in vračunanih osebnih dohodkov, se le tovrstni stroški postopno premikajo do prodanih količin, ko se spremenijo v odhodke bodisi pred ugotovitvijo dohodka ali pa iz razdelitve čistega dohodka. Stalni del materialnih stroškov, amortizacije in vračunanih osebnih dohodkov je nasprotno med ustreznimi odhodki že takoj ob svojem nastanku.

V tistem obračunskem razdobju, v katerem so prodane količine manjše od proizvedenih količin, se kot odštevna postavka od prihodkov pred ugotovitvijo dohodka pojavlja spremenljivi del materialnih stroškov in amortizacije, ki se nanaša na prodane količine; ta je manjši od vseh tovrstnih stroškov, ki so obračunani na novo v istem razdobju. Toda med odhodki pred ugotovitvijo dohodka je tedaj tudi ves stalni del materialnih stroškov in amortizacije, ker se ne more več zadrževati v zalogah. Iz tega pa sledi, da je ugotovljeni dohodek ob drugih nespremenjenih okoliščinah manjši kot pri metodi vrednotenja zalog (v širšem smislu) v točkah 811 ali 812, kjer se je le nekaj stalnih materialnih stroškov in amortizacije še zadrževalo v končnih zalogah. Ugotovljeni dohodek je torej sedaj manjši ne samo od tistega, ki bi bil ostvarjen, če bi bile prodane vse proizvedene količine istega razdobja, temveč tudi od tistega, ki bi bil ostvarjen pri enakih prodanih količinah, če bi le končne zaloge ovrednotili tako, da bi v njih zajeli še sorazmerni del stalnih materialnih stroškov in amortizacije (primer iz točke 811 ali 812). Kolikor so prispevki, davki in druge obveznosti iz dohodka obračunani z določenim odstotkom od ostvarjenega dohodka, je tudi njihov znesek sorazmerno manjši; kolikor so obračunani neodvisno od ostvarjenega dohodka, ker so naslonjeni na druge osnove za obračun, pa še vedno v nespremenjenem znesku vplivajo na čisti dohodek. Iz tega spet sledi, da je čisti dohodek relativno bolj zmanjšan kot dohodek, in sicer tako, če primerjamo njegov sedanji znesek z zneskom pri prodaji celotne proizvedene količine, kot če primerjamo njegov sedanji znesek z zneskom, ki bi ustrezal manjši prodani količini, toda vrednotenju zalog v smislu metod iz točke 811 ali 812. S tem čistim dohodkom pa je sedaj treba pokriti ves spremenljivi del vračunanih osebnih dohodkov, ki se že nanaša na prodane količine, kot tudi ves v razdobju na novo vračunani stalni del osebnih

dohodkov. To sicer pomeni, da pokrivamo manj vračunanih osebnih dohodkov, kot bi jih morali, če bi prodali vse proizvedene količine, saj še vedno ni treba pokriti spremenljivega dela vračunanih osebnih dohodkov v končnih zalogah (v širšem smislu, z vključeno terjatvijo do prihodnjega dohodka). Toda po drugi strani pokrivamo več kot po metodi vrednotenja proizvodov iz točke 811 ali 812, saj pokrivamo tudi tisti stalni del vračunanih osebnih dohodkov, ki bi sicer še bil zaustavljen v končni vrednosti zalog (v širšem smislu, z vključeno terjatvijo do prihodnjega dohodka). Ostanek čistega dohodka, ki je na razpolago za razdelitev, je torej zmanjšan, vendar ne v istem razmerju, kot je zmanjšan dohodek. Očitno pa je tudi, da je ta ostanek čistega dohodka po sedanji metodi vrednotenja zalog precej manjši kot po metodi, obravnavani v točki 811 ali 812. Zmanjšanje prodaje ob primerjavi s proizvodnjo pri sedanji metodi vrednotenja zalog precej močneje vpliva na zmanjšanje dohodka, čistega dohodka in ostanka čistega dohodka kot pri tistih metodah vrednotenja zalog, po katerih je stalni del materialnih stroškov, amortizacije in vračunanih osebnih dohodkov začasno še zaustavljen v vrednosti končnih zalog (v širšem smislu, z vključeno terjatvijo do prihodnjega dohodka).

Nasprotno je v tistem obračunskem razdobju, v katerem so prodane količine večje od proizvedenih količin, treba od večjih prihodkov odšteti le večji spremenljivi del materialnih stroškov in amortizacije, ki se nanaša na prodane količine, medtem ko je stalni del materialnih stroškov in amortizacije še vedno enak. To pa pomeni, da je dohodek očitno večji, kot bi ga pričakovali v primeru, ko bi prodali le v istem razdobju proizvedene količine, saj povečano prodano količino pravzaprav bremenijo le dodatni spremenljivi materialni stroški in amortizacija. Prav tako pa je očitno večji tudi od dohodka, ki bi ga pri enakih prodanih količinah ostvarili, če bi zaloge vrednotili z vključenim stalnim delom materialnih stroškov in amortizacije (primer iz točke 811 ali 812), saj bi na prodane količine odpadel večji znesek tovrstnih stroškov, kot je bil v istem razdobju obračunan na novo. Kolikor so prispevki, davki in druge obveznosti iz dohodka obračunane z določenim zneskom od ostvarjenega dohodka, je njihov znesek sorazmerno večji; kolikor so obračunane neodvisno od ostvarjenega dohodka, ker so naslonjene na druge osnove za obračun, pa še vedno v nespremenjenem znesku vplivajo na čisti dohodek. Čisti dohodek bo potemtakem relativno bolj povečan kot dohodek, če za primerjavo jemljemo velikosti, ki ustrezajo prodaji zgolj vseh proizvedenih količin. Če primerjamo sedaj izračunani čisti dohodek s tistim, ki ustreza uporabi metod iz točke 811 ali 812, pa lahko ugotovimo, da je v danih okoliščinah kljub vsemu večji od njega. Toda s tem čistim dohodkom je treba pokriti spremenljivi del vračunanih osebnih dohodkov, ki se nanašajo na prodane količine, in ves stalni del vračunanih osebnih dohodkov iz istega razdobja. To sicer pomeni, da pokrivamo več osebnih dohodkov, kot bi jih morali po metodi vrednotenja zalog iz točke 812, ali če bi prodali le vse proizvedene količine tega razdobja, saj pokrivamo tudi spremenljivi del osebnih dohodkov iz začetnih zalog, ki smo jih sedaj prodali. Toda pokrivamo manj kot po metodi vrednotenja proizvodov iz točke 811, saj pokrivamo le stalni del osebnih dohodkov iz istega razdobja, ne pa tudi iz začetnih zalog. Ostanek čistega dohodka, ki je na razpolago za razdelitev, je torej povečan ob primerjavi s tistim, ki bi ga dosegli ob prodaji zgolj proizvedenih količin danega razdobja, vendar ni povečan v istem razmerju kot dohodek.

Po drugi strani pa je ostanek čistega dohodka po sedanji metodi vrednotenja zalog precej večji kot po metodi, obravnavani v točki 811.

Sedaj si oglejmo še, kako se sedanja metoda vrednotenja zalog odraža pri obeh skrajnostih v pogledu razmerja med obsegom proizvodnje in prodaje v posameznem obračunskem razdobju!

Brž ko je pri dani organizaciji združenega dela v teku leta proizvajanje enakomerno, prodaja pa ne, prihaja do velikih in vsaj prvi hip nerazumljivih skokov zlasti pri ostanku čistega dohodka. V obračunskih razdobjih, v katerh je obseg prodaje manjši od proizvodnje, se dohodek zelo močno zmanjša, saj je pred njegovo ugotovitvijo med drugim treba pokriti ves stalni del materialnih stroškov in amortizacije, ne pa le njihov sorazmerni del v smislu metode v točki 811 ali 812. Še močneje se zmanjša ostanek čistega dohodka, saj je pred njegovo ugotovitvijo treba med drugim pokriti tudi ves stalni del vračunanih osebnih dohodkov, ne pa le njihov sorazmerni del v smislu metode iz točke 811 ali 812. V obračunskih razdobjih, v katerih je nasprotno obseg prodaje večji od proizvodnje, pa se dohodek zelo močno poveča, saj je pred njegovo ugotovitvijo treba med drugim pokriti zgolj ves stalni del materialnih stroškov in amortizacije iz danega razdobja, ne pa tudi njihov sorazmerni del iz začetnih zalog v smislu metode iz točke 811 ali 812. Še močneje se poveča ostanek čistega dohodka, saj je pred njegovo ugotovitvijo treba med drugim pokriti ves stalni del vračunanih osebnih dohodkov iz danega razdobja, ne pa tudi njihov sorazmerni del iz začetnih zalog v smislu metode iz točke 811 ali 812. Razliko pri dohodku in ostanku čistega dohodka torej ne ublaži več sorazmerno zadrževanje stalnega dela materialnih stroškov, amortizacije in vračunanih osebnih dohodkov v zalogah.

Kaj pa v primeru, ko je pri dani organizaciji združenega dela v teku leta prodaja enakomerna, proizvajanje pa ne? Po sedanji metodi vrednotenja zalog (v širšem smislu) je v vsakem obračunskem razdobju treba poleg spremenljivega dela materialnih stroškov in amortizacije, ki se nanaša na prodane količine, pokriti še ves na novo obračunani stalni del materialnih stroškov in amortizacije. To pomeni, da je dohodek v obračunskih razdobjih, v katerih je obseg prodaje enak, tudi vedno enak, ne glede na to, kakšen je tedanji obseg proizvodnje. Podobno se ponovi s čistim dohodkom in ostankom čistega dohodka. Po sedanji metodi je v vsakem obračunskem razdobju treba poleg spremenljivega dela vračunanih osebnih dohodkov, ki se nanaša na prodane količine, pokriti še ves tedanji stalni del vračunanih osebnih dohodkov. To pomeni, da je v vseh razdobjih, v katerih je obseg prodaje enak, tudi enake vračunane osebne dohodke treba pokriti pri razdelitvi čistega dohodka, ne glede na to, kakšen je tedanji obseg proizvodnje in kakšen je znesek vseh na novo vračunanih osebnih dohodkov. Vidimo torej, da je proučevana metoda vrednotenja zalog (v širšem smislu) bolj primerna pri organizacijah združenega dela z enakomerno prodajo in neenakomernim proizvajanjem kot pri tistih z enakomernim proizvajanjem in neenakomerno prodajo.

Ko pri delitvi ostanka čistega dohodka pridemo do osebnih dohodkov, ki jih je mogoče razdeliti delavcem, je relavorizacijski faktor, s katerim je treba popraviti akontirane osebne dohodke, praviloma večji od 1 v obračunskih razdobjih, v katerih so prodane količine večje od proizvedenih, toda manjši od 1 v obračunskih razdobjih, v katerih so prodane količine manjše od proizvedenih. Revalorizacijski faktor je tudi enak v

vseh obračunskih razdobjih, v katerih organizacija združenega dela ob drugih nespremenjenih okoliščinah proda enake količine.

814 Vpliv metode vrednotenja zalog po spremenljivem delu materialnih stroškov in amortizacije

Če so zaloge ovrednotene samo po spremenljivem delu materialnih stroškov in amortizacije, toda ne več po stalnem delu materialnih stroškov in amortizacije, niti ne več po katerihkoli vračunanih osebnih dohodkih, se le spremenljivi del materialnih stroškov in amortizacije premika postopno do prodanih količin, ko se spremeni v odhodke pred ugotovitvijo dohodka. Stalni del materialnih stroškov in amortizacije je nasprotno že takoj med odhodki pred ugotovitvijo dohodka, vsi vračunani osebni dohodki pa morajo biti takoj in v celoti pokriti pri razdelitvi čistega dohodka. Podobno kot tudi morajo biti takoj in v celoti pokrite vse vračunane pogodbene, samoupravne in zakonske obveznosti iz dohodka pri razdelitvi dohodka.

V tistem obračunskem razdobju, v katerem so prodane količine manjše od proizvedenih količin, je dohodek manjši od tistega, ki bi bil ostvarjen, če bi bile prodane vse proizvedene količine istega razdobja. Prav tako je tudi manjši od tistega, ki bi bil ostvarjen pri enakih prodanih količinah, če bi le končne zaloge ovrednotili tako, da bi v njih zajeli še sorazmerni del stalnih materialnih stroškov in amortizacije (primer iz točke 811 ali 812). Dohodek pa je ob drugih nespremenjenih okoliščinah povsem enak tistemu, ki bi ustrezal metodi vrednotenja zalog iz točke 813. S podobno obrazložitvijo kot pri primeru iz točke 813 je tudi čisti dohodek relativno bolj zmanjšan, kot je zmanjšan dohodek, in sicer če primerjamo njegov sedanji znesek z zneskom pri prodaji celotne proizvedene količine ali če primerjamo njegov sedanji znesek z zneskom, ki bi ustrezal manjši prodani količini, toda vrednotenju zalog v smislu metod iz točke 811 ali 812. Toda čisti dohodek je sedaj ob drugih nespremenjenih okoliščinah povsem enak tistemu, ki bi ustrezal metodi iz točke 813. Drugače pa je z ostankom čistega dohodka. S čistim dohodkom namreč sedaj ni treba pokriti poleg stalnega dela vračunanih osebnih dohodkov samo spremenljivi del vračunanih osebnih dohodkov, ki se nanaša na prodane količine, temveč ves spremenljivi del teh osebnih dohodkov, ker se v ničemer ne zadržuje več v končnih zalogah. Ostanek čistega dohodka je torej zelo močno zmanjšan, relativno precej bolj, kot je zmanjšan čisti dohodek in še bolj, kot je zmanjšan dohodek. Očitno je tudi, da je ta ostanek čistega dohodka po sedanji metodi vrednotenja zalog precej manjši kot po metodi, obravnavani v točki 811 ali 812 ali 813.

Nasprotno je v tistem obračunskem razdobju, v katerem so prodane količine večje od proizvedenih količin, dohodek večji od tistega, ki bi bil ostvarjen, če bi bile prodane zgolj vse proizvedene količine istega razdobja. Prav tako je tudi večji od tistega, ki bi bil ostvarjen pri enakih prodanih količinah, če bi le končne zaloge ovrednotili v smislu metode iz točke 811 ali 812. Dohodek pa je spet ob drugih nespremenjenih okoliščinah povsem enak tistemu, ki bi ustrezal metodi vrednotenja zalog iz točke 813. Tudi čisti dohodek je relativno bolj povečan kot dohodek, če za primerjavo jemljemo velikosti, ki bi ustrezale prodaji zgolj vseh proizvede-

nih količin. Če primerjamo sedaj izračunani čisti dohodek s tistim, ki bi ustrezal uporabi metod vrednotenja zalog iz točke 811 ali 812, pa ugotovimo, da je v danih okoliščinah večji od njega, medtem ko je enak tistemu, ki bi ustrezal metodi iz točke 813. Toda z njim je treba pokriti poleg stalnega dela vračunanih osebnih dohodkov v danem razdobju tudi ves spremenljivi del vračunanih osebnih dohodkov v istem razdobju, ne pa zgolj preračunan spremenljivi del, ki odpade na prodane količine. To pa pomeni, da pokrivamo manj vračunanih osebnih dohodkov kot po metodi vrednotenja zalog iz točke 811, saj med njimi ni sorazmernega dela povprečnih osebnih dohodkov iz začetnih zalog, ki so bile v tem obračunskem razdobju prodane; torej je ostanek čistega dohodka sedaj večji kot v primeru metode iz točke 811. Po drugi strani pokrivamo enake vračunane osebne dohodke kot po metodi vrednotenja zalog iz točke 812, toda ker je čisti dohodek večji od tedanjega, je ob drugih nespremenjenih okoliščinah tudi ostanek čistega dohodka večji. Končno pokrivamo manj vračunanih osebnih dohodkov kot po metodi vrednotenja zalog iz točke 813, saj med njimi ni spremenljivega dela vračunanih osebnih dohodkov iz začetnih zalog, ki so v danem obračunskem razdobju bile prodane, kar pomeni, da je tudi ostanek čistega dohodka sedaj večji kot po metodi iz točke 813.

Končno si oglejmo še, kako se sedanja metoda vrednotenja zalog (v širšem smislu) odraža pri obeh skrajnostih v pogledu razmerja med obsegom proizvodnje in prodaje v posameznem obračunskem razdobju! Brž ko je pri dani organizaciji združenega dela v teku leta proizvajanje enakomerno, prodaja pa ne, prihaja do še večjih skokov, zlasti pri ostanku čistega dohodka, kot jih moremo zapaziti pri uporabi metode vrednotenja zalog iz točke 813. V obračunskih razdobjih, v katerih je obseg prodaje manjši od proizvodnje, se dohodek ob drugih nespremenjenih okoliščinah zmanjša podobno, kot smo že omenili ob metodi iz točke 813, tj. precej močneje kot pri metodah iz točke 811 ali 812. Toda s čistim dohodkom je treba pokriti tudi ves spremenljivi del vračunanih osebnih dohodkov istega razdobja in ne samo njihov stalni del. To pa še močneje zmanjša ostanek čistega dohodka kot v primeru metode vrednotenja zalog iz točke 813. Nasprotno je v tistem obračunskem razdobju, v katerem so prodane količine večje od proizvedenih količin, ko se dohodek ob drugih nespremenjenih okoliščinah poveča podobno, kot smo že omenili pri metodi vrednotenja zalog iz točke 813, tj. precej močneje kot pri metodah iz točke 811 ali 812. Toda s čistim dohodkom je sedaj treba pokriti samo vse v istem razdobju vračunane osebne dohodke, ne pa tudi spremenljivega dela vračunanih osebnih dohodkov iz začetnih zalog, ki so v danem razdobju bile prodane. To pa pomeni, da je vnaprejšnja razdelitev čistega dohodka sedaj manjša kot pri metodi vrednotenja zalog iz točke 813 ter da je ostanek čistega dohodka sedaj večji kot pri metodi iz točke 813. Vidimo torej, zakaj so skoki pri ostanku čistega dohodka še večji in še manj razumljivi kot pri metodi iz točke 813.

Kaj pa v primeru, ko je pri dani organizaciji združenega dela v teku leta prodaja enakomerna, proizvajanje pa ne? S podobno obrazložitvijo kot v primeru metode vrednotenja zalog (v širšem smislu) iz točke 813 je dohodek v obračunskih razdobjih, v katerih je obseg prodaje enak, tudi vedno enak, ne glede na to, kakšen je tedanji obseg proizvodnje. Isto se ponovi s čistim dohodkom, ne pa več z ostankom čistega dohodka. Po sedanji metodi vrednotenja zalog (v širšem smislu) je namreč treba v vsa-

kem obračunskem razdobju pokriti vse tedanje vračunane osebne dohodke. Ti so pa zaradi svojega spremenljivega dela večji v tistih razdobjih, v katerih je obseg proizvodnje večji, ter manjši v tistih razdobjih, v katerih je obseg proizvodnje manjši. Na ostanek čistega dohodka torej bistveno vpliva obseg proizvodnje. Ob enaki prodaji in drugih nespremenjenih okoliščinah bo ostanek čistega dohodka večji, če bo obseg proizvodnje manjši, nasprotno pa bo ostanek čistega dohodka manjši, če bo obseg proizvodnje večji. Obravnavana metoda vrednotenja zalog (v širšem smislu) je potemtakem vsaj z vidika dohodka primernejša pri organizacijah združenega dela z enakomerno prodajo in neenakomernim proizvajanjem kot pri tistih z enakomernim proizvajanjem in neenakomerno prodajo. Ne drži pa to tudi nujno z vidika ostanka čistega dohodka. Ker vrednost končnih zalog ne ublaži skokov v pogledu vračunanih osebnih dohodkov, je treba računati z manjšim ostankom čistega dohodka pri povečanju obsega proizvodnje. Prav tako pa držijo tudi druga opozorila, ki smo jih že vključili v razmišljanje pri metodi vrednotenja zalog v točki 812.

Revalorizacijski faktor, s katerim je treba popraviti akontirane osebne dohodke, je sedaj praviloma večji od 1 v obračunskih razdobjih, v katerih so prodane količine večje od proizvedenih in manjši od 1 v obračunskih razdobjih, v katerih so prodane količine manjše od proizvedenih. Revalorizacijski faktor pa spet ni enak v vseh obračunskih razdobjih, v katerih organizacija združenega dela ob drugih nespremenjenih okoliščinah proda enake količine.

82 Ugotavljanje in razporejanje realnega dohodka v razmerah spreminjanja cen

820 Splošni problemi izkaza stanja in izkaza uspeha v razmerah spreminjanja cen

Izkaz stanja (»bilanca«), kot je znano, podaja stanje sredstev in obveznosti do virov sredstev na določen dan, izkaz uspeha pa kumulativo prihodke, odhodke in poslovni izid za določeno razdobje. Sredstva, obveznosti do virov sredstev, prihodke in odhodke moremo vkomponirati v medsebojno uravnovešene izkaze, ker so izraženi vrednostno. Vrednostno izražanje teh ekonomskih kategorij je pogoj za njihovo sintetiziranje in hkrati predpostavka celotnega računovodstva kot dejavnosti spremljanja in proučevanja teh ekonomskih kategorij.

Vrednostno izražanje ekonomskih kategorij pomeni:

1. da zaradi potreb po sintetiziranju opuščamo njihove **fizične** enote mere, ki se kakovostno med seboj razlikujejo;

2. da različne fizične enote mere poskušamo nadomestiti z **realnimi vrednostnimi** enotami uere, ki jih je mogoče sintetizirati;

3. da pa jih dejansko izražamo le z **denarnimi** enotami mere, ki praviloma ne upoštevajo v potrebnem obsegu spreminjanja cen, zato se odmi-

kajo od realnih vrednostnih enot mere in tudi od posploševanja fizičnih enot mere.

Cene se stalno spreminjajo zaradi različnih ekonomskih in drugih razlogov. Razlikovati pa je treba:

a) spreminjanje cen pri posameznih vrstah blaga ali storitev, ki ga moremo označiti tudi kot **specialno (posamično)** spreminjanje cen.

b) širše spreminjanje cen pri blagu in storitvah, ki povzroča spremembo kupne moči denarne enote in ki ga moremo označiti tudi kot **generalno (splošno)** spreminjanje cen.

Cene posamezne vrste blaga ali storitev se morejo bistveno spremeniti povsem neodvisno od cen druge vrste blaga ali storitev, celo v razmerah relativne stabilnosti splošne ravni cen. Po drugi strani pa morejo ostati nespremenjene celo v razmerah, ko se splošna raven cen bistveno spremeni.

Posamično spreminjanje cen merimo z individualnimi indeksi cen, splošno spreminjanje cen pa s splošnim indeksom cen.

V tradicionalnem izkazu stanja (»bilanci«) in izkazu uspeha povzroča deformacije tako posamično kot tudi splošno spreminjanje cen; naj omenimo samo dve:

— postavke, ki izhajajo iz različnih razdobij, niso več medsebojno primerljive, čeprav so ob nastanku bile zajete pravilno;

— postavke, ki so dobljene s seštevanjem ali odštevanjem izvirnih postavk iz različnih razdobij, so že ob svojem nastanku nepravilne.

Vendar se področje delovanja posamičnega spreminjanja cen razlikuje od področja delovanja splošnega spreminjanja cen. Zato je tudi treba posebej proučevati metode za odstranjevanje deformacij, ki jih povzročata.

Na splošno moremo ugotoviti, da zviševanje cen vpliva na ekonomske kategorije takole:

1. Enaka realna vrednost stvari je izražena z večjim številom denarnih enot mere.

2. Enak nominalni znesek denarja in terjatev pomeni njihov manjši realni znesek.

3. Enak nominalni znesek obveznosti do virov sredstev pomeni njihov manjši realni znesek.

4. Nominalno povečani prihodki še ne pomenijo tudi realno povečane prihodke.

5. Gibanje odhodkov večinoma z zakasnitvijo sledi gibanju cen, ker ga prehodno ublažijo sredstva v obliki stvari, ki so bila pridobljena ob starih cenah.

Iz tega pa sledi tudi, da v razmerah zviševanja cen izgublja tisti, ki ima denar in/ali terjatve, dobiva pa tisti, ki ima obveznosti do tujih virov sredstev. Prav tako sledi tudi, da dobiva tisti, ki ima med sredstvi stvari. Vendar takšna spoznanja v računovodskih izkazih ne najdejo pravega odraza. V računovodskih izkazih namreč prihaja v razmerah zviševanja cen predvsem do naslednjih pojavov:

a) sredstva v obliki stvari so izkazana s premajhnim zneskom;
b) obveznosti do lastnih virov sredstev z izjemo nerazdeljenega dobička tekočega razdobja so izkazane s premajhnim zneskom;
c) odhodki so izkazani s premajhnim zneskom;
č) dobiček je izkazan s prevelikim zneskom;
d) izguba je izkazana s premajhnim zneskom;
e) skriti dobički se povečajo;
f) skrite izgube se zmanjšajo ali pa sploh izginejo.

Prikazovanje ekonomskih kategorij v izkazu uspeha lahko normaliziramo tako, da spremenimo način, po katerem obračunavamo zmanjšanje sredstev v obliki stvari in njihovo spreminjanje v odhodke. Ali z drugimi besedami, obračunavamo amortizacijo v realnem znesku, ki ustreza novi ravni cen osnovnih sredstev, materialne stroške pa prav tako glede na nove cene in ne glede na tiste, po katerih so bile porabljene količine dejansko nabavljene. Toda če želimo normalizirati na takšen način le prikazovanje ekonomskih kategorij v izkazu uspeha, pridemo do naslednjih pojavov:

a) sredstva v obliki stvari so v še večji meri izkazana s premajhnim zneskom;
b) obveznosti do lastnih virov sredstev so še vedno izkazane s premajhnim zneskom;
c) odhodki so izkazani realno;
č) dobiček je izkazan realno;
d) skriti dobički se še v večji meri povečajo;
e) skrite izgube se še v večji meri zmanjšajo ali sploh izginejo.

Če nasprotno želimo normalizirati predvsem prikazovanje ekonomskih kategorij v izkazu stanja (»bilanci«), vendar zgolj tako, da spremenimo način, po katerem obračunavamo zmanjšanje sredstev v obliki stvari in njihovo spreminjanje v odhodke, pa pridemo do naslednjih pojavov:

a) sredstva v obliki stvari so izkazana realno;
b) obveznosti do lastnih virov sredstev z izjemo nerazdeljenega dobička tekočega razdobja so še vedno izkazane s premajhnim zneskom;
c) odhodki so še v večji meri izkazani s premajhnim zneskom;
č) dobiček je še v večji meri izkazan s prevelikim zneskom;
d) izguba je še v večji meri izkazana s premajhnim zneskom;
e) skriti dobički praviloma izginejo;
f) skrite izgube praviloma izginejo.

Vendar je takšen primer samo teoretičnega značaja, ker dejansko pomeni prelivanje sredstev, tj. premoženja, v dohodek in poslovni izid. Zato je kot izhodišče za reševanje problema treba vzeti na prvem mestu obravnavani primer, po katerem najprej želimo normalizirati prikazovanje ekonomskih kategorij v izkazu uspeha. Dopolniti ga pa moramo še z dodatno normalizacijo prikazovanja ekonomskih kategorij v izkazu stanja (»bilanci«), ki pa ni več povezana z ekonomskimi kategorijami v izkazu uspeha. Ta normalizacija pa je izvedljiva le z revalorizacijo sredstev v obliki stvari, tj. npr. osnovnih sredstev in zalog, ki hkrati vpliva na obveznosti do lastnih virov sredstev. V tem primeru lahko ugotovimo naslednje:

a) sredstva v obliki stvari so izkazana realno;
b) obveznosti do lastnih virov sredstev so izkazana realno;
c) odhodki so izkazani realno;
č) dobiček je izkazan realno;
d) izguba je izkazana realno;
e) skriti dobički praviloma izginejo;
f) skrite izgube praviloma izginejo.

Še vedno pa ostane dejstvo, da nismo revalorizirali niti terjatev niti obveznosti do tujih virov sredstev, kar pomeni, da te ekonomske kategorije realno zaostajajo za drugimi. Vendar je takšno zaostajanje skladno z ugotovitvijo, da v razmerah zviševanja cen izgublja tisti, ki ima denar in/ali terjatve, dobiva pa tisti, ki ima obveznosti do tujih virov sredstev. Ostane odprto le vprašanje, kako računovodsko izraziti te primanjkljaje oziroma presežke.

821 Teoretska rešitev prikazovanja ekonomskih kategorij v razmerah spreminjanja cen

Domača in svetovna strokovna literatura se že dalje časa ukvarja z vprašanji vpliva spreminjanja cen na računovodske izkaze. Pri tem je zlasti velik poudarek dan specialnemu (posamičnemu) spreminjanju cen. Če odhodki, ki imajo svoje izhodišče v osnovnih sredstvih in zalogah, niso zasnovani na tekočih cenah, ni več izvedljiva enostavna reprodukcija brez dodatnih vlaganj. Ta vlaganja sicer v najboljšem primeru lahko imajo svojo podlago v delitvi računsko povečanega dobička, največkrat pa imajo svoj začetek v bančnih kreditih ali drugih obveznostih do tujih virov sredstev. V literaturi in gospodarski praksi so poznane razne metode obračunavanja amortizacije in revalorizacije osnovnih sredstev, v pogledu zalog pa metode LIFO in druge, ki delujejo v smeri realnega izkazovanja poslovnega izida. Toda medtem ko je v zvezi s specialnim (posamičnim) spreminjanjem cen osnovnih sredstev rešeno vprašanje revalorizacije in potemtakem tudi realnega prikazovanja osnovnih sredstev v izkazu stanja (»bilanci«), problem ni na enak način rešen pri obratnih sredstvih.

Drugo je vprašanje vpliva generalnega (splošnega) spreminjanja cen oziroma spreminjanja kupne moči denarja na računovodske izkaze. Strokovna literatura v večji meri posveča temu vprašanju pozornost v razdobjih močnejše inflacije. Predlagane rešitve pa nikakor niso enotne. V glavnem lahko razlikujemo štiri tipe predlogov, po katerih bi v takšnih razmerah vzpostavili realistične računovodske izkaze:

1. Izkaz stanja in izkaz uspeha sta zasnovana konvencionalno, toda pri razporejanju dobička v izkazu uspeha je najprej treba prenesti na rezervni sklad ves tisti njegov del, ki je označen kot inflacijski dobiček, šele nato razporejanje poteka na običajen način.

2. Izkaz stanja in izkaz uspeha sta zasnovana konvencionalno, toda pred ugotovitvijo dobička v izkazu uspeha je kot neke vrste odhodek treba obravnavati tisti njegov del, ki je označen kot inflacijski dobiček, in ki ga je treba prenesti na rezervni sklad; razporejanje celotnega dobička pa sicer poteka na običajen način.

3. Izkaz stanja in izkaz uspeha sta zasnovana konvencionalno, dodatno pa še z upoštevanjem spremenjenih cen.

4. Celotno računovodstvo že upošteva spremenjene cene, zato sta tudi izkaz stanja in izkaz uspeha sestavljena le z njihovim upoštevanjem.

Ne glede na to, po katerem predlogu vzpostavljajo podjetja v drugih državah realnost svojih računovodskih izkazov, se srečujemo z vprašanjem, kako oddvojiti delovanje specialnega (posamičnega) spreminjanja cen od delovanja generalnega (splošnega) spreminjanja cen. Medtem ko nekateri zagovarjajo uporabo zgolj individualnih indeksov cen, drugi zaradi poenostavitve izračunov menijo, da je treba uporabljati tako individualne indekse kot tudi splošni indeks cen, vendar vsakega na pravem mestu. Oglejmo si rešitev na teoretski ravni v naših razmerah, vendar ne glede na trenutne predpise, ki obstajajo.

Potem ko preračunamo odhodke na znesek, ki ustreza novi ravni cen, in s tem zagotovimo realni poslovni izid v izkazu uspeha, je nujno treba stvari v izkazu stanja preračunati prav tako na njihov realni znesek. Pri tem bodo svojo vlogo morali v večji meri odigrati individualni indeksi kot splošni indeks cen nasploh. Toda po drugi strani bi bilo mogoče preračunati npr. poslovni sklad na novi realni znesek le z uporabo najbolj splošnega indeksa cen, ki odraža spremembo kupne moči denarja. Le tako povečan poslovni sklad bi pomenil enako finančno moč kot prejšnji znesek poslovnega sklada pred spremembo kupne moči denarja. Revalorizacija osnovnih sredstev in zalog bi torej potekala po drugačnih merilih kot revalorizacija poslovnega sklada. Zato bi le v izjemnih primerih bilo mogoče pričakovati izenačenje povečanja osnovnih in obratnih sredstev z izračunanim potrebnim povečanjem poslovnega sklada. Razlika pa bi pomenila inflacijski presežek oziroma primankljaj, ki bi imel svoj izvor v denarnih sredstvih, terjatvah ter v obveznostih do drugih pravnih in fizičnih oseb. Razmišljanje je sledeče:

a) Čim več sredstev je v obliki denarja in terjatev, medtem ko imajo kritje v poslovnem skladu, tem večji je inflacijski primanjkljaj brž ko revaloriziramo poslovni sklad s splošnim indeksom cen, medtem ko ostanejo denarna sredstva in terjatve nespremenjene.

b) Čim več obveznosti do virov sredstev je izčrpanih s krediti in tekočimi obveznostmi, ki jih ne revaloriziramo, tem večji je inflacijski presežek brž ko revaloriziramo osnovna sredstva in zaloge.

c) Večji individualni indeksi cen, s katerimi revaloriziramo osnovna sredstva in zaloge, kot je splošni indeks cen, s katerim revaloriziramo poslovni sklad, povzročajo inflacijski presežek, manjši individualni indeksi cen kot je splošni indeks cen pa povzročajo inflacijski primanjkljaj.

Inflacijski presežki imajo torej svoj izvor v nerevaloriziranih dobljenih kreditih in tekočih obveznostih ter v višje revaloriziranih osnovnih sredstvih in zalogah kot je revaloriziran poslovni sklad. Inflacijski primanjkljaji pa imajo svoj izvor v nerevaloriziranih denarnih sredstvih in terjatvah in v višje revaloriziranem poslovnem skladu kot so revalorizirana osnovna sredstva in zaloge. S podrobnejšo izdelano tehniko, ki je poznana v računovodstvu, je seveda mogoče tudi podrobneje razčleniti delovanje posameznih razlogov. S tem pa bi postalo računovodstvo tudi inštrument za merjenje posledic določenega sestava sredstev oziroma obveznosti do njihovih virov v razmerah spreminjanja cen.

822 Nekaj konkretnih problemov in njihovih rešitev v naših razmerah

Skrb o tem, da delavci v organizacijah združenega dela ugotavljajo in nato razporejajo le realni dohodek, je v določeni meri vključena že v predpise. Tako je npr. mogoče tolmačiti zakonsko zahtevo, po kateri šteje kot prihodek šele plačana prodajna vrednost prodanih proizvodov ali opravljenih storitev oziroma z inštrumenti za zavarovanje plačil pokrita vrednost prodanih proizvodov ali opravljenih storitev. Na ta način je namreč odklonjena možnost, da bi s fiktivnimi prihodki na osnovi terjatev v kakem obračunskem razdobju povečali tedanji dohodek, v naslednjem obračunskem razdobju pa bi morali fiktivne terjatve odpisati ter s tem zmanjšati tedanji dohodek. Po drugi strani je znano, da je mogoče skrivati izgubo tudi v preveč ovrednotenih drugih sredstvih, npr. zalogah. Od tod zahteva, da cene, po katerih so ovrednotene zaloge, ne smejo presegati povprečnih prodajnih cen, doseženih v zadnjem mesecu oziroma v zadnjih treh mesecih prodaje. Ves morebitni presežek vrednosti zalog je nasprotno treba pokriti s celotnim prihodkom, kar pomeni, da je s tem odpravljena skrita izguba v njih, dohodek danega obračunskega razdobja pa zmanjšan za znesek, ki je s tega vidika realen.

Ker je dohodek v načelu razlika med prihodki in ustreznimi materialnimi stroški z amortizacijo, ne moremo govoriti o realnem dohodku niti v primerih, ko je amortizacija obračunana malo. Malo obračunana amortizacija je lahko posledica uporabe amortizacijskih stopenj, ki upoštevajo daljšo življenjsko dobo kot jo je mogoče v danih okoliščinah pričakovati. Če je amortizacija obračunana po predpisanih stopnjah, ki so za dane okoliščine premajhne, bo iz tega naslova spet prikazan dohodek v prevelikem znesku in ga torej ne bo mogoče označiti kot realni dohodek. Res pa lahko organizacija združenega dela v takšnem primeru uporabi tudi večje stopnje amortizacije kot so najmanjše. Še v večji meri kot neprimernost amortizacijskih stopenj pa vpliva na nerealnost dohodka uporaba zastarele amortizacijske osnove. Če v razmerah rasti cen obračunavamo amortizacijo od prvotne nabavne vrednosti osnovnih sredstev, ne zrcali realnega prenašanja vrednosti iz osnovnih sredstev na proizvode ali opravljene storitve, a tudi ne omogoča z zbranimi amortizacijskimi sredstvi nakup novega istovrstnega osnovnega sredstva. Brž ko je iz tega naslova amortizacija obračunana premalo, je dohodek izkazan s prevelikim zneskom, torej ga spet ni mogoče označiti kot realni dohodek. V njem je namreč skrita neobračunana amortizacija glede na novo raven cen osnovnih sredstev. Da bi preprečili premajhno amortizacijo zaradi zastarele amortizacijske osnove, je pri nas že pred leti bilo usvojeno načelo revaloriziranja osnovnih sredstev ob koncu vsakega koledarskega leta, kadar je med knjižno izkazano nabavno vrednostjo osnovnih sredstev in njihovo ceno oziroma ceno podobnih stvari na trgu razlika, ki je večja od 5 %. Revalorizacijo pa je mogoče opraviti tudi v primeru, ko je razlika manjša od 5 %. Ko je nato nabavna vrednost osnovnih sredstev popravljena na novo nominalno vrednost, je tudi amortizacija obračunana glede na novo amortizacijsko osnovo, torej z večjim zneskom, dohodek pa je zaradi tega pri drugih nespremenjenih okoliščinah manjši, torej s tega vidika realnejši. Ali je resnično realen, je pa med drugim odvisno tudi od uporabljenih cen pri sami revalorizaciji. Te cene namreč ne ugotavlja v prvi vrsti organi-

zacija združenega dela sama, temveč se naslanja najprej na kumulativne indekse, ki jih ugotavlja Zvezni zavod za statistiko po skupinah opreme in gradbenih objektov. Oprema in gradbeni objekti, ki niso razporejeni v nobeno izmed posebnih skupin za revalorizacijo in jih ni mogoče revalorizirati na podlagi podatkov o cenah iz dokumentacije organizacije združenega dela, se revalorizirajo z uporabo indeksa cen, ugotovljenega za skupino, v katero so razporejene podobne svtari. Če je individualni indeks cen pri posameznem osnovnem sredstvu večji, a se organizacija združenega dela raje nasloni na skupinski indeks cen, ki je manjši, je posledica ta, da je še vedno amortizacija obračunana premalo, dohodek pa izkazan s prevelikim zneskom, torej ni realen. Če je revalorizacija osnovnih sredstev opravljena enkrat letno za naslednje leto, je obračun amortizacije zasnovan na revalorizirani nabavni vrednosti, ki je v zaostanku za novimi cenami. Tudi iz tega naslova se utegne pojaviti premalo obračunana amortizacija in s tem s prevelikim zneskom izkazan dohodek, ki ni realen, temveč skriva v sebi neizkazano preneseno vrednost. Zato je bilo pri nas nedavno vpeljano vpeljano še sprotno revaloriziranje amortizacije s splošnim indeksom cen. Splošni indeks cen, s katerim se popravlja med letom obračunana amortizacija, se seveda lahko tudi močneje odmika od indeksa cen konkretnega sredstva, ki med letom ni znan, vendar kljub vsemu omogoča realneje zazrati dohodek kot če sploh ne bi bil v uporabi.

V točki 2122 smo pojasnjevali bistvo metode povprečnih cen, zaporednih cen (FIFO) in povratnih cen (LIFO). Sedaj nas pa zanima posledica uporabe teh različnih metod vrednotenja zalog na realnost dohodka, a tudi na pravilnost njegove delitve glede na potrebe po pokrivanju vrednosti zaloge.

V razmerah, ko nabavne cene stalno rastejo, povzroča uporaba metode povprečnih cen kot tudi uporaba metode zaporednih cen, da je končna zaloga čedalje višje ovrednotena. To pa pomeni, da ni izvedljiva enostavna reprodukcija brez dodatnih vlaganj. Organizacija združenega dela mora iz leta v leto povečevati svoj poslovni sklad in iskati kredit ali oblikovati kake druge občasne obveznosti do dodatnega vira sredstev ne samo zaradi tega, ker povečuje obseg svojega poslovanja, ne samo zaradi tega, ker se ji fizično povečujejo zaloge, temveč tudi zaradi tega, ker je fizično nespremenjeni obseg zalog čedalje višje ovrednoten. Takšne posledice rasti nabavnih cen pa povsem odpadejo, če se organizacije združenega dela poslužujejo metode povratnih cen. V tem primeru so končne zaloge še vedno ovrednotene po začetnih cenah in ni potrebno nikako povečevanje obveznosti do virov sredstev iz tega naslova.

Ne glede na uporabljeno metodo povprečnih, zaporednih ali povratnih cen je v vsakem primeru treba enako vrednost razpoložljivih količin v razdobju razdeliti na porabljene količine, ki povzročajo materialne stroške v razdobju, ter na količine v končni zalogi. Če po metodi povprečnih cen ali zaporednih cen višje ovrednotimo fizično dano končno zalogo, so pač materialni stroški iz tega naslova prikazani v manjšem znesku, dohodek pa v večjem. Če nasprotno po metodi povratnih cen nižje ovrednotimo fizično dano končno zalogo, so materialni stroški iz tega naslova prikazani v večjem znesku in dohodek v manjšem. V katerem primeru pa pridemo do enakega dohodka kot bi ga ostvarili, če se cene sploh ne bi spremenile?

Vzemimo, da organizacija združenega dela tisti hip, ko se dvignejo nabavne cene materiala, dvigne tudi prodajne cene svojim proizvodom ali storitvam, in sicer za znesek, ki ustreza razliki v stroških porabljenega materiala v količinski enoti poslovnega učinka. Denimo, da nato v svoji praksi uporablja metodo zaporednih cen, ker ta ustreza fizičnemu toku materiala. V takšnih razmerah je dohodek v prehodnem razdobju očitno povečan preko normalnega zneska. Prihodki se namreč že takoj pojavljajo na ravni novih prodajnih cen, medtem ko so med odhodki ustrezni materialni stroški še na ravni starih nabavnih cen, dokler niso prodane stare zaloge proizvodov, dokler ni dokončana začetna nedokončana proizvodnja, v kateri je vključen še material po starih cenah, in dokler ni v novo začeti proizvodnji porabljena vsa stara zaloga materiala, ki je bila prejeta še po starih nabavnih cenah in po istih tudi oddana v proizvodnjo. Prehodno razdobje je tem daljše in nenormalno povečanje dohodka tem večje, čim večja je začetna zaloga materiala, nedokončane proizvodnje in neprodanih proizvodov. Dohodek, ki je dobljen kot razlika med prihodki na novi ravni cen in med materialnimi stroški z amortizacijo na stari ravni cen, gotovo ne more biti označen kot realni dohodek, temveč v sebi skriva inflacijski dohodek. Ko je prehodno razdobje že mimo, so pa vse zaloge materiala, nedokončane proizvodnje in zalog proizvodov ovrednotene že tako, da upoštevajo nove nabavne cene materiala. Fizično enake zaloge so višje ovrednotene. Če organizacija združenega dela v prehodnem razdobju ne preusmeri ves povečani dohodek v poslovni sklad, po končanem prehodnem razdobju ne more več financirati fizično nespremenjenih zalog, temveč mora iskati kredit ali oblikovati kake druge občasne obveznosti do virov sredstev, s katerimi si zagotavlja enostavno reprodukcijo. Lahko pa rečemo, da je malo verjetnosti, da je razlika v dohodku prehodnega razdobja pravilno osvetljena in v celoti preusmerjena v poslovni sklad. Če je nasprotno porabljena za povečanje osebnih dohodkov, je situacija povsem podobna tisti, kjer premalo obračunana amortizacija zaradi neizvedene revalorizacije osnovnih sredstev povečuje dohodek in prek njega osebne dohodke. Skratka, nerealni dohodek je nerealno razdeljen, čeprav tako pri njegovem ugotavljanju kot tudi pri njegovem razporejanju povsem sledimo predpisom in samoupravnim aktom.

Če bi se v enakih okoliščinah posluževali metode povratnih cen, bi zadeva bila drugačna. Prihodki so res tudi sedaj na ravni novih prodajnih cen, toda materialni stroški že takoj upoštevajo novo raven nabavnih cen. Prehodnega razdobja ni in to ne glede na velikost zaloge materiala, nedokončane proizvodnje in proizvodov. Te zaloge so še vedno vrednotene tako, da upoštevajo stare nabavne cene materiala. Ugotovljeni dohodek moremo označiti kot realni dohodek, ki se tudi razporeja na normalen način. Ker fizično enak obseg zalog po tej metodi ni višje ovrednoten, tudi ni nikake potrebe po dodatnem vlaganju v zaloge, ki omogoča enostavno reprodukcijo v prihodnosti. Organizacija združenega dela pri fizično nespremenjenih zalogah še vedno shaja s starim zneskom poslovnega sklada, kredita in drugih obveznosti do virov sredstev.

Toda okoliščine, v katerih prihaja do spremembe cen, so lahko tudi drugačne. Vzemimo, da tedaj, ko se dvignejo nabavne cene določenega materiala, še ni mogoče za ustrezni znesek dvigniti tudi prodajne cene proizvodom ali opravljenim storitvam. Če bi v takšnih okoliščinah uporabljali

metodo povratnih cen, bi prihodkom na ravni starih prodajnih cen v prehodnem razdobju postavljali kot nasprotje materialne stroške na ravni novih nabavnih cen. To bi imelo kot posledico določen izpad v dohodku. Če se nasprotno držimo metode zaporednih cen, pa vsaj v prehodnem razdobju izpad v dohodku ni tako očiten. Prihodkom na ravni starih prodajnih cen postavljamo kot nasprotje materialne stroške na ravni starih nabavnih cen. Koliko časa moremo tako obračunavati materialne stroške, je seveda odvisno od fizičnega obsega začetnih zalog materiala, nedokončane proizvodnje in proizvodov. Brž ko so stare zaloge izčrpane, so pa nove količine v teh zalogah že ovrednotene z upoštevanjem novih nabavnih cen materiala. To pomeni, da šele tedaj nove nabavne cene materiala vplivajo na zmanjšanje siceršnjega dohodka. Takoj po preteku prehodnega razdobja pa očitno nove nabavne cene materiala tudi povečajo dotedanjo vrednost zalog. Fizično enake zaloge so višje ovrednotene, za kar je treba povečati ustrezne obveznosti do virov sredstev, da je omogočena enostavna reprodukcija v prihodnosti. Oblikovati je treba dodatni poslovni sklad, poiskati kredit ali kake druge obveznosti do virov sredstev. Skorajda kot pravilo se pojavlja iskanje novega kredita. Vidimo, kako bistveno različne so posledice uporabe metode zaporednih cen in metode povratnih cen v različnih okoliščinah. Če je prodajne cene mogoče takoj dvigniti, ko se dvignejo nabavne cene, povzroča metoda zaporednih cen v prehodnem razdobju inflacijski dohodek in še potrebo po dodatnem kreditu, metoda povratnih cen pa nespremenjeni dohodek in nikake potrebe po dodatnem kreditu. Če pa prodajnih cen ni mogoče takoj dvigniti, ko se dvignejo nabavne cene, pa povzroča metoda povratnih cen izpad v dohodku in morda celo izgubo v prehodnem razdobju, medtem ko metoda zaporednih cen izpad v dohodku odloži, zato pa povzroči potrebo po dodatnem kreditu, ker so fizično enake zaloge višje ovrednotene. Od izbire ustrezne metode je torej v ekstremnem primeru odvisno, ali bo organizacija združenega dela povečevala osebne dohodke in hkrati iskala kredit za obratna sredstva, ali ne bo izvedljivo niti prvo in niti potrebno drugo; prav tako pa je odvisno tudi to, ali bo organizacija združenega dela v nekoliko drugačnih okoliščinah iskala ob nespremenjenem dohodku dodatni kredit za »povečana« obratna sredstva ali pa ob izpadlem dohodku sanacijski kredit. Tovrstni vpliv metod zaporednih in povratnih cen navadno ni dovolj spoznan. Organizacije združenega dela se navadno držijo metode povprečnih cen; njene posledice so pa zelo podobne posledicam, ki smo jih opisali pri uporabi metode zaporednih cen.

Kako pridemo do realnega dohodka v opisanih različnih okoliščinah? Mogli bi postaviti pravilo, da ni mogoče povečati dohodka s prevrednotenjem zalog in v takšnem povečanju še vedno videti realni dohodek. To pa pomeni, da je prihodkom, ki upoštevajo obstoječe prodajne cene v določenem razdobju treba postaviti kot nasprotje materialne stroške, ki upoštevajo obstoječe nabavne cene v istem razdobju. Prav nič torej ne sme vplivati dejstvo, da so prihodki v tem razdobju še na stari ravni prodajnih cen, ali dejstvo, da imamo stare zaloge, v katerih je upoštevana še stara raven nabavnih cen. Le v takšnem primeru je očitno, da formalno ugotovljeni dohodek ne vzdržujemo s pomočjo kreditov, temveč da je tudi realni dohodek, pa naj bo velik ali majhen. To hkrati pomeni, da je treba tudi v gospodarski praksi v večji meri vpeljevati metodo povratnih cen.

Seveda pa ta metoda povzroča podvrednotenje zalog ob primerjavi s tekočimi cenami. Toda ta problem je treba rešiti z revalorizacijo zalog, podobno kot revaloriziramo osnovna sredstva. Za samo revalorizacijo pa je poznano, da ne povečuje dohodka, temveč le ustrezne obveznosti do virov sredstev, največkrat poslovni sklad.

Teoretsko utemeljen model, po katerem je mogoče v razmerah inflacije realno vrednotiti zaloge in hkrati realno izkazovati materialne stroške in s tem dohodek iz tega naslova, je potemtakem jasen. Lahko ga pa tudi poenostavimo. Pred izvedbo revalorizacije zalog bi bilo treba končne zaloge ovrednotiti po začetnih cenah ter vso razliko obravnavati kot strošek oziroma odhodek v razdobju. Nato pa bi bilo treba končne zaloge revalorizirati na podlagi končnih cen njihovih dejanskih količin. V nasprotju s takšnim modelom pa so predpisi nedavno vpeljali revalorizacijo materialnih stroškov in končnih zalog na podlagi splošnega indeksa cen. Takšna metoda je gotovo bolj preprosta, toda ni nikako jamstvo, da bodo materialni stroški in zaloge izkazane realno. Predvsem se splošni indeks cen lahko bistveno odmika od indeksa cen konkretnih stvari v zalogi in stvari, ki so bile v razdobju porabljene. Po drugi strani pa preprosto popravljanje prvotno izkazanih zneskov s splošnim indeksom cen ne upošteva, ali so prvotno izkazani zneski rezultat uporabe metode povprečnih, zaporednih ali povratnih cen. Če je prvotno bila v uporabi metoda FIFO, bodo po opravljeni revalorizaciji s splošnim indeksom cen končne zaloge ovrednotene previsoko, če pa je prvotno bila v uporabi metoda LIFO, pa bodo po opravljeni revalorizaciji s splošnim indeksom cen ustrezni stroški prikazani previsoko. Takšno spoznanje daje v opisanih okoliščinah sicer prednost uporabi metode povprečnih cen. Izpeljana revalorizacija pa tudi v takšnem primeru ne bo privedla do realno izkazane vrednosti končnih zalog in do realno izkazanih materialnih stroškov.

V razmerah inflacije lahko povzroča velike zmote še obravnavanje obresti in nadomestil za gospodarjenje s sredstvi med prihodki oziroma odhodki. Če dani krediti ali združena sredstva niso predmet revaloriziranja s splošnim indeksom cen, ni mogoče v prejetih obrestih in nadomestilih za gospodarjenje s sredstvi preprosto videti prihodkov. Če so obresti obračunane po manjši obrestni meri kot je inflacijska stopnja, se za njimi skriva le takojšnji prejemek nepopolno izraženega revalorizacijskega učinka takšnih finančnih naložb, ne pa prihodek. In če podobno dobljeni krediti niso revalorizirani, medtem ko so obresti od njih obračunane po manjši obrestni meri kot je inflacijska stopnja, se za plačanimi obrestmi dejansko skriva le takojšnji izdatek v zvezi z nepopolno izraženim revalorizacijskim učinkom pri dobljenih kreditih in ne strošek. Odtod tudi nedavno predpisana rešitev, po kateri štejejo kot prihodek le prejete obresti, ki so obračunane realno, tj. s presežkom obrestne mere nad inflacijsko stopnjo, ki je izražena s splošnim indeksom cen, kot strošek pa le plačane obresti, ki so obračunane na enak način. Pripomnimo pa naj, da je zvišanje obrestnih mer nad inflacijsko stopnjo realistično le pri kratkoročnih kreditih, medtem ko je pri dolgoročnih le treba pristopiti k revaloriziranju kreditov, da ne bi povzročili plačilno nesposobnost organizacije združenega dela, ki je kredit vzela.

Ne nameravamo pojasnjevati podrobnosti sedaj predpisanega ugotavljanja revalorizacijskih prihodkov in revalorizacijskih odhodkov, ki

so izločeni iz izkaza uspeha. Omenimo naj le, da revalorizacijski prihodki nastajajo z revalorizacijo neodpisane vrednosti osnovnih sredstev, zalog, terjatev (skupaj s pozitivnimi tečajnimi razlikami), materialnih stroškov in amortizacije ter s prejetimi obrestmi (razen z njihovim zneskom, ki ni več povezan z revalorizacijo). Revalorizacijski odhodki pa nastajajo z revalorizacijo obveznosti (skupaj z negativnimi tečajnimi razlikami) in poslovnega sklada ter s plačanimi obrestmi (razen z njihovimi zneskom, ki ni več povezan z revalorizacijo). Če so revalorizacijski prihodki večji od revalorizacijskih odhodkov, razlika dodatno povečuje poslovni sklad; če so revalorizacijski prihodki manjši od revalorizacijskih odhodkov, pa razlika pomeni izredni odhodek. Zahteva po avtomatskem revaloriziranju poslovnega sklada s splošnim indeksom cen pomeni hkrati priznanje, da je le v poslovnem skladu mogoče videti družbeni kapital, ki ga je treba v okviru posamezne organizacije združenega dela trajno ohranjati v njegovi realni vrednosti. Predvidene izjeme, npr. da ni predmet revaloriziranja tisti del poslovnega sklada, ki pokriva obvezno dana posojila za nerazvite ali združena sredstva za infrastrukturo, pa kažejo, kdaj družba dejansko prenaša del svojega kapitala ali pa ga postopoma odpisuje. Čim večja je inflacija, tem večje fikcije se potemtakem skrivajo za formalno sicer povsem pravilno izkazanimi kreditnimi in združevalnimi razmerji.

83 Analiza odmika ostvarjenih prihodkov in odhodkov od načrtovanih

830 Namen analize odmika

Bistvo upravljanja je v odločanju, to odločanje pa je vpleteno v procese načrtovanja, pripravljanja izvajanja in nadziranja. Pri poslovnem procesu načrtujemo tisto, kar želimo ostvariti, ostvarjamo tisto, kar smo načrtovali, in nadziramo tisto, kar smo ostvarili. Če se omejujemo samo na načrtovanje in na nadziranje kot upravljalni funkciji, hitro spoznamo, da pri njih potrebujemo primerne informacije in med njimi tudi informacije o odmiku tistega, kar smo ostvarili, od tistega, kar smo načrtovali.

Nadziranje poslovanja bi lahko na splošno opredelili kot dejavnost, ki se ukvarja s presojanjem pravilnosti in odklanjanjem nepravilnosti pri poslovnih procesih in stanjih. Nadziranje je izvedljivo le, če imamo poleg informacije o tistem, kar smo ostvarili, tudi informacijo o tem, kar ima vlogo sodila za presojanje tistega, kar smo ostvarili. Če smo za kako razdobje načrtovali našo dejavnost, je povsem razumljivo, da se kot sodilo za presojanje tistega, kar smo ostvarili, pojavlja tudi načrt. Odločanje pri nadziranju pa je lahko usmerjeno v:

a) prilagajanje ostvarjanja tistemu, kar je načrtovano, ali v

b) prilagajanje načrtovanega tistemu, kar je mogoče ostvariti.

V prvem primeru se odločamo o tem, ali prilagoditi ostvarjanje tistemu, kar je bilo načrtovano, ali zaradi določenih zunanjih vplivov dopustiti odmike; če se odločimo tako, da ga prilagodimo, se je treba odločiti še o tem, katero različico izbrati. V drugem primeru se odločamo o tem, ali prilagoditi načrtovano tistemu, kar je glede na potek ostvarjanja uresničljivo, ali še vedno vztrajati na prvotno zamišljenem; če se odločimo, da ga prilagodimo, se je treba odločiti še o tem, katero različico pri tem izbrati.

Vidimo torej, da samo nadziranje lahko povratno vpliva na načrtovanje v naslednji stopnji. Čeprav smo pri načrtovanju usmerjeni v prihodnost, pri njem ne moremo in ne smemo zanemariti preteklih dosežkov, ki nam v določeni meri nakazujejo tudi, kaj je treba pričakovati v prihodnosti, če ne bomo odpravili negativnega delovanja iz preteklosti in pospeševali pozitivnega delovanja v njej. Kje so bile šibke strani našega preteklega delovanja, ki jih je treba odklanjati, in kje so bile uspešne strani našega preteklega delovanja, ki jih je treba pospeševati, nam pa zelo jasno kaže analiza odmika tistega, kar smo v preteklosti ostvarili, od tistega, kar smo tedaj predvidevali in načrtovali.

Da bi lahko uspešno ukrepali, seveda nikakor ne zadošča, če poznamo samo globalni odmik ostvarjenega od načrtovanega. Poznati je treba tudi razloge, zaradi katerih se je pojavil. Vse to pa kaže, da je analiza odmika ostvarjenega poslovnega izida od načrtovanega zelo pomembna pri oblikovanju informacij, ki so potrebne pri upravljanju.

831 Poenostavljena metodika analiziranja odmika

Poslovni izid je razlika med prihodki in odhodki, tj. tistimi stroški, ki se nanašajo na prodane proizvode in opravljene storitve, če že zanemarimo izredne odhodke. To pa pomeni, da se ostvarjeni poslovni izid utegne razlikovati od načrtovanega zaradi sprememb na strani prihodkov ali zaradi sprememb na strani odhodkov.

Brez dvoma so ostvarjeni prihodki zmnožek ostvarjene prodane količine in ostvarjene prodajne cene, medtem ko so načrtovani prihodki zmnožek načrtovane prodane količine in načrtovane prodajne cene. Na odmik ostvarjenih prihodkov od načrtovanih torej vplivajo spremembe tako pri prodanih količinah kot tudi pri prodajnih cenah. Nas pa zanima, kako razdvojiti vpliv spremembe prodanih količin od vpliva spremembe prodajnih cen. Rešitev je v načelu npr. takšna:

(a)
ostvarjeni prihodki
(ostvarjena prodana količina × ostvarjena prodajna cena)
—
načrtovani prihodki na podlagi ostvarjene prodane količine
(ostvarjena prodana količina × načrtovana prodajna cena)
=
razlika v prihodkih zaradi spremenjenih **prodajnih cen** poslovnih učinkov

(b)
načrtovani prihodki na podlagi ostvarjene prodane količine
(ostvarjena prodana količina × načrtovana prodajna cena)

—
prvotno načrtovani prihodki
(načrtovana prodana količina × načrtovana prodajna cena)
=
razlika v prihodkih zaradi spremenjenih **prodanih količin** poslovnih učinkov

Pozitivni predznak pri razliki pomeni, da je znesek v primerjavi z načrtovanim za toliko večji, negativni predznak pa, da je za toliko manjši.

Razčlenjevanje odmika ostvarjenih odhodkov od načrtovanih se razlikuje, kolikor imamo pred očmi stalne stroške v razdobju v vlogi odhodkov ali nasprotno spremenljive stroške prodanih poslovnih učinkov v vlogi odhodkov.

Stalni stroški so v primeru, ko zaloge proizvodov vrednotimo zgolj po spremenljivih stroških, že ob svojem nastanku odhodki. Ostvarjeni stalni odhodki so zmnožek ostvarjenih potroškov v razdobju in ostvarjene nabavne cene prvine, medtem ko so načrtovani stalni odhodki zmnožek načrtovanih potroškov v razdobju in načrtovane nabavne cene prvine. Na odmik ostvarjenih stalnih odhodkov od načrtovanih torej vplivajo spremembe tako pri potroških v razdobju kot tudi pri nabavnih cenah. Nas pa zanima, kako razdvojiti vpliv spremembe potroškov od vpliva spremembe nabavnih cen. Rešitev je v načelu npr. takšna:

(c)
ostvarjeni stalni odhodki v razdobju
(ostvarjeni stalni potroški × ostvarjena nabavna cena)
—
načrtovani stalni odhodki na podlagi ostvarjenih potroškov
(ostvarjeni stalni potroški × načrtovana nabavna cena)
=
razlika v stalnih odhodkih zaradi spremenjenih **nabavnih cen** prvine

(č)
načrtovani stalni odhodki na podlagi ostvarjenih potroškov
(ostvarjeni stalni potroški × načrtovana nabavna cena)
—
prvotno načrtovani stalni odhodki
(načrtovani stalni potroški × načrtovana nabavna cena)
=
razlika v stalnih odhodkih zaradi spremenjenih **potroškov** prvin

Spet pozitivni predznak pri razliki pomeni, da je znesek v primerjavi z načrtovanim za toliko večji, negativni predznak pa, da je za toliko manjši.

Spremenljivi stroški se v nasprotju s stalnimi stroški pri proizvajalnih organizacijah združenega dela najprej zadržujejo v zalogah proizvodov in nedokončane proizvodnje; v odhodke se spreminjajo šele ob prodaji proizvodov. V nasprotju s stalnimi stroški pa spremenljivi stroški tudi niso samo zmnožek dveh velikosti, temveč treh. Ostvarjeni spremenljivi odhodki so zmnožek ostvarjenih potroškov na količinsko enoto poslovnega učinka, ostvarjenih prodanih količin poslovnih učinkov in ostvarjene nabavne cene prvine, medtem ko so načrtovani spremenljivi odhodki zmnožek načrtovanih potroškov na količinsko enoto poslovnega učinka, načrto-

vanih prodanih količin poslovnih učinkov in načrtovane nabavne cene prvine. Na odmik ostvarjenih spremenljivih odhodkov od načrtovanih torej vplivajo spremembe tako pri potroških na količinsko enoto poslovnega učinka kot pri prodanih količinah poslovnih učinkov in pri nabavnih cenah prvine. Nas pa zanima, kako razdvojiti vpliv teh treh sprememb. Rešitev je v načelu npr. takšna:

(d)
ostvarjeni spremenljivi stroški prodanih količin poslovnih učinkov
(ostvarjeni spremenljivi potroški na enoto poslovnega učinka
× ostvarjena prodana količina poslovnih učinkov
× ostvarjena nabavna cena prvine)
—
načrtovani spremenljivi stroški na podlagi ostvarjenih prodanih količin poslovnih učinkov in ostvarjenih potroškov na enoto
(ostvarjeni spremenljivi potroški na enoto poslovnega učinka
× ostvarjena prodana količina poslovnih učinkov
× načrtovana nabavna cena prvine)
=
razlika v spremenljivih odhodkih zaradi spremenjenih **nabavnih cen** prvine

(e)
načrtovani spremenljivi stroški na podlagi ostvarjenih prodanih količin poslovnih učinkov in ostvarjenih potroškov na enoto
(ostvarjeni spremenljivi potroški na enoto poslovnega učinka
× ostvarjena prodana količina poslovnih učinkov
× načrtovana nabavna cena prvine)
—
načrtovani spremenljivi stroški na podlagi ostvarjenih prodanih količin poslovnih učinkov
(načrtovani spremenljivi potroški na enoto poslovnega učinka
× ostvarjena prodana količina poslovnih učinkov
× načrtovana nabavna cena prvine)
=
razlika v spremenljivih odhodkih zaradi spremenjenih **potroškov na količinsko enoto** poslovnega učinka

(f)
načrtovani spremenljivi stroški na podlagi ostvarjenih prodanih količin poslovnih učinkov
(načrtovani spremenljivi potroški na enoto poslovnega učinka
× ostvarjena prodana količina poslovnih učinkov
× načrtovana nabavna cena prvine)
—
prvotno načrtovani spremenljivi stroški prodanih poslovnih učinkov
(načrtovani spremenljivi potroški na enoto poslovnega učinka
× načrtovana prodana količina poslovnih učinkov
× načrtovana nabavna cena prvine)
=
razlika v spremenljivih odhodkih zaradi spremenjenih **prodanih količin** poslovnih učinkov

Spet pozitivni predznak pri razliki pomeni, da je znesek v primerjavi z načrtovanim za toliko večji, negativni predznak pa, da je za toliko manjši.

Celoten odmik ostvarjenega poslovnega izida od načrtovanega je potemtakem mogoče pojasniti z:

a) odmiki v prihodkih zaradi spremenjenih prodajnih cen poslovnih učinkov;

b) odmiki v prihodkih zaradi spremenjenih prodanih količin poslovnih učinkov;

c) odmiki v stalnih odhodkih zaradi spremenjenih nabavnih cen prvin, ki se trošijo;

č) odmiki v stalnih odhodkih zaradi spremenjenih potroškov prvin v razdobju;

d) odmiki v spremenljivih odhodkih zaradi spremenjenih nabavnih cen prvin, ki se trošijo;

e) odmiki v spremenljivih odhodkih zaradi spremenjenih potroškov prvin na količinsko enoto poslovnega učinka;

f) odmiki v spremenljivih odhodkih zaradi spremenjenih prodanih količin poslovnih učinkov.

Odmike pod a) in b) je dalje mogoče razčleniti po vrstah prodanih poslovnih učinkov, odmike pod c) do f) pa po vrstah prvin, ki se trošijo.

832 Prečiščeni teoretski model analiziranja odmika

Metodika analize odmika ostvarjenega poslovnega izida od načrtovanega kot smo jo podali v točki 831, je prvi hip povsem logična. Če je določena ekonomska kategorija zmnožek dveh dejavnikov, potem smo ugotovili delovanje spremembe določenega dejavnika tako, da smo pomnožili tako njegovo načrtovano kot njegovo ostvarjeno velikost z enako velikostjo drugega dejavnika. Razliko v prihodkih zaradi spremenjenih prodajnih cen poslovnih učinkov smo npr. dobili tako, da smo od zmnožka ostvarjene prodane količine in ostvarjene prodajne cene odšteli zmnožek ostvarjene prodane količine in načrtovane prodajne cene. Obe velikosti se potemtakem razlikujeta le po spremembi enega samega dejavnika, medtem ko je drugi v obeh primerih nespremenjen. Če je dalje določena ekonomska kategorija zmnožek treh dejavnikov, potem smo ugotovili delovanje spremembe določenega dejavnika tako, da smo pomnožili tako njegovo načrtovano kot njegovo ostvarjeno velikost z enako velikostjo pri drugem dejavniku in z enako velikostjo pri tretjem dejavniku. Razliko v spremenljivih stroških zaradi spremenjenih nabavnih cen prvine smo npr. dobili tako, da smo od zmnožka ostvarjenih spremenljivih potroškov na enoto poslovnega učinka, ostvarjene prodane količine poslovnih učinkov in ostvarjene nabavne cene prvine odšteli zmnožek ostvarjenih spremenljivih potroškov na enoto poslovnega učinka, ostvarjene prodane količine poslovnih učinkov, toda načrtovane nabavne cene prvine.

Vendar ima takšen model svoje pomanjkljivosti. Gotovo ni mogoče pričakovati enako razliko v prihodkih zaradi spremenjenih prodajnih cen poslovnih učinkov, če npr. od zmnožka ostvarjene prodane količine in ostvarjene prodajne cene odštejemo zmnožek ostvarjene prodane količine in načrtovane prodajne cene, ali pa če od zmnožka načrtovane prodane

količine in ostvarjene prodajne cene odštejemo zmnožek načrtovane prodane količine in načrtovane prodajne cene. Vendar se tudi sedaj razlikuje posamezna velikost te ekonomske kategorije od druge velikosti le po spremembi enega samega dejavnika, tj. prodajne cene in je potemtakem razliko v tej kategoriji treba pripisati zgolj spremembi prodajne cene. Podobno ni mogoče pričakovati enako razliko v spremenljivih stroških zaradi spremenjenih nabavnih cen prvin, če npr. od zmnožka ostvarjenih spremenljivih potroškov na enoto poslovnega učinka, ostvarjene prodane količine poslovnih učinkov in ostvarjene nabavne cene prvine odštejemo zmnožek ostvarjenih spremenljivih potroškov na enoto poslovnega učinka, ostvarjene prodane količine poslovnih učinkov in načrtovane nabavne cene prvine, ali nasprotno od zmnožka načrtovanih spremenljivih potroškov na enoto poslovnega učinka, načrtovane prodane količine poslovnih učinkov in ostvarjene nabavne cene prvine odštejemo zmnožek načrtovanih spremenljivih potroškov na enoto poslovnega učinka, načrtovane prodane količine poslovnih učinkov, a načrtovane nabavne cene prvine. Vendar se tudi sedaj razlikuje posamezna velikost te ekonomske kategorije od druge velikosti le po spremembi enega samega dejavnika, tj. nabavne cene, in je potemtakem razliko v tej kategoriji treba pripisati zgolj spremembi nabavne cene.

Podrobnejša teoretska analiza kaže, da poenostavljena metodika, ki smo jo prikazali, ne razrešuje na pravilen način medsebojnega vpliva različnih dejavnikov na dano ekonomsko kategorijo. Razlika, ki smo jo po poenostavljenem modelu pripisali delovanju enega samega dejavnika, je lahko tudi delno rezultat delovanja še drugega ali tretjega dejavnika. Da bi lahko natančno spoznali razlike, ki jih je treba pripisati delovanju spremembe enega samega dejavnika na proučevano ekonomsko kategorijo, se je treba poslužiti matematične simbolike.

Če je ostvarjena velikost proučevane ekonomske kategorije rezultat zmnožka dveh dejavnikov, jo lahko označimo takole:

$$X_0 = a_0 \cdot b_0$$

pri čemer je npr. »X« prihodek, »a« prodana količina in »b« prodajna cena.

Če je nasprotno ostvarjena velikost proučevane ekonomske kategorije rezultat zmnožka treh dejavnikov, jo lahko označimo takole:

$$X_0 = a_0 \cdot b_0 \cdot c_0$$

pri čemer je npr. »X« spremenljivi strošek, »a« spremenljivi potrošek na enoto poslovnega učinka, »b« količina poslovnih učinkov in »c« nabavna cena prvine.

Načrtovana velikost proučevane ekonomske kategorije se razlikuje od ostvarjene po tem, da v zgornjih enačbah zamenjamo oznako »o« z oznako »n«. Pri iskanju razlik, ki jih pripisujemo delovanju spremembe posameznega dejavnika na ekonomsko kategorijo, pa moramo vzpostaviti zmnožke, v katerih imajo nekateri dejavniki oznako »o«, nekateri pa »n«.

Glede na to, kako se spreminja velikost dejavnikov, je v primeru, ko je ostvarjena velikost ekonomske kategorije rezultat zmnožka dveh dejavnikov, treba razlikovati 8 tipov njihovih sprememb. V primeru, ko je ostvarjena velikost ekonomske kategorije rezultat zmnožka treh dejavnikov, pa je

treba razlikovati 26 tipov njihovih sprememb. Pri vsakem tipu sprememb pa veljajo zanj specifične enačbe, po katerih je mogoče izračunati vpliv spremembe posameznega dejavnika na proučevano ekonomsko kategorijo. Podrobnosti so vidne iz priloge II in III. Utemeljitev celotne metodike je podana v razpravi I. Turk: Teoretski model analize odmika posamezne ostvarjene velikosti ekonomske kategorije od načrtovane kot sestavni del planskih analiz v organizaciji združenega dela. V: Problemi planiranja v organizaciji združenega dela (red. Pučko D.), Založba Obzorja, Maribor 1980, str. 379—448.

Če ne glede na okoliščine, ki so dane z določenim tipom sprememb dejavnikov, upoštevamo katerokoli enačbo za izračun vpliva spremembe posameznega dejavnika na proučevano ekonomsko kategorijo, lahko pridemo do rezultatov, ki vključujejo tudi delovanje kakega drugega dejavnika.

833 Nekaj problemov uporabe modela analiziranja odmika v gospodarski praksi

Znano je dejstvo, da teoretsko čiste modele ni tako preprosto uporabiti v praksi, če manjkajo podatki, ki jih zahtevajo. Dalje lahko ugotovimo, da je brez uporabe računalnika tako rekoč nemogoče izvesti analizo odmikov, kot smo jo teoretsko predstavili. Žal pa lahko ugotavljamo, da tudi tam, kjer je računalnik že na razpolago, še niso dognali, v kakšnih novih smereh bi ga lahko uporabljali, in da je smer, ki smo jo pri dosedanjih razglabljanjih nakazali, med zelo pomembnimi.

Številne težave, ki se pojavljajo celo potem, ko je za izvedbo analize odmikov na razpolago računalnik, pa imajo svoj izvor v samih podatkih, ki jih za to analizo potrebujemo. Ti namreč niso od samega začetka na razpolago v celoti na način, ki ga predpostavlja naš teoretski model.

Prvi problem se pojavi v zvezi z razdelitvijo stroškov oziroma odhodkov na stalne in spremenljive. Model celo zahteva, da so stalni stroški (odhodki) neomejeno stalni, spremenljivi stroški pa sorazmerni. V praksi seveda takšna povsem čista kategorija stroškov ne obstaja. Že stroški posamezne vrste niso zgolj stalni ali zgolj spremenljivi, temveč delno stalni in delno spremenljivi. Še bolj je očiten mešani značaj stroškov, če jih proučujemo v določeni skupini in ne po posameznih vrstah. Obstaja sicer več metod, po katerih spoznavamo, kateri stroški so stalni in kateri spremenljivi, kljub temu pa v praksi le ne dobimo povsem zanesljivih podatkov o stalnih stroških (odhodkih) v celotnem znesku in o spremenljivih stroških (odhodkih) na količinsko enoto poslovnega učinka. To velja tako tedaj, ko stroške načrtujemo kot tudi tedaj, ko imamo opravka zgolj z ostvarjenimi stroški. Če tedaj, ko želimo analizirati odmik ostvarjenih stroškov (odhodkov) od načrtovanih, kak strošek ali del stroška obravnavamo kot stalni strošek, medtem ko ima dejansko spremenljiv značaj, utegnemo ob povečanem obsegu dejavnosti njegovo povečanje označiti kot nekaj negativnega, čeprav je povsem upravičeno. Če po drugi strani kak strošek ali del stroška obravnavamo kot spremenljiv strošek, medtem ko ima dejansko stalni značaj, pa utegnemo ob zmanjšanem obsegu dejavnosti njegov prvotni znesek označiti kot neugodno prekoračitev, čeprav je povsem upravičen. Vidimo torej, da se nam pri analizi odmika ostvarjenega

poslovnega izida od načrtovanega pojavi kot zelo pomembno pravilno ločevanje stroškov (odhodkov) na stalne in spremenljive, pri poenostavljeni razdelitvi pa ne smemo prehitro oblikovati sodbe o posameznih razlikah.

Drugi problem je povezan z ugotavljanjem potroškov določene prvine na količinsko enoto poslovnega učinka. Medtem ko je načrtovani potrošek v celotnem razdobju, npr. letu dni, nespremenjen, se dejanski potroški utegnejo spreminjati iz dneva v dan. Upoštevati pa moramo le povprečni potrošek na količinsko enoto, ki ga dobimo, če npr. letno porabljene količine te vrste prvine v zvezi s proučevano vrsto poslovnih učinkov delimo s celotnimi letnimi količinami dane vrste poslovnih učinkov, kjer so celo tiste v končni nedokončani proizvodnji izražene s pomočjo enakovrednostnih števil v izrazih dokončanega poslovnega učinka.

To pa že nakazuje nov, tretji problem. Po teoretskem modelu je treba poznati spremenljive potroške posamezne prvine na količinsko enoto prodanega poslovnega učinka in ne samo proizvedenega, pomnožiti jih pa je treba s prodanimi količinami poslovnih učinkov in ne samo s proizvedenimi. Prvi podatek je zelo težko ugotoviti, zato je bolje, če pri analizi odmika ostvarjenega poslovnega izida od načrtovanega ne vztrajamo neposredno na pojasnjevanju odmika na strani odhodkov, temveč da preidemo na pojasnjevanje odmika na strani stroškov, začetnih in končnih zalog proizvodov in nedokončane proizvodnje, v katerih se stroški zadržujejo. Redne odhodke namreč dobimo posredno tako, da k stroškom v začetnih zalogah prištejemo stroške v razdobju in odštejemo stroške v končnih zalogah.

Četrti problem je povezan z ugotavljanjem dejanskih nabavnih cen pri posamezni prvini, ki se troši v zvezi z nastajanjem določene vrste poslovnega učinka. Tudi dejanske nabavne cene dane prvine se med letom spreminjajo, medtem ko moramo pri izračunu imeti spet le podatke o povprečni nabavni ceni. To je treba ugotoviti kot tehtano povprečno nabavno ceno, tj. tako, da k začetni vrednosti zalog prištejemo vrednost nabav v teku leta in odštejemo končno vrednost zalog, dobljeno vrednost porabljenih količin pa delimo z letno porabljenimi količinami. Če so v knjigovodstvu v uporabi stalne cene, od njih pa je pri vsaki vrsti materiala poznan odmik, je izračun še bolj preprost: stalno ceno je samo treba popraviti za povprečni letni odstotek odmika od nje. Težava pa je v tem, da se odmiki od stalnih cen praviloma ne ugotavljajo ločeno za vsako vrsto materiala, temveč skupno za vse vrste ali vsaj za določene skupine materiala. Povprečni odstotek odmika od stalnih cen, ki je ugotovljen za kako skupino materiala, pa ni nujno dovolj reprezentativen tudi za posamezno vrsto materiala, saj je lahko individualni odstotek odmika večji ali manjši od skupinskega odstotka odmika, lahko pa se celo pojavi v povsem nasprotni smeri. Če bi v takšnih razmerah nekritično ugotovili povprečno nabavno ceno materiala, utegnejo tudi kasnejše ugotovitve pri celotni analizi odmika v kaki podrobnosti biti dvomljive.

Peti problem je povezan z velikim številom različnih vrst stroškov, ki se pojavljajo in pri katerih gotovo v celoti ne bi bilo smotrno, da bi proučevali njihove razlike. Zavedati se je treba, da vsaka informacija povzroča stroške in da mora vrednost ali koristnost informacije biti v razmerju s temi stroški. Medtem ko je pri tistih vrstah stroškov, ki se pojavljajo v velikem znesku, ali pri tistih vrstah stroškov, po katerih je odmik njihove ostvarjene velikosti od načrtovane relativno velik, koristno, da

razčlenimo njihov odmik po razlogih, lahko to opustimo ali poenostavimo pri tistih vrstah stroškov, ki se pojavljajo v nepomembnem znesku, ali pri katerih je odmik njihove ostvarjene velikosti od načrtovane relativno mali. Razčlenjevanje odmika pri takšnih vrstah stroškov bi ali povsem opustili ali bi se pa pri njih poslužili preračuna v pogojne prvine, njihove potroške in njihove cene. To pa bi seveda že bil bistveni premik od računovodske natančnosti k statističnim agregatom z vsemi pomanjkljivostmi, ki se pri tem pojavljajo.

Končni, šesti problem, je povezan z izražanjem obsega dejavnosti v primeru, ko je dejavnost heterogena. Čisti teoretski model analize zahteva, da pri vsaki vrsti poslovnih učinkov posebej poznamo količino, prodajno ceno, a tudi potroške posamezne prvine na količinsko enoto poslovnega učinka. Velik obseg heterogene dejavnosti pa seveda v praksi celo navkljub uporabi računalnika utegne povzročiti nujnost določenih poenostavitev. Poslovne učinke je treba izraziti v pogojnih enotah ali jih vsaj vključevati v bolj ali manj sorodne skupine, ki so izražene z enako količinsko enoto mere, nanje pa spet preračunati povprečni strošek posamezne prvine. Tudi v tem primeru se potemtakem pojavlja premik od računovodske natančnosti k statističnim agregatom, ki zahtevajo, da smo pri pojasnjevanju posameznih razlik precej bolj previdni in da posamezni rezultat dodatno preverjamo, ne pa da mu zaupamo že od samega začetka.

Navkljub vsem takšnim težavam pa nam le analiza odmika ostvarjenega poslovnega izida od načrtovanega daje povsem novo kvaliteto sodb, kot bi obstajala, če bi se zadovoljevali z nerazčlenjenim odmikom, za katerim se skriva delovanje bistveno različnih razlogov.

84 Druge smeri računovodskega analiziranja prihodkov in odhodkov

840 Analiza stroškov

V okviru finančnega računovodstva nikakor ni mesta za najrazličnejše analize stroškov, h katerim je treba pristopiti v gospodarski praksi. Predvsem nas ne zanimajo več podrobne analize stroškov po stroškovnih mestih in stroškovnih nosilcih, temveč se zadržujemo bolj na stroških kot celoti in kvečjemu na njihovi razčlembi na vrste. S tem seveda še ni rečeno, da nam ob takšni omejitvi povsem zadoščajo knjigovodski podatki, ki so na razpolago v okviru samega finančnega računovodstva. Mnogokrat bomo morali poseči tudi po drugih podatkih. To, kar je pomembno za analiziranje stroškov v okviru finančnega računovodstva, pa je, da želimo oblikovati sodbe na podlagi sintetičnih kazalnikov.

Predvsem nas zanima sestava in gibanje stroškov.

Sestavo (strukturo) stroškov lahko proučujemo na različne načine, odvisno od tega, kako jih razčlenimo. Vendar se v finančnem računovodstvu navadno zadržujemo kar na razčlembi stroškov po vrstah, podskupinah in skupinah. Nato izračunavamo udeležbo posameznega dela v celoti.

Seveda je spet zanimivo primerjati načrtovano sestavo stroškov z ostvarjeno sestavo stroškov ali ostvarjeno sestavo stroškov v danem razdobju z ostvarjeno sestavo stroškov v preteklem razdobju ali ostvarjeno sestavo stroškov v proučevani organizaciji združenega dela z ostvarjeno sestavo stroškov v drugih organizacijah združenega dela. Na spremembo v sestavi stroškov pa brez dvoma vplivata tudi obseg in sestava dejavnosti. Če organizacija združenega dela npr. povečuje obseg dejavnosti, se zmanjšuje stopnja udeležbe stalnih stroškov in povečuje stopnja udeležbe spremenljivih stroškov. Če po drugi strani npr. poveča udeležbo tistih vrst poslovnih učinkov, ki imajo nadpovprečne materialne stroške, se bo tudi povečala stopnja udeležbe materialnih stroškov kot celote.

Že iz teh razglabljanj lahko sklepamo, da ne bomo prišli do zadostnih spoznanj, če bomo proučevali gibanje stroškov kot celote ali stroškov po posameznih vrstah, podskupinah in skupinah, ne da bi se pri tem spuščali v različne okoliščine, ki vplivajo nanje. Sicer pa moremo ostvarjene stroške v kakem razdobju proučevati glede na ostvarjene stroške v preteklem razdobju ali glede na načrtovane stroške v istem razdobju.

V prvem primeru nas zanima razlika

ostvarjeni stroški v danem obračunskem razdobju
— ostvarjeni stroški v preteklem obračunskem razdobju

Pri tem pomeni pozitivna razlika povečanje ostvarjenih stroškov v danem obračunskem razdobju v primerjavi s preteklim obračunskim razdobjem, negativna razlika pa zmanjšanje ostvarjenih stroškov v danem obračunskem razdobju v primerjavi s preteklim obračunskim razdobjem.

Lahko pa izračunamo tudi indeks

$$\frac{\text{ostvarjeni stroški v danem obračunskem razdobju}}{\text{ostvarjeni stroški v preteklem obračunskem razdobju}}$$

Pri tem pomeni indeks nad 1, da so se povečali ostvarjeni stroški v danem obračunskem razdobju v primerjavi s preteklim obračunskim razdobjem, indeks pod 1 pa, da so se zmanjšali ostvarjeni stroški v danem obračunskem razdobju v primerjavi s preteklim obračunskim razdobjem. Razlika izračunanega indeksa od indeksa 1 pove, koliko znaša to povečanje ali zmanjšanje od osnove, tj. ostvarjenih stroškov v preteklem obračunskem razdobju.

Bolj koristno je seveda izhajati od načrtovanih stroškov za isto obračunsko razdobje, v katerem proučujemo ostvarjene stroške. Tedaj se pojavi naslednja razlika:

ostvarjeni stroški v danem obračunskem razdobju
— načrtovani stroški v danem obračunskem razdobju

Pri tem spet pomeni pozitivna razlika povečanje ostvarjenih stroškov v primerjavi z načrtovanimi in negativna razlika zmanjšanje ostvarjenih stroškov v primerjavi z načrtovanimi za isto obračunsko razdobje. Vendar ne smemo pozabiti, da so prvotni načrtovani stroški morda upoštevali povsem drugačen obseg in sestavo dejavnosti kot pa je obseg in sestava ostvarjene dejavnosti. Zato tudi ne moremo priti do prave sodbe, kadar primerjamo tako opredeljene ostvarjene stroške z načrtovanimi. Nujno

je treba načrtovane stroške prilagoditi ostvarjenem obsegu in sestavi dejavnosti, tj. izračunati prilagojene načrtovane stroške, ki se praviloma razlikujejo od prvotnih načrtovanih le v pogledu spremenljivih stroškov in ne tudi stalnih stroškov. Čeprav sam izračun izstopa iz finančnega računovodstva, so vendar njegovi rezultati neizbežni pri analiziranju stroškov ravno v tem okviru. Prvotno razliko med ostvarjenimi in načrtovanimi stroški je namreč treba razčleniti na dva dela:

Prvi del sestoji iz razlike:
ostvarjeni stroški
— prilagojeni načrtovani stroški

Razlika nastaja zaradi tega, ker so potroški ali cene prvin pri ostvarjanju dane dejavnosti drugačni od načrtovanih za isto dejavnost. Pojavlja se praviloma tako pri spremenljivih kot pri stalnih stroških. Razliko je mogoče celo dalje razčleniti na razliko zaradi sprememb v potroških in na razliko zaradi sprememb v cenah, vendar takšno razčlenjevanje zahteva še v večji meri udeležbo stroškovnega računovodstva. Vsekakor pa je že pravkar obravnavano razliko v stroških mogoče kontrolirati.

Drugi del nasprotno sestoji iz razlike:
prilagojeni načrtovani stroški
— načrtovani stroški

Razlika nastaja zaradi tega, ker ima ostvarjena dejavnost drugačen obseg in sestavo, kot je bilo prvotno načrtovano. Pojavlja se praviloma le pri spremenljivem delu stroškov.

Med pravkar obravnavanimi postavkami, tj. ostvarjenimi stroški, prilagojenimi načrtovanimi stroški in načrtovanimi stroški pa lahko iščemo tudi količnike in ne samo razlike. Tako pridemo do naslednjih indeksov:

$$\text{Indeks ostvarjanja načrtovanih stroškov} = \frac{\text{ostvarjeni stroški}}{\text{načrtovani stroški}}$$

$$\text{Indeks ostvarjanja prilagojenih načrtovanih stroškov} = \frac{\text{ostvarjeni stroški}}{\text{prilagojeni načrtovani stroški}}$$

$$\text{Indeks prilagajanja načrtovanih stroškov} = \frac{\text{prilagojeni načrtovani stroški}}{\text{načrtovani stroški}}$$

Prejšnje obrazložitve razlik je mogoče sedaj ustrezno prilagoditi količnikom. Po drugi strani je prejšnji celotni razliki med ostvarjenimi in načrtovanimi stroški ustrezala vsota obeh delnih razlik, medtem ko sedaj indeksu ostvarjanja načrtovanih stroškov ustreza zmnožek indeksa ostvarjanja prilagojenih načrtovanih stroškov in indeksa prilagajanja načrtovanih stroškov. To je jasno vidno, če iz spodnje enačbe črtamo prilagojene načrtovane stroške v številcu in imenovalcu:

$$\frac{\text{ostvarjeni stroški}}{\text{načrtovani stroški}} =$$

$$\frac{\text{ostvarjeni stroški}}{\text{prilagojeni načrtovani stroški}} \times \frac{\text{prilagojeni načrtovani stroški}}{\text{načrtovani stroški}}$$

841 Analiza gospodarnosti

Gospodarnost (ekonomičnost) moremo analizirati na različne načine, vendar je v finančnem računovodstvu koeficient gospodarnosti opredeljen takole:

$$\frac{\text{prihodki}}{\text{odhodki}}$$

Organizacija združenega dela posluje gospodarno, če so prihodki večji od odhodkov. Čim večji so prihodki v primerjavi z odhodki, tem večja je gospodarnost. Gre torej za presojanje racionalnosti velikosti v imenovalcu izračuna.

Razlikovati je treba načrtovani koeficient gospodarnosti od ostvarjenega koeficienta gospodarnosti.

Načrtovani koeficient gospodarnosti je opredeljen takole:

$$\frac{\text{načrtovani prihodki}}{\text{načrtovani odhodki}}$$

Ostvarjeni koeficient gospodarnosti pa je opredeljen takole:

$$\frac{\text{ostvarjeni prihodki}}{\text{ostvarjeni odhodki}}$$

Odmik drugega koeficienta od prvega utegne biti posledica sprememb na strani prihodkov ali odhodkov. Ker nas sedaj ne zanima primerjava ostvarjenih prihodkov v danem razdobju z ostvarjenimi v kakem drugem razdobju, temveč z načrtovanimi v istem razdobju, pridemo do razlike:

ostvarjeni prihodki
— načrtovani prihodki

Ta razlika je posledica spremembe prodajnih cen in sestava prodaje, a tudi zneska izrednih prihodkov. Zato jo je mogoče razčleniti na več delov.

Prvi del izčrpa razlika:

ostvarjeni prihodki
— prilagojeni načrtovani prihodki

Če utemeljimo prilagojene načrtovane prihodke podobno, kot smo prilagojene načrtovane stroške v točki 840, zrcalijo ostvarjeni obseg in sestavo prodaje po načrtovanih prodajnih cenah poleg prvotno načrtovanih izrednih prihodkov. Prilagojene načrtovane prihodke bi morda lahko imenovali tudi ostvarjene prihodke, preračunane na načrtovane prodajne cene. Razlika med ostvarjenimi prihodki in prilagojenimi načrtovanimi pri-

hodki torej nastaja zaradi tega, ker so prodajne cene drugačne, kot so bile načrtovane ali ker so izredni prihodki drugačni, kot so bili načrtovani. Seveda je mogoče te razlike še dalje razčleniti v pravkar nakazanem smislu.

Drugi del pa izčrpa razlika:

prilagojeni načrtovani prihodki
— načrtovani prihodki

Ta razlika nastaja zaradi tega, ker ima zaračunana prodaja drugačen obseg ali drugačno sestavo, kot je bilo prvotno načrtovano.

Med pravkar obravnavanimi postavkami pa moremo poiskati tudi količnike in ne samo razlike. Tako pridemo do naslednjih indeksov:

$$\text{Indeks ostvarjanja načrtovanih prihodkov} = \frac{\text{ostvarjeni prihodki}}{\text{načrtovani prihodki}}$$

$$\text{Indeks ostvarjanja prilagojenih načrtovanih prihodkov} = \frac{\text{ostvarjeni prihodki}}{\text{prilagojeni načrtovani prihodki}}$$

$$\text{Indeks prilagajanja načrtovanih prihodkov} = \frac{\text{prilagojeni načrtovani prihodki}}{\text{načrtovani prihodki}}$$

Pri tem je prvi indeks enak zmnožku drugih dveh.

Podobno moremo analizirati tudi odhodke. Pri njih najprej ugotovimo razliko:

ostvarjeni odhodki
— načrtovani odhodki

Razlika je posledica najrazličnejših razlogov ter jo zato podobno kot pri stroških kaže razčleniti na več delov.

Prvi del sestoji iz razlike:

ostvarjeni odhodki
— prilagojeni načrtovani odhodki

Prilagojeni načrtovani odhodki so preračunani na ostvarjeni obseg in sestavo prodaje po načrtovanih stroških poleg prvotno načrtovanih izrednih odhodkov. Razlika med ostvarjenimi odhodki in prilagojenimi načrtovanimi odhodki torej nastaja zaradi tega, ker se razlikujejo ostvarjeni stroški od načrtovanih stroškov prodanih količin, kakor tudi, ker se razlikujejo ostvarjeni izredni odhodki od načrtovanih. Seveda je mogoče to razliko še dalje računeliti v pravkar nakazanem smislu.

Drugi del pa izčrpa razlika:

prilagojeni načrtovani odhodki
— načrtovani odhodki

Ta razlika nastaja zaradi tega, ker ima zaračunana prodaja drugačen obseg ali drugačno sestavo, kot je bilo prvotno načrtovano.

Tudi med temi postavkami moremo poiskati količnike in ne samo razlike. Tako pridemo do naslednjih indeksov:

$$\text{Indeks ostvarjanja načrtovanih odhodkov} = \frac{\text{ostvarjeni odhodki}}{\text{načrtovani odhodki}}$$

$$\text{Indeks ostvarjanja prilagojenih načrtovanih odhodkov} = \frac{\text{ostvarjeni odhodki}}{\text{prilagojeni načrtovani odhodki}}$$

$$\text{Indeks prilagajanja načrtovanih odhodkov} = \frac{\text{prilagojeni načrtovani odhodki}}{\text{načrtovani odhodki}}$$

Pri tem je prvi indeks enak zmnožku drugih dveh.

Odmik ostvarjenega koeficienta gospodarnosti od načrtovanega pa moremo po vsem tem pojasniti takole: ostvarjeni koeficient gospodarnosti je enak zmnožku načrtovanega koeficienta gospodarnosti, indeksa ostvarjanja prilagojenih načrtovanih prihodkov in indeksa prilagajanja načrtovanih prihodkov, deljenega z indeksom ostvarjanja prilagojenih načrtovanih odhodkov in indeksom prilagajanja načrtovanih odhodkov. To je razločno vidno iz naslednje enačbe:

$$\frac{\text{ostvarjeni prihodki}}{\text{ostvarjeni odhodki}} = \frac{\text{načrtovani prihodki}}{\text{načrtovani odhodki}} \times \frac{\dfrac{\text{ostvarjeni prihodki}}{\text{prilag. načrt. prihodki}} \times \dfrac{\text{prilag. načrt. prihodki}}{\text{načrtovani prihodki}}}{\dfrac{\text{ostvarjeni odhodki}}{\text{prilag. načrt. odhodki}} \times \dfrac{\text{prilag. načrt. odhodki}}{\text{načrtovani odhodki}}}$$

842 Analiza donosnosti

do sredine

Donosnost (rentabilnost) je treba zlasti osvetljevati kot donosnost poslovnih sredstev ali kot donosnost poslovnega sklada; v vsakem primeru pa gre za presojanje racionalnosti v imenovalcu izračuna.

Izhodiščni koeficient **donosnosti poslovnih sredstev** je opredeljen takole:

$$\frac{\text{akumulacija} + \text{dane obresti} + \text{udeležba drugih financerjev}}{\text{povprečna poslovna sredstva}}$$

Z njim izračunamo, kolikšno je letno oplojevanje povprečnih poslovnih sredstev njihovim financerjem. Poslovanje je bolj donosno, če ostvarja organizacija združenega dela v letu dni na enoto poslovnih sredstev večjo akumulacijo, obresti in nadomestila za gospodarjenje, ki pripadajo drugim. Organizacija združenega dela naj bi ostvarjala z danimi poslovnimi sred-

stvi čim večjo akumulacijo in prihodke drugih financerjev ali določeno akumulacijo in prihodke drugih financerjev s čim manjšimi poslovnimi sredstvi. Donosnost je potemtakem finančna uspešnost poslovnih sredstev.

Na donosnost poslovnih sredstev ne vplivajo samo prihodki in odhodki kot na gospodarnost, temveč tudi poslovna sredstva. Ni torej vseeno, s kakšnimi poslovnimi sredstvi ostvarja organizacija združenega dela akumulacijo in prihodke drugih financerjev.

Navadno pa je donosnost poslovnih sredstev obravnavana nekoliko ožje, s tem, da zanemarjamo pri njej dane obresti in udeležbe drugih financerjev. Koeficient **zožene donosnosti poslovnih sredstev** je opredeljen takole:

$$\frac{\text{akumulacija}}{\text{povprečna poslovna sredstva}}$$

Opozoriti pa kaže, da enak koeficient v tem smislu ne pomeni pri različnih organizacijah združenega dela enako dobro gospodarjenje s poslovnimi sredstvi; povsem namreč zanemarja sestavo financiranja teh poslovnih sredstev. Enak koeficient lahko pomeni dober rezultat pri tisti organizaciji združenega dela, ki ima večino poslovnih sredstev pridobljenih s krediti in slab rezultat pri tisti, ki ima večino poslovnih sredstev že pokritih s poslovnim skladom. Zato je kazalnik bolje označevati kot koeficient **akumulativnosti poslovnih sredstev,** da ne bi bila njegova izrazna moč napačno pojasnjena.

Razlikovati je treba načrtovani koeficient zožene donosnosti ali akumulativnosti poslovnih sredstev od ostvarjenega koeficienta.

Prvi koeficient je opredeljen takole:

$$\frac{\text{načrtovana akumulacija}}{\text{načrtovana povprečna poslovna sredstva}}$$

Drugi koeficient pa je opredeljen takole:

$$\frac{\text{ostvarjena akumulacija}}{\text{ostvarjena povprečna poslovna sredstva}}$$

Odmik drugega koeficienta od prvega utegne biti posledica sprememb na strani akumulacije ali pa povprečnih poslovnih sredstev.

Pri akumulaciji lahko najprej razčlenimo razliko:

ostvarjena akumulacija
— načrtovana akumulacija

in sicer takole:

ostvarjena akumulacija
— prilagojena načrtovana akumulacija

in

prilagojena načrtovana akumulacija
— načrtovana akumulacija

Prilagojena načrtovana akumulacija je tista, ki upošteva ostvarjeni obseg in sestavo prodaje, ne pa tudi spremembe v cenah, izrednih prihod-

kih in odhodkih. Zato se v prvi razliki zrcali sprememba cen, izrednih prihodkov in odhodkov, v drugi razliki pa sprememba obsega in sestave prodaje.

Če med vsemi tremi postavkami iščemo razmerje, pridemo do naslednjih indeksov:

$$\text{Indeks ostvarjanja načrtovane akumulacije} = \frac{\text{ostvarjena akumulacija}}{\text{načrtovana akumulacija}}$$

$$\text{Indeks ostvarjanja prilagojene načrtovane akumulacije} = \frac{\text{ostvarjena akumulacija}}{\text{prilagojena načrtovana akumulacija}}$$

$$\text{Indeks prilagajanja načrtovane akumulacije} = \frac{\text{prilagojena načrtovana akumulacija}}{\text{načrtovana akumulacija}}$$

Prvi indeks je enak zmnožku drugih dveh.

Podobno moremo tudi v zvezi s povprečnimi poslovnimi sredstvi izračunati indeks ostvarjanja njihovega načrtovanega zneska.

$$\text{Indeks ostvarjanja načrtovanih povprečnih poslovnih sredstev} = \frac{\text{ostvarjena povprečna poslovna sredstva}}{\text{načrtovana povprečna poslovna sredstva}}$$

Odmik ostvarjenega koeficienta zožene donosnosti ali akumulativnosti poslovnih sredstev od načrtovanega pa moremo po vsem tem pojasniti takole: ostvarjeni koeficient je enak zmnožku načrtovanega koeficienta, indeksa ostvarjanja prilagojene načrtovane akumulacije in indeksa prilagajanja načrtovane akumulacije, deljenega z indeksom ostvarjanja načrtovanih povprečnih poslovnih sredstev. To je razločno vidno iz naslednje enačbe:

$$\frac{\text{ostvarjena akumulacija}}{\text{ostvarjena povprečna poslovna sredstva}} = \frac{\dfrac{\text{načrt. akumulacija}}{\text{načrt. povpreč. posl. sred.}} \times \dfrac{\text{ostvarjena akumulacija}}{\text{pril. načrt. akumulacija}} \times \dfrac{\text{pril. načrt. akumulacija}}{\text{načrt. akumulacija}}}{\dfrac{\text{ostvarjena povprečna poslovna sredstva}}{\text{načrtovana povprečna poslovna sredstva}}}$$

Izhodiščni koeficient **donosnosti poslovnega sklada** pa je opredeljen takole:

$$\frac{\text{akumulacija}}{\text{povprečni poslovni sklad}}$$

Z njim kažemo na finančno uspešnost poslovnega sklada. Kot prej pri donosnosti poslovnih sredstev je tudi sedaj treba razlikovati med načrtovanim in ostvarjenim koeficientom donosnosti poslovnega sklada.

Načrtovani koeficient donosnosti poslovnega sklada je opredeljen takole:

$$\frac{\text{načrtovana akumulacija}}{\text{načrtovani povprečni poslovni sklad}}$$

Ostvarjeni koeficient donosnosti poslovnega sklada pa je opredeljen takole:

$$\frac{\text{ostvarjena akumulacija}}{\text{ostvarjeni povprečni poslovni sklad}}$$

Odmik drugega koeficienta od prvega utegne biti posledica sprememb na strani akumulacije ali pa povprečnega poslovnega sklada. Medtem ko smo spremembe na strani akumulacije že pojasnili, je indeks ostvarjanja načrtovanega povprečnega poslovnega sklada opredeljen kot

$$\frac{\text{ostvarjeni povprečni poslovni sklad}}{\text{načrtovani povprečni poslovni sklad}}$$

Odmik ostvarjenega koeficienta donosnosti poslovnega sklada od načrtovanega pa moremo po vsem tem pojasniti takole: ostvarjeni koeficient donosnosti poslovodnega sklada je enak zmnožku načrtovanega koeficienta donosnosti poslovnega sklada, indeksa ostvarjanja prilagojene načrtovane akumulacije in indeksa prilagajanja načrtovane akumulacije, deljenega z indeksom ostvarjanja načrtovanega povprečnega poslovnega sklada. To je razločno vidno iz naslednje enačbe:

$$\frac{\text{ostvarjena akumulacija}}{\text{ostvarjeni povprečni poslovni sklad}} = \frac{\text{načrt. akumulacija}}{\text{načrt. povpr. posl. sklad}} \times \frac{\dfrac{\text{ostvarjena akumulacija}}{\text{pril. načrt. akumulacija}} \times \dfrac{\text{pril. načrt. akumulacija}}{\text{načrt. akumulacija}}}{\dfrac{\text{ostvarjeni povprečni poslovni sklad}}{\text{načrtovani povprečni poslovni sklad}}}$$

Na koncu naj omenimo, da obstaja še **družbenoekonomska donosnost** ali bolje, **dohodkovnost poslovnih sredstev** in **zožena družbenoekonomska donosnost** ali bolje, **čista dohodkovnost poslovnih sredstev.** Prvo bi lahko opredelili kot

$$\frac{\text{dohodek}}{\text{povprečna poslovna sredstva}}$$

drugo pa kot

$$\frac{\text{čisti dohodek}}{\text{povprečna poslovna sredstva}}$$

V prvem primeru je spet treba razlikovati načrtovani koeficient družbenoekonomske donosnosti ali dohodkovnosti poslovnih sredstev:

$$\frac{\text{načrtovani dohodek}}{\text{načrtovana povprečna poslovna sredstva}}$$

in ostvarjeni koeficient družbenoekonomske donosnosti ali dohodkovnosti poslovnih sredstev:

$$\frac{\text{ostvarjeni dohodek}}{\text{ostvarjena povprečna poslovna sredstva}}$$

Odmik drugega od prvega utegne biti posledica sprememb na strani dohodka ali pa povprečnih poslovnih sredstev. Ker smo spremembe na strani povprečnih poslovnih sredstev že razčlenjevali, nam preostane samo še razjasnjevanje sprememb na strani dohodka!

Pri dohodku najprej lahko razčlenimo razliko

ostvarjeni dohodek
— načrtovani dohodek

in sicer takole:

ostvarjeni dohodek
— prilagojeni načrtovani dohodek

in

prilagojeni načrtovani dohodek
— načrtovani dohodek

Prilagojeni načrtovani dohodek je tisti, ki upošteva ostvarjeni obseg in sestavo prodaje, ne pa tudi sprememb v cenah, izrednih prihodkih in odhodkih. Zato se v prvi razliki zrcali sprememba cen, izrednih prihodkov in odhodkov, v drugi razliki pa sprememba obsega in sestave prodaje.

Če med vsemi tremi postavkami iščemo razmerja, pridemo do naslednjih indeksov:

Indeks ostvarjanja načrtovanega dohodka

$$\frac{\text{ostvarjeni dohodek}}{\text{načrtovani dohodek}}$$

Indeks ostvarjanja prilagojenega načrtovanega dohodka =

$$\frac{\text{ostvarjeni dohodek}}{\text{prilagojeni načrtovani dohodek}}$$

Indeks prilagajanja načrtovanega dohodka =

$$\frac{\text{prilagojeni načrtovani dohodek}}{\text{načrtovani dohodek}}$$

Prvi indeks je enak zmnožku drugih dveh.

Odmik ostvarjenega koeficienta družbenoekonomske donosnosti ali dohodkovnosti poslovnih sredstev od načrtovanega pa moremo po vsem tem pojasniti takole: ostvarjeni koeficient je enak zmnožku načrtovanega koeficienta, indeksa ostvarjanja prilagojenega načrtovanega dohodka in indeksa prilagajanja načrtovanega dohodka, deljenega z indeksom ostvarjanja načrtovanih povprečnih poslovnih sredstev. To je razločno vidno iz naslednje enačbe:

$$\frac{\text{ostvarjeni dohodek}}{\text{ostvarjena povprečna poslovna sredstva}} = \frac{\text{načrtovani dohodek}}{\text{načrt. povpr. posl. sred.}} \times \frac{\dfrac{\text{ostvarjeni dohodek}}{\text{prilag. načrt. dohodek}} \times \dfrac{\text{prilag. načrt. dohodek}}{\text{načrtovani dohodek}}}{\dfrac{\text{ostvarjena poprečna poslovna sredstva}}{\text{načrtovana poprečna poslovna sredstva}}}$$

Metodika analiziranja zožene družbenoekonomske donosnosti ali čiste dohodkovnosti poslovnih sredstev je podobna metodiki analiziranja družbenoekonomske donosnosti ali dohodkovnosti poslovnih sredstev ter je ni treba posebej pojasnjevati.

843 Analiza akumulativnosti

Literatura na različne načine opredeljuje akumulativnost. Bistvo pa je v tem, da gre za presojanje racionalnosti akumulacije, ki je v števcu izračuna. S tega vidika je mogoče tudi v kazalnikih zožene donosnosti poslovnih sredstev in poslovnega sklada, kjer je bil poudarek na racionalnosti v imenovalcu izračuna, videti kazalnike akumulativnosti poslovnih sredstev in akumulativnosti poslovnega sklada. Vendar nas sedaj zanimajo še druge smeri presojanja akumulacije.

V ožjem smislu z akumulativnostjo razumemo kar **akumulativnost prihodkov,** ki je opredeljena kot:

$$\frac{\text{akumulacija}}{\text{prihodki}}$$

Toda razlikovati je treba načrtovano in ostvarjeno akumulativnost prihodkov, ali z drugimi besedami, stopnjo udeležbe akumulacije v prihodkih.

Načrtovana akumulativnost prihodkov je opredeljena takole:

$$\frac{\text{načrtovana akumulacija}}{\text{načrtovani prihodki}}$$

Ostvarjena akumulativnost prihodkov pa je opredeljena takole:

$$\frac{\text{ostvarjena akumulacija}}{\text{ostvarjeni prihodki}}$$

Ker smo pri dosedanjih razglabljanjih že govorili o raznih indeksih v zvezi z akumulacijo in prihodki, moremo brez dodatnih utemeljitev odmik ostvarjene akumulativnosti prihodkov od načrtovane pojasniti takole: ostvarjena akumulativnost prihodkov je enako zmnožku načrtovane akumulativnosti prihodkov, indeksa ostvarjanja prilagojene načrtovane akumulacije in indeksa prilagajanja načrtovane akumulacije, deljenega z indeksom ostvarjanja prilagojenih načrtovanih prihodkov in indeksom prilagajanja načrtovanih prihodkov. To je razločno vidno iz naslednje enačbe:

$$\frac{\text{ostvarjena akumulacija}}{\text{ostvarjeni prihodki}} = \frac{\text{načrt. akumulacija}}{\text{načrtovani prihodki}} \times \frac{\dfrac{\text{ostvarjena akumulacija}}{\text{pril. načrt. akumulacija}} \times \dfrac{\text{pril. načrt. akumulacija}}{\text{načrt. akumulacija}}}{\dfrac{\text{ostvarjeni prihodki}}{\text{prilag. načrt. prihodki}} \times \dfrac{\text{prilag. načrt. prihodki}}{\text{načrtovani prihodki}}}$$

Po drugi strani bi mogli govoriti tudi o **akumulativnosti dohodka** in **akumulativnosti čistega dohodka.** Prvo bi lahko opredelili kot

$$\frac{\text{akumulacija}}{\text{dohodek}}$$

in drugo kot

$$\frac{\text{akumulacija}}{\text{čisti dohodek}}$$

V prvem primeru gre potemtakem za udeleženost akumulacije v dohodku in v drugem primeru za udeleženost akumulacije v čistem dohodku. Spet pa je treba razlikovati načrtovano in ostvarjeno akumulativnost dohodka.

Načrtovana akumulativnost dohodka je opredeljena takole:

$$\frac{\text{načrtovana akumulacija}}{\text{načrtovani dohodek}}$$

Ostvarjena akumulativnost dohodka pa je opredeljena takole:

$$\frac{\text{ostvarjena akumulacija}}{\text{ostvarjeni dohodek}}$$

Ostvarjena akumulativnost dohodka je enaka zmnožku načrtovane akumulativnosti dohodka in indeksa ostvarjanja načrtovane akumulacije, deljenega z indeksom ostvarjanja dohodka. To je razločno vidno iz naslednje enačbe:

$$\frac{\text{ostvarjena akumulacija}}{\text{ostvarjeni dohodek}} = \frac{\text{načrtovana akumulacija}}{\text{načrtovani dohodek}} \times \frac{\dfrac{\text{ostvarjena akumulacija}}{\text{načrtovana akumulacija}}}{\dfrac{\text{ostvarjeni dohodek}}{\text{načrtovani dohodek}}}$$

Metodika analiziranja akumulativnosti čistega dohodka je podobna dosedanji metodiki analiziranja akumulativnosti dohodka ter je ni treba posebej pojasnjevati.

Posebno smer analiziranja akumulativnosti pa najdemo končno še v primerjavi akumulacije z delavčevim dohodkom, tj. s čistim dohodkom za osebne dohodke in sklad skupne porabe, torej

$$\frac{\text{akumulacija}}{\text{osebni dohodki in povečanje sklada skupne porabe}}$$

Gre pravzaprav za specifičen koeficient akumulacije (ki je v literaturi napačno označevan s »stopnjo«, čeprav gre za razmerje med raznovrstnimi velikostmi in ne za razmerje med delom in celoto). Njegovo recipročno vrednost pa lahko označimo kot razmerje razporejanja čistega dohodka, torej:

$$\frac{\text{del čistega dohodka za osebne dohodke in sklad skupne porabe}}{\text{akumulacija}}$$

Podobno kot pri akumulativnosti nam gre sedaj za presojanje racionalnosti zneska dohodka, ki se pojavlja v števcu izračuna. Dohodek pa moremo primerjati z različnimi velikostmi, zato je tudi izraz »dohodkovnost« premalo določen ter ga je treba dopolnjevati. Dohodek nastopa kot rezultat združevanja dela s sredstvi. Zato ga moremo primerjati že s samimi povprečnimi poslovnimi sredstvi in pridemo do kazalnika **dohodkovnosti poslovnih sredstev,** ki smo ga v točki 842 pri presojanju racionalnosti njegovega imenovalca imenovali tudi družbenoekonomska donosnost, torej

$$\frac{\text{dohodek}}{\text{povprečna poslovna sredstva}}$$

Pomembnejši pa ja kazalnik **dohodkovnosti dela,** ki je opredeljen kot:

$$\frac{\text{dohodek}}{\text{povprečno število delavcev}}$$

Če ga obravnavamo z vidika presojanja racionalnosti njegovega imenovalca, ga mnogokrat nazivamo kar kazalnik družbenoekonomske proizvodnosti, čeprav je v tem pogledu njegova izrazna moč precej omejena. Gibanje družbenoekonomske proizvodnosti namreč ne poteka nujno v isti smeri kot gibanje tehnične proizvodnosti, tudi če pri tem odmislimo vpliv sprememb cen na izračunavanje kazalnika družbenoekonomske proizvodnosti. Vzemimo, da organizacija združenega dela poveča količino proizvodnje za 10 %, ker poveča število delavcev za 10 %. V tem primeru se tehnična proizvodnost v ničemer ne spremeni. Toda ker je večja proizvodnja ostvarjena z lastnimi zmogljivostmi, se stalni del materialnih stroškov in amortizacije ne spremeni, kar pomeni, da se ob domnevi o enakosti proizvodnje in prodaje dohodek poveča za več kot 10 %; družbenoekonomska proizvodnost se torej poveča, čeprav se tehnična proizvodnost ne poveča. Še v večji meri pa vpliva na kazalnik družbenoekonomske proizvodnosti sprememba cen, torej zunanjih dejavnikov.

V nadaljevanju v zvezi s tem kazalnikom ne bomo več govorili o družbenoekonomski proizvodnosti, temveč o dohodkovnosti dela.

Ker je dohodek ugotovljen na podlagi prodanih količin, bi tudi število delavcev bilo treba zasnovati le na tistem delu, ki je vsebovan v njih. Medtem ko se pri storitvenih in trgovskih organizacijah združenega dela ne razlikuje delovni čas, ki je opravljen v kakem razdobju, od tistega, ki je tedaj vsebovan v prodanih količinah, se pa pri proizvajalnih organizacijah združenega dela zaradi gibanja nedokončane proizvodnje in zaloge proizvodov utegne bistveno razlikovati.

Razlikovati je dalje treba načrtovani in ostvarjeni koeficient dohodkovnosti dela.

Načrtovani koeficient je opredeljen takole:

$$\frac{\text{načrtovani dohodek}}{\text{načrtovano povprečno število delavcev}}$$

Ostvarjeni koeficient pa je opredeljen takole:

$$\frac{\text{ostvarjeni dohodek}}{\text{ostvarjeno povprečno število delavcev}}$$

Odmik drugega koeficienta od prvega utegne biti posledica sprememb na strani dohodka ali pa števila delavcev.

Ker razne indekse v zvezi z dohodkom že poznamo, zadošča, če dodatno pojasnimo še indeks ostvarjanja načrtovanega števila delavcev:

$$\frac{\text{ostvarjeno število delavcev}}{\text{načrtovano število delavcev}}$$

Odmik ostvarjenega koeficienta dohodkovnosti dela od načrtovanega moremo pojasniti takole: ostvarjeni koeficient dohodkovnosti dela je enak zmnožku načrtovanega koeficienta dohodkovnosti dela, indeksa ostvarjanja prilagojenega načrtovanega dohodka in indeksa prilagajanja načrtovanega dohodka, deljenega z indeksom ostvarjanja načrtovanega števila delavcev. To je razločno vidno iz naslednje enačbe:

$$\frac{\text{ostvarjeni dohodek}}{\text{ostvarjeno število delavcev}} = \frac{\text{načrtovani dohodek}}{\text{načrt. štev. delavcev}} \times \frac{\dfrac{\text{ostvarjeni dohodek}}{\text{prilag. načrt. dohodek}} \times \dfrac{\text{prilag. načrt. dohodek}}{\text{načrtovani dohodek}}}{\dfrac{\text{ostvarjeno število delavcev}}{\text{načrtovano število delavcev}}}$$

Končno lahko govorimo še o **dohodkovnosti prihodkov,** in sicer, če mislimo na kazalnik

$$\frac{\text{dohodek}}{\text{prihodki}}$$

Razmerje med dohodkom in prihodki bi mogli označevati tudi kot stopnjo udeležbe dohodka v prihodkih. Spet pa je mogoče razlikovati načrtovano in ostvarjeno dohodkovnost prihodkov.

Načrtovana dohodkovnost prihodkov je opredeljena takole:

$$\frac{\text{načrtovani dohodek}}{\text{načrtovani prihodki}}$$

Ostvarjena dohodkovnost prihodkov pa je opredeljena takole:

$$\frac{\text{ostvarjeni dohodek}}{\text{ostvarjeni prihodki}}$$

Ker lahko pride do sprememb tako na strani dohodka kot na strani prihodkov, pridemo do naslednje ugotovitve: ostvarjena dohodkovnost prihodkov je enaka zmnožku načrtovane dohodkovnosti prihodkov, indeksa ostvarjanja prilagojenega načrtovanega dohodka in indeksa prilagajanja načrtovanega dohodka, deljenega z indeksom ostvarjanja prilagojenih načrtovanih prihodkov in indeksom prilagajanja načrtovanih prihodkov. To je razločno vidno iz naslednje enačbe:

$$\frac{\text{ostvarjeni dohodek}}{\text{ostvarjeni prihodki}} =$$

$$\frac{\text{načrtovani dohodek}}{\text{načrtovani prihodki}} \times \frac{\dfrac{\text{ostvarjeni dohodek}}{\text{prilag. načrt. dohodek}} \times \dfrac{\text{prilag. načrt. dohodek}}{\text{načrtovani dohodek}}}{\dfrac{\text{ostvarjeni prihodki}}{\text{prilag. načrt. prihodki}} \times \dfrac{\text{prilag. načrt. prihodki}}{\text{načrtovani prihodki}}}$$

Če v vseh dosedanjih primerih nadomestimo dohodek s čistim dohodkom, lahko govorimo tudi o čisti dohodkovnosti. Koeficient **čiste dohodkovnosti poslovnih sredstev** bi potemtakem bil

$$\frac{\text{čisti dohodek}}{\text{povprečna poslovna sredstva}}$$

ter je torej istoveten z že omenjenim koeficientom zožene družbeno-ekonomske donosnosti.

Koeficient **čiste dohodkovnosti dela** bi bil podobno opredeljen kot

$$\frac{\text{čisti dohodek}}{\text{povprečno število delavcev}}$$

ter je torej istoveten z že omenjenim koeficientom zožene družbeno-ekonomske proizvodnosti.

Končno bi lahko omenili še kazalnik **čiste dohodkovnosti prihodkov** ali

$$\frac{\text{čisti dohodek}}{\text{prihodki}}$$

ki je pravzaprav že udeleženost čistega dohodka v prihodkih.

Njihova podrobnejša analiza pa na tem mestu ni več potrebna, ker jo v zadostni meri nakazujejo razglabljanja v začetku te točke.

845 Analiza povprečnega delavčevega dohodka

Udeležba delavcev v dohodku organizacije združenega dela obsega tako njihove osebne dohodke kot tudi oblikovani sklad skupne porabe. Zato je gotovo izhodiščni kazalnik povprečnega delavčevega dohodka naslednji:

$$\frac{\text{del čistega dohodka za osebne dohodke in sklad skupne porabe}}{\text{povprečno število delavcev}}$$

Vendar se bomo na tem mestu nekoliko bolj zadržali na kazalniku povprečnih osebnih dohodkov. Ta je opredeljen takole:

$$\frac{\text{osebni dohodki}}{\text{povprečno število delavcev}}$$

Če nas zanimajo povprečni osebni dohodki, ki izhajajo iz razporejanja ostvarjenega dohodka, jih pravzaprav ne bi mogli primerjati s številom delavcev v istem obračunskem razdobju, temveč s tistim številom delavcev, katerih delo je vsebovano v proizvodih, s katerimi je bil ostvarjen dohodek. Povsem drugače je, če nas zanimajo povprečni vračunani ali povprečni izplačani osebni dohodki. Ker se ti lahko nanašajo tudi na končno stanje nedokončane proizvodnje ali zaloge proizvodov, ne izhajajo pa iz začetnega stanja, ki je bilo predmet prodaje v razdobju, moremo brez nadaljnjega primerjati njihov znesek s številom delavcev v razdobju ali z delovnim časom, ki so ga tedaj opravili. Ker se pa postopoma zmanjšujejo razlike med ostvarjenimi osebnimi dohodki in tistimi za opravljeno delo v kakem razdobju, na zgornjo opombo ne bomo več pozorni.

Vzemimo, da nas zanimajo povprečni osebni dohodki, ki izhajajo iz razporejanja čistega dohodka v kakem razdobju. Vendar je tudi pri njih treba razlikovati načrtovane in ostvarjene osebne dohodke.

Povprečni načrtovani osebni dohodki so opredeljeni takole:

$$\frac{\text{načrtovani osebni dohodki}}{\text{načrtovano povprečno število delavcev}}$$

Povprečni ostvarjeni osebni dohodki so pa opredeljeni takole:

$$\frac{\text{ostvarjeni osebni dohodki}}{\text{ostvarjeno povprečno število delavcev}}$$

Če razmerje med ostvarjenimi in načrtovanimi osebnimi dohodki označujemo kot indeks ostvarjanja načrtovanih osebnih dohodkov, potem velja ugotovitev, da so povprečni ostvarjeni osebni dohodki enaki zmnožku povprečnih načrtovanih osebnih dohodkov in indeksa ostvarjanja načrtovanih osebnih dohodkov, deljenega z indeksom ostvarjanja načrtovanega povprečnega števila delavcev. To je jasno iz naslednje enačbe:

$$\frac{\text{ostvarjeni osebni dohodki}}{\text{ostvarjeno povprečno število delavcev}} = \frac{\text{načrtovani osebni dohodki}}{\text{načrt. povpr. štev. delavcev}} \times \frac{\dfrac{\text{ostvarjeni osebni dohodki}}{\text{načrtovani osebni dohodki}}}{\dfrac{\text{ostvar. povpr. štev. delavcev}}{\text{načrt. povpr. štev. delavcev}}}$$

Če nas zanima odvisnost povprečnega delavčevega dohodka od čistega dohodka, pa moramo izhajati iz naslednje enačbe:

$$\frac{\text{del čistega dohodka za osebne dohodke in sklad skupne porabe}}{\text{povprečno število delavcev}} = \frac{\text{del čistega dohodka za osebne dohodke in sklad skupne porabe}}{\text{čisti dohodek}} \times \frac{\text{čisti dohodek}}{\text{povprečno število delavcev}}$$

Razmerje med delom čistega dohodka za osebne dohodke in sklad skupne porabe ter čistim dohodkom lahko označimo kot stopnjo udeležbe delavčevega dohodka v čistem dohodku. Povprečni delavčev dohodek je torej zmnožek stopnje udeležbe delavčevega dohodka v čistem dohodku in koeficienta čiste dohodkovnosti dela oziroma zožene družbenoekonomske proizvodnosti. Posebni problem se pojavi le v primeru izgube, ko utegne biti znesek osebnih dohodkov večji od čistega dohodka. Če ga zanemarimo, pa le utegnemo spet razlikovati načrtovano in ostvarjeno udeležbo delavčevega dohodka v čistem dohodku, kakor tudi koeficient čiste dohodkovnosti dela oziroma zožene družbenoekonomske proizvodnosti.

Načrtovana udeležba delavčevega dohodka v čistem dohodku je opredeljena takole:

$$\frac{\text{načrtovani delavčev dohodek}}{\text{načrtovani čisti dohodek}}$$

Ostvarjena udeležba delavčevega dohodka v čistem dohodku pa je opredeljena takole:

$$\frac{\text{ostvarjeni delavčev dohodek}}{\text{ostvarjeni čisti dohodek}}$$

Ostvarjena udeležba delavčevega dohodka v čistem dohodku je zmnožek načrtovane udeležbe delavčevega dohodka v čistem dohodku in indeksa ostvarjanja delavčevega dohodka, deljenega z indeksom ostvarjanja načrtovanega čistega dohodka. To je vidno iz enačbe:

$$\frac{\text{ostvarjeni delavčev dohodek}}{\text{ostvarjeni čisti dohodek}} = \frac{\text{načrtovani delavčev dohodek}}{\text{načrtovani čisti dohodek}} \times \frac{\dfrac{\text{ostvarjeni delavčev dohodek}}{\text{načrtovani delavčev dohodek}}}{\dfrac{\text{ostvarjeni čisti dohodek}}{\text{načrtovani čisti dohodek}}}$$

Na povsem podoben način lahko analiziramo tudi odvisnost povprečnega delavčevega dohodka od dohodka.

846 Analiza obremenjenosti z davki, prispevki in obveznimi finančnimi naložbami

Kot je znano, se prispevki in davki obračunavajo od osebnega dohodka delavcev ali od dohodka organizacije združenega dela. Zato bi mogli opredeliti povprečno stopnjo obremenitve osebnih dohodkov kot

$$\frac{\text{davki in prispevki iz osebnih dohodkov}}{\text{osebni dohodki}}$$

povprečno stopnjo obremenitve dohodka pa kot

$$\frac{\text{davki in prispevki iz dohodka}}{\text{dohodek}}$$

Davki in prispevki iz osebnega dohodka, ki odpadejo na delavca, so izračunani kot

$$\frac{\text{davki in prispevki iz osebnih dohodkov}}{\text{povprečno število delavcev}}$$

davki in prispevki iz dohodka, ki odpadejo na delavca, pa kot

$$\frac{\text{davki in prispevki iz dohodka}}{\text{povprečno število delavcev}}$$

V našem družbenoekonomskem sistemu zamenjujejo davki in prispevki iz dohodka davke iz dobička, ki so poznani v drugih državah. Toda medtem ko je znesek davka iz dobička odvisen od poslovnega izida, to ne moremo reči za prispevke in davke iz dohodka, ker so obračunani v glavnem od drugih osnov. Stopnji obdavčenja dobička bi v naših razmerah v določenem smislu ustrezala naslednja stopnja odvajanj iz bruto poslovnega izida:

$$\frac{\text{davki in prispevki iz dohodka}}{\text{davki in prispevki iz dohodka} + \text{akumulacija}}$$

Ta stopnja je tem večja, čim manjša je ob drugih nespremenjenih okoliščinah akumulacija; če akumulacije sploh ni, znaša celo 1 ali 100 %, če se pojavlja izguba, je pa celo večja od 1 ali 100 %. Po metodah, ki smo jih že pojasnili, pa moremo to stopnjo razčleniti še na načrtovano in ostvarjeno ter pojasnjevati odmike s spremembami na strani dajatev in na strani akumulacije.

Drugo pa je analiziranje obremenjenosti z obvezno danimi krediti za razvoj nerazvitih področij ali z obvezno združenimi sredstvi za razvoj infrastrukture. Takšne finančne naložbe naj bi bile dane s sredstvi, ki so v posameznem letu imela svoje pokritje v tedanji akumulaciji; v nasprotnem primeru bi povzročile zoženo reprodukcijo. Kakšen je relativni znesek obveznih finančnih naložb, pa kaže naslednji izračun:

$$\frac{\text{obvezne nove finančne naložbe, zmanjšane za vračilo starih}}{\text{akumulacija}}$$

Ker te finančne naložbe praviloma niso odvisne od akumulacije, bo zgornji kazalnik tem večji, čim manjša bo v posameznem letu akumulacija proučevane organizacije združenega dela. Po metodah, ki smo jih že pojasnili, pa spet moremo razlikovati načrtovani in ostvarjeni kazalnik ter pojasnjevati odmike drugega od prvega s spremembami na strani števca in na strani imenovalca.

85 Analiza poslovanja s pomočjo medsebojnih povezanih kazalnikov

Sodbo o uspešnosti poslovanja ne moremo oblikovati samo na podlagi enega kazalnika. Vzpostaviti je treba vrsto najrazličnejših kazalnikov, prek katerih osvetljujemo uspešnost poslovanja z različnih zornih kotov. Pri tem razumemo s kazalniki koeficient (tj. razmerje med raznovrstnimi, toda primerljivimi ekonomskimi kategorijami), stopnjo udeležbe ali udeleženost (tj. razmerje med delom ekonomske kategorije in celoto) in indeks (tj. razmerje med ostvarjeno in načrtovano velikostjo določene ekonomske kategorije, koeficientom ali stopnjo udeležbe, oziroma razmerje med ustrezno ostvarjeno velikostjo v danem razdobju in ostvarjeno velikostjo v preteklem razdobju). Težava pa je v tem, da imajo različni kazalniki različno dinamiko ali se celo gibljejo v prav različnih smereh. Zato je mogoče oblikovati sodbo o uspešnosti poslovanja šele potem, ko uspemo povezati te različne kazalnike v sistem medsebojno odvisnih kazalnikov, kjer je vsak v funkcionalni odvisnosti od drugih. Le na ta način se usposobimo za pravilno interpretacijo celote.

V točki 84 smo sicer že nakazovali delno povezanost nekaterih kazalnikov, sedaj pa jo želimo razširiti na vse pomembnejše kazalnike v vrstnem redu, ki najbolj omogoča vgraditi delavčev osebni interes v dobro gospodarjenja, pokazati na medsebojno funkcionalno odvisnost prvega in drugega, s tem usmerili celotno delovanje v organizaciji združenega dela, vplivati nanj in ga izboljševati.

Gotovo se delavci vključujejo v organizacijo združenega dela, da bi si med drugim trajno zagotavljali zadovoljevanje svojih potreb. Zato je zanje najprej zanimiv naslednji kazalnik:

$$(1)\ \text{povprečni delavčev dohodek} = \frac{\text{del čistega dohodka za osebne dohodke in sklad skupne porabe}}{\text{povprečno število delavcev}}$$

Medtem ko števec v glavnem ni problematičen, je pri imenovalcu potreben vsaj preračun na število delavcev s polnim delovnim časom, saj lahko nekateri delajo v krajšem in drugi v daljšem delovnem času. Če bi pri primerjavi tega kazalnika za različne organizacije združenega dela želeli izključiti vpliv spremenjene kvalifikacijske sestave, bi dodatno bilo potrebno opraviti še preračun števila delavcev na pogojno nekvalificirane delavce. Gibanje realnega povprečnega delavčevega dohodka pa dobimo, če kazalnik za ustrezna leta popravimo z indeksi cen.

Delavčev dohodek pa je še vedno kosmata kategorija, iz katere mora delavec plačati razne davke in prispevke, prav tako pa je sklad skupne porabe koristno izdvojiti, ker je med delavce razdeljen po drugačnih sodilih kot osebni dohodki. Zato pridemo do naslednje razčlenitve izhodiščnega kazalnika:

povprečni delavčev dohodek (1) =
davki in prispevki iz osebnega dohodka na delavca (2)
+
čisti osebni dohodek na delavca (3)
+
oblikovani sklad skupne porabe na delavca (4)

Pri tem sta nova kazalnika opredeljena takole:

(2) davki in prispevki iz osebnega dohodka na delavca =

$$\frac{\text{davki in prispevki iz osebnega dohodka}}{\text{povprečno število delavcev}}$$

(3) čisti osebni dohodek na delavca =

$$\frac{\text{čisti osebni dohodki}}{\text{povprečno število delavcev}}$$

(4) oblikovani sklad skupne porabe na delavca =

$$\frac{\text{del čistega dohodka za sklad skupne porabe}}{\text{povprečno število delavcev}}$$

Sedaj se pa srečujemo z vprašanjem, kako pojasniti povprečni delavčev dohodek (1) v širši povezavi gospodarjenja. Obstaja možnost, da ga povezujemo s samim dohodkom. Pri tem pridemo do naslednjih kazalnikov:

(5) udeleženost delavčevega dohodka v dohodku =

$$\frac{\text{del čistega dohodka za osebne dohodke in sklad skupne porabe}}{\text{dohodek}}$$

(6) dohodkovnost dela =

$$\frac{\text{dohodek}}{\text{povprečno število delavcev}}$$

Pri tem se pojavlja medsebojno razmerje:

povprečni delavčev dohodek (1) =
udeleženost delavčevega dohodka v dohodku (5)
×
dohodkovnost dela (6)

V večjem dohodku na delavca še ni mogoče videti boljšega uspeha pri poslovanju ne glede na okoliščine, v katerih delavci delajo. Pri tem mislimo zlasti na vlogo sredstev. Boljša opremljenost delavcev s poslovnimi sredstvi omogoča večji dohodek na delavca, zahteva pa praviloma tudi zmanjšanje udeleženosti delavčevega dohodka v dohodku.

Obstaja pa tudi možnost, da pojasnjujemo povprečni delavčev dohodek (1) s sledečimi kazalniki:

(7) udeleženost delavčevega dohodka v čistem dohodku =

$$\frac{\text{del čistega dohodka za osebne dohodke in sklad skupne porabe}}{\text{čisti dohodek}}$$

(8) čista dohodkovnost dela =

$$\frac{\text{čisti dohodek}}{\text{povprečno število delavcev}}$$

Pri tem s čistim dohodkom razumemo dohodek, ki je zmanjšan za davke in prispevke iz dohodka ter druge poslovne obveznosti iz njega.

Pojavlja se torej naslednje medsebojno razmerje:

povprečni delavčev dohodek (1) =
udeleženost delavčevega dohodka v čistem dohodku (7)
×
čista dohodkovnost dela (8)

Večji čisti dohodek na delavca je pri enakem dohodku na delavca rezultat manjših davkov in prispevkov, a tudi poslovnih obveznosti, ki jih je treba obračunavati iz dohodka. Sedaj torej na delavca ne preračunavamo več davkov in prispevkov iz dohodka, temveč le tisti del dohodka, ki je razporejen med same delavce ali ki ostaja v okviru organizacije združenega dela kot povečanje tamkajšnjih skladov. Še vedno pa ne moremo videti v večjem čistem dohodku na delavca ne glede na vlogo poslovnih sredstev tudi večjo uspešnost poslovanja.

Pomembnejšo izrazno moč pri tolmačenju poprečnega delavčevega dohodka imajo naslednji kazalniki:

(9) razmerje razporejanja čistega dohodka =

$$\frac{\text{del čistega dohodka za osebne dohodke in sklad skupne porabe}}{\text{del čistega dohodka za akumulacijo}}$$

(10) akumulativnost poslovnih sredstev =

$$\frac{\text{del čistega dohodka za akumulacijo}}{\text{povprečna poslovna sredstva}}$$

(11) opremljenost dela s poslovnimi sredstvi =

$$\frac{\text{povprečna poslovna sredstva}}{\text{povprečno število delavcev}}$$

V vsaki organizaciji združenega dela se združujejo delo in sredstva, na razmerje tega združevanja pa kaže kazalnik pod (11). Čisti dohodek se razporeja ali za potrebe delavcev ali za potrebe same organizacije združenega dela (akumulacija), zato je zelo zanimiv tudi kazalnik pod (9). Toda medtem ko je del čistega dohodka za osebne dohodke in sklad skupne porabe mogoče presojati samo v razmerju do delavcev (glej kazalnik pod 1), je mogoče del čistega dohodka za akumulacijo presojati prvi hip v razmerju do poslovnih sredstev, o čemer govori kazalnik pod (10).

Med sedanjimi kazalniki se pojavlja naslednja povezava:

povprečni delavčev dohodek (1) =
razmerje razporejanja čistega dohodka (9)
×
akumulativnost poslovnih sredstev (10)
×
opremljenost dela s poslovnimi sredstvi (11)

Če izračunavamo stvarne ali časovne indekse za vsakega od teh kazalnikov, moremo dobro pojasnjevati indeks povprečnega delavčevega dohodka (1) z indeksi pri kazalnikih pod (9) do (11).

Po izrazni moči za delavce kot porabnike brez dvoma izstopa kazalnik povprečnega delavčevega dohodka (pod 1). Toda za upravljanje je gotovo med pomembnejšimi kazalniki akumulativnost poslovnih sredstev (pod 10). Ni toliko pomembno, kolikšna je akumulacija v primerjavi z dohodkom ali čistim dohodkom, temveč kakšen je tempo možnega povečevanja poslovnih sredstev ob drugih nespremenjenih okoliščinah. Dobro gospodarjenje je torej izraženo s porastom povprečnega delavčevega dohodka (kazalnik pod 1) in s porastom akumulacije na poslovna sredstva (kazalnik pod 10). Ti kazalniki imajo neposredno akcijsko moč.

Medtem ko smo prej nekoliko bolj pojasnili kazalnik povprečnega delavčevega dohodka (1), je sedaj to treba napraviti še s kazalnikom akumulativnosti poslovnih sredstev (10). Obstaja možnost, da se pri tem poslužimo naslednjih kazalnikov:

(12) akumulativnost dohodka =

$$\frac{\text{del čistega dohodka za akumulacijo}}{\text{dohodek}}$$

(13) dohodkovnost poslovnih sredstev =

$$\frac{\text{dohodek}}{\text{povprečna poslovna sredstva}}$$

Pri tem se pojavlja naslednje razmerje:

akumulativnost poslovnih sredstev (10) =
akumulativnost dohodka (12)
×
dohodkovnost poslovnih sredstev (13)

Večji dohodek na poslovna sredstva (pod 13) še ne pomeni nujno tudi boljšega gospodarjenja. Ta kazalnik je zanimiv le pri presojanju poslovanja s širšega družbenega vidika, kjer se sprašujemo, kako družbena sredstva omogočajo pridobivanje dohodka. Sicer pa kazalnik ne pove ničesar o tem, kakšno je gospodarjenje s poslovnimi sredstvi in njihovo povečevanje. Glede na bistveno različno vlogo delavcev je v nekaterih okoliščinah večji kazalnik lahko takšen, da sploh ne omogoča razširjene reprodukcije, medtem ko jo v drugačnih okoliščinah celo manjši kazalnik omogoča.

Obstaja pa tudi možnost, da pojasnjujemo akumulativnost poslovnih sredstev (10) še z naslednjimi kazalniki:

(14) akumulativnost čistega dohodka =

$$\frac{\text{del čistega dohodka za akumulacijo}}{\text{čisti dohodek}}$$

(15) čista dohodkovnost poslovnih sredstev =

$$\frac{\text{čisti dohodek}}{\text{povprečna poslovna sredstva}}$$

Pri tem se pojavlja naslednje razmerje:

akumulativnost poslovnih sredstev (10) =
akumulativnost čistega dohodka (14)
×
čista dohodkovnost poslovnih sredstev (15)

Vendar menimo, da imajo precej večjo izrazno moč pri pojasnjevanju kazalnika akumulativnosti poslovnih sredstev (10) naslednji kazalniki:

(16) donosnost poslovnega sklada =

$$\frac{\text{del čistega dohdka za akumulacijo}}{\text{povprečni poslovni sklad}}$$

(17) finančna neodvisnost =

$$\frac{\text{povprečni poslovni sklad}}{\text{povprečna poslovna sredstva}}$$

Dohodek, ki pripada drugim virom sredstev, zapušča dano organizacijo združenega dela. Zadržana akumulacija se pa nanaša samo na financiranje s strani poslovnega sklada. Zato jo je koristno primerjati z njim. Kakšno vlogo ima poslovni sklad, pa spoznamo preko kazalnika pod (17).

Sedaj se pojavlja naslednje medsebojno razmerje:

akumulativnost poslovnih sredstev (10) =
donosnost poslovnega sklada (16)
×
finančna neodvisnost (17)

Še pomembnejše pa je pojasnjevanje kazalnika akumulativnosti poslovnih sredstev (10) s poslovno-tehničnimi kazalniki, med katere moremo vštevati:

(18) akumulativnost prihodkov =

$$\frac{\text{del čistega dohodka za akumulacijo}}{\text{prihodki}}$$

(19) gospodarnost =

$$\frac{\text{prihodki}}{\text{odhodki}}$$

(20) koeficient obračanja obratnih sredstev =

$$\frac{\text{odhodki}}{\text{povprečna obratna sredstva}}$$

(21) udeleženost obratnih sredstev v poslovnih sredstvih =

$$\frac{\text{povprečna obratna sredstva}}{\text{povprečna poslovna sredstva}}$$

Pri tem se pojavlja medsebojno razmerje:

akumulativnost poslovnih sredstev (10) =
akumulativnost prihodkov (18)
×
gospodarnost (19)
×
koeficient obračanja obratnih sredstev (20)
×
udeleženost obratnih sredstev v poslovnih sredstvih (21)

Če izračunavamo stvarne ali časovne indekse za vsak od teh kazalnikov, moremo dobro pojasniti indeks akumulativnosti poslovnih sredstev (10) z indeksi pri kazalnikih pod (18) do (21).

Kakšna je obremenitev z davki in prispevki iz dohodka, s poslovnimi dajatvami iz dohodka, a tudi kaj daje posamezna organizacija združenega dela delavcem in za povečanje svojih skladov, vidimo iz kazalnikov:

(22) udeleženost davkov in prispevkov iz dohodkov v dohodku =

$$\frac{\text{davki in prispevki iz dohodka}}{\text{dohodek}}$$

(23) udeleženost poslovnih dajatev iz dohodka v dohodku =

$$\frac{\text{poslovne dajatve iz dohodka}}{\text{dohodek}}$$

(24) davki in prispevki iz dohodka na delavca =

$$\frac{\text{davki in prispevki iz dohodka}}{\text{povprečno število delavcev}}$$

Sedaj pa pridemo do naslednje enačbe:

dohodek, izražen kot 1 (30) =
udeleženost davkov in prispevkov iz dohodka v dohodku (21)
+
udeleženost poslovnih dajatev iz dohodka v dohodku (23)
+
udeleženost delavčevega dohodka v dohodku (5)
+
akumulativnost dohodka (12)

Kolikor nas pa zanima povprečna obremenitev delavca z davki in prispevki, pridemo do naslednje enačbe:

davki in prispevki na delavca (25) =
davki in prispevki iz dohodka na delavca (24)
+
davki in prispevki iz osebnega dohodka na delavca (2)

Končno nam preostane samo še pojasnjevanje opremljenosti dela s poslovnimi sredstvi (11). Pri tem se moremo poslužiti naslednjih kazalnikov:

(26) inverzna udeleženost osnovnih sredstev v poslovnih sredstvih =

$$\frac{\text{povprečna poslovna sredstva}}{\text{povprečna osnovna sredstva po neodpisani vrednosti}}$$

(27) neodpisanost osnovnih sredstev =

$$\frac{\text{povprečna osnovna sredstva po neodpisani vrednosti}}{\text{povprečna osnovna sredstva po nabavni vrednosti}}$$

(28) opremljenost izmene z osnovnimi sredstvi =

$$\frac{\text{povprečna osnovna sredstva po nabavni vrednosti}}{\text{povprečno število delavcev v prvi izmeni}}$$

(29) udeleženost prve izmene v številu delavcev =

$$\frac{\text{povprečno število delavcev v prvi izmeni}}{\text{povprečno število delavcev}}$$

Razmerje med temi kazalniki pa je naslednje:

opremljenost dela s poslovnimi sredstvi (11) =
inverzna udeleženost osnovnih sredstev v poslovnih sredstvih (26)
×
neodpisanost osnovnih sredstev (27)
×
opremljenost izmene z osnovnimi sredstvi (28)
×
udeleženost prve izmene v številu delavcev (29)

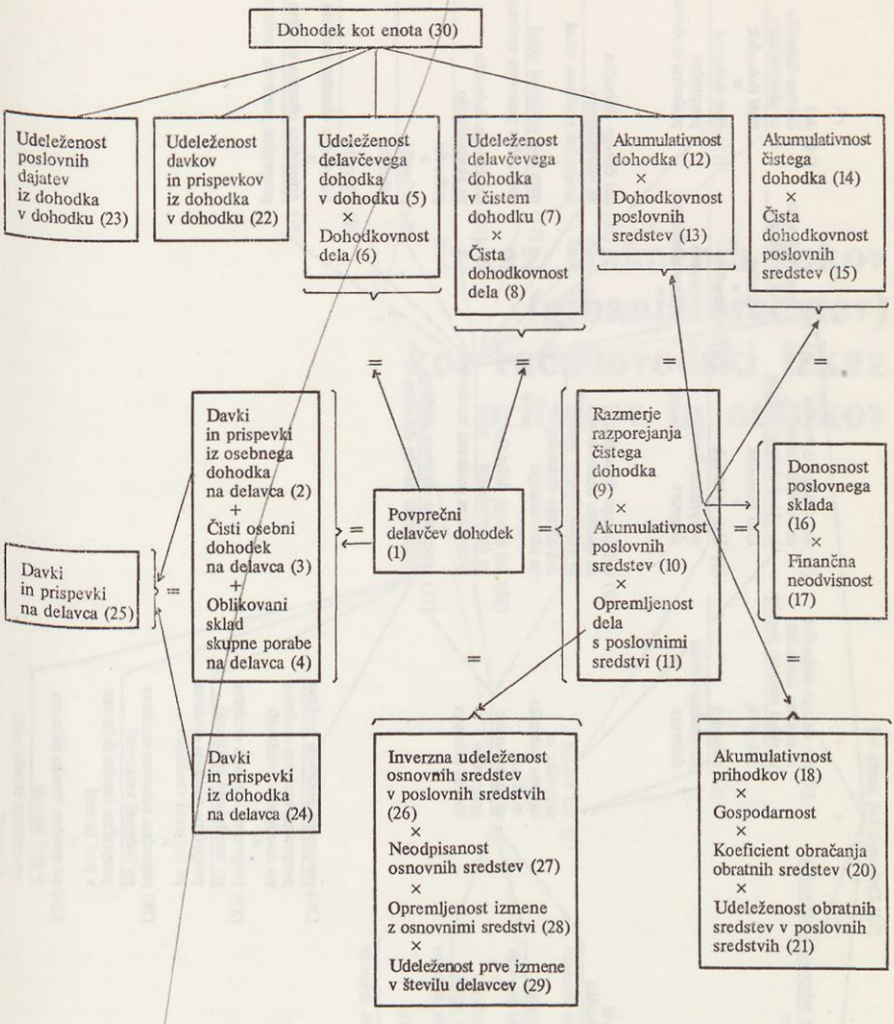
Če izračunavamo stvarne ali časovne indekse za vsak od teh kazalnikov, moremo že spet dobro pojasnjevati indekse opremljenosti dela s poslovnimi sredstvi (11) z indeksi pri kazalnikih pod (26) do (29).

Vidimo torej, kako je mogoče kazalnike poslovanja povezati v določen sistem. O sistemu kazalnikov pa moremo govoriti šele tedaj, kadar so medsebojno povezani s seštevanjem in množenjem. V takšnem sistemu ima vsak kazalnik svoje določeno mesto, z njim lahko tolmačimo druge kazalnike, njega pa z drugimi kazalniki. Samo v tem vidimo dialektično povezanost kazalnikov. To pa zahteva, da se nekateri kazalniki predočajo na drugačen način, kot smo nanje navajeni v praksi in literaturi. Mislimo zlasti na dejstvo, da je po tradiciji razmerje ene in druge velikosti pogosto pomnoženo s 100, s čimer dobimo namesto udeleženosti odstotno udeleženost, namesto indeksa odsotni indeks itd. Opuščanje množenja s 100 pa je gotovo najmanjša zahteva, ki ji ni težko zadostiti.

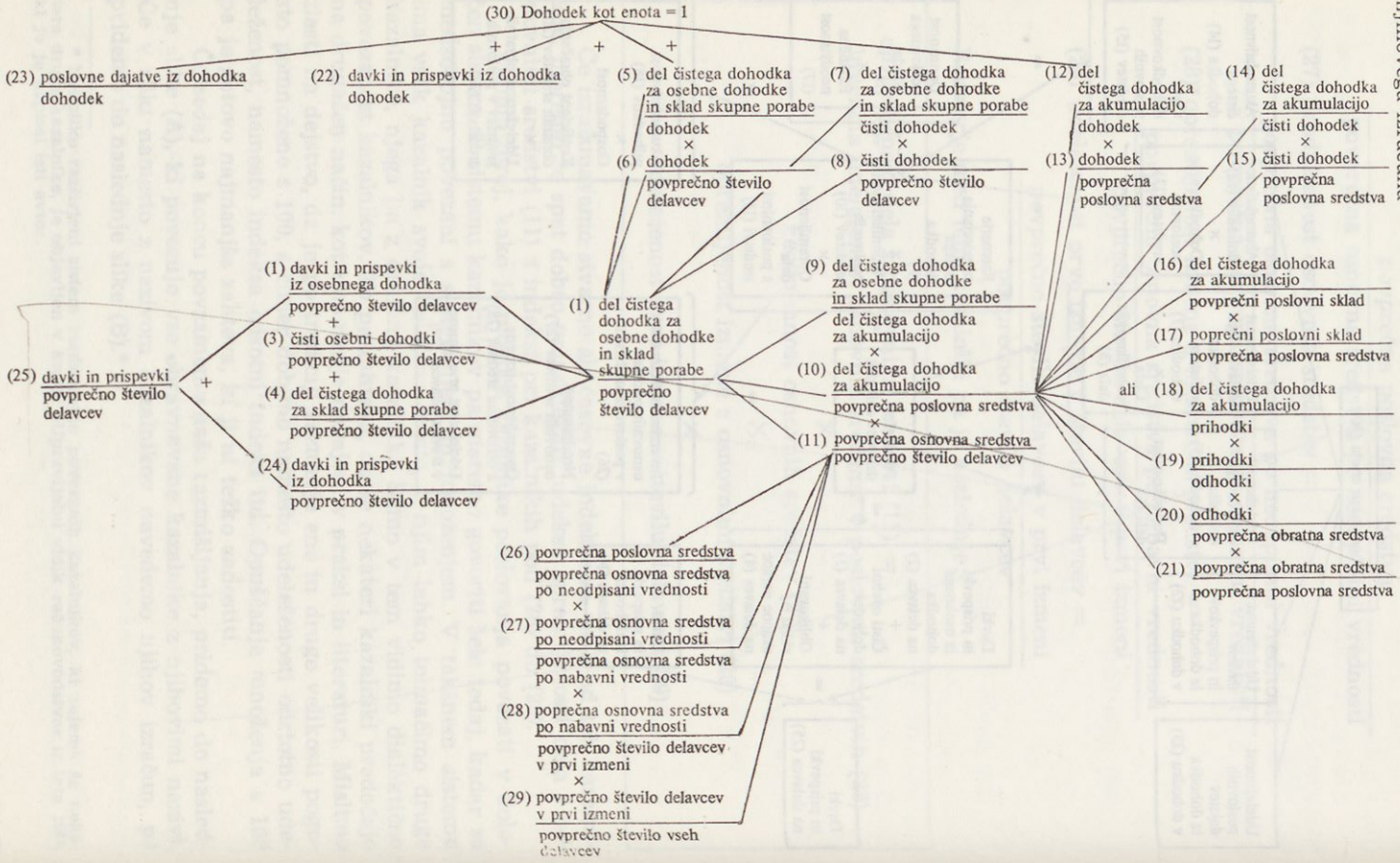
Če sedaj na koncu povzamemo naša razmišljanja, pridemo do naslednje slike (A), ki povezuje vse obravnavane kazalnike z njihovimi nazivi. Če v sliki namesto z nazivom kazalnikov navedemo njihov izračun, pa pridemo do naslednje slike (B).*

* Nekoliko razširjeni sistem medsebojno povezanih kazalnikov, ki zajema še nekatere druge kazalnike, je objavljen v knjigi »Upravljalni vidik računovodstva« iz leta 1984, ki jo je napisal isti avtor.

Slika A: Zasnova sistema medsebojno povezanih kazalnikov z njihovimi nazivi

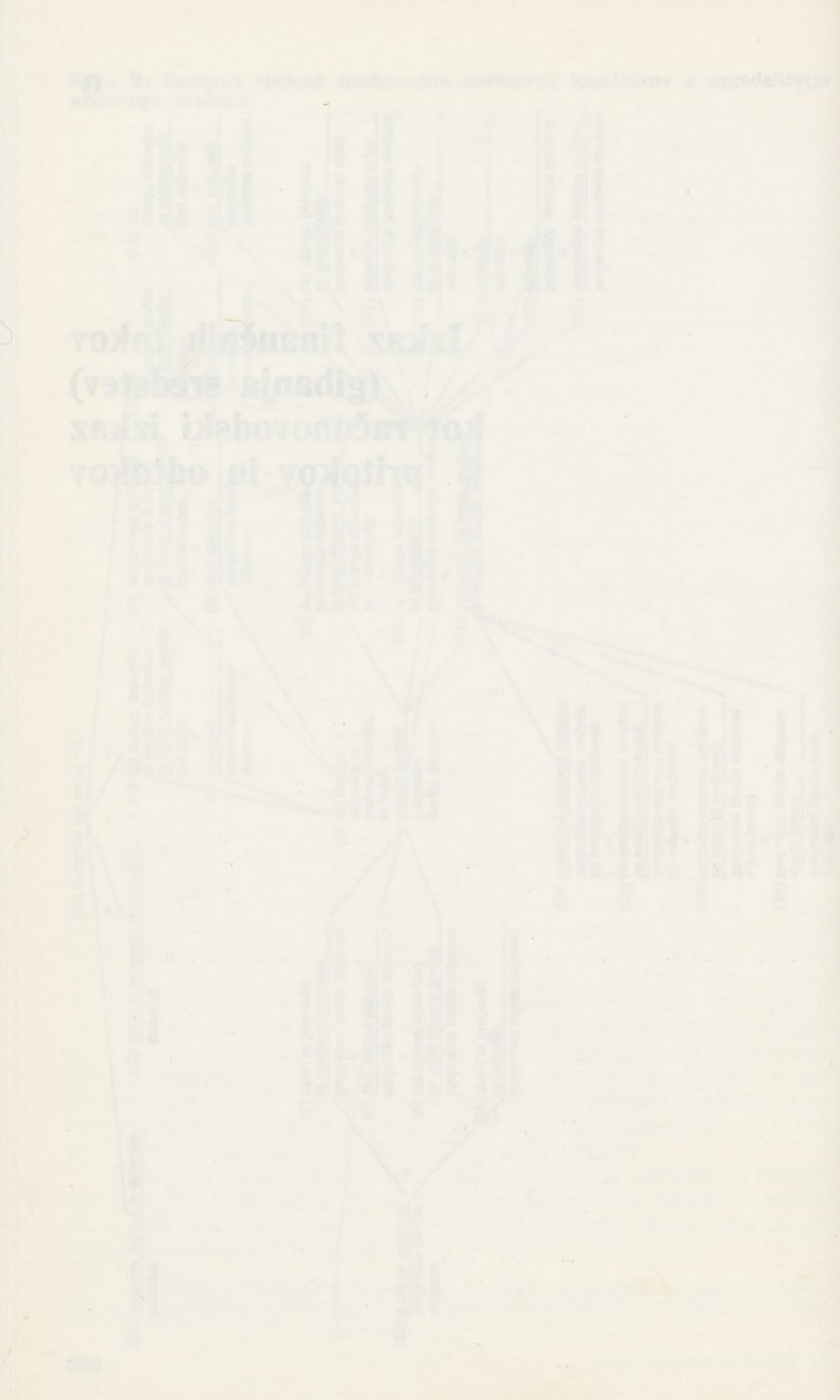

Slika B: Zasnova sistema medsebojno povezanih kazalnikov z opredelitvijo njihovega izračuna

9.

Izkaz finančnih tokov (gibanja sredstev) kot računovodski izkaz pritokov in odtokov

90 Pojem izkaza finančnih tokov (gibanja sredstev)

900 Pomanjkljivosti izkaza stanja (»bilance«) in izkaza uspeha pri spremljanju finančnih tokov

Sredstva imajo sicer v proučevanem trenutku povsem določen znesek in pojavne oblike, vendar je njihova posebnost, da stalno spreminjajo tako svoj znesek kot tudi pojavne oblike. V priskrbovanju, preoblikovanju in vračanju sredstev najdemo področja, s katerimi se ukvarja financiranje (v širšem smislu) kot dejavnost. Spremljanje finančnih tokov je torej izredno pomembno. Toda ali nas v tem pogledu zadovoljujeta izkaz stanja in izkaz uspeha?

V izkazu stanja niso razvidne spremembe sredstev in obveznosti do njihovih virov; izkaz stanja prikazuje le stanje sredstev in obveznosti do njihovih virov v določenem trenutku. Če sta nam poznana npr. začetni izkaz stanja in končni izkaz stanja, sicer lahko iščemo razlike v stanju sredstev in obveznosti do njihovih virov. Še vedno pa niso vidne posamične spremembe sredstev in obveznosti do njihovih virov, niti ni vidna vsota njihovih povečanj in zmanjšanj brez medsebojnega pobotanja. Iz izkaza stanja ne moremo spoznati globljih razlogov razlik pri sredstvih in obveznostih do njihovih virov.

Iz posameznega izkaza stanja vidimo le, v kateri stopnji so se v proučevanem trenutku nahajala sredstva in katere so tedaj bile obveznosti do njihovih virov. Sam izkaz stanja nas potemtakem ne more zadovoljiti pri spremljanju finančnih tokov.

Kako je pa z izkazom uspeha?

V nasprotju z izkazom stanja imamo sedaj opravka z nekakšnim pregledom gibanja sredstev in deloma obveznosti do njihovih virov. Glede na tisti trenutek, v katerem se smatra, da je dano družbeno priznanje delu, opravljenem v organizaciji združenega dela, je merjena dosežena vrednost in njeno razporejanje. To je vsekakor nekakšen prikaz gibanja sredstev. Nikakor pa ni popoln prikaz, saj povsem zanemarja sredstva, ki so se zaustavila v drugih stopnjah. Prav tako so povsem zanemarjene obveznosti do virov sredstev, ki se pojavljajo zunaj razporejanja poslovnega izida. Iz izkaza uspeha npr. ni vidno, kakšna sredstva so se zaustavila v zalogah materiala ali nedokončani proizvodnji, prav tako ni vidno, v kakšni meri dobavitelji financirajo dejavnost organizacije združenega dela ali kakšni so dobljeni krediti za obratna sredstva, ki jih je deležna. Sam izkaz uspeha nas potemtakem že spet ne more zadovoljiti pri spremljanju finančnih tokov.

Vidimo torej, da niti izkaz stanja in niti izkaz uspeha kot starodavna računovodska izkaza ne zadovoljujeta, kadar želimo spoznati finančne tokove. S tem sicer ne trdimo, da na podlagi podatkov v končnem in začet-

nem izkazu stanja ter izkazu uspeha za vmesno razdobje ne moremo priti do zadovoljive slike o njih. Vendar je ta slika v najboljšem primeru šele posledica analize podatkov iz teh izkazov, medtem ko niti izkaz stanja in niti izkaz uspeha sama po sebi ne moreta nastopati kot izkaz finančnih tokov.

Prav tako nas ne more zadovoljiti poseben pregled povečanja in zmanjševanja denarnih sredstev v proučevanem razdobju, tj. izkaz prejemkov in izdatkov. Ne zadošča namreč, če zajamemo v tem razdobju le prvo in zadnjo stopnjo gibanja sredstev, tj. spremembo njihove denarne oblike v druge pojavne oblike in spremembo drugih pojavnih oblik v denarno obliko. Takšen pregled nam spet ne omogoča spoznati razlogov njihovega gibanja, niti ne omogoča presoditi dejanskega dogajanja in pričakovanja v prihodnosti. V pregled finančnih tokov je neizbežno treba vključiti tudi spremembe na strani sredstev in obveznosti do virov sredstev, ki neposredno ne pomenijo sprememb denarja. Povečanje zalog materiala ob hkratnem pojavljanju obveznosti do dobaviteljev bo vsekakor v najkrajšem času povzročilo zmanjšanje obstoječega denarja. Po drugi strani bodo vstop materiala in drugih prvin poslovnega procesa v proizvode ter dalje prodaja proizvodov ob hkratnem nastanku terjatev do kupcev v najkrajšem času povzročili povečanje obstoječega denarja. Skratka, gibanje denarnih sredstev ni mogoče pravilno ocenjevati, ne da bi pri tem poznali med drugim gibanje terjatev in obveznosti do drugih. Vsega tega pa nikakor ni mogoče najti pri skrbnem razvrščanju protipostavk na knjigovodskih kontih denarnih sredstev.

Vidimo, da je le treba zasnovati poseben izkaz finančnih tokov, v katerem bo pojasnjeno, zakaj so se v kakem razdobju povečala ali zmanjšala sredstva in kako so ob njegovem koncu zavzela drugačne oblike kot ob začetku, tj. kako so se preoblikovala. Vsebina izkaza finančnih tokov so pritoki in odtoki sredstev v določenem razdobju skupaj s spremembo njihovega zneska kot razlike med pritoki in odtoki. Če so v kakem razdobju pritoki večji od odtokov, so se tedaj sredstva povečala. Če so nasprotno odtoki večji od pritokov, so se sredstva zmanjšala. V vsakem primeru pa razčlenitev pritokov in odtokov po vrstah povsem jasno nakazuje razloge povečanja ali zmanjšanja sredstev.

901 Poslovni finančni tokovi z izhodiščem v denarnih poslovnih sredstvih

Če so vsebina izkaza finančnih tokov pritoki in odtoki sredstev v kakem razdobju skupaj s spremembami njihovega zneska, je seveda treba pojasniti, kaj razumemo z njihovimi pritoki in odtoki. Zaradi poenostavitve se bomo zaenkrat omejili kar na gibanje poslovnih sredstev v ožjem smislu, tj. preprosto na osnovna in obratna sredstva, izhajali pa bomo iz denarnega dela poslovnih sredstev, ki ga pritoki in odtoki v razdobju povečujejo ali zmanjšujejo.

Pritoke sredstev v prvi vrsti nakazujejo redni prihodki, čeprav v istem trenutku še ne pomenijo tudi denarnih prejemkov; res pa je hkrati z rednimi prihodki prišlo do večjih terjatev, kot je bila vrednost zmanjšanih zalog in drugih stroškov. Poleg rednih prihodkov nakazuje pritok sredstev še povečanje dobljenih kreditov za osnovna in obratna sredstva ali povečanje poslovnega sklada zunaj razporejanja dohodka. Tudi povečanje krat-

koročnih obveznosti nakazuje povečanje sredstev, čeprav se ta ne pojavljajo v denarni obliki, temveč v drugih oblikah, npr. v obliki kupljenega materiala. Končno je pritok sredstev v denarni obliki mogoče pojasnjevati še z zmanjšanjem terjatev, zmanjšanjem osnovnih sredstev in zalog.

Med odtoki pa je treba najprej upoštevati redne odhodke brez amortizacije, tj. materialne stroške, vračunane pogodbene, samoupravne in zakonske obveznosti iz dohodka, kakor tudi vračunane osebne dohodke, vse seveda v znesku, ki odpade na prodane količine. Seveda s tem še ni rečeno, da tako opredeljeni odtoki že pomenijo istočasno zmanjšanje denarnih sredstev, saj so morda bila ustrezna izplačila opravljena že pred proučevanim razdobjem ali pa bodo šele v naslednjem razdobju; vse je odvisno od gibanja kratkoročnih obveznosti. Amortizacija nasprotno ne nakazuje nikakega odtoka sredstev; pač pa je med odtoki treba upoštevati vrednost na novo kupljenih osnovnih sredstev; za toliko so denarna sredstva na novo zavzela obliko osnovnih sredstev in se ne nahajajo več v denarni obliki. Prav tako so denarna sredstva dodatno vezana v obliki povečanih zalog in povečanih terjatev. Zmanjšanje denarnih sredstev pa nakazuje tudi zmanjšanje dobljenih kreditov ali drugih obveznosti.

Povečanje končnega stanja denarnih poslovnih sredstev je mogoče pojasniti z večjimi pritoki, kot so odtoki v obračunskem razdobju. Zmanjšanje končnega stanja denarnih poslovnih sredstev je nasprotno mogoče pojasniti z večjimi odtoki, kot so pritoki v obračunskem razdobju. Takšna bi bila vsebina izkaza kosmatih finančnih tokov, ali če podamo pregledno:

Izkaz kosmatih poslovnih finančnih tokov z izhodiščem v denarnih poslovnih sredstvih

(A)

Pritoki	Odtoki
Prihodki	Odhodki pred ugotovitvijo dobička brez amortizacije
Povečanje obveznosti do virov poslovnih sredstev (razen iz razporejanja dobička)	Zmanjšanje obveznosti do virov poslovnih sredstev
Zmanjšanje poslovnih sredstev v obliki stvari in pravic (razen za amortizacijo)	Povečanje poslovnih sredstev v obliki stvari in pravic
(= Zmanjšanje denarnih poslovnih sredstev)	(= Povečanje denarnih poslovnih sredstev)

Opozoriti pa je treba na dejstvo, da v takšnem izkazu navsezadnje pojasnjujemo gibanja denarnih poslovnih sredstev z gibanjem drugih postavk, ki morda ne povzročajo neposrednega povečanja ali zmanjšanja denarnih sredstev v proučevanem obračunskem razdobju. Če bi ga želeli izpopolniti, bi morali npr. redne prihodke na podlagi prodaje zmanjšati najprej za povečane terjatve do kupcev, da bi dobili dejansko povečanje denarnih sredstev. Po drugi strani bi morali redne odhodke pred ugotovitvijo dobička brez amortizacije najprej zmanjšati za povečanje obveznosti do dobaviteljev, delavcev in družbene skupnosti, da bi dobili dejansko zmanjšanje denarnih sredstev iz tega naslova. To pomeni, da bi morali zasledovati prejemke in izdatke, nato pa še gibanje pojavnih oblik sred-

stev in obveznosti do njihovih virov iz ene oblike v drugo. To bi seveda bistveno otežkočilo sestavljanje našega izkaza.

Pač pa je koristno, če v izkazu finančnih tokov upoštevamo razne izravnave, s čimer postane še bolj pregleden. Denarna sredstva, ki jih je organizacija združenega dela dobila ob prodaji ali jih na tej podlagi pričakuje, je npr. mogoče zmanjšati za denarna sredstva, ki so bila porabljena v zvezi s to prodajo, ali takšno porabo pričakuje. Denarna sredstva, do katerih je v danem razdobju prišla s pomočjo novega kredita, je npr. mogoče zmanjšati za denarna sredstva, ki jih je v istem razdobju morala vrniti, ker je star kredit zapadel. Upoštevamo torej le tisti pritok denarnih sredstev iz določenega naslova, ki v istem razdobju ni zmanjšan za odtok denarnih sredstev iz istega naslova. Prav tako upoštevamo le tisti odtok denarnih sredstev iz določenega naslova, ki v istem razdobju ni izravnan z ustrezajočim pritokom denarnih sredstev.

Takšen izkaz finančnih tokov je pravzaprav mogoče sestaviti poljubno že na podlagi sprememb postavk v izkazu stanja, če le ne skrivajo povsem nasprotnih teženj; potrebno je pa poznati stanje postavk v izkazu stanja ob koncu in ob začetku proučevanega razdobja. Pri tem izhajamo iz teh ugotovitev:

Pritok denarnih sredstev je dosežen z

a) zmanjšanjem poslovnih sredstev (razen denarnih);
b) povečanjem obveznosti do virov poslovnih sredstev.

Odtok denarnih sredstev je dosežen s

a) povečanjem poslovnih sredstev (razen denarnih);
b) zmanjšanjem obveznosti do virov poslovnih sredstev.

Zmanjšanje poslovnih sredstev (z izključenimi denarnimi sredstvi) pomeni, da je pri sicer nespremenjenih razmerah iz tega naslova prišlo do večjega pritoka denarnih sredstev, kot je znašala njihova sprememba v druge pojavne oblike poslovnih sredstev. Zmanjšanje terjatev npr. pomeni, da je bilo v proučevanem razdobju več terjatev spremenjenih v denarna sredstva, kot se je pojavilo novih terjatev. Zmanjšanje zalog npr. pomeni, da je bilo manj denarnih sredstev zaustavljenih v zalogah, kot jih je bilo pridobljenih ob prodaji zalog. Zmanjšanje osnovnih sredstev pomeni, da je bilo npr. več denarnih sredstev pridobljenih z amortiziranjem, kot jih je bilo ponovno investiranih v istem obračunskem razdobju; lahko pomeni tudi, da jih je bilo več pridobljenih ob prodaji osnovnih sredstev, kot jih je bilo porabljenih ob njihovem nakupu v istem obračunskem razdobju. Vendar pa navkljub načelu izravnave pri sestavljanju sedanjega izkaza le skušamo oddvojiti zmanjšanje osnovnih sredstev zaradi procesa amortiziranja od drugih zmanjšanj in povečanj; seveda pa nam pri tem navadno ne zadoščajo podatki iz izkaza stanja.

Kot smo že omenili, je pritok denarnih sredstev lahko dosežen tudi s povečanjem obveznosti do virov poslovnih sredstev. Povečanje dobljenih kreditov npr. pomeni, da je organizacija združenega dela z novimi krediti pridobila več denarnih sredstev kot jih je porabila pri vračilu v istem obračunskem razdobju zapadlih kreditov. Povečanje tekočih obveznosti pa npr. pomeni, da je pri sicer nespremenjenih razmerah bilo poravnanih manj obveznosti kot so na novo nastale, tj. da je iz tega naslova prihranila del denarnih sredstev.

Na podoben način pojasnjujemo spremembe v izkazu stanja, ki nakazujejo zmanjšanje denarnih sredstev. Povečanje poslovnih sredstev (z izključenimi denarnimi sredstvi) pomeni, da je pri sicer nespremenjenih razmerah iz tega naslova prišlo do večjega odtoka denarnih sredstev kot je znašala sprememba drugih pojavnih oblik poslovnih sredstev v denarno obliko. Povečanje terjatev npr. pomeni, da se je ob koncu proučevanega razdobja nahajalo v tej pojavni obliki več sredstev, kar ima seveda kot posledico manjša denarna sredstva kot bi lahko sicer obstajala. Podobno je s povečanimi zalogami. Povečanje osnovnih sredstev npr. dalje pomeni, da je bilo več denarja porabljenega za nakup osnovnih sredstev kot je bilo zbranega z amortiziranjem ali iz prodaje osnovnih sredstev. Zmanjšanje obveznosti do virov poslovnih sredstev pa npr. pomeni, da je bilo več denarja porabljenega za vračilo kreditov in plačilo tekočih obveznosti kot je bilo pridobljenega z novimi krediti ali z neporavnanimi tekočimi obveznostmi.

V pravkar pojasnjenih pritokih in odtokih najdemo ponovno potrditev za že omenjeno razčlenjevanje financiranja v širšem smislu kot je bilo omenjeno v točkah 201 do 203. Pritok denarnih sredstev, ki je dosežen s povečanjem obveznosti do virov poslovnih sredstev, pomeni novo financiranje (v ožjem smislu), pritok denarnih sredstev, ki je dosežen z zmanjšanjem nedenarnih poslovnih sredstev, pomeni dezinvestiranje, odtok denarnih sredstev, ki je dosežen s povečanjem nedenarnih poslovnih sredstev, pomeni investiranje, a odtok denarnih sredstev, ki je dosežen z zmanjšanjem obveznosti do virov poslovnih sredstev, pomeni definanciranje.

Po vseh teh razglabljanjih je vsebino prečiščenega izkaza finančnih tokov mogoče prikazati takole:

Izkaz čistih poslovnih finančnih tokov z izhodiščem v denarnih poslovnih sredstvih

(B)

Pritoki	Odtoki
Povečanje obveznosti do virov poslovnih sredstev	Zmanišanje obveznosti do virov poslovnih sredstev
Zmanjšanje poslovnih sredstev v obliki stvari in pravic	Povečanje poslovnih sredstev v obliki stvari in pravic
(= Zmanjšanje denarnih poslovnih sredstev)	(= Povečanje denarnih poslovnih sredstev)

Če primerjamo sedanji izkaz finančnih tokov (B) s prejšnjim izkazom finančnih tokov (A), lahko ugotovimo le, da med pritoki niso več navedeni prihodki, med odtoki so pa izpadli podatki o odhodkih pred ugotovitvijo dobička, toda brez amortizacije. Namesto tega sta se na strani pritokov razširili dotedanji postavki z vključitvijo zmanjšanja osnovnih sredstev za amortizacijo in povečanja obveznosti do virov poslovnih sredstev iz razporejanja dobička. Ta dodatek je povsem enak razliki med prihodki na prvi strani ter odhodki pred ugotovitvijo dobička, toda brez amortizacije na drugi strani.

Pri nadaljnjih razglabljanjih se bomo omejevali na ta prečiščeni izkaz finančnih tokov. Seveda je v obliki, kot smo ga sedaj predstavili, precej poenostavljen. Preden v celoti razvijemo njegov obrazec, je pa koristno, da razčistimo še nekaj načelnih vprašanj.

902 Poslovni finančni tokovi z izhodiščem v čistih obratnih sredstvih

Pri dosedanjih razglabljanjih smo zasledovali spremembo denarnih poslovnih sredstev, ki smo jo skušali pojasniti s spremembo denarnih poslovnih sredstev in obveznostih do virov sredstev. To pa ni edino izhodišče v izkazu finančnih tokov. V ameriški literaturi najdemo bolj pogosto različico, po kateri izhajamo iz čistih obratnih sredstev (net working capital, funds) in pojasnjujemo njihove spremembe s spremembami pri drugih poslovnih sredstvih in obveznostih do virov sredstev.

Kaj so pa čista obratna sredstva? Odgovorimo najprej na vprašanje, kaj so obratna sredstva nasploh. Pri nas vštevamo med obratna sredstva: denarna sredstva obratnih sredstev, terjatve iz obratnih sredstev, zaloge materiala in drobnega inventarja, nedokončano proizvodnjo in polproizvode, zaloge proizvodov in trgovskega blaga, kakor tudi sredstva na aktivnih časovnih razmejitvah. Iz prakse vemo, da se lahko tako opredeljena obratna sredstva bistveno povečajo, če je v porastu tako imenovano medsebojno kreditiranje. Če proučevana organizacija združenega dela ne more normalno izterjati svojih terjatev, tudi ne pride pravočasno do denarja. Ker pa potek njenega poslovanja zahteva nabave v nezmanjšanem obsegu, se povečujejo njene obveznosti. Njena obratna sredstva se povečujejo iz preprostega razloga, ker se povečujejo terjatve; zato se pa tudi pojavljajo kratkoročne obveznosti. Da bi iz analize izločili takšne vplive, se lahko domenimo, da od obratnih sredstev iz aktive bilance stanja odštejemo kratkoročne obveznosti in tako dobimo novo postavko, ki ni odvisna od morebitnih motenj v zgornjem smislu. Razmerja med pravkar obravnavanimi velikostmi so torej naslednja:

kosmata obratna sredstva (iz aktive)
− kratkoročne poslovne obveznosti
= čista (neto) obratna sredstva

Čista obratna sredstva so potemtakem tista, katerih obveznosti do virov niso kratkoročne obveznosti; njihove obveznosti do virov so bolj trajnega oziroma dolgoročnega značaja, npr. poslovni sklad ali dobljeni krediti. S tem pa seveda še ni rečeno, da znesek čistih obratnih sredstev ni predmet pogostih sprememb.

Kaj lahko vpliva na tako opredeljena čista obratna sredstva?

1. Poslovni dogodek, ki poveča obratna sredstva ob hkratnem povečanju obveznosti do njihovih virov zunaj kratkoročnih obveznosti; kot primer lahko navedemo odobritev kredita za obratna sredstva ali prodajo proizvodov po višji ceni kot njihova lastna cena.
2. Poslovni dogodek, ki zmanjša obratna sredstva ob hkratnem zmanjšanju obveznosti do virov zunaj kratkoročnih obveznosti; kot primer lahko navedemo vračilo kredita za obratna sredstva.
3. Poslovni dogodek, ki poveča obratna sredstva ob hkratnem zmanjšanju drugih sredstev; kot primer lahko navedemo prodajo osnovnih sredstev.
4. Poslovni dogodek, ki zmanjša obratna sredstva ob hkratnem povečanju drugih sredstev; kot primer lahko navedemo nakup osnovnih sredstev s sredstvi na žiro računu;

5. Poslovni dogodek, ki zmanjša kratkoročne obveznosti in poveča druge obveznosti do virov sredstev; kot primer lahko navedemo spremembo kratkoročne obveznosti v pogodbeni kredit;

6. Poslovni dogodek, ki poveča kratkoročne obveznosti in zmanjša druge obveznosti do virov sredstev; kot primer lahko navedemo spremembo dela dobljenega kredita v del zapadle anuitete.

7. Poslovni dogodek, ki poveča sredstva zunaj obratnih sredstev in hkrati poveča kratkoročne obveznosti; kot primer lahko navedemo nakup osnovnih sredstev ne da bi bilo takoj opravljeno plačilo.

Nasprotno ne vplivajo na čista obratna sredstva naslednji poslovni dogodki:

1. Poslovni dogodek, ki poveča eno pojavno obliko obratnih sredstev in zmanjša drugo njihovo pojavno obliko; kot primer lahko navedemo spremembo terjatev v denar ali neposredno spremembo denarja v material;

2. Poslovni dogodek, ki poveča obratna sredstva ob hkratnem povečanju kratkoročnih obveznosti; kot primer lahko navedemo nakup materiala, pri čemer račun ni takoj poravnan;

3. Poslovni dogodek, ki zmanjša obratna sredstva ob hkratnem zmanjšanju kratkoročnih obveznosti; kot primer lahko navedemo plačilo dobaviteljevega računa.

4. Poslovni dogodek, ki zmanjša osnovna sredstva ob hkratnem pojavu odhodka; kot primer lahko navedemo amortizacijo, ki je neposredno poračunana s prihodki;

5. Poslovni dogodek, ki poveča osnovna sredstva ob hkratnem povečanju obveznosti do njihovih virov zunaj kratkoročnih obveznosti; kot primer lahko navedemo revalorizacijo osnovnih sredstev ali njihov brezplačni prevzem.

6. Poslovni dogodek, ki zmanjša osnovna sredstva ob hkratnem zmanjšanju obveznosti do njihovih virov zunaj kratkoročnih obveznosti; kot primer lahko navedemo brezplačno oddajo osnovnih sredstev.

7. Poslovni dogodek, ki poveča sredstva zunaj osnovnih in obratnih sredstev in hkrati poveča obveznosti do njihovih virov zunaj poslovnih obveznosti; takšni poslovni dogodki so lahko zelo pogosti v okviru sredstev skupne porabe.

8. Poslovni dogodek, ki zmanjša sredstva zunaj osnovnih in obratnih sredstev in hkrati zmanjša obveznosti do njihovih virov zunaj kratkoročnih poslovnih obveznosti; tudi takšni poslovni dogodki so lahko zelo pogosti v okviru sredstev skupne porabe.

9. Poslovni dogodek, ki poveča eno pojavno obliko obveznosti do virov sredstev zunaj kratkoročnih poslovnih obveznosti in hkrati zmanjša drugo pojavno obliko obveznosti do virov sredstev zunaj kratkoročnih poslovnih obveznosti; vzemimo kot primer samo prenos iz enega sklada v drug sklad.

Da bi nam bila bolj razumljiva razlika med izkazom finančnih tokov na podlagi denarnih poslovnih sredstev in med izkazom finančnih tokov na podlagi čistih obratnih sredstev, navajamo obrazec, ki podaja vsebino tega zadnjega izkaza:

Izkaz poslovnih finančnih tokov z izhodiščem v čistih obratnih sredstvih

(C)

Pritoki	Odtoki
Povečanje poslovnega sklada, naložb drugih in dobljenih kreditov za poslovna sredstva	Zmanjšanje poslovnega sklada, naložb drugih in dobljenih kreditov za poslovna sredstva
Zmanjšanje osnovnih sredstev (za amortizacijo in iz drugih razlogov) in finančnih naložb	Povečanje osnovnih sredstev (ob nakupu in iz drugih razlogov) in finančnih naložb
(= Zmanjšanje čistih obratnih sredstev)	(= Povečanje čistih obratnih sredstev)

Če primerjamo ta izkaz finančnih tokov (C) s prejšnjim (B), v katerem smo izhajali iz denarnih poslovnih sredstev, lahko ugotovimo le, da med pritoki sedaj ni več navedeno povečanje obveznosti do drugih virov poslovnih sredstev (razen poslovnega sklada, naložb drugih in dobljenih kreditov) ter zmanjšanje obratnih sredstev v obliki stvari in pravic. Med odtoki podobno ni več navedeno zmanjšanje drugih obveznosti do virov poslovnih sredstev (razen poslovnega sklada, naložb drugih in dobljenih kreditov) ter povečanje obratnih sredstev v obliki stvari in pravic. Ves izpad je izravnan v postavki zmanjšanja ali povečanja čistih obratnih sredstev.

903 Celotni finančni tokovi

Do sedaj smo se zadrževali na gibanju poslovnih sredstev v ožjem smislu. Njihovo gibanje smo zajeli v posebnem izkazu, pri čemer smo s pritoki in odtoki pojasnjevali spremembe na denarnih poslovnih sredstvih ali spremembe na čistih obratnih sredstvih. Toda poslovna sredstva v ožjem smislu so le del vseh sredstev. V gibanju so tudi druga sredstva. To gibanje bi prav tako lahko zajeli v izkazu finančnih tokov. Če pri tem izhajamo iz denarnih poslovnih sredstev in pojasnjujemo njihove spremembe s spremembami vseh drugih sredstev, pridemo do naslednjega obrazca, ki podaja vsebino samega izkaza:

Izkaz celotnih finančnih tokov z izhodiščem v denarnih sredstvih

(D)

Pritoki	Odtoki
Povečanje obveznosti do virov sredstev	Zmanjšanje obveznosti do virov sredstev
Zmanjšanje sredstev v obliki stvari in pravic	Povečanje sredstev v obliki stvari in pravic
Zmanjšanje denarnih sredstev rezerv in sredstev skupne porabe	Povečanje denarnih sredstev rezerv in sredstev skupne porabe
(= Zmanjšanje denarnih poslovnih sredstev)	(= Povečanje denarnih poslovnih sredstev)

Če primerjamo ta izkaz finančnih tokov (D) s prejšnjim izkazom poslovnih finančnih tokov z istim izhodiščem (B), lahko ugotovimo le, da med pritoki in odtoki ne navajamo več samo sprememb pri poslovnih sredstvih in obveznostih do njihovih virov, temveč tudi spremembe pri sred-

stvih rezerv in sredstvih skupne porabe skupno z obveznostmi do njihovih virov.

Podobno je mogoče zasnovati obrazec, ki podaja vsebino izkaza celotnih finančnih tokov z izhodiščem v čistih obratnih sredstvih:

Izkaz celotnih finančnih tokov z izhodiščem v čistih obratnih sredstvih

(E)

Pritoki	Odtoki
Povečanje skladov, naložb drugih in dobljenih kreditov	Zmanjšanje skladov, naložb drugih in dobljenih kreditov
Povečanje kratkoročnih obveznosti za sredstva skupne porabe	Zmanjšanje kratkoročnih obveznosti za sredstva skupne porabe
Zmanjšanje osnovnih sredstev, finančnih naložb in sredstev skupne porabe v obliki stvari in pravic	Povečanje osnovnih sredstev, finančnih naložb in sredstev skupne porabe v obliki stvari in pravic
Zmanjšanje denarnih sredstev rezerv in skupne porabe	Povečanje denarnih sredstev rezerv in skupne porabe
(= Zmanjšanje čistih obratnih sredstev)	(= Povečanje čistih obratnih sredstev)

Če spet primerjamo ta izkaz finančnih tokov (E) s prejšnjim izkazom poslovnih finančnih tokov z istim izhodiščem (C), lahko ugotovimo, da so sedaj med pritoki in odtoki navedene tudi spremembe sredstev rezerv in sredstev skupne porabe ter obveznosti do njihovih virov.

904 Izkaz finančnih tokov kot sestavni del zaključnega računa

Iz dosedanjih razglabljanj nedvoumno sledi, da omogoča izkaz finančnih tokov v takšni ali drugačni obliki hiter in dober vpogled v potek financiranja v širšem smislu, ki ga ne omogočata niti sam izkaz stanja, niti izkaz uspeha. V izkazu finančnih tokov pa ne smemo videti samo sredstvo analize financiranja. V ZDA se namreč širi mišljenje, da ima ta izkaz vlogo temeljnega računovodskega izkaza ter da je neizbežni sestavni del sodobnega zaključnega računa. Izkaz stanja, ki prikazuje stanje sredstev in obveznosti do njihovih virov ob koncu razdobja, izkaz uspeha, ki prikazuje prihodke in odhodke skupaj s poslovnim izidom v razdobju, kakor tudi izkaz finančnih tokov, ki prikazuje pritoke in odtoke teh sredstev, so trije temeljni računovodski izkazi. Vsak izmed njih ima poseben namen, čeprav lahko druga dva izkaza na nek način povezujemo z istim izkazom stanja. Izkaz uspeha je npr. sistematska razčlenitev oblikovanja in razporejanja poslovnega izida kot postavke izkaza stanja, izkaza finančnih tokov pa sistematska razčlenitev povečanja in zmanjšanja denarnih poslovnih sredstev ali po drugi razlagi, čistih obratnih sredstev kot zbira postavk v izkazu stanja. Druga razlaga v ZDA prevladuje ter zato tudi najdemo ta izkaz največkrat pod imeni: Aplication of Funds, Statement of Funds Suplied and Applied, Funds Statement, Statement of Funds Flow, Statement of Resources Provided, Where Got and Where Gone Statement, Statement of Changes in Working Capital in podobno. Nasprotno najdemo za izkaz finančnih tokov na podlagi denarnih poslovnih sredstev označbe: Statement

of Cash Flow, The Funds Statement Explaining Change in Cash, Funds Analysis Oriented to Cash, Sources and Uses of Cash, The Inflow and Outflow of Cash, The Flow of Money Analysis in podobno.

Naj samo še pripomnimo, da se je izkaz finančnih tokov pričel razvijati pravzaprav šele po drugi svetovni vojni ter tudi danes v ZDA še nima dokončne oblike.

91 Obrazec izkaza finančnih tokov (gibanja sredstev)

910 Teoretska razčlenitev postavk v izkazu finančnih tokov

V izkazu finančnih tokov so vedno navedeni pritoki in odtoki sredstev, ki pojasnjujejo spremembe stanja denarnih poslovnih sredstev ali čistih obratnih sredstev. Če je to stanje ob koncu razdobja večje kot v začetku, je njegovo povečanje skupno z odtoki enako pritokom. Če je nasprotno to stanje ob koncu razdobja manjše kot v začetku, je zmanjšanje skupno s pritoki enako odtokom. Že iz same vsebine izkaza finančnih tokov torej sledi njegova dvostranost. Kljub temu pa po obliki razlikujemo:

a) dvostranski vzporedni izkaz finančnih tokov ali bilanco finančnih tokov:

b) enostranski zaporedni izkaz finančnih tokov.

Dvostranski vzporedni izkaz finančnih tokov (bilanca finančnih tokov) ima dve vzporedni strani; na levi so navedeni pritoki skupaj z zmanjšanjem denarnih poslovnih sredstev oziroma čistih obratnih sredstev, na desni pa odtoki skupaj s povečanjem denarnih poslovnih sredstev oziroma čistih obratnih sredstev. Take oblike izkaza finančnih tokov smo se poslužili tudi pri dosedanjih pojasnilih njegove vsebine.

Enostranski zaporedni izkaz finančnih tokov nima posebne strani za pritoke in posebne za odtoke, temveč jih navaja na isti strani in sicer v določenem zaporedju. Razlikovati pa je treba:

ba) enostopenjski izkaz finančnih tokov;

bb) večstopenjski izkaz finančnih tokov.

Pri prvem so najprej navedeni pritoki in nato odtoki, pri drugem pa najdemo več stopenj.

Oblika pod a) je bolj pregledna, oblika pod b) pa bolj pogostna v ameriški praksi in tudi zaradi manjše vodoravne razsežnosti bolj praktična. Pri nadaljnjih razglabljanjih se je bomo posluževali, da bi podrobneje izdelali do sedaj pojasnjeno vsebino raznih vrst izkazov finančnih tokov v naših razmerah.

911 Možni primeri finančnih tokov v Jugoslaviji

9110 Izkaz finančnih tokov z izhodiščem v denarnih poslovnih sredstvih

Ta izkaz pri nas ni niti predpisan, niti ga zaenkrat še ne sestavljajo. Kljub temu navajamo enega izmed njegovih možnih obrazcev:

A. Pritoki

1. Povečanje poslovnega sklada iz celotnega prihodka
2. Povečanje poslovnega sklada zunaj celotnega prihodka
3. Povečanje rezervnega sklada
4. Povečanje sklada skupne porabe iz celotnega prihodka
5. Povečanje sklada skupne porabe zunaj celotnega prihodka
6. Povečanje pasivnih časovnih razmejitev
7. Povečanje naložb drugih ter dobljenih kreditov za osnovna sredstva, obratna sredstva in sredstva skupne porabe
8. Povečanje kratkoročnih obveznosti za osnovna sredstva, obratna sredstva in sredstva skupne porabe
9. Zmanjšanje osnovnih sredstev v obliki stvari in pravic za amortizacijo
10. Zmanjšanje osnovnih sredstev v obliki stvari in pravic iz drugih razlogov
11. Zmanjšanje obratnih sredstev v obliki stvari in pravic
12. Zmanjšanje finančnih naložb
13. Zmanjšanje poslovnih sredstev zunaj uporabe
14. Zmanjšanje sredstev skupne porabe v obliki stvari in pravic
15. Zmanjšanje denarnih sredstev rezerv
16. Zmanjšanje denarnih sredstev skupne porabe
17. ZMANJŠANJE DENARNIH POSLOVNIH SREDSTEV

B. Odtoki

18. Zmanjšanje poslovnega sklada
19. Zmanjšanje rezervnega sklada
20. Zmanjšanje sklada skupne porabe
21. Zmanjšanje pasivnih časovnih razmejitev
22. Zmanjšanje naložb drugih ter dobljenih kreditov za osnovna sredstva, obratna sredstva in sredstva skupne porabe
23. Zmanjšanje kratkoročnih obveznosti za osnovna sredstva, obratna sredstva in sredstva skupne porabe
24. Povečanje osnovnih sredstev v obliki stvari in pravic
25. Povečanje obratnih sredstev v obliki stvari in pravic
26. Povečanje finančnih naložb
27. Povečanje poslovnih sredstev uporabe
28. Povečanje sredstev skupne porabe v obliki stvari in pravic
29. Povečanje denarnih sredstev rezerv
30. Povečanje denarnih sredstev skupne porabe
31. POVEČANJE DENARNIH POSLOVNIH SREDSTEV

Kot vidimo, so v tem obrazcu izpuščeni vsi pretoki med posameznimi skupinami sredstev ali obveznostmi do njihovih virov. Da bi mogli

spoznati pretoke iz poslovnih sredstev v sredstva rezerv ali obratno, je treba sestaviti podbilanco gibanja posameznih skupin sredstev, ki jih dobimo pri preseku prvotne bilance. Vendar bo o tem govor kasneje. Na tem mestu naj samo še opozorimo, da mora podrobnejša metodika rešiti vprašanje, v kolikšni meri je povečanje določene postavke mogoče kompenzirati z zmanjšanjem iste postavke v proučevanem obračunskem razdobju, kdaj pa izkaz finančnih tokov pridobi na svoji izrazni moči le, če do takšne kompenzacije ne pride.

9111 Izkaz finančnih tokov z izhodiščem v čistih obratnih sredstvih

S podobnimi pojasnili kot prej je sedanji obrazec takle:

A. Pritoki

1. Povečanje poslovnega sklada iz celotnega prihodka
2. Povečanje poslovnega sklada zunaj celotnega prihodka
3. Povečanje rezervnega sklada
4. Povečanje sklada skupne porabe iz celotnega prihodka
5. Povečanje sklada skupne porabe zunaj celotnega prihodka
6. Povečanje naložb drugih ter dobljenih kreditov za osnovna sredstva, obratna sredstva in sredstva skupne porabe
7. Povečanje kratkoročnih obveznosti za sredstva skupne porabe
8. Zmanjšanje osnovnih sredstev v obliki stvari in pravic za amortizacijo
9. Zmanjšanje osnovnih sredstev v obliki stvari in pravic iz drugih razlogov
10. Zmanjšanje finančnih naložb
11. Zmanjšanje poslovnih sredstev zunaj uporabe
12. Zmanjšanje sredstev skupne porabe v obliki stvari in pravic
13. Zmanjšanje denarnih sredstev rezerv
14. Zmanjšanje denarnih sredstev skupne porabe
15. ZMANJŠANJE ČISTIH OBRATNIH SREDSTEV

B. Odtoki

16. Zmanjšanje poslovnega sklada
17. Zmanjšanje rezervnega sklada
18. Zmanjšanje sklada skupne porabe
19. Zmanjšanje naložb drugih ter dobljenih kreditov za osnovna sredstva, obratna sredstva in sredstva skupne porabe
20. Zmanjšanje kratkoročnih obveznosti za sredstva skupne porabe
21. Povečanje osnovnih sredstev v obliki stvari in pravic
22. Povečanje finančnih naložb
23. Povečanje poslovnih sredstev zunaj uporabe
24. Povečanje sredstev skupne porabe v obliki stvari in pravic
25. Povečanje denarnih sredstev rezerv
26. Povečanje denarnih sredstev skupne porabe
27. POVEČANJE ČISTIH OBRATNIH SREDSTEV

9112 Primerjava poenostavljene bilance poslovnih finančnih tokov z večstopenjskim izkazom poslovnih finančnih tokov

Do sedaj smo podali postavke, ki jih lahko uvrstimo na obe strani bilance finančnih tokov ali pa v enostopenjski zaporedni izkaz finančnih tokov. Da pa bi bila v nadaljevanju bolj razumljiva razlika med bilanco finančnih tokov in večstopenjskim izkazom finančnih tokov, bomo dosedanje postavke združili v skupine, ki so sicer poznane v gospodarski praksi. In še več. Da nas ne bi motile postavke zunaj poslovnih sredstev, bomo vsa razmerja poslovnih sredstev do drugih sredstev zožili na terjatve in obveznosti poslovnih sredstev do sredstev rezerv in skupne porabe.

Poenostavljena bilanca poslovnih finančnih tokov je naprimer lahko takšna:

Pritoki	Odtoki
Povečanje poslovnega sklada	Povečanje osnovnih sredstev
Povečanje dolgoročnih obveznosti do virov poslovnih sredstev	Povečanje obratnih sredstev (skupaj s terjatvami do sredstev rezerv in sredstev skupne porabe)
Povečanje kratkoročnih obveznosti do virov poslovnih sredstev (skupno z obveznostmi do sredstev rezerv in skupne porabe)	Povečanje finančnih naložb iz poslovnih sredstev
Amortizacija	Povečanje poslovnih sredstev izven uporabe
Druga zmanjšanja osnovnih sredstev	Zmanjšanje poslovnega sklada
Zmanjšanje obratnih sredstev (skupno s terjatvami do sredstev rezerv in skupne porabe)	Zmanjšanje dolgoročnih obveznosti do virov poslovnih sredstev
Zmanjšanje finančnih naložb poslovnih sredstev	Zmanjšanje kratkoročnih obveznosti do virov poslovnih sredstev (skupno z obveznostmi do sredstev rezerv in skupne porabe)
Zmanjšanje poslovnih sredstev izven uporabe	

Pritoke poslovnih sredstev naznačujejo povečanja obveznosti do virov poslovnih sredstev in zmanjšanje poslovnih sredstev, odtoke poslovnih sredstev pa povečanja poslovnih sredstev in zmanjšanja obveznosti do virov poslovnih sredstev. Lahko bi tudi rekli, da pritoke označuje financiranje in dezinvestiranje, odt.oke pa investiranje in definanciranje.

Spremembe ekonomskih kategorij poslovnih sredstev in obveznosti do virov poslovnih sredstev pa bi lahko sedaj prikazali tudi v obliki večstopenjskega izkaza poslovnih finančnih tokov, npr. takole:*

1. Povečanje osnovnih sredstev
2. — Amortizacija
3. = Povečanje osnovnih sredstev zunaj kritja s sprotno amortizacijo (ali pretok osnovnih sredstev v obratna)
4. + Povečanje obratnih sredstev (skupno s terjatvami do sredstev rezerv in skupne porabe)
5. + Povečanje finančnih naložb iz poslovnih sredstev
6. + Povečanje poslovnih sredstev zunaj uporabe

* Poenostavljeni praktični primeri so vključeni v knjigo I. Turk: »Medsebojna razmerja financiranja in razporejanja dohodka v OZD«.

7. = Investiranje (ali dezinvestiranje)
8. — Povečanje poslovnega sklada
9. — Povečanje dolgoročnih obveznosti do virov poslovnih sredstev
10. — Povečanje kratkoročnih obveznosti do virov poslovnih sredstev (skupno z obveznostmi do sredstev rezerv in skupne porabe)
11. = Presežek investiranja nad financiranjem (ali financiranja nad investiranjem)
12. — Zmanjšanje osnovnih sredstev
13. — Zmanjšanje obratnih sredstev (skupno s terjatvami do sredstev rezerv in skupne porabe)
14. — Zmanjšanje finančnih naložb poslovnih sredstev
15. — Zmanjšanje poslovnih sredstev zunaj uporabe
16. = Definanciranje
17. + Zmanjšanje dolgoročnih obveznosti do virov poslovnih sredstev
18. + Zmanjšanje kratkoročnih obveznosti do virov poslovnih sredstev (skupno z obveznostmi do sredstev rezerv in skupne porabe)
19. + Zmanjšanje poslovnega sklada

912 Obrazec izkaza finančnih tokov v ZDA

Omenili smo že, da tudi v ZDA omenjeni izkaz še nima dokončne oblike. Zato lahko sedaj navedemo le nekaj primerov, ki osvetljujejo njegovo sestavljanje, nikakor pa ne izčrpajo možnih pritokov in odtokov.

Izkaz **kosmatih finančnih tokov z izhodiščem v čistih obratnih sredstvih** ima npr. lahko takšen poenostavljen obrazec:

A. Pritoki

1. Sales revenues (prihodki iz prodaje)
2. Other revenues (drugi prihodki)
3. Sales of fixed assets (prodaja osnovnih sredstev)
4. Issuance of capital stock and long-term bonds (izdaja delnic in dolgoročnih zadolžnic)

B. Odtoki

5. Cost of goods sold (stroški prodanega blaga)
6. General and selling expenses (splošni stroški uprave in prodaje)
7. Other expenses (drugi odhodki)
8. Income taxes (davek na dobiček)
9. Payment of dividends (plačilo dividend)
10. Purchase of fixed assets (nakup osnovnih sredstev)

C. Spremembe čistih obratnih sredstev

11. Increase in working capital (povečanje čistih obratnih sredstev) A — B
12. Decrease in working capital (zmanjšanje čistih obratnih sredstev) B — A

Izkaz čistih finančnih tokov z izhodiščem v čistih obratnih sredstvih pa ima npr. lahko takšen poenostavljen obrazec:

A. Pritoki

1. Net income (čisti dobiček)
2. Depreciation (amortizacija)
3. Sales of fixed assets (prodaja osnovniw sredstev)
4. Issuance of capital stock and long-term bonds (izdaja delnic in dolgoročnih zadolžnic)

B. Odtoki

5. Payment of dividends (plačilo dividend)
6. Purchase of fixed assets (nakup osnovnih sredstev)

C. Spremembe čistih obratnih sredstev

7. Increase in working capital (povečanje čistih obratnih sredstev) A — B
8. Decrease in working capital (zmanjšanje čistih obratnih sredstev) B — A

Hitra primerjava teh obrazcev z obrazci, ki smo jih prilagodili našim razmeram, pokaže, da je pri ameriških podjetjih najti pomemben pritok sredstev v izdaji delnic, odtok pa v plačilu dividend, ki so sicer sestavni del poslovnega izida. Sicer pa pri čistem izkazu upoštevajo ameriška podjetja med pritoki čisti dobiček in ne le povečanje zadržanega dobička. Temu ustrezno bi končno tudi v naših razmerah med pritoki lahko upoštevali dohodek in ne le povečanje skladov. To pa pomeni, da bi med odtoki morali navajati osebne dohodke, pogodbene, samoupravne in zakonske obveznosti iz dohodka, medtem ko v samem izkazu za sredstva kot celoto ne bi videli, ali se je pri razporejanju dohodka povečal poslovni sklad ali kaj drugega.

92 Presek bilance finančnih tokov (gibanja sredstev)

920 Pojem preseka bilance finančnih tokov

Ker je bilanca finančnih tokov v takšni ali drugačni obliki šele novejšega datuma, ni nič čudnega, če v literaturi še ne najdemo kake teorije o njenem preseku. Toda če nam posebna spoznanja nudijo preseki bilance stanja ali preseki bilance uspeha, jih lahko pričakujemo tudi pri preseku bilance finančnih tokov. Pravzaprav smo presek bilance celotnih finančnih tokov nakazovali že s tem, ko smo najprej obravnavali le bilanco poslovnih finančnih tokov v ožjem smislu, ki je njen del, torej podbilanca. Sicer pa moremo vodoravno presekati bilanco finančnih tokov v več stopnjah, podobno kot bilanco stanja ali bilanco uspeha.

Oglejmo si torej, kako je mogoče presekati bilanco finančnih tokov z izhodiščem v denarnih poslovnih sredstvih in z izhodiščem v čistih obratnih sredstvih!

921 Presek bilance finančnih tokov z izhodiščem v denarnih poslovnih sredstvih

Najprej vzemimo, da želimo bilanco celotnih finančnih tokov presekati na podbilanco poslovnih finančnih tokov v širšem smislu in na podbilanco finančnih tokov skupne porabe. V tem primeru pridemo do naslednjega načelnega obrazca:

Pritoki	Odtoki
Pritoki poslovnih sredstev v širšem smislu	Odtoki poslovnih sredstev v širšem smislu
(Zmanjšanje denarnih poslovnih sredstev)	(Povečanje denarnih poslovnih sredstev)
Pritok sredstev skupne porabe	Odtoki sredstev skupne porabe
(Zmanjšanje denarnih sredstev skupne porabe)	(Povečanje denarnih sredstev skupne porabe)

Pri tem upoštevamo le prvotne postavke v bilanci celotnih finančnih tokov, ki jih na poseben način razvrščamo ali kvečjemu razčlenjujemo, nikakor pa ne vpeljujemo dodatnih postavk iz medsebojnega obračuna med obema podbilancama.

V podbilanci poslovnih finančnih tokov v širšem smislu najdemo naslednja razmerja:

1.1. Pritoki poslovnih sredstev v širšem smislu (skupaj z zmanjšanjem denarnih poslovnih sredstev) so enaki odtokom poslovnih sredstev v širšem smislu (skupaj s povečanjem denarnih poslovnih sredstev); to pomeni, da ni nikakega razmerja s podbilanco finančnih tokov skupne porabe ali je pa povečanje obveznosti (zmanjšanje terjatev) do njih enako povečanju terjatev (zmanjšanju obveznosti) do njih.

1.2. Pritoki poslovnih sredstev v širšem smislu (skupaj z zmanjšanjem denarnih poslovnih sredstev) so večji od odtokov poslovnih sredstev v širšem smislu (skupaj s povečanjem denarnih poslovnih sredstev); to pomeni, da obstaja neizkazani odtok do sredstev skupne porabe.

1.3. Pritoki poslovnih sredstev v širšem smislu (skupaj z zmanjšanjem denarnih poslovnih sredstev) so manjši od odtokov poslovnih sredstev v širšem smislu (skupaj s povečanjem denarnih poslovnih sredstev); to pomeni, da obstaja neizkazani pritok od sredstev skupne porabe.

Podobno najdemo v podbilanci finančnih tokov skupne porabe naslednja razmerja:

2.1. Pritoki sredstev skupne porabe (skupaj z zmanjšanjem denarnih sredstev skupne porabe) so enaki odtokom sredstev skupne porabe (skupaj s povečanjem denarnih sredstev skupne porabe); to pomeni, da ni nikakega razmerja s podbilanco poslovnih finančnih tokov v širšem smislu ali je pa povečanje obveznosti (zmanjšanje terjatev) do njih enako povečanju terjatev (zmanjšanju obveznosti) do njih.

2.2. Pritoki sredstev skupne porabe (skupaj z zmanjšanjem denarnih sredstev skupne porabe) so večji od odtokov sredstev skupne porabe (skupaj s povečanjem denarnih sredstev skupne porabe); to pomeni, da obstaja neizkazani odtok do poslovnih sredstev v širšem smislu.

2.3. Pritoki sredstev skupne porabe (skupaj z zmanjšanjem denarnih sredstev skupne porabe) so manjši od odtokov sredstev skupne porabe (skupaj s povečanjem denarnih sredstev skupne porabe); to pomeni, da obstaja neizkazani pritok od poslovnih sredstev v širšem smislu.

Podobno lahko izvedemo presek bilance celotnih finančnih tokov v drugi stopnji:

Pritoki	Odtoki
Pritoki poslovnih sredstev (Zmanjšanje denarnih poslovnih sredstev)	Odtoki poslovnih sredstev (Povečanje denarnih poslovnih sredstev)
Pritok rezervnih sredstev (Zmanjšanje denarnih sredstev rezerv)	Odtoki rezervnih sredstev (Povečanje denarnih sredstev rezerv)
Pritok sredstev skupne porabe (Zmanjšanje denarnih sredstev skupne porabe)	Odtoki sredstev skupne porabe (Povečanje denarnih sredstev skupne porabe)

Razmerja med posameznimi podbilancami se pojavljajo na podoben način kot prej; prejšnje ugotovitve je treba le dopolniti glede na dejstvo, da so iz poslovnih sredstev v širšem smislu izločena sredstva rezerv.

922 Presek bilance finančnih tokov z izhodiščem v čistih obratnih sredstvih

Pri preseku te bilance v prvi stopnji dobimo podbilanco poslovnih finančnih tokov v širšem smislu in podbilanco finančnih tokov skupne porabe. Načelni obrazec preseka pa bi bil takšen:

Pritoki	Odtoki
Pritoki poslovnih sredstev v širšem smislu (Zmanjšanje čistih obratnih sredstev)	Odtoki poslovnih sredstev v širšem smislu (Povečanje čistih obratnih sredstev)
Pritoki sredstev skupne porabe (Zmanjšanje denarnih sredstev skupne porabe)	Odtoki sredstev skupne porabe (Povečanje denarnih sredstev skupne porabe)

Pri tem spet upoštevamo le prvotne postavke v bilanci celotnih finančnih tokov, ki jih na poseben način razvrščamo ali kvečjemu razčlenjujemo, nikakor pa ne vpeljujemo dodatnih postavk iz medsebojnega obračuna med obema podbilancama. Razlika s presekom bilance celotnih finančnih tokov na podlagi denarnih poslovnih sredstev pa je v tem, kaj upoštevamo med pritoki in odtoki; teh postavk je sedaj občutno manj. V kakšni meri gre krčenje, pa je znano iz razglabljanj o čistih obratnih sredstvih.

V drugi stopnji je presek bilance takšen:

Pritoki	Odtoki
Pritoki poslovnih sredstev (Zmanjšanje čistih obratnih sredstev)	Odtoki poslovnih sredstev (Povečanje čistih obratnih sredstev)
Pritoki rezervnih sredstev (Zmanjšanje denarnih sredstev rezerv)	Odtoki rezervnih sredstev (Povečanje denarnih sredstev rezerv)
Pritoki sredstev skupne porabe (Zmanjšanje denarnih sredstev skupne porabe)	Odtoki sredstev skupne porabe (Povečanje denarnih sredstev skupne porabe)

Posamezne podbilance niso nujno med seboj uravnovešene, ker med pritoki oziroma odtoki niso upoštevana povečanja obveznosti in zmanjšanja terjatev oziroma zmanjšanja obveznosti in povečanja terjatev do sredstev v drugih podbilancah.

93 Medsebojna povezava načrtovanja postavk v bilanci stanja, bilanci uspeha in bilanci finančnih tokov

Predračunska bilanca stanja prikazuje sredstva in obveznosti do virov sredstev na koncu načrtovalnega razdobja. Predračunska bilanca uspeha prikazuje prihodke in odhodke kot tudi dohodek in njegovo razporejanje v načrtovalnem razdobju. Toda da bi dobil dober vpogled v finančne tokove v načrtovalnem razdobju, kakor tudi da bi z njihovo pomočjo spoznali potrebo po pokritju načrtovanih sredstev, je potrebno sestaviti tudi predračunsko bilanco poslovnih finančnih tokov v načrtovalnem razdobju. Dokler ni vsota načrtovanih odtokov usoglašena z vsoto načrtovanih pritokov, ne moremo s finančnega vidika smatrati, da je načrtovanje končano.

V nadaljevanju navajamo najprej obrazec predračunske bilance stanja na začetku in na koncu načrtovalnega razdobja (I), dalje obrazec predračunske bilance uspeha za načrtovalno razdobje (II) in na koncu obrazec predračunske bilance poslovnih finančnih tokov v načrtovalnem razdobju (III). Zlasti prva dva obrazca sta skrajno poenostavljena, podana pa tako, da je omogočena primerjava s tretjim obrazcem. Da bi lažje dojeli medsebojno povezanost teh predračunskih izkazov, so v njih sredstva (z neporavnano izgubo) označena kot »S«, obveznosti do virov sredstev kot »V«, prihodki kot »P«, odhodki (z razporejanjem dohodka) kot »O«, prilivi kot »X« in odlivi kot »Y«. V obrazcu pod II so tamkajšnje kategorije pojasneje s kategorijami ali z razliko v kategorijah, ki so vključene v obrazce I ali II.

I. Predračunska bilanca stanja na začetku in na koncu načrtovalnega razdobja

Sredstva	Začetek razdobja	Konec razdobja	Razlika
	1	2	3
S-A Osnovna sredstva			
S-AA Stvari in pravice iz osnovnih sredstev (v uporabi, izven uporabe in pripravi)			
S-AAa po nabavni vrednosti	.....	.....	.....
— S-AAb po popravku vrednosti	.....	.....	.....
= S-AAc po neodpisani vrednosti	.....	.....	.....
S-AB Denar iz osnovnih sredstev	.....	.....	.....
S-B Obratna sredstva			
S-BA Stvari iz obratnih sredstev (zaloge)	.....	.....	.....
S-BB Pravice iz obratnih sredstev (terjatve in aktivne časovne razmejitve)	.....	.....	.....
S-BC Denar iz obratnih sredstev	.....	.....	.....
S-C Finančne naložbe iz poslovnih sredstev			
S-CA Dolgoročne naložbe (dani krediti in vložena sredstva)	.....	.....	.....
S-CB Kratkoročne naložbe (dani krediti in vložena sredstva)	.....	.....	.....
S-D Neporavnana izguba	.....	.....	.....
S-E Terjatve do sredstev rezerv in sredstev skupne porabe	.....	.....	.....
	Σ	Σ	Σ

Obveznosti do virov sredstev	Začetek razdobja	Konec razdobja	Razlika
	1	2	3
V-A Trajne obveznosti do virov poslovnih sredstev			
V-AA Poslovni sklad	.....	.....	.....
V-B Dolgoročne obveznosti do virov poslovnih sredstev			
V-BA Obveznosti za naložbe drugih	.....	.....	.....
V-BB Dobljeni dolgoročni krediti	.....	.....	.....
V-C Kratkoročne obveznosti do virov poslovnih sredstev			
V-CA Dobljeni kratkoročni krediti	.....	.....	.....
V-CB Sprotne obveznosti	.....	.....	.....
V-CC Pasivne časovne obveznosti	.....	.....	.....
V-CD Obveznosti do sredstev rezerv in sredstev skupne porabe	.....	.....	.....
	Σ	Σ	Σ

II. Predračunska bilanca uspeha za načrtovalno razdobje

Odhodki

O-A Materialni stroški v prodanih poslovnih učinkih .....

O-B Amortizacija .....

O-C Udeležba v skupnem dohodku .....

O-D Prispevki, davki in pogodbene obveznosti iz dohodka .....

O-E Osebni dohodki .....

O-F Za sklad skupne porabe .....

O-G Za rezervni sklad .....

O-H Za poslovni sklad .....

Σ

P-A Celotni prihodek .....

P-B Poravnanje izgube

P-BA Z rezervnim skladom .....
P-BB S poslovnim skladom .....
P-BC Z zunanjimi viri .....

P-C Neporavnana izguba .....

Σ

Opomba: Skrajšani obrazec zajema samo tiste postavke, ki so bistvene za povezavo z obrazcem pod I in II.

III. Predračunska bilanca poslovnih finančnih tokov v načrtovalnem razdobju

Pritoki

X-A Amortizacija (O-B) .....

X-B Povečanje trajnih obveznosti do virov poslovnih sredstev (Δ V-AA) .....
- X-BA Povečanje poslovnega sklada iz čistega dohodka za kritje povečanja dolgoročnih naložb (Y-CA) .....
- X-BB Povečanje poslovnega sklada iz čistega dohodka za razširitev itd. (O-H minus X-BA) .....
- X-BC Povečanje poslovnega sklada za brezplačno prejeta osnovna sredstva .....
- X-BD Povečanje poslovnega sklada ob revalorizaciji .....
- X-BE Druga povečanja poslovnega sklada .....

(Δ V-AA minus, O-H plus Y-F)

X-C Povečanje dolgoročnih obveznosti do virov sredstev
- X-CA Povečanje obveznosti za vložena sredstva (Δ V-BA) .....
- X-CB Povečanje dobljenih dolgoročnih kreditov (Δ V-BB) .....

X-D Povečanje kratkoročnih obveznosti do virov sredstev
- X-DA Povečanje dobljenih kratkoročnih kreditov (Δ V-CA) .....
- X-DB Povečanje sprotnih obveznosti (Δ V-CB) .....
- X-DC Povečanje pasivnih časovnih razmejitev (Δ V-CC) .....
- X-DD Povečanje obveznosti do sredstev rezerv in sredstev skupne porabe (Δ V-CD) .....

X-E Zmanjšanje osnovnih sredstev
- X-EA Zmanjšanje ob prodaji (po neodpisani vrednosti) .....
- X-EB Zmanjšanje za brezplačno predana o. s. (po neodpisani vrednosti) .....

(del Δ S-AAa minus Δ S-AAb)

X-F Zmanjšanje obratnih sredstev
- X-FA Zmanjšanje zalog (Δ S-BA) .....
- X-FB Zmanjšanje terjatev in aktivnih časovnih razmejitev (Δ S-BB) .....

X-G Zmanjšanje finančnih naložb iz poslovnih sredstev
- X-GA Zmanjšanje dolgoročno vloženih sredstev (Δ S-CA) .....
- X-GB Zmanjšanje kratkoročno vloženih sredstev (Δ S-CB) .....

X-H Zmanjšanje neporavnane izgube (Δ S-D) .....

X-I Zmanjšanje terjatev do sredstev rezerv in sredstev skupne porabe (Δ S-E) .....

X-J Saldo: Zmanjšanje denarnih poslovnih sredstev
- X-JA Zmanjšanje denarja iz osnovnih sredstev (Δ S-AB) .....
- X-JB Zmanjšanje denarja iz obratnih sredstev (Δ S-BC) .....

Σ

Y-A Povečanje osnovnih sredstev
Y-AA Povečanje za nabave (po nabavni vrednosti) (del Δ S-AAa) .....
Y-AB Povečanje za brezplačno prejeta o. s. (po nabavni vrednosti) } (drugi del Δ S-AAa minus Δ S-AAb) .....
Y-AC Povečanje za revalorizacijo (po neodpisani vrednosti) .....

Y-B Povečanje obratnih sredstev
Y-BA Povečanje zalog (Δ S-BA) .....
Y-BB Povečanje terjatev in aktivnih časovnih razmejitev (Δ S-BB) .....

Y-C Povečanje finančnih naložb iz poslovnih sredstev
Y-CA Povečanje dolgoročno vloženih sredstev (Δ S-CA) .....
Y-CB Povečanje kratkoročno vloženih sredstev (Δ S-CB) .....

Y-D Povečanje neporavnane izgube (Δ S-D) .....

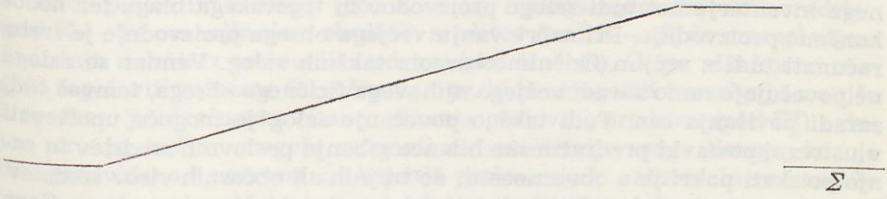
Y-E Povečanje terjatev do sredstev rezerv in sredstev skupne porabe (Δ S-E) .....

Y-F Zmanjšanje trajnih obveznosti do virov poslovnih sredstev .....
Y-FA Zmanjšanje poslovnega sklada za poravnavo izgube (P-BB) .....
Y-FB Zmanjšanje poslovnega sklada za brezplačno predana osnovna sredstva itd. (Δ V-AA minus X-B plus Y-FA) .....

Y-G Zmanjšanje dolgoročnih obveznosti do virov poslovnih sredstev
Y-GA Zmanjšanje obveznosti za vložena sredstva (Δ V-BA) .....
Y-GB Zmanjšanje dobljenih dolgoročnih kreditov (Δ V-BB) .....

Y-H Zmanjšanje kratkoročnih obveznosti do virov poslovnih sredstev
Y-HA Zmanjšanje dobljenih kratkoročnih kreditov (Δ V-CA) .....
Y-HB Zmanjšanje sprotnih obveznosti (Δ V-CB) .....
Y-HC Zmanjšanje pasivnih časovnih razmejitev (Δ V-CC) .....
Y-HD Zmanjšanje obveznosti do sredstev rezerv in sredstev skupne porabe (Δ V-CD) .....

Y-I Saldo: Povečanje denarnih poslovnih sredstev
Y-IA Povečanje denarja iz osnovnih sredstev (Δ S-AB) .....
Y-IB Povečanje denarja iz obratnih sredstev (Δ S-BC) .....

Načrtovanje finančnih tokov pričenja z odlivi, ki so povezani s povečanjem osnovnih in obratnih sredstev v odvisnosti od sprejetega povečanja poslovanja v načrtovalnem razdobju. Če gledamo na predračunsko bilanco gibanja poslovnih sredstev (III), se moramo najprej ozreti na postavki pod Y — A in Y — B.

Povečanje osnovnih sredstev za njihove nakupe (pod Y — AA) je prikazano po nabavni vrednosti, za katero je treba zagotoviti finančna sredstva. Izvzeta je samo nabavna vrednost tistih osnovnih sredstev, za katera je predviden brezplačni prejem in so izkazana na postavki Y — AB. Povečanje osnovnih sredstev ne zajema samo za uporabo usposobljena osnovna sredstva, temveč tudi tista, ki so še v gradnji in tista, ki so izven uporabe, toda v vsakem primeru zajema zgolj stvari in pravice iz osnovnih sredstev, nikakor pa ne izločenih denarnih sredstev.

Povečanje osnovnih sredstev za brezplačno prejete stvari je prikazano po neodpisani vrednosti in ne po nabavni vrednosti (pod Y — AB), njihovo pokritje pa je avtomatsko zagotovljeno tudi na strani prilivov, in sicer s postavko povečanja poslovnega sklada za brezplačno prejeta osnovna sredstva (pod X — BC), razen v primeru, ko nova organizacija združenega dela hkrati s takšnimi osnovnimi sredstvi prevzema tudi ustrezni del kredita v zvezi z njimi in ko se njihovo kritje avtomatsko pojavlja v delu povečanja prejetih dolgoročnih kreditov (pod X — CB) ali v kaki drugi prevzeti dolgoročni ali kratkoročni obveznosti do vira teh sredstev. V glavnem pa moremo reči, da takšno povečanje osnovnih sredstev ne povzroča nikakih težkoč v pogledu financiranja.

Povečanje osnovnih sredstev ob revalorizaciji je prav tako prikazano po neodpisani vrednosti in ne po nabavni vrednosti (pod Y — AC), medtem ko se njihovo pokritje avtomatsko pojavlja tudi na strani prilivov, in sicer kot povečanje poslovnega sklada iz revalorizacije (pod X — BD), razen v primeru, ko se revalorizira tudi kaka obveznost do dolgoročnega vira takšnih osnovnih sredstev (pod X — CA). Pri načrtovanju pa seveda moremo vprašanje revalorizacije tudi povsem zanemariti.

Povečanje zalog (pod Y — BA) zajema tako zaloge materiala in drobnega inventarja kot tudi zaloge proizvodov in trgovskega blaga ter nedokončano proizvodnjo. Pri načrtovanju večjega obsega proizvodnje je treba računati tudi z večjim fizičnim obsegom takšnih zalog. Vendar se zaloge ne povečujejo samo zaradi večjega njihovega fizičnega obsega, temveč tudi zaradi povišanja cen. Tudi takšno povečanje zalog je mogoče upoštevati v ustrezni postavki predračunske bilance gibanja poslovnih sredstev in zanjo poiskati pokritje v obveznoastih do trajnih ali občasnih virov sredstev. Problem pa je mogoče rešiti tudi tako, da predpostavljamo nespremenjene cene pri samem načrtovanju. Vendar je v takšnem primeru treba naknadno zagotoviti povečano oblikovanje poslovnega sklada pri razporejanju čistega dohodka in povečano oblikovanje obveznosti do drugih virov sredstev, če želimo, da bo le ves načrt uresničen. Če se nasprotno povečajo samo zaloge zaradi povišanja cen, ni pa zagotovljen ustrezni bilančni vir financiranja, je s tem narušen ves načrt.

Povečanje terjatev in aktivnih časovnih razmejitev (pod Y — BB) ima lahko svoj razlog v povečanem obsegu dejavnosti in potemtakem izhaja iz načrta te dejavnosti. Razlogi so pa lahko tudi kje drugod.

S povečanjem finančnih naložb iz poslovnih sredstev (pod Y — C) je treba neizogibno računati, ker obstajajo instrumenti obveznega dajanja

posojil za nerazvita področja itd. Čisto povečanje takšnih naložb mora seveda biti pokrito s povečanim poslovnim skladom (pod X — BA). Če to ni mogoče uresničiti, so pač s takšnim namenom dana amortizacijska sredstva ali sredstva poslovnega sklada iz preteklih let. Vidimo, da samo oblikovanje poslovnega sklada še ne zagotavlja razširitve materialne osnove dela v dani organizaciji združenega dela. Zato je tudi v naši predračunski bilanci gibanja poslovnih sredstev posebej izkazano povečanje poslovnega sklada iz čistega dohodka, ki je namenjeno kritju dolgoročnih finančnih naložb (pod X — BA) in povečanje poslovnega sklada iz čistega dohodka za druge namene (pod X — BB).

Na strani odlivov je pomembno načrtovanje zmanjšanja dolgoročnih obveznosti do virov poslovnih sredstev (pod Y — G). Kolikor se zmanjšujejo dolgoročni krediti (pod Y — GB), je v takšnem znesku praviloma treba zagotoviti povečanje poslovnega sklada iz čistega dohodka (pod X — BB), v primeru, ko ne zadošča, pa je mogoče uporabiti še amortizacijska sredstva (pod X — A) ali kake druge prilive, pri čemer vsaj v preteklosti pri poslovanju naših organizacij združenega dela ni bil tako redek primer najemanje novega kredita, da bi s tem bilo mogoče odplačati stari. Podobno je treba pokriti tudi zmanjševanje obveznosti iz naslova naložb drugih (pod Y — GA).

Zmanjšanje kratkoročnih obveznosti do virov poslovnih sredstev (pod Y — H) je na strani odlivov manj pomembno, čeprav je tudi to predmet načrtovanja. Končno nakazuje odliv tudi povečanje neporavnane izgube v načrtovalnem razdobju (pod Y — D).

Ko tako dospemo do popolnega vpogleda v načrtovane odlive sredstev v načrtovalnem razdobju (na desni strani bilance pod III), jih moramo usoglasiti z načrtovanimi prilivi (na levi strani bilance pod III). Če to ni mogoče doseči z načrtovanimi amortizacijskimi sredstvi (pod X — A) skupaj z načrtovanim povečanjem trajnih obveznosti do virov poslovnih sredstev (pod X — B), ki ima svoj izvor v predračunski bilanci uspeha (pod II), ga je treba doseči z načrtovanim povečanjem dolgoročnih obveznosti do virov poslovnih sredstev (pod X — C), povečanjem kratkoročnih obveznosti do virov poslovnih sredstev (pod X — D), zmanjšanjem osnovnih sredstev (pod X — E), zmanjšanjem obratnih sredstev (pod X — F) in zmanjšanjem finančnih naložb iz poslovnih sredstev (pod X — G). Če pa nikakor ni mogoče zagotoviti ustrezne finančne tokove, ki bi omogočili izenačenje manjše leve strani predračunske bilance gibanja poslovnih sredstev (pod III) z desno stranjo, tudi ni mogoče računati z uresničitvijo vsega tistega, kar je bilo predvideno z načrtom razširjenja poslovanja v načrtovalnem razdobju. Uresničevanje načrta je torej odvisno tudi od vprašanja financiranja, kakšne so relevantne informacije za razširitev tega vprašanja pa je vidno iz sedaj obravnavane predračunske bilance gibanja poslovnih sredstev (III), ki povratno vpliva še na predračunsko bilanco stanja (I) in na predračunsko bilanco uspeha (pod II).

OBIČAJNE ENAČBE ZA RAZČLENITEV ODMIKA OSTVARJENIH VELIKOSTI OD NAČRTOVANIH VELIKOSTI

PRILOGA I

Zap. vrstni red	Vrsta povezave dejavnikov	Razlika	Uporabljena enačba za izračun	(poenostavljena)
1	$X = a \cdot b$	R_a	$a_o\, b_n - a_n\, b_n$	tj. $a_{o-n}\, b_n$
		R_b	$a_o\, b_o - a_o\, b_n$	tj. $a_o\, b_{o-n}$
2	$X = a \cdot b \cdot c$	R_a	$a_o\, b_n\, c_n - a_n\, b_n\, c_n$	tj. $a_{o-n}\, b_n\, c_n$
		R_b	$a_o\, b_o\, c_n - a_o\, b_n\, c_n$	tj. $a_o\, b_{o-n}\, c_n$
		R_c	$a_o\, b_o\, c_o - a_o\, b_o\, c_n$	tj. $a_o\, b_o\, c_{o-n}$

PREDLOŽENE ENAČBE ZA RAZČLENITEV ODMIKA OSTVARJENIH VELIKOSTI, KI SO ZMNOŽEK DVEH DEJAVNIKOV, OD NAČRTOVANIH VELIKOSTI

PRILOGA II $X = a \cdot b$

Zap. št.	Tip spremembe dejavnikov	Razlika	Uporabljena enačba za izračun
1	$a_o < a_n$; $b_o = b_n$	R_a	$a_{o-n}\ b_n$ ali $a_{o-n}\ b_o$
2	$a_o > a_n$; $b_o = b_n$	R_a	$a_{o-n}\ b_n$ ali $a_{o-n}\ b_o$
3	$a_o = a_n$; $b_o < b_n$	R_b	$a_o\ b_{o-n}$ ali $a_n\ b_{o-n}$
4	$a_o = a_n$; $b_o > b_n$	R_b	$a_o\ b_{o-n}$ ali $a_n\ b_{o-n}$
5	$a_o < a_n$; $b_o > b_n$	R_a	$a_{o-n}\ b_n$
		R_b	$a_o\ b_{o-n}$
6	$a_o > a_n$; $b_o < b_n$	R_a	$a_{o-n}\ b_o$
		R_b	$a_n\ b_{o-n}$
7	$a_o < a_n$; $b_o < b_n$	R_a	$a_{o-n}\ b_n + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}}{2}$ ali $a_{o-n}\ b_o - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}}{2}$
		R_b	$a_n\ b_{o-n} + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}}{2}$ ali $a_o\ b_{o-n} - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}}{2}$
8	$a_o > a_n$; $b_o > b_n$	R_a	$a_{o-n}\ b_n + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}}{2}$ ali $a_{o-n}\ b_o - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}}{2}$
		R_b	$a_n\ b_{o-n} + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}}{2}$ ali $a_o\ b_{o-n} - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}}{2}$

PREDLOŽENE ENAČBE ZA RAZČLENITEV ODMIKA OSTVARJENIH VELIKOSTI, KI SO ZMNOŽEK TREH DEJAVNIKOV, OD NAČRTOVANIH VELIKOSTI

PRILOGA III $X = a \cdot b \cdot c$

Zap. št.	Tip spremembe dejavnikov	Razlika	Uporabljena enačba za izračun
9	$a_o < a_n$; $b_o = b_n$; $c_o = c_n$	R_a	$a_{o-n}\ b_o\ c_o$ ali $a_{o-n}\ b_o\ c_n$ ali $a_{o-n}\ b_n\ c_o$ ali $a_{o-n}\ b_n\ c_n$
10	$a_o > a_n$; $b_o = b_n$; $c_o = c_n$	R_a	$a_{o-n}\ b_o\ c_o$ ali $a_{o-n}\ b_o\ c_n$ ali $a_{o-n}\ b_n\ c_o$ ali $a_{o-n}\ b_n\ c_n$
11	$a_o = a_n$; $b_o < b_n$; $c_o = c_n$	R_b	$a_o\ b_{o-n}\ c_o$ ali $a_o\ b_{o-n}\ c_n$ ali $a_n\ b_{o-n}\ c_o$ ali $a_n\ b_{o-n}\ c_n$
12	$a_o = a_n$; $b_o > b_n$; $c_o = c_n$	R_b	$a_o\ b_{o-n}\ c_o$ ali $a_o\ b_{o-n}\ c_n$ ali $a_n\ b_{o-n}\ c_o$ ali $a_n\ b_{o-n}\ c_n$
13	$a_o = a_n$; $b_o = b_n$; $c_o < c_n$	R_c	$a_o\ b_o\ c_{o-n}$ ali $a_o\ b_n\ c_{o-n}$ ali $a_n\ b_o\ c_{o-n}$ ali $a_n\ b_n\ c_{o-r}$
14	$a_o = a_n$; $b_o = b_n$; $c_o > c_n$	R_c	$a_o\ b_o\ c_{o-n}$ ali $a_o\ b_n\ c_{o-n}$ ali $a_n\ b_o\ c_{o-n}$ ali $a_n\ b_n\ c_{o-n}$
15	$a_o < a_n$; $b_o > b_n$; $c_o = c_n$	R_a	$a_{o-n}\ b_n\ c_o$ ali $a_{o-n}\ b_n\ c_n$
		R_b	$a_o\ b_{o-n}\ c_o$ ali $a_o\ b_{o-n}\ c_n$
16	$a_o > a_n$; $b_o < b_n$; $c_o = c_n$	R_a	$a_{o-n}\ b_n\ c_o$ ali $a_{o-n}\ b_n\ c_n$
		R_b	$a_o\ b_{o-n}\ c_o$ ali $a_o\ b_{o-n}\ c_n$
17	$a_o < a_n$; $b_o = b_n$; $c_o > c_n$	R_a	$a_{o-n}\ b_o\ c_n$ ali $a_{o-n}\ b_n\ c_n$
		R_c	$a_o\ b_o\ c_{o-n}$ ali $a_o\ b_n\ c_{o-n}$
18	$a_o > a_n$; $b_o = b_n$; $c_o < c_n$	R_a	$a_{o-n}\ b_o\ c_n$ ali $a_{o-n}\ b_n\ c_n$
		R_c	$a_o\ b_o\ c_{o-n}$ ali $a_o\ b_n\ c_{o-n}$

Zap. št.	Tip spremembe dejavnikov	Razlika	Uporabljena enačba za izračun
19	$a_o = a_n;\ b_o < b_n;\ c_o > c_n$	R_b	$a_o\ b_{o-n}\ c_n$ ali $a_n\ b_{o-n}\ c_n$
		R_c	$a_o\ b_o\ c_{o-n}$ ali $a_n\ b_o\ c_{o-n}$
20	$a_o = a_n;\ b_o > b_n;\ c_o < c_n$	R_b	$a_o\ b_{o-n}\ c_n$ ali $a_n\ b_{o-n}\ c_n$
		R_c	$a_o\ b_o\ c_{o-n}$ ali $a_n\ b_o\ c_{o-n}$
21	$a_o < a_n;\ b_o < b_n;\ c_o = c_n$	R_a	$a_{o-n}\ b_o\ c_o - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2}$ ali $a_{o-n}\ b_o\ c_o - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_n}{2}$
			$a_{o-n}\ b_o\ c_n - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_n}{2}$ ali $a_{o-n}\ b_o\ c_n - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2}$
			$a_{o-n}\ b_n\ c_o + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2}$ ali $a_{o-n}\ b_n\ c_o + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_n}{2}$
			$a_{o-n}\ b_n\ c_n + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_n}{2}$ ali $a_{o-n}\ b_n\ c_n + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2}$
		R_b	$a_o\ b_{o-n}\ c_o - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2}$ ali $a_o\ b_{o-n}\ c_o - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_n}{2}$
			$a_o\ b_{o-n}\ c_n - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_n}{2}$ ali $a_o\ b_{o-n}\ c_n - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2}$
			$a_n\ b_{o-n}\ c_o + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2}$ ali $a_n\ b_{o-n}\ c_o + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_n}{2}$
			$a_n\ b_{o-n}\ c_n + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_n}{2}$ ali $a_n\ b_{o-n}\ c_n + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2}$

Zap. št.	Tip spremembe dejavnikov	Razlika	Uporabljena enačba za izračun
22	$a_o > a_n$; $b_o > b_n$; $c_o = c_n$	R_a	$a_{o-n}\, b_o\, c_o - \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_o}{2}$ ali $a_{o-n}\, b_o\, c_o - \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_n}{2}$
			$a_{o-n}\, b_o\, c_n - \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_n}{2}$ ali $a_{o-n}\, b_o\, c_n - \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_o}{2}$
			$a_{o-n}\, b_n\, c_o + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_o}{2}$ ali $a_{o-n}\, b_n\, c_o + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_n}{2}$
			$a_{o-n}\, b_n\, c_n + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_n}{2}$ ali $a_{o-n}\, b_n\, c_n + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_o}{2}$
		R_b	$a_o\, b_{o-n}\, c_o - \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_o}{2}$ ali $a_o\, b_{o-n}\, c_o - \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_n}{2}$
			$a_o\, b_{o-n}\, c_n - \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_n}{2}$ ali $a_o\, b_{o-n}\, c_n - \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_o}{2}$
			$a_n\, b_{o-n}\, c_o + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_o}{2}$ ali $a_n\, b_{o-n}\, c_o + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_n}{2}$
			$a_n\, b_{o-n}\, c_n + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_n}{2}$ ali $a_n\, b_{o-n}\, c_n + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_o}{2}$
23	$a_o < a_n$; $b_o = b_n$; $c_o < c_n$	R_a	$a_{o-n}\, b_o\, c_o - \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_{o-n}\, b_o\, c_o - \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2}$
			$a_{o-n}\, b_n\, c_o - \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_{o-n}\, b_n\, c_o - \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2}$
			$a_{o-n}\, b_o\, c_n + \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_{o-n}\, b_o\, c_n + \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2}$

Zap. št.	Tip spremembe dejavnikov	Razlika	Uporabljena enačba za izračun
			$a_{o-n}\, b_n\, c_n + \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_{o-n}\, b_n\, c_n + \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2}$
		R_c	$a_o\, b_o\, c_{o-n} - \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_o\, b_o\, c_{o-n} - \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2}$
			$a_o\, b_n\, c_{o-n} - \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_o\, b_n\, c_{o-n} - \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2}$
			$a_n\, b_o\, c_{o-n} + \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_n\, b_o\, c_{o-n} - \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2}$
			$a_n\, b_n\, c_{o-n} + \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_n\, b_n\, c_{o-n} + \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2}$
24	$a_o > a_n;\ b_o = b_n;\ c_o > c_n$	R_a	$a_{o-n}\, b_o\, c_o - \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_{o-n}\, b_o\, c_o - \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2}$
			$a_{o-n}\, b_n\, c_o - \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_{o-n}\, b_n\, c_o - \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2}$
			$a_{o-n}\, b_o\, c_n + \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_{o-n}\, b_o\, c_n + \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2}$
			$a_{o-n}\, b_n\, c_n + \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_{o-n}\, b_n\, c_n + \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2}$
		R_b	$a_o\, b_o\, c_{o-n} - \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_o\, b_o\, c_{o-n} - \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2}$
			$a_o\, b_n\, c_{o-n} - \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_o\, b_n\, c_{o-n} - \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2}$

Zap. št.	Tip spremembe dejavnikov	Razlika	Uporabljena enačba za izračun
25	$a_o = a_n$; $b_o < b_n$; $c_o < c_n$	R_b	$a_n\, b_o\, c_{o-n} + \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_n\, b_o\, c_{o-n} + \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2}$
			$a_n\, b_n\, c_{o-n} + \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_n\, b_n\, c_{o-n} + \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2}$
			$a_o\, b_{o-n}\, c_o - \frac{a_o\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_o\, b_{o-n}\, c_o - \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$
			$a_n\, b_{o-n}\, c_o - \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_n\, b_{o-n}\, c_o - \frac{a_o\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$
			$a_o\, b_{o-n}\, c_n + \frac{a_o\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_o\, b_{o-n}\, c_n + \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$
			$a_n\, b_{o-n}\, c_n + \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_n\, b_{o-n}\, c_n + \frac{a_o\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$
		R_c	$a_o\, b_o\, c_{o-n} - \frac{a_o\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_o\, b_o\, c_{o-n} - \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$
			$a_n\, b_o\, c_{o-n} - \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_n\, b_o\, c_{o-n} - \frac{a_o\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$
			$a_o\, b_n\, c_{o-n} + \frac{a_o\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_o\, b_n\, c_{o-n} - \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$
			$a_n\, b_n\, c_{o-n} + \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_n\, b_n\, c_{o-n} + \frac{a_o\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$
26	$a_o = a_n$; $b_o > b_n$; $c_o > c_n$	R_b	$a_o\, b_{o-n}\, c_o - \frac{a_o\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$ ali $a_o\, b_{o-n}\, c_o - \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$

Zap. št.	Tip spremembe dejavnikov	Razlika	Uporabljena enačba za izračun
			$a_n\ b_{o-n}\ c_o - \frac{a_n\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2}$ ali $a_n\ b_{o-n}\ c_o - \frac{a_o\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2}$
			$a_o\ b_{o-n}\ c_n + \frac{a_o\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2}$ ali $a_o\ b_{o-n}\ c_n + \frac{a_n\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2}$
			$a_n\ b_{o-n}\ c_n + \frac{a_n\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2}$ ali $a_n\ b_{o-n}\ c_n + \frac{a_o\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2}$
		R_c	$a_o\ b_o\ c_{o-n} - \frac{a_o\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2}$ ali $a_o\ b_o\ c_{o-n} - \frac{a_n\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2}$
			$a_n\ b_o\ c_{o-n} + \frac{a_n\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2}$ ali $a_n\ b_o\ c_{o-n} - \frac{a_o\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2}$
			$a_o\ b_n\ c_{o-n} + \frac{a_o\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2}$ ali $a_o\ b_n\ c_{o-n} + \frac{a_n\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2}$
			$a_n\ b_n\ c_{o-n} + \frac{a_n\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2}$ ali $a_n\ b_n\ c_{o-n} + \frac{a_o\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2}$
27	$a_o < a_n;\ b_o < b_n;\ c_o > c_n$	R_a	$a_{o-n}\ b_o\ c_n - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_n}{2}$
			$a_{o-n}\ b_n\ c_n + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_n}{2}$
		R_b	$a_o\ b_{o-n}\ c_n - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_n}{2}$
			$a_n\ b_{o-n}\ c_n + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_n}{2}$

Zap. št.	Tip spremembe dejavnikov	Razlika	Uporabljena enačba za izračun
		R_c	$a_o\ b_o\ c_{o-n}$
28	$a_o > a_n;\ b_o > b_n;\ c_o < c_n$	R_a	$a_{o-n}\ b_o\ c_o - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2}$
			$a_{o-n}\ b_n\ c_o + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2}$
		R_b	$a_o\ b_{o-n}\ c_o - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2}$
			$a_n\ b_{o-n}\ c_o + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2}$
		R_c	$a_n\ b_n\ c_{o-n}$
29	$a_o < a_n;\ b_o > b_n;\ c_o < c_n$	R_a	$a_{o-n}\ b_n\ c_o - \frac{a_{o-n}\ b_n\ c_{o-n}}{2}$
			$a_{o-n}\ b_n\ c_n + \frac{a_{o-n}\ b_n\ c_{o-n}}{2}$
		R_b	$a_o\ b_{o-n}\ c_o$
		R_c	$a_o\ b_n\ c_{o-n} - \frac{a_{o-n}\ b_n\ c_{o-n}}{2}$
			$a_n\ b_o\ c_{o-n} + \frac{a_{o-n}\ b_o\ c_{o-n}}{2}$
30	$a_o > a_n;\ b_o < b_n;\ c_o > c_n$	R_a	$a_{o-n}\ b_o\ c_o - \frac{a_{o-n}\ b_o\ c_{o-n}}{2}$

Zap. št.	Tip spremembe dejavnikov	Razlika	Uporabljena enačba za izračun
			$a_{o-n}\, b_o\, c_n + \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2}$
		R_b	$a_n\, b_{o-n}\, c_n$
		R_c	$a_o\, b_o\, c_{o-n} - \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2}$
			$a_n\, b_o\, c_{o-n} + \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2}$
31	$a_o > a_n;\ b_o < b_n;\ c_o < c_m$	R_a	$a_{o-n}\, b_o\, c_o$
		R_b	$a_n\, b_{o-n}\, c_o - \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$
			$a_n\, b_{o-n}\, c_n + \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$
		R_c	$a_n\, b_o\, c_{o-n} - \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$
			$a_n\, b_n\, c_{o-n} + \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$
32	$a_o < a_n;\ b_o > b_n;\ c_o > c_n$	R_a	$a_{o-n}\, b_n\, c_n$
		R_b	$a_o\, b_{o-n}\, c_o - \frac{a_o\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$
			$a_o\, b_{o-n}\, c_n + \frac{a_o\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2}$

Zap. št.	Tip spremembe dejavnikov	Razlika	Uporabljena enačba za izračun
		R_c	$a_o\ b_o\ c_{o-n} - \frac{a_o\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2}$
			$a_o\ b_n\ c_{o-n} + \frac{a_o\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2}$
33	$a_o < a_n;\ b_o < b_n;\ c_o < c_n$	R_a	$a_{o-n}\ b_o\ c_o - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2} - \frac{a_{o-n}\ b_o\ c_{o-n}}{2} + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{3}$
			$a_{o-n}\ b_n\ c_o + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2} - \frac{a_{o-n}\ b_o\ c_{o-n}}{2} + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{3}$
			$a_{o-n}\ b_o\ c_n + \frac{a_{o-n}\ b_o\ c_{o-n}}{2} - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2} + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{3}$
			$a_{o-n}\ b_n\ c_n + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2} + \frac{a_{o-n}\ b_o\ c_{o-n}}{2} - \frac{2a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{3}$
		R_b	$a_o\ b_{o-n}\ c_o - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2} - \frac{a_o\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2} + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{3}$
			$a_n\ b_{o-n}\ c_o + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2} - \frac{a_o\ b_{o-n}\ c_o}{2} + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{3}$
			$a_o\ b_{o-n}\ c_n + \frac{a_o\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2} - \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2} + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{3}$
			$a_n\ b_{o-n}\ c_n + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_o}{2} + \frac{a_o\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2} - \frac{2a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{3}$
		R_c	$a_o\ b_o\ c_{o-n} - \frac{a_{o-n}\ b_o\ c_{o-n}}{2} - \frac{a_o\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{2} + \frac{a_{o-n}\ b_{o-n}\ c_{o-n}}{3}$

Zap. št.	Tip spremembe dejavnikov	Razlika	Uporabljena enačba za izračun
34	$a_o > a_n;\ b_o > b_n;\ c_o > c_n$	R_a	$a_n\, b_o\, c_{o-n} + \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2} - \frac{a_o\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2} + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{3}$
			$a_o\, b_n\, c_{o-n} + \frac{a_o\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2} - \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2} + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{3}$
			$a_n\, b_n\, c_{o-n} + \frac{a_{o-n}\, b_o\, c_{o-n}}{2} + \frac{a_o\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2} - \frac{2a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{3}$
			$a_{o-n}\, b_n\, c_n + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_n}{2} - \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2} + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{3}$
			$a_{o-n}\, b_o\, c_n - \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_n}{2} + \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2} + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{3}$
			$a_{o-n}\, b_n\, c_o - \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2} + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_n}{2} + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{3}$
			$a_{o-n}\, b_o\, c_o - \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_n}{2} - \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2} - \frac{2a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{3}$
		R_b	$a_n\, b_{o-n}\, c_n + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_n}{2} + \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2} + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{3}$
			$a_o\, b_{o-n}\, c_n - \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_n}{2} + \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2} + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{3}$
			$a_n\, b_{o-n}\, c_o - \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2} + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_n}{2} + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{3}$
			$a_o\, b_{o-n}\, c_o - \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_n}{2} - \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2} - \frac{2a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{3}$

Zap. št.	Tip spremembe dejavnikov	Razlika	Uporabljena enačba za izračun
		R_c	$a_n\, b_n\, c_{o-n} + \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2} + \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2} + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{3}$
			$a_o\, b_n\, c_{o-n} - \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2} + \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2} + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{3}$
			$a_n\, b_o\, c_{o-n} - \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2} + \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2} + \frac{a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{3}$
			$a_o\, b_o\, c_{o-n} - \frac{a_{o-n}\, b_n\, c_{o-n}}{2} - \frac{a_n\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{2} - \frac{2a_{o-n}\, b_{o-n}\, c_{o-n}}{3}$

LITERATURA

Accounting for Changes in the Purchasing Power of Money. The Institute of Chartered Accountans in England and Wales, 1974

Accounting Research Bulletins. American Institute of Certified Public Accountants. New Yorkk

Anderson D. R., Schmidt L. A.: Practical Controllership. Irwin, Womewood 1961

Anthony R. N.: Management Accounting. Irwin, Homewood 1961

Aranitović R.: Organizacija komercijalnog i financijskog poslovanja u preduzeću. Finansije, Beograd 1954

Babić S.: Teorija i tehnika računovodstva. Informator, Zagreb 1973

Baxter W. T.: Accounting Values and Inflation. McGraw-Hill, London 1975

Bierman H.: Financial Accounting Theory, Macmillan, New York 1963

Conceptual Framework for Financial Accounting and Reporting. Arthur Young, New York 1987

Dobeic E.: Temelji knjigovodstva I-II del. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1978—1979

Gillespie C.: Accounting System: Procedures and Methods. Prentice-Hall, Englewood Clifts, 1958

Gynther R. S.: Accounting for Price-Level Changes. Theory and Procedures. Pergamon Press, Oxford 1966

Heinen E.: Handelsbilanzen. Gabler, Wiesbaden 1969

Helfert E. A.: Techniques of Financial Analysis. Irwin, Homewood 1963

Internal Control. American Institute of Accontants. New York 1949

International Accounting Standards. International Accounting Standard Commitee, London

Juretić I., Kmetič M., Vitez I.: Analiza poslovanja industrijskih poduzeća I-II. Informator, Zagreb 1964

Jovanović D.: Obrtna sredstva privrednih organizacija. Savremena administracija, Beograd 1959

Jovanović D.: Analiza poslovanja preduzeća. Savremena administracija, Beograd 1971

Jackson J. H.: The Comptroller. His Functions and Organization. Harvard University Press, Cambridge 1948

Johnson E. A.: Accounting Systems in Modern Bussiness. McGraw-Hill, New York 1959

Knjigovodstveni leksikon. Udruženje knjigovoda Srbije, Beograd 1965

Kennedy R. D., McMullen S. Y.: Financial Statements. Irwin, Homewood 1957

Klobučar J., Rodič J.: Računovodstvo, Svjetlost, Sarajevo 1977

Kodeks poklicne etike računovodje in računovodskih načel. Združenje računovodskih in finančnih delavcev Slovenije, Ljubljana 1973

Kodeks računovodskih načel, načel financiranja organizacij združenega dela ter poklicne etike računovodskih in finančnih delavcev. Zveza društev računovodskih in finančnih delavcev Slovenije, Ljubljana 1987

Kohler E. L.: A Dictionary for Accountants. Prentice-Hall, Englewood-Cliffs, 1960

Krajčević F.: Analiza poslovanja organizacija udruženog rada. Informator, Zagreb 1975

Krajčević F.: Kontrola i revizija poslovanja poduzeća. Zagreb 1961

Kralj J.: Politika samoupravnega podjetja kot skupnosti temeljnih organizacij združenega dela. Založba Obzorja, Maribor 1973

Kovačević M., Bjelica V., Momirović M.: Osnovi knjigovodstva. Sloboda, Beograd 1977

Koželj S.: Sredstva in metode za povečanje ažurnosti v računovodstvu. Zveza računovodskih in finančnih delavcev Slovenije, Ljubljana 1979
Lasser's Standard Handbook for Accountants. McGraw-Hill, New York 1956
Lenhart N. J., Defliese P. L.: Montgomery's Auditing. Ronald, New York 1957
Lexique UEC. 2. Ed. IdW Verlag Düsseldorf 1974
Lipovec F.: Uvod v analizo poslovanja. Moderna organizacija, Kranj 1975
Lipovec F.: Mere uspešnosti in gospodarski razvoj. Cankarjeva založba, Ljubljana 1970
Majcen Ž.: Troškovi u teoriji i praksi. Informator, Zagreb 1971
Mali J.: Urejanje finančnih razmerij med temeljnimi organizacijami z združenimi poslovnimi funkcijami. Združenje računovodskih in finančnih delavcev SR Slovenije, Ljubljana 1975
Markovski S.: Bilans i rentabilnost industrijskih preduzeća, Zavod za savremenu organizaciju poslovanja, Beograd 1966
Markovski S.: Troškovi u poslovnom odlučivanju. Informator, Zagreb 1978
Mautz R. K.: Fundamentals of Auditing. Wiley, New York 1954
Meigs W. B.: Principles of Auditing. Irwin, Homewood 1959
Melavc D.: Računovodstvo za ekonomiste in organizatorje. Delo, Ljubljana 1979
Melavc D.: Uvod v teorijo in tehniko računovodstva. Založba Obzorja, Maribor 1976
Milroy R. R., Walden R. E.: Accounting Theory and Practice. Intermediate. Riverside Press, Cambridge 1960
Milroy R. R., Walden R. E., Seawell L., V.: Accounting Theory an Practice, Advanced. Riverside Press, Cambridge 19961
Mijić Dj.: Analiza poslovanja poljoprivrednog preduzeća. Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, Beograd 1969
Novak M.: Organizacija poduzeća u socijalizmu. Informator, Zagreb 1967
Nikolajević-Teofanović R.: Teorija i metodologija računovodstva. Savremena administracija, Beograd 1975
Paton W. A., Littleton A. C.: An Introduction to Corporate Accounting Standards. American Accounting Association, New York 1956
Puletić M., Jung A., Ožegović N.: Organizacija i tehnika računovodstva privrednih organizacija. Informator, Zagreb 1961
Pejović M. V.: Analiza bilansa i poslovanja privrednih organizacija. Informator, Zagreb 1964
Popović Ž.: Ekonomska analiza poslovanja. Informator, Zagreb 1979
(Race B., red): Računovodstvo sa osnovama organizacije i savremene obrade računovodstvenih podataka. Ekonomski fakultet, Subotica 1978
Ranković J.: Problemi realnosti bilansa. Zavod za savremenu organizaciju poslovanja, Beograd 1966
Ranković J.: Upravljanje finansijama radnih organizacija. Zavod za savremenu organizaciju poslovanja, Beograd 1975
Rodić J.: Ekonomsko-finansijski odnosi osnovnih organizacija udruženog rada i zajedničko knjigovodstvo. Združenje računovodstvenih in finansijskih radnika SR Srbije, Beograd 1973
Rodić J.: Finansijska analiza organizacije udruženog rada. Savremena administracija, Beograd 1977
Sklevicky S.: Finansijsko knjigovodstvo. Organizacija i tehnika rada. Birotehnika, Zagreb 1956
Smith C. A., Ashburne J. G.: Financial an Administrative Accounting. McGraw-Hill, New York 1960
Schneider E.: Industrielles Rechnungswesen. 2. Aufl. Tübingen 1954
Schmalenbach E.: Dynamische Bilanz. Westdeutscher Verlag, Köln und Opladen 1962
Stojanović T.: Računovodstvene informacije kao osnov funkcionisanja organizacija udruženog rada. Savez računovodstvenih i financijskih radnika Srbije, Beograd 1978
Stevanović N.: Održanje realne supstancije preduzeća u inflatornoj ekonomiji. Naučna knjiga, Beograd 1975
Sošić H.: Bilansiranje. Udruženje knjigovođa Srbije, Beograd 1966
Tepšić R.: Obrtna sredstva. Informator, Zagreb 1974
»The Accounting Establishment« in Perspective. Arthur Young, Chicago 1979
The Corporate Report. A discussion paper published for comment by the Accounting Standards Steering Committe, London 1975

Teofanović R.: Istorija i teorija knjigovodstva. Savremena administracija, Beograd 1958
Turk I.: Medsebojna razmerja financiranja in razporejanja dohodka v OZD. Univerzum, Ljubljana 1982
Turk I.: Podatki in informacije v poslovnem sistemu. Moderna organizacija, Kranj 1979
Turk I.: Strokovni vidik vzpostavljanja dohodkovnih odnosov v organizacijah združenega dela. Univerzum, Ljubljana 1977
Turk I.: Stroškovno računovodstvo. Založba Obzorja, Maribor 1980 (3. izdaja 1985)
Turk I.: Upravljalni vidik računovodstva. Založba Obzorja, Maribor 1971 (2. izdaja 1975, 3. izdaja 1984)
Turk I.: Uvod v ekonomiko temeljne organizacije združenega dela. Moderna organizacija, Kranj (2. izdaja 1982)
Vajner Z.: Financijsko poslovanje. Poljoprivredni nakladni zavod, Zagreb 1959
Vasiljević K.: Teorija i analiza bilansa. Savremena administracija, Beograd 1965
Vasiljević K., Vukić S., Dragojević D., Lisavac S., Pejnović S., Petrović M., Sokolović M.: Knjigovodstvo osnovnih organizacija udruženog rada i njihovih asociacija. I-II. Književne novine, Beograd 1974
Vukić S.: Finansijsko knjigovodstvo. Književne novine, Beograd 1974
(Vukić S., red.): Finansijsko upravljanje u organizacijama udruženog rada. Književne novine, Beograd 1979
(Vitez I., red.): Organizacija računovodstva u ulozi savremenog programiranog izvora upravljačkog informacijskog sustava. Zrinski, Čakovec 1974
Vukobratović P.: Organizacija i tehnika poslovanja računovodstva privrednih organizacija. Savremena administracija, Beograd 1958
Wixon R., Kell W.: Accountant's Handbook. Ronald, New York 1960

STVARNO KAZALO

A

Akreditiv, 113
Aktiva, 159—161
Aktivne časovne razmejitve, 108—110, 120, 218
Aktivni izkaz stanja (aktivna bilanca stanja), 163
Aktivni konti, 93
Akumulacija, 288—290, 364—370
Akumulativnost, 369—370
Amortizacija, 224—228
Amortizacijska osnova, 226—227
Amortizacijska sredstva, 112
Amortizacijska stopnja, 225, 226
Amortizacijski sklad, 138
Amortiziranje osnovnih sredstev, 224—228
Analitična knjigovodska evidenca, 26
Analiza obveznosti do virov sredstev, 198—200
Analiza odmika ostvarjenih prihodkov in odhodkov od načrtovanih, 351—359
Analiza poslovanja s pomočjo medsebojno povezanih kazalnikov, 379—386
Analiza prihodkov in odhodkov, 359—364
Analiza sredstev, 191—198
Analiza stroškov, 359—362
Analiziranje, 38
Analiziranje podatkov, 19—20, 39
Angleška bilanca stanja, 165—166
Anuiteta (letnina), 134, 147
Ara, 279
Ažurnost v knjigovodstvu, 26, 70

B

Bilanca finančnih tokov, 398, 401, 403—407, 412—413
Bilanca finančnih tokov v Jugoslaviji, 400—402
Bilanca finančnih tokov v ZDA, 402—403
»Bilanca« kot bilanca stanja, 159
Bilanca kot dvostranski izkaz, 159
Bilanca stanja, 157—180
Bilanca stanja v Jugoslaviji, 167—169
Bilanca stanja v ZDA, 170
Bilanca stanja v ZR Nemčiji, 171
Bilanca uspeha, 303, 306—319
Bilanca uspeha v Jugoslaviji, 311—313
Blagajniški popust, 280

C

Carina, 96, 100
Celotni prihodek, 281

Č

Časovno amortiziranje, 224—228
Ček, 106
Čisti dobiček, 293
Čisti dohodek, 284—290

D

Dani kredit, 110—111
Davčna zakonodaja in knjigovodstvo, 44—45
Davčni izkaz stanja (davčna bilanca stanja), 163—164
Davčni izkaz uspeha (davčna bilanca uspeha), 305
Davek iz osebnega dohodka, 233, 378
Davki iz dohodka, 228, 283
Dejanski izkaz stanja (dejanska bilanca stanja), 162
Dejanski izkaz uspeha (dejanska bilanca uspeha), 304
Dejanski stroški, 323
Delniški kapital, 139, 154
Delovna sredstva, 212, 219
Delovni predmeti, 212, 219—220
Denar, 112—116, 119—120
Dnevnik, 25
Dobiček, 263, 291—294
Dobljeni krediti, 145—147
Dohodek, 283—284, 330—340
Dohodkovnost, 371—373
Donosnost, 364—369
Drobni inventar, 95, 99—101
Dvomljive terjatve, 107
Dvostranski vzporedni izkaz finančnih tokov, 398, 401
Dvostranski vzporedni izkaz stanja, 165—169
Dvostranski izkaz uspeha, 306—310

E

Enostranski zaporedni izkaz finančnih tokov, 398, 401
Enostranski zaporedni izkaz stanja, 167
Enostranski zaporedni izkaz uspeha, 306, 310
Evidentiranje poslovanja, 21—23

F

»Fakturirana realizacija«, 264—268
FIFO metoda, 102, 347
Financiranje, 48—53
Finančna služba, 54—55
Finančna neodvisnost, 198—199
Finančne naložbe, 89—90, 110—111, 118
Finančni tokovi, 390—398
Finančno računovodstvo, 40—48
Formalno pravilen izkaz stanja, 164—165
Funkcionalno amortiziranje, 224

G

Gibanje poslovnih sredstev, gl. Finančni tokovi
Glavna knjiga, 25
Gospodarnost, 362—364
Gozdovi, 94—95

I

Indeks ostvarjanja načrtovane akumulacije, 366
Indeks ostvarjanja načrtovanega dohodka, 368

Indeks ostvarjanja načrtovanih obratnih sredstev, 192
Indeks ostvarjanja načrtovanih obveznosti do virov poslovnih sredstev, 199
Indeks ostvarjanja načrtovanih odhodkov, 364
Indeks ostvarjanja načrtovanih poslovnih sredstev, 192
Indeks ostvarjanja načrtovanih prihodkov, 363
Indeks ostvarjanja načrtovanih stroškov, 361
Indeks ostvarjanja prilagojene načrtovane akumulacije, 366
Indeks ostvarjanja prilagojenega načrtovanega dohodka, 368
Indeks ostvarjanja prilagojenih načrtovanih odhodkov, 364
Indeks ostvarjanja prilagojenih načrtovanih prihodkov, 363
Indeks ostvarjanja prilagojenih načrtovanih stroškov, 361
Indeks prilagajanja načrtovane akumulacije, 366
Indeks prilagajanja načrtovanega dohodka, 368
Indeks prilagajanja načrtovanih odhodkov, 364
Indeks prilagajanja načrtovanih prihodkov, 363
Indeks prilagajanja načrtovanih stroškov, 361
Inflacijski presežki, 345
Inflacijski primanjkljaji, 345
Informacijske funkcije, 19—20
Informacijski podsistem, 19—20
Inšpiciranje, 33—34
Izdatki, 217—218, 244—245
Izguba, 263, 294—296
Izhodiščna računovodska načela, 59—70
Izkaz čistih poslovnih finančnih tokov z izhodiščem v denarju, 393
Izkaz poslovnih finančnih tokov z izhodiščem v čistih obratnih sredstvih, 396
Izkaz finančnih tokov, 389—415
Izkaz celotnih finančnih tokov z izhodiščem v čistih obratnih sredstvih, 397
Izkaz celotnih finančnih tokov z izhodiščem v denarnih sredstvih, 396
Izkaz finančnih tokov v Jugoslaviji, 399—401
Izkaz finančnih tokov v ZDA, 402—403
Izkaz gibanja sredstev, gl. Izkaz finančnih tokov
Izkaz kosmatih poslovnih finančnih tokov z izhodiščem v denarju, 391—393
Izkaz stanja, 157—179
Izkaz stanja v stopnjasti obliki v ZDA, 170
Izkaz uspeha, 303—319
Izkaz uspeha poskusne proizvodnje, 305
Izkaz uspeha za notranje potrebe OZD v Jugoslaviji, 312—313
Izkaz uspeha v ZDA, 313—314
Izkaz uspeha v ZR Nemčiji, 315
Izredni odhodki, 254
Izredni prihodki, 279—280
Izvajalni podsistem, 19—20
Izvirni stroški, 221—234

J

»Javna funkcija« vodje računovodstva, 35, 76

K

Knjigovodska temeljnica, 24
Knjigovodske listine, 24—25
Knjigovodski konti, 25—26
Knjigovodstvo, 20—28
Kodeks načel financiranja, 51—53
Kodeks poklicne etike računovodskih delavcev, 72—80
Kodeks računovodskih načel, 47, 59—70
Koeficient akumulacije na delavčev dohodek, 370
Koeficient akumulativnosti čistega dohodka, 369, 381, 385—386
Koeficient akumulativnosti dohodka, 369, 380, 385—386
Koeficient akumulativnosti poslovnih sredstev, 365, 379—380, 385—386
Koeficient akumulativnosti prihodkov, 361, 382, 385—386

Koeficient čiste dohodkovnosti dela, 373, 379, 385—386
Koeficient čiste dohodkovnosti poslovnih sredstev, 367, 373, 381, 385—386
Koeficient čiste dohodkovnosti prihodkov, 373
Koeficient čistega osebnega dohodka na delavca, 378, 385—386
Koeficient davkov in prispevkov iz dohodka na delavca, 383, 385—386
Koeficient davkov in prispevkov iz osebnega dohodka na delavca, 378, 383, 385—386
Koeficient dohodkovnosti dela, 371—372, 378, 385—386
Koeficient dohodkovnosti poslovnih sredstev, 367, 380, 385—386
Koeficient dohodkovnosti prihodkov, 372
Koeficient donosnosti poslovnega sklada, 366, 381, 385—386
Koeficient donosnosti poslovnih sredstev, 364
Koeficient družbenoekonomske donosnosti, gl. Koeficient dohodkovnosti poslovnih sredstev
Koeficient družbenoekonomske proizvodnosti, gl. Koeficient dohodkovnosti dela
Koeficient finančne neodvisnosti, 198, 381, 385—386
Koeficient gospodarnosti, 362, 382, 385—386
Koeficient likvidnosti OZD, gl. Koeficient plačilne sposobnosti
Koeficient oblikovanja sklada skupne porabe na delavca, 376, 385—386
Koeficient obračanja nedokončane proizvodnje, 195
Koeficient obračanja obratnih sredstev, 194—197, 382, 385—386
Koeficient obračanja terjatev do kupcev, 195
Koeficient obračanja zaloge materiala, 195
Koeficient obračanja zaloge trgovskega blaga, 195
Koeficient opremljenosti dela s poslovnimi sredstvi, 193, 380, 384, 385—386
Koeficient opremljenosti izmene z osnovnimi sredstvi, 384
Koeficient plačilne sposobnosti, 200
Koeficient povprečnega delavčevega dohodka, 373—375, 377—380
Koeficient povprečnih osebnih dohodkov, 373
Koeficient racionalnosti financiranja, 199
Koeficient tehnične opremljenosti dela, 193
Koeficient zožene družbenoekonomske donosnosti, gl. Koeficient čiste dohodkovnosti poslovnih sredstev
Koeficient zožene družbenoekonomske proizvodnosti, gl. Koeficient čiste dohodkovnosti dela
Koeficient zožene donosnosti poslovnih sredstev, gl. Koeficient akumulativnosti poslovnih sredstev
Končni izkaz stanja (končna bilanca stanja), 161—162
Konsolidirani izkaz stanja, 178—179
Konsolidirani izkaz uspeha, 317—319
Kontinentalna bilanca stanja, 165—166
Kontni plan, 45
Kontroliranje, 33—34, 36—37
Kratkoročni krediti, 111, 146
Kratkoročne vrednostne listine, 106
Kreditni izkaz stanja (kreditna bilanca stanja), 163

L

Lastna cena I, 292—293
Lastna cena II, 292—293
Lastna cena III, 293
Lastna cena poslovnega učinka, 235
Lastni vir sredstev, 135
Letni izkaz uspeha, 304
Letnina (anuiteta), 134, 147
LIFO metoda, 102—104
Likvidacijska vrednost osnovnega sredstva, 98—99
Likvidacijski izkaz stanja (likvidacijska bilanca stanja), 163
Likvidnost OZD, gl. Plačilna sposobnost

M

Material, 99
Materialne pravice, 105
Materialni stroški, 222
Materialni stroški z amortizacijo poslovnega učinka, 239—240
Mednarodna primerjava obrazcev izkaza stanja (bilanca stanja), 167—171
Mednarodna primerjava obrazcev izkaza uspeha (bilanca uspeha), 311—315
Mednarodna primerjava računovodsko prikazanih obveznosti do virov sredstev, 149—155
Mednarodna primerjava računovodsko prikazanih prihodkov, 297—300
Mednarodna primerjava računovodsko prikazanih sredstev, 116—126
Mednarodna primerjava računovodsko prikazanih stroškov in odhodkov, 256—261
Medsebojno povezani kazalniki, 377—388
Menica, 106
Metoda povratnih cen (LIFO), 102—104, 347—350
Metoda poprečnih cen, 102—103, 347—350
Metoda zaporednih cen (FIFO), 102—103, 347—350
Motnje pri poslovanju, 294

N

Nabavna cena materiala, 100
Nabavna vrednost osnovnega sredstva, 95—97
Načelo celovitosti obravnavanja, 63
Načelo dokumentarnosti, 66
Načelo gospodarnosti v računovodstvu, 71
Načelo kontinuitete, 68
Načelo kosmatega izkazovanja ekonomskih kategorij, 67
Načelo medsebojne povezanosti in soodvisnosti ekonomskih kategorij, 65—66
Načelo metodične enotnosti, 68
Načelo nedokončanega trajanja dejavnosti, 62—63
Načelo obdobnega in organizacijskega soočanja ustreznih prihodkov in odhodkov, 66
Načelo objektivnosti, 69
Načelo nenehnega revaloriziranja, 64
Načelo poenotenja in zbirnosti, 63
Načelo pravočasnosti, 70
Načelo prednosti zakonitosti, 71
Načelo preglednosti, 70
Načelo previdnosti, 66—67
Načelo računovodskega postopka, 67—68
Načelo sodobnosti, 70—71
Načelo smotrnosti, 63—64
Načelo uporabe vrednostnega izražanja, 64
Načelo vsebine računovodske funkcije, 61
Načelo zaokrožene celote, 62
Načrtovani stroški, 324—328
Načrtovanje kot upravljalna funkcija, 19—20
Načrtovanje postavk v bilanci gibanja sredstev, 407—415
Načrtovanje odhodkov, 326—328
Načrtovanje prihodkov, 326—328
Načrtovanje razporejanja dohodka, 328—330
Načrtovanje stroškov, 324—328
Nadomestila osebnega dohodka, 230—231
Nadomestilo za gospodarjenje s sredstvi, 277—279
Nadziranje kot upravljalna funkcija, 19—20, 351
Nadziranje obravnavanja podatkov, 19—20, 35
Najmanjša akumulacija, 288—292
Nalog za knjiženje, 27—28
Nalog za sproženje poslovnega dohodka, 24
Neangažirani čisti dobiček, 293—294
Neangažirani dobiček, 293

Nedokončana proizvodnja, 99
Negativni izkaz uspeha, 304—305
Negativne razlike pri časovnih razmejitvah, 254
Neodpisana vrednost osnovnega sredstva, 95
Neodpisanost osnovnih sredstev, 194, 384—386
Nepokriti prihodki, 142
Neporavnane akontacije iz naslova prihodnjega dohodka, 109—110
Neposredni stroški, 234—236
Nevračunani stroški, 108—109, 218
Nezapadli odhodki v ožjem smislu, 109
Nezapadli prihodki, 142
Normirana obratna sredstva, 196
Notranje usmerjene obveznosti, 150
Notranje usmerjene pravice, 117

O

Občasni viri sredstev, 135
Obdobni izkaz uspeha (obdobna bilanca uspeha), 304
Obračanje obratnih sredstev, 194—197
Obračunski izkaz stanja (obračunska bilanca stanja), 162—163
Obračunski izkaz uspeha (obračunska bilanca uspeha), 304
Obratna sredstva, 88—92, 99—104, 106—110, 112—113, 194—198
Obratna sredstva na poti, 100
Obratna sredstva v funkciji, 196
Obratna sredstva v uporabi, 100
Obratna sredstva v uporabi 100
Obravnavanje podatkov o preteklosti, 19—20, 23
Obravnavanje podatkov o prihodnosti, 19—20, 30
Obremenjenost z davki, prispevki in obveznimi finančnimi naložbami, 375—376
Obveznice, 147
Obveznosti do dobaviteljev, 144
Obveznosti do drugih, 143—148
Obveznosti do kupcev, 144
Obveznosti do virov sredstev, 129—156
Obveznosti do virov poslovnih sredstev, 136
Obveznosti do virov sredstev rezerv, 136
Obveznosti do virov sredstev skupne porabe, 136
Obveznosti iz naslov finančnih naložb drugih, 145—148
Obveznosti iz osebnih dohodkov, 144—145
Obveznosti iz razporejanja dohodka, 144—145
Obveznosti iz razporejanja skupnega prihodka in skupnega dohodka, 144
Obveznosti iz vloženih sredstev drugih, 148—149
Ocenjeni stroški, 323
Odhodki, 240—255
Odhodki iz čistega dohodka, 285—287
Odhodki iz dohodka pred ugotovitvijo čistega dohodka, 284—285
Odlivi, gl. Odtoki
Odpisanost osnovnih sredstev, 194
Odtegnjene obveznosti, 144—145
Odtoki, 390—398
Operativno evidentiranje, 21—23
Oprema, 94—95
Opremljenost dela s poslovnimi sredstvi, 193, 384
Osebni dohodek iz inovacij in racionalizacij, 232
Osebni dohodek iz opravljenega dela, 230—232
Osebni dohodek iz upravljanja s sredstvi, 232
Osebni dohodek iz razporejanja čistega dohodka, 287
Osebni dohodki kot stroški, 213—215
Osnovna čreda, 94—95
Osnovna sredstva, 88—92, 94—99, 105—106, 112, 193—194
Osnovna sredstva zunaj uporabe, 95
Osnovna sredstva v pripravi, 95
Osnovna sredstva v uporabi, 95

Ostanek čistega dohodka, 286—288
Ostvarjeni stroški, 323
Ovrednotenje nedokončane proizvodnje in zaloge dokončanih proizvodov, 101
Ovrednotenje zalog ob spreminjanju cen, 101—104

P

Pasiva, 159—161
Pasivne časovne razmejitve, 142—143, 152
Pasivni izkaz stanja (pasivna bilanca stanja), 163
Pasivni konti, 137—138
Penali, 280
»Periodični obračun«, 264
»Plačana realizacija«, 266—269
Plačilna sposobnost, 200—207
Podbilance stanja, 171—178
Podbilance uspeha, 315—317
Pogodbena kazen, 280
Pomen finančnega računovodstva, 42—46
Pomožne knjige, 25
Popisni ali inventurni izkaz stanja, 162
Popisni ali inventurni izkaz uspeha, 304
Popravek vrednosti osnovnega sredstva, 97
Porabljena obratna sredstva, 195
Poravnavanje izgube, 295—297
Posebni izkaz uspeha (posebna bilanca uspeha), 304
Posebni izkaz stanja (posebna bilanca stanja), 161
Poskusni izkaz uspeha (poskusna bilanca uspeha), 305
Poslovna sredstva, 88—92, 119—120
Poslovne knjige, 25—26
Poslovni izid, 263—264, 291—296
Poslovni sistem, 19—20
Poslovni sklad, 138—139
Poslovni učinki, 211
Poslovno leto, 263—264
Pospešeni koeficient (Quick ratio), 205
Potroški, 212—213
Povprečni delavčev dohodek, 373—375
Pozitivni izkaz uspeha, 304
Pravice, 104—111, 117—118
Predračun prejemkov in izdatkov, 206
Predračunska bilanca finančnih tokov, 412—415
Predračunski izkaz stanja (predračunska bilanca stanja), 162—163
Predračunski izkaz uspeha (predračunska bilanca uspeha), 304
Prejemki, 269—271
Preneseni stroški, 233—234
Preoblikovanje sredstev, 133—134
Presek bilance stanja, 171—178
Presek bilance finančnih tokov, 304—407
Presek bilance uspeha, 315—317
Prevzemno-predajni izkaz stanja (prevzemno-predajna bilanca stanja), 163
Prevzemno-predajni izkaz uspeha (prevzemno-predajna bilanca uspeha), 305
Prihodki, 263—281
Prihodki iz obresti, 274
Prihodki iz prodaje, 264—267, 271—272
Prihodki iz svobodne menjave dela, 272—274
Prihodki iz udeležbe v skupnem dohodku, 274—279
Prihodki iz udeležbe v skupnem prihodku, 274—277
Prilagojena načrtovana akumulacija, 365
Prilagojeni načrtovani dohodek, 368
Prilagojeni načrtovani stroški, 360—361
Prilagojeni načrtovani odhodki, 363
Prilagojeni načrtovani prihodki, 362—363
Prilivi, gl. Pritoki

Priračunana sredstva, 149
Prispevki iz dohodka, 228, 383
Prispevki iz osebnega dohodka, 233, 378
Priskrbovanje sredstev, 132—133
Pritoki, 390—398
Prodajna cena, 296—297
Proizvodi, 99
Prometni davek, 96, 100, 229
Prometno čista bilanca stanja, 166
Prometno čista bilanca uspeha, 306
Prometno napihnjena bilanca stanja, 166
Prometno napihnjena bilanca uspeha, 307
Prvine poslovnega procesa, 90—92

R

Racionalnost financiranja, 199—200
Računalniško knjigovodstvo, 25
Računovodska načela, 47—48, 55—71
Računovodska služba, 54
Računovodski obračuni, 27—28
Računovodski predračuni, 31—33
Računovodski standardi, 60—61
Računovodsko analiziranje, 20, 38—40
Računovodsko načrtovanje, 20, 28—31
Računovodsko načrtovanje obveznosti do virov sredstev, 189—191
Računovodsko načrtovanje odhodkov, 326—330
Računovodsko načrtovanje prihodkov, 326—330
Računovodsko načrtovanje razporejanja dohodka, 328—330
Računovodsko načrtovanje sredstev, 183—189
Računovodsko načrtovanje stroškov, 324—326
Računovodsko nadziranje, 20, 33—38
Računovodsko proučevanje poslovanja, 20
Računovodsko spremljanje poslovanja, 20
Računovodstvo, 15, 20—48
Razdruževalni izkaz stanja (razdruževalna bilanca stanja), 163
Razmerje razporejanja čistega dohodka, 370, 379, 385—386
Razporejanje čistega dohodka, 285—286
Razporejanje dohodka, 284—285, 328—330
Razporejanje skupnega dohodka, 277—279
Razporejanje skupnega prihodka, 274—275
Razširjena izguba, 294—295
Razširjena lastna cena I, 293—294
Razširjena lastna cena II, 293—294
Razvrstitev obveznosti do virov sredstev v Jugoslaviji, 151—152
Razvrstitev obveznosti do virov sredstev v ZDA, 153—154
Razvrstitev obveznosti do virov sredstev v ZR Nemčiji, 154—155
Razvrstitev prihodkov v Jugoslaviji, 298
Razvrstitev prihodkov v ZR Nemčizi, 299
Razvrstitev prihodkov v ZDA, 298
Razvrstitev sredstev v Jugoslaviji, 119—120
Razvrstitev sredstev v ZDA, 121—122
Razvrstitev sredstev v ZR Nemčiji, 123—125
Razvrstitev stroškov in odhodkov v Jugoslaviji, 256—257
Razvrstitev stroškov in odhodkov v ZDA, 257
Razvrstitev stroškov in odhodkov v ZR Nemčiji, 258—259
»Realizirani osebni dohodki«, 286
Realni dohodek, 341—350
Redni izkaz stanja (redna bilanca stanja), 161
Redni izkaz uspeha (redna bilanca uspeha), 304
Redni odhodki po ugotovitvi dohodka, 253—254
Redni odhodki pred ugotovitvijo dohodka, 247—253
Redni odhodki v ožjem smislu, gl. Redni odhodki pred ugotovitvijo dohodka
Redni prihodki, 270—277

Revalorizacija osnovnih sredstev, 63—64, 97—98
Revidiranje, 33—34
Rezervni sklad, 140

S

Sestava poslovnih sredstev, 191—193
Skesnina, 280
Skladi, 138—142
Sklad obratnih sredstev, 138
Sklad osnovnih sredstev, 138
Sklad skupne porabe, 141—142
Sklad solidarnosti, 140—141
Sklad za posebne poslovne namene, 139—140
Skrita izguba, 67, 343—344
Skriti dobiček, 67, 343—344
Skupinsko amortiziranje, 227
Skupne rezerve, 114—115
Skupni dohodek, 277—279
Skupni prihodek, 274—277
Splošni stroški, 235—236
Sporne terjatve, 107
Spremenljivi stroški poslovnega učinka, 238—239
Spreminjanje cen in dohodek, 341—350
Sprotne obveznosti, 143—145, 150
Sprotne terjatve, 107—108, 118
Sredstva, 81—127
Sredstva rezerv, 90, 110, 114, 120
Sredstva skupne porabe, 90, 104, 110, 115—116, 121
Sredstva solidarnosti, 90, 110, 115
Standardni stroški, 323—324
Statistično evidentiranje, 21—23
Stojnina, 280
Stopenjski dvostranski izkaz uspeha (stopenjska bilanca uspeha), 309—311
Stopnja obdavčitve dobička, 375—376
Stopnja obremenitve akumulacije z obveznimi finančnimi naložbami, 376
Stopnja obremenitve dohodka, 375
Stopnja obremenitve osebnih dohodkov, 375
Storitve kot prvina poslovnega procesa, 212
Stroški, 211—239
Stroški dela (v širšem smislu), 213—215, 220
Stroški delovnih predmetov, 220
Stroški delovnih sredstev, 219—220
Stroški materiala, 221—223
Stroški amortizacije, 221, 224—228
Stroški storitev (v ožjem smislu), 221, 223—224
Stroški storitev (v širšem smislu), 220
Stroški v razdobju prodanih poslovnih učinkov, 241—242, 247
Stroški ustvarjanja poslovnega učinka (proizvajalni stroški poslovnega učinka), 237—238
Stroškovni nosilec, 235—240
Stroškovno mesto, 234—235
Stroškovno računovodstvo, 40—42
Stvari, 94—104, 117

T

Takojšnji koeficient (Acid test ratio), 205
Tekoče obveznosti, gl. Sprotne obveznosti
Tekoče terjatve, gl. Sprotne terjatve
Tekoči koeficient (Current ratio), 205
Teoretska razčlenitev obveznosti do virov sredstev ne glede na družbenoekonomski sistem, 149—150

Teoretska razčlenitev prihodkov ne glede na družbenoekonomski sistem, 297—298
Teoretska razčlenitev sredstev ne glede na družbenoekonomski sistem, 116—119
Teoretska razčlenitev stroškov in odhodkov ne glede na družbenoekonomski sistem, 256—257
Teoretska razčlenitev postavk v izkazu stanja (bilanca stanja) ne glede na družbenoekonomski sistem, 165—167
Teoretska razčlenitev postavk v izkazu stanja (bilanci stanja) ne glede na družbenoekonomski sistem, 306—310
Terjatev do dobaviteljev, 107
Terjatev do kupcev, 107
Terjatev iz razporejanja skupnega prihodka in skupnega dohodka, 107
Terjatve, 118
Trajni vir sredstev, 135, 151
Trgovska zakonodaja in knjigovodstva, 44—45
Trgovsko blago, 99
Tuji viri sredstev, 135

U

Udeležba v skupnem dohodku, 283—284
Udeleženost delavčevega dohodka v čistem dohodku, 379, 385—386
Udeleženost delavčevega dohodka v dohodku, 378, 385—386
Udeleženost obratnih sredstev v poslovnih sredstvih, 191, 382, 385—386
Udeleženost osnovnih sredstev v poslovnih sredstvih, 384
Udeleženost prve izmene v številu delavcev, 384, 385—386
Upravljalni podsistem, 19—20
Ustvarjena sredstva, 149

V

Viri sredstev, 131, 151—152
Vložena sredstva v drugo OZD, 110
Vmesni izkaz stanja (vmesna bilanca stanja), 161—162
Vnaprej vračunani stroški, 142
Vnesena sredstva, 149
Vnovčljivost sredstev, 133
Vračanje sredstev, 134—135
Vračilo kredita, 146—147
Vračunani dohodek za sklad skupne porabe, 221, 233
Vračunani dohodek za zadovoljevanje poslovnih potreb, 221, 229—230
Vračunani dohodek za zadovoljevanje skupnih potreb, 221, 228—229
Vračunani dohodek za zadovoljevanje splošnih družbenih potreb, 221, 229
Vračunani osebni dohodki, 221, 230—233
Vračunani stroški, 218
Vrednost točke pri obračunu osebnega dohodka, 231
Vrednotenje zalog in njegov vpliv na ugotavljanje in razporejanje dohodka, 330—340
Vrnitev vrednosti vloženih sredstev, 283—284

Z

Začasna situacija, 271
Začetni izkaz stanja (začetna bilanca stanja), 161
Zagonski stroški, 105
Zaključni račun, 165
Zaloga, 100
Zamudne obresti, 280
Zapadlost obveznosti, 134—135

Združena sredstva, 110—111
Zemljišče, 94
Združevalni izkaz stanja (združevalna bilanca stanja), 163
Zgradbe, 94
Zunanje usmerjene obveznosti, 150
Zunanje usmerjene pravice, 118—119

Ž

Žiro račun, 113

ekonomska, poslovna in organizacijska knjižnica 46

Izdajata:
Ekonomska fakulteta Borisa Kidriča, Ljubljana
Visoka ekonomsko komercialna šola, Maribor

Ureja uredniški odbor: dr. Rudi Crnković, dr. Viljem Merhar, dr. Danilo Požar, dr. Ferdinand Trošt, dr. Ivan Turk, dr. Danilo Vezjak

Glavni urednik: dr. Ivan Turk

Dr. Ivan Turk
FINANČNO RAČUNOVODSTVO

Založila Založba Obzorja Maribor

Za založbo mag. Marjan Žnidarič

Natisnilo ČGP Večer Maribor 1988
Naklada 1500 izvodov

ISBN 86-377-0302-X

Po mnenju Republiškega komiteja za kulturo št. 4210-9/87 z dne 6. 8. 1987 je knjiga oproščena temeljnega in posebnega davka od prometa proizvodov.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA
00000022093